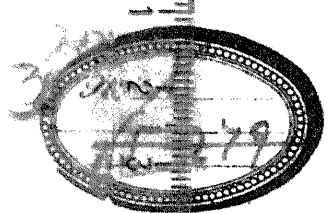

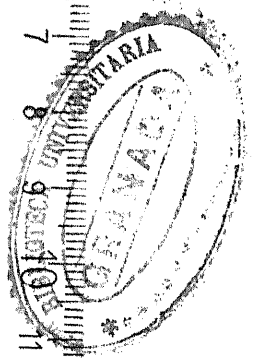
3-1-1092

Biblioteca Comunal
GRANADA
Sala: R
Estante: 14
Número: 449

**BIBLIOTECA HOSPITAL REAL
GRANADA**
Sala: P
Estante: 11
Número: 442

1
4
5
6
7
8
11
12
13
14

De la Comp. de Jany de Granada a Dis. de el Licenciado Manpazo

TRACTATUS

DE OMNIUM RERVM

Restitutione Amplissimus:

In quo de bonis animi, corporis, & fortunæ restituendis, deq; humanis contractibus, Doctorum sententias examinando, & casus in utroque foro quotidie occurrentes decidendo, duabus & nonaginta questionibus, late perspicueque disputatur:

Opus non minus Iuris utriusque peritis, quam Theologis, & animarum Curatoribus utile, ac necessarium.

Auctore Ludouico Carbone a Costaciaro, Academico Parthenio, & Sacræ Theologiæ in almo Gymnasio Perusino olim publico Magistro.

CVM INDICE LOCVPLETISSIMO.

CVM PRIVILEGIO.

VENETIIS; M. D. XCII.

Apud Hæredes Ioan. Baptistæ Somaschi.

REVERENDISSIMO

DOMINO,

D. NEAPOLIONI

Comitulo, Episcopo Perusino,

Ludovicus Carbo S.

NON prius, quam his diebus, Reverendiss. Præsul, te ad Episcopatus dignitatē, fuisse euectum, mihi renuntiatum fuit. Quo sane nuntio gratius atque iucundius accidere potuit nihil. Cum ergo multum mecum gauisus essem, ut tibi quoque literis gratularer, mea in te uetus obseruantia omnino efflagitabat. Et quamuis uererer, ne sera gratulatio in reprehensionem incideret: tamen, cum nulla negli

gentia sit prætermiffa, longe enim
absum, & audiui sero, id facere de-
creui. Nunc itaque toto animi stu-
dio tibi, gratulor, deque tanta di-
gnitate, quam dignissime es con-
fecutus, summopere lator: quam ti-
bi laudi, populo commiffio faluti,
& præpotenti Deo, qui te ad tale
munus, quo nullum est in terris ma-
ius, uocauit, fempiternæ gloriæ fu-
turam exopto, atque fore omnino
confido. Optime enim noui te
eum esse, qualem huius ordinis ho-
minem requirebat Paulus; non liti-
giosum, non uinolentum, non cupi-
dum, sed modestum, sobrium, pu-
dicum, prudentem, ad docendum
idoneum, addam etiam, (nec enim
me mentiri, aut adulari dicent ij,
quibus honestissimæ uitæ tuæ ra-
tiones ab ipsa usque pueritia, sunt

per-

perspecte) irreprehensibilem. Quã-
re, qui tenorunt omnes, uno con-
sensu affirmant, fore, ut Ecclesiæ
tibi creditæ, quam optime sis præ-
futura: idq; ut contingat, Deum
Opt. Max. ac beatam Virginem,
cuius tu patrocínio quantum con-
fidas, non ignoro, me perpetuo
precaturum polliceor. Ad quod
faciendum quæ me commouent,
multa sunt. Primum quidem ea-
piorum hominum Congregatio,
in qua una tecum aliquãdo uersa-
tus sum: quam, ut olim tuis sermo-
nibus, & honestæ uitæ exemplis
fouisti, nunc etiam auctoritate te
aucturum confido; & ut faceres,
summis precibus contenderem, ni-
te facturum omnino pro certo ha-
berem. Deinde, Seminarium illud,
in quo colendo ego multos annos

a 3 labo-

laboraui: quod sub tua cura atque diligentia eos fructus allaturum spero, quos ego semper desideraui. Denique, tota Perusina Ciuitas de me multum benemerita, cui ego omnem felicitatem uehementer exopto; quam immortalis Deo, ob eam rem maximæ curæ esse existimo, quod, in ijs quæ ad religionem pertinent, tibi eam regendam dederit. Et quoniam, qui maiore quadam necessitudine, aut obseruantia coniuncti sunt cum illis, qui ad aliquem dignitatis gradum peruenerunt, non solum literas gratulatorias, sed etiam aliquod munusculum mittere consueuerunt; per commodum mihi accidit, ut eo ipso tempore, quo te Episcopum creatum fuisse audiui, hic meus de restitutione Tractatus in

lucem

lucem publicam exire deberet; quem, ob meam in te obseruantiam, tuaque merita tibi dicere, & tanquam debitum restituere decreui. Ad quod faciendum ea etiã causa sum commotus, quod in eo non solum quæ ad Theologiam pertinent, sed etiam quæ in utroque iure tractantur, ut sunt omnes iustitiæ partes, humani contractus, & obligationes, examinantur; ac proinde Iuris utriusque consultissimo, & in grauissimis causis disceptandis, ac iudicandis diu multumque uersato, dicendus fuit. Aliquot nanque annos in illo illustri Auditorum Romanæ Rotæ Collegio, in quod a Sixto V. hominum acerrimo æstimatore lectus fuisti, magna cum tua laude ueratus es. Ut merito tandem Gregorius

XIII. tua uirtute perfecta, non humanis fauoribus adductus, sed suo, aut potius diuino motu, te nihil tale cupientem, aut cogitantem tuæ patriæ Patrium & olim publicum Legum Magistrum Pastorem & Patrem creauerit. Accipe igitur, Reuerendis. Antistes, munusculum sane exiguum, una cum gratulatione celeriter scripta, urgebat enim Typographus, habiturus alias aliquid maius, si hoc, quale quale est, tibi non ingratum fuisse cognouero. Vale.

Venetijs, Idib. Nou. 1591.

INDEX RERVM NOTABILIVM.

A BSOLUTVS quid sit.	18
Absolui an debeat, qui paulatim restituere uult, cum totum possit.	639
Absolui non d. b. i. penitens qui ante confessionem restituere potuit, & promissit, & non fecit.	638. & seq.
Declara & limita ut ibid.	
Accepta in extrema necessitate an sint restituenda in casu melioris fortuna.	569. cum seq.
Accepta res ab iniusto possessore cui sit restituenda.	522.
523	
Acceptio non iusta qua continueat.	168
Acceptiois nomine qua considerentur.	167
Acceptum pro abstinencia ab aliquo peccato, potest retineri.	329
Declara, ut in seq.	
Acceptum ultra pretium taxatum pro opera alicuius uirtutis, restituendum est.	329
Declara tamen, ut ibi, & seq.	
Acceptum per metum leuem in restitutionem non cadit.	300
Acceptum per quemcumque timorem in foro conscientia si intercedat iniuria restituendum est.	300
Acceptum ex contractu a lege damnato ex quo alio & repetitio negatur, retinere non licet.	324
Acceptum ob aliquam iustam causam an sit restituendum & quando.	325. & seq.
Acceptum	

I N D E X.

<i>Animalia capta in loco alieno non sepso, an sint restituenda,</i>	
229.230	
<i>Animalia in loco aduenandum pecunia locata, capta, a n debeant restitui.</i>	230
<i>Animalia in loco priuato existentia, qua aliquis per artem ad locum publicum traduxerit, & eperit, an restituere debeat.</i>	231
<i>Animalium societas quoz modis fieri dicatur.</i>	371
<i>Arz campforia est de genere potius turpitudinis quã honestatis.</i>	404
<i>Artis instrumenta non veniunt in restitutionem.</i>	616
<i>Auctoritas punendi tributa in quibus personarum generibus reperitur.</i>	203.204
<i>Auctoritas quouplex sit.</i>	335
<i>Auctoritas iuric aia iudicis an liberens a vinculo restitutionis, & quando.</i>	592. & 593
<i>Auxilio vti in fidelium contra fideles an & quando licitum sit.</i>	438
<i>Auxilium dantes alicui damno pro quota parte remittuntur.</i>	481
B	
<i>Bellare an liceat in die festo.</i>	456
<i>Belli inferendi potestas ut penes unum sit, an possit alicui lege sanciri.</i>	437
<i>Bellum iustum quando dicatur, vel non.</i>	432. cum seq.
<i>Et ut iustũ dicatur quot requirantur, vel conditiones.</i>	435
<i>Bellum quouplex sit.</i>	433
<i>Bellum ex se malum non est.</i>	433
<i>Bellum Christianis licitum est suscipere, & de fide est.</i>	433
<i>Et contra Turcas.</i>	434
<i>Imo & punitiuum contra hæreticos.</i>	ibid.
<i>Bellum punitiuum contra infideles non subiectos Christianis, suscipi non potest.</i>	434
<i>Bellum</i>	

I N D E X.

<i>Bellum est de lege natura, sicuti commercium.</i>	438
<i>Bellum iustum an inferri possit pro causa dubia.</i>	438
<i>Et an ex utraque parte possit esse iustum.</i>	ibid.
<i>Bellum iniustum quoz modis dici possit.</i>	438
<i>Bellum quibus ex causis suscipi possit.</i>	440
<i>Bellum ecclesiasticis viris an licitum sit parare.</i>	441
<i>Bellum iniustum gerere volenti non est restituenda pecunia.</i>	536
<i>Beneficia aut officia distribuens potest ad sui libitum conferre vel non modo alicui digno distribuere.</i>	189
<i>Beneficiarij omnes, qui post sex menses ab accepto beneficio non recitant officium, tenentur ad restitutionem, & eo priuantur, si premissa admonitione non respiciant.</i>	431
<i>Beneficium ex quibus causis statim amittatur.</i>	430
<i>Blanditijs factum, est de iure validum.</i>	301
<i>Idem si precibus sine minis.</i>	ibid.
<i>Bona corporis quoz sint.</i>	46
<i>Bona animi & corporis quomodo auferri possint.</i>	47
<i>Bona temporalia exponere pro salute spiriuali alicuius, quando quis sub peccati pœna obligatur.</i>	40
<i>Bona animi quoz sint.</i>	46
<i>Bona accepta vel emptia ex usuris remanent obligata restitutioni.</i>	387
<i>Bona usuratica emptia bona fide non subiacent restitutioni.</i>	388
<i>Secus tamen in contractibus lucratiuis, ibid, cum alijs de clarificationibus.</i>	
<i>Bona inuenta quibus sint restituenda.</i>	542
<i>Et in quouplex sint differentia.</i>	ibid.
<i>Bona qua carent vero domino censentur bona commania.</i>	545
<i>Imo iure diuino sunt pauperum.</i>	ibid.
<i>Et persona publica debet ijdem dispensare.</i>	546.
<i>Bona inuenta non inuento domino, an sint pauperum vel inuentoris, & quando.</i>	547. cum seq.
<i>Bona quorum dominus ignoratur, quoz modis considerentur.</i>	548
<i>Bona</i>	

I N D E X.

Bona omnia in casu necessitatis sunt communia, sicut de iure nazurę. 565
Bonorum genera ex Aristotele quot sint. 46
Bonorum extermorum quid instituendum sit. 170. 173
Bonorum ordines tres. 621

C

C *Alumnator qui nam sit.* 118
Cambia qua nunc fiunt, maximas continet iniquitates. 417
Cambium quid ex quo duplex sit. 402. & 403
Et an & quando sit licitum vel ne: & quot in eo requiruntur. 403. cum seq.
Et est potius de genere turpitudinis quam honestatis. ibid.
Cambium minutum quodupliciter fieri possit. 405
Et qua requirantur, ut sit licitum. 406
Cambium siue commutatio omnis debet fieri secundum institutam commutativam proportionem loci & rei. 415
Cambium ratione materia quando licitum sit. 406
Et quando ratione forma diminuta, vel rarsa. 407
Vel minoris valoris in uno loco quam alio ibid. & 411
Vel etiam ratione rara pecunia, & antiquissima. 408
Cambium ratione loci quot modis fieri possit. 408. cū seq.
Et de eo quod fit de loco ad locum per literas, quibus ex causis fieri solet. 410. cum seq.
Campior quando possit pro executione officij aliquid videri solem a spero. 405
Capta in bello iniusto cui sint restituenda. 541
Causa quid sit. 465
Et quot officiens. 466
Et quot modis quis alicuius rei causa esse dicatur. 467. & 479. & 480.
Causa iuris diuini quibus modis plures esse possint. 480
Causa turpis si sit ab utraque parte, ob eam datum repeti non potest. 307

Can-

I N D E X.

Causa finalis simulata reddit donationem nullam: sicut in impulsiva. 289
Causa turpis quot modis dicatur. 303. & seq.
Culens bonis tenetur restituere cum venerit ad periculum foranam. 588
Limosa tamen, ut ibidem.
Census quid sit. 202
Census perpetuus ut iustus dicatur, quomodo statuum premium. 400
Et quid in censu ad vitam. & de alijs. ibid.
Census quid & quo duplex sit. 393
Et quando licitus vel illicitus dicatur. ibid. & 394. cum seq.
Et quae conditiones in eo requirantur. ibid. & 397. ubi plene.
Censuum unus utilis reipub. non est, & multa offert damna. 401
Cessio bonorum an liberae in conscientia creditorem a restitutione ubi quatuor referuntur opinionones. 585
Cessio bonorum dicitur remedium miserabile ad liberandum ab obligatione. ibid.
Et quot modis fiat. 586
Et quot puriat officium. 587
Cessio bonorum non fit in poenis pecuniarijs qua debentur publico, sed talis pena conuertitur in corporalem. 588
Circumstantia peccati quando necessario confusenda. 561
Ciuitatem militibus in praedam dare post victoriam, an licitum sit. 448
Clerici beneficiati sunt obligati restituere bona, qua post sufficientem sustentationem male disponarunt. 431
Colymbiarum usus an sit damnandus. 233
Columbarum damna cui sint resarcienda. 234
Columbarum occisores, an restituere tenentur. 234
Columbae ab alieno columbario ad proprium per artem raris dicitur, an restitui debeant. 234
Commercium de iure est naturale. 438
Commodatarius & conductor non tenentur ad restitutionem. 317

I N D E X

non rei pretempore sine eorum culpa. 513
Declarat ut ibi. 514
*Compensatio an & quando debitorum liberet a restitu-
 tione.* 595
*Compensatio in omnibus debitis habet locum, præterquam
 in deposito.* 596
Item in delictis, ibid.
Et quæ requirantur ut locum habeat. ibid.
*Et quid si debitum sit reale ex una parte, & ex altera ex
 promissione cum iuramento.* ibid.
*Compositiones factæ cum prælati an liberent ab obligatio-
 ne restituendi.* 602. cum seq.
*Concurrentes ad damnum inferendum an & quando resti-
 tuere teneantur.* 471. cum seq. & præ quæta parte. 481
*Conditione vel causa deficiente, an sit restituendum, quod
 acceptum est sub ea.* 280. & 286
Conditiones ad famam restituendam, quæ sint. 106. 107
Conditiones præ non adiectis habitæ in donatione, quæ sint.
 285
*Confessarij quomodo mouendi circa restitutionem faciendam
 secundum leges humanas.* 650
*Confessarius quid agere debeat, si fur nolit rem restituere
 nisi ibi, ubi furatus est.* 575
*Confessarius quomodo se gerere debeat erga eum, qui in
 articulo mortis restituendus est.* 638
*Confessor an teneatur penitentem absoluerè qui nolit sta-
 tum restituere cum possit.* 636. & 638.
Consentens damno quando restituere teneatur. 477
Consensus quorū modis consideratur. 477
Consilium dantes quando restituere teneantur. 411. cum
 seq. usque ad. 476
*Constitutio Pij V. in materia consensu quorū conditiones re-
 quirat.* 398.
*Consuetudo vel lex in inquisitione domini faciendæ, est ser-
 uanda.* 543
*Vnde reprobatur quedam Gallorum cōsuetudo circa bo-
 na per naufragium amissa.* ibid.
 Con

I N D E X

*Contractus minus solemnis etiam in foro conscientie est
 in iure nullus: & idem in testamentis.* 292
*Contractus omnis factus per metum extrinsecuto eadem-
 rem in constantem vtrum lege naturali est obligato-
 rius.* 299
Contractus factus a minore etiā in conscientia nõ ualet. 292
*Contractus minus solemnis in causis pijs ualet etiam in fo-
 ro externo.* 294
*Contractus factus per vim nullus est in quouis foro & le-
 ge communi.* 301
Contractus quoad restitutionem quomodo diuidatur. 508
Contractus in quo non transfertur dominium duplex.
 ibidem.
*Contractus mutui, commodati, locati, & precarij quo-
 modo conueniant & differant inter se.* 509
Item pignoris, & depositi. ibid.
*Contumeliæ & iniuriæ, etiam uerberibus factæ, per uerba
 satisfieri potest.* 155
*Conuentus plurium sub uno capite omnes sunt conditiona-
 liter obligati.* 481
*Corrigere maiorem minor publice non tenetur, nisi de fide
 tractetur.* 490
*Creditor damnatus a iudice restituere rem acceptam a de-
 bitore, ipsi debitori, an & quando teneatur illi senten-
 tia stare.* 461
*Creditori re sua abuti uolenti contra caritatem, non est
 restitutio faciendæ.* 537. & 538
Declarat tamen & limita, ut ibi.
*Creditoris remissio an liberet debitorem a restitutione,
 ubi quattuor recensentur opinionones.* 580
Crimen a reo quorū modis negari possit. 118
Crimina, quæ in humanum iudicium adduci possint. 116.
 117
Culpa simplex quid sit & quorū modis dicatur. 498
Et quomodo diuidatur. 499. & 500
Culpa lata, leuis, & leuissima quid. 500
Item latior & latissima. 501
 b Culpa

I N D E X.

- Culpa obligans ad restitutionem qualis sit.* 502. *cum seq.*
per totum, cum suis declarationibus.
Culpa levis & tenuissima ex se non obligant ad restituti-
onem. 504
Custodes alicuius loci quibus casibus cum cadentibus, pa-
scensibus, ueniantibus & alijs sine peccato dissimulare
possint. 237. 238
Custodes, cum uenatoribus & cesoribus dissimulantes, ut
eis accusent, quomodo peccent. 239
Custos alicuius loci, quando pro damno restituere tenean-
tur. 238. 239

D

- D**amna qua sequuntur ex usu consuum, qua sint. 401
Damna minuta pluribus inferens an, et quando ad re-
situtionem teneatur. 483
Damna, qua in uenatione sequuntur in alieno fundo, con-
tra uoluntatem domini, an sine resarcienda. 230
Damna pro stupro commissis quomodo resarciantur. 163
Damni illati causa quis esse dicatur. 464
Damni remissio facta uni an alijs prodesse possit. 484
Dammum emergens quod sit. 168
Dammum quod potest in negotiatione contingere quoru-
plex sit. 367
Et quomodo in societate sit considerandum. *ibid.*
Dammum inferentes negatiue non semper tenentur. 491
Dammum inferens per sua animalia etiam sine culpa tene-
tur ad resarciendum totum damnum, ex communi. 505
Limita in animali feroci quod euasit de manu domini si
ne sua culpa. 506
Dammum illatum per seruum qua actio sit restituenda. 506
Dammum quod quis patitur in rebus suis, an liberet a re-
situtione, uel saltem differat. 606. *& distingue, ut 608.*
& 609.
Et quousplicitur consideratur. *ibid.*
Et

I N D E X.

- Et quantum debeat esse.* 633
Dammum dans per se sine ulla culpa ad nullam restituti-
onem tenetur. 503
Declara tamen ut ibi. & 504. cum seq.
Datum ob causam ex utraque parte turpem repositi non
potest. 307
Demones quibus rationibus retrahant homines a restitu-
tione. 641
Debita penalia postponenda sunt non penalis. 648
Debita, qua ingrediuntur compensationem, quas conditio-
nes habere debeant. 596
Debita certa incertis preferenda. 645. & 647
Et qua sint. *ibid.*
Limita tamen & declara, ut ibid.
Et quid si plura sint certa, quis ordo seruandus. *ibid.*
Debitor si non potest commode rem suo domino soluere uel
restituere, quid agendum sit, & quo in loco facienda sit
solutio. 551. & 553. *cum seq.*
Debitor restituens domino, quando peccare dicatur. 533
& seq.
Debitor rem non restituens domino quando nouum pecca-
tum committat. 559. & 560
Debitor an liberetur a restitutione si creditor sit excommu-
nicanus. 598. & 599
Debitor non est obligatus ad restitutionem statim facien-
dam cum detrimento uel animae uel corporis, uel etiam
fame. 610
Limita & declara, ut ibi. & 1. seq.
Debitor bonae fidei non tenetur cum mutatione sui status re-
stituere, etiam si creditor ex dilacione cogatur statim
mutare. 612. & 615
Sed bene tenetur constringere se in suo statu, & amputa-
re superfluum. *ibid.* & 615
Limita & declara, ut ibid.
Debitor ut liberetur a restitutionis obligatione, non est ne-
cesse, ut habeat uoluntatem restituendi. 582
Debitor non est obligatus ad se uendendum, ut statim re-
stituatur.

I N D E X.

<i>fituat.</i>	613
<i>Es quid sit cogereur laborare uel seruire, uel mendicare, ibid.</i>	
<i>Debitor restituens creditori sui creditoris an liberetur à restitutione ubi tres recitantur opin.</i>	594
<i>Declarata tamen ut ibid.</i>	
<i>Debitor in casu necessitatis cui magis succurrere debeat creditori, an eius parentibus.</i>	567
<i>Debitum ex rapina debet praferri ei quod est ex furto.</i>	649
<i>Debitum ex contractu usurario postponendum est ei, quod est ex contractu licito, etiam si tempore precesserit.</i>	649
<i>Limita & declara, ut ibi.</i>	
<i>Debitum quotuplex sit.</i>	644
<i>Debitum antiquius est soluendum si plura sit diuersa numero ceteris paribus.</i>	648
<i>Deceptio in pretio seu uenditione quando sit permessa.</i>	353
<i>Denuntiatio quid & quotuplex.</i>	338
<i>Depositarus grauius peccat, si utatur re deposita contra uoluntatem domini.</i>	512
<i>Limita & declara, ut ibi.</i>	
<i>Depositum quibus casibus non sit restituendum domino petenti.</i>	534. & seq.
<i>Diffamando quot modis aliquis peccare possit.</i>	130
<i>Digniori beneficium non conferens ad restitutionem tenetur.</i>	189
<i>Dilectio quod nam debitum sit.</i>	37
<i>Dispensatio prelati super bonis temporalibus ut ualeat, quid seruandum.</i>	605
<i>Dispensator malus quis.</i>	189
<i>Depositio c. quamquam de usur. in 6. ad qua extendatur.</i>	389
<i>Dissuadere ne quis iniret religione, aut ab ea egreditur, quando sit peccatum: & an & quomodo teneatur ad restitutionem.</i>	64. 65. 66. 67. 71. 72
<i>Distributio beneficiorum, & officiorum ad iustitiam pertinet distributiuam.</i>	188
<i>Diuites tenentur ea que sibi sunt superflua donare pauperibus</i>	

I N D E X.

<i>ribus in extrema necessitate constitutis.</i>	570
<i>Dominium quibus modis transferatur aut acquiratur.</i>	12
<i>Dominium ex Soto, & Ledesma quid sit.</i>	8
<i>Dominium ex Bartolo, & Mysingero quid sit.</i>	9
<i>Dominium quotuplex sit.</i>	ibid.
<i>Dominium creatum quid sit.</i>	ibid.
<i>Dominium naturale quid est.</i>	ibid.
<i>Dominium humanum, seu civile & politicum quid sit.</i>	ibid.
<i>Dominium increatum quod sit.</i>	ibid.
<i>Dominium ecclesiasticum quod sit.</i>	ibid.
<i>Dominium profanum quod sit.</i>	ibid.
<i>Dominium commune quod sit.</i>	ibid.
<i>Dominium priuatum quod sit.</i>	10
<i>Dominium perfectum quod sit.</i>	ibid.
<i>Dominium imperfectum quod sit.</i>	ibid.
<i>Dominium directum quod sit.</i>	10
<i>Dominium uile quod sit.</i>	10
<i>Dominium primum in quo reperiatur.</i>	10
<i>Dominium rerum, que usu non consumuntur, non transfertur per usurarum solutionem ex communi.</i>	387
<i>Dominium banorum quorum dominus ignoratus, modo alias dominum habuerint non transi in rem publicam.</i>	549
<i>Dominium quot modis transfertur.</i>	528
<i>Domino re sua abusu uolenti contra caritatem non est restituenda pecunia.</i>	537
<i>Declarata & limita ut ibi.</i>	
<i>Dominus ignotus quando censetur.</i>	540
<i>Dominus quando est mortuus uel ignotus, cui sit restitutio facienda.</i>	539
<i>Dolus quid sit, & quotuplex.</i>	499. & seq.
<i>Donatio facta ob causam impulsuam ualeat, etiam ipsa causa non sequuta.</i>	287. & 289
<i>Secus tamen si sit finalis, ut ibi.</i>	
<i>Donatio modalis quotupliciter fieri contingat.</i>	288
<i>Donatio facta sine consensu alterius partis acceptantis nulla est.</i>	284

I N D E X.

Idem si sit facta cum conditione qua postea defecit. 287
Donatio Ecclesiæ facta sub conditione honesta, etiam ipsa deficiente, ualet. 281
Et quid propria ea sit, & quozuplex, & unda originem habuit. 182
Duans quid sit. 203
Dubitans habere aliquid alieni aut & quando teneatur ad restitutionem. 639

E

Ecclesiastica persona quando teneantur ad restitutionem, & quomodo et quibus ab ea sit facienda. 428. cum seq. per totum.
 Ecclesiastica persona dilapidatori quo casu sit restituitio facienda. 536
 Ecclesiasticis uiris, an liceat indicere et parare bellum. 441. cum seq.
 Emens rem a non domino quando eam teneatur uero domino restituere una cum fructibus. 529. & seq.
 Emens ab eo qui ignorat rei pretium, tenetur iustum pretium manifestare. 357
 Emere rem uilius anticipata solutione quando liceat. 356
 Emere rem minus quam ualeat, licitum est in contractu de retrouendendo, iusto pretio seruato. 354
 Excommunicatio lata aduersus detinentes bona alicuius, an liget creditorem qui ea accepit a debitore. 462
 Excommunicatus tempore excommunicationis fructus beneficij percipere non potest. 430
 Expensa quot sine. 169

F

Falsum testimonium dicens debet illud etiam cum iure periculo retractare. 619
 Et intellige, ut. 634. & 635
 Idem de iudice. ibid.

Fama

I N D E X.

Fama quid sit. 100. 101
 Fama in quo consistat. 101
 Fama quomodo non sit restituenda. 135
 Fama quo periculo aliquando sit restituenda. 135. 136.
 137
 Fama qua ratione defendi possit. 152
 Fama an sit felicitatis pars. 146
 Fama quibus modis auferatur. 110
 Fama quomodo sit restituenda in illis modis, quibus auferri potest. 110. 111. 112. 113
 Fama felicitatem consequitur. 146
 Fama & honor quot modis capiuntur. 617
 Fama negligenda est potius & uita, quam ueritas relinquatur. 619
 Famam resarcire uindictam sumendo, est grauissimus error. 151
 Famam alterius ledendo sua non recuperatur. 151
 Famam publicam qui amisit, quot modis se habere possit. 129
 Fama restitutio a relatore alterius criminis ab alio audiendi, quomodo sit restituenda. 127
 Fame auferenda causa legitima, in quibus consistat. 108
 Fama restituenda necessitas quando cogat. 109
 Fama restitutio ad quid etiam necessitet. 109
 Fama restitutio condonari potest. 141
 Fama restitutionem condonare alicui quando quod peccatum sit. 141. 142. 145
 Fama restitutione condonata, is, qui infamatus, solutus est ab omni restitutione. 145
 Fama nimiam curam habere non licet. 146
 Fama restitutio quando non sit necessaria. 114
 Fama restituenda oblitiom quomodo satisfiat. 152
 Fama restitutio necessaria ad salutem. 105
 Fama restitutionem condonare & se infamare, quando liceat. 143. 144. 146
 Fama restitutio qua ratione aliquando fieri possit. 137.
 138

b 4 Fama

I N D E X:

<i>Fama restitutio non transit ad heredes.</i>	138.139
<i>Fama per famam compensatio, quot modis contingat.</i>	148
<i>Fama mutua compensatio an, & quomodo fieri possit.</i>	148.
	149
<i>Fama restitutio an & quomodo per pecuniam fieri possit.</i>	
	149
<i>Fama restitutione condonata, an damna ob illam infamia sini remissa</i>	150
<i>Falicias in quo sit posita.</i>	146
<i>Fere, qua in alienis laqueis capiuntur, an reddenda sint.</i>	
	231
<i>Feudatarius quando possit fructus percipere non computat do eos in sortem.</i>	384
<i>Filia dotem acceptam ex bonis patris usurarij, tenetur re- stituere.</i>	391
<i>Filium alienum supponens quomodo teneatur crimē suum manifestare etiam cum vita periculo.</i>	622
<i>Filius spurcius vel suppositus non tenetur credere matri, di- centis ipsum non esse legitimum vel uerum filium.</i>	631
<i>Limita tamen & declara, ut l. 632.</i>	
<i>Filius natus ex muliere soluta, qua habuit rem cum duo- bus, cuius esse dicatur.</i>	622
<i>Fructus omnes rei iniuste accepta a fure petere in externo foro non licet.</i>	172
<i>Fructus ex furto percepti quot sint.</i>	168
<i>Fructus rei accepta qui sint restituendi.</i>	171
<i>Fructus percepti ex re dubia fide possessa, an ueniant resti- tuendi.</i>	530
<i>Frumentum uetus si sit mutuatum, ut recipiatur nouum, quando dicatur usura committi.</i>	385
<i>Fur qua ratione possit fieri iustus.</i>	38
<i>Fur nocturnus impune occidi potest.</i>	13
<i>Furari an quis possit pecuniam amissam per ludum, & ob uerecundiam non repetitam.</i>	279
<i>Furcm recipiens an & quando teneatur.</i>	418
<i>Fures quomodo damnati.</i>	36 37
<i>Furti nomine, qua spectentur.</i>	168

Furtum

I N D E X:

<i>Furtum quid sit.</i>	19
<i>Et quomplex.</i>	ibid.
<i>Furtum speciale, quod sit.</i>	ibid.
<i>Furtum similitudinarium, quod sit.</i>	ibid.
<i>Furtum quando sit peccatum mortale.</i>	14

G

G ener & Nurus detinentes uel recipientes ex bonis so- cerorum quod eis debetur, peccant.	651
<i>Gener sine obligatione ad restituendum, potest fructus pre- dij percipere, dati in pignus ratione dotis non soluit.</i>	383
<i>Gloria ex August. Ambros. M. Tullio. Arist. & alijs quid sit.</i>	99

H

H ereses usurarij tenentur restituere id quod defun- ctus restituere debebat ex communi.	389
<i>Et tenentur pro hereditaria portione.</i>	ibid.
<i>Hereditum differentia qua.</i>	539
<i>Heres ex testamento minus solemniter non tenetur restituere hereditatem donec ab ipso in foro exteriori repetatur.</i>	294
<i>Heres ab intestato repetens hereditatem ex testamento mi- nus solemniter relictam, restituere tenetur.</i>	291
<i>Contrarium tamen uide.</i>	294
<i>Homicida quando, quomodo, & quibus ad restitutionem teneatur.</i>	93.94
<i>Homicida an teneatur soluere expensas pro funere factas.</i>	95
<i>Homicida an ex iniuria teneatur se se offerre iudici, aut ad bellum proficisci, ut pro homicidio satisfaciat.</i>	95
<i>Homicida pro aliqua illata iniuria, an debeat heredibus satisfacere.</i>	ibid.
<i>Homicida pro illata aliqua iniuria, an debeat restituere.</i>	

83

Homicida

I N D E X.

*Homicida si pro homicidio mortem patiatur, an damnata reā
sarcire debeat.* 98
Homo habet uerum dominium sua fama. 140
*Homo habet dominium omnium rerum, quae in hoc uni-
uerso continentur.* 11
Homo non est dominus uita, neq; membrorum corporis. 11
Homo est custos sua uita, & corporis, & usus ipsius. 11
Homo habet uerum dominium suarum operationum. 11
Homo habet uerum sua fama dominium. 11
*Homo habet uerum dominium bonorum spiritualium,
quae ab ipso acquiruntur.* 11
*Homo unus lege natura potest habere aliquod dominium
alterius hominis.* 11
Honor non reparatur per uindictam. 154
Honor ex Arist. quid sit. 100
Honor in quo consistat. 100
Honor laus, gloria, & fama in quo conueniant. 102
*Honor laus, gloria & fama, nullo modo sunt negligenda.
102. 103*
Honor a laude & gloria quid differat. 100
*Honor restituito, an offensus possit curare ut reus iudicis
sententia puniatur.* 90
Honoris restituito, deposito odio, utrum peti possit. 89
Honoris restituito quomodo fieri debeat. 87. 89. 91
Honoris descriptio quae. 100
Honoris restituito est de necessitate salutis. 154
Honoris restituito quibus modis fieri conueniat. 155. 156
*Honoris restituito per ueniam petitionem quando fieri non li-
ceat.* 155. 156
Honoris restituito an pecunia fieri possit. 157
Honoris restituito an condonari possit. 157
Honoris restituito cui sit facienda. 157
Honoris restituito à quibus fieri debeat. 157
*Honoris actiua restituito non transit ad haeredes detracto-
ris.* 158
Humana uita an sit infinitum bonum. 84

Ignor-

I N D E X.

1

Ignorantia quadruple x. 451
*Ignorantia inuincibilis liberat debitorem ab obligatione
restitutionis.* 600
Ignorans aliquis quando dicatur. 540
Impediens indignum ne beneficium aut officium consequatur non est obligatus ad aliquid restituendum. 188.
191. & 192.
Limita tamen, ut ibi.
*Imperator uel Dux gerens instum bellum an teneatur ac-
ceptare pacta, quae ab hoste offeruntur.* 446
Induci ad peccatum quot modis aliquis possit. 53
*Industria & labores qualiter sint in societate estimanda.
368*
*Infamare eum, qui infamiam publicam contraxit, quod
peccatum sit, & quando sit peccatum.* 130. 131. 132
*Infamare ad propriam famam tuendam, an, quo modo, &
quando liceat.* 150. 151
Infamanti licet non respondere. 144
*Infamiam publicam quot modis aliquis contrahere potest.
129*
Iniustitia unde nascatur. 581
*Innocentes occidere an licitum sit in bello iniuste suscepto.
441*
Inquisitio sufficiens quando dicatur. 540
Interitus rei an a restitutione liberet. 601
Iocis ex uerbis scripturae sunt omnino damnandi. 243
Iudex quando peccet mortaliter iudicando. 336
*Item non teneatur iudicare ex ueritate sed secundum alle-
gata & probata, licet sciat ut persuasus homo aliquod
esse falsum.* ibid.
Et debet formam iuris seruare. ibid.
Fallit tamen, ut 1. 337
Iudex quot habere debeat requisita. 335. usque ad 338
*Iudex quem ordinem seruare debeat in restitutione facien-
da.* da,

I N D E X.

<i>da, & quem persona priuata.</i>	651
<i>Iudicis uexationem an liceat precio redimere, uel ne.</i>	333
<i>Ius illud magis seruandum ad quod natura magis inclinat.</i>	566
<i>Ius civile potest facere contractum nullum etiam in foro conscientia.</i>	292
<i>Iniuria unde dicta.</i>	3
<i>Iniuria quid efficiat.</i>	3
<i>Iniuria, in quot partes diuidatur.</i>	4
<i>Iniuria duplex in collatione beneficij consideratur.</i>	189
<i>Iniuria in beneficijs distribuendis lis attendatur.</i>	190
<i>Et quid in officijs.</i>	ibid.
<i>Vbi distributinam (inquit) attendendam.</i>	191

L

L egatarius quando non possit recipere fructus legati si- bi non soluti.	384
<i>Legatum puella relictum et possit nubere, an debeatur si ip- sa moriatur ante quam nubat.</i>	286
<i>Leges que uexationem in foro exteriori prohibens ad pe- nam soluendam, quando obligent.</i>	231
<i>Leges quomodo obligent.</i>	206
<i>Leges humana an ligent etiam in foro conscientia.</i>	283
<i>Legum genera quot sint.</i>	206
<i>Lesio in quibus bonis sit grauius peccatum.</i>	52. 53
<i>Lex prohibens, ne animalia certo tempore capiantur, an obliget ad restitutionem.</i>	230
<i>Liberatio a culpa peccati differt a liberatione ab obligatio- ne restituendi.</i>	582
<i>Liberatio ab obligatione restituendi quot modis fieri pos- sit.</i>	564. cum seq. 580. 585. 588. 593. 602. & 606
<i>Liberatio ex lege uel iudice proueniens non semper liberat conscientiam.</i>	592
<i>Liberatis amisso an liberet a restitutione.</i>	601
<i>Lignorum castio, & pasqua an prohiberi possint.</i>	235
<i>Lignorum castiones, & pasqua quando sint illicita, & quom- do</i>	

I N D E X.

<i>do ad restitutionem obligent.</i>	236
<i>Locans, mutans, & commodans non possunt repetere rem ante tempus prescriptum.</i>	510
<i>Limita & declarata, ut ibi.</i>	
<i>Loci factum de oblatione filiarum qualiter intelligatur.</i>	496
<i>Lucrans per ludum an & quando ad restitutionem teneat- ur.</i>	277
<i>Lucrum quid sit.</i>	360
<i>Lucrum quomodo sit in societate, qualiter diuidatur.</i>	368
<i>Lucrum cessans quomodo intelligatur restitutionem des- ferre.</i>	609
<i>Lucrum cessans quod dicatur.</i>	168
<i>Ludens sub credito an teneatur soluere id, quod perdit in ludo.</i>	173
<i>Ludi, qui sint honeste recipiendi.</i>	243
<i>Ludus non malus, quando sit peccatum.</i>	244
<i>Ludus honestus potest habere aliquos sumptus.</i>	244
<i>Ludus licitus, quibus casibus possit fieri illicitus.</i>	245.
	246
<i>Ludus quas significationes habeat.</i>	240. 241
<i>Ludus, & iocus in quo differant.</i>	240
<i>Ludus quotuplex sit.</i>	241. 242
<i>Ludus spiritualis, quid sit.</i>	241
<i>Ludus humanus quid sit.</i>	241
<i>Ludus diabolicus quis sit.</i>	241
<i>Ludus quid sit.</i>	242
<i>Ludus honestus & laudabilis quis sit.</i>	243
<i>Ludus diabolicus siue turpis quod peccatum sit.</i>	243

M

M andans aut consulens homicidium fieri, & antequam fiat, consulens contrarium, an teneatur restituere, uel incidat in censuram, si mandatarius non obediuit.	474. & 475. cum seq.
--	----------------------

Maluma

I N D E X.

<i>Malum minus an aliquando suadere liceat, ut maius ei retur.</i> 492. & seq. & 494. per totum cū aliquibus decla rationibus. 496. & seq.	
<i>Malum maius facere nolens dupliciter se potest habere.</i>	
493	
<i>Idem e conuerso in eo qui uult retrahere.</i>	494
<i>Malum minus proponere licet si qui est paratus facere ma ius; cum aliquibus exemplis.</i>	494
<i>Malum magnum de quo dicatur.</i>	297
<i>Maritus impotens ad generandum, & sciens uxorem suam filium genuisse, ad quid teneatur.</i>	633
<i>Matrimonii cōtractum sine sal emittantibus à Conc. Trid. requisitis, nullum est.</i>	293
<i>Matrimonium contractum sub conditione turpi vel im possibili ualidum est.</i>	281
<i>Mentis humana ex Arist. qua insunt.</i>	
<i>Mercator petens sub usuris pecunias, ut magis lucretur, an & quando peccare dicatur.</i>	392
<i>Meretrix non est domina corporis sui.</i>	310
<i>Meretrix an & quando possit petere & retinere pretium ob usum, corporis sui.</i>	310
<i>Meretrix in foro exteriori non tenetur restituere acceptum pretium pro turpi actu: imo de iure ciuili illud petere potest.</i>	311
<i>Limita tamen & declara, ut 1. 312. & seq.</i>	
<i>Et quid in maritata, & uirgine, & moniali.</i>	316
<i>Et quid etiam in maribus.</i>	317
<i>Amplia etiam in alio quocunque actu turpi, prout distin guitur contra honestatem, non autem contra iustitiam, ibid. & 1. 319.</i>	
<i>Metus quid & quoduplex: item uis. 296. & seq.</i>	
<i>Et iudicis arbitrio pendet.</i>	298
<i>Et qualiter considerandus, ibid.</i>	
<i>Metus cadens in constantem uirum tollit omnem culpā ob transgressionem legis humanae: secus si diuina.</i>	301
<i>Milites omnes an occidi possit parua uictoria, qui contra pu gnarunt.</i>	447
	Milites

I N D E X.

<i>Milites pugnando an & quando mortaliter peccent, & restituere teneantur, causa belli existente dubia.</i>	449.
& 450.	
<i>Et quid si pugnent cum ignorantia iniustitia belli.</i>	451
<i>Et quid si sine licentia.</i>	452
<i>Ministri omnes suis non fungentes muneribus, ad restitu tionem tenentur.</i>	432
<i>Ministri quot sint quibus beneficia conferri possunt.</i>	190
<i>Moderatio inculpatia in sola quant. o dicatur.</i>	444
<i>Mons pietatis quid sit,</i>	375
<i>Et quot modis fiat,</i>	ibid.
<i>Et de eorum differentijs,</i>	376
<i>Item de eius iustitia uel iniustitia.</i>	377
<i>Montes Reip, quot fiant modis.</i>	379
<i>Et quando dicantur liciti, uel illiciti.</i>	380
<i>Montes pietatis qua de causa instituti sint.</i>	375
<i>Montium differentia quot sint.</i>	379
<i>Mutatio status cur suspendat restitutionem.</i>	612
<i>Mutuans hostibus iniuste rem occupantibus, non tenetur re stituere.</i>	384
<i>Mutuans pro resciscenda re omnibus alijs creditoribus pra fertur.</i>	650
<i>Mutuans coacte uel rogatus, quibus conditionibus pacisci possit de lucro cessante.</i>	382
<i>Limita tamen & declara, ut ibi.</i>	
<i>Mutuans quando dicatur committere usuram uel non.</i>	381. usque ad 386
<i>Mutuatio cum sorte mista quando licita sit.</i>	384

N

<i>Necessarium aliquid ad salutem, quot & quibus mo dis dicatur.</i>	33
<i>Necessitas extrema aufert omne ius gentium & ciuile, & redigit ad ius naturale.</i>	566
<i>Necessitas extrema restituendi an tollat obligationem.</i>	564. cum seq.

De-

I N D E X.

Declarata, ut l. 573. & seq.
 Necessitas extrema an obliget saltem ad restitutionem in casu melioris fortuna. 569. cum seq.
 Necessitas extrema quatuorplex. 571
 Negotiatio quid & quatuorplex sit. 359
 Et quando licita uel illicita. ibid. & l. seq.
 Negotiatio ex se non est nec bona, nec mala. ibid.
 Negotiatio in repub. est omnino necessaria. 360
 Negotiatio ex quibus illicita fiat. 360. cum seq. per totum.
 Negotiationis ratione licet carius uendere merces quam empta fuerint. 360
 Nobilis persona, qua nunquam seruiuit, non est obligata ad seruitutem, ut possit restituere. 613
 Notarius ad qua sit obligatus, & qua in eo requirantur. 345. cum seq.

O

Obligatio onerosa preferenda est obligationi liberę uel lucratia etiam prius facta. 648
 Obligatio ad restituendum unde nascatur. 585
 Obligatus ad restitutionem quando, quis esse dicatur. 42. 45
 Obligatus an quis sit restituere uel nō ex quibus cognoscatur. 457. cum seq.
 Occidere aliquem quot modis contingat. 441
 Odium non est retinendum, sed statim dimittendum. 88
 Officia prestata creditori an liberent a restitutione. 601
 Onus adiectum in emptione & uenditione quando dicatur sapere usuram. 357
 Opera bona quatuorplex sint. 325. & 327
 Opera que prestatur a socio qualiter aestimetur, & quos in eius estimatione requirantur. 367
 Et qualiter etiam industria. 368
 Ordo restitutione qualis. 643. & 646
 Et declarata ut ibi. 650
 Et qualis de iure communi. 650

Et

I N D E X.

Et qualis a iudice & qualis a privata persona seruare de beat. 651
 Ordinem in restituendo non seruans mortaliter peccat. 651
 Ordines qui in humana societate obseruantur, qui sint. 8

P

Acta que sunt in bello & quatuorplex sint differentia. 448
 Participans non dicitur qui laudat aut approbat. 472
 Participantes in damno an & quando & quomodo teneantur restituere. 463. cum seq. & 479. cum seq. & 482. & seq.
 Participare cum aliquo, quot dicatur modis. 464. & 466. & 467. & 479. cum seq.
 Pauperes succedentes in locum domini ignoti, quo iuri succedant. 545. & 549
 Peccata que denuntiantur in quatuorplex sint differentia. 338
 Peccatum nouum quando committatur cum restitutum non sit. 558. & seq.
 Peccatum non potest pretio aestimari. 313
 Peculatus, qui sit. 11
 Pecunia non aestimabile quid dicatur. 38
 Pecunias sub usuris petens uel recipiens quando mortaliter peccare dicatur. 391. & 397
 Pedagogium seu guidagium quid sit. 23
 Pena pro de fraudato tributo quando sit soluenda. 207
 Penitens an teneatur obedire confessori precipiente ut sitim fiat restitutio. 69
 Penitens quibus rationibus a Deo excusetur ad restitutionem. 642
 Penitentia quid sit. 19
 Penitentia actus ad quem habitum iustitia reducatur. 29
 Penitentia qualiter iniungenda mulieri adultera uel quae partum supposuit. 63
 Pensionem anticipatam accipientes iniuste faciunt. 36
 Periculum de pretio amittendo uel de expensis faciendis pro eo exigendo, facit ut emptor pacisci possit de maiore pretio soluendo. 36

Periculum

I N D E X.

Periculum vita & fame amittenda an restituendi tollat obligationem. 618. & seq. & 622. & 623
 Persona, qua possunt uiuere ex bonis usurarij qua sint. 391
 Persona ecclesiastica dilapidatori, quando sit restitutio facienda. 536
 Plagiatus, qui sit. 13
 Pontifex habet potestatem indirectam in bonis temporibus. 603
 Imo habet etiam facultatem componendi & dispensandi in bonis incertis. 604
 Pontifex potest transferre legata ad pias causas, alicuius persona uel loco applicata, ad aliquam aliam piam causam. 605
 Possessio est de ratione praescriptionis. 589
 Possessor iniusta rei quas expensas repetere & retinere possit. 172
 Possessor mala fidei nullo tempore praescribit. 591
 Possidens res alienas quomodo possidere dicatur. 615
 Praecepta decalogi in quos partes diuidantur. 42
 Praeceptum non furaberis quodnam praecceptum sit. 44-45
 Praeceptum de restitutione ad quod decalogi praecceptum reducatur. 44
 Praeceptum Decalogi, non furaberis, quomodo sit intelligendum. 42-43
 Praeceptum de restitutione facienda quomodo necessario requiratur. 561
 Praeceptum de restitutione facienda quando obliget debito rem; 557. cum seq.
 De aduendi necessitas ex quibus oritur causis. 448
 Praescriptio rei aliena, et iudicis auctoritas an liberent a restitutione. 588. & 592
 Praescriptio quid, & de alijs ad eam pertinentibus. 588
 Praescriptio contra quos non possit currere. 589
 Praescriptio legitima qua sit. 591
 Praetium pro malo opere acceptum, restituendum est. 304
 Praetium acceptum ob peccatum cum alterius iniuria, iura natura non est restituendum. 321
 Pre-

I N D E X.

Praetium quatuorplex sit. 349. & ex quibus uarietur. 350
 Praetium a lege humana taxatum etiam Clerici seruare debent. 358
 Praetium iustum quale dicatur. 356
 Praetium rei uendita, si res perat ante quam emptori tradatur, an sit restituendum. 364
 Princeps Christianus a. possit auxilium petere a Principe infideli ad bellum gerendum contra Principem fidelem. 438
 Princeps an & quando possit cum aduersario pacifet, et non teneatur restituere damna suis subditis iniuste illata. 449
 Prior in debiti exactione, licet posterior iuste retinet. 651
 Probatio, ab accusatore adhibenda, quatuorplex sit. 117
 Procurator ad qua sit obligatus, & qua in eo requirantur. 347
 R

Relator alterius criminis ab alio auditus quando, & quo modo peccet. 124. 125. 126
 Relator alterius criminis ab alio auditus se abstinerere debet. 127
 Religio in persona religiosi quod ius habeat. 70
 Religionis regressus an libere a debiti solutione. 596.
 Remissio creditoris an sit idonea uel ne, quid requiratur. 583
 Remissio damni facta uni, an alijs proficit. 484
 Repetere rem suam quomodo quis possit. 533
 Repetere res locata, mutuata, & commouata non potest ante tempus praescriptum. 510
 Res aliqua quomodo accipi possit. 20
 Res accepta quomodo considerari possit. 176
 Res uenditioni subiecta in quatuorplex sunt differentia. 350
 Restituendi obligatio unde oriatur. 47. 48. 49
 Restituendi obligatio unde oriatur. 186
 Restituere, quid significet. 19
 Restituere, quomodo sit. 19
 Restituere an sit obligatus, qui rem accepit. 456. cum seq.

I N D E X.

<i>Restituere quando sine obligati, qui causam damni dederunt.</i>	468. & seq. per totum.
<i>Restituere an teneatur & quando, qui pluribus damna iniuria infert.</i>	483
<i>Restituere nemo tenetur cum vita periculo bona externa.</i>	623
<i>Restituere domino quod eius est, quando non tenetur.</i>	625
<i>Restituere quando aliquis tenetur ratione culpa.</i>	498. & seq.
<i>Restitutio quomodo sumatur.</i>	19
<i>Restitutio quid sit.</i>	20
<i>Restitutio quid includat.</i>	47
<i>Restitutio sub quo contineatur generatim.</i>	28. 30
<i>Restitutio a quo habitu iniuria eliciatur.</i>	29
<i>Restitutio quando sit satisfactio.</i>	81. 22. & 23
<i>Restitutio cuius rei proprie dicatur.</i>	34
<i>Restitutio quod praeceptum sit.</i>	34
<i>Restitutio est necessaria ad salutem.</i>	35. 37
<i>Restitutio non producitur a penitentia.</i>	30
<i>Restitutio in bonis spiritalibus quando sit necessaria.</i>	58. 59. 60
<i>Restitutio pro membro mutilato, an, quid, quomodo & cui sit facienda.</i>	76. 77. 78. 79
<i>Restitutio pro occisione quando, quomodo, & cui fieri debeat.</i>	81. 82. 83. 86. 87
<i>Restitutio an rei publica vel iudici pro illato damno debeat.</i>	83
<i>Restitutio post mortem homicida, quae transeat ad heredes.</i>	96
<i>Restitutio pro homicidio quibus sit facienda.</i>	96
<i>Restitutio damni quibus sit facienda.</i>	97
<i>Restitutio, beneficij consecratione impedita, cui sit facienda.</i>	194
<i>Restitutio, ab eo qui distribuit beneficia, quibus casibus sit facienda.</i>	194
<i>Restitutio, pro officio vel praemio seculari, cui sit facienda.</i>	195
<i>Restitutio, boni consecratione impedita, quando, & quibus fieri debeat.</i>	196
<i>Resti-</i>	

I N D E X.

<i>Restitutio pro uero crimine in iudicio negato ratione poenae & damni, an, & quando sit facienda.</i>	198. 199. 200
<i>Restitutio ab eo qui iniuste a iudice absoluitur, an sit facienda.</i>	201
<i>Restitutio in bonis qua habentur in spe, an sit facienda, & quomodo.</i>	184. cum seq.
<i>Restitutio in re quando sit facienda, & quando in eius estimacione.</i>	177
<i>Restitutio ratione simoniae quomodo facienda.</i>	418. cum seq.
<i>Restitutio iniuste in bello captorum quando, & quomodo, & quibus sit facienda.</i>	442. cum seq. per totum.
<i>Restitutio a participantibus quomodo sit facienda.</i>	479. cum seq.
<i>Restitutio quando & quomodo & quibus facienda a personis ecclesiasticis.</i>	428. cum seq. per totum.
<i>Restitutio quomodo facienda ab usurario & a participantibus in usura.</i>	387
<i>Restitutio quando sit facienda ratione societatis iniustae.</i>	366
<i>Restitutio eius, quod est acceptum per contractum minus solemnem, an sit facienda.</i>	290
<i>Restitutio quibus ministris facienda, & quomodo.</i>	190
<i>Restitutio an sit facienda, quod acceptum est per motum.</i>	295
<i>Restitutio cui sit facienda si a pluribus minutatim & incertis personis sit aliquid subreptum.</i>	543. & seq.
<i>Restitutio facienda an sit publica auctoritate, an per se sufficiat.</i>	544
<i>Restitutio pauperibus facienda, potest quibuscumque fieri.</i>	544
<i>Restitutio facienda pauperibus in locum domini ignoti, quae iuro fiat.</i>	545. & 549
<i>Restitutio quomodo sit facienda ab eo, qui rem in suo nomine accepit.</i>	508
<i>Restitutio an sit facienda ei, a quo res est accepta, vel ne, & quando.</i>	515. & 517. per totum.
<i>Restitutio acquiritorum ex iniusta mutuatione quomodo sit.</i>	381
<i>Resti-</i>	

I N D E X.

Restitutio accepti ob iurpem causam quot modis fieri con-
tingat. 302. cum seq.
Restitutio quibus rationibus arte demoni diffatur. 641
Restitutio quibus personis fit facienda. 517. cum seq.
Restitutio rei a fure uel iniusto possessore accepta, an fit fa-
cienda uero domino, uel ne. 520. 521. & seq.
Restitutio que fit per nuntium an & quando liberet debi-
torem. 556
Restitutio quo tempore fit facienda. 557. cum seq.
Restitutio quando diffatur cum uoluntate creditoris, po-
test debitor absolui. 637
Idem si aliqua alia ratio subesset. ibid.
Restitutio non est statim facienda sicut nec satisfactio. 636
Restitutio non est domino facienda qui re sua abusi vo-
lit. 531. cum seq.
Restitutio ratione cambi inuisti quomodo facienda. 402
Restitutio an fit facienda per eum, qui non habet nisi bo-
na aliena. 614
Restitutio an fit facienda à participantibus in actu nega-
tiue, & quando, et quot sint necessaria. 484. et 485. cum
seq. & 491
Restitutio actualis non est necessaria ad tollendam resti-
tutionis obligationem. 581
Restitutio actualis statim facienda est, quamprimum fie-
ri potest. 562
Restitutio rei quot modis facienda, & cuius expensis.
552. cum seq.
Restitutio rei ubi facienda sit, quando dominus est remo-
tus. 551. & 553. & seq.
Restitutio quo ordine fieri & seruari debeat. 643. & 646.
Restitutio, domino mortuo, facienda est eius heredibus. 650
Restitutionem sibi fieri quando aliquis uelle non debeat. 39
Restitutionem quot modis quis impedire potest. 190
Restitutiōi an sint obligati, qui non defendunt ex carita-
te uel in iustitia. 487
Restitutiōis fama condonatio, quibus casibus fit peccatum
mortale. 144. 143

I N D E X

Restitutiōis nomine, que spectentur. 168
Reus in iudicio an suum crimen manifestare debeat. 117
Reus negando suum crimen an ad restitutionem teneatur.
122
Reus in iudicio an crimen negare possit. 118. 119. 120. 121.
122.
Reo quot requirantur in iudicio; & ad qua fit obligatus.
340. & seq.
Rixantes homines quando aliquis magna auctoritatis uir
impedire teneatur. 490

S

SACERDOS bellando an incurras irregularitatem
442
Sacrilegium, quid sit. 13
Satisfacere, quid designet. 17
Satisfacere quot modis usurpetur. 17
Satisfactio, quid sit. 17
Satisfactio quocumplex. 18
Satisfactio, qua fit Deo & qua fit homini, in quo differant.
18.
Satisfactio, qua fit Deo, qua requirat. 18
Satisfactio pro iniuria qua ratione fiat. 88
Satisfactio ad poenitentiam est reuocanda. 27
Satisfactio sub quo habitu iustitia continentur. 29. 30
Scandalum potius nasci permittitur quam quod ueritas
relinquatur. 619
Scientia ad humanum actum necessaria. 2
Serui capti in bello iusto an possint licet fugere. 455
Simonia quid & quocumplex sit. 418. 420
Simonia quando non sit, licet aliquid detur pro aliquo ob-
tinendo. 332. & seq.
Simonia ut committatur quot requirantur. 419
Societas animalium quot modis fit & possit. 371
Societas officiorum quomodo Roma fieri solet. 371. & 373.
cum seq.
Societas quid sit. 3

I N D E X

<i>Et quot modis fieri contingat.</i>	<i>ibid.</i>
<i>Et ut iusta dicatur, quot condiciones habere debeat.</i>	<i>ibid.</i>
<i>Societas contracta, ut unus pecuniam, alter labores, & aliter industriam ponat, an & quando valeat.</i>	368
<i>Societas quando iusta vel iniusta dicatur ubi per conclusiones determinat.</i>	369
<i>Socij damni quando & quomodo teneantur ad restitutionem.</i>	482
<i>Socius quis dicatur.</i>	366
<i>Solutio est ei prius facienda, qui prius suam repetit.</i>	651
<i>Spe aliquid haberi, duplici modo contingit.</i>	184
<i>Et quid sit.</i>	186
<i>Spiritualia bona in quo triplici sint differentia.</i>	418. cum seq.
<i>Spoliator an restitutionis debito satisfaciatur si rem ibi ponat, ubi eam accepit.</i>	555
<i>Stuprator quando ad restitutionem teneatur.</i>	161. 162. 164
<i>Stuprator quomodo, quid & quibus, restituere debeat.</i>	164
<i>Stupri restitutio ubi & quando sit facienda.</i>	163
<i>Stuprum quot modis contingat.</i>	160
<i>Summissio & humiliatio iniuria affectio, an omnino satisfaciatur.</i>	91
<i>Suspensus non facit fructus suos, sed eos restituere tenetur.</i>	430

T

T <i>Alia quid sit.</i>	203
<i>Testamentum minus solemne nullum est etiam in foro conscientia.</i>	292
<i>Idem in contractibus dicendum.</i>	<i>ibid.</i>
<i>Testator relinquens in testamento ut restitutio fiat, an liberari possit a purgatorio antequam haeres restituat.</i>	639
<i>Testis ad qua tenentur, & quot in eo requirantur.</i>	342. cum seq.

Timori

I N D E X

<i>Timori cedere ad bonum faciendum, bonum est.</i>	196. & 301
<i>Traditio ob turpem causam quosplex sit.</i>	303
<i>Tributa qui possint imponere, & an sint solvenda.</i>	106
207. 208	
<i>Tributa iniusta an, & quando sint solvenda.</i>	107
<i>Tributa quando sint iniusta.</i>	108
<i>Tributorum genera in lege civili quot reperiantur.</i>	103
<i>Tributum quid sit.</i>	102
<i>Et quot modis nominetur.</i>	<i>ibid.</i>
<i>Tributum seu uectigal iustum quas condiciones requiratur.</i>	203. 204. 205
<i>Tutor non exponens lucro pecuniam pupilli, cum possit, tenetur ad fructus quos percipere potuisset.</i>	384

V

V <i>Uctigal quid sit.</i>	102
<i>Venatio publica per vim prohibita an obliget ad restitutionem.</i>	131
<i>Venatio publica an a Principe absoluto per leges prohiberi possit.</i>	224
<i>Venatio publica an a privato domino prohiberi possit.</i>	224
<i>Venationem prohibendo quot modis principes peccent.</i>	225
<i>Venationis leges quomodo, & quando obligent.</i>	226
<i>Vendens rem hodie currenti pretio, sciens cras minus ualere non tenetur ad restitutionem.</i>	355
<i>Vendens plus iusto pretio ob expectatam pecuniam restituere tenetur.</i>	356
<i>Vendere expectata pecunia & statim recemere soluta pecunia, an liceat.</i>	358
<i>Vendere merces carius quam empti fuerint, ratione negotiationis an liceat.</i>	358. & 360
<i>Venditio rei quot modis fieri possit.</i>	352
<i>Venditio iniusta vel iniusta qua sit, & quando dicatur, & qua in ea requirantur.</i>	353
<i>Declara & limina, ut l. seq. per totum.</i>	

Videtur

I N D E X.

<i>Venditionem iniustam qua reddant.</i>	354
<i>Venditor quando maius rei pretium petere possit.</i>	357
<i>Venia petito ad honoris restitutionem quando non sit sufficiens.</i>	156
<i>Victoria parva an occidi possint omnes milites qui contra pugnarunt.</i>	447
<i>Virtus, ea Arist. quid sit.</i>	4
<i>Virtutis proprietates, qua.</i>	2
<i>Vitium quotuplex sit.</i>	326
<i>Vitium calare rei uendenda in quibus casibus obliget ad restitutionem.</i>	355
<i>Voluntarium proprie quid sit.</i>	4
<i>Voluntarium simpliciter est, quod ex metu etiam cadente sit, ex communi.</i>	298
<i>Voluntas humanarum actionum principium.</i>	2
<i>Voluntatis gradus quot sint in eo, qui daturus est.</i>	187
<i>Vsura quot modis accipiat.</i>	381
<i>Item quid sit.</i>	ibid.
<i>Et quando committatur, uel not. ibid. cum suis declarationibus.</i>	usque ad 1386
<i>Vsura quotuplex sit.</i>	391
<i>Vsuario pecunia non est restituenda, qui eam uelit fanori dare.</i>	357
<i>Vsuarium uerum habet dominium earum rerum, quas sibi emit pecunijs per usuram acquisitis, ex communi.</i>	387
<i>Vsuarium quid est, et quando restituere teneatur.</i>	387. & 388
<i>cum seq.</i>	
<i>Cum suis declarationibus, ut ibi.</i>	
<i>Vsuris participantes tenentur ad restitutionem: et qua sint ista persone.</i>	399
<i>Cum declarationibus suis.</i>	ibid.
<i>Habes iudicem, habiturus meliorem, si auctor ipse fecisset.</i>	

F I N I S.

Q V A E S T I O N U M
I N D E X.

 VID, & quotuplex sit Iustitia. Quæst. I. 1	
De dominij atq; furti natura. Quæst. II. 7	
De restitutionis & satisfactionis natura: seu, an restitutio sit satisfactio. Q. III. 14	
An restitutio sit effectus iustitiæ commutatiuæ. Quæstio IIII. 25	
An restitutio sit de necessitate salutis. Quæst. V. 31.	
An de restitutione sit certum præceptum, qualeque sit, & ubi contineatur. Quæst. VI. 41	
Ponuntur fundamenta quædam necessaria ad recte explicandam, & intelligendam totam materiam de restitutione. Quæst. VII. 45	
An in bonis animi detrimentum inferri possit. Quæstio VIII. 49	
An qui nocet in bonis spiritualibus, quæ sunt in præcepto, teneatur ad restitutionem. Quæstio IX. 54.	
An qui reuocauit aliquem ab ingressu religionis teneatur religionem ingredi. Quæstio X. 61	
An qui uolentem religionem ingredi, aut iam ingressum retraxit, teneatur restituere damnum quod in de fortasse religio cepit. Quæst. XI. 68	
An pro nocimento illato in bonis corporis facienda sit restitutio. Quæst. XII. 74	
An homicida sit obligatus ad restitutionem. Quæstio XIII. 80	
De modo, quo qui percutit, aut mutilat aliquem, restituere debet. Quæstio XIII. 85	
De modo, quo facienda sit restitutio ab homicida. Quæst. XV. 92	
De fame, laudis, gloriæ, honorisq; natura. Q. XVI. 98	
An fame restitutio sit de necessitate salutis. Quæstio XVII. 104	
Quæ	

Quæstionum

Quæ ratione fama restituenda sit, cum falsum, uel uerum, sed occultum manifestatur crimen. Quæstio XVIIII.	110
An qui verum in iudicio negauit crimē, sit ad famam restituendam obligatus. Quæst. XIX.	114
An qui alterius crimina ab alijs audita refert, sit ad famę restitutionem obligatus. Quæst. XX.	123
An qui diffamauit aliquem eo in loco, ubi non est diffamatus, famam restituere debeat. Quæst. XXI.	128
An fama cum uitę & famę periculo restituenda sit. Quæst. XXII.	133
An famę restitutio condonari seu remitti possit. Quæst. XXIII.	139
An qui se mutuo infamarunt, possint inter se famę compensationem facere, & an infamatus possit in famando suam tueri famam. Quæst. XXIII.	147
De honoris restitutione, an fieri debeat, & quomodo faciendā sit. Quæst. XXV.	152
De restitutione faciendā ab eo, qui uirginem uiolauit. Quæst. XXVI.	158
De restitutione bonorum externorum, an satis sit id solum restituere, quod acceptum fuit, seu quid quantumque restituendum sit. Quæstio XXVII.	166
De restitutione rei apud iniustum possessorem corruptę, aut deterioratę. Quæstio XXVIII.	174
An quod non fuit acceptum restituendum sit, vel de restitutione faciendā ab eo, qui impediuit ne quis aliquod bonum gratuitum consequeretur. Quæstio XXIX.	180
De restitutione faciendā ab eo, qui beneficij, vel officij consecutionem impedit. Quæst. XXX.	188
An sit restituendum id, quod solui debuisset, si uerum crimen in iudicio negatum non fuisset. Quæstio XXXI.	197
De tributorum & gabellarum iustitia. Quæstio XXXII.	207
Afferuntur ac soluuntur nonnullę dubitationes circa materiam	207

Index.

materiam tributorum, & gabellarum. Quæstio XXXIII.	209
An leges, quę venationem, aucupium, piscatumque prohibent, sint iustę. Quæstio XXXIII.	220
De restitutione faciendā ratione venationis, aucupij, piscatusque prohibiti. Quæstio XXXV.	226
De columbariorum usu, & de cadendi atque pascendi iure, deq; locorū custodibus. Quæst. XXXVI.	232
De natura, & iustitia ludi, quid & quorūplex sit ludus. Quæst. XXXVII.	240
An ludus, qui omnino, aut aliqua ex parte, pedit a fortuna sit licitus, & an per leges humanas, prohiberi poterit. Quæst. XXXVIII.	248
De personis quibus ludere, aut ludū spectare liceat. Quæstio XXXIX.	255
De forma & legibus ludi. Quæst. XL.	259
An quę acquisita sunt per ludum in foro conscientię restituenda sint. Quæst. XLI.	265
An qui lusit sub credito, si quid ludendo amisit restituere teneatur. Quæst. XLII.	272
Afferuntur ac soluuntur dubitationes quędam circa restitutionē ludi causā faciendam. Quę XLIII.	277
An quę ex aliqua conditione & causā accepta sunt, conditione uel causā deficiente restituenda sint. Quæst. XLIII.	280
An quę accepta sunt per contractum minus solemnē restituenda sint. Quæst. XLV.	290
An ea quę accepta sunt per metum restituenda sint. Quæst. XLVI.	295
De restitutione eorum, quę accipiuntur ob aliquam turpem causam. XLVII.	302
An acquisita per meretricium restituenda sint. Quæst. XLVIII.	308
An quę iniusta causā acquiruntur restituenda sint. XLIX.	319
An sit restituendum id quod ob aliquam iustā & honestam	319

Quæstionum

nesciam causam accipitur. Quæst. L. 329
 De restitutione eorum, quæ iniuste acquiruntur ab
 omnibus personis, quæ in iudicijs uersantur. Quæst.
 LI. 335
 De restitutione eorum quæ ex iniusta negotiatione,
 siue ratione emptionis & uenditionis iniuste ac-
 quiruntur. Quæstio LII. 349
 Quid & quotuplex sit negotiatio, & quando sit licita,
 uel illicita. Quæst. LIII. 339
 De restitutione faciendâ ratione alicuius iniuste so-
 cietatis potest. Quæstio LIIII. 366
 De montium iustitia, & speciatim de monte pietatis.
 Quæst. LV. 371
 De restitutione eorum, quæ ex mutuatione iniuste, si-
 ue per usuram acquiruntur. Quæst. LVI. 381
 De modo restitutionis faciendæ ab usurario, & a par-
 ticipantibus in usuræ crimine. Quæst. LVII. 387
 De censibus. Quæst. LVIII. 391
 De restitutione faciendâ ratione cambij iniusti.
 Quæst. LIX. 401
 De restitutione faciendâ ratione simoniæ. Quæstio.
 LX. 428
 De restitutione faciendâ a personis ecclesiasticis.
 Quæst. LXI. 428
 De iustitia causisq; iusti belli. Quæ. LXII. 431
 De restitutione eorum, quæ iniuste capiuntur in bel-
 lo. Quæst. LXIII. 441
 An qui rem accepit sit ad restitutionem obligatus.
 Quæst. LXIII. 456
 De participantibus in damno inferendo, qui & quot
 damni illati causâ dicantur. Quæst. LXV. 463
 De restitutione faciendâ ab illis, qui aliquid agendo
 seu potius ad damnum inferendum concurrunt.
 Quæ. LXVI. 471
 Qua ratione a participantibus sit faciendâ restitutio.
 Quæst. LXVII. 479
 De restitutione faciendâ a participantibus in actu,
 sed

Index.

sed negatiue. Quæst. LXVII. 484
 An aliquando liceat suadere minus furtum, siue ma-
 lum, ut uideatur maius. Quæst. LXIX. 492
 Quid & quotuplex sit culpa, & ob quas actiones ali-
 quis ratione culpæ restituere teneatur. Quæ. LXX.
 496
 Quæ culpa obliget ad restitutionem. Quæst. LXXI.
 502
 De restitutione faciendâ ab eo qui rem iusto nomine
 accepit. Quæst. LXXII. 508
 Cui faciendâ sit restitutio: de qua re communes tra-
 duntur regulæ. Quæst. LXXIII. 514
 An res a fure & ab iniusto possessore accepta sit resti-
 tuenda uero domino. Quæst. LXXIII. 520
 An sit restituendum ei domino, qui re sua abuti uel:
 uel de restitutione depositi. Quæst. LXXV. 531
 Cui faciendâ sit restitutio, cum dominus est mortuus,
 uel est ignotus, uel res est inuenta. Quæ. LXXVI.
 539
 Quo iure restitutio eorum bonorum, quorum domi-
 nus ignoratur faciendâ sit pauperibus & ad quem
 eorum pertineat dispensatio. Quæ. LXXVII. 545
 Vbi restitutio faciendâ sit. Quæst. LXXVIII. 551
 An restitutio sit statim faciendâ. Quæ. LXXIX. 557
 An extrema necessitas restituendi obligationem tol-
 lat. Quæst. LXXX. 564
 An qui rem alienam in extrema necessitate accepit,
 sit obligatus restituere cum ad pinguiorem uene-
 rit fortunam. Quæst. LXXXI. 569
 An creditoris remissio debitorem a restitutione libe-
 ret. Quæst. LXXXII. 580
 An cessio bonorum liberet in conscientia debitorem
 a restitutione. Quæst. 83. 585
 An alienæ rei præscriptio, & iuris iudicisque auctori-
 tas a restitutione liberet. Quæst. LXXXIII. 588
 Examinantur septem causæ, de quibus dubitari so-
 let, an a restitutione liberent. Quæst. LXXXV.
 An

Quæstionum

An compositiones quas faciunt debitores cum præla-
tis liberent eos ab obligatione restituendi. Quæst.
LXXXVI. 602

An ratione detrimenti quod quis patitur in rebus
suis possit nõ restituere, aut restitutionem differre.
Quæst. LXXXVII. 606

De restitutione facienda ab eo, qui non habet nisi
bona aliena, an debeat se his omnibus bonis pri-
uare, ut restituat. Quæst. LXXXVIII. 614

An periculum uitæ & famæ amittendę restituendi
obligationem tollat: seu de restitutione facienda
ab adultera, & ab ea quę filium supposuit. Quæst.
LXXXIX. 618

An qui potest restituere, & tamen nolit, sit a confessa-
rio absoluendus. Quæst. XC. 636

Quibus rationibus homines dæmonis arte a restitu-
tione retrahantur, & quæ causæ eos ad restitu-
endum commouere debent. Quæst. XCI. 641

De ordine in restitutione seruando. Quæ. XCII. 643

F I N I S.

Maiora quędam menda, sic emendato.

Page. 2. u. 16. proficiscatur. p. 20. u. 31. est. p. 44. u. 6. non su-
rberis. p. 125. u. 10. faciant. p. 118. u. 28. mei uacat. p. 165.
u. 30. prohibita. p. 188. u. 20. aliquid. p. 201. u. 8. sint. p. 223.
u. 20. suferant. p. 333. u. 30. nollet. p. 381. u. 12. sumatur.
p. 384. u. 1. d. simitio. p. 496. u. 15. solent. p. 536. u. 26. gere-
re. p. 543. u. ultimo, quid. p. 537. u. 37. cõsiliu. p. 560. u. 31.
debitorem. p. 572. u. 10. contracto. p. 581. u. necessarium. p.
582. u. 18. ablata. p. 602. u. 1. debitores. p. 613. u. 7. laborate
si qua sunt alia, Lectoris iudicio relinquuntur.

TRACTATUS

DE OMNIVM

R E R V M

Restitutione Amplissimus.

Quid & quotuplex sit Iustitia. *Questio. I.*

VM Restitutio, de qua omnis nostra fu-
tura est disputatio, sit actus siue effectus
quidam iustitię; & effectus recte cogno-
sci & explicari nequeat, ni prius ea unde
proficiscitur causa perspecta fuerit; pro-
pterea, & tractandi ratio, & utilitas nos admonent, ut
priori loco aliquid de iustitia dicamus. De nomine ita-
que definitione, partibusq; iustitię breuiter, pro nostro
instituto, hac prima disputatione, ad eorum, quę postea
tractanda sunt, faciliorem intelligentiam, scribemus.

Iustitia, ut ab eius notatione initium capiam, sic di-
cta est, quod ius, hoc est, æqualitatem statuat: quę ali-
quando omnium uirtutum cumulum designat; ut is di-
catur iustus, qui est omnium uirtutum genere ornatus:
aliquando uero certam uirtutem, qua quod iustum est
statuitur: quam hunc in modum I. iustitia, ff. de iustit. &
iure, descripsit Vlpianus.

Iustitia est constans & perpetua uoluntas ius suum
cuique tribuendi. Ut autem definitionem, non satis be-
ne a multis intellectam, perspicue explicemus, nonnul-
la diligenter animaduertenda sunt.

Primum, in humana mente in qua uirtutes, tanquam
in subiecto, esse dicuntur, tria ex Aristotele libro secun-
do Ethico, reperiuntur: potentia, qua aliquid ui nature
efficere possumus, ut est intellectus, & uoluntas: habi-
tus,

A tus,

rus, hoc est, qualitas quedam, quæ per actuum exercitacionem & frequentiam de nouo in animi potentijs gignitur: ac demum passiones, seu affectiones: ut amor, odium, indignatio, & id genus alia. Virtutes autem, ut omnes Philosophi morales docent, non potentia, non affectiones, sed habitus sunt. Quo etiam loco illud obseruandum est, solere interdum scriptores, eo nomine appellare habitus, quo uocantur potentia, in quibus esse putantur. Quo modo Aristoteles libro sexto Ethico, capite sexto, & qui eum secuti sunt philosophi, habitum, quo prima scientiarum principia cognoscuntur, Intellectum, nominant; cum eorum cognitio sit in intelligendi potentia sita.

Secundum, quamuis multæ sint virtutis proprietates, tamen, hæc quattuor sunt præcipue: quarum prima est, ut virtus proficiscitur ex scientia: qui enim uel ignoranter vel temere & casu agit, is studiosus haberi non debet. Est itaque scientia, ut ex Aristotele libro tertio Ethico discitur, ad humanum actum constituendum omnino necessaria: quod pro multorum casuum conscientia intelligentia, est perpetua memoria retinendum. Secunda, ut proficiscatur a uoluntate & electione; quæ, ut Philosophus lib. 6. Ethico c. 5. & Gregor. Nyssenus lib. 7. de liber. arbi. cap. 2. scripserunt, est actionum humanarum principium: quo fit, ut ea actio quæ necessario efficitur, etiam si scienter fiat, non sit humana, nec uirtutis, aut uitij nomen mereatur, ut initio primæ secundæ docet beatus Thomas. Tertia, virtus debet esse perpetua, id est frequens; quoniam, ut Tullius libro primo de officijs scribit, omnis uirtutis laus in actione consistit: neque, ut est in prouerbio, una hirundo, aut dies vnus, uer efficit. Ex qua frequentia & usu fit, ut uirtus non facile a suo contrario superari possit. Ex eo itaque facile cognoscitur aliquem adeptum fuisse uirtutem, ut opusculo de hac re, docuit Plutarchus, quod facile eam exercent, & eius contrario resistat. Quarta, virtus debet esse uniuersalis, hoc est, in omni materia sibi subiecta, & pro-

& proposita, exercenda est: ita ut is uere dicatur fortitudinis uirtutem habere, qui in omni proposita materia eam exercere, & omnia ardua constanti animo aggredi, atq; superare ualeat. Neque enim eum temperatum uere appellares, qui tantum in potu sibi temperaret, sed eum qui in cibo & in omni sensus delectatione se temperanter gerreret.

Tertium particula illa, ius, quæ in definitione iustitiæ ponitur, multas, ut Iurisperiti scribunt, significationes habet, quas nolumus hoc loco sine necessitate recere, cum eas cognoscere, nihil ad nostrum institutum faciat, de quibus lege scriptores, l. pen. ff. de orig. iur. & Albert. Bolog. de lege & iure, c. 15. no. 9. Ioan. Mon. cap. cupientes de elect. lib. 6. Dicam igitur breuiter, ius, in hac definitione sumi, ut significat æqualitatem in re constitutam; ut cum inter duos quantum cuique debeat decernitur.

Vt autem id melius explicetur, animaduerte, omnes homines in bonis quæ possident, siue animi, siue corporis, siue fortunæ sint, aliquod habere dominium, uel naturæ, uel alio nomine acquisitum, lib. 2. insti. ti. 1. ut in agros, in pecunias, in corporis membra, & famam. Et quoniam multi reperiuntur, qui non contenti suis, in aliena bona manus suas iniiciunt, sibi que quod alterius est usurpant; hinc fit, ut aliorum dominium imminuant, & quandam inæqualitatem introducant. Quare, ut hominum societas, quam inæqualitas ex alienarum rerum occupatione maxime euertit, conseruari possit, necessaria fuit iustitiæ uirtus, per quam homines a rebus non suis abtinerent, aut certe, si iniique occupassent, eas per eandem uirtutem restituerent. Est itaque iustitia quasi regula, quæ æqualitatem in rebus constituit, atque conseruat, & inæqualitatem ad æqualitatem reuocat: & hæc æqualitas in re constituta, ius, propriissime dicitur. His hunc in modum declaratis, haud difficile erit illam definitionem exponere, atque intelligere.

Dicitur ergo iustitia, uoluntas, id est, per Metonymiam

iam habitus uoluntatis, sumendo potentie nomen pro ipso habitu: neque enim uirtus, & uitium sunt potentia, seu facultas, ut Gregorius Nyssenus, lib. 1. de libero arbitrio, c. 3. & Aristoteles libro secundo, & sexto Ethico, c. 1. scribunt. Hæc particula, quæ loco generis in hac descriptione ponitur, duæ explicantur uirtutis proprietatis, nimirum quod sit ex scientia, & ex electione: cum non possit dici proprie uoluntarium, nisi quod scienter & libere fit. Ideo Aristoteles locis citatis, uirtutem definiens, aiebat, esse habitum electiuum. Designatur etiã eiusdem uirtutis subiectum, quod est uoluntas.

Dicitur constans, ut explicetur tertia uirtutis conditio: quia habitus firmus non fit nisi ex frequentatis & multiplicatis actibus, &c.

Dicitur, perpetua, ut quarta demonstretur uirtutis proprietates: iustitia enim in quacunque re proposita æqualitatem constituere debet.

Dicitur, ius suum, id est, id quod secundum æqualitatem cuique debetur, & id quod de alterius dominio fuerat detractum. Quæ particula demonstratur obiectum, siue subiectum & materia in qua iustitia uersatur.

Denique, dicitur tribuendi, ut explicetur proprius huius uirtutis actus, qui est tribuere cuique suum: & ut manifestetur id, in quo omnis uirtutis laus consistit, actio nimirum propria & usus. Quæ particula ponitur loco differentie.

Ex quibus colligeres, hanc orationem esse quandam iustitie descriptionem, per eius genus & propriam operationem assignatam. Hæc igitur est allata definitionis sententia, iustitia est habitus, quo constanti & perpetua uoluntate ius suum cuique tribuitur. Vel breuius, est habitus suum cuique tribuens. De qua definitione lege diuum Thomam, 2. 2. q. 58. art. 8. & Ioan. Gersonem lectione tertia de uita spirituali. Atque hæcenus de definitione; nunc de diuisione dicamus.

Iustitia, relictis diuisionibus nihil ad rem nostram pertinentibus, in tres diuiditur partes, in iustitiam legalem,

lem, distributiua, & commutatiua, ut constat ex Aristot. lib. 5. Ethico. Ad cuius diuisionis explicationem animaduertendum est, in eo potissimum hanc uirtutem ab alijs distingui, quod alie ordinant hominem ad seipsum, dum modum in proprijs affectibus ponunt: at uero iustitia dirigit ac perficit hominem etiam erga alios: ut cum alijs iuste uiuat, ut neminem lædat, & si quem læserit, ei satisfaciat; & quod cuique debet persoluat. Possunt autem in humana societate, quæ speciatim iustitia continetur, tres obseruari ordines, quos iustitia dirigit atque conseruat.

Primus ordo est ille, quem habent singuli homines ad bonum commune, quod, quo maius est, eo magis retinendum est; idque per legum obseruationem fit. Ad hunc igitur ordinem conseruandum opus est quadam iustitia, per quam homines, qui sunt reipub. partes, ita disponuntur, ut nihil contra commune bonum efficiant, illudque, quantum in se est, conseruent: & hæc dicitur iustitia legalis, per quam ita homines afficiuntur, ut ab ijs abstineant, quibus commune bonum tollitur, & ea faciant, quæ idem bonum conseruant.

Secundus ordo, quem habet tota resp. seu is qui resp. curam gerit, erga ciues & priuatos homines, quos conseruare, & debitis premijs, pro meritorum ratione, officia & honores, bonaq; publica distribuendo, afficere debet. Ad quem ordinem perficiendum & retinendum opus fuit alia iustitia, quæ in Principe & publica persona residet; quam philosophi morales, distributiua nominarunt. Hinc est quod olim, antiqui, ut Anasarchus sophista scripsit, iustitiam apud Iouem pingebant; eiusque filiam, auctore Phornuro, esse asseuerabant. Huic iustitie illud uitium est contrarium, quod personarum acceptio nominatur, reipub. pestis teterrima.

Tertius ordo, est unius priuate personæ ad aliam eiusdem ordinis: qui ordo perficitur ac conseruatur per aliam iustitiam, quæ commutatiua a Philosophis qui de moribus scribunt: nominatur per quam ita homo officia

sur, vt priuatum cuiusque bonum integrum esse uelit.

Tres igitur sunt iustitiæ uniuersæ acceptæ, partes: quæ vt genere conueniunt, ita specie differunt. Genus, siue obiectum in quo conueniunt, est, iustum, seu æqualitas; cum omnis iustitia circa iustum uersetur: uerum, cum nõ idem iustitiam considerent, specie inter se distinguuntur.

Nam iustum quod legalis iustitia considerat, consistit in æqualitate & conformitate factorum, in ordinem ad leges, quæ commune bonum spectant: quas qui seruat, tanquam bona reip. pars, toti consentit: qui uero transgreditur, dissentit, & turpitudinem quandam totius, quo cum est coniunctus, affert. Turpis enim est omnis pars uniuersæ suo nõ consentiens, can. quæ cõtra, dist. 8.

Iustum autem, quod distributiuæ spectat, positum est in quadam proportione meritorum personarum, & boni communis, quod inter illas personas pro ratione rerum gestarum distribuendum est. Exempli gratia, dux, & miles se preclare in bello gesserunt, sed ille multo plura & maiora, quam iste pro rep. gessit: si his tribuatur præmium, non spectatur æqualitas præmij, ut tantum detur uni, quantum alteri, sed consideratur proportio inter res gestas & præmium: ita ut ei qui plus laborauit & maioribus officijs reip. affecit, plus detur; minus uero ei, qui minora contulit beneficia: ut sicut se habent personæ in rebus gestis, ita se habeat Princeps in reddendo præmio. Hoc iustum Aristoteles libro quinto Ethico, capite tertio, uocat, secundum proportionem geometricam.

At uero iustum in quo uersatur commutatiua, consistit in æqualitate rei ad rem; ut tantum detur, quantum est debitum, uel fuit promissum: tantum restituatur, quantum fuit ablatum: & tanti res ematur & uendatur quanti ualeat: & tantum tibi reddam, quantum commodasti. Hanc æqualitatem Aristoteles, eodem libro, capite quarto, secundum proportionem arithmeticam appellat. Et quod nos uocamus commutatiuum, quod hæc æqualitas in rerum commutatione spectari solet, Græci

ei diorthoticum, hoc est directiuum & emendatiuum uocant. Quando autem hoc ius læsum fuerit, confugiendum est ad iudicem, qui æqualitatem restituat; qui autem iustum ius appellari solet; aut certe ad uirum iustum, hoc est, ad hominem probum, uirtutibus ornatum, quæ humanarum actionum regulam Aristoteles in Ethicis facit.

Ex quibus intelligi licet, cur Græci, quod nos ius dicimus, dicunt, quasi bipartitum, & in duas partes diuisum, nomen; & Iudicem, dicantem, id est bipartitorem, ut est apud Aristoteli lib. 5. Ethico, capite quarto. Et hæc breuiter de nomine, definitione, & partibus iustitiæ dixisse sufficiat: quarum rerum notitia in tota hac tractatione sapissime nobis usui est futura.

De Dominij atque furti natura.

Quæstio. II.

QUONIAM uero tota de restitutione tractatio in eo posita esse uidetur, ut qui rei suæ dominio priuatus, & a possessione deiectus est, in rem suam restituatur, dominiumque recuperet; propterea ad ea omnia quæ toto hoc opere scripturimus facilius intelligenda, aliquid de dominio, omni remota disputatione, præmittendum esse uidetur.

Supposita ergo rerum diuisione, tanquam utili & necessaria ad res ipsas tuendas, ad humanas res ordinatius tractandas, ad iurgia fugienda, concordiamque retinendam, de dominio per rerum diuisionem introdueto, hæc summam dicemus: quid sit dominium, quomplex sit, in quibus tanquam in subiecto reperiat, de obiecto seu quibus de rebus habeatur dominium, quibus modis dominia acquirantur, & transferantur. His aliqd adijciemus de natura furti, quo turbatur dominium.

Quod igitur ad primum attinet, ommissis multis, quæ de nomine dominij dici possent, de quibus alias copiose disputabo, dominij uariè describi solet, sed nos una uel altera descriptione contenti erimus: quarum prima est Soti lib. 4. de iustitia & iure q. 1. art. 1. & Ledsæ in 2.

par. quarti sent. q. 18. art. 1. dubio primo, quæ sic habet.

Dominium est ius siue facultas propria utendi re alii qua, ad propriam utilitatem, ad quemcunque usum a lege permissum. Vt autem hæc descriptio intelligatur, animaduerte; in rebus quarum habetur dominium, duo considerari posse: primum, est res ipsa alicui per rerum diuisionem & proprietatem applicata, per quam proprietatem potest de re illa disponere, eam donando, uendendo, destruendo, ac conseruando; alterum, est utilitas, quæ ex illa percipitur, uel per simplicem usum, uel per fructus, quos ex ea aliquis capit, ut ex agris frumentum, & uinum. Quæ duo inter se separari possunt, ita ut penes unum sit rei proprietates, qui proprietarius nominatur, penes alium fructuum perceptio & is usufructuarius dicitur. Et quoniam expedit reip. ut nemo re sua abutatur, ideo per leges non licet domino quacumque ratione re sua uti. Rursus, in re, quæ sub dominio esse potest, duo spectantur; primum est proprietates illa, per quam tale ius in rem habetur; ita ut eam nemo tibi auferre iure possit, tu uero eam alijs tradere queas: alterum, rei possessio, cum & animo, & re possideretur. Potest autem in rem aliquam duplex haberi ius seu facultates, uel ad utilitatem aliorum, quo modo Rex in subditos, & Pater in seruos & suam familiam ius habet: uel ad utilitatem propriam eius, qui facultatem in rem habet. His ita notatis breuiter allata declaro definitionem.

Dominium igitur dicitur ius seu facultates, quæ particula loco generis ponitur, cum multæ sint facultates, quæ dominium non sunt. Propria, ut distinguatur a possessione & usu; quia possessio & usufructus, non includunt proprietatem, a proprietate tamen dependent. Utendi re ad propriam utilitatem, ut distinguatur a dominio politico, & paterno, quod ad alienam utilitatem est institutum. Ad quemcunque usum, ut distinguatur ab usufructu, & emphyteusi, per quam habetur facultates disponendi de fructibus, non autem de re, quod est dominij proprium. A lege permissum, ut seiungatur a dominio

minio tutorum, qui nõ possunt de re, quæ sub tutela habet, pro sua uoluntate, disponere, cum a lege prohibeatur.

Altera Bartoli, qui l. si quis, §. differentia, ff. de acquirenda possess. hoc pacto descripsit dominium, Dominium est ius de re corporali perfecte disponendi, nisi lege prohibeatur, saluo iure alterius. Mynsingerus paulo aliter, cum dixit, Dominium est ius de re corporali perfecte disponendi, aut uendicandi, nisi lex, uel conuentio obstet. Ponunt in sua definitione Iurisperiti, de re corporali, quia existimant dominium proprie non esse de re spirituali. Dicunt, perfecte disponendi, ut distinguant ab usu, & usufructu, uel ad excludendam possessionem, quæ est ius insistendi. Disponendi de re, cum adest, & uendicandi, cum abest. Nisi lex, ut excludantur personæ, quibus a lege prohibitum est alienare res suas, ut sunt pupilli. Saluo iure &c. ut distinguant ab emphyteusi, quia emphyteuta non potest de fructibus disponere, nisi saluo iure proprietarij. Atque hæc de definitione.

Quod attinet ad diuisionem, quamuis non me lateat multas esse dominij diuisiones, tamen eas solas breuiter attingam, quæ ad rem nostram proxime faciunt. Dominium proprie sumptum, aliud est diuinum & increatum, aliud creatum: illud est in Deo, qui est fons & origo totius dominij; & ideo Rex regum & Dominus dominantium nominatur & per eam omnes Reges regnant, & legumlatores iusta decernunt. Creatum dominium est illud, quod Deus rationali creaturæ, & speciebus homini, cuius pedibus omnia subiecit, communicauit. Hæc subdiuiditur in naturale, quod est commune omnibus hominibus in res omnes, naturæ lege: & in humanum, siue ciuile, & politicum, quod humana ratione est introductum: quod in duas distribuitur partes, in ecclesiasticum, quo possidentur bona diuino cultui dicata: & in profanum, quo homines sæculares sua bona possident. Hoc iterum duplex, alterum commune, quo plures aliqua bona communiter possident;

dent, ut resp. & hominum congregatio: aliud priuatum cuiuscunq; priuati hominis. Humanū rursus subdividi potest in perfectum & imperfectum: perfectum illud dicitur, quo quis plene de re aliqua disponere potest: imperfectum, cum non omni ex parte res aliqua possidetur. Solet etiam diuidi in directam, & utile: directam illud appellatur, quod habetur in rem: utile, quod habetur in rei usum.

In hac materia de restitutione, non sumitur dominium strictè, ut significat solam rei proprietatem, sed ut comprehenditur proprietatem, usum, & usum fructum. Quonia non solum dicuntur fures seu iniqui possessores, & iniusti homines, qui a domino rem surripiunt, sed etiam, qui utilitatem & fructum auferunt, aut impediunt: non solum rei quæ actu possidetur, sed etiam eius ad quam aliquo modo ius habetur.

Ex his colligere licet, quod tertio loco explicandum proposuimus, in quibusnam personis reperitur dominium, seu quodnam sit dominij subiectum.

Primum igitur, dominium tanquam in fonte reperitur in Deo, & sanctissima Trinitate. Deinde in Christo domino, etiam secundum naturam humanam considerato: quod dominium acquisiuit, uel ex unione naturæ humanæ cum diuina, uel etiam ex merito. Propterea ei mare & uenti obediebant: cui aliquando Pater dixit, Postula a me & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ, psalmo secundo. Beatissima etiam Virgo priuata quadam ratione est omnium rerum domina. Angeli quoque, & tandem homines, de quorum dominio in præsentia priuatim loquimur. Hinc est, quod homo dicitur factus ad Dei similitudinem Gen. 1. quod rebus omnibus, tanquam dominus, præpositus fuerit. In rebus autem sensu & ratione carentibus non est dominium, cum sint rationis expertes, in qua ratione fundatur dominij ratio. Quo fit, ut pueri ante rationis usum, & stulti, etiam si nunquam usum rationis sint habituri, sint dominij capaces, cum sint ad
Dei

Dei imaginem facti, & rationem atque liberum arbitrium habeant, quod est dominij fundamentum.

De eo quod quarto loco explicandum proposuimus, hoc est de obiecto, seu super quibus rebus habeatur dominium, ita uero hæc dicta.

Primum dictum, homo habet dominium omnium rerum, quæ in hoc uniuerso continentur: quod dictum intelligendum est de dominio uniuersæ, ut comprehenditur rerum usum: & patet, tum ex Genesi, ca. 1. tum ex psalmo octauo, ubi Deum omnia homini subiecisse dicitur.

Secundum dictum, homo non est dominus uitæ: Sapientia c. 16. Deus uitæ & mortis dominus uocatur: neque etiam membrorum corporis: est tamen custos suæ uitæ, & corporis, & usus ipsius: at uero suarum operationum uerum habet dominium: quia Deus posuit illum in manu consilij sui, Eccles. 15.

Tertium dictum, homo habet uerum suæ famæ dominium: quæ doctrina pro certissima habenda est, & alio loco infra a nobis probabitur, cum de famæ restitutione instituta erit disputatio.

Quartum dictum, homo habet uerum dominium bonorum spiritualium, quæ ab ipso acquiruntur: ut uirtutum, scientiarum, & artium: ac uero bonorum spiritualium, quæ diuinitus dantur, probabile est non habere dominium: sicuti nec rerum sacrarum, quarum tamen habet usum.

Quintum dictum, unus homo lege naturæ potest habere aliquod dominium alterius hominis. Doctrina est communis philosophorum & Theologorum, & speciatim Aristotelis, lib. 1. c. 3. & 7. politico, & Diui Thomæ prima par. q. 96. art. 3. & 4. Lege Dried. lib. 1. de libert. christian. quod etiam dominium fuisse in statu innocentia, sed perfectiore modo. Est enim homo animal politicum, ac proinde ut in cõmunitate uiuat, debet esse alteri homini iure naturæ aliquo pacto subiectus. At uero dominium despoticum introductum est iure gentium: quauis respectu Christianorum, etiam ex bello iusto, nulla
satur

nasatur servitus, cum se redimere possint; vt cōmunis est Doctorum sententia. Et hæc de rebus, quæ sub dominium cadunt: nunc modos quibus dominia acquiruntur, aperiamus.

Quod autem attinet ad modos quibus potest transferri, aut acquiri dominium, hi fere numerantur. Primus propria voluntate, Instit. de rerum diuis. §. Per traditionem; vt per donationem, contractum, &c. modo voluntas sit aliqua ratione manifestata: neque enim sola interiori voluntate transfertur dominium: voluntate inquam libera, non coacta, & sine errore, qui ad rei substantiam pertineat. Secundus, reip. seu Principis constitutione: vel propter aliquam causam pertinentem ad commune bonum, vel propter aliquam culpam, & delictum: de quo legendi sunt scriptores cap. quæ in ecclesiarum, de constitut. & l. si. C. si. contra. ius. Tertius, iusta iudicis sententia, glo. can. fraternitatis 12. q. 2. Quartus, iure gentium, quo modo in iusto bello quæ capiuntur sunt eius, qui iustum bellum gerit.

Circa secundum modum nota, non semper quod quis legum auctoritate aliquid retinet, tutus est in conscientia. Nam leges humanæ quæ de rebus aliquid disponunt, sunt in duplici differentia: aliæ solum concedunt, aut negant actionem seu repetitionem: aliæ vero, aut negant, aut concedunt ipsum dominium, vt patet in præscriptione: & quod harum legum vigore possidetur, iuste & rata conscientia retinetur: non autem id, quod per illas priores habetur. Huc pertinet Augustini doctrina, epist. 54. quæ est ad Macedonium, quæ habetur can. si. 27. q. 4. Atque hæc de dominio breuiter ad notasse volui, quæ nobis in hoc tractatu sæpe vsui futura sunt: & ideo ea tanquam fundamenta præmittenda duximus.

Quod attinet ad furtum, quo speciatim violatur dominium, ac restituendi necessitas inducitur, cuius notitia est omnino in hac materia necessaria, breuiter, quid, & quotuplex, & quale peccatum sit, docebimus.

De primo, relicta Paulli Iurisconsulti definitione, quæ

quæ habetur §. furtum l. i. ff. de furtis, Theologi hunc in modum furtum definiunt. Furtum est acceptio occulta rei alienæ. Dicitur acceptio rei alienæ, vt demonstratur reponi in genere peccatorum, quæ sunt contra iusticiam: & non quorumcunque, sed eorum, quibus res aliqua occupatur, quæ sit extra hominem, quæ tamen ad ipsum aliquo modo pertineat. Dicitur occulta, vt demonstratur esse sine violentia, ob quam causam differt a rapina, & a fraude: quo fit ut sit contra voluntatem domini. Quare clarius posses hunc in modum definire.

Furtum est ablatio iniusta rei alienæ inuito domino. Dicitur ablatio, qua voce significatur etiam retentio, & damni illatio. Dicitur, rei alienæ, quia non satis est ad furti constitutionem auferre aliquid ab alio, sed opus est, vt id sit alterius. Dicitur, iniusta, quia iudex auferat aliquid a reo per sententiam, sed quia iuste facit, non est furtum: similiter, quando auferitur per iocum, & in utilitatem eius a quo auferitur, & in extrema necessitate, & quando auferitur suum ab iniusto possidore, eo inuito, non est furtum; quia non intercedit iniustitia.

De secundo, furtum vniuersè sumptum, duplex est: alterum quod dicitur furtum speciale, cum auferitur alienum occulte, sine violentia: alterum quod dicitur rapina, cum res aliena inuito & sciente domino per vim vsurpatur. Rursus, furtum duplex est, alterum verum, vt est illud, quod descripsimus: alterum similitudinarium, quod non habet veram rationem furti; vt cum quis per insidias rem suam ab alio possessam, omisso ordinis iure, recuperat; quod a legibus puniri solet. Rursus furtum pro varietate rei furtiue, in quattuor scatur species, quæ sunt istæ; Sacrilegium, cum sumitur res sacra de loco sacro: vel sacra de non sacro; vel non sacra de sacro. Peculatus, cum quis reip. bona vsurpat. Abie gatus, cum grege disperso, aliquis alienum animal surripit. Plagiatus, cum quis hominem furatur. Denique furtum diuiditur in nocturnum, & diurnum: quæ duo furti genera in eo differunt, quod fur nocturnus im pune

pune occidi potest, diurnus non item.

De tertio, furtum ex genere suo est peccatum mortale, cum grauis est materia; quando leuis est ueniale. Grauitas seu magnitudo materie dupliciter spectari potest: primo, in se, & tunc illa dicitur grauis materia, que non modo a paupere, sed etiam a diuite non paruisheret: in specie autem non potest dari certa regula, sed id iudicio prudentis uiri relinquendum est, cum res ex circumstantijs personarum, locorum, temporumque pendeat. Sunt qui dicant pro magna quantitate haberi de cimam scutari partem. Secundo modo, ratione alicuius persone, & tunc minor quantitas ratione indigentis, putabitur magna; & quod alias fuisset peccatum ueniale, fiet mortale.

Et licet paruam quantitatem furari sit peccatum ueniale; tamé ex his capitibus potest fieri mortale. Primo ex intentione, cum fur multum surripere intendebat. Secundo, cum inde sequitur peccatū mortale; ut si quis surripere rem leuem ab eo, quem scit blasphematum ob rem leuem sibi sublatam. Tertio, cum inde aliquod grauius damnum oriretur: ut si quis surripere acum, ita ut per duos dies arrefex nihil lucrari posset. Postremo, quando parua quantitas sepius repetitur, & adest animus hac ratione cumulandi, secus, si hoc non fieret animo: quia tunc semper esset ueniale. Quod autem attinet ad eorum restitutionem, que furto accepta sunt, suo loco latissime disputabitur. Et hec de dominio & furto prenotasse sufficiat: nunc ad alia pergamus.

De restitutionis & satisfactionis natura; seu, an restitutio sit satisfactio. Quæstio III.

NUNC propius ad susceptam materiam accedentes; ut id de quo futura est disputatio melius intelligatur, Restitutionis naturam explicabimus. Et quia magnam affinitatem cum satisfactione habet, ideo hanc presentem disputacionem

tionem discutiendam proposuimus: in cuius explicacione, & satisfactionis, & restitutionis naturam explanabimus. Et quoniam in hac difficultate sunt uariæ scriptorum sententiæ, que sua habent fundamenta, propterea contrariæ opinionis argumenta, ut rei difficultas appareat, in mediū afferam. Qui igitur restitutionem & satisfactionem inter se differre arbitrat, his nititur rationibus.

Primo, que habent distincta obiecta, sunt distincta; actus enim ex Aristotele lib. 2. de anima, ex obiectis distinguuntur: atqui satisfactio & restitutio sunt actus circa diuersa obiecta; quia illa fit Deo, hæc homini: igitur.

Secundo, ea quorum effectus sunt diuersi, sunt inter se diuersa: sed per satisfactionem remittitur illata iniuria, non autem per restitutionem; ut si quis reddat proximo que ab eo abstulit, sed tamen malo animo, is restituit quidem quia resarcit equalitatem, sed non satisfacit, cum opus iniquo animo factum non placeat Deo; cui proprie satisfacere dicimur: igitur.

Tertio, satisfactio fit post peccati perpetrati pœnitentiam; estque pœnitentiæ pars: at restitutio est ante pœnitentiam; quia non remittitur peccatum per regulam iuris libro 6. nisi restituatur ablatum: igitur.

Quarto, satisfactio est opus uoluntarium, alias non debitum ex precepto: at restitutio ex lege nature est debita; non sunt igitur idem: quo fit ut nemo per opera alias debita satisfacere queat.

Quinto, anime in purgatorio satisfaciunt, & non restitunt: non sunt igitur idem satisfactio & restitutio; cum ea que separari possunt, per regulam dialecticam, sint inter se omnino diuersa. In hac disputatione, de eo de quo potissime dubitatur, sunt duę scriptorū sententię.

Prima, cuius meminit Alexand. Alensis, quarta parte quæst. 84. memb. 3. art. 3. & q. 86. & Albertus, 4. sent. distinct. 15. artic. 45. qui ait esse antiquorum opinionem, que affirmat restitutionem esse a satisfactione distinctam: quod restitutio sit quasi præambulum & fundamentum satisfactionis. In hac sententia fuit Alfifodoren. li.

ren. libro quarto summe, in materia de restit. quest. 3. & 6. Guilielmus Parisien. in materia de sacram. penitentie, capite de satisfactione: Albertus, diuus Thomas, 4. sentent. distinet. 15. q. 1. artic. 1. Scotus, Durandus, Paludanus, in ead. distim. quarti sent. & Sorus lib. 4. de Iustitia & iure quest. sexta, artic. 1. Qui omnes, & si in sententia conueniant, differunt tamen in assignanda ratione. Nam Altifiodorensis utitur prima ratione, diuus Thomas secunda, Scotus tertia, Durandus & Paludan. quarta.

Secunda sententia, que procedit cum distinctione, satisfactio dupliciter sumitur, vno modo pro pena imposta a sacerdote in confessione: altero modo pro quocunque bono opere, quod homo efficere tenetur, ut pro iniuria Deo illata satisfaciatur, etiam si a sacerdote non imponatur. Si priore modo sumatur, restitutio, non est idem, quod satisfactio: quia, ut Alexander inquit, raptor restituere tenetur, etiam si sacerdos id non precipiat: at vero si posteriore sumatur modo, non differunt: cum idem opus, quo restituimus, si in gratia fiat, apud Deum satisfacere etiam possit. Ita Alexander loco citato, diuus Bonauentura, dist. 15. par. 2. q. 4. Franc. Mayro, dist. 16. quest. 1. & Marsilius in quartum sentent. q. 11. art. 3. qui addit, restitutionem posse a sacerdote imponi pro satisfactione, & ita fiet pars sacramenti penitentie: quod Durandus & Paludanus speciatim negant.

At uero Richardus, dist. 15. art. 5. q. 1. aliam adhibet distinctionem, qua utranque opinionem defendi posse putat. Nam, si Dei iustitia consideretur secundum bonitatem & decentiam eius, restitutio potest esse satisfactio, & aliquam penę debite partem remittere: si autem, ut est voluntas retribuendi secundum merita, restitutio non est satisfactio: & ita, si Deus restituenti nihil penę remittat, non est iniustus. Quid in hac difficultate sit tenendum, nos quibusdam politis fundamentis, nonnullis conclusionibus aperiemus.

Primum fundamentum, satisfactio, seu satisfacere, si eius etymologiam spectes, nihil aliud designat, quam, quod

quod satis est, facere, ut satisfactio idem ualeat, ac si diceres sufficiens factio: & satisfacere, idem, quod, quantum a nobis exigitur facere. Vnde, aliquis dicitur appetitui suo satisfacere, quia tantum facit, quantum appetitus petit.

Hęc vox quattuor modis vsurpari potest: primuna vniuerse pro quacunque satisfactione bona, uel mala, seu honesta, uel turpi: ita ut complectatur actus, tum virtutis tum vitij: qua ratione homines suis cupiditatibus satisfacere dicuntur.

Deinde, satisfacere sumitur pro eo, quod est tantum facere, quantum a nobis iuste exigitur, ita ut solum includat actus iustitię, siue commutatiuę siue distributiue, siue legalis. Quo fit, ut harum virtutum actus non distinguantur a satisfactione, hoc modo sumpta, nisi penes rationem. Exempli gratia, actus iustitię commutatiuę non distinguitur re a satisfactione: quia idem actus dicitur restitutio respectu furis, prout quod ablatum erat reddit, satisfactio vero, prout eodem actu efficit id, quod ab ipso exigitur. Similiter in iustitia distributiua, idem actus dicitur distributio; ut, quod est commune in inferiores & benemeritos diuiditur; & satisfactio, prout is qui distribuit, id efficit, quod ab ipso requiri potest. In legali etiam idem actus dicitur obedientia, ut per eum seruatur lex; satisfactio, ut per eundem actum sit suo officio satis.

Præterea, satisfacere sumitur pressius, ut solum referatur ad iniuriam Deo, uel homini illatam: ita ut satisfactio solum ibi esse dicatur, ubi est iniurię compensatio.

Postremo, adhuc pressius sumitur pro ea tantum satisfactione, qua pro offensa facta Deo satisfacimus. Vnde, ut aiebat Anselmus, satisfacere, est debitum honorem Deo rependere. In hac disputatione satisfactio sumitur duobus posterioribus modis: quam hunc in modum definiens.

Satisfactio est actus voluntarius, quo quantum pro iniuria illata a nobis iuste exigitur præstamus. Dicitur,

B actus

actus voluntarius; quia si vi extorqueatur, non est actus virtutis, & potius satisfactio, quā satisfactio diceretur; quare, qui multi pro commisso crimine patiuntur, non dicuntur proprie satisfacere. Dicitur, pro iniuria, ut excludatur restitutio, quæ proprie fit de re aliena ablata, aut alio modo accepta. Vnde hanc assignant aliqui differentiam inter restitutionem & satisfactionem; quod illa fiat ad tollendam inæqualitatem in re exteriori; hæc vero ad sarcinendam inæqualitatem factam in re interiore, id est in honore, per iniuriam oblato. Dicitur, quo præstatimus, & cet. quia in satisfactione debet intercedere opus aliquod, quo compensetur iniuria.

Est autem satisfactio, ut paullo ante dicebā, duplex; altera, quæ fit Deo, altera quæ homini: quæ in eo potissime differunt, quod illa, quæ fit Deo necessario requirit voluntatis mutationem, ita ut peruersa voluntas, qua committitur peccatum, quo Deus iniuria afficitur, mutetur in bonam: ut enim solo actu interiori Deo inferatur iniuria, ita etiam satisfactio, qua talis iniuria remouenda est, interior esse debet: in quo actu præcipue consistit pactum reconciliationis inter Deum & hominem. Ideo psalmo quinquagesimo aiebat Propheta, sacrificium Deo cor contritum & humiliatum. At vero eæ satisfactio quæ fit homini, potest esse sine voluntate bene affecta, & in melius mutata, modo adfit exteriora reconciliatio, quam homines respiciunt; cum cor, quemadmodum Deus, intueri nequeant. Quare, manente odio interno, adhuc inter homines, reconciliatio per satisfactionem aliquam, qua illata remoueatur iniuria, fieri potest: de qua re late libro de Pacificatione scriptimus.

Ex quibus colligere licet, eam satisfactionem, que Deo fit, duo requirere, nimirum verum cultum, reuerentiamque per quam ei ablati restituatur honor, & uerā voluntatis mutationem, quam Græci metaneam, nos penitentiam uocamus; quæ non solum nouæ uitæ propositum,

positum, sed etiam, ut cōcilium Tridentinum decernit, perpetrati peccati detestationem includit. Ut uere eæ Antonius epigrammate de occasione, & penitentia, his uerbis descripsit.

*Sum Dea, quæ facti, non factique exigo paenitens,
Nempe ut peniteat, sic metaneam uocor.*

Atque ex his quæ diximus, ni fallimur, quæ sit satisfactiois natura, de qua latius scribendi non est hic locus, haud obscure cognoscitur.

Secundum fundamentum, in quo explicanda est, restitutionis natura. Restitutio unde dicta est restitutio, idem significat, quod rursus, seu iterum status, & in præstinum statum, quod immutatum erat, reuoco: & restitutio, quasi iterata statutio. Vnde restituere, nihil aliud est, quam in possessionem, & præstinum dominium, statumque & conditionem iterum aliquem, aliquid uel statuere. Et, ut Caius l. plus, ff. de uerb. significat. plus est in restitutione, quā in exhibitione: Exhibere enim est tradere: restituere uero, etiam in possessionem mittere.

Potest autem restitutio duobus modis sumi, primo generatim pro quacunque restitutione cuiuscunque rei, quocunque modo acceptæ, uel ablatæ ab alio, siue per iustam, siue per iniustam acceptionem; siue idem numero, siue specie, aut genere, & ualore, quo modo damnum illatum in fama & uita resarciri solet, restituatur. Altero modo strictius, pro restitutione, qua idem numero, uel specie redditur. At uero apud Iurisperitos sumitur pro restitutione in ius suum, & in possessionem, a qua aliquis fuit depulsus: unde apud illos, restitutio est in priorem statum repositio. l. restituere. ff. de uerb. significat. quod si status totaliter integretur, dicitur restitutio in integrum: si uero prior status non omnino instauretur, sed uel fructus, uel interesse, nominatur, uel redditio, uel satisfactio. De qua restitutione integri sunt a legis tractatus. Hoc loco in prima significatione sumitur; quæ hūc in modū, 4. sent. dist. 15. art. 42. descripsit Alber.

Restitutio est rei ablatae redditio, seu compensatio. Quae descriptio omnem continet restitutionem, siue id est re siue valore restituatur: ac proinde dicitur redditio, seu compensatio: per illam idem restituitur, per hanc aequiualeus redditur. At uero Nasarrus in suo Enchiridio ca. 17. nume. 6. hoc modo, Est actus iustitiae specialis commutativae, quo redditur alteri, quod suum est, uel, quod ei debetur lege uere iustitiae, formaliter, uel virtualiter, de bonis animi, corporis, honoris, uel pecuniae. Cuius nimis longe definitionis explicationem, ab ipso repetere. Tu breuius, sic describeres, Restitutio est actus iustitiae, quo cuique redditur, quod ab eo ablatum, uel acceptum est. Dicitur actus, ut eius designetur genus: dicitur iustitiae, ut indicetur habitus, cuius est actus. nimirum iustitiae, qua ita afficimur, ut aliena rapere, & iniuste retinere nolimus: dicitur, quo cuique redditur, &c. quia hic actus facit aequalitatem in re, dum quod acceptum est, ei a quo acceptum fuit uel alijs, ad quos pertinet, redditur: dicitur, quod ablatum, ut designetur iniusta acceptio, quocumque modo facta, inferendo damnum in rem uel in personam, & in honorem: dicitur, uel acceptum, ut exprimat restitutio, quae sit ob rem iuste acceptam; ut per mutuum, uel depositum, &c. Unde in acceptioe alienae rei duo spectari possunt, res, quae accipitur, & actus accipiendi, qui potest esse bonus, uel malus, siue iustus & iniustus, ut si res aliqua furto, & commutato accipiat.

Ex quibus colligere licet, quattuor esse modos quibus res aliqua accipi potest. Primus cum res aliena iuste accipitur, ut mutuo, & deposito: secundus, cum iniuste, ut furto, & fraude: tertius, cum acceptio & mala, sed non iniusta; ut si quis occulte praeter iustitiae ordinem, ab alio auferret, quod suum erat: quartus, quando acceptio, est bona & iusta; ut si quis rem suam ab alio per se culte repeteret, quae alia ratione recuperare non posset.

His hinc in modum explicatis, facile intelligi potest, quid in hac disputatione queratur, Ponamus ergo Petrum

trum restituere Ioanni pecunias furto acceptas, queritur an ista restitutio possit esse, uel sit satisfactio, ita ut Petrus restituendo Ioanni satisfaciatur etiam Deo pro peccato commisso peccati: quae difficultas intelligi potest, etiam respectu hominis; & de eo, qui sit in gratia constitutus, & de peccatore. Quid autem sentiendum sit, nunc quibusdam conclusionibus explanabo.

Prima conclusio, si satisfactio sumatur pro officij, executione, omnis restitutio est satisfactio, ita ut sint idem res, quamuis distinguantur ratione. Haec conclusio patet ex ijs, quae in primo fundamento diximus. Sumimus enim hoc loco satisfactionem, in secunda significatione; & asserimus in quocumque restitutionis actu inueniri satisfactionem, hoc est, sui muneris executionem. Quare, cum quis restituit cuiuspiam honorem, simul etiam satisfaciatur; quia quantum debet facit.

Secunda conclusio, Restitutio proprie, & particulariter sumpta, respectu hominis, non est satisfactio. Declaro, cum Petrus restituit pecuniam Ioanni pro damno illato, in quo intercessit iniuria, est quidem restitutio secundo modo supra explicato, sumpta; sed non est satisfactio, si satisfactio tertio modo sumatur: ac si diceretur, qui homini pro solo damno compensat, ei non satisfaciatur pro iniuria illata, nec honorem tamamve refarcit.

Primum, quia refarcito damno illato, adhuc restat satisfactio pro honoris diminutione: quae si restitutio & satisfactio hoc pacto considerentur, non erunt idem.

Deinde, quoniam hi duo actus, sub hac ratione considerati, habent obiecta omnino diuersa, nimirum iniuriam illatam, & damnum, siue aequalitatem in bonis externis: at qui honorem refarcit, non ideo damnum compensat.

Tertia conclusio, Restitutio eo modo sumpta, ut secunda conclusione diximus, respectu Dei, est uera satisfactio. Hanc conclusionem defendimus cum posteriore sententia, quam sic declaro: cum Petrus, in casu proposito, Ioanni rem ablatam restituit, licet pro iniuria illata

lata ei non satisfaciat, satisfacit tamen Deo, quem iniuria affecerat, lædendo proximum; modo tamen sit in gratia contentus: quæ conclusio his munitur rationibus.

Primo omne opus iustum factum ab eo, qui est gratus Deo, est meritorium & satisfactorium, maxime si sit difficile & arduum, &, ut scriptores loquuntur penale: et huiusmodi est ita restitutio, quod negari nulla ratione potest, erit igitur satisfactoria.

Secundo, illud opus est satisfactorium, quo restituitur honor Deo: atqui huiusmodi est ita restitutio respectu Dei, cum sit actus uirtutis, & obseruatio præcepti diuini, ob timorem & reuerentiam Dei, satisfactoria igitur.

Tertio ex diuo Bonauentura, fingamus duos raptores, quorum alter habeat unde restituat, alter uero minime: & accedant ad confessionis sacramentum, habenti confessarius minorem poenitentiam imponet, non habenti uero maiorem: igitur restitutio, in illo erit aliqua satisfactio. Confirmatur, quoniam ut ait Augustinus, can. Satisfactio de poenit. dist. 3. Satisfactio, est peccatorum causas excindere, quod sane efficit, qui restituit.

Quarta conclusio, Restitutio facta in peccato mortali non est satisfactio respectu Dei. Hæc conclusio, quæ alibi latius est demonstranda, unica nunc confirmatur ratione: quoniam omnis nostra satisfactio, ut concilium Tridentinum decernit, inuitur satisfactioni Christi, quam nemo participat, nisi qui ei est unitus per gratiam. Vere etiam dixit Paul. 1. Cor. 13. nihil ei prodesse, qui caritatem non habet.

Quinta conclusio, Restitutio potest imponi a confessario in poenam peccati, & erit vera satisfactio. Hoc affirmamus cum Marfilio, & Nauarro, can. si quis de pecc. distin. 7. & nonnullis alijs, contra Durandum, & Paludanum: quam breuiter in præsentia duplici ratione demonstrabo.

Primo, ex communi ritu Confessariorum, qui post absolutionis formam, solent addere hæc uerba, Quid quid boni feceris, aut mali sustinueris, sit tibi in remissionem

tionem peccatorum: ac in hac bonorum operum uirtute continentur etiam bona alias debita, quæ per hæc uerba ad satisfaciendum applicantur: ergo etiam restitutio, alioqui debita, potest ad satisfaciendum imponi.

Secundo, ad opus quod alias est in præcepto, potest aliud præceptum, adiungi, ut si quis uoueat se castitatem seruaturum, & eleemosynam in necessitatem daturum: ubi, si quis transgrediatur, duplex committit peccatum: ergo pari ratione super restitutione, quæ alias erat in præcepto diuino & naturali, potest imponi satisfactionis præceptum.

Sexta conclusio, Restitutio imposita a confessario in poenitentiam, est pars sacramenti poenitentiae. Patet ex proxima conclusione; quia est pars satisfactionis, quæ est una ex huius sacramenti partibus. Et quoniam per has conclusiones propositæ difficultati satis factum esse puto, restat, ut argumenta contraria dissoluantur.

Ad primum, si loquamur de restitutione particulariter, ut supra explicuimus, restitutio & satisfactio, respectu Dei, idem sunt re, differant tamen ratione: nam ut redditur quod ablatum est, dicitur restitutio, ut uero est uirtutis actus, uocatur satisfactio.

Ad secundum, concludit hoc argumentum respectu hominis, non autem ratione Dei: quare, licet restituendo homini ego non satisfaciam, satisfacio tamen Deo, ut explicuimus.

Ad tertium, non est necesse, ut restitutio præcedat re confessionem, sed satis est, si præcedat in voto, quo etiam modo satisfactio præcedere debet: at uero actu, utraque confessionem subsequi debet.

Ad quartum, huius argumenti solutio patet ex probatione quintæ conclusionis, ubi diximus, opera alias debita posse loco satisfactionis imponi.

Ad quintum, primum, casus iste quem argumentum fingit, non est ad rem: non enim hoc loco de quacunque restitutione fit sermo, sed de ea, qua restituitur res accepta, ut pecunia, & de ea quæ fit homini. Deinde dicitur

mus, animas eorum qui sunt in purgatorio, non solum satisfacere, sed etiam restituere: siquidem dum penas illas ex iustitia libenter perpetiuntur, Deo honorem restituant, quem peccando abstulerant, dum eius iustitiam in se demonstrant.

Atque ex his, quæ explicata, & probata sunt, colligere licet, non esse veras eas differentias, quas Sotus inter restitutionem & satisfactionem ponit.

Non est vera illa prima, qua dicit, restitutionem esse de re, satisfactionem de culpa: quia hæc differentia respectu Dei nulla est, licet sit vera respectu hominis, ratione cuius restitutio, uniuersè sumpta, satisfactio dici potest. Satis itaq; Deo facimus pro culpa, dum rem ablatam restituimus, ob rationem superius positam.

Non secunda sumpta ex parte personæ, quod erga Deum sit satisfactio, non autem restitutio: quia restitutio generatim sumpta, potest etiam esse circa Deum, dum ei ablatum reddimus honorem: quem ipse a nobis tanquam pater & Dominus iure repetit.

Non tertia, quod restitutio præcedat confessionem, & non remittat penam, quam satisfactio delet: quoniam, ut est dictum, utraque uoto præcedit, & re subsequitur, ac penam delet.

Non quarta, quod satisfactio non sit sine amicitia, ut esse potest restitutio: quia hoc discrimen non est ad rem; cum difficultas sit de restitutione respectu Dei: at ista differentia procedit respectu hominis.

Neque quinta, quod una sit pars sacramenti, & non alia, ut est iam conclusum, & probatum.

Quo fit, ut neque sexta, quod una imponatur uirtute clauum, nimirum satisfactio, & non altera, quæ est iure naturæ debita, cum utraque a sacerdote imponi possit.

Denique, nec septima, quod una sit in purgatorio, & non alia, ob ea quæ diximus in responsione ad ultimum. Atque hic fit huic quæstioni finis.

An restitutio sit effectus iustitiæ commutatiuæ.

Quæstio. IIII.

VM ex ijs, quæ proxima disputatione diximus, certum sit restitutionem esse actum quendam iustitiæ, quo inæqualitas ad æqualitatem reuocatur: nunc, quoniam plures sunt iustitiæ partes, ut prima disputatione docuimus, uidentur esse, cuius partis, siue speciei sit actus. Et quod non sit actus commutatiuæ his probatur rationibus.

Primo, restitutio per nos, idem est quod satisfactio: quæ non pertinet ad commutatiuam, nec etiam ad distributiua, cum sit actus uirtutis penitentia; igitur.

Secundo, iustitia commutatiua, ut Aristoteles libr. 5. eth. docet, est circa res externas: at uero restitutio est etiam in alijs rebus, ut in honore, & fama; igitur non proficiscitur a commutatiua.

Tertio, quando aliquis reddit gratiam pro acceptis beneficijs, restituit: at talis restitutio non modo non pertinet ad commutatiuam, sed neq; ad iustitiam: ad aliud igitur uirtutis genus, ut Aristoteles docet, reuocatur.

Quarto, uidetur esse actum utriusque iustitiæ. scilicet commutatiuæ, & distributiuæ: quoniam, cum inducta est in æqualitatem, siue commutando, siue distribuendo, semper facienda est restitutio: pertinebit igitur ad utranque uirtutem. Princeps enim, seu honorum publicorum distributor, ni tantum daret, quantum est obligatus, restituere deberet.

In hac disputatione, quod attinet ad id, quod examinandum proposuimus, nulla est discordia inter Doctores, Verum quod pertinet ad satisfactionem, diuus Thomas existimat reuocandam esse ad iustitiam commutatiuam, & esse eius effectum, ac proinde cum restitutione conuenire. At uero Scotus existimauit satisfactionem esse actum iustitiæ uindictariæ. Quæ sint utriusque opinionis fundamenta, non est huius loci exponere: quid

quid autem hac de re sentiendum sit, in conclusionibus aperiemus: ad quarum explanationem hæc fundamenta ponam.

Primum fundamentum, hæc disputatio in eum potissimum finem proposita est, ut restitutionis inquiramus ac constituamus genus, cui si addantur differentia, eius innoscat natura. Potest autem restitutionis genus duobus modis spectari: primo inuestigando in qua categoria seu natura reponenda sit: altero, in quo genere moris, hoc est ad quod uirtutis genus reuocanda sit; & si eius genus plures habet species, ad quam pertineat. Cum autem perspicuum sit reuocandam esse ad iustitiam, quæ plures partes habet, restat ut uideatur, ad quam speciem pertineat. Patet ergo quorum hæc dubitatio spectet: ad quam explicandam secundum sit tuo fundamentum.

Secundum fundamentum, uindictio qua commissa punitur culpa, duobus modis considerari potest: primū, ut exercentur a iudice, cuius est, a reis debitas penas reponere, & hac ratione considerata, est actus iustitiæ uindictiua; quo in alio eius punitur culpa, pro commissis erroribus: nam pro ratione delicti, debet esse plagatum modus. Deinde, ut exercentur ab eo qui peccatum perpetravit: cum iustitiam Dei, uel iudicis præueniens, a seipso, de suis erratis, quasi sui ipsius iudex penam sumit, iuxta illud, primæ ad Cor. c. II. Quod si nosmetipsos diiudicauerimus, non utique diiudicauerimus. Sua enim misericordia Deus nos nostri quodammodo iudices facit, ut Gregorius in 3. par. Pastoral. ait. Quod si hoc pacto penitentia uindictio spectetur, non erit reuocanda ad iustitiam, quæ, ut supra diximus, & Aristoteles docet, est uirtus non ad se, id est non ratione sui, sed ad alterum. Quo fit, ut is quem penitet, & ex se penam de se sumit, non sit proprie Christi minister, sicuti Iudex reipub. cum ille Deum præueniendo seipsum puniat, quod non facit iustitia uindictiua, quæ alienam culpam in alio puni, & hoc est eius proprium subiectum, in quo uersatur. Unde colligeres, satisfactionem

non

non ad uirtutem iustitiæ, sed ad penitentiam, quæ est uirtus ab alijs distincta, ut alibi docebitur, reuocandam esse. Cæterum, si satisfactio consideretur ut a Sacerdote, tanquam a Iudice Christi uicem gerente imponitur, quo modo rationem quandam inuoluntarij habet, reuocari potest ad iustitiam uindictiua, quæ est in Sacerdote, ut Iudicis personam gerit.

Tertium fundamentum, unum & eundem actum humanum, diuerso tamen modo consideratum ad uarias uirtutes referre licet: ut est productus, siue elicitus, & ut scholæ loquuntur, elicitiue, reuocatur ad eum habitum, siue potentiam a qua tanquam a causa proxima proficitur: ut uero est imperatus, siue imperatiue, ad diuersas uirtutes pertinere potest, prout ad diuersos ordinatur fines. Exempli gratia, si actus restitutionis in hunc finem exercentur ut satisfiat Deo, reuocabitur ad uirtutem penitentia: si, ut diuina amicitia & gratia reconcilientur, ad caritatem: si ut instauretur æqualitas, ad iustitiam: atque idem de alijs actibus dicas. Ex hac itaque doctrina intelligi licet, quo pacto una & eadem actio ad diuersas possit reuocari uirtutes, & reuocari soleat, si diuersi considerentur fines, quorum gratia fieri potest.

Quartum fundamentum, quod est pro hac materia de restitutione diligenter animaduertendum, non ex eo quæpiam obligari ad restitutionem, quod caritatis, & misericordie præceptum, transgrediatur, etiam si alteri nocumento sit: ut si quis in extrema necessitate proximo non det eleemosynam, aut non commodet; sed solum ex transgressione legum iustitiæ, qua transgressione introducitur inæqualitas in res alienas. Siquidem legum caritatis transgressio non ordinatur, ex se, ad inferendum damnum in aliorum bona, sed potissimum ad actus interiores refertur: cum qui hac ratione peccat, non sit ita in alios affectus, ut esse deberet. Quo fit, ut qui ex caritate dare deberet, ni dederit, ad nullam restitutionem sit obligatus; cum nihil contra iustitiam alie-

num

num retinendo peccet; ut peccaretis, qui ex iustitia de re est obligatus. Restitutionis itaque fons & origo, est legum iustitiæ transgressio, quod doctre, præter alios, obseruauit Alensis, 4. par. q. 86. Vbi illud etiam adnotauimus, quod & si restitutionis nomen primo impositum fuerit ad significandam restitutionem rei exterioris, est eadem res numero, uel specie, aut valore redditur: tamé translatum est deinde ad significandam omnem compensationem, quæ fit inter homines; inter quos per iniustitiam introducta est quoquo modo inæqualitas ut esse restitutio famæ, & honoris: quamuis huiusmodi restitutiones, potius compensationes, ut scribit Albertus, appellari deberent. Quo fit ut nomine restitutionis utamur etiam in redditione honoris, & famæ. His adnotatis, has itatuo conclusiones.

Prima conclusio, Restitutio considerata ut res quædam est, pertinet ad categoriam actionis. Est conclusio per se manifesta: est enim actus quidam & effectus ab aliqua facultate seu uirtute productus.

Secunda conclusio, Restitutio est actus uirtutis. Primum restitutio est actio bona & laudabilis, si congruenti modo fiat; & ut postea dicitur, est de necessitate salutis, ad quam solum actus boni conferunt: atqui omnis bonus actus ab aliqua uirtute proficiscitur, igitur. Deinde, de restitutione est præceptum naturale & diuinum: præceptum autem est solû de actibus uirtutis: erit igitur uirtutis actus.

Tertia conclusio, Restitutio est actus uirtutis iustitiæ. Primo restitutio, ex se suaque natura, constituit æqualitatē in re, quod ut Aristoteles, & Iurisperiti docent, est iustitiæ proprium: ergo ad nullam aliam uirtutis speciem pertinere poterit, quam ad iustitiam. Deinde actus contrarij, ut Philosophi tradunt, sunt circa idē, ut liberalitas & auaritia circa bonorum externorum usum: at subtractio alienæ rei, quæ est restitutioni opposita, est contra iustitiam: igitur etiam restitutio, quæ alienum damnum sarcit, pertinebit ad iustitiam.

Quar-

Quarta conclusio, Restitutionis actus produciuntur, vel elicitur proxime ab habitu iustitiæ commutatiuæ, ita ut sit eius effectus proprius.

Primo restitutio faciendâ est secundum rei equalitatem, nulla habita personarum, sed rei tantum ratione: hoc autem, ut ex primâ disputatione constat, est commutatiuæ iustitiæ proprium: igitur.

Secundo rem alienam usurpare, aut aliquo modo retinere, auferre, est contra commutatiuam: quare, & restitutio, cum cõtraria in eodē sint reponenda genere.

Tertio, nõ potest reuocari ad iustitiã legalē, cum sit actus, qui respicit priuatam personam, bonumque priuatum: non ad distributiã, cum in restituendo non spectetur personæ personarumque merita: ad commutatiã igitur, ex sufficienti partium enumeratione.

Quintâ conclusio, Pœnitentiæ actus seu pœnitentia, nec ad commutatiã, nec ad distributiã iustitiã, proprie loquēdo, reducitur. Hęc conclusio quæ in materia de sacramēto pœnitentiæ latius probanda est, in præsentia hac unica ratione confirmatur: Quoniam pœnitentia est uirtus quædam ab alijs distincta, circa quoddam obiectum, de quo nulla alia est uirtus, nimirum circa peccatum commissum, ut est offensa Dei: non ergo caritas, non uirtutum omnium cumulus, non iustitia, ut quidam uolunt, sed quædam alia uirtus, quam hunc in modum describeres.

Pœnitētia est dolor, & detestatio peccati, ut est offensa Dei, cum proposito de nõ peccando in posterum. Vbi nota, nos hoc loco describere pœnitētiã, ut uirtus est, non ut est sacramentum: qua ratione considerata, hoc pacto noua definitione finire commode posses; Pœnitentia est sacrum signum uerbis absoluentis, & actibus contentis constans, absolutionem anime a peccato efficaciter significans. Quæ descriptio alibi explicanda est.

Sexta conclusio, satisfactio potius reducitur ad iustitiã commutatiã, quam ad distributiã. Quoniam in soluenda pœna pro meritis, attenditur rei equalitas, quam

quam commutativa spectat. Vnde lex illa tallionis, dens pro dente, & oculus pro oculo.

Septima conclusio, satisfactio potest aliquo pacto reduci ad iustitiam vindicativam, prout imponitur a sacerdote per potestatem clauium. Idem diceret de restitutione, ut satisfactio naturam induit. Hęc conclusio est manifesta ex dictis: ex quibus facile argumētum in contrariam partem allata soluetur.

At primum, licet restitutio possit esse satisfactio; tamen non producitur a penitentia, licet ab ea imperari possit: elicitur ergo a commutativa iustitia, & ad eam reuocatur.

Ad secundum, soluitur hoc argumentum ex ijs, quæ diximus in postrema parte quarti fundamenti: quia si restitutionis uocabulum late sumatur, omnem completitur compensationem.

Ad tertium, referre gratiam non est, proprie loquendo, restituere, cum id quod donatum est, non sit restitutum: neque quod hac ratione acceptum fuit, obligat ad aliquid ex iustitia reddendum, esset enim fœnerarij; sed pertinet ad debitum honestatis, & liberalitatis.

Ad quartum, soluitur hoc argumentum a domino Caicetano, sed satis obscure: tu ita responderes; Quamuis princeps distribuendo peccauerit contra distributiuam, non dando cuique pro meritis: tamen, cum restituit, seruare debet commutatiuam; quia tantum debet reddere, quantum defraudauit.

Ex quo citatus doctor infert, posse aliquem esse obligatum ad restituendum, non solum quia abstulit, quod iam erat alterius proprium, sed etiam quia quod alteri tribuere debebat, non tribuit. Hinc fit, ut Princeps qui obligatus erat ad distribuendum aliquid in suos ciues, & non distribuit; si post aliquot annos uelit restituere, non satisfaciat si in præsentis ciues distribuat; sed ijs debet restituere, quibus dare debebat, aut eorum hæredibus. Quod si bona quæ subtraxit, communitati subtraxit, sat erit si communitati restituat. Atque ex ijs,

quæ

quæ hac disputatione explicata sunt cum ijs quæ supra scripsimus, Restitutionis naturam satis manifestam esse arbitramur.

An restitutio sit de necessitate salutis. Quæst. V.

EXPLICATA restitutionis natura, sequitur ut de eius necessitate & obligatione inquiramus: quibus expositis latissimam materiam de rebus restituendis, & de restitutionis modo aggrediemur. Cum autem in hac disputatione, quæ etiam in fine huius tractatus poni potuisset, querimus, an restitutio sit de necessitate salutis, id ex animare uolumus, an fieri possit, ut qui alienam rem aliquo pacto acceptam, seu occupatam retinet, possit salutem consequi, non facta restitutione. Et quod non sit necessaria, saltem semper, his rationibus probari potest.

Primo, Hebræi, Exodi capite duodecimo, ex Ægypto in terram promissionis ituri; quorū exitus fuit figuræ eorum, qui ex hac uita ad aliam migrant, acceperunt multo uasa ab Ægyptijs, ea non reddituri; igitur poterit quispiam aliena bona retinere, & in terram promissionis ingredi, seu salutem consequi.

Secundo, non restituere, non est peccatum: non igitur impedit salutis consecutionem; quod sumptum est; probatur, quia non est contra naturæ legem, ex qua omnia bona sunt communia, ut patet ex auctoritate Clementis Romani Epistola quarta ad Iacobum fratrem in principio; quam etiam auctoritatem citatam apud Gratianum inuenies, 12. quæst. 1. can. Dilectissimis. Adde etiam, quod ex amicitie lege, ut Plato, Aristoteles, & Euripides in Oreste, affirmant, sunt omnia communia: at Christiani sunt, aut saltem esse deberent, ex Christi præcepto, maxime amici: igitur unus eam poterit retinere, quæ sunt alterius, sine detrimento salutis.

Tertius, multi saluari possunt, non facta restitutione; quare non erit de necessaria ad salutem; consequentia est

est

est manifesta; quod sumptum est, probatur. Primum quia multi sunt qui non habent unde restituant, quibus salutis via preclusa esse non debet. Deinde, quoniam sepe contingit vt restitutio fieri non possit sine detrimento famæ, quod est maius bonum, at cum iactura maioris boni nemo restituere debet; igitur. Quarto, nemo peccat retinendo rem alienam, quando dominus vult eum retinere, aut certe velle debet: non igitur erit semper necessaria; antecedens patet, primum exemplo furiosi, cui ex lege naturæ non sunt reddenda arma deposito accepta: deinde, si quispiam nolit restituere, tenemur consentire, ne si nos dissenserimus, ipse peccat & peccando damnatur: siquidem ex lege caritatis, magis proximi salutem quam nostra temporalia bona curare debemus. Quinto, de bonis iuste acceptis, vt de illis que mutuo, vel commodato accipiuntur, non est facienda restitutio: non est igitur semper necessaria: quod sumptum fuit expresse, 2. 1. quæst. 61. docuit Diuus Thomas. Quod attinet ad opiniones, in hac quæstione nulla est inter Doctores discordia: omnes, n. vno ore idem fatentur. Fuit tamen hac in re grauissimus error Græcorum, vt Guido Carmelita, & Alfonso a Castro libro de motu tertio, referunt: qui existimauerunt restitutionem rei iniuste ablatae, non esse ad salutem necessariam; sed satis esse habere penitentiam, seu dolorem de commisso crimine: ita ut par sit ratio de hoc & de alijs peccatis. Sacerdotes autem, qui huiusmodi doctrinam tradebant, fures oleo iniungere, & ad aliquam rapinæ partem sibi dandam obligare solebant: iuxta prouerbium, quod Lampridius in vita Alexandri Seueri refert: *ἔστι τις ἀπὸ πολλὰ κικλόπιπεν, ὀλίγα δὲ τοῖς βουδὴν, αὐτὸς ἔσαι.* idest quicumque multa rapuerit, pauca autem suffragantibus dederit, saluus erit.

Huc referres etiam eorum stultam sententiam, qui uoluerunt omnia bona debere esse omnibus communia, de qua re alibi dicam fusius, cum de dominio scribam. Huc etiam pertinet error eorum, qui affirmant, furti non

non

non esse malum, ut de Germanis refert Iulius Cæsar, & apud Lacedemonios res aliorum mobiles, impune occupare licebat. In quo etiam errore sunt nonnulli rusticissimi, qui bona quæ præsertim in agris habentur, ut sunt arborum fructus, sine ulla culpa capi posse putant, existimantes hoc bonorum genus esse commune.

Nec prætermiserim, quod de Erasmo Sotus refert, eum aliquando in illud Lucæ, Quod superest, date eleemosynam, restitutionis necessitatem negasse, aut infirmasse: quem tamen errorem seipsum emendans, in alia edicione abrafit. Quod autem Lutherus, & eius sectatores de satisfactione, quæ est tertia ueræ penitentiae pars, dicunt, eius necessitatem negantes, non est huius loci examinare. Vt autem quæ ad hunc locum pertinet exponam, hæc fundamenta pono.

Primum fundamentum, duobus modis dicitur aliquid esse necessarium ad salutem: uno modo tanquam medium, seu necessitate medij; altero modo necessitate præcepti. Id dicitur necessarium primo modo, sine quo nullo pacto potest contingere salus: qua ratione fides & gratia, sunt necessaria; quia sine his saluabitur ne mo: id uero altero modo, sine cuius actuali susceptione, seu usu & executione, modo absit contemptus, homo saluari potest: vt est baptismi actualis susceptio, actualis peccatorum confessio, cum non adest ministri copia: tunc enim sufficit suscipiendi desiderium. Per salutem autem, non solum uitæ æternæ consecutio, sed etiam iustificatio, & gratiæ adeptio post peccatum per penitentiam, intelligitur. Quare uidendum est, an aliquo ex his duobus modis sit necessaria restitutio, & si est necessaria, an utroque, an altero tantum, ad salutem utroque modo acceptam. Ex his alia colligitur restitutionis distinctio & propositæ quæstionis sententia; quod sit dubitatio, uel de restitutione quantum ad actum, idest ut res fiat, uel quantum ad uoluntatem & desiderium restituendi, ut interdum satis sit restituendi uoluntas.

Secun-

Secundum fundamentum, in quo explicanda est diuina Thomæ sententia, quæ habetur in art. 2. quæst. 62. in 2. 2. quo in loco de restitutione disputat. Animaduertendum igitur est, ea quæ sub restitutionem cadere possunt, esse in duplici genere: alia enim iniuste fuerunt accepta, ut furto, & rapina: alia uero conscio & uolente domino; ut quæ mutuo, & credito habentur: hac posita distinctione, Angelicus Doctor ait, solum ea esse restituenda, quæ primo modo accipiuntur, non autem quæ secundo; quod tamen est a uero alienum, cum hæc etiã restituenda sint. Adit etiam esse inæqualitatem uelle ea restituere, quæ iuste accepta sunt: quod etiam uidetur a ueritate abesse. Propterea dominus Caietanus putauit hunc locum esse mendosum. At uero Soto, libro 4. de iust. & iure, quæst. 6. art. 2. hunc in modum sancti Doctoris sententiam exponit. Cum aliquid iuste ab alio acceptum fuit, ut commodato, & credito, quousque tēpus restituendi, aut soluendi non uenit, iuste retinetur, cum dominus hoc tempore non censeatur minus de suo habere, ac proinde interim non est ulla restitutione opus: cum uero suo tempore quod acceptum fuerat redditur, non tam restitutio, quam simplex mutui redditio, & pecunię solutio nominatur, cum nunquam de sua possessione & iure dominus fuerit deiectus: secus uero, si ultra tempus contra domini uoluntatem rem apud se habuerit, aut pecuniam non numerauerit. Quare proprie loquendo, solum restitutio eius rei esse dicitur, quæ iniuste fuit occupata, aut ultra tempus inuito domino retenta. Et hinc est quod Beatus Thomas ait, in hoc tantum rerum genere esse necessariam restitutionem. Quod uero de inæqualitate dicit, intellige cum Soto, de eo, qui quod suum erat accepit, ut depositum suum, & laborum suorum mercedes, aut quod dono, uel alia simili ratione acceptum fuit. His iactis fundamentis, has adstruo conclusiones.

Prima conclusio, Præceptum de restitutione faciendâ, est præceptum naturali lumine cognitum. Hanc conclu-

conclusionem hac unica ratione confirmo: Furtum damnandum esse, naturæ uiribus cognoscitur: igitur & restitutionem esse faciendam: siquidem non restituere, est quoddam furtum facere. Quod autem furtum cum lege naturæ pugnet, patet ex eo, quod apud omnes nationes fures damnati fuere, & tanquã reip. hostes iure optimo grauissime puniti: licet quibusdam in locis obdeprauatam naturam, aliter obseruatum fuerit. Et omnes quotquot fuerunt legis naturæ præceptores, ut antiqui Poetæ, qui iidem erant cum Theologis & Philosophis, huiusmodi uitium prohibuerunt, & tanquam reip. pestem damnarunt: quorum aliquot auctoritates, nemultos hic sine necessitate citem, uide apud Iustinum libro de Monarchia, & apud Clementem Alexandrinum libro sexto Stromatum.

Secunda conclusio, restitutio earum rerum, quæ iniuste fuerunt ablata, est necessaria ad salutem consequendam, ita ut nemo saluari possit, nisi restituar. Intelligenda est hæc conclusio de necessitate præcepti, ita, ut si quis possit restituere, & non restituar, non consequatur salutem. Est hæc conclusio certa fide tenenda, contra stultam illam Græcorum opinionem: quam conclusionem his rationibus confirmo.

Primo auctoritate scripturæ, Exodi c. 20. prohibetur furtum: a quo non abstinet, qui rem, quã iniuste accepit, nõ restituit. Ezech. 33. negat Deus se penitentibus daturum ueniam, nisi prius pignus, rapinamque, id est quod rapido acceperint, reddiderint. Tobias, ut in eius legitur historia, c. 2. cum uocem balantis hædi, quem uxor attulerat, audiisset, Videte inquit, ne forte furtinus sit: redde eum dominis suis: quia non licet nobis, aut edere ex furto aliquid, aut contingere. Ecclesiastici c. 34. Immolantis ex iniquo oblatio, est maculata. Qui offert sacrificium ex substantia pauperum, quasi qui uictimat filium in conspectu patris sui: Qui offendit sanguinem, & qui fraudem facit mercenario, fratres sunt. Denique Prouerb. capit. vigesimo sexto. Qui cum fure par-

titur, vel participat, occidit animam suam.

Secundo, summorum Pontificum decretis, si tua culpa, ait Gregorius I. est damnum datum, restituere debes, capite ultimo, titulo de iniurijs & damno dato. Alexander III. ait usurarios cogi ad usuras restituendas, ob eam causam, quod non dimittatur peccatum, nisi restituatur ablatum. Est etiam celeberrima & ab omnibus approbata iuris regula, libro sexto, quæ ait, Peccatum non dimittitur, nisi restituatur ablatum.

Tertio auctoritate Sanctorum Patrum, Inuenta, ait Cyrillus, siue Origenes in Leviticum lib. 4. non restituere, dicendo, mihi Deus dedit, est peccatum, & rapina. Si res aliena, ait Augustinus, propter quam peccatum est, reddi possit, & non redditur, poenitentia non agitur, sed simulatur. Si autem vera agitur, non remittitur peccatum, nisi restituatur ablatum, si ut dixi, restitui potest. 14. q. 6. can. si res, & can. si quid, eadem causa, quæst. 5. Gregorius etiam decreuit, eodem loco, can. comperimus, ut qui alienam rem consecrauit, quæ restitui non potest, pretium restituat. Hieronymus tractans locum illum Prouerborum supra citatum, scribit, non solum furem esse reum, sed etiam eum, qui furti est conscius, si quærere possessore, non indicet: Quod Ledesma, & Sotus non de fure occulto, sed de furto intelligunt.

Quarto, ex naturali & omnibus hominibus insita lege, qua docemur, ut quod nobis nolumus, ne alteri faciamus: at nemo uellet sua, se inuito, ab alijs detineri; ergo quisque naturæ instinctu ad restituendum obligatur. Illud naturæ lumen, tanti fecit Alexander Seuerus, ut in eius uita refert Lampridius, ut cum aliquem puniri iubebat, & maxime fures, per præconem proclamari iusserit, quod tibi non uis, alteri ne feceris. Quam sententiam, idem Cæsar in Palatio, in publicis operibus, inscribi curauit. Apud Tirhenos, referente Hieracle, libro de politicis, Pueri eum, qui æs alienum conflasset, & non persoluisset, vacuum marsupium gestantes, & *εἰς δὲ ὑ-*
περὶ τῶν, id est ignominia causa, insequerantur.

Quin-

Quinto, ideo fures damnantur, quia, nocentium alijs iniuste inferunt: at idem faciunt qui non restituit: igitur. De furto talis lex fuit apud Locros, ut Hieracles eodem libro scribit, ut si quis in furto deprehederetur, oculis priuaretur. Et cum Zeleuci principis filius furti reus ageretur, & a Locris absolueretur, id non permisit pater; sed unum sibi, & alterum filio oculum effudit.

Sexto, iustitia est necessaria ad consequendam salutem, sicuti & alia uirtutes, cum siue uirtutibus salutem consequatur nemo; igitur & restitutio, quæ est iustitiæ effectus.

Septimo, si contraria sententia in humanam remp. introduceretur, maxima inde orirentur incommoda; & pauci essent qui a furto, præsertim occulto, abstinerent: & ita publica tolleretur pax, ad quam seruandam quouis, quantum in se est, naturæ lege obligatur.

Tertia conclusio, Rerum quæ iusto titulo sunt acceptæ restitutio, suo tempore, est ad salutem necessaria. Est conclusio fide tenenda; quæ præterquam quod patet ex ijs, quæ diximus, his rationibus confirmatur.

Primo, hæc ueritatem nos docuit Dominus, cū dixit; Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei, Deo, Matt. 22. & beatus Paulus ad Rom. 13. cū scribit, Reddite ergo omnibus debita: cui tributum, tributum: cui uectigal, uectigal: cui timorem, timorem, cui honorem honorem. Nemini quicquam debeatis; nisi ut inuicem diligatis. Particulam illam, Nisi, Chrysostomus & Augustinus exceptiue explicant, hoc est, hoc tantum debitum maneat apud uos, ut inuicem diligatis: cū hoc sit quoddam debitum perpetuo soluendum, & nunquam persoluentum. At uero Sotus & Ledesma dicunt facere sensum expositorium, id est potius inuicem ametis. Nam, cum rem alienam retinere cum caritate pugnet, admonet Apostolus, ut nihil cupiam debeamus, sed potius omnes sincere amemus.

Secundo, qui rem iusto nomine acceptam suo tempore non restituit, usurpat alienum inuito domino; at

hæc est ratio propria furti lege naturali, & diuina prohibiti, igitur.

Quarta conclusio, actualis restitutio est necessaria necessitate præcepti, non autem necessitate mediæ. Declaro, potest aliquis salutem consequi, etiam si restitutionis præceptum non seruet, non ex contemptu, sed ex impotentia; quia non habet unde restituat. Doctrina est certissima, ob eam rationem, quia nemo obligatur ad id quod præstare nequit. Lege pulcherrimam Augustini auctoritatem can. si res, supra citato, sumptam ex epistola, quæ est ad Macedonium. Verum, si ob suam culpam factum est, ut non potuerit restituere, huius culpæ poenam luet.

Ex qua doctrina inferre licet, non esse villo modo verum, quod multi imprudenter dicunt, animas eorum, qui licet non restituerint, curarunt tamen restitutionem fieri, non liberari a purgatorio donec restitutio ab eo fiat, eni commissa fuit, ueluti ab hærede. Esset enim contra diuinam iustitiam, si quispiam puniretur ob alienâ culpam, unde etiam sequeretur, quod si hæres nunquam restitueret, ille nunquam a poenis liberaretur, nec salutem consequeretur: quod affirmare est omnino stultum. Verum tamen est, quod si negligenter restituendum curauit, poenas de sua negligentia dabit. Quo fit, ut inepte ad suam opinionem confirmandam, isti regulam illam ex Augustini doctrina collectam, afferant, Peccatum nõ remitti, nisi restituatur ablatum: quia, hoc pronunciatum intelligendum est de remissione culpæ in hac uita, non de remissione poenæ in alia. Implicat enim remissionem esse culpam, & poenam persolui non posse.

Quinta conclusio, Qui est in peccato mortali non potest fieri iustus, & salutem per gratiam consequi, sine animo saltem restituendi, cum poterit. Est conclusio fide tenenda, quæ hoc pacto confirmatur.

Primo, omnibus rationibus quas attulimus pro secunda conclusione: quia est par ratio de salute æterna, & de gratia, qua acquiritur ius ad uitam æternam, quæ est ueluti

ueluti gratia consummata, ut Doctores loquuntur.

Secundo sine contritione, cum proposito de non peccando, non remittitur peccatum: at qui non habet animum restituendi, non est ita affectus: igitur nisi debitor habeat restituendi uoluntatem, nunquam ex impio, fiet iustus.

Tertio, ex illa egregia Augustini sententia, quam supra citauimus: ubi ait, non agere ueram penitentiam, sed simulare eum, qui cum possit reddere, non reddit.

Sexta conclusio, Nemo debet uelle sibi restitutionem fieri, cum is qui debet restituere, non potest: quoniam iste non restituendo, non censetur rem inuito domino retinere: quando autem fieri potest, si quis nolit sibi fieri, opus est perfectionis, ad quod Epictetus in suo Enchiridio homines hortari uidetur. Ut autem, quæ diximus, adhuc magis confirmentur, allata soluamus argumenta.

Ad primum, ideo Hebræi potuerunt iuste accepta uasa non restituere, quia Ægyptij non dederant eis mercedem pro suis operibus: & non poterant alia uia quod sibi debebatur recuperare: adde etiã, quod Deus id eis præceperat: Deus autem, ut rerum omnium dominus, potest transferre dominia.

Ad secundum, negatur antecedens: neque probatio quicquam ualeat: dicuntur enim res communes de lege naturæ, ut doctores loquuntur, negative; quia natura res indiuisas reliquit: eadem tamen naturæ lex dicitur, ut rerum diuisio fiat: & ita de iure gentium, uel, ut Iurisperiti loquuntur, de iure naturæ secundario, rerum diuisio facta fuit, quam Deus approbavit. Est itaque error in fide, affirmare nõ licere habere aliquid proprium, & omnia bona debere esse cõmunia, ut alias latius probabitur in materia de dominio, 24. q. 3. can. quidam. Quod autem ad Clementis auctoritatem attinet, dicentem primum textum illum fuisse corruptum: unde in posterioribus editionibus talia uerba non reperiuntur. Deinde, non loquitur de rerum communione uniuersæ,

sed de ea, quæ debet esse inter eos, qui uolunt uitam apostolicam, & perfectam traducere, eo modo, quo olim illi primi Christiani faciebant. lege Adr. in responsione ad secundam rationem. Quando autem Philosophi dicunt, amicorum bona debere esse communia, intelligitur de communione quantum ad usum: quia per uirtutem, liberalitatis & caritatis debent fieri communia, ut sapienter secundo politico docet Aristoteles.

Ad tertium, de ijs, qui non habent unde restituant, id diximus, ex Augustini doctrina, quid sit sentiendum: de eo vero casu, cum non potest fieri restitutio sine iactura famæ, dicemus inferius, loco magis idoneo; nunc autem dixerim, posse fieri per tertiam personam, & occulte.

Ad quartum, quod attinet ad depositum furiosi, naturæ ratio dicitur, ut ei non restituantur arma, cum id & ipsi, & reipub. sit uile: expedit enim reip. ne quis re abutatur sua. Ad illud, quod rei restituendæ dominus tenetur consentire, inquit Adrianus, opus esse ut ei, qui rem habet, constet dominum consentire, ut sit tutus in conscientia quæ responsio: quibusdam non satisfacit: unde melior est hæc alia eiusdem auctoris solutio. Neminem esse obligatum sub peccati pœna ad exponenda bona temporalia pro salute spiritali alicuius, nisi quando sunt ad hunc finem omnino necessaria; quod non accidit in proposita materia; in qua solum dicuntur esse necessaria ex suppositione, posita nimirum malitia illius, qui non uult restituere, quam malitiam si deponeret, ut deponere est obligatus, iam nulla appareret necessitas. Idem accideret in hoc casu, si quis ex improbitate cuiuspiam diceret, me ipsum necabo, ni mihi centum nummos aureos dederis. Secus dicendum esset, ut idem adnotauit auctor, si quis ex impotentia, seu infirmitate id uellet efficere, nisi sibi subueniretur. Ut si qua uirgo ex inopia uellet suum corpus prostituere: uel aliquis egenus ob creditorum vexationem, omni auxilio destitutus, uellet se occidere.

Ad quintum, quid sit diceadum, planum est ex secunda

da

de fundamento, & ex tertia conclusione. Manifestum itaque est aliquod esse de restitutione faciendi præceptum: de quo quale sit, & ubi contineatur quæri solet; qua de re sequenti disputatione agemus.

An de restitutione sit certum præceptum, qualeque sit, & ubi contineatur. Quæst. VI.

PRIMA in hac disputatione, ut ex titulo patet, a nobis queruntur, quæ cum facilia sint paucis explicabimus, quæ autem dubitationem faciunt argumenta, hæc sunt.

Primo, si quod esset de restitutione præceptum, contineretur in decalogo, quem qui seruat, salutem consequitur, iuxta illud, si uis ad uitam ingredi, serua mandata: at in præceptis decalogi non ponitur restitutio; igitur. Quod si dicas, contineri sub præcepto, Nō furaberis, id falsum esse uidetur, ut secunda ratione demonstrabo.

Secundo, si de restitutione est præceptum, illud debet esse affirmatiuum; quia non obligat pro omni tempore, & præcepta faciunt negatiua: quare, cum affirmantis, & negantis præcepti natura sit omnino diuersa, unum non continebit alterum.

Tertio, restitutio est bona quædam operatio: bonæ autem actiones non prohibentur, sed imperantur: restituendi igitur præceptum affirmatiuum erit: quod tamen nullibi expressum reperitur, & præsertim in decalogo, ubi poni debuisset, cum ibi omnia necessaria ponuntur præcepta. Quare, uel nullum est de restituendo mandatum, aut si est, erit præceptum nouum: de qua re dux sunt scriptorum sententiæ.

Prima eorum, qui existimant esse præceptum speciale, affirmatiuum: quod tamen reducitur ad præceptum decalogi, Non furaberis, quod est negatiuum. Ita diuus Thomas 2. 2. q. 62. art. 8. Sorus lib. 4. de iust. & iure, q. 6. art. 2. & Ledesma in 2. par. quarti sent. q. 18. art. 2.

Secunda aliorum, qui existimant, præceptum de restituendo

situenso

Restituendo, esse idem cum præcepto, Non furaberis, in Alexander Alensis, 3. par. quest. 86. Subtilis Doctor, 4. senten. distin. 15. quest. 2. art. 4. Ioannes Maioris, eadem dist. q. 26. Ioan. Medina, q. 2. Cod. de rebus restit. & est communior sententia. Quæ autem probabilior nobis uideatur, quibusdam fundamentis, & conclusionibus breuiter exponemus.

Primum fundamentum, inter alias divisiones in quas diuine legis præcepta diuidi solent, ea est, quod alia affirmatiua, alia negatiua dicuntur: illis præcipitur aliquis actus, ut cum dicitur, honora parentes: his vero prohibetur, ut, Non occides: in illis peccatur omittendo, id est, non faciendo, quod iubetur: in his committendo, cum fit, quod uetatur. Inter hæc duo præceptorum genera, illud potissimum solet assignari discrimen, quod affirmatiua obligant ad semper, sed non pro semper, ut scholæ loquuntur: ac si diceretur, obligare quodcumque se se offert occasio, aut tempus seruandi illud præceptum, non autem cum occasio obseruandi abest: uerbi gratia, tunc debeo honorare parentes, cum erit tempus & occasio honorandi, cum aliquid præcipiunt, cum aliqua re egent, non autem quocumque temporis articulo. At uero præcepta negatiua, obligant ad semper & pro semper: itaque neque occasione data, neque remota occasione, debeo uelle occidere. Quo loco animaduertendum est, quod subtiliter, & uere subtilis adnotauit Doctor, præceptum de restituendo, eo modo, quo præceptum est, semper obligare. Etenim hæc est huius præcepti substantia, ne alienam rem inuito domino retineamus, pro eo nimirum tempore, quo dominus cum ratione potest uelle sibi rem suam restituui. Quo fit, ut quando aliquis non habet, unde restituat, & quando dormit, & uniuerse, eo tempore, quo restituere non potest, non peccet, nec peccatum aggrauet, quia non retinet inuito domino. Ex qua doctrina facile solueres argumentum eorum, qui tenent esse præceptum affirmatiuum, quia si esset negatiuum, semper peccaret, qui non restitueret; quod est

fal-

falsum, quæ consequentia ex allata ex Scoto doctrina facile soluitur.

Secundum fundamentum ex doctrina Adriani quæst. 1. de restitutione desumptum, negatiua præcepta duplicem includunt actum, alterum negatiuum, quem principaliter prohibent; alterum affirmatiuum, quem consequenter iubent; cuius ommissio equiualeat actui negatiuo prohibito. Ut ecce, præceptum, non occides, non solum prohibet occisionem; sed etiam imperat, ne omittamus illos actus, qui si prætermittantur, sequitur occisio: quare, cum præcipitur ne occidamus, præcipitur etiam, ut proximum a morte liberemus, cum possumus, & debemus. Quam doctrinam probat Adrianus, primùm ex Symmacho, qui ait, Mortem languentibus probatur infligere, qui hanc cum potest non excludit. Deinde, ex Ambrosio dicente, Pisce fame morientem; quisquis enim pascendo hominem seruare poteris, si non pauperis, fame occidisti: can. pascite, dist. 86. Denique ex Hieronymo, qui moriturus, referente Eusebio, hæc inter cætera fratribus dixit. Eum esse homicidam, qui fratrem uiderit errantem, & mortalibus oppressum criminibus, & non ministrauerit ei uerbum doctrinæ, qui doctus est, homicida est, & sine caritate, timeatis, o Doctores, & Rectores, quibus iniungit Dominus prædicationis officia, & cæter. Vnde recte infert Adrianus, hominem aliquando peccare ommissiue in præcepto negatiuo, ratione illius actus, qui in tali præcepto secundario præcipitur. Ad rem itaque nostram, cum dicitur, Non furaberis, non solum prohibetur actus furandi, sed etiam præcipitur restitutionis actus, ut si quid rapum fuerit, restituatur. Quam doctrinam etiam obseruare licet in præcepto affirmatiuo; nam cum Deus præcipit, ut Sabbatha sanctifices, hoc est, ut dies festos colas, non solum iubet, ut ei debitum in his diebus cultum exhibeas, sed etiam prohibet, ne opera exerceas seruilia. Quo loco illud etiam adnotauerim, esse diuinæ scripturæ phrasim, ut sub prohibitione, seu præcepto negatiuo, intelligatur etiam affirmatiua-

affirmatiuum, & econuerso. His positis, ad propositam difficultatem hisce conclusionibus respondeo.

Prima conclusio, utraque opinio est probabilis, & nihil est in hac questione fide tenendum, siue dicas esse nouum & affirmatiuum præceptum, siue esse idem cum illo, Non occides. Ni uelis cum quibusdam dicere, nec esse affirmatiuum, nec negatiuum, sed præceptum quoddam mixtum ex affirmatione, & negatione. Dicunt enim aliqua esse præcepta pura, seu simplicia, quæ continent solam affirmationem, uel negationem: aliqua uero mixta, quæ aliquid affirmationis & negationis habent, ut hoc de restitutione præceptum, quo iubemur, restituere, & non retinere.

Secunda conclusio: si ponatur ut distinctum præceptum, ab illo, Non furaberis, adhuc ad illud reduci debet. Quoniam omnia alia præcepta, quæ extra decalogum traduntur, ad illa, tanquam ad prima quædam naturalis doctrinæ practicæ principia reuocari a Doctoribus solent, ut alias, in nostra introductione ad Theologiam, diximus. Cū ergo restitutio sit quoddam legis naturæ præceptum, ad illa reuocari debet: at, ad nullum aliud reduci posse uidetur, quam ad istud, cui æquiualet, cum idem sit reddere, quod non furari, igitur.

Tertia conclusio, probabilius est præceptum de restituendo esse idem cum illo, de furto non faciendo.

Primo, quia uidetur esse communior scriptorum opinio, quam Nauarrus confirmat ex cap. sæpe, de restitut. spoliatorum, & can. si res. 14. q. 6.

Secundo, ex ijs, quæ adnotata sunt, & ex diuinæ scripturæ phrasi, quæ multis in locis ad ueram sententiam percipiendam animaduertenda est. Sacræ enim literæ, Hebræorum consuetudine, ita loquuntur, ut dum aliquid negant, eius etiam contrarium iubeant.

Tertio: ex eo, quod præceptum de restituendo, aut semper obligat, aut aggrauat, nisi executioni mandetur, quod est præcepti negatiui proprium, igitur.

Quarto, quia unum & idem naturæ lumen, seu una

&

& eadem ex principijs a natura ingitis deducta conclusio, docere uidetur, ut non furemur, & ut restituamus, cum non restituere, sit furari.

Quarta conclusio, Præceptum non furaberis, licet sit negatiuum, continet tamen affirmationem, ut præceptum de restituendo negationem, ut diuus Theos. scribit.

Quinta conclusio, qui non restituit, cum potest, & restituendi datur occasio, & cum nouum actum, seu uoluntatem, & propositum de non restituendo habet, nouum committit peccatum: alias, dum est in mora, solum aggrauat peccatum. Patet ex communi doctrina, quæ de negatiuis præceptis traditur: de qua re inferius loco magis idoneo disputabitur latius. Atque his conclusionibus satis sit huic difficultati factum: argumenta facile ex dictis soluuntur.

Ad primum, cum præceptum de restituendo sit idem cum illo de non furando, constat contineri in præceptis decalogi: uel si non continetur reducitur, cum idem ualeat, ut est dictum.

Ad secundum, dicimus esse idem cum negatiuo, quod in se implicat etiam affirmationem, ut explicatum fuit.

Ad tertium, qui negat aliquid faciendum, iubet etiam id, quod, si non fiat, non abstinetur ab eo, quod prohibitum est, ut secundo fundamento diximus. Quare nõ est necesse ut sit distinctum præceptum affirmatiuum de restitutione, præter illud negatiuum, de furto non faciëdo.

Ponuntur fundamenta quadam necessaria ad recte explicandam & intelligendam totam materiam de restitutione. Quest. VII.

Na nobis restat disputatio ex iis, quas ad uniuersam de restitutione materiam clare explicandam, planeque intelligendam proponendas esse duximus, in qua, sine ullis argumentis, quædam alia, quasi totius tractationis fundamenta, ponemus: in quorum primo omnium bonorum

bonorum

bonorum, quæ homines possident, in quibus aliquid damni capere possunt, diuisionem quandam afferemus. Cum ergo restitutio sit actus iustitiæ, qui exercetur circa rem alienam, ut sciamus quid restituendum est, oportet prius cognoscere, quæ, & quot sint hominis bona, in quibus possit introduci per aliquam actionem inæqualitas.

Primum fundamentum, tria sunt vt Aristoteles libro septimo politico, capite primo scribit, bonorum genera quæ ab hominibus in hac vita possidentur: in quorum primo continentur, ea quæ sunt in animo, quæ spiritualia uocantur, ut sunt omnes animi dotes: in secundo bona corporis, vt vita, sanitas, pulchritudo, & corporis partes: in tertio bona externa quæ fortunæ dicuntur, ut sunt diuitiæ, & opes.

Animi bona in duo subdiuiduntur genera; nam alia habentur à natura, & naturalia nuncupantur, ut sunt facultates naturales; intellectus, nimirum, & uoluntas, alia uero aduentitia, quæ de nouo ad naturam accedunt, quæ dicuntur acquisita, ut sunt virtutum & scientiarum habitus. Hæc rursus in duplici sunt differentia, quædam uiribus naturæ acquiruntur, ut artium, scientiarum, & quarundam uirtutum habitus: alia diuinitus concessa, quæ dicuntur infusa, ut sunt Spiritus sancti charismata. Item, spiritualium bonorum alia sunt simpliciter ad salutem consequenda necessaria, ut sunt gratia, & uirtutes; quorum bonorum contraria, nos salute priuant, ut uitia & peccata: alia uero non necessaria simpliciter, quæ conferunt ad maiorem perfectionem acquirendam, & hæc bona supererogationis, seu de consilio, dicuntur: ut religionem profiteri, omnia sua bona dare pauperibus, & id genus alia, de quibus nullum habemus præceptum, sed consilium.

Corporis bona, alia sunt simpliciter necessaria, ad corporis consistentiam, ut quædam corporis partes, sine quibus corpus nequit consistere: alia quæ solum faciunt ad perfectionem, & pulchritudinem, ut digiti & aures. In partibus autem corporis præter necessitatem, & per-

fectio-

fectionem spectandus etiam est earum usus.

Bonorum externorum, alia possidemus in aliorum animis, ut famam & honorem: alia uero in rebus ipsis, ut in agris, animalibus, & lapillis. Inter bona animi acquisita, & corporis fortunæque bona, illud est discrimen, quod ad nostrum propositum pertinet, quod illa non possunt auferri nisi indirecte; ut consilio, suasionem, & malo uitæ exemplo, & non sine consensu eius, cui auferuntur, ut August. libro de uera religione, docet: hæc uero etiam directe, & immediate. Tria itaque sunt, uniuerse loquendo, bonorum genera, in quibus detrimentum pati possumus, bona animi, corporis, & fortunæ: de quorum restitutione suo ordine disputabimus, si prius quæ sit restitutionis origo explicauerimus, cuius rei causa, nonnulla alia subijciam fundamenta.

Secundum fundamentum: restituendi obligatio, ut ex dictis constat, ex aliquo perpetrato oritur peccato; non ex quocunque, sed ex peccato contra iustitiam facto, per quod aliqua introducit inæqualitas, quæ per restitutionem remouenda est. Quare, illud perpetuo in hac materia memoria retinendum est, neminem unquam ad restitutionem obligari, quantumuis peccet contra solam caritatem, nisi admisceatur peccatum quod a liquo pacto sit contra iustitiam, per inæqualitatem, uim dolum, uel fraudem.

Tertium fundamentum, restitutio quandam includit obligationem ortam ex culpa contra iustitiam, quæ obligatio duplex est, altera ciuilis, altera, naturalis: ea dicitur ciuilis, per quam contra obligatum, in iudicio, seu in foro externo agere licet: Quæ contrahitur, uel uerbis & literis, per stipulationem, & promissionem: uel re, & hoc pacto, uel ex delicto, ut furto, rapina, & extorsione; uel contractu, ut commodato, & locato, Naturalis ea dicitur, quæ in foro cõscientiæ obligat, etiã si per eam in externo foro agere non liceat. Quare, interdum aliquis potest esse obligatus ad restituendum in foro externo, sed non in foro interno; & contra; aliquan-

do

do uero in utroque foro, ut in ipsa tractatione saepe dicitur: hic has duas obligationes simpliciter distinxisse sufficiat, cum de eis saepe facienda sit mentio.

Quartum fundamentum, uarijs modis potest aliquis nocere proximo in illis tribus bonorum generibus supra numeratis, uel impediendo, ne consequatur: ut si quis per fraudem impediret, ne alius consequeretur beneficium, uel dignitatem: uel quæ habet auferendo, aut præter domini uoluntatem retinendo; ut si quis furto, re alienam surriperet, aut cū est tēpus reddendi domino, quod ab eo accepit, non restitueret, quod furti naturam sapit: uel detrimentum aliquod rei alienæ inferendo; ut si quis rem alienam deteriorē redderet: uel denique, quando aliquis esset causa cur alius, impediret, rem alienam acciperet, detineret, aut uitaret, ut si quis uerba aut opere efficeret, ut alius noceret, aut si nocumētum, cum posset, non impediret. Ex quibus colligere licet, obligationem restituendi, uniuersè loquendo, ex duplici capite oriri, nimirum ratione acceptionis, seu retentionis, siue quis per se accipiat, siue sit causa cur alius faciat: & ratione rei acceptæ, cum quis habet rem, quæ est restituenda, quam ipse non accepit: ut si quis rem alterius inuenisset, aut bona fide a fure emisset, qui non ex acceptione, sicuti fur, sed ex re accepta, cum sit alterius, restituere deberet. Qui est obligatus ex acceptione, semper debet restituere, siue rem habeat, siue non: qui uero tantum ratione rei acceptæ, solum tenetur reddere, si re habeat. Siquidem in restitutione duo spectantur, rei substantia quæ accipitur, aut retinetur, ueritate, & ipsa acceptio, iniusta que retentio. Hi itaque sunt duo fontes, ex quibus omnis dimanat restitutio.

Quintum fundamentum, quattuor modis acquiruntur ea, de quibus potest esse dubitatio, an sint restitutioni obnoxia. Quædam acquiruntur contra uoluntatem domini & contra legem; ut quæ furto, & quasi furto, rapinæ accipiuntur. Quædam contra uoluntatem domini, sed non contra legem; ut quæ per præscriptionem alio-

aliove legis beneficio, & auctoritate: quædam ex domini uoluntate, sed contra legem; ut quæ ex turpi uel iniusta causa, ut quæ per ludum, & meretricium, & per opera contra iustitiã præstita: quædam ex domini uoluntate, & lege, ut quæ dantur ex domini uoluntate condita, & modificata, si conditio non impleatur: de quibus omnibus diuersis in locis suo ordine disputabitur.

Sextum fundamentum in quo breuiter ob oculos totius tractationis ordinem proponam. Totus hic tractatus, si res ipsas restituendas spectemus, ad tria reuocatur capita: nimirum ad restitutionem bonorum animi, corporis, fortunæ, de quibus hoc eodem ordine a nobis disputabitur. Primum itaque de restitutione bonorum animi agemus, eum de hac re pauciora scribenda sint. Deinde de restitutione ob damnum illatum in bonis corporis. Postea de restitutione famæ, & honoris. Postremo loco de restitutione bonorum externorum, quæ priuatim fortunæ bona dicuntur, de quibus latissime hoc ordine disputabimus. Primum quid, & quantum, seu quæ restituenda sint late docebimus: Deinde, quis priuatim restituere debeat; Postea, cui facienda sit restitutio: Post hæc ubi sit facienda: Præterea quando fieri debeat: Iam uero, de causis, quæ possunt hominē ab obligatione restitutionis liberare: Postremo quo ordine restituendum sit. Et hæc sunt præcipua rerum tractandarum capita, sub quibus variè continentur disputationes, quas suis locis examinabimus. His adhuc modū præmissis nunc latissimam & ualde implicatam restitutionis materiam aggrediamur.

An in bonis animi detrimentum inferri possit. Quæst. VIII.

DROPOSITIS ergo & explicatis ijs quæstionibus, quas ad lare parentem, difficile mihi que restitutionis materiam plane tractandā, & cognoscendam, præmittendas esse duximus, sequitur, ut rem aggrediamur ipsam, in qua om-

D nis

nis uersatur restitutio. Et quoniam iuxta propositam nobis methedam de bonorum animi restitutione prius disputandum est, & nulla de re possit esse restitutio, nisi sit detrimenti capax; ideo priore loco hanc disputationem proposuimus, cum in re quæ in questionem uertitur, scriptores minime consentiant. Quod igitur in bonis animi, uniuersè de eis loquendo, detrimentum inferri nequeat, his demonstratur rationibus.

Primo, hæc bona, cum sint in animo, non possunt aliquid qua humana actione attingi, sicuti bona corporis, & fortunæ; non sunt igitur alicui iniuriæ, uel dano subiecta.

Secundo ex his bonis aliqua sunt infixæ naturæ, ita ut auferri, aut lædi nullo modo possint, ut intelligendi, & memorandi facultates: quare non sunt ullius nocuamenti capacia, quare, nec restitutionis.

Tertio, animi bona, quæ de nouo, uel humana uel diuino munere accedunt, sola hominis uoluntate, & diuino auxilio acquiruntur, & conseruantur, ergo nulla extrinseca uolentia, uel causa auferri possunt.

Quarto, pudicitia, & uirginitas, quæ est bonum quoddam animi, magis, quam corporis, non potest auferri, cum nulli uolentia sit subiecta; igitur nec alia animi bona: quod sumptum est multis posset probari auctoritatibus, quas habes apud Gratianum caus. 32. quæst. 5. Virgo, ait Ambrosius, prostitui potest, adulterari non potest: aliena libido non polluit: si polluit, non est aliena. De pudicitia, quis dubitauit, quin ea sit in animo constitutam, quandoquidem uirtus est. Unde a uiolento stupratoris, nec ipsa eripi potest: lege eodem loco alias ad idem probandum sententias. Et quoniam inter Doctores dubitari solet, an magis sit peccatum nocere in bonis animi, quam in bonis corporis, nunc aliis rationibus probabo esse semper maius malum nocere in bonis animi.

Quinto, quidam in melioribus bonis grauius peccat, cum maior fiat iniuria, & detrimentum inferatur maius: at animi bona sunt longe maiora

ra

ra, quam bona corporis, & fortunæ, igitur.

Sexto ex Gregorio, cuius auctoritas habetur can. Ex merito, 6. quæst. 7. Deteriores sunt qui uitam moreque bonorum corrumpunt, iis qui substantias aliorum, prædicia que diripiunt igitur.

In hac ergo disputatione duo quærentur, alterum, an possit damnum capi in bonis animi: alterum, an sit maius peccatum in hoc bonorum genere nocere, quam in aliis.

De primo, fuit prima opinio Doctoris subtilis in dist. 15. quarti. quæst. 4. affirmantis in bonis animi naturalibus non posse inferri damnum, cum sint corruptionis expertia.

Secunda aliorum, qui existimant posse inferri aliquid detrimentum.

De secundo, Adrianus in quæst. de restit. bonorum animi, asserit esse maius peccatum. At uero Sorus lib. 4. de iust. & iure. quæst. 6. art. 3. docet non semper esse grauius peccatum, ut in ipsis conclusionibus explicabo, quas, cum nihil notandum occurrat, statim subiiciam.

Prima conclusio, in bonis naturalibus animi aliquid damnum inferri potest. Conclusio est certissima, quia per aliquod malum medicamentum, data opera, potest quispiam aliquem priuare usu rationis, ingenium habes reddere, & denique memoriam offendere, igitur.

Secunda conclusio, in bonis animi humano studio acquisitis, ut sunt scientiarum, & artium habitus, potest detrimentum capi. Hæc conclusio eadem ratione, qua prima, confirmatur. Quare, si quis in his bonis damnum inferret, teneretur primùm per aliquod contrarium medicamentum, si fieri posset, eum quem lesit in pristinum statum restituere: deinde, si id fieri nequit, aut opera adhibita, non succedat, omnia damna, pro arbitrio boni uiri, sarcire debet.

Tertia conclusio, in bonis spiritualibus animi quibus recte uiuimus, ut sunt uirtutes, & dona diuinitus infusa, siue sint per se necessaria ad salutem, siue utilia, potest

D 2 aliquo

aliquo pacto detrimentum inferri. Declaro, potest quipiam, mala doctrina, aliquem a recta fide reuocare: ad perditum uiuendum inducere: malo consilio a bono proposito retrahere: malis denique artibus in desperationem adducere: quamuis non sine aliquo eius cui nocet consensu. Quo fit, ut, tali illato nocimento, & tali facta iniuria, aliqua sit opus restitutione, ut sequenti disputatione dicam.

Quarta conclusio, lædere in bonis spiritualibus, quantum ad culpam, & amissionem gratiæ, seu aliquem inducere ad peccandum, ex se, & cæteris paribus, est maius peccatum, quam in quouis alio bonorū genere nocere.

Primo, hanc conclusionem confirmat auctoritas illa grauissima Gregorij, in quarto argumento citata: eandem fere sententiam habes can. Deteriores ex Anacleto Papa, eodem loco.

Secundo, quoniam huiusmodi bona sunt longe maiora, & sunt magis nostra, & magis necessaria, ita ut alia bona cum his comparata, possint dici non bona, cum bonum gratiæ unius hominis maius sit, quam bonum naturæ totius uniuersi, ut prima secundæ quæst. 113. art. 9. docet Diuus Thomas. Quare maius est peccatum ex se, hominem ad peccandum inducere, quam eundem occidere.

Quinta conclusio, non semper grauius peccat, qui lædit in bonis spiritualibus, quam qui in corporalibus, aut externis. Intelligitur hæc conclusio de bonis ad salutem & uitam spirituales proxime pertinentibus. Namque grauitas peccati, perpendenda est ex grauitate iniuræ, quæ infertur proximo: hæc autem multo maior est cum per uolentiam auferuntur bona corporis, & fortunæ, quam cum quis inducit aliquem ad peccandum, unde patitur damnum in bonis animi: quoniam ibi intercedit uolentia; hic uero adest aliqua uoluntas, cum nemo nolens peccet: ac, scienti & consentienti non sit iniuria, nec dolus, de regulis iuris lib. 6. & ff. eodem tit. ex Vlpiano, Consilij non fraudolenti nulla obligatio

est. Unde, ut loco citato adnotauit Sotus, minus peccat, qui precibus, & pretio, sollicitat meretricem, uel aliquem inducit ad peccandum, quam si alterius rapiat bona, uel membrum abscindat. Intellige hanc doctrinam, quando non induceret ad peccandum, cum hæc intentione, ut ei auferet spirituale bonum, & ut priuaret Dei gratiâ, quia tunc esset grauius peccatum.

Vbi animaduerte, triplici modo posse quempiam alium ad peccatum inducere: uno modo spectando solâ utilitatem, uel uoluptatem suam: altero, ut ei noceat in bonis spiritualibus; ut si quis ex odio uellet proximum negare Christum, & postea eum occidere: postremo, per fraudem & uolentiam; quo modo heretici decipiunt ignorantes. Quæ distinctio non solum declarat præsentem doctrinam, sed etiam erit utilis pro sequenti quæstione: in qua adhuc clarius patebit, quod hoc loco quæritur.

Sexta conclusio, Minus nocetur in bonis, quæ sunt ex consilio, quam in ijs, quæ sunt de necessitate salutis. Doctrina est per se clara, & nulla probatione eger. Et cum his conclusionibus satis sit huic quæstioni factum, restat ut argumenta in contrarium allata dissoluamus.

Ad primum, bonis quæ sunt in animo, ut ex dictis patet, noceri potest, dum nocetur corpori; dum quis per fraudem decipitur, & aliqua ratione a bono sensu & mente iniuste reuocatur.

Ad secundum, licet quædam animi bona, ut sunt potentia a natura tributa remoueri & auferri nequeant: tamen earum usus, per nocementum corpori illatum, potest impediri.

Ad tertium, animi bona de nouo acquisita, uel diuinitus data, sunt nocimento subiecta ratione fraudis, & peruersæ doctrinæ, ut paullo ante diximus. Et in habitibus scientiarum & morum, per corporis læsionem, recipi damnum potest.

Ad quartum, quid dicendum sit patebit inferius, cum de restitutione faciendâ ab eo, qui uirginem uiolat, age-

tur: nunc dixerim, posse per fraudem & errorem in hac uirtute, ut & in alijs cui piam noceri.

Quintum & sextum quo pacto soluenda sint, patet ex ijs, quæ in conclusionibus diximus: propterea nihil est, ut priuatim soluantur.

An qui nocet in bonis spiritualibus, qua sunt in præcepto, teneatur ad restitutionem. Quæst. IX.

VT propositæ quæstionis titulus intelligatur, hanc propono facti speciem: quidam pollicitationibus, uel minis, uel fraude perduxit proximum ad peccandum, unde passus est damnum ita graue, ut nullum grauius, & maius pati potuisset; quæritur, an iste ad aliquam obligetur restitutionem ex ui iustitiæ; ita ut saluari non possit, nisi talem restitutionem faciat. Qua in re sunt duæ sententiæ probabiles, quas priore loco una cum suis fundamentis ponam: deinde adnotabo quædam: postremo, quid mihi uideatur probabilius, decernam.

Est igitur prima opinio Scoti. dist. 15. quarti q. 3. art. 1. Richardi de Media Villa ead. dist. art. 5. q. 2. Gabrielis eadem dist. art. 5. q. 2. de restit. Almai. eadem dist. Palud. ibidem: Adriani in quart. sent. in materia de restit. in quæst. de restit. bonorum animi Antonini 2. par. tit. 2. c. 2. §. 1. & denique Archid. Angel. & Rosel. Hi doctores tenent partem affirmatiuam, quod sit obligatus ad restitutionem, seu compensationem: ita ut debeat eo meliori modo, quo potest, eum quem induxit ad peccandum reuocare ad gratiam, consilio, precibus, & oratione: addit Adrianus, si id animo nocendi fecit: addit rursus, neminem posse hanc restitutionem condonare, ut non fiat, sicuti restitutionem aliorum bonorum: quæ opinio his nititur fundamentis.

Primo, qui infert damnum in alijs bonorum generibus, est obligatus restituere, ut est communis, & uera omnium doctorum sententia; ergo etiam qui in hoc genere

nere nocumentum attert, cum hæc sint maioris momenti bona.

Secundo, qui inuauat consilio ad furandum, & nocendum proximo in alijs bonis, tenetur restituere; ergo is etiam, qui dat consilium ad peccandum.

Tertio, a simili de eo, qui dat alicui uenenum, ut eum perimat, qui debet, quantum fieri potest, impedire ne mors sequatur, dando antidota; & post mortem, si possit, deberet ei uitam restituere: ergo pari ratione, qui propinat uenenum peccati, debet illud remouere; & si peccatum perpetratum est, eo modo quo potest, a spirituali morte, quem peremit, ad uitam reuocare. Et cum hoc sit ualde difficile præstare, hinc patet quantum cui que cauendum sit, ne quem ad peccandum inducat: Vnde Ioannes Gerson sermone de penitentia, in cæna Domini, dixit esse unum ex illis peccatis, quæ uix abstergi possunt. Atque hæc sunt argumeta pro prima opinione.

Secunda opinio aliorum, qui duo docent, Primum ratione iustitiæ neminem esse obligatum ad restituendum pro damno illato in bonis spiritualibus, ita ut qui hoc damnum attulit non teneatur, uel hortari eum, quem induxit ad peccandum, ut resipiscat, aut pro eo orate. Alterum, ex caritate, & quodam maiore vinculo debere eum retrahere a peccato, ex vi præcepti correctionis, ad quod omnes, aliquo modo, sunt obligati; sed multo magis is, qui ad peccandum aliqua ratione proximum induxit. Ita Syluester uerb. rest. 3. q. 1. Sorus loco supra citato, Ledesma in materia de rest. Martinus Nauarrus in Manuali cap. 14. num. 32. Et fortasse est etiam sententia diui Thomæ, qui nunquam de restitutione horum bonorum mentionem fecit. Hæc opinio his nititur fundamentis.

Primo, inducens ad peccandum, nihil per iniuriam ab illo aufert, cum ille sciens, & uolens peccet, cui, ut supra scripsimus, non fit iniuria: ergo, cum non intercedat iniuria, non violatur iustitia, ac proinde nulla oritur restituendi obligatio, Confirmatur, si quis solis pre-

cibus ab alio extorqueret pecunias; vi iustitiæ, non tenetur restituere; ergo, neque is, qui ad peccandum sine ulla fraude induxit. Confirmatur in alijs bonorum generibus non fit restitutio, nisi quando damnum inferitur inuito domino: at in re proposita dominus non patitur damnum inuitus, cum uolens peccet; alias enim non esset peccatum, iuxta ea, quæ docet Gratianus 15. quæst. 1. in principio: igitur.

Secundo, nemo tenetur restituere id, quod non est in manu & potestate sua reddere: atqui nullus homo potest sua vi rescire damnum per peccatum lethale inducendum, iuxta illud, quod Ecclesiastes, c. 7. ait, considera opera Dei, quod nemo possit corrigere, quem Deus despicit: igitur. Quod si dicas, eum esse obligatum ad præstandum id, quod potest, cum aliquid possit, dicere non obligari: quoniam, cum iste possit per penitentiam ad bonam frugem redire, & tamen in peccato maneat, uidetur nolle sibi restitutionem fieri, si qua fieri potest. Non secus ac si quis tibi reddere uellet, quæ te inuito accepit, & tu recipere nolles.

Tertio, ista restitutio interdum est impossibilis: ergo nemo ad eam obligari potest: si est uerum pronunciatum illud, quod est in ore omnium, Ad impossibile nemo tenetur, Quod sumptum fuit, hac facti specie probatur. Si quis virginem uiolasset, non posset pro hoc peccato restituere, cum uirginitas semel ablata, nulla ratione restitui queat. Quod si diceres, hunc hominem debere pro damno illato in bono uirginitatis, pecunijs satisfacere, ut interdum fit, in restitutione honoris & famæ: dicerem, id non esse necessarium, cum per legem Moyli traditam, Exodi ca. 22. satis fit, si uiolator ei dotem dederit: ut omittam, quod talis restitutio nunquam fuit in usu. Similiter, qui publice malo exemplo uarios homines ad uaria peccata prouocasset, ad multas & uarias teneretur restitutiones, quas facere impossibile esse uidetur. Quare, cum in hoc genere solum peccetur contra caritatem, & non contra iustitiam; solum erit obligatio

obligatio quædam ad hoc officium præstidum, ex præcepto caritatis & correctionis nata.

Pro huius difficultatis explicatione, reuocanda est in memoriam distinctio illa proxima disputatione allata, qua dicebamus posse aliquem in his bonis nocere, uel solam utilitatem suam spectando, uel nocentem eius, quem prouocat, sed sine fraude, uel cum fraude & dolo. Et quidē certe, si quis hoc postremo modo in bonis spiritualibus noceat, omnes doctores, conueniunt, eum esse obligatum, ex iustitia, ad remouendam fraudem: quam doctrinam declaro quosdam proponendo casus.

Primus, hereticus qui per fraudem induxit aliquem in errorem, est obligatus canere palinodiam, & quantum potest, per contrariam doctrinam & suasionem, reuocare ab errore eos, quos in errorem fraudolenter induxit. Quare, ei non sufficit dolor de commisso peccato, ut possit gratiam recuperare nisi fraudem remoueat: neque ecclesia eum, sine hac satisfactione, seu restitutione recipit. Exemplum habes apud Grati. can. ego Berengarius de conf. d. 2.

Secundus, si concionator, uel Parochus, uel publicus Doctor palam dixisset aliquid non esse peccatum, quod uere est, uel contra: obligatus, est ad hanc fraudem seu errorem remouendum: ut si affirmasset, aliquem contractum non esse usurarium, qui re uera esset: uel simpliciter fornicationem non esse graue peccatum, in quo non pauci sunt, qui grauiter errant.

Tertius, si quis retraxisset hominem ab ingressu alicuius religionis, eam falso uituperando, debet eundem ad idem propositum reuocare, laudando religionem illam. Denique idem dicas de eo, qui aliquem in desperationem induxisset, in quam Iobi uxor maritum suum, sed frustra, inducere conata est, cum ei dixit, Benedic Deo, & morere. Quorum casuum & similiarum ratio ea est, quia intercedit iniustitia. Nulla itaque est dubitatio, cum fraus aut uolentia adest, ad quam remouendam, ex communi opinione, qui eam induxit omnino tenetur. Du-

hium igitur est, cum omnis abest uis atque fraus, siue ad sit intentio nocendi, siue non: Ad quam dubitationem soluendam pono has conclusiones.

Prima conclusio, Vniuersè loquendo, in rebus spiritualibus potest fieri restitutio. Est communis doctrina, & patet ex posito fundamento, quia potest intercedere iniustitia.

Secunda conclusio, qui aliquem induxit ad peccandum per uim, fraudemque tenetur ad restitutionem, hoc est ad reducendum eum, quem a suo statu, & bono animo, opinioneque remouit, in eundem statum, per fraudis, & uolentiz remotionem. Ita Scotus, Adrianus, Richardus, Iosephus, Nauarrus c. 14. nume. 32. & denique est communis opinio; ex qua primo allata doctrina confirmatur.

Deinde, quia damnum illatum possessori alicuius boni, eo inuito, sarcendum est: sed is, qui hoc damnum accipit patitur inuitus, quia decipitur, igitur.

Adde postremo, quia non solum sum in causa per iniustitiam ut delinquer, sed etiam ut in peccato, & detrimento illato persistat.

Tertia conclusio, qui inducit ad peccandum sine iniuria, hoc est, omni remota ui & fraude, sed sola persuasio, debet ex precepto caritatis & correctionis, ex maiore quadam obligatione, & uinculo, corrigere eum, quem in peccatum induxit, si in eo persenerat, suis tamen temporibus & occasione oblata: quare si occasio cum debitis circumstantiis non adsit, erit ab hac obligatione liber. Confirmatur hæc doctrina ex communi sententia: & ex eo, quod hoc precepto uniuersè omnes homines obligantur, iuxta doctrinam Christi apud Matthæum capite 28. ubi de corrigendo proximo, si quid in nos peccauerit, preceptum traditur.

Quarta conclusio, probabile est eum qui aliquem ad peccandum sine fraude inducit, non modo ex caritate, sed etiam ex iustitia esse obligatum ad aliquam restitutionem faciendam; eo modo, quo in hoc rerum genere fieri

fieri potest. Potest ergo hæc doctrina probabiliter defendi cum prima opinione; quam his rationibus confirmare.

Primo, qui aliquem iniuria & damno afficit, debet eo meliori modo, quo potest, & quantum potest, damnum illatum remouere, & compensare: sed qui ad peccandum inducit, facit aliquam iniuriam, peccanti, & Deo, qui ob peccatum offenditur: igitur ea ratione qua potest, hanc inæqualitatem, & iniustitiam tollere debet.

Secundo, si quis suadendo esset in causa ut seruus fu-geret a domino, deberet quantum posset, illum ad suum dominum reuocare: igitur pari ratione, qui suadendo, seruum Dei ab ipso remouit, debet eundem suadere, ut ad Deum redire uelit.

Tertio, qui est in causa ut subditus suo Principi iniuriam faciat, is proculdubio curare debet, ut subditus pro iniuria illata satisfaciat, ergo pari ratione, qui est in causa, ut proximus Deum principem & dominum suum peccando iniuria afficiat, debet dare operam ut, per penitentiam debitum honorem Deo restituat.

Quarto, bona que per peccatum ablata sunt, non erant eius, qui peccauit, sed Dei, a quo ob suam munificentiam homini donantur, in eoque conseruantur, ut sunt omnia supernaturalia dona, quibus homo fit iustus & amicus Dei: ergo non possunt ab homine auferri absque Dei iniuria: quare ex iustitia restituenda.

Denique, cum ij qui contra sentiunt, dicant eum qui hac ratione damnum intulit, quodam maiore uinculo esse obligatum ad correctionem faciendam, ista maior obligatio non uidetur oriri, nisi ex eo, quod aliquam facit iniuriam, qua leditur iustitia: igitur.

Quinta conclusio, contraria etiam opinio est probabilis, & optime defendi potest, estque tuta, & magis ad praxim accommodata. Habet enim pro se argumentum illud satis firmum, quia in re proposita nulla intercedere uidetur iniuria, cum iste sciens & uolens peccet; & uolen-

uolenti non fiat iniuria, qua remota, omnis tollitur restituendi necessitas. Neque hic proprie ulla iniuria fit Deo, & si quae fit attribuenda est ei quae ex libera uoluntate peccati, cui bona illa a Deo data fuerat, quae custodire debet.

Ad hoc argumentum, quod est huius opinionis Aethiopes solent qui contra sentiunt, & speciatim Adrianus, respondere, negando, uolenti non fieri iniuriam. Quonia est is, de quo loquimur, non inuitus peccet: tamen quae non peccaret, nisi alius incitaret: ideo aliqua, quamuis minor, intercedit iniuria. Sed haec responsio non tollit argumentum, quoniam supponimus istum omnino uolentem & scientem peccare: & sicuti non facit sibi iniuriam, cum ex se solo peccat; similiter, nec iniuria patitur cum ab alio inducitur, cum in sua libertate sit non peccare.

Respondetur praeterea, saltem fieri iniuriam Deo, quod non consensit, ut iste sua proijciat bona: non secus ac si Pontificis, vel Principis Legatus aliquid uellet dare, quod sibi prohibitum fuisset: quo casu, qui reciperet, restituere deberet, iuxta doctrinam Gregorij X. c. exigit, de censibus, libro 6. ubi qui contra Pontificis decretum pro uisitatione pecunias recipit, ad restitutionem obligatur. Neque haec responsio allatum diluit argumentum, cum simus in re dispari. Quoniam in exemplo allato, est manifesta ratio cur fieri restitutio debeat, quia Pontifex expresse prohibet talem donationem, ita ut non possit libere fieri, & si fiat, statuit ut restitutio fiat. At uero Deus ita praecipit homini, ne suae gratiae iacturam faciat, ut ea libere facere queat. Quare, cum Deus uelit hominem libere peccare, si nulla intercedat fraus non fit iniuria Deo, cum is, cui data sunt dona, uolens peccet.

Rursus, soluere conantur haec afferendo instantiam: sicut quis sibi abscindi membrum; is qui abscinderet se rep. puniretur, non aliam ob causam, nisi ob illam iniuriam; igitur. Verum, ideo iste punitur, quia resp. legitur in suo membro: cum homines sint resp. partes, quibus laesis, ipsa quoque laeditur, ac detrimentum capit.

Denique, sunt qui dicant re ipsa esse obligatum ad restit.

restituendum; sed quia is, qui peccauit libere in peccato persistit, uidetur hanc restitutionem remittere, & propterea, qui induxit, est a restitutione liber. Ceterum, qui contra sentiunt, diceret ex rei natura, non ex remissione esse a restituendo liberum.

Sexta conclusio, esset opus perfectionis & caritatis in tali casu, eam facere restitutionem, quae possibilis est; monendo ut respiscat, & pro illo orando, bonaque opera illius causa faciendo. Haec conclusio procedit iuxta secundam opinionem, Atque haec sunt, quae pro resolutione huius quaestiones dicenda habui.

Argumenta pro utraque parte allata, non est cur soluantur, cum utraque opinionem probabilem efficiant. Nisi uelis dicere, priora locum habere, cum aliqua intercedat fraus, posteriora uero, cum fraus omnis abest.

Quod si priora intelligantur simpliciter, etiam si dolus non intercedat, defendi prima opinio poterit, dicendo esse obligatum ex maiore quodam caritatis uinculo ut exposuimus; uel etiam ex iustitia, eo modo, quo fieri potest.

An qui reuocauit aliquem ab ingressu religionis teneatur religionem ingredi. Quaest. X.

INTER alias difficultates, quae in materia de restitutione in bonis spiritualibus facienda, excitari solent, est haec, quam nunc praemissa habemus, quae pertinet ad illud bonorum spiritualium genus, quod ad perfectionem refertur, ut sunt bona quae sub consilio uobis facienda proponuntur; cum quis ingredi religionem statuit, aut iam ingressus est, si ab aliquo retrahatur: potest itaque esse dubitatio, tum de uolente ingredi, tum de eo, qui iam est ingressus. De qua re, quid sentiendum sit, si intercessit fraus, uel an teneatur ad suadendum, ut ingredi uelit, ex proxima disputatione patet: nunc quod in dubium reuocatur, illud est, utrum si ille, quem alius reuocauit, nolit redire teneatur ingredi. Quod autem ingredi debeat, his probatur rationibus.

Primo

Primo, cū a religione abducitur is, qui ingressus erat; religio capit damnum, dum aliquo suo membro priuatur; igitur, si qui egressus est non reuertatur, is qui abduxit ingredi debet, ut sicut damnum factum est unius personæ subductione, ita æqualitas fiat per alterius personæ restitutionem.

Secundo, ponamus istum, qui extrahitur esse solemniter voto obligatum religioni; tunc sic arguo, per votum solenne aliquis consecratur Deo, non secus ac uasa diuino cultui per consecrationem, per quam transeunt in ordine rerum sacrarum, & non possunt amplius in profanos usus conuerti, nec vilo contractu humano alienari: ergo pari ratione aliquis per uotum Deo & religioni consecratus, tranñt in rem diuinam; & ideo non potest absque iniuria auferri, & si auferatur restituendum est, uel in propria, uel in aliena persona.

Tertio, qui priuat dominium seruo, est obligatus eundem seruum, uel alium restituere, ut patet can. Seruus, distinct. 54. ex concilio Aurelianensi; ergo pari ratione qui priuat monasterium aliquo religioso, qui est ueluti religionis seruus, eundem, aut se restituere debet. Cōfirmatur hoc argumentum exemplo cuiusdam Magistri Raimundi, qui cum extraxisset a religione nouitium quendam, ipse ingressus est

Quarto, contra uero, uidetur nullum esse peccatum suadere aliquem ne religionem ingrediatur: quoniam potest quis sine ulla culpa ingredi, & non ingredi; ergo potest alius id suadere, & dissuadere sine peccato. In hac proposita disputatione tres inuenio esse doctorum opiniones.

Prima opinio Petri Paludani 4. sent. dist. 15. q. 2. arti. 2. conclusionis prima, qui ait eum, qui dissuasit aliquem a religione esse obligatum ad eundem suadendum, si id non potest alium introducat, si id non contingat, ipse ingredi debet: siue bono, siue malo animo reuocauerit. Idem docet Antoninus 2. parte titulo 2. c. 2. Sylu est uerbo restit. 3. q. 1. & citat Archidiaconum; Adrianus in q.

de

de restitut. bonorum animæ in respons. ad secundam cōfirmationem; limitat tamen Sylu. cum Archid. & Adriano quando animo malo faceret, ut noceret religioni, uel ingressuro; non autē, si ut sibi cōsuleret: ut si is quē distrahit, esset distrahenti aut suis parentibus utilis.

Secundā opinio aliorum qui procedunt cum distinctione; de ingredi uolente, & de ingresso: & de ingresso, an sit nouitius, an uero professus: & an animo nocendi religioni, uel religioso, an uero sine hoc animo id fecerit, Tunc dicunt, si non erat ingressus, & fecit bono animo, nihil cuiquam restituere debet. Si animo nocendi, si non erat ingressus, quia religio nullum ius in personam acquisiuerat, nulla est faciendā ex hac parte restitutio: ingressurum autem ad bonum propositum reuocare debet. Si uero erat ingressus, idem sentit cum primā opinione, quod debeat, uel eundem, uel alium, uel se, restituere. Ita Angelus uerbo rest. 1. §. 1. Gabriel. 4. sentent. dist. 15. quæst. 15. artic. 3. & Rosella. Scorus autem idem tenet de nouitio, quando perseueraturus erat quoniam iam cepit esse seruus religionis.

Tertia opinio Soti lib. 4. de iust. & iure q. 6. artic. 3. & Ledesinæ in materia de restit. q. 18. arti. 2. qui Doctores, quos quidam alij recentiores sequuntur, affirmant neminem esse obligatum ad ingrediendum in religionem, quemcunque ab eā abduxerit, siue extraxerit, siue uolētem ingredi, siue nouitium, siue professum: quæ profecto opinio retinenda est, ut autem hæc difficultas plane explicetur, hæc pono fundamenta.

Primum fundamentum, ut per uarias conclusiones distincte respondeamus ad uaria capita, quæ sunt in hac dubitatione animaduertendæ sunt distinctiones, iam superius tactæ, quod aliquis retrahat, uel ante ingressum, uel post ingressum, uel ante annum probationis, uel postea: item, uel bono animo, quia putat id expedire ei, qui est ingressurus, uel malo, ut noccat, & hoc uel cum fraude, uel sine fraude; uel quia male sentit de religione, & de uotis monasticis: Vbi etiam distingue-

res

res de habente & nō habente religionis uotum. Rursum cum de eo, quod restituendū est querimus, uel possumus intelligere de restitutione personæ, id quod hoc loco priuacite queritur, uel de restitutione alicuius damni religioni illati, de quo seorsim alia disputatione agemus.

Secundum fundamentum, ex Aristotele libro quinti Ethico, capite primo, quod alias per se bonum est, si uniuersè simpliciterque spectetur, cum adiunctis; siue circumstantijs consideratum, potest non esse bonum: & ut demus exemplum in re proposita, religionis status bonus est, & multo melior, quam status secularis: sed tamen hic status potest non esse bonus huic, uel illi homini, hoc, uel illo tempore, & loco, & rursus in hac, uel illa religione. Quare, ut doctè Angelicus doctor secundæ secundæ, q. ult. art. ultimo scripsit, de ingressu religionis uniuersè consideratæ, non est necessarium consilium, cum certum sit esse meliorem statum: at uero, de ingressu in hanc, uel illam religionem, ratione huius, uel illius hominis, potest esse consilium, & suasio, ac dissuasio. His notatis, de re proposita has statuo conclusiones.

Prima conclusio, fieri potest, ut nullum sit peccatum suadere aliquem, ne intret religionem, & si ingressus est, ut egrediarur, si id bono animo fiat.

Primo, quia id potest aliquando expedire, & uolenti ingredi, aut ingresso, & ipsi religioni.

Secundo, quoniam interdum aliquis tenetur non ingredi, aut egredi, si ingressus est; ut is, cui parentes alendi essent.

Tertio, quoniam, ut proxime dicebamus, potest esse dubium, an alicui expediat religionis status: quare ob probabiles rationes potest quis cum ab ingressu sine ulla culpa remouere, de quo est dubium, an ei religio expediat. Quo loco obiter monuerim parentes, ne filios, ob paternum affectum, a bono religionis proposito distrahant, cum hanc ob causam id eis facere non liceat: sed hac de re alibi plura.

Secundæ

Secunda conclusio, reuocare a religione malo animo, semper est peccatum mortale: quia impeditur quod ex se est maius bonum.

Tertia conclusio, Reuocare a religione, ob hanc causam, quod status religionis non sit bonus, & magis bonus, quam status secularis, non modo est grauissimum peccatum, sed etiam hæresis. Hæc conclusio est certa fide tenenda, sed alio loco latius probanda. Lege Alphonsi a Castro lib. 10. de heres. uerbo, Monachus.

Quarta conclusio, qui bono animo sanoque consilio aliquem ab ingressu religionis reuocat, ad nullam restitutionem, uel religioni, uel ei quem retraxit faciendam tenetur. Non religioni, quia nullum habebat ius in talem hominem: Non religioso, quia nullam ei fecit iniuriam, sed potius eius utilitati consuluit, igitur.

Quinta conclusio, qui animo nocendi impediuit religionis ingressum, ad nullam ex se tenetur restitutionem, ex rigore iustitiæ: quia nulla intercedit iniuria, cū iste libere consentiat suasioni, & religio nullum ius habeat in eū, qui ingredi uolebat. De hac conclusione sentiendum est, iuxta ea, quæ supra disputata sunt, cur autem dixerim, ex se, patebit ex sequenti disputatione: quia ex accidenti aliqua fortasse restitutio faciēda esset.

Sexta conclusio, qui retrahit a religione cum, qui haberet uotum religionis, ad aliquam maiorem restitutionem, uel ex caritate, uel ex iustitia faciendam est obligatus, iterum suadendo ingressum. Patet, quia iste ex uoto est aliquo pacto magis addictus Deo, & religioni, quam ex simplici uoluntate: in quo casu maior quedam iniuria fieret Deo, quam religioni.

Septima conclusio, si quis dolo, aut uolentia impedit ingressum, aut ingressum retrahit, tenetur ex iustitia huiusmodi impedimenta remouere. Est communis doctrina, & claret ex dictis: quam, una uel altera facti specie, siue casu, declaro. Si quis ergo cupiam falso persuasisset, ei non expedire religionis ingressum, is deberet talem fraudem remouere, demonstrando aliter se

E rem

rem habere, ac ipse dixit. Similiter, si quis deterruisset aliquem a certa religione, dicendo illam esse nimis asperam, aut in ea peruersæ uitam duci, & non ita esse, is hunc dolum remouere deberet. Denique, si parentes per uiolentiam impedirent filios, ex iustitia huiusmodi uiolentia tollenda esset.

Octaua conclusio, qui reuocauit aliquem, etiam professum, a religione, quocunque modo id fecerit, non est obligatus aut se, aut alium religioni restituere. Quæ conclusio pro certissima haberi debet, quam multæ confirmant rationes.

Primo, quoniam ista restitutio pugnat cum statu religionis, quæ necessario requirit uotum: hoc autem debet esse uoluntarium, & spontaneum; ac huiusmodi restitutio, ex se, non est spontanea; igitur.

Secundo, aduersatur consuetudini religionis, quam concilia approbant, ut ingredienti religionem detur annus probationis, ut possit accuratius uidere, an sibi religionis status expediat: quod tempus, in hoc casu, non posset, nec deberet assignari; cum iste ex uir restituentis sit obligatus ingredi, & perseverare.

Tertio, qui occidit Monachum, non tenetur se ipsum Monasterio restituere: igitur multo minus qui aliquem e monasterio eduxit, cum de hoc sit spes, ut aliquando redire possit: quod sumptum fuit patet: quia alias ius canonicum, quod itum hominem excommunicat, & irregularem ineptumque ad religionem facit, pugnaret cum iure naturæ, & diuino, ex quo parte deberet se restituere.

Quarto, ista opinio posita, multa sequerentur inconuenientia, & absurda: mala igitur, Primum, quid si is qui retraxit esset matrimonio copulatus, cum non possit uxorem deserere? Qui profecto saluari non posset, Deinde, quid si esset ineptus & inutilis religioni? & non esset eo corporis habitu, quem status religionis requireret? Postea, quid si retrahens esset religiosus strictioris religionis, deberet ne ad laxiorem se conferre? Præterea,

quid

quid si abductus esset parum utilis, aut etiam nihil utilis monasterio, & is qui abduxit, ciuibus suis, & reipub. maxime utilis? ut si Princeps, vel uir nobilis retraxisset religionis coquum, non ne restitutio ista esset iniusta, & inæqualis? Denique, sequeretur quoddam maximum inconueniens, contra naturam professionis, pro quo animaduerte; cum aliquis priuatur re sua, restitutio fieri debet ab eo, qui damnum intulit: quod si alia via damnum reparatum fuit, exempli gratia, ab amico eius qui damnum dedit, si is postea restitueret, deberet rei sublata, aut deprauata dominus, ne iniusticia alterutri fiat, quod acceperat, reddere: hoc posito, fingamus istum qui abduxit, ingressum esse religionem, atque professionem fecisse, & postea eum qui eductus fuit, ad religionem redire, tunc religio, pro uno, habebit duos: & ne fiat inæqualitas, qui ingressus est, debet exire, quod cum professione pugnat.

Quinto confirmatur hæc opinio ex communi scriptorum sententia, & ex praxi Ecclesiæ, in qua huiusmodi restitutiones non sunt in usu. Ex his rationibus, ad hanc conclusionem confirmandam allatis, aliquæ concludunt etiam quod neque alium restituere debet: propterea unica conclusione utrumque casum complexi sumus. De ingressuro autem est illa specialis ratio, si ponamus eum habere animum non applicatum alicui religioni, tunc cuiam facienda esset restitutio, cum nulli sit additus?

Nona conclusio, Qui retraxit professum a religione, teneretur ex præcepto correctionis, uel etiam iustitiæ, dare operam, ut ille ad monasterium reuertatur.

Primo quæ intercedit, uniuersæ loquendo, aliquod damnum, uel iniuria religionis: ergo eo modo quo potest, fieri debet restitutio: sed non potest fieri nisi hac ratione, igitur.

Secundo, iste est obligatus redire ob professionis uotum: ergo, & is qui eduxit operam dare debet, ut reuertatur.

E z Deci-

Decima conclusio, si qui alium abduxit religionem ingredi, taceret restitutionem ex caritate, & ex consilio, non autem ex vi iustitiae. Doctrina est certa, & manifesta. Sed ut omnia, quae dicta sunt adhuc apertius manifestentur, contraria solvamus argumenta.

Ad primum, quae ratione hoc argumentum solui quae satis patet, ex ijs quae diximus: propterea, nihil est, cui aliquid aliud privatim respondendo dicamus.

Ad secundum, esse religiosum, esse consecratum Deo per religionis uotum: tamen, cum libere per solam suasionem egrediatur, non intercedit perfecta iniuriae ratio, & ideo suator non tenetur ingredi; sed solum suadem ut reuertatur, modo iam dicto.

Ad tertium, non est par ratio de Monacho, & de seruo, ut sequenti disputatione manifeste demonstrabitur. Ille autem Raimundus, fecit quod erat in consilio; vel quod sibi conscientia dictabat.

Quartum quo pacto sit accipiendum, ex allatis patet conclusionibus.

An qui uolentem religionem ingredi, aut iam ingressum retraxit, tenentur restituere damnum quod inde fortasse religio cepit. Quast. XI.

DOSTQVAM demonstratum est, in casu proposito, nullam, ex iustitia, faciendam esse personae restitutionem: sequitur, ut uideamus an facienda sit restitutio damni, quod inde fortasse caperet religio: ut accideret, si monachus iam ingressus, vel ingressurus foret religioni utilis. Quod autem talis restitutio sit facienda, his rationibus demonstratur.

Primo, si quis seruum a domino abduceret, si seruum non posset restituere, deberet aequale reddere, & pro damno illato satisfacere, ut patet per can. si seruus, dist. 54. ex Concilio Aurelianensi: ergo pari ratione: qui abducit eum, qui est religionis seruus, maxime si sit profusus,

cessus, debet aequale reddere.

Secundo, si qui retrahit non est obligatus ad compensandum detrimentum, ergo nec etiam teneretur ad hoc tantum, ut redeat; quod tamen est contra communem sententiam, & contra dicta.

Tertio, religio habet ius in personam religiosi, & in omnia illius bona: ergo si auferatur persona, religio priuatur illis bonis, in quae ius habet, quod sine iniuria fieri in nullo modo potest. Quod sumptum fuit, patet ex cap. Cum ad monasterium, de statu Monachorum.

In hac quaestione est prima opinio Ioannis Maioris 4. sent. dist. 17. quaest. 17. dubio ultimo, Richardi ead. dist. art. 1. quaest. 3. in responsione ad octauum, qui affirmant eum, qui retrahit personam utilem ab ingressu religionis animo inferendi damnum, debere restituere pro damno illato arbitrio boni viri.

Secunda opinio Soti, loco supra citato, qui uideretur inclinare in partem contrariam, & ait fortasse debere restituere, pro damno dato, non integre, sed arbitrio boni viri, & in hoc standum esse foro exteriori.

Tertia sententia aliorum, qui dicunt, ex rei natura, ad nihil obligari, eum qui etiam profillum abducit; ex accidenti autem, si utilitatem affereret, aut afferere poterat, illatum damnum, ex iustitia, sarcinendum esse. Pro resolutione huius dubitationis duo pono fundamenta.

Primum fundamentum, Magnum est discrimen inter seruum, seu mancipium civile, respectu sui domini, & religiosum, respectu sui praelati, seu religionis. Nam, seruus quidquid habet, aut acquirit, domino acquirit, ut Imperator lib. 2. Instit. tit. 9. & l. Acquirunt, ff. de acquir. errum domin. docet: Immo ipsemet seruus est ueluti possessio quaedam animata ipsius domini, ut in primo politico docet Aristoteles. Quo fit, ut qui nocet seruo, proxime etiam domino noceat. At uero praelatus, seu religio respectu Monachi, non habet dominium, nisi uel utilitatem spiritualem ipsius religionis: qui ob propriam utilitatem ingressus est religionem: ex quo sequitur, ut

qui lædit Monachum, eum a religione abducendo, immediate, Monacho noceat: quamuis consequenter possit etiam religioni nocere. Declaratur hæc doctrina pari, seu simili exemplo. Vt se habet resp. erga suos ciues, ita religio, erga suos subditos: illa autem non habet potestatem in ciues quasi in seruos, in suam utilitatem, sed in utilitatem ciuitum; ideo enim homines sibi aliquem rectorem eligunt, ut ipsorum utilitati cõsulat: idem dicas de religione, quæ in utilitatem religiosorum est instituta. Quare, sicut is qui lædit ciuem, non lædit remp. immediate, sed consequenter, & indirecte: ita qui nocet Monacho, indirecte obest Monasterio. Ex quibus inferre licet, quod sicut, qui lædit ciuem, solum ciui debet restituere; ita in re nostra, si quid damni factum est, Monacho restituendum erit: & cum ei non sit facta iniuria, quia libens recessit, ideo, ubi quis eum, quem abduxit, ad redeundum hortatus fuerit, ad nihil aliud, ex rei natura, erit obligatus. Quod si hoc loco urgeas, remp. non esse contentam sola restitutione facta suo ciui, sed etiam ab improbo pœnas, sumere ac proinde etiã reip. aliquam restitutionem fieri; Responderem, ideo remp. sumere pœnas, vt etiam alios a nocendo deterreat. Et quod ista pœna non sit proprie restitutio, uel ex eo patet, quia qui puniendus est, si non sumatur de ipso pœna, & sententia lata executioni non mandetur, tutus est in conscientia, nec tenetur pœnam ex se sumere, vt alio loco inferius late docebo: ad quod faciendum esset obligatus, si hic proprie locum haberet restitutio.

Secundum fundamentum, in religioso duo spectare possumus, personam uidelicet, & eius bona, seu commo-
dũ, quod ex eo religio fortasse capit, aut capere potest: Religio in personã nõ habet nisi quoddã ius spirituale, ex caritate, & obedientia; ut tantũ ei possit imperare, quantum in utilitatẽ Monachi cedit, cuius rei causã, ingressus est religionem: at uero in eius bona habet legitimũ ius, ita ut possit ea uendere, & distrahere in publicam utilitatem. Quæ bona, sicuti & ipsa persona, primo &

per

per se sunt applicata & consecrata Deo: bona enim illa conditionem sequuntur personæ. Ex his duobus fundamentis concludere licet, religionis seruitutem non esse sine libertate; quæ, & si qui egreditur abutatur; tamen, non ex lege iniustitia, sed solum ex obedientiæ uinculo redire tenetur. Quare, sicuti si sua sponte exiret, ad nullam restitutionem teneretur; ita si alio suadente id faciat. His fundamentis iactis, has pono conclusiones.

Prima conclusio, qui fuit in causa ut Monachus a religione discesserit, ex se suaque natura, ad nullum damnum, quod inde emanare possit, compensandum, tenetur; ita ut nihil pro persona ipsa restituere debeat. Est doctrina Soti & Ledesmae, quam ipsi non probant; nos autem his rationibus confirmamus.

Primo, ex iactis fundamentis, qui lædit ciuem, lædit etiam remp. & tamen solum ciui fit restitutio: ergo qui lædit religiosum, ei soli restituere debet: sed talis restitutio, non est facienda, ut iam probatum est; quia uolenti non fit iniuria; ergo multo minus religioni. Posset tamen iste pœnis ecclesiasticis puniri, pro iniuria illata religioni, ad alios a tali scelere deterrendos; ut is, qui ciuem lædit, ciuilibus punitur pœnis.

Secundo, is qui abducit religiosum, si ad ullam restitutionem tenetur, maxime ad eam, quæ æqualitatem instauraret; ut esset, si seipsum restitueret: sed ad hanc non est obligatus, ut ex dictis constat: ergo neque ad aliam, aliqua alia re faciendam.

Tertio, non est maior restitutio facienda religioni in hac re, quam Deo, cum religiosus, ut in secundo fundamento diximus, sit proxime per religionem consecratus Deo: sed satisfit Deo, si qui abduxit, hortetur ad reuertendum: igitur, si id fecerit, nihil aliud restat faciendum, quo satisfit religioni.

Quarto, si quispiam moneret religiosum ut ex laxiore religione trãsiret ad strictiorem, uel ex magis arduas ad minus arduas, ex dispensatione Pontificis, nullam faceret iniuriam religioni, a qua eum abducere conare-

E 4 tur:

tur: ergo neque etiam, si uniuerse a religione abdicat: quod antecedit, manifestum est: quia, ut in fundamentis diximus, homines ingrediuntur in religionem ad suam utilitatem, Deique gloriam, non autem ad utilitatem religionis: consequentia, videtur nota: quia si in hoc casu esset obligatio ad restituendum, etiam in illis; siquidem priuatae religiones priuatum damnum caperent.

Quinto, si ille Monachus nollet esse utilis religioni, nullam iniuriam faceret religioni; sed solum peccaret contra obedientiam: ergo, qui est in causa ut religionem deserat, nihil iniuste agit.

Secunda conclusio, Per accidens, & indirecte fieri potest, ut qui extraxit utilem Monachum teneatur ad aliquam restitutionem. Declaratur haec conclusio, dixi, per accidens, quia ex rei natura, non oritur talis restitutio, ut est probatum, sed solum ex damno, quod inde sequi potest: quoniam, cum statu religionis interdum, praeter religiosi utilitatem, est etiam coniuncta utilitas & bonum temporale monasterij. Quare, si quis extraheret monachum ualde utilem, is damnum temporale refarcire deberet: quia religio habet uerum ius in bona temporalia religiosi, & in id quod sua opera monachus acquirit. Est haec doctrina communis, quantum ad profectum, licet Sotus de ea subdubitet; quae sic probatur.

Primo, quia licet religio non habeat plenam ac perfectum ius in personam, habet tamen in bona, quae consequuntur personam, quae sunt Deo & huic religioni dicata. Quod si dicas, ergo non liceret transire ex una in aliam religionem, si bona sunt uni religioni addicata, Respondeo licere, quia bona ista sunt immediate dicata Deo, & non sunt ita applicata uni, ut ad alteram transferri nequeant.

Secundo, ex communi doctorum sententia, quam in rebus moralibus, si non sit destituta ratione firma, sequi debemus.

Tertia conclusio, ob eandem rationem, qui impedit eum qui non dum profectus est, auri ingredi uolebat, ad aliquam

aliquam teneretur restitutionem: Ut si qui ingressurus erat, uolebat bona sua religioni applicare. Non secus ac si quis uouisset mihi dare centum, & alius efficaciter dissuaderet, is esset obligatus ad aliquam restitutionem mihi faciendam, de qua re suo loco postea late disputabitur. Ratio huius conclusionis ea est, quia ex uoto & uoluntate istius, religio aliquid iuris in rem illam acquisiuit: etiam si adhuc ille potuisset mutare sententiam. Non secus, ac si quis uellet dare digno beneficium, & alius animo mallo, eum a tali uoluntate remoueret.

Quarta conclusio, in utroque casu, cum scilicet impeditur ingressurus, & abduxit ingressum, restitutio ob damnum illatum debet fieri arbitrio boni uiri. Quoniam non potest dari alia regula, cum damnum sit incertum. Hic autem bonus uir considerare deberet, quantitatem emolumentum, certitudinem & incertitudinem, & alias circumstantias.

Quinta conclusio, cum impeditur ingressurus, non debet tantum restitui, quantum fuisset emolumentum, si ingressus fuisset. Et ratio est, quia religio nondum habebat realem possessionem illorum bonorum, & ille poterat animum mutare: cum ergo non tanti ualeat id, quod spe, quanti id, quod re possidetur, non esset alterum tantum restituendum. Argumenta contraria facile ex dictis soluantur.

Ad primum, hoc argumentum diluitur ex doctrina primo fundamento explicata: cum non sit par ratio de seruo ciuili & de religioso famulo, & potius religiosus, ex rei natura, utilitatem ex religione, quam religio ex monacho commodum, referre debet.

Ad secundum, esto teneatur aliqua ratione ad hortandam, suadendamque, ut proxima quaestione diximus, tamen ex rei natura, non est obligatus ad restituendum pro damno, quia, per accidens est, quod religiosus sit suo monasterio utilis.

Ad tertium, falsum est religionem habere ius in personam

sonam religiosi, nisi in eius utilitatem, ut supra explicuimus. Quod autem ad illius bona attinet, diximus in secunda conclusione, cur interdum bonorum externorum restitutio facienda sit. Atque de restitutione bonorum animi hæc dicta sufficiant: sequitur, ut de restitutione bonorum corporis agamus.

An pro nocumento illato in bonis corporis facienda sit restitutio. Quæst. XII.

EXPLICAVIMVS hæcenus plane, pleneque eas omnes difficultates, quæ tractari solent de restitutione bonorum animi: sequitur modo, ut iuxta propositum ordinem, agamus de restitutione facienda pro nocumento illato in bonis corporis, uel per mutilationem alicuius membri, uel per partis corporis læsionem, uel per necem: & ut distincte procedamus, primum examinabimus, an in his bonis possit fieri restitutio: deinde qua ratione facienda sit: & priore loco de mutilatione, posteriore uero de homicidio dicemus. Quod autem in corporis diminutione fieri nequeat, aut non debeat restitutio, his rationibus persuaderi potest.

Primo ex diuina lege, Exodi c. 21. ubi decernitur, ut si qui inter se rixati fuerint, & alter proximum percussit lapide, uel pugno, & mortuus non fuerit, sed in lecto iacuerit, is qui percussit solum operas eius & impensas in medicos factas restituat: ubi nulla sit mentio de restitutione pro parte mutilata, aut uiciata: quare ob illatum corpori detrimentum nulla erit facienda restitutio. Quæ lex repetitur etiam in iure pontificio cap. si rixati, de iniurijs.

Secundo, si ista restitutio facienda est, maxime ei, cuius membrum diminutum, aut mutilatum fuit, neque enim aliud est cui fieri possit, aut debeat: atqui iste non est dominus suorum membrorum, ut patet per l. Liber homo, ff. ad legem Aquiliam, non igitur erit ei restitua

tio facienda, cum ei fieri debeat, cuius est res, in quam damnum est illatum. Confirmatur hæc ratio, quia cicatricum, & deformitatis corporis non potest fieri estimatio, iuxta l. ex hac, ff. si quadrupes pauperiem fecerit, & l. si. de ijs, qui deiecerunt, uel esud. ubi dicitur, liberum corpus estimationem non recipere.

Tertio, si ista restitutio facienda est, maxime pecunia, cum pars diminuta restitui nequeat: atqui per pecuniam non potest reddi æquale, pro aliquo membro mutilato, cum plures homines faciant, gratia exempli, manum, uel brachium, quam quidquid est pecuniarum in mundo: igitur, fieri non potest.

Quarto, ex contraria opinione sequeretur, quod si quis non haberet pecunias, quas offenso restitueret, posset is ab eo, oculum, gratia exempli, reperere, si ipse oculo orbatus fuisset; quod uideretur absurdum: id enim non tam esset restituere, quam penas luere.

In hac proposita difficultate, Doctores de duobus dubitant: quorum primum est, an qui mutilauit, sit obligatus ad faciendam aliquam restitutionem spirituales, hoc modo, consolando eum quem læsit, & hortando ad patientiam, pro eiusque ualitudine orando: alterum an corporis diminutio, & deformitas per mutilationem, & percussionem inducta, sit pecunia estimabilis, & pro ea fieri restitutio debeat.

De primo, fuit prima opinio Antonini 2. parte, titulo 2. c. 2. §. 2. qui ait percussorem esse obligatum ad illam spirituales restitutionem, & ad quædam alia de quibus postea: ad quam opinionem uidetur accedere Scotus, de quo sequenti disputatione planius. Secunda aliorum & speciatim Soti & Ledesma, qui contra sentiunt.

De secundo, prior sententia fuit Panormitani c. si rixati, citato, Nauarri in enchir. c. 15. num. 22. Didaci Couar, & Romani conf. 128. qui affirmant nullam esse faciendam: quæ opinio uidetur fuisse antiquorum scriptorum, qui nunquam meminerunt de restitutione faciendâ pecunijs ob corporis læsionem.

Poste-

Posterior aliorum, qui fieri posse, & debere docent. Ita diuus Thomas secunda secundæ quæst. 62. art. 2. in responsione ad primum, Paludanus q. 2. art. 2. Richardus 4. dist. 15. art. 5. q. 2. Sylua. uer. rest. 3. q. 2. Sotus, & Ledes. loc. cit.

Primum fundamentum, huius difficultatis resolutione pendet, ut aliqui putant, ex alia dubitatione, qua queritur, an homo habeat suorum membrum, uel sui corporis dominium; de qua multi iurisperiti, ob leges superioris citatas, negantem sequuntur opinionem. Ita, ut multos alios hic omittam, Glossa, & Panorm. c. si fixati, Zafius in sua apologia, & Azò in summa, & reuera est comunior, & uerior sententia; ut alias in materia de dominio dicitur, quare homo potius custos, quam dominus uite suæ, ac membrorum appellari debet: quod dominium est apud Deum, iuxta illud Sapientis dictum, in es dominus, qui uitæ & mortis potestatem habes. Quo fit, ut hecque resp. tale dominium habeat. Neque inde sequitur, quod si homo priuetur membro, non sit ei restitutio facienda; quia licet non sit dominus, tamen suorum membrorum custodiam, & usum habet. Quare cum ipse detrimentum capiat, ei restituendum erit: habes simile de eo, qui rem aliquam emphyteotico contractu possidet, cui facienda est restitutio, ob damnum illatum rei, cuius emphyteuta utilitatem habet, licet careat dominio.

Secundum fundamentum, qui mutilat, & idem dicitur de eo, qui occidit, duas personas offendit; primum eum quem proxime lædit, & consequenter eos, qui eò sanguinitate sunt ei coniuncti; ut sunt parentes, & filij; deinde reimp. ipsam, cuius est ueluti quodam membrum; propterea utrisque, aliqua ratione, pro illata iniuria satisfacere debet, licet non eodem modo. Ut autem quid restituendum sit, intelligatur; animaduertendum est, eum qui mutilat, aut uita priuat, tria inferre damna: unum in operas, quas qui læsus, aut mutilatus fuit omittit, pro eo tempore, quo non potest laborare, si læsus

aut artifex erat: alterum, in corpus, quod deterius rediit, ob læsionem factam; postremum in honorem, & estimationem, quæ omnia, ut postea demonstrabitur, sunt pecuniæ æstimabilia. His ita positus, has statuo conclusiones.

Prima conclusio, qui alium percutit, aut mutilat, ad nullam tenetur restitutionem, si id, pronocatus, & sui defendendi causa, cum moderata tutela fecit. Doctrina est certissima, & ab omnibus recepta: cum natura omnia animalia doceat, ut serueantur, atque defendant, ut Cicero libro primo de officijs scripsit, & nos libro de Pacificatione demonstraui.

Secunda conclusio, qui alium iniuste percussit, aut mutilauit, ex iustitia, ad nullam restitutionem spiritualem tenetur. Id affirmauerim contra sententiam supra citatam: quæ his rationibus impugno, & nostrâ confirmo.

Primo, in restitutione datur unum pro alio ex ueritate, ut reparatur æqualitas: at si ex iustitia fieret talis restitutio, daretur res spiritualis pro corporali, quod est uitium simoniæ; igitur nullo modo sub hac ratione talis restitutio facienda est.

Secundo, restitutio in ijs rebus est ponenda, in quibus potest esse proportio & æqualitas: at inter rem spiritualem & corporalem, cum sint omnino diuersi generis, non potest esse æqualitas; igitur.

Tertio, si ista restitutio esset necessaria, esset de lege nature, ex qua, ut diximus, oritur restitutionis præceptum: atqui nullo tempore, apud nullas nationes, de tali restitutione facienda, præceptum, aut consuetudo extitit ulla; igitur.

Tertia conclusio, spiritualis restitutio, ex consilio, & ex caritate adhibenda est. Inter opera igitur perfectionis hæc restitutio, non autem in iustitiæ operibus ponatur. Est hæc doctrina certissima, & nulla probatione eget.

Quarta conclusio, qui percussit, aut mutilauit, debet restituere damnum, quod qui læsus est patitur in expensis.

sis, & in lucro cessante. est conclusio certissima, quam clarum naturæ lumen docet; & hæ rationes confirmat.

Primo ex iure diuino, & canonico, loco supra citato, cap. si rixati, de iniurijs, ubi hoc decernitur: Adde etiam legem ciuilem, ex Cato l. si. ff. de iis qui deiecerunt.

Secundo ex communi sententia omnium theologorum, Summistarum, & Iuris vtriusq; peritorum.

Tertio, qui mutilando operas impedit, & auctor est ut expensæ fiant, causam dat sufficientem damni: igitur per regulam iuris restituere debet: qua autem ratione, postea dicitur.

Quincta conclusio, qui alium iniuste percussit, & percutiendo mutilauit, aut aliquo pacto eius corpus deforme reddidit, debet hoc damnum compensare pecunijs, vel alia re quæ pecunia æstimatur. Est hæ conclusio contra opinionem superius citatam: quod autem nos defendimus, his argumentis corroboratur.

Primo, ex communiore Theologorum sententia: & præsertim grauissima Diui Thomæ auctoritate, superius citata, qui ait, quando compensatio non potest fieri in re æquali, satis esse, si quod possibile est restituatur: & cum qui aliquem membro priuauit, debere restituere pecunia, vel honore, &c. considerata vtriusque persona.

Secundo, in hac læsione & corporis diminutione, intercedit quoddam damnum, quod negari non potest: & est huiusmodi ut possit æstimari, ac re uera apud homines æstimatur, igitur per restitutionem sarcindum erit.

Tertio, qui priuat pecunijs, inquit Scotus, debet restituere: cur non etiam qui priuat membro? & cum non possit restitui membrum, cur non restituatur aliquid eius loco, cum id fieri possit?

Quarto, in hoc casu læditur iustitia commutatiua, cui aliquo pacto, quod sapiens negaret nemo, satisfieri potest, & pauperibus, ut praxis ipsa docet, hac ratione pro membro diminuto, & parte viciata satisfit, cur igitur hanc iustitiam, sine iusta ratione e medio tollere aduersarij uolunt?

Quin-

Quincto, huc pertinere videtur, quod Exodi cap. 22. statuitur, si percusserit quisquam oculum serui sui, aut ancillæ & lufcos eos fecerit, dimittet eos liberos pro oculo quæ eruit: ubi libertatis pretio æstimatur oculus.

Postrimo, quidam concedunt, quod si quis abscinderet membrum homini nobili, qui nihil laborando lucra retur, nihil restituere deberet. Similiter, si quis foeminam aliqua plagam turpem reddidisset, unde non facile postea nuberet, non esset obligatus ad hoc damnum sarcindum, si membra estimationem non recipiunt: quod sane absurdum uidetur. Et propterea quidam excipiunt foeminam percussorem, ut Albericus, & Iacobus Rauens, dicta l. ex hac. Illud tamen dixerim, hoc restitutionis genus apud viros nobiles non esse in usu; ob quam rationem qui lædunt possent excusari, ni ab eis talis restitutio requiratur. Quod autem attinet ad pœnam, quam resp. uel iudex a percussore repetere potest, & percussor soluere debet, sequenti disputatione dicam: si prius argumenta contra nostram sententiam allata, diluero.

Ad primum non propterea, quod in locis citatis solum mentio fit de restitutione expensarum, & operum, sequitur non esse faciendam etiam pro damno in membrum illato, & ut ait Adrian. nomine, operum, intelligitur quodcunque damnum. Vel cum Richardo dicas, talem constitutionem intelligendam esse, cum ex percussione, nulla cicatrix & nullus defectus manet in corpore: Adde etiam, quod pro membro aliquid dandum esse Exod. 22. statuitur.

Ad secundum, esto hominem non esse suorum membrorum dominum: tamen ei facienda est restitutio, ut ex primo fundamento apertissime constat.

Ad tertium, etsi non possit reddi æquiualens: tamen, ut ait Diuus Thomas, satis est, ut reddatur quod est possibile, idque boni viri iudicio, quando autem, lex ait, non esse estimationem membrorum & cicatricum, intelligendum est, quando valor membri est maximus, qui lege taxari non potest, sed ad iudicis arbitrium est consue-

gient-

giendum; nec inde sequitur, in foro conscientie nihil esse restituendum: lex illa fin. habet locum, cum aliquis casu, vulneravit, vt ex ipso titulo patet, quo pacto Panormi. aliquando hunc locum declarauit.

Ad quartum, negatur illa sequela: quia qui non habet pecunias, censetur impotens ad restituendum: neque si se oculo priuaret, qui oculo alium orbanit, quicquam ei prodesset: licet in pœnam per legem tallionis oculo priuari possit.

An homicida, sit obligatus ad restitutionem. Quæst. XIII.

QUAE proxima disputatione, explicata & probata sunt, conferuntur etiam ad hanc dubitationem enodandam, propterea eam paucis perstringam. Quod autem pro homicidio, nulla, ratione uitæ, fieri restitutio possit, his rationibus demonstro.

Primo, hominis vita est bonum quoddam, quasi infinitum, quod nullo alio bono in hoc mundo compensari, aut estimari potest: igitur, nullum habet in hoc loci restitutio. Nam, ut est apud Iobum, pellem pro pelle, id est omne peculium substantiamque omnem dabit. i. daret homo pro anima. i. pro uita sua.

Secundo, ex quodam absurdo, quod inde sequeretur: fingamus hominem ditissimum occidere aliquem pauperem: si is deberet restituere, esset obligatus ad danda omnia sua bona, cum uita cuiuscunque etiam ignobilis hominis, pluris ualeat, quam integrum etiam regnum: quod uideretur absurdum.

Tertio, si quis occidat seruum, solum, restituere debet pretium serui. i. tantum, quanti seruus estimaretur, ut habetur determinatum, per legem humanam, lib. 2. instit. titulo, de lege Aquilia, & l. 2. ff. eodem. igitur nulla fieri debet restitutio pro uita, & quod de seruo dicitur, idem de quouis alio homine diceres.

Quarto, si qui hominem priuauit uita, non haberet pecu-

pecunias, uel alia, bona quibus restitueret, esset obligatus ad se offerendum iudici, vt sua uita satisfaceret: quod est contra omnem naturæ legem, & humanâ consuetudinem: ut omittam, quod uitæ hominum sunt inæquales, & ita p unius uitæ, nō pōt satisfieri uitæ alterius.

In hac difficultate illa eadem duo quæruntur, quæ in superiore querebantur scilicet, an pro homicidio fieri debeat aliqua spiritualis restitutio, ita ut homicida teneatur orare, & alia bona opera facere, aut facienda curare pro anima eius, quem occidit; & an uitæ damnum pecunia compensari possit: de quibus sunt totidē sententiæ, & eorūdem quos supra citauimus. Antoninus. n. loco citato, Scotus dist. 15. quæst. 3. Adrianus quæst. de restit. bonorum corporis, quæ est ultima in illa materia. Gabr. eadem dist. q. 15. Ioann. Maioris quæst. 14. & Almain. quæst. 3. & quidam alij obligant homicidam ad restitutionē spiritualem. At uero Sorus, & Ledesma locis citatis, hanc restitutionem, ex iustitia, non admittūt. Similiter Nauarrus, & alij supra citati, affirmant uitam pecunia æstimari non posse: alij autem contra sentiunt. Et quoniam in præsentia præter ea, quæ supra adnotauimus, nihil private animaduertendum occurrit, propterea huic disputationi his cōclusionibus satisfaciam.

Prima conclusio, si quis iuste, & moderate se defendendo occidat, ad nullam restitutionem tenetur. Quoniam nulla intercedit iniustitia: quot autē sint, casus in quibus homicida ab omni restitutione est liber, postea dicitur.

Secunda conclusio, spiritualis restitutio, ex iustitia nō habet locum in homicidio, sicut nec in mutilatione. Patet ijsdem rationibus, quas fecimus ad probandum non esse necessariam in mutilatione, ad quas accedat, quod homicidæ orationes, dū est in peccato mortali, nullius sunt valoris ad satisfaciendum pro defuncto: & si deberet satisfacere profecto cogendus esset ad recuperandam gratiam; quod est absurdum. Adde etiam, quod Ecclesia aliquando ad hanc restitutionem obligasset, cum ex se sit satis in promptu, & ab omnibus fieri possit:

Id quod nunquam fecit. Et denique, quid si homo fidelis occidisset infidelem, cui ista opera nihil prodesse. Cæterum, si quis ex caritate his pijs uteretur officijs, erga eum, cui prodesse possent, optime faceret. Quod si dicas, homicida priuat eum, quem neci tradit multis bonis operibus, quæ facere potuisset, si uiuisset; quare debet pro his bonis restituere, sicut restituit pro operibus corporalibus, Dicerem, non esse parem rationem, quia non habetur vlla certitudo de bonis operibus futuris alterius: bona opera unius ex se non augent meritum alterius: & quod attinet ad satisfactionem, opera quæ fiunt in peccato non profunt, & nemo tenetur ad habendam gratiam, ut cupiam restituat.

Tertia conclusio, homicida restituere debet pro damnis quæ ex homicidio patiuntur filij, aut hæredes, & ijs quibus ex iustitia occisus debebat. Doctrina est certissima ab omnibus recepta, & patet iisdem rationibus, quibus probatum est, ad hanc restitutionem obligatum esse eum qui mutilauit. Intercedit enim vera iniustitia contra commutatiuam: quare eo modo quo potest, instauranda est æqualitas. Quo autem modo facienda sit, posterius dicetur.

Quarta conclusio, homicida tenetur aliquid restituere pro uita, qua proximum priuauit.

Primo, patet hæc conclusio ex communiore sententia, quam Theologi sequuntur: qui in rebus ad forum conscientia spectantibus, uniuerse loquendo, magis audiendi sunt, quam Iurisperiti.

Secundo, quoniam, si mutilator debet pro membro mutilato, ut probauimus, restituere, cur nõ etiam homicida pro uita sublata?

Tertio, per homicidium maxima fit inæqualitas, quæ aliqua ratione compensari potest, igitur compensanda erit. Verum, cum, ut supra diximus, tales restitutiones pro uita, non sint in usu, & non repetantur, & aliqui contra sentiant, possit fortasse homicida ab hoc genere restitutionis liberari.

Quin-

Quinta conclusio, homicida debet restituere pro iniuria, si qua illata fuit: & idem dicas de eo qui percussit, vel mutilauit. Quoniam per iniuriam inferitur damnum in honorem, existimationem, & famam, quod bonum plurimi fit ab hominibus, de quo infra dicetur. Doctrina est apertissima, & ideo nulla est probatione opus: quæ restitutio, & honoris exhibitione, & pecunijs fieri potest; de qua re legendum est integrum opus, quod de Pacificatione scripsimus.

Sexta conclusio, Nec qui percutit, nec qui occidit est obligatus ad satisfaciendum reip. uel Iudici, pœna talionis, vel alia pœna, pro iniuria reip. illata, ante iudicis sententiam, & sententię executionem. Est hæc conclusio contra Scoti opinionem, quæ nullo modo placet. Hic. n. auctor obligare uidetur criminis reum ad accedendum ad iudicem, ut de se debitam sumat pœnam.

Primo ista doctrina impugnatur ex communi Doctorum sententia, de qua re alio loco a nobis latius disputabitur.

Secundo, Quoniam ex naturæ lege, nemo est obligatus sese subijcere pœne uoluntariæ, nisi cum pœna repositur, ut alias copiosius in materia de legibus scribam. Huc pertinet quædam pulcherrima doctrina Clementis V. in clementina Pastoralis, de sententia & re iudicata, ubi eleganter & docte summus Pontifex probat, eum qui citatus est, in locum non tutum, & periculo expositum, non esse obligatum accedere: ubi hæc ad rem nostram facientia, scribit, Hæc quidem iure timentur, hæc de more uitantur, hæc humana fugit ratio. hæc abhorret natura. Atqui diceres, iste induxit ueram inæqualitatem ratione reip. quam uno membro priuauit igitur ex se, suaque sponte debet offerre corpus uitamque suam, ut iniustitiam sarciat. Concedo quidem ad hanc pœnam dandam esse obligatum, sed tamen seruato naturæ & iuris ordine, ut ab eo repetatur a Iudice, qui ex officio debet pœnam reposcere, ad publicum bonum conferuandum. Iudex itaque obligatur ad pœnam de reo sumendam,

F 2 reus

reus autem & priuata persona, quæ iustitiam legale uitauit, non ita: sed satis est, si penam sufferat, cum is respiciet, cui legum seruandarum cura est mandata.

Quod si peteres, an iste possit se iudici offerre, ut de se penam sumat; responderem, posse quidem, & esse perfectionis opus, non autem stultitiam, seu iniquitatem, ut aliqui stulte, & inique putant. Atque has conclusiones, pro huius quæstionis explicatione posuisse sufficiat; reliqua ad hanc materiam pertinentia inferius afferam, cū de modo, quo homicida restituere debet, scribam. Restat igitur, ut argumenta soluantur.

Ad primum, licet humana uita sit maximum bonum, non est tamen infinitum bonum: quare, cum sit bonum certum & temporaneum, aliquo alio eiusdem ordinis bono, aliqua ratione compensari poterit. Cur. n. si pater priuetur filio, qui est ueluti quædam ipsius particula & possessio, etiam si nullum inde fructum caperet, pro huius boni priuatione, restitutionem possibilem petere nō possit? Possibilem itaque restitutionem petimus, licet non æqualem: ut etiam accidit in nostra satisfactione respectu Dei, & Parentum, quibus ut Aristoteles lib. 8. Ethico, capite decimoquarto docet, nūquam possumus plene satisfacere.

Ad secundum, non obligamus homicidam ad tantam restitutionem, ut debeat se redigere ad extremam necessitatem; sed hac de re inferius, dicemus aperius. Facienda itaq; est arbitrio boni uiri, cōsideratis personis, & non pro actoris uoluntate.

Ad tertium, quamuis humana iura non obligent: tamen ratio id suadet, & scriptores graues docent: neque humanæ leges prosequitur omnia, quibus satis fuit discernere restitutionem faciendam pro damno manifeste illato, ratione pretij, quo seruus uendi poterat.

Ad quartum, satis patet ex ijs quæ diximus in ultima conclusione: non tenetur itaque sese obijcere morti, cū non legat ex hac parte commutatiam iustitiam, sed legalem.

De

Demodo, quo qui percutit, aut mutilat aliquem, restituere debet. Quæst. XIII.

QVOD attinet ad modum, quem qui percutit, aut mutilat in restituendo seruare debet, varie sunt doctorum sententiæ.

Ioannes Maioris dist. 15. quarti, q. 19. duo hac de re dicit: primum, compensandum esse damnum illatum in expensis, & lucro cessante, si lucrari non potest ob læsum membrum: alterum hanc restitutionem faciendam esse arbitrio boni uiri, deductis laboribus, quos ille suscepisset, si membro vsus fuisset: quia cum non laborauerit, non debet tantum recipere, quantum si laborasset. At uero quod attinet ad secundum dictum Sorus, Ledesma, & alij contrarium sentiunt, nimirum, non esse detrahendum aliquid ob non susceptos labores.

Quod attinet ad membri estimationem, quam faciendam esse supra docuimus, Adrianus loco citato, tantum ait esse restituendum, quanti læsus membrum suum faciebat. At uero Marsilius quæst. 1. art. 3. ait hanc estimationem faciendam esse iudicio boni uiri, qui ad rectum iudicium faciendum hæc tria spectare deberet. Primum personam percussam, & percutientem earumque circumstantias huc pertinentes: alterum, culpam & malitiam offendentis, & detrimentum corpori illatum: tertium censendum esse, non posse dari, nec debere requiri æquiualens, aut iustum pretium pro truncato membro: ac proinde solam æquitatem spectandam esse. Ut autem bonus uir iustam decernat, tum in percussione, tum in homicidio sententiam, diligenter animaduertere debet, an percussor iniuste fuerit ad rixam prouocatus, an ipse prouocauerit, an cum moderamine inculpæ tutelæ se defenderit, an uero contra, immoderate, & animo nocendi, ita ut poterit se defendere non mutiando, uel occidendo. Ut autem in re ualde perplexa, quid tenendum sit, aperiam, hæc pono conclusiones.

¶ 3. Prima.

Prima conclusio, mutilator, seu percussor interdum ad nullam restitutionem tenetur. Primo, si iniuste & impotente prouocatus fuit, & intercessit moderata tute la: nec propterea deberet fieri restitutio, si aliquo pacto in se defendendo excessisset; quia in his casibus non possunt omnia rationis trutina diligenter perpendi: & ideo habenda est culpæ ratio. Secundo, quando se inuicem prouocarunt, quia volenti non fit iniuria. Tertio, cum offensus restitutionem condonaret: ad quod facien dum citra aliorum notabile damnum, pacificatores, & confessarij possunt offensos hortari; præsertim, si loqua mur de restitutione pro parte læsa, aut mutilata, ac etia pro honore, si quæ facta est in eo offensio. Quarto (si loquamur de restitutione operum) quando nihil mem bro lucrabatur: & similiter, cum ob partem uiciatam nullum nascitur damnum.

Secunda conclusio, cum in percussione adest culpa, pro culpæ ratione, restituendum est damnum expensa rum, & operum, quibus toto uitæ tempore mutilatus priuatur, considerata uitæ, & lucri maiore & minore certitudine, & ijs quæ supra diximus. Quare, si offen sus suis laboribus aiebat filios, vel alios ex iustitia, de beret reus eosdem alere, ad illud usque tēpus, ad quod pater, ex lege naturæ, vel alius ex iustitia nutrire, ac fo uere debet. Est communis doctrina, & certissima.

Tertia conclusio, ista restitutio non est facienda de ductis laboribus, vt existimauit Maior.

Primo, ex legibus superius citatis, quæ cum decer nunt de hac restitutione facienda, simpliciter statuunt, damna facienda esse sine ulla limitatione.

Secundo, quoniam laboribus & induitria subductis, nulla restat causa cur restitutio fieri debeat: quando quidem merces ob labores darur.

Tertio, si quis in auferret ab artifice instrumenta sue artis, ita vt per tres dies non posset laborare, si ille erat paratus ad laborandum, tantundem restitui deberet, ac si laborasset: ergo idem dicas de eo, cui ablatum fuit vi

uum

uum instrumentum, exempli gratia manus, cui satisfacere deberet, sine ulla laborum deductione.

Quarta conclusio, pro restitutione mēbri, seu partis viciatæ, nõ Adriani, sed Marfilij regula seruanda est. Nã que si spectaremus læsi mentem, ipse pro integro regno non daret oculum, uel manum; vel saltem petere posset restitutionem omnino ab æquitate alienam, quam in hoc restitutionis genere seruandam esse diximus. Iudicio itaque boni uiri standum est, qui possibilem resti tutionem statuet.

Quinta conclusio, quod attinet ad restitutionem ho noris, is est seruandus modus, quem consuetudo recta & iusta retinet, aut prudens & iustus uir, & in hac re uer satus homo statueret. Pro hac re legenda sunt multa capita in nostro opere de Pacificatione, vbi latissime, & priuate de hac re scripsimus: quæ nolumus hoc loco, si ne necessitate repetere. Opus igitur citatum lector le gat, & legisse fortasse eum non poenitebit. Sed ne, quæ sunt ad huius conclusionis rectam intelligentiam neces saria, hic desiderentur, notanda quædam adscribam.

Primum, non est facienda honoris restitutio, cum fuit prouocatio mutua, vel quando qui fecit iniuriam im portune fuit prouocatus, & denique, vt supra diceba mus, habenda est culpæ ratio. Et cum fieri debet, cauend um est ne fiat cum infamia notabili offendentis, cuius etiam honori consulendum est: qua in re non raro pec cari solet ab ijs, qui ignorant honoris naturam, & regu las, quas qui de honore cum ratione scribunt, tradunt: quas animaduertendas esse Octauianus Vulpellius, trz ctatu suo de pace, admonuit.

Secundum, quod Ioannes Andreæ, & Panormitanus cap. si rixati adnotarunt, cum quis remittit iniuriam, nõ propterea remittere uidetur, expensas: similiter cum re mittit odium, non censetur remisisse honoris satisfactio nem. Siquidem, vt Bartolus l. si domus, ff. de seruitute præd. vrb. adnotauit, quando uni plura iura compe tunt, vno remisso, non censetur remissa alia: hic autem

F 4 sunt

sunt plura iura; igitur. Non est tamen audiendus citatus Doctor, in l. si tibi decem, §. primo, ff. de pactis, nec qui eum sequuntur, Ioan. Anan. capite 1. de maledicis, numero 13. & Anton. Burg. cap. 1. colum. pen. de empt. & uendit. qui dicunt offensum non esse obligatum ad deponendum odium, nisi percussor prius ueniam petierit: quia id affirmare est error in fide, cum ex doctrina Christi, apud Matth. cap. 18. & ex communissima sententia, odium statim sit dimittendum, ut lib. de Pacificatione latius docuimus.

Tertium, satisfactio pro iniuria, proprie fit per summisionem, & per uerba uenientis petitionem, ac etiam, sed non ita proprie, per pecuniam. Quod possit fieri per uenientis petitionem est communis doctrina, & specialem. Socii lib. 4. de Iust. & iure q. 6. art. 3. & Didaci Couar. licet Caietanus hunc modum impertinentem esse dicat, ut infra planius dicetur. Quoniam, ut contumelia est contemptus quidam; ita uenientis petitio, & summisio est honoris & reuerentis signum: quare aptissimus est hic modus ad læsum honorem restituendum. Quod autem talis restitutio possit fieri pecunia, docent Baldus, & Alexander l. si tibi §. quædam de pactis. Bar. l. cum mota, de transact. Petrus Follerius, de accusatione porrecta, num. 26. & Couarruias lib. 2. variarum resol. c. 10. num. 7. Medina cod. de rebus rest. Quo fit, ut is qui perpeus est iniuriam non teneatur restituere pecuniam si quam accepit, ut iniuriam remitteret: & si hac de causa ei promissa fuit, potest eam in iudicio repetere. l. Transigere, C. de transact. Honoris autem estimatio fit ab actore, salua tamen Iudicis moderatione. Ita adnotauit Couarruias loco citato, & probatur ex l. Iudicamus. §. 1. ff. de in litem iurando: & ex Glo. in principio, Inst. de actionibus. At uero estimatio damnorum, & expensarum fit ab Iudice, & offensus iurat: Ita Panormitan. c. ultimo, de his quæ ui, metusve causa sunt, & c. Olim, de iniurijs & damno dato, & ibi doctores. At uero in lege antiqua, ut Exod. c. 21. habetur, qui damnum

acce-

accepit, quid sibi restitui uellet dicebat, & arbitri iudicabant. Quod autem attinet ad modum restituendi honorem per uenientis petitionem, illud occurrit animaduertendum, hunc modum interdum non esse accommodatum; ut si offendens esset persona in gradu constituta, & qui iniuriam accepit, esset ei sabieus: quæ doctrina, ex diu Augustini scriptis colligitur. Similiter, quando iniuria esset magna, non sufficeret simplex uenientis petitio, ut Sogus, & Couarruias scribunt.

Quartum, possunt qui iniuriam in honore passi sunt, hanc restitutionem remittere: ac proinde nullo modo est audiendus Petrus Follerius, loco supra citato, num. 14. qui ait, esse contra caritatem iniuriarum actionem remittere; cum id sit maxime ex caritate: nemini enim per se, fit iniuria, si quod sibi debetur, alteri condonatur. Posset tamen ex accidenti non licere, cum inde maius oriretur malum: ut si reus inde euaderet magis contumeliosus, & reip. perniciosus.

Quintum, quando reus, seu offendens uellet satisfacere pro illata iniuria & damno extra iudicium, tenere tur, uniuerse loquendo, offensus hanc satisfactionem arbitriam acceptare, & ab accusatione cessare; ut Syluester, & Tabiena adnotarunt. Quoniam hunc ordinem requirere uidetur caritatis lex, ut si quis extra contentionem possit quod suum est recuperare, debet a contentione abstinere. Adde etiam, quod alias id non fieret sine scandalo. Quædam alia, hac de re infra dicentur, cum de honoris restitutione agam. His adnotatis, restant tres dubitationes ad hunc locum pertinentes, quæ nullo modo prætereundæ sunt.

Prima, an dimisso odio, salua religione, qui offensus fuit, possit agere contra reum pro honoris restitutione, & an honore restituto, ex zelo iustitiæ curare, ut reus iudicis sententia pro commisso crimine puniatur. Ad quam dubitationem respondeo duobus dictis.

Primum dictum, Remissio & efuso omni odio, potest offensus agere contra reum ut sibi satisfaciat pro iniuria.

ria, & damno illato: quod his rationibus probatur.

Primo, ex decretis Pontificum, cap. Prælati de homicidio lib. 6. cap. Quoniam, de immunitate ecclesiarum eodem libro & capite, vt famæ, ext. de sententia excommunicationis.

Secundo, ex communi doctorum sententia, ita Glof. cap. Prælati, citato, Glo. §. fi. Inst. de iniur. Glossa cum si quis contristatus, dist. 90. Can. Is qui 23. q. 4. c. Ad apostolicę, de sententia & re iudic. libr. 6. Bartolus l. Non solum, & l. si tibi decem §. i. ff. de pactis; Baldus, l. prima §. iniuria, de pace iuramento firmam. l. Non solum §. i. ff. de iniurijs; Hippolyt. de Marfil. singulari 246. num. 1. Roman. l. 2. ff. ad Syllaianum. Limitatur hæc doctrina, quando non esset facta plena remissio tunc enim non liceret agere. Ita Bal. & Rom. locis citatis, Felinus cap. Inter quattuor, de maiorit. & obedientia, Specular. & Couar. Ex qua limitatione colligere licet, quomodo intelligendi sint, qui contra sentire videntur, & speciatim Bar. l. 1. §. Vsq. adeo ff. de iniur. num. 1. quorum sententia procedit, cum est facta plena remissio: quo casu, qui ulterius procedere volunt, a foro iudicali repelluntur.

Tertio, eandem doctrinam ex eo confirmare licet, quod Deus eodem modo se nobiscum gerit; dum, remissa culpa, a nobis debitas penas reposcit: igitur si idem homo efficiat, non peccabit.

Quarto, accedat denique ea ratio, qua utitur Portius §. fi. Inst. de iniurijs: quia alias viro probo, iniurię causa, ad emendationem facientis iniuriam non liceret agere actione iniuriarum, quod videtur absurdum.

Secundum dictum, post acceptam satisfactionem pro illata iniuria, adhuc licet agere in foro iudicali, & offensorem accusare, vt reip. per debitas penas satisfaciat. Hoc affirmaverim contra Petrum Follerium, loco supra citato: qui docet, id fieri non posse, sine lethali culpa, & eum, qui id faceret, non esse a confessario absolvendum. Nostrum tamen dictum est Didaci Couar. lib. 2. variarum resolutionum c. 7. num. 7. & Panormit. c. 1. de Iniur.

&

& damnum dato. Et ratio est in promptu, quia si alius quispiam posset id efficere, cur non etiam poterit, qui fuerit iniuria affectus? modo id zelo iustitię, & in utilitatem publicam faceret. Verum, quia rarissime id fieri posset sine scandalo, ac etiam sine aliquibus odij reliquijs; propterea, licet res ex se non sit mala; tamen non esset ad proximum redigenda: quare, cum inde sequeretur maius damnum anime, vel corporis, aut scandalum, esse omnino a tali accusatione abstinendum, ut Syluester, Tabiena, & Couar. monent. & nos fusius libro de Pacificatione monuimus.

Dubitatio secunda, qui per venię petitionem & summisionem sese humiliat ei, quem iniuria affectus, videtur omnino satisfacisse, cum hoc satisfactionis genus haberi soleat, & debeat pro maximo, & efficacissimo; igitur nihil amplius videtur ab eo repetendum. Esto, istam venię petitionem ac summisionem ex se suarum natura esse maxime ad iniuriam delendam accommodatam; tamen interdum ob iniurię magnitudinem, non est sufficiens: ideo remanet poena a iudice repetenda. Contra vero, licet quis tallionis poenam per iudicis sententiam perpeffus fuerit; adhuc tamen remanet obligatus ad satisfactionem ei, quem iniuria, & damno affectus.

Tertia dubitatio, qua ratione satis potest honori fieri, cum plura ab hominibus fiat, quam quoduis aliud huius vitę bonum? Responderetur, ut homines honorem magni faciunt, ita etiã pro suo arbitrio quasdam inueniunt rationes, per quas honori sibi iniuste ablato, fieri satis posse putant: quare, ubi ea satisfactio data fuerit, que sufficiens putatur, & offensus requirit, boni viri iudicium decernit, plene pro illata iniuria restitutum esse putandum est. Quare cum offensor id præstiterit, quod præstari solet, & repeti cum ratione potest, qui iniuriã accepit, nihil amplius requirere debet: non secus ac ille cui centum numi debebantur, quibus acceptis, nihil aliud repetere potest, aut debet. Sed de hac disputatione hæc tenus.

De

De modo qua faciendâ sit restitutio ab homicida.

Quæstio XV.

VT est grauissima homicidij iniustitia, ita etiam est difficilima pro huius criminis culpa restitutio: quod, vel ex eo patet, quia varie omnino sentiunt scriptores: de qua re hæc est Ioannes Maioris lib. 4. sent. dist. 15. quæst. 19. sententia, quæ ad quattuor dicta reuocari potest.

Primum, tenetur homicida ad restitutionem totius lucri, quod suis operibus is, qui necatus est, fecisset, si uixisset.

Secundum, hanc restitutionem facere debet parentibus, & filiis: ita ut, si occisus familiam alebat, ad illam alendam sit obligatus.

Tertium, si isti quibus faciendâ est hæc restitutio, sint diuites, & habeant unde uiuant, homicida ab hac restitutione erit liber.

Quartum, ratione lucri, cessantis restitutio faciendâ est demptis laboribus.

At vero Scorus dist. 15. quæst. 3. Gab. eadem dist. q. 15. Adrian. quæst. ult. de restit. Almain. quæst. 3. Antoninus 2. parte. tit. 2. cap. 2. §. 2. hæc docere uidentur.

Primum, conueniunt cum prima opinione in primo dicto; & addunt, faciendam esse etiam restitutionem spirituales, ut supra diximus.

Secundum, cum restitutio faciendâ ab homicida sit ualde difficilis, expediret, ut patenter, pro perpetrato crimine mortem ferret, quia hac ratione per legem tallionis, quæ est iustissima, plene satisfaceret. Quod intelligunt, non ratione damni illati, pro quo satisfaciendum esset, sed pro offensa illata, & uitæ priuatione.

Tertium, si talis lex non uigeret, dat hoc consilium Scorus, ut homicida exponat uitam suam pro rep. in aliquo bello iusto.

Quartum, si petas quantum restituendum, sit pro dâno illato, responderet Adrianus ex Speculatore super c. 1. De

1. De iniur. & damno dato, esse obligatum ad restitutionem omnium, quæ occisus lucratus fuisset toto uitæ tempore, quo probabiliter uiuere potuisset. Addit Nauarrus esse obligatum etiam ad expensas factas, vel faciendas in funere.

Sotus autem & Ledesma, ita de hac restitutione sentire uidentur. Primo, negant faciendam esse restitutionem spirituales: Secundo, pro uita, seu corpore defuncti satisfaciendum esse ad arbitrium boni uiri: Tertio, tenetur ad faciendâ omnia damna, quæ inflictâ sunt ijs, quibus mortuus ex iustitia tenebatur providere, aut satisfacere: non autem ad damna, quæ patiuntur alij, quibus ex liberalitate occisus aliquid donabat.

Quod autem attinet ad eos, quibus faciendâ est restitutio, scriptores non sunt omnino inter se concordēs: de qua re duæ sunt opiniones.

Prima illorum qui existimant faciendam esse omnibus hæredibus pro toto detrimento, quod ex homicidio capiunt. Ita sentire uidentur qui sunt in prima & secunda sententia: & Speculator tit. cirat. §. 2. atque Panormit. cap. si rixati. Ex qua sententia hæc colligere licet. Primum huiusmodi restitutionem fieri debere omnibus ijs, qui de iure poterant in hæreditate succedere; ut hæredibus fratris occisi. Secundum, restituendum esse etiam creditoribus: Tertium, fieri debere etiam de lucris cessantibus: ut, si occisus habebat census, uel officium aliquod, cuius fructus per mortem cessarent.

Secunda Soti lib. 4. de Iust. & iure quæst. 6. art. 3. & Ledes. secunda par. quarti quæst. 18. art. 2. qui distinguunt de hæredibus: hæredes sunt in duplici differentia; alij, qui non possunt a tota hæreditate excludi, alij uero qui excludi possunt, ista restitutio prioribus hæredibus faciendâ est, non autem posterioribus. Quid autem in hac opinionum uarietate nobis probabilius uideatur, sequentibus conclusionibus statuemus.

Prima conclusio, Homicida in his casibus, quos afferam, ab omni restitutione, ex iustitia faciendâ, liber est.

se vi-

se uideatur, de quibus præter alios uide Oſtien. in ſuma tit. de iniur. & damno dat. §. 4. Primo, quando occiſus, ante obitum, uel poſt obitum eius hæredes omnem ſatisfactionem, & reſtitutionem donarunt. Secundo, cū homicidium factum eſt ex mutua prouocatione, ut accidit in duello, uel cum homicida fuit importune prouocatus. Tertio, cum homicidium natum eſt ex deſenſione ſui, uel aliorum, cum moderamine inculpate tutelæ, licet Nauarrus num. 24. aliter ſentire uideatur. Quo loco illud admonuerim pro Confeſſarijs, eos poſſe, & debere, cum modo tamen, hortari lethali uulnere leſum, & occiſi hæredes, præſertim ſi non ſint pauperes, ad omnem reſtitutionem condonandam, ſalua ſemper æquitate: idque ea de cauſa, quod ſit ualde difficile hoc reſtitutionis genus. Poſſet autem ſpeciatiim, ac liberius hortari ad remittendam reſtitutionem pro damno uitæ ilato, & pro facta iniuria.

Secunda concluſio, reſtitutio pro illatis damnis, faciendâ eſt, ex ſua natura, etiam ſi hæredes deſuncti ſint diuites, quod contra Maiorem dixerim.

Primo, quoniam hic intercedit inæqualitas, quæ reſpectu cuiuſcunq; perſonæ inſtauranda eſt.

Secundo, qui furatur homini ualde diuiti, tenetur reſtituere: ergo idem dicendum eſt in caſu noſtro.

Tertia concluſio, quãdo occiſio fuit iniurioſa, faciendâ eſt reſtitutio pro expenſis, lucro ceſſante, & damno emergente, ad arbitrium boni uiri, qui hæc omnia poterit animaduertere. Perſonam occiſi, an eſſet iuuenis, an ſenex, an boni an mali habitus: ſi poterat lōgo, aut breui tempore uiuere: uitæ & lucri incertitudinem: damni emergentis conditionem: an paullo poſt in hæc dāna potuiſſet incurrere: homicidæ ſtatum & fortunam, an ſit pauper, uel diues: & an maiori, minoriſque culpa necauerit: & denique eorum conditionem quibus faciendâ eſt reſtitutio. Vbi etiam illud monuerim, de quo poſtea latius, neminem reſtitutionis faciendæ cauſa redigendum eſſe ad neceſſitatem extremam. Nec placet omnino ex

ni ex parte, quod ait Nauarrus, de obligatione ſoluendi expenſas pro funere factas; quia huiuſmodi expenſæ alias faciendæ erant: quare, ex ſui natura, nihil eſt pro his reſtituendum; niſi fortasſe aliquid extrinſecus accedat; ut ſi maiores factæ fuiſſent, uel aliquid ſimile. Neque ruruſus placet, quod idem Doctor ait, operas taxatas eſſe pretio ſexaginta aureorum, per legem primam ff. de ijs qui deiecerunt; cum tamen alibi contrarium ſentiat. Idem dixit Oſtien. tit. de damno dato. Sed hic auſtor ait, tunc hanc legem habere locū, quando aliter reſciri non poteſt. Ratio autem cur iſta opinio nõ placeat, ea eſt, quia lex iſta cõdemnat eum qui occidit caſu, nõ autem quemcunq; occiſorem absolute, ut patet ex ipſo titulo ſub quo iſta lex continetur, De ijs, qui deiecerunt: qui ſolent caſu nocere. Ita docet Panormitanus c. ſi rixati. Adde etiam, quod iſta pecunia eſt taxata pro pena homicidij, ut Oſtienſis adnotauit: alias enim morte mulctandus erat, ſecundum leges.

Quarta concluſio, non tenetur homicida, ex iniuſtitia, ſeſe offerre iudici, aut ad bellum proficiſci, ut pro homicidio ſatisfaciat: neque ſi hæc pena a Confeſſario imponeretur, obligatus eſſet ad eam acceptandam: quoniã alia eſt ratio & uia ad ſatisfaciendum pro iniuſtitia cõmiſſa: quare Scoti doctrina quam etiam Ang. ſequitur, potius ad perfectionem, quam ad neceſſitate ſalutis pertinet. Quod nos docemus, docet etiã Syl. uer. reſ. 3. queſt. 2. Præſtaret igitur, ut bonis operibus, ſacrificijs nimirũ, & eleemoſynis deſuncti animam iuuaret. Poſſet tamen imponi penitentia, ut pro religione uitam in bello exponeret, quam abſque peccato nõ acceptare liceret. In imponenda penitẽtia pro homicidio, animaduertat Cõfeſſarius conditionem hominis occiſi, & homicidæ, atque etiam culpam, an ſine cauſa, an data opera, an caſu occiderit.

Quinta concluſio, ſi ex homicidio occiſi familia, ſeu hæredes aliquid iniuriarum acceperunt, debet reus pro hac iniuria ſatisfacere heredibus. Id docet communiter

niter doctores, & speciatim Antoniaus loco citato: ratioque suadet, cum pro omni facta iniuria, danda sit satisfactio.

Sexta conclusio, restitutio actiua damnorum, & expensarum, si non fuit facta ab homicida, transit ad eius hæredes. Si itaque occisor mortuus est ante restitutionem a se faciendam, hoc onus, una cum hæreditate transit ad eius hæredes: qui obligantur ad satisfaciendum creditoribus defuncti.

Septima conclusio, Honoris restitutio, seu satisfactio pro iniuria illata, non transit ad hæredes. Quoniam hoc genus restitutionis est personale; & ideo ab eo fieri debet, qui iniuriam fecit. Quod si honor ante homicidæ mortem pecunia æstimatus fuisset, tunc satisfactio ad hæredes transiret.

Octaua conclusio, restitutio facienda est omnibus hæredibus defuncti, siue sint necessarii, siue non: omnibus inquam, qui potuissent de iure in hæreditate succedere. Est hæc conclusio contra opinionem Soti & Ledesmiæ, quam aliqui non improbabilem putant: nostra autem his rationibus confirmatur.

Primo, ex communiore sententia, quæ nobiscum facit, quam, ut alias diximus, sequi debemus, cum non est aliqua ratio, qua efficaciter impugnetur.

Secundo, omnes hæredes occidentis sunt obligati ad restitutionem actiuam: ergo omnibus qui possunt talem restitutionem exigere, ut Panormitanus arguit, facienda erit, ut pari ratione sentiant commodum & incommodum.

Tertio, quicumque hæres, qui de iure succedit, in foro externo potest hanc restitutionem perere; est igitur illi facienda; si uerum est, quod Sotus ipse lib. 4. q. 6. art. 3. dixit, regulam ad cognoscendum quando ex iustitia facienda sit restitutio, eam esse, An id de quo quæritur, possit in foro exteriori repeti. Nam, quod in foro exteriori sit, modo absit falsa præsumptio, obligat etiam in foro conscientia. Exempli gratia, lex uult ut mihi sol-

uas,

uas, si per tres idoneos testes probem, te mihi debere; si facta est, utique soluere debebis.

Nona conclusio, damni restitutio non solum est facienda hæredibus, sed etiam creditoribus, & omnibus ijs, quibus homicida ex iustitia aliquid dare tenebatur; si ob homicidium isti, eo quod sibi debetur, priuantur. Est enim par ratio, cum restitutione facienda hæredibus; cum, quæ occisus habebat, aut habere poterat, ex iustitia, essent iam creditoribus obligata. Diximus, ex iustitia, quia ijs, quibus ex liberalitate dabat, nulla est restitutio ex necessitate salutis facienda. Quoniam isti non habebant aliquod ius in defuncti bona: alias enim homicida teneretur ad faciendas omnes elemosynas, quas mortuus faciebat, quod uerum non est. Filios autem defuncti, si patris laboribus sustentabantur, ad eam usque ætatem alere debet, ad quam pater iure nature alere est obligatus; nimirum ad pubertatem usque.

Decima conclusio, non est improbable, quod aliqui dicunt, homicidam esse obligatum ad restituendum illis, quibus occisus ex liberalitate dabat, si eo animo hominem necauit, illis ut noceret. De hac conclusione infra priuatam excitabo controuersiam, ubi quid sentendum sit, cum quis iniquo animo alicuius bonum impedit, accuratius explicabo. Ex his, quæ hæctenus probata sunt, nonnulla colligere licet.

Primum, quam sit res periculosa hominem occidere, ob maximam difficultatem restitutionis, quæ uix bene fieri potest; & in praxi a paucis, eo modo quo fieri debet, sit.

Secundum, quot iniuriæ oriuntur ex homicidio: primum sit grauissima iniuria Deo, cuius Imago, & similitudo offenditur, & præsertim, si is qui necatur, sit uir iustus & amicus Dei. Deinde toti recip. cuius erat membrum, præsertim si erat uir nobilis, & ciuitati utilis. Postea priuatis hominibus, quibus & carus, & utilis erat, aut esse poterat: & speciatim domi, & familiae suæ, Deique ei, quæ uita priuauit, quem necando, paruū quæ-

G

dam

dam mundum, quodammodo detulit; & si fortasse erat in peccato, si penitentiae locum non habuit, in causa fuit, ut ad grauissimas, & perpetuas inferni poenas condemnatus fuerit: quibus omnibus aliquo pacto, facienda est restitutio. Ut omitam, quod etiam eius Angelo custodi quandam injuriam facit: non secus ac viri nobilem injuria afficeret is, qui eum hominem offendere, quem ipse tuendum suscepisset.

Tertium, etiam si quis per legem tallionis, ut supra mutilatore diximus, mortis poenam pro homicidio facto, patiatur, adhuc curare debet, ut omnia damna resarciantur, ut praeter alios Couar. & Nauar. locis citatis docent: quia per hanc tallionis poenam, solum satisficit reip.

Postremum, quod et si magis fortasse peccet, qui viri nobilem necat, quam qui artificem, tamen, ad maiorem restitutionem potest esse obligatus artificis occisor, quia hominis nobilis, ratione lucri cessantis, & damni alijs illati: ex qua parte, qui inutilem & ociosum hominem necat, nihil restituere debet. Et quoniam satis abunde de restitutione bonorum corporis disseruimus, sequitur ut ad alium bonorum ordinem transitum faciamus.

De fama, laudis, gloria, honorisque natura.
Quaest. XVI.

QUONIAM igitur de bonorum internorum, animi videlicet, & corporis restitutione haecenus disputatum est; sequitur, ut iuxta propositam methodum de bonorum externorum compensatione dicamus: in quibus primum locum obinet fama, quam in aliorum animis possidemus: de qua pauca a nobis scribenda essent, si ita facile restitueretur, ut facile ab omnibus fere aufertur. De hac itaque huius nostrae tractationis parte scripturi, haec nobis explicanda proponimus. Primum, quae sit famae natura, & quanti faciendae sit, ut inde quanta cura sit restituenda, vel eius lesione cauendum intelligatur. Deinde an eius restitutio

restitutio sit necessaria ad salutem. Postea, qua ratione restituenda sit, varijs quaestionibus disputabitur.

Quod igitur ad primum attinet, quia plurimi referunt ad restitutionem famae explicandam, prius quae sit famae naturae praecognoscere, ideo hanc primo loco disputationem proposuimus. Et quoniam fama magnam aequanimitatem habet cum honore, gloria, & laude, de his quoque, integram & absolutam harum rerum tractationem in alium locum reiicientes, non nihil dicemus. Et licet variae sint his de rebus propositis opiniones, ac etiam disputandi rationes; tamen cum nolimus extra rem, de re vlla latius disputare, ista omnia scientes & prudentes praeterimus.

Laus, ut ab ea auspicemur, a laudo, quod aliquae verbis extollere & celebrare significat, vel ἀπό τῆς λαοῦ. i. a populo dicta est: quod laus, sit quaedam populi vox, de aliquo recte loquentis, quam hoc pacto libro primo Rhetorices capite nono Aristoteles finiuit. Laus est sermo elucidans magnitudinem virtutis. A Cassiodoro in psalms uigesimo tertium hoc modo describitur. Laus est celebre praeconium, & frequentata laudatio.

Gloria ab Augustino libro 15. de Ciuitate Dei c. 12. hac ratione finitur. Gloria, est iudicium hominum de aliquo bene opinantium. Ab Ambrosio in epistolam Pauli ad Romanos, hunc in modum: Gloria est clara notitia cum laude; uel ut M. Tullio libro tertio Tusculanarum quaestionum placet, Gloria est frequens de aliquo fama, cum laude; qua descriptione bonus Orator utraque definitionem complexus est, Gloria enim in illa celebratione, laude facta, opinionis, quam de aliquo habemus, consistere uidetur.

At uero ab Aristotele loco supra citato, his uerbis descripta fuit, Gloria est cum uirtuosus a cunctis exitimatur, aut id habere putatur, quod plures, uel probi, uel prudentes experunt. Quidam per metaphoram gloriam describentes, dixerunt esse, Virtutis umbram, ita Boetius, in suis symbolis: Alij esse crocodilum, cuius

ea est natura, ut si quem fugiat, & fugientē sequatur.
De honore cotidē fere affertur descriptiones, quot
suerunt de eo scriptores: cuius tamen naturam optime
expressit philosophus libro primo Rhetorices, cum di-
xit, esse *σημειον εὐσπέρτης δόξης*; id est, signum bene-
ficę opinionis, non glorię, ut quidam minus recte tra-
ducunt. Constitutaque honor in aliquo exteriori si-
gno, quo declaramus opinionem quam habemus de uir-
tute beneficentię alicuius: per quam uirtutem omnes
alix intelliguntur: cum honor proprie & aere soli de-
beatur uirtuti; cuius esse dicitur pręmium. Tribuit autę
ingeniosissimus philosophus honorem speciatim bene-
ficentię, quod hęc uirtus sit diuinitati maxime propria:
cum homo beneficus Deum opt. max. imitando, sua in
alios distribuat bona: quod q̄ faciunt, pręcipua quadā
ratione, sunt honore digni: quem rursus hoc pacto de-
scriberes; Honor est reuerentia exhibita alicui in testi-
monium excellentię ipsius. Per excellentiam intelligi-
mus quamcumq; perfectionem, quę uel in uirtute, uel
in scientiis & artibus, uel in diuitiis, uel in potestate,
pulehritudineque consistit. Volumus enim hoc loco ali-
quanto latius honoris uim extendere, quod est ad rem,
quam tractamus explicandam ualde accommodatum.

Differt honor a laude, & gloria; quod ille magis in
signis, ut in genuum flexione, manuum osculatione, &
alijs similibus apud omnes, aut certas nationes honoris
gratia usurpatis: hęc uero, magis in uerbis: honor est ad
se, laus & gloria ad alios: ideo enim alios gloria & lau-
dibus afficimus, ut eos ad uirtutē excitemus: hinc fit, ut
laus nō tribuatur proprie Deo, nisi ut est honoris signū.

Famam hunc in modum Glos. cap. uestra de cohabit.
cleric. finiuit, Fama est illese dignitatis status legibus &
moribus approbatus, in nullo diminutus: quam descri-
ptionem non approbat Adrianus, in quęst. de restit. fa-
mę, ubi hanc aliam tradit; Fama est estimatio inculpa-
te & bonę uitę, quam de aliquo habent homines. Na-
barro autem in summa capite 18. num. 19. hunc in mo-
dum

Ad definire placuit, Fama est bona estimatio de aliquo,
qui putatur bonus, uel habilis in aliquem bonū usum.
Quę descriptiones, & si satis conuenienter traditę sint;
tamen hoc etiam pacto fama finiri non incongrue pos-
set: Fama est opinio quę de conditione, & moribus ali-
cuius habetur, signo aliquo expressa: famę itaque substā-
tia in quadam opinione, quę de alio habetur consistere
uideretur: quę opinio, si signo aliquo exteriori manifeste-
tur, tunc quodammodo apparet, & eluceat: cum nemo
opinionem, seu exultationem illam possit cognosce-
re, nisi aliquo antecedente signo.

Si illa opinio sit de uirtute, de bonis moribus, ac re-
bus preclare gestis, bona dicetur fama: si uero de uitijs,
ac rebus turpiter actis, mala nuncupabitur. Quare, fa-
ma uniuerse sumpta, in bonam & malam diuidi potest.
Rursus eam diuides in ueram & falsam: uera est illa,
quę consistit in opinione uera: falsa uero, quę in opinio-
ne falsa. ex quibus colligere licet, famā duobus modis
sumi posse: uno modo, pro ipsa opinione, quę in aliorū
animis est; altero modo pro illius opinionis manifesta-
tione, quę fute lateque hominum sermonibus spargi-
tur, quam elegantissime libro quarto Aeneidos descri-
psit Virgilius.

Sed ut adhuc planius famę uim atque naturam perci-
pias, animaduerte omnes homines pro bonis haberi, cū
contrarium de eis non contat. In dubio enim quilibet
presumitur bonus. Ex qua honesta presumptione, homi-
nes quoddam acquirunt bonum, quod in aliorum ani-
mis possident; bonam illam nimirum opinionem, quā
prudenter homines plaris faciunt, quam quoduis aliud
humanum bonum. Quod si ad hac presumptionem, seu
anticipatam opinionem honestę accedant actiones, boni-
cęque mores, & egregia illustraque facinora, iam illa
opinio corroboratur, & quasi consolidatur, ita ut nō fa-
cile ab hominum animis euelli queat. Homines itaque
bene honesteque agendo illud bonum, quod famam no-
minamus in aliorum animis sibi acquirunt, non secus

ac per operas, & artium usum sibi pecunias comparant. Ij autem, qui bonam de aliquo opinionem ob ipsius uirtutes conceperunt, quasi alieni boni possessores, fructus aliquos quadam honestatis obligatione suis dominis, ijs nimirum de quibus recte sentiunt, restituere debent, bonam illam opinionem sermonibus, alijsque signis manifestando; ex quibus, quasi quidam bonus odor, in alios bona diffunditur fama. At uero, si quis opinionem quam habet de alicuius improbitate, si illa sit occulta, aut falsa de illius malitia sermones spargat, is diffamare dicitur, quod nihil aliud est, quam aliquem illo maximo bono, quod in aliorum animis possidebat priuare, unde maxima confurgit iniustitia, & inequalitas, in eo bono de cuius restitutione a nobis differendum est.

Quae haecenus definiuimus bona, hoc ordine collocanda esse uidentur: ut primo loco ponenda sit fama, id est illa bona opinio & existimatio: quam sequitur honor, signum scilicet illius bonae opinionis; ac etiam laus, quae uoce praedicamus eum, de quo bene sentimus: hanc subsequitur gloria, frequens uidelicet apud multos laudatio.

Haec bona, ut inter se differunt, quod ex ipsorum finitionibus patet, ita etiam his potissimum modis conueniunt. Primum, quod non sunt collocanda in numero uirtutum, cum non efficiant hominem, ex se, bonum, quod est uirtuti maxime proprium: sed potius supponunt aliquam hominis bonitatem, ac perfectionem. Deinde, quod non sunt in nobis, sed in aliorum, ut saepe diximus, animo vel potestate; unde de honore, libro primo Ethico, capite quinto, Aristoteles dixit, esse magis in honorantibus, quam in honorato: quo fit, ut bona dicantur externa, hoc est, extra nos posita. Postremo, quod in bonis externis primum obtineant locum, cum sint multo maiora bona, & multo pluris facienda, quam diuitiae & opes, ut statim demonstrabimus: minora tamen, ex se, quam animi & corporis bona. Quod igitur haec sint maxima quaedam bona, & nullo modo negligenda his demonstratur rationibus.

Primo,

Primo, auctoritate diuinae scripturae: Melius inquit sapiens, Proverbiorum c. 22. est nomen bonum, quam diuitiae multae. Ideo, alio loco, Ecclesiast. 4. 1. monebat, curam habe de bono nomine: hoc enim magis permanebit tibi, quam mille thesauri pretiosi.

Secundo, auctoritate humana, Publianus in suis Mimus, de fama loquens, aiebat, Honestus rumor alterum est patrimonium: Plautus in Mustellaria, ego si bonam famam mihi seruasse, sat ditus ero. Quidius libro 4. de Tristibus, Perpetui fructum donauit nominis, idque, Quo dare nil potui munere, maius habet. Quo loco in numeras possem sanctorum patrum afferre ad hanc rem demonstrandam auctoritates, ut Lucij Papae epistola ad Episcopos Galliae, Hieronymi epistola ad Celantiam, Cassiodori, & multorum aliorum, quos breuitatis causa omitto.

Tertio, confirmatur ratione, quia ista bona oriuntur ex opinione uirtutis: tunc enim bene de aliquo existimamus, eumque laudamus, & honore afficimus, quando eum uirtute, praeditum esse putamus: uirtus autem, tale est bonum, ut pro ea retinenda, etiam uita ipsa exponenda sit. Quare, cum homines contendunt pro honore, aut de fama sunt solliciti, non tam curam habent de illo exteriori signo, praedicationeque, quam de uirtute, quam sibi deesse alios existimare nolent: quamuis, re uera, nulla contumelia, aut uituperatio nos uirtute priuet. Quare, tandiu aliquis in uirtute esse censetur, quandiu haec bona conseruauerit.

Postremo, hoc bonorum genus ideo putatur maximum, quod in hac uita nullum aliud sit maius, quod pro praemio uirtuti tribui queat. Cum itaque uirtus sit supremum bonum, non potest, non magis fieri id, quod uirtutis merita compensamus.

Ex quibus colligere licet, quam sit graue crimen alienam surripere famam, contumeliamque cuiusquam inferre. Denique, ut huic disputationi sit finis, qui plura his de rebus videre uoluerit, legat citatum de Pacifica-

tionē opus, & Cassianum in suo catalogo, Nauar. in re. pe. in c. Inter uerba, ut alios scriptores, quos lib. 6. Introductionis in Sacram Theologiam citauit, nūc omittam.

An fama restitutio sit de necessitate salutis.

Quaestio XVII.

EXPLICATA itaque fame honorisque natura, de eorum restitutione deinceps agemus: ac primum quidem de fama restituenda, cum de ea, pro nostro instituto, priore loco scribendum sit. De qua re, illa primum sese offert disputatio, an eius restitutio sit de necessitate salutis: & quod non sit necessaria his confirmatur rationibus.

Primo, fame restitutio nullo modo fieri potest sine iactura propriæ fame; quia dum quis famam restituit, ostendit se esse iniquam, & alterius boni inuidum, unde maxima sequitur infamia: ne igitur qui famam abstulit, seipsum infamet, non est obligatus alterius famam resarcire; sicuti fur non debet omnibus suis bonis sese priuare, ut quod ab alio iniuste accepit, ei restituar. Confirmatur hæc ratio, quia sæpe contingit, ut non possit remitti sine uitæ periculo, quo cum nemo restituere debet, cum maius bonum sit uita propria, quam alterius fama: ergo talis restitutio non erit semper necessaria ad salutem.

Secundo, incidunt sæpe casus, in quibus sumus obligati alteri famam auferre: ergo, hoc posito, nulla facienda est restitutio: implicaret enim nos esse obligatos ad famam auferendam, quam postea restituere deberemus. Quod sumptum fuit patet hoc exemplo, si ego pro certo haberem Petrum uelle in re grauissima decipere Frācisum, debeo illum monere: quod facere nequeo, nisi infamando Petrum: igitur. Confirmatur idem argumentum hoc alio exemplo, Aliquis negat peccatum, de quo in iudicio accusatur; quod dum facit, accusatorem infamat, & tamen non tenetur restituere; igitur.

Ter-

Tertio, restitutio est facienda domino eius rei, quæ iniuste auferitur: at homo non est suæ fame dominus; quoniam, ut proxima quaestione diximus, fama est quoddam bonum, externum in aliorum opinione & potestate positum: igitur cum homo non sit fame possessor, non est eius dominus; ac proinde ei restituenda non erit.

In hac disputatione, cum nulla sit inter Doctores discordia, quippe qui omnes concedunt famam iniuste ablatam restituendam esse, nullæ occurrunt citandæ sententiæ: nec etiam cum in re perspicua uersetur, ulla ponenda sunt fundamenta: restat igitur, ut quibusdam conclusionibus quid tenendum sit exponamus.

Prima conclusio, Fame restitutio est de necessitate salutis, est conclusio fide tenenda, & eo modo intelligenda, ut conclusio illa, qua supra probauimus restitutionem communitè sumptam esse de necessitate salutis; ita ut nemo possit gratiam, vel beatitudinem consequi, nisi famam iniuste ablatam restituar: etiam si ex tali iniustitia nullum aliud sequatur detrimentum, præter bonæ opinionis damnum: quæ doctrina his rationibus confirmatur.

Primo, ex toto titulo, De purgatione canonica, & specieatim ex c. Inter sollicitudines: & ex tota causa 5. quæst. 1. item ex doctrina Anacleti. 6. quæst. 1. can. Deteriores. Parcant, inquit Gregorius can. ex merito, singuli detractiōni linguæ custodiantque sermones suos: & sciant quia cuncti qui de alijs loquuntur, sua sententia iudicantur. Idem confirmare licet ex iure ciuili, C. de libellis famosis. Huc accedat communis omnium doctorum sententia, quorum loca nihil est necesse in se manifesta citare, ut etiam omittam Pauli auctoritatem, qua ait, Detractores esse odibiles Deo.

Secundo, idem confirmatur ratione: qui proximum infamia contra iustitiam afficit, priuat eum maximo quodam bono, cōtra iustitiā commutatiuam, ut ex proxima quaestione constat: quare non poterit ullā salutē consequi, nisi quod abstulit bonum, quantum in se est, restituar.

Tertio,

Tertio, crudeles putantur ab Augustino, cuius doctrina habetur apud Gratianum r1. quæst. 3. can. Non sunt, & r2. quæst. 1. can. Nolo, qui famam suam negligunt, de quare postea planius scriberetur; ergo multo magis pro crudelibus habendi sunt, qui alienam famam lacerant, quare, ni resarciant, salutis participes nullo modo esse poterunt. Et ut ostendam huius criminis gravitatem, impietatemque, finge quempiam esse ita inhumanum atque crudelem, qui raptam e domo pudicam & honestam virginem, in mediam plateam ducat, ibique coram omni populo suis vestimentis spoliatur, & nudam omnibus conspiciendam proponat: quam, obsecro, iniquus iste censeretur? & qua poena dignus? Non secus faciunt qui alicuius honesti hominis famam lacerant, cum eius occulta pudenda, in medium vel falso, vel iniuste cognoscenda proponunt. Quam autem idem crimen sit sordidum & illiberale, ex eo intelligeres, si fingeres aliquem accepto mortuo & iam fœtenti cane, per universam urbem omnium naribus olfactendum exhiberet. Sed de huius criminis gravitate, non est hic locus disputandi laetius: concionatoribus igitur hæc relinquatur materia.

Quarto, in alijs bonorum generibus faciendæ est restitutio: ergo in hoc etiam genere; cum hoc bonum sit vere nostrum, nostris bonis operibus acquisitum, & conservatum. Quare, si eo iniuste privemur, nobis restituendum erit. Quamvis autem hæc doctrina uniuersè sumpta, verissima sit, & certa fide tenenda: tamen, ad hoc, ut restitutio fieri debeat, nonnullæ requiruntur conditiones, quas sequentibus conclusionibus explicabimus.

Secunda conclusio, ut fama sit restituenda, debet esse vere ablata: quia, etiam si quis id faciat, aut dicat, unde auferri fama possit: tamen alicquâdo effectus non sequitur. Hanc conclusionem, quibusdam propositis casibus explanabo.

Primus, non tenetur aliquis ad famam restituendam, quando alicuius leuem culpam, aut vitium manifestat: quia, cum sit leuis materia, non infertur detrimentum.

Vt

Vt ecce, si quis de Petro diceret, solitum esse leuiter mœstari, collo incedere in torto, inæpte capiti pileum accommodare: uel aliquid aliud simile minoris momenti.

Secundus, cum aliquid de alio manifestatur, quod aptum sit ad infamandum: tamen, ille non habet id pro infamia. Vt, si de aliquo milite glorioso diceres, multos necasse homines; de homine impudico, multas corripisse mulieres, quod non tam ignominia, quam laudis loco ipse haberet: de publica meretrice, quod multos habeat amicos. Quoniam, & si in his casibus possit esse peccati graue contra caritatem: tamen, quia re uera non auferitur fama, nulla oritur ad restituendum obligatio.

Tertius, quando ab ijs, apud quos crimen manifestatur, manifestanti non creditur; vel quia pro mendaciliteri solet: vel quia quod narrat incredibile putatur: uel denique, quia non serio, sed ioco dixisse creditur, ut præter alios quolibet, aduocauit Adrianus.

Quartus, quando persona quæ infamia afficitur, uel omnino amisit famam, uel certe in ea re, de qua infamatur: exempli gratia, si de publica meretrice dicas, re habuisse cum aliquo: de publico usurario, dedisse alicui pecunias sub usuris. Quo loco, nullo modo audiendus est Paludanus, qui affirmare non dubitauit, nos posse infamatum de uno crimine, infamare etiam de alio: quæ iure quidem optimo reprehendit Adrianus, cui consentit Nauarrus in summa cap. 18. nu. 42. estque doctrina diu Thomæ 2. 2. quæst. 73. art. 2. Cum itaque re ipsa non est ablata fama, etiam si data sit ad id efficiendum opera, nullâ oritur ad restituendum obligatio: quamuis interdum grauius, ut diximus, contra caritatem peccetur. Ratio huius doctrinæ, potest sumi a simili in furto: quia etiam si quis operam dedit, ut rem alienam raperet: tamen, si non successit, nihil est restituendum: ergo idem dicendum est de eo, qui infamare uoluit, sed re ipsa nihil est de fama detractum.

Tertia conclusio, ut fama sit restituenda, debet esse iniuste ablata. Potest enim contingere, ut quis iuste famam

nam auferat, quo casu posito, etiam si auferendo peccauerit, tamen est ab omni restitutione liber. Ad hoc autem ut fama iuste auferatur, necesse est, ut legitima ad hoc auferendi causa: legitima uero causa in tribus consistit.

Primo in ueritate, hoc est, ut sit uerum crimen propter quod aliquis infamat: si enim imponeretur falsum crimen, fieret iniustitia, quæ ad restituendum obligaret.

Secundo, requiritur ordo; quoniam qui uerum crimen detegit, non præmissa admonitione, & correctione fraterna, facit contra iustitiam; similiter qui accusat de crimine antequam sit publicum, uel antequam uenire possit in iudicium.

Tertio, requiritur necessitas, ut quæstione penultima de restitutione scribit Adrianus. Necessitas autem tunc adesse putatur, cum detegitur uerum crimen, seruato iuris ordine, ob utilitatem corporalem, uel spirituale delinquentis, ut sit in denunciatione apud prælatos, & superiores; ut si denunciaretur aliquis fornicarius apud Episcopum, post correctionem factam, hac de causa, ut respiceret. Aut sit in utilitatem reip. qua ratione heretici, & coniuurati detegi solent. Aut denique in utilitatem alicuius private personæ; ut si quis uellet Petrum in seruum accipere, qui domino multum nocere posset, quod farari solitus sit: licet enim eum monere, ne accipiat, admonitione tamen præmissa.

Quo loco illud diligenter animaduertendum est, hæc necessitatem non habere locum, si alia ratione his bonis prouideri possit. Siquidem, si alia sese offerret uia, alterius crimen ullo modo manifestari debet. Non secus, ac si medicus alicuius corpus curandum suscepisset, qui non posset, salua religione & iustitia, membrum abscindere, si alia datur ad sanitatem recuperandam uia. Quæ itaque ex iusta causa aliquem sua fama priuat, nihil restituere debet: ut patet de Iudice, qui per publicam sententiam diffamat delinquentes.

Ad ea quæ diximus, Maior, Sorus, & Nauarrus addit, eum non esse obligatum ad restituendum, qui aliquem

in uno loco diffamat, si erat diffamatus in alio, de qua re nos inferius priuata disputatione late scripturum sumus.

Ex his quæ hactenus explicuimus, unum inferre licet, quod est diligenter memorie mandandum, posse aliquid quem auferendo famam, grauitèr contra caritatem peccare, & tamen ad nullam restitutionem teneri; ut si quis legitime accusaret, sed tamen non ex caritate & utilitate, sed ex odio morus.

Quarta conclusio, obligatio de fama restituenda tunc locum habet, quando alia uia non fuisset recuperata.

Doctrina est certissima, & patet a simili, de eo qui furatus fuisset pecunias, quas si dominus recuperasset, fur ad eas restituendas non esset obligatus.

Quinta conclusio, qui aliquem infamiauit, tenetur resarcire omnia damna, quæ infamatus passus est ob infamiam sibi iniuste ablata. Doctrina est certissima & communis omnium, quam speciatim tradit Adrianus. A multis enim functionibus, & dignitatibus arceatur, qui infamia laborat, ut 2. 2. q. 73. art. 2. Angelicus doctor ait. Et quoniam per has conclusiones satis abunde, quid in hac quæstione tenendum sit, docuimus; restat ut allata in contrarium diluantur argumenta.

Ad primum, negamus non esse obligatum ad restituendum cum aliquo periculo propriæ famæ: sicuti cum periculo & damno suorum bonorum is debet restituere, qui aliena iniuste occupauit bona. Neque qui restituit totius famæ iacturam facit: quoniam non habetur pro improbo simpliciter, sed tantum pro maledico. Nec confirmatio urget; quia raro aderit periculum uitæ, cum quo fama restituenda sit: sed hac de re inferius accuratius scribetur.

Ad secundum, cum quis est obligatus ad alterius famam minuendam; tunc, quia nihil contra iustitiam peccat, nullo restitutionis uinculo est obstrictus. Ad confirmationem, quid sit respondendum, paullo inferius latius dicitur.

Ad tertium primum, negari posset consequentia: quia, esto

esto non esset dominus, adhuc ei restituendum esset, iura ea, quæ supra disputata sunt: Deinde falsum est non esse dominum, cum huiusmodi bonum honesta uinendi ratione homines sibi acquirant: atque conseruent. Et licet in aliorum potestate aliquo pacto sit; tamen nemo nos tanto bona priuare debet, quod iuste possidemus apud eos, qui bonam de nobis opinionem habent. Atque de hac difficultate hæctenus.

Quis ratione fama restituenda sit, cum falsum, uel uerum, sed occultum manifestatur crimen.
Quæstio. XLIII.

DE MONSTRATA restituenda fama necessitate, consequens est, ut de modo, quo restitui debet, & possit, agamus; quæ, ut uarijs modis auferri, ita etiam uarijs rationibus restitui solet. De qua re Scotus dist. 15. q. 4. Adrian. in quæst. de restitutione fama, & Albertus, dist. 15. art. 34. ut alios omittam, legendi sunt. Modi quibus fama auferri consuevit, numerantur quattuor. Primus, quando imponitur falsum crimen: secundus quando uerum manifestatur crimen sed occultum, uel extra iudicium, uel in iudicio contra iuris ordinem; tertius, quo indirecte tollitur fama, cum quis uerum crimen de quo fuit accusatus, negat: quo fit, ut qui accusat pro maledico & calumpniatore habeatur: quartus, cum nullum crimine nouo manifestatur, sed audita ab alijs crimina referuntur. In hac disputatione duos priores examinabimus modos, explicando quæ ratione fama restituenda sit, cum uno uel altero fuerit diminuta modo.

Quod autem ad priorem modum attinet, omnes Doctores in duobus conueniunt: primum, qui infamauit debet apud eos in quorum præsentia crimen manifestauit, dicere, se non dixisse uerum: alterum, si opus esset, deberet etiam id iureiurando confirmare; addit Adrianus, quod si hæc non sufficerent, deberet alia ratione satisfacere, ut gratia exempli, ueniam petitione &c.

De posteriore modo, ita quidam scriptores statuant, Debet coram eis in quorum præsentia aliene fame detraxit, dicere, se male & iniuste egisse, cum crimen manifestauit: quod si hac ratione fama restitui non posset, alia tenenda esset uia. Verum ex hac restituendi ratione, ij apud quos occultum fuisset manifestatum crimen, in maiorem uenirent rei certitudinem. Qui tamen modus apud eos, qui non essent ita acuto ingenio, adhiberi posset: ex hoc modo id colligitur commode, cum qui peccauit, apud alios suam famam possidere, & non esse palam infamen, cum constet crimine esse occultum. Quo loco adnotat Ostiensis, quem Antoninus 2. parte, tit. 2. c. 2. §. 3. sequitur, non posse in hoc posteriore casu fieri restitutionem eo modo, quo fit in primo, dicendo, falsum dixi, quia non licet mentiri ad famam restituendam; cum non sint facienda mala, ut inde eueniant bona. Ut autem quid pro certo in hac difficultate haberi debeat, explicetur, has pono conclusiones.

Prima conclusio, qui iniuste auferit famam falsum imponendo crimen, debet eam restituere dicendo, coram illis apud quos fama fuit ablata, se falsum dixisse. Doctrina est communis omnium Doctorum, & speciatim Alberti, & diui Thomæ 2. 2. q. 62. art. 2. in responsione ad secundum, & Summistarum uerbo, Detractio, & restitutio, Dixi, iniuste, quoniam contingere potest, ut aliquis imponat falsum crimen, & non iniuste, ut si iudex sciret aliquem esse innocentem, qui tamen iuridice probatus fuisset nocens, quem per sententiam condemnando, de falso crimine infamaret; sed iuste & ideo nihil restituere deberet, & fortasse hic est unicus casus, in quo id contingere potest. Quod autem hæc restituendi ratio sit idonea, ex eo patet, quia per negationem optime tollitur, quod affirmatum fuerat. Quod si neganti non omnino crederetur, tunc, ut Syluester, uerbo detractio, Angelus, Sotus, & alij docent, adhibendum esset iuramentum, & si necesse esset & fieri posset, etiam testes,

stes, quod tamen Nauarrus c. 18. num. 45. non putat esse necessarium, nisi quando esset suspicio, illum ad reuocationem precibus, uel pretio, non ex conscientia esse inductum.

Secunda conclusio, ista restitutio posset fieri pecunia, quando aliter commode fieri non posset. Ita Richardus, Adrian. & Angles. Quoniam, cum restitutio non fit in specie, fieri debet in aliquo equali.

Tertia conclusio, quamuis per dictum restituendi modum fiat aliqua iactura fame, adhuc tamen fieri debet, cum sit hic restituendi modus, ex se, maxime idoneus. Quoniam damnum, quod quis patitur in suis bonis per restitutionem in eodem bonorum genere, in quo alius læditur, non excusat a restitutione. Limitat hanc doctrinam, & bene, Sotus, quando persona infamans esset magnæ auctoritatis in rep. & diffamatus infimæ conditionis homo. Tunc enim non esset rationi consentaneum, ut ille per hanc restituendi formam sese diffamaret. Posset itaque, uel laudando, uel honorando, uel familiariter alloquendo, uel denique aliquid pecuniari dando, ei satisfacere. Ratio huius moderationis ea est, quia, uel ille statum suum amitteret, uel officio suo non posset idonee fungi. Quo cum detrimento, non debet, qui læsus fuit, uelle sibi famam restitui.

Quarta conclusio, quando aliquis diffamauit manifestando uerum crimen occultum tamen contra ordinem iuris, posset hac ratione restituere. Primo, dicendo se inique egisse, & contra iustitiam fecisse reuelando quæ non debebat, & re melius cognita, se male locutum fuisse, sed hic modus, ut diximus, est parum efficax, quem tamen diuus Thomas, Scotus, & multi Doctores approbant. Secundo, & uidetur modus magis idoneus, quæ Caietanus & Sotus commendat, si occasione sumeret laudandi & honorandi illi apud eos, apud quos diffamauit, & alios. Quo loco animaduertendum est, nūquam licere mentiri, ut alicui fama restituatur: cum mendacium non possit esse idoneum ad actum iustitiæ exercendum.

Quin-

Quinta conclusio, siue uno, siue altero modo aliquis infamet, tenetur ad integrum damnum restituendum, quod inde infamatus perpeffus est. Quantum ad primum modum, cum crimen est falsum, omnes conueniunt, & ita communi confirmatur opinio: quod uero ad secundum attinet, cum scilicet manifestatur crimen uerum, sed occultum, Sotus existimauit non esse necessarium totum restituere. Vult itaque citatus doctor, in hoc casu, non esse exactam damnorum restitutionem requirendam, sed ad arbitrium boni uiri re esse reuocandam: At uero Nauarrus, aliter existimauit, uult quæ diffamatorem obligatum esse ad æqualitatem faciendam; sicuti cum falsum imponitur crimen: ita in Enchir. c. 17. nu. 46. cui opinioni nos libenter subscribimus.

Primo, quia iste, quamuis minus peccet, tamen reuera facit contra iustitiam, ob quam causam ad restitutionem tenetur: cum ergo per iniustitiam inductum sit damnum, cur non erit secundum æqualitatem restituendum? cum infamator sufficientem damni causam dederit.

Secundo, si ulla ratione iste potest excusari, ea certe, quia uerum dicit: atqui ratio restituendi in hoc casu, non est quia dicitur falsum, sed quia contra iustitiam id fit manifestum, quod est occultum, unde efficaciter consequitur fame iactura: igitur, nihil obstat, quin integra fiat fame restitutio; quæ ita possidetur, ac si nullum commissum fuisset crimen. Cæterum si casus occurreret, boni uiri iudicium requiri posset.

Quod si obijcias, qui crimen commisit, est iniustus fame possessor, cum peccando se ipsum fama priuauerit, aut dignum reddiderit, ut priuaretur: ergo si infamatur, non fit contra iustitiam. Respondetur, hunc esse in dignum quidem possessorem, cum tanquam peccator, etiam pane quo uescitur, sit indignus, sed tamen est iustus fame possessor, dum peccatum est occultum; quod perpetrando, non priuauit se bona illa opinione, quam sibi alias per bonas operationes acquisiuerat. Quare,

H qui

qui peccatum pro palat, iniuste se gerit, dum eum priuat eo bono, quod adhuc possidebat. Ex his colligere licet, quantum cauere sibi debeant, ij homines, qui sunt Principibus & Prælati, gratiores, ne aliorum occulta peccata manifestent, vel aliqua ratione infament, unde illi qui Principibus inseruiunt, aliquo officio, aut dignitate priuentur.

Sexta conclusio, cum manifestatur uerū crimen præter ordinem iuris accidentalem, nõ oritur obligatio ad restituendum. Vt si quis accusasset aliquē die festo, aut loco non decenti, aut non seruatijs alijs conditionibus, quæ rei substantiam non attingunt. Doctrina est manifesta, & nulla probatione indiget.

An qui uerum in iudicio negauit crimen, sit ad famam restituendus obligatus. Quest. XIX.

DVBIA, atque omnino incerta est hæc proposita difficultas, ob uarias scriptorū in hæc re sententias: quam nonnulla etiam argumenta adhuc magis dubiam, incertāque reddunt. Finge, ut statum huius quæstionis intelligas, Franciscum fecisse homicidium, cuius solus Petrus aliquam habet notitiam. Petrus perpetrati homicidij Franciscum apud Iudicem reum facit, ita tamen, ut factum probare non possit: Franciscus a Iudice interrogatus, factum negat, ex qua negatione indirecte Petrus infamiam contrahit, & pro calumniatore habetur: quæritur an Franciscus debeat Petro famam restituere. Quod autem iste qui indirecte infamat, uerum negando crimen, sit obligatus ad famam restituendam, his potest rationibus demonstrari.

Primo, qui ita se gerit, infert damnum proximo: quare lædit iustitiam commutatiuam; ac proinde restituere tenetur: quod sumptum fuit, patet, quoniam si ueritatem fateretur, accusator non haberetur pro calumniatore, nec incideret in penas, quas dare debet, is, qui crimen,

men, de quo accusat, probare non potest.

Secundo, si iste reus percuteret accusatorem, ob eam causam, quod ab ipso accusatus fuisset, de occulto peccato, proculdubio deberet pro illato damno restituere: ergo pari ratione, cum eum infamia notat, uerum negando crimen.

Tertio, iste, qui uerum inficiatur crimen, est reip. iniurius, cum per ipsius negationem non possit Iudex ad iustam sententiam procedere: cum ergo ex hac quoque parte iustitiam lædat, non erit omnino a restituendo liber. Atque hæc sufficiant, ad alteram quæstionis partem probandam argumenta: in qua hæc sunt doctorum sententiæ.

Prima, Scoti in 4. dist. 15. quæst. 4. Richardi eadē dist. art. 5. quæst. 3. Gabrielis ibidem, quæst. 16. art. 2. conclus. 4. Antonini 2. par. tit. 2. cap. 2. §. 3. Petr. Aquilan. 4. sen. d. 15. quæst. 3. quorum opinio, ad tria reuocatur dicta: Primum, is qui in iudicio uerum, sed occultum negat crimen, ex se, & in particulari, non est obligatus ad restitutionem: quia nemo tenetur ex iustitia ad sua crimina manifestanda. Secundum, iste semper peccat, quia negando uerum crimen, mendacium dicit. Tertium, tenetur tamen ad aliquam restitutionem uerbis uniuersalibus & generalibus faciendam, hoc modo, Meus accusator deceptus est, bonam habuit intentionem, homo est simplex, non considerauit omnia; non habeatis eum pro calumniatore. Quare, nunquam est obligatus canere palinodiam, dicendo, se falsum dixisse, dum uerum negauit crimen. Hæc isti.

Secunda sententia domini Caietani in suis commentarijs in 2. 2. diui Thomæ, super art. 2. quæst. 62. & in sua summa in uerbo restitutio, qui tria dicit.

Primum, huiusmodi reum teneri ad restitutionem famæ, dicendo mentitus sum; & ita consequenter suum manifestaret crimē. Quod dictum probatur ratione ducta a simili, de eo, qui se defenderet contra aggressorem, non cum moderamine inculpate tutelæ; qui ex commu-

ni sententia, ad aliquam restitutionem teneretur: at eodem modo se habet iste, cum possit alia ratione se defendere, ut exempli gratia, per responcionem æquiuocam; igitur cum se iniuste defendat, debet restituere.

Secundum, etiam accusator, cum non possit crimen probare, tenetur ad restituendum reo, dicendo, male dixi, & iniuste contra te egi. Ex quo inferitur, istos non posse sibi iniustam hanc restitutionem condonare: quoniam ad aliquid maius tenetur reus, quam accusator: ille enim tenetur dicere falsum dixi: hic vero, solum male dixi. At etiam in hac restitutione facienda per accidens se habere, quod qui accusatur teneatur confiteri, & nõ cõfiteri, & qui accusat posse probare, uel nõ probare.

Tertium, tanto magis tenetur reus ad restitutionem, quanto maior est infamia illata accusatori: & tanto est maior, quanto magis accusator affirmat se reum peccatorem uidisse, & reus magis negat se uisum fuisse.

Tertia sententia Ioannis Maioris quæst. 16. Adriani quæst. ultima de restitutione, Syluestri verb. Restitutio 3. quæst. 3. Soti lib. 4. de iust. & iure, quæst. 6 art. 3. Ledesma 2. parte. quarti quæst. 18. art. 2. qui doctores liberant hunc reum ab omni restitutione: cuius opinionis hoc est fundamentum: quia iste negando verum crimen, suo utitur iure, cum iniuste accusetur, quamuis negando peccet. Verum tamen est, quod Ledesma uidetur facere aliam sententiam, dum partim Caietani, partim horum opinionem amplectitur. Quare, si posset alia ratione se defendere, quam uerum negando crimen, ita ut negatio non esset necessaria, teneretur restituere, si autem nõ posset aliter, quam negando, sibi consulere, esset a restituendo liber. Hæc tertia opinio, probabilior esse uideatur; sed in eo deficiunt, qui eam docent, quod nulla ratione muniunt, quod est magnum in docendo uitium. Ut quid in re ualde perplexa sentiendum sit statuamus, quædam nobis fundamenta ponenda sunt.

Primum fundamentum, non quæcunque crimina possunt in iudicium humanum adduci, etiam si de ijs loquamur,

quamur, quæ in tali iudicio per accusationem delata puniuntur, sed ea tantum, quæ probari ab accusatore possunt, qui si non probet, pœnas dare debet, ut patet ex iure Canonico, capite primo & secundo, de Calumniatoribus. Probatio autem, quam accusator adhibere potest, duplex est; altera plena, quæ est sufficiens ad conuincendum reum: altera semiplena, quæ non est ita idonea ad rem demonstrandam, ut est auctoritas unius testis omni exceptione maioris.

Secundum fundamentum, qui ueri criminis, sed occulti, ut est illud, quod probari non potest, reus agitur, non est obligatus ad ueritatem manifestandam, cum eius crimen ad iudicium humanum non pertineat; sed potest, uel nihil respondere, uel ambiguus uerbis uti, ut alibi, cum de iudicijs scribam, planius docebo: quando autem crimen probari potest, certissimum est, quidquid uulgus existimet, esse obligatum ad ueritatem dicendam, etiam si de uita agatur. Quare non est dubitatio, si crimen sit huiusmodi, quod ad iudiciu pertineat; quia certum est in tali casu, si neget, esse obligatum ad restitutionem, sed difficultas est de occulto crimine, cum se illud commississe negat, unde accusatoris oritur infamia. Rursus, neque est dubitatio, si infamia sequatur ex eo, quod nihil respondeat, cum non sit ad respondendum obligatus, ea de causa, quod non interrogetur iuridice, nec similiter si cum æquiuocatione respondeat, cum suo utatur iure; sed in eo est tota posita controuersia, an teneatur restituere, si dicat, se non perpetrasse tale crimen, similiter, quod ad accusatorem attinet, cum ipse contra iuris ordinem & iustitiam procedat, nulla est dubitatio; cum certum sit enim ad restitutionem teneri, iuxta ea, quæ proxima disputatione diximus.

Tertium fundamentum, animaduertendum est, multum inter se differre, negationem criminis extra iudicium, & inficiationem quæ fit in iudicio: & in iudicio, aliter dicendum est, quod ad peccati granitatem attinet si intercedat iuramentum, aliter uero, si iuramentum

non interponatur. Crimen autem tribus modis a reo negari potest.

Primo, cum negat proprium delictum occultum, cui de eo ab Iudice examinatur, dicendo, nō feci id, de quo me interrogas, ita ut negatio eo tendat, ut negetur crimen de quo Iudex iuridice interrogare potest; ut est illud solum, quod per probationem confirmari ab accusatore potest, & debet.

Secundo, cum ita negat, ut noceat accusatori; dicendo eum esse calumniatorem, animo nimirum malo; nō ut se defendat.

Tertio, cum eo animo negat, ut se defendat; quamvis indirecte ex sua negatione sequatur infamia accusatoris, qui cum probare crimen non possit, pro calumniatore habetur. Vbi notandum est, cum accusator suam accusationem iuridice probat, nullam inde infamiam consequitur, etiā si reus crimen neget: cum non debeat haberi pro calumniatore, qui probationem idoneam adhibet. His hunc in modum adnotatis, ad propositam difficultatem his conclusionibus respondeo.

Prima conclusio, Qui iuste & cum ordine iuris accusatus & interrogatus crimen negat, peccat mortaliter, & si accusator aliquam inde infamiam contraheret, eā remouere deberet. Doctrina est communis & certissima, ideo nihil est cur pluribus probetur. Dixi autem, si infamia sit contracta; quoniam, cum quis iuste accusat, & crimen aliquo pacto probat, nō debet, nec potest haberi pro calumniatore, ex sola eius, qui accusatur, mei inficiatione; cum rei facile crimina negare soleant. Quod si accusatorem, iniquum & calumniatorem appellasset, deberet, ex iustitia, palinodiam canere: quod faceret, si uel in iudicio fateretur crimen, uel extra iudicium diceret, cum non fuisse calumniatorem.

Secunda conclusio, Qui iniuste accusat, de crimine occulto, quod in iudicio probari non potest, peccat mortaliter, & famam restituere tenetur. Est communis doctrina & patet hac manifesta ratione, Quoniam is non solum

solum contra caritatem, sed etiam contra iustitiam facit. Quo autem modo restituere debeat, patet ex superiori disputatione. Modus autem ille, quem aliqui ponunt, esse obligatum dicere, se iniuste accusasse, est nescio quid commoditatis habeat, quia demonstraret reum non esse manifeste criminofum: tamen, ut supra etiam diximus, non repararet rei famam, sed potius criminis opinionem confirmaret, ut adnotauit Sorus.

Tertia conclusio, qui negat crimen de quo iniuste accusatur, non ut se defendat, sed malo animo accusatorem calumniando, grauiter peccat. Quoniam, non debet directe accusatori nocere, & ex odio crimen negare, cui id sit contra caritatem, sed suam tantum defensionem propositam habere. In hoc autem casu, etiā si accusatorem iniquum & calumniatorem appellet, tamen nō tenetur restituere famam. Quoniam, ut habetur capite de calumniatoribus, qui non probat, pro calumniatore habetur.

Quarta conclusio, probabile est, eum qui negat verum crimen, sed occultum, vnde indirecte sequitur accusatoris infamia, quando potest aliter se defendere, peccare mortaliter, & esse obligatum ad famam restitutionem. Est conclusio pro sententia Ledesmae, quam fortal se non negarent alij: quæ his rationibus confirmatur.

Primo, non habet reus in iudicio maius ius ad defendendam propriam famam, cum detrimento famæ iniuste accusantis, quam habeat quiuis homo ad defendendam vitam propriam, cum morte alterius, nimirum aggressoris: atqui ex communi Doctorum sententia, qui aggressorem, cum posset aliter vitæ suæ consulere, occidit, tenetur restituere; ergo etiam ille, qui infamat, si alia ratione potest suæ famæ providere. Ut enim se habeat fama ad famam, ita vita ad vitam.

Secundo, quæ ratio procedit a priori, hoc est ab ipsa causâ, demonstrando in hoc actu esse veram iniustitiâ. Tunc fit iniustitia, cum plus aliquis punitur, quam culpæ grauitas requirit, & cum plus accipitur, quam non

sublatum: sed huiusmodi reus, cum potest aliter se tutari, plus infert mali, ei a quo est accusatus, quam sibi sit illatum: se igitur iniuste agit. Siquidem accusator ita procedit in accusatione, ut non auferat omnem viam reo, qua se defendere queat: ergo si reus non confugiat ad remedia sibi relicta, & accusatori nullam relinquat rationem, qua se tueri possit, cum neget se crimen fecisse, se iniuste gerit. Quo fit, ut in tali casu malum pro malo reddat, quod est vindictæ propriam; vindicta autem est iniustitiæ actus, igitur.

Quinta conclusio, probabilius esse videtur, si vniverse dicamus, eum qui negat verum crimen de quo iniuste accusatur, ad nullam restitutionem teneri.

Primo, si iste teneretur restituere, maxime, vel quia crimen fateri debet, ex quo capite, ut omnes consentunt, non obligatur, quia iniuste accusatus non tenetur suum crimen aperire: vel, quia alia ratione se defendere potest: verum cum omnis alia ratio sit ad se defendendum insufficientis, non est obligatus ad aliam rationem ineundam. Quod autem modi quibus posset fortasse suæ famæ & vitæ consulere sint insufficientes, patet: quoniam si non respondeat, maiorem suspicionem dabit: si dicat, se non esse obligatum respondere ad proposita, uel, si diceret, nescio quid dicatis, aut nego propositum, adhuc maiorem suspicionem de perpetrato crimine excitaret: non potest igitur ad alias vias confugere: ergo si negat, non facit contra iustitiam.

Secundo, reus in hoc casu non est obligatus ad crimen manifestandum: ergo, dum illud ad sui defensionem negat, cum iniuste infametur, nemini facit iniuriam. Non secus ac si quis mendacium recuperaret pecuniam, quam alia via recuperare non posset.

Tertio, accusator eo ipso, quo sciens & uolens iniuste ad accusandum accedit, vult se exponere periculo, ac etiam se exponit, amittendi famam: ergo, qui eam auferit, negando occultum crimen, nihil facit contra iustitiam: cum volenti non fiat iniuria. Posset fortasse quispiam

spem in hoc casu ita statuere, ut quando reus haberet probabilem opinionem de sua defensione per aliam viam, quam per criminis negationem, debeat illam tenere, ne se ita defendendo, accusatori noceat: quando vero existimaret non posse idonee sibi aliter consulere, quam inficiando crimen, tunc sine ulla iniustitia negare posset.

Sexta conclusio, Reus in casu proposito, cum negat verum crimen, sed occultum, si intercedat iuramentum videtur peccare mortaliter. Hæc doctrina ex eo confirmatur, quod ita communiter Doctores sentire videntur, ob illam circumstantiam iuramenti.

Septima conclusio, si iuramentum non adfit, solum venialiter peccare videtur. Est conclusio, quam speciatim docet Gabriel 4. sent. dist. 17. q. 16. dubio 3. & ea ratione confirmari potest, quia est quoddam mendacium officiosum, sui defendendi causa prolatum, eo casu, quo non teneretur veritatem confiteri.

Octava conclusio, qui in iudicio uerum crimen negat, quando iniuste accusatur, nullum videtur peccatum committere. Hæc conclusio, alibi in materia de iudicijs latius explicanda est, nunc breuiter dixerim hoc modo accipiendam esse. Cum iste negat crimen de quo accusatur, debet eo sensu negare, quo a iudice interrogari potest; qui ex communi Doctorum sententia, non potest interrogare de crimine, quod ad suum iudicium non pertinet, cuiusmodi sunt omnia crimina, quæ probari in iudicio nequeunt. Quando igitur reus negat se crimen fecisse, id in animo habere debet, ut neget se non commisisse tale crimen, de quo index interrogare debeat. Hac posita declaratione, allata conclusio hunc confirmatur in modum. Si iste peccat, maxime ratione mendacij: at hic nullum intercedit mendacium; quia negat crimen secundum rationem accusationis, seu interrogationis, qua quis de publico, aut aliquo modo, et notorio crimine reus agitur; igitur, cum non mentiatur, non peccat: & idem est dicere, Non feci hoc crimen, ac si di-

si diceret, non publice feci, quod uerum est: & cum hæc responsio sit uera, nullum erit peccatum, etiamsi intercedat iuramentum. Quando itaque quispiam interrogatur, vel accusatur contra ordinem substantialem iuris, potest negatione uti, sine ulla culpa. Quare, quod aliqui dicunt, debere hoc modo negare crimen, dicendo, Nego proposita, ut proponuntur, non admodum placet, cum hoc sit potius peccatum occultum manifestare: quia, dum ait se non interrogari, aut accusari iuridice, indicat se fecisse crimen, sed tamen occultum. Quo fit, ut nec etiam placeat quod priuatim Scotus ait, hunc hominem debere confiteri hoc peccatum, quia, nescit, an sit mortale, vel veniale: cum is, qui isto modo loquitur, nihil falsi dicat. Immo, qui dubitaret, an ista responsio sit peccatum graue, nec ne, non deberet ea uti: cum is peccet mortaliter, qui se exponit periculo peccandi mortaliter.

Nona conclusio, qui extra iudicium interrogatur, vel criminatur de aliquo peccato, si neget, solum peccat uenialiter, sed ad nullam tenetur restitutionem. Ratio cur peccet, ea est, quia mendacium dicit: quod peccatum poterat vitare non respondendo, vel dicere, non debeo tibi meæ uitæ rationem reddere, &c.

Sed peteres, cur eadem negatio in iudicio nullum est peccatum? Responderem, quia in iudicio interrogatur de crimine, ut si esset publicum, & negat se peccasse publice: extra uero interrogatur de ueritate simpliciter. Quod autem restituere non debeat patet, quia iuste se defendit. Et ut quæ diximus adhuc magis confirmentur, contraria argumenta dissoluamus.

Ad primum, qui crimen occultum negat; ut se defendat, ex se, nec contra iustitiam, nec contra caritatem peccat.

Ad secundum, non est par ratio utriusque casus: quia percussio non est ordinata ad ius suum defendendum, sicuti criminis negatio. Adde etiam, quod non posset se defendere tacendo, quia inde etiam sequi potest infamia.

Ad

Ad tertium, nulla fit reip. iniuria, quia resp. non radicatur de quocunque crimine, sed de eo tantum, quod probari potest. Potius itaque accusator pro iniusto habendus est, qui, quod pertinet ad forum Dei, ad humanum iudicium traducere conatur.

An qui alterius crimina ab alijs audita refert, sit ad famam restitutionem obligatus. Quæst. XX.

QUOD is, qui audita ab alijs de aliquo crimina, alijs narrando nihil iniuste agat, ac proinde nihil restituere debeat, his potest argumentis probari.

Primo, is qui audita refert, nulli facit iniuriam, cum neminem criminetur: ergo nihil peccat contra iustitiam, quare ad nullam restitutionem obligandus erit.

Secundo, cum quis alterius dicta simpliciter narrat, nihil affirmat: ergo ipse nihil de aliena fama detrahit: ac proinde ad nullam restitutionem obligari debet. Cõfirmatur hæc ratio, quia non est certum eos, qui dixerunt non fuisse mentitos: præsertim, cum in infamando proximo, homines facile mentiri soleant.

Tertio, cum aliquis alterius crimen refert, & ipse nihil dicit, aut facit, ex quo, quod narrat fiat magis credibile, se habet tanquam purum relatores: ergo nullam uidetur præbere occasionem credendi: & ideo, licet qui audiunt, sua leuitate credant, ad nullam famæ restitutionem cogendus erit: cum is solum debeat restituere, qui fuit in causa, ut alius damnum pareretur. De hac difficultate hæc sunt scriptorum sententiæ.

Prima Scoti in quarto sent. dist. 15. quæst. 4. quæ his dictis explicatur.

Primum, qui infamat audita narrando, si non addit maiorem certitudinem, aut in modo dicendi, aut ratione dicentis, vel alterius circumstantiæ, non tenetur ad restitutionem, quamuis inde sequatur infamia: quoniam

is, qui hoc pacto audita refert, nihil facit, siue addit propter quod et fides habenda sit; & ideo, ex se, non infamatur. In hoc dicto consentiunt cum Scoto, Adrianus, quaestione penultima de restitutione, in responsione ad octauum argumentum, Gabriel dist. 15. q. 16. art. 3. dubio 2. Syluester verbo Detraçtio, §. 4. Caietanus in suis commentarijs in secundam secundæ q. 73. art. 2. & Nauarrus in Enchir. c. 18. num. 50. Dicunt itaque hi Doctores, hunc actum, seu hanc relationem per se non obligare ad restitutionem famæ, nisi forte ratione scandali.

Secundum, qui aliena crimina refert animo nocendi, peccat mortaliter contra caritatis præceptum. Addit Nauarrus, peccare etiam mortaliter, quando narrat crimen maxime aptum ad infamandum, & ei constat auditores fidem habituros.

Tertium Scoti dictum, quando ista refert non animo nocendi, sed ex quadam leuitate, & imprudentia, peccat solum uenialiter. Addit rursus Nauar. quod si ex eadem leuitate referat crimen alias infamatorium, solum peccabit uenialiter.

Secunda sententia Antonini parte 2. tit. 2. capite 2. §. 3. & Scoti lib. 4. de Iust. & iure, quaest. 6. art. 3. qui putant, hunc actum, ex se, esse infamatorium, ac proinde obligare ad restitutionem, qui tamen auctores suam opinionem non probant. Nos de hac difficultate ita statuimus.

Prima conclusio, qui alterius crimen ignotum, ab alijs auditum, apud alios refert, nisi bono animo & debitis circumstantijs faciat, semper, saltem uenialiter, peccat. Quoniam, in hoc casu, talis actus est oriosus & uanus: non vacat igitur aliqua saltem leui culpa.

Secunda conclusio, qui auditum crimen narrat, animo nocendi ei, cuius crimen refert, mortaliter peccat. Doctrina est certissima, & patet ex communi sententia: siquidem nocendi animus est contra caritatem: quare si qui hoc animo audita refert, notabile detrimentum inferre uelit, profecto grauiter peccabit.

Tertia conclusio, qui animo nocendi non refert, sed tamen

tamen probabiliter credit alios fidem habituros, & proximum famam apud eos, quibus refert amissurum, grauiter peccat, & ad restitutionem tenetur. Ratio huius doctrinæ est manifesta: quia dat causam sufficientem damni: quare iuxta decretum Gregorij I X. cap. Si culpa tua, de iniurijs & damno dato; restituere debebit. Iste enim non potest excusari ob ignorantiam, uel imprudentiam, cum uerisimiliter credat, alios credituros.

Quarta conclusio, qui dum crimen refert, ita narrat, ut aliquo modo illud faciant credibile ijs apud quos narrat, grauiter peccat, & restituere tenetur. Hæc conclusio eadem patet ratione: & corroboratur ex eo, quod non est amplius simplex relator, sed etiam auctor, dum quod refert, sua auctoritate confirmat.

Quinta conclusio, si quis alterius crimen ab alijs auditum, ita referat, ut etiam manifestet eos, a quibus audiuit, qui factum uiderunt, ex se, infamat, & restituere debet: hæc conclusio his confirmatur rationibus.

Primo, ille per se infamare censendus est, qui narrando addit, causam aliquam, propter quam, quod dicit confirmari, & fides ei haberi possit: atqui, qui hac ratione dicta refert, aliquam adducit rationem, qua res fiat credibilis, testimonium nimirum: igitur, & quamuis testimonium alias non esset efficax, tamen cum est oculatum, magnam uim ad fidem faciendam habet.

Secundo, si iste relator, ut alij docent, id quod refert, aliquo pacto confirmaret, re uera infamaret; quia per suum consentum inducit alios ad credendum: sed persona, a qua audiuit potest esse maioris auctoritatis, quam ipse sit, & quatenus est oculatus testis, semper maiorem fidem facit, nisi pro homine mendaci alias haberetur; igitur magis infamat, quam si solum diceret, ego audiui, & ita credo: ut ecce, si quis diceret, hæc a Principe, seu ab alio uiro graui audiui. Quod si dicas, crimen non est ita certum, ac si diceret se uidisse, Hoc nihil est, quia qui credit ei, qui dicit se uidisse, credit etiam ei, qui dicit se audiuisse. Verum hic actus non est ita infamatorius,

rius, ac si diceret, ego credo, & ego uidi. Peccat itaque iste contra iustitiam, cum det causam damni, & tenetur ad restitutionem, sed non ita exactam, atque si dixisset, se uidisse, aut dicta confirmasset.

Sexta conclusio, non solum peccat mortaliter, qui refert animo nocendi, & qui credit alios credituros, sed etiam qui crimen notabile manifestat, etiam si ei non cōfret, alios fidem habituros; ita ut in dubio peccet mortaliter: secus si opinaretur sibi fidem non esse habendam. Ratio huius doctrinæ ea est, quia talis actus, ex se, est maxime idoneus ad infamandum: quare, dum mihi non constat ex eo famam non esse lædendam, expono me periculo peccandi mortaliter; nulla adhibita diligentia; quod qui facit, mortaliter peccat. Non secus, ac si quis de testō aliquid deiceret, in plateam, ubi solent homines diuersari, nulla diligentia adhibita. Quod si culpa non sit notabilis, & non adsit nocendi animus, est solum peccatum ueniale.

Septima conclusio, si quis audita crimina simpliciter referat, & nulla ratione confirmet, aut sua, aut eorum, auctoritate, a quibus audiuit, dicendo se solum audita referre, non uidetur esse detractor, etiam si inde sequatur infamia. Quoniam, qui hac ratione narrat, ex se, non gignit infamiam, sed ex audientium leuitate accidit, ut simplici relationi credant, & potius debent esse difficiles ad credendum aliena crimina: cum quilibet in dubio præsumendus sit bonus. Neque quiuis, qui aliquo modo dat causam peccandi contra iustitiā iniuste agit, ut cum causa est remota, & per accidens: ut si quis relinquens pecuniam in manifesto loco daret occasionem furti faciendi: is profecto non offenderet iustitiam. Quo fit, ut cum in tali casu non intercedat detractio, non sit peccatum graue, cum uideatur ex quadam leuitate fieri. Quamobrem si in tali relatione, nulla adsit circumstantia, qua res confirmetur, ex sua natura, non erit actus infamatorius.

Octaua conclusio, quamuis doctrina in septima conclu-

clusione posita uera ut tamen, quia prædite loquendo, raro talis relatio fieri solet, quin aliqua ratione relata confirmetur, uel quia referuntur auctores, a quibus accepta sunt, uel quia ex modo dicendi confirmatur; uel quia fama uires acquirit eundo, unde crimen alias occultum maiorem lucem potest accipere, uel quia homines facile possunt sibi persuadere quod narratur, & denique ob alias circumstantias; ideo ab huiusmodi actu est omnino abstinendum: & eo magis, quo est facilius infamandi modus, & quo minus æstimari solet; & raro culpa uacat. Quare tutius erit, ut qui sic se gessit, si putat famam fuisse detractum, aliquid restitutionis faciat.

Nona conclusio, quando fama per hunc modum esset ablata, restitutio facienda esset hoc pacto. Iste igitur, non solum deberet dicere, se leuiter locutum fuisse, sed etiã dare operam, ut opinionem, quã alij conceperunt, quantum est in se, remoueret: non tamẽ tenetur dicere, se mentitum fuisse, dicendo, se non audiuisse, si reuera audiuit. Et hæc de conclusionibus.

Argumenta contraria, confirmant septimam conclusionem; quæ, ut diximus, uera est, si hic referendi actus nude & simpliciter consideretur. Quam confirmares auctoritate eorum doctorum, quos supra citauimus; quorum sententiam uiri docti, & pij libenter sequuntur. Quæterum, si quis praxim spectet, & circumstantias, quæ cū tali relatione solent esse annexæ, liberius fortasse in aliã opinionem ibit: cum homines non soleant ita simpliciter, & sine auctore aliena crimina narrare, sed cum allata argumenta uideantur probare, nunquam per talẽ relationem iustitiam lædi, soluenda nobis sunt.

Ad primum, si adsint circumstantiæ, quæ talem relationem confirmant, infamat: quia non simpliciter refert.

Ad secundum, si sit simplex narratio, non sit iniustitia, sit tamen aliqua ratione, cum non solum nude, & otiose narratur. Quod autem qui dixerunt mentiti sint, non constat; immo qui primo manifestant rem, uel a se vi-

se uisam, uel per indicia manifesta cognitam, uim habent ad ea quæ dicunt confirmanda.

Ad tertium, si sit purus relator, erit a restitutione liber. Et ut hanc difficultatem concludamus, si quis simpliciter referat; & nulla adsit circumstantia, quæ rem confirmet, uel is qui dicit nullius sit auctoritatis, uel qui adiunt fidem non habent, uel si peccatum una cum emendatione narretur, uel si occasio infamie sit remota, aut denique interim res fuerit alia ratione uulgata, nulla erit facienda restitutio. Lege Nauarrum in enchiridio cap. 18. num. 36. & 50. Qui autem uoluerit se ab his tris liberare, sibi ipsi attendat, & fratris pudenda nulla ratione manifestet. Et quoniam longior hac de re disputatio pertinet ad materiam de detractioe, hic sit huic quaestioni finis.

An qui diffamat aliquem eo in loco, ubi non est diffamatus, famam restituere debeat. Quest. XXI.

VT propositæ quaestionis status intelligatur, sive atque fuisse uirgis cæsum Venetis, aut ad palum publice alligatum, unde publicè in hac ciuitate contraxit infamiam; quaeritur, an iste possit diffamari Romæ: similiter, si quis publicus esset concubinaris, uel homicidū notorium uno in loco commississet, an alibi eius crimen sine iniustitia manifestari queat. Id fieri non posse hæ rationes demonstrare uidentur.

Primo, iste qui diffamatus est per publicam iudicis sententiam, uel per notorium factum uno in loco, alibi suam famam illesam retinet: ergo, si quis eum ibi diffamet, facit contra iustitiã, ac proinde restituere debet.

Secundo, nemini licet cuiquam obijcere crimen, de quo publice infamatus fuit, ei exempli gratia dicendo, ad palum ligatus, uel publice uirgis cæsum fuisti; ergo neque licebit eundem diffamare apud alios: consequentiã uidetur nota ex paritate rationis.

Ter-

Tertio, fama est bonum quoddam late fusum, quod aliquis potest in una parte amittere, & in alia retinere: igitur cum quis priuat proximum tali bono apud eos, apud quos illud adhuc possidet, peccat contra iustitiã: ac proinde tanquam diffamator, est ad restituendum obligatus.

Quarto, eadem uidetur ratio de eo qui contraxit infamiam per publicam sententiam, & de eo qui publice peccauit: at hunc alibi diffamare ex multorum opinione, est iustitiã ledere: ergo eadem ledet, qui illū diffamat: quod eadem sit ratio, ex eo probatur, quia modo crimen sit publice notum, nihil refert, quod uno uel alio modo notum fuerit. Atque hæ sunt rationes, quæ in hac parte difficultatem facere uidentur: de qua hæ sunt auctorum sententiæ.

Prima sententia, est domini Caietani tomò 2. opusculorum, opusculo 31. responsione nona; qui affirmat licere diffamare eum, qui alibi fuit diffamatus: quia, cum iure diffamatus fuerit, non fit ei iniuria, si diffametur. Idem docet Nauarrus in Enchiridio cap. 18. nu. 26. Ioan. Maior, dist. 22. quest. 2. & nonnulli alij.

Secunda sententia Adriani quolibetò 11. quest. prima; qui id negare uidetur, maxime ob primum & secundum argumentum.

Tertia sententia aliorum, qui distinguunt de eo, qui fuit per sententiam iudicis diffamatus, & de eo qui solū publicum commisit crimen, ut facit Sotus lib. 5. de iust. & iur. quest. 10. art. 2. quod etiam nos faciemus. Sit igitur pro solutione huius difficultatis unicum fundamentum, in quo quasdam asseram distinctiones.

Prima, duobus modis potest aliquis publicè infamiam contraxisse; primo, cum per publicam sententiam fuit de aliquo crimine condemnatus, ut patet in allatis exemplis: altero modo, per factum notorium in uicinia, uel urbe, de quo tamen non fuit publice condemnatus.

Secunda, qui publice amisit famam, duobus modis se habere potest: primo, cum perseverauit in eadem infamia,

I nia,

nia, & eodem modo remanet in hominum opinione: secundo, cum perditam famam aliqua ratione recuperavit. Exempli gratia, si quis fuisset damnatus de crimine hæresis, & postea ad se reuersus palinodiam cecinisset, nec amplius pro tali haberetur: uel si quis post sententiam contra se latam, demonstrasset se fuisse iniuste damnatum.

Postrema distinctio, duobus modis potest aliquis errare istū diffamando: uno contra caritatem, altero contra iustitiam, qui duo modi perpetuo sunt memoria retinendi in hac de restitutione materia. His positis distinctionibus, de re propoſita, ita statuo.

Prima conclusio, Infamare alibi eum qui uno in loco infamiam publicam quouis modo contraxit, animo nocendi, sine ullo bono fine, est peccatum mortale contra caritatem. Patet hæc conclusio ex communi doctrina Adriani, Soti, Caietani, Nauarri, & aliorum, nam etiā carnifex, qui est iustitiæ minister, grauiter peccaret, si furem hoc animo suspenderet, ei ut noceret.

Secunda conclusio, si qui publice suæ famæ iacturam fecit, eam recuperavit, in alio diffametur loco, id, non modo est contra caritatem, sed etiam contra iustitiam. Quod sit contra caritatem omnes concedunt: Quod etiā uioletur iustitia, docet Nauarrus, in repet. cap. Inter uerba 11. quæst. 3. quamuis Sotus id negare uideatur, si loquamur de eo, qui per sententiam iudicis fuit condemnatus: nostra conclusio hac ratione confirmatur. Quoniam iste per crimen commissum fuit priuatus fama præterita, non autem ea, quam postea recuperavit: igitur non potest sine iniustitia diffamari; nisi quis narrando crimen, etiam emendationem manifestet, unde fama resarcita fuit.

Tertia conclusio, diffamare eum, qui per iustam iudicis sententiam famam amisit, nec eam recuperavit, eo in loco, quo eius infamia non dum peruenit, non est contra iustitiam: probatur.

Primo, ex communi sententia, ita Caietanus, Sotus,

us, Nauarrus, Ioannes Mayor, & Bartolus l. ex ea ff. De postulando.

Secundo, quia iste publica sententia priuatus fuit sua fama in pœnam, & qui sic damnantur, per leges habentur infames: igitur, qui eos alibi, ubi eorum infamia non est nota, diffamant, nihil contra iustitiam peccant: etiā si apud eos id faciant, qui diffamatum norunt.

Tertio, quoniam casu factum est, ut huius hominis infamia non peruenit ad alia loca, in quibus diffamatur.

Limitatur hæc conclusio a quibusdam: quia dari potest casus, in quo non sine iniustitia fieret ista infamiae dilatio, quando nimirum inde confurgeret infamia alterius personæ. Exempli gratia, si quis fuisset damnatus tamquam hæreticus in Hispania, & id manifestaretur Romæ, ubi reperirentur filij eius, qui damnatus fuerat, qui inde infamiam contraherent.

Addunt alij hanc aliam limitationem, si id manifestaretur in loco omnino remoto, & extra regnum, in quo ille damnatus fuerat: ad quem locum probabiliter infamia illa peruenire non potuisset. Quam limitationem confirmares uno uel altero argumento supra facto: quia in loco omnino remoto, iste infamatus, se habet, ac si esset occultus: Causa autem cur non sit contra iustitiam, si id fiat in locis uicinis, uel in eodem regno, & iurisdictione, ea est, quia homines diffamantur ad exemplum aliorum, qui sub eodem sunt regimine. Illud tamen certum est, eum qui eo in loco manifestat, quo noticia infamiae peruenire non poterat, semper peccare contra caritatem.

Quarta conclusio, qui manifestat crimen notum extra iudicium, alio in loco, ubi non est notum, peccat contra caritatem, & iustitiam. Est doctrina Soti & Nauarri locis citatis, quam his rationibus confirmo.

Primo, quoniam quod est hac ratione notorium, non dicitur notum, nisi respectu eorum, qui poterant adesse, & aliorum, ad quorum notitiam facile illud crimen poterat peruenire: quo fit, ut si iste domicilium mutet, eius

crimen ibi pro occulto haberi debeat.

Secundo, qui hac ratione est diffamatus, non amittit suam famam; cum ea non sit priuatus in penam, per aliquam iudicis sententiam: ergo non debet aliquis contra iustitiam eum sua fama priuare apud eos, apud quos adhuc eam retinet.

Quinta conclusio, qui huiusmodi crimen manifestaret, apud eos, qui paullo post eius notitiam habere possissent, ut sunt ij, qui in eodem reperiuntur loco, non faceret contra iustitiam. Quoniam, qui notorie in aliquo loco peccat, ex se, coram omnibus peccat; & per accidens est, quod alij non adfuerint, aut statim crimen non cognouerint.

Sexta conclusio, licet aliquando sine peccato, & iniuria alterius uitium & peccatum detegere.

Primo, propter bonum spirituale alterius: ut ecce, habetur aliquis pro manifesto haeretico, uno in loco, & est periculum ne alios alibi corrumpat, possum eius crimineo in loco manifestare.

Secundo, propter bonum temporale proximi: ut, si aliquis medicus esset omnino ignarus, & ei aliquo in loco prohibitum fuisset, artem suam exercere, possum eius ignorantiam alibi manifestare, si sit periculum ne ibi eam exercent.

Postremo, ob utilitatem reip, ut si quis eligendus esset in Praelatum, seu Praetorem, de quo certo sciretur, fore reip, perniciosum. Sed animaduertendum est, ut semper adsit necessitas, & ut ille eodem labore uitio: quia si esset emendatus, non liceret. His ita positis & probatis conclusionibus, facile est argumenta allata diluere.

Ad primum, patet ex ijs quae diximus in tertiae conclusionis probatione: isti enim cum fuerit iuste in penam ad aliorum exemplum diffamatus, nulla sit iniuria, si alibi modo dicto diffametur.

Ad secundum, non est par ratio, quia nemini licet esse contumeliosum in alium, obijciendo illi perpetratum crimen, aut etiam naturale uitium: quod qui olim in pri-

ma

ma ecclesia faciebat, ut libro de Pacificatione scripsimus, excommunicationis pena puniebatur. satis igitur infirma est ista Adriani ratio.

Ad tertium, hoc argumentum, quid probet, & qua ratione solui possit, patet ex dictis in tertia & quarta conclusione.

Ad quartum, non est par ratio, ut supra clare demonstratum fuit. Multa alia, quae huc potuissent afferri, rejicienda sunt ad materiam de detractione.

An fama cum uita & fama periculo restituenda sit.

Quaestio XXI.

QUOD cum uita & fame periculo famam restituere sit necessarium, nonnullis rationibus, quae pondus aliquod habere uidentur, probari potest: ex quibus tres praecipuas afferam, ad quas alias reuocare posses.

Primo, si infamator non est obligatus restituere famam cum suae uitae periculo, ob eam maxime causam, quia restitutio facienda est in eodem bonorum genere, in quo facta est iniustitia: at hoc nihil est, quia nemo debet cedere debitori, ex eo, quod non potest restituere in eodem genere; sed potest exigere omnem satisfactionem possibilem: Quod si qui iniuste egit, in has se redegit angustias, sibi ipsi tribuat. Quod confirmatur a simili de pecunia, cuius damnum resarciendum est, etiam cum fame detrimento; quamuis fama, sit in superiore bonorum ordine, quam sit pecunia, ut uita est superior fama.

Secundo, fieri potest, ut fama unius plurius facienda sit quam uita alterius: sicuti etiam maxima pecuniarum copia plurius fieri potest, quam alicuius fama: ergo in tali casu facienda esset restitutio fame, cum maioris sit momenti, cum uita periculo, quae minoris est ponderis. Ut ecce, plurius facit resp. famam alicuius nobilis uiri, quam uitam hominis ignobilis: & ideo, si homo ignobis

I 3 lis

lis uirum illustrem fama spoliaret, ab illo uite penam ad iustitiam seruandam recipere. Contra uero, si uir nobilis iustitiam note hominem fama priuaret, eius fama pecunia estimaret.

Tertio, si quis falso aliquem accusasset de crimine heresis, ita aut etiam familiam integram; teneretur proculdubio cum uite periculo istorum famam restituere; cum sit multo maius bonum, quam unius uita: igitur, confirmatur hec ratio a pari, si qui furatus esset ingentem thesaurum, teneretur profecto cum uite periculo ad restitutionem faciendam, igitur idem dicamus oportet de fama, presertim multorum, que pluris fieri deberet, quam ingens thesaurus. Et he sunt rationes, que rem hanc dubium faciunt, de qua hec sunt Doctorum placita.

Prima opinio, quam defendit Caietanus, secunda secunde quest. 63. art. 6. & Nauar. in enchir. cap. 17. nu. 89. ubi Soti argumenta refellit, & Caietanum sequitur. Hec sententia duo dicit.

Primum, nemo tenetur restituere bona inferioris ordinis, cum periculo amittendi bona superioris ordinis, hoc est, pecunias cum periculo fame & honoris, & famam cum periculo uite.

Secundum, cum restitutio bonorum superioris ordinis non potest fieri in eodem genere, fieri debet bonis inferioris ordinis. Quare, qui non potest restituere famam pro fama, restituet pecuniam. Statuit itaque dominus Caietanus has duas restituendi regulas. Quamuis Nauar. contendat, famam non esse estimabilem pecunia: Syluester etiam, uerbo Detractio, §. 4. affirmat restitutionem fame non esse faciendam pecunijs. Ratio, qua innititur est hec: quia, si quis non habeat pecuniam quam pro pecunia accepta satisfaciat non tenetur dare famam: ergo nec qui famam restituere debet, tenetur dare pecuniam.

Secunda sententia aliorum, qui tenent priorem sententiam quantum ad primum dictum, non esse uniuersaliter ueram, & posse, & debere interdum fieri restitutionem

tionem cum detrimento propriæ fame, ac etiam uitæ. Ita Adrianus in 4. in materia de restit. in principio. Ioannes Maior 4. sent. dist. 15. quest. 17. Sotus lib. 4. de Iustitia, & iure quest. 6. art. 3. & quest. 7. art. 2. Ledesma in materia de rest. Nos de hac re quid sentiamus, his conclusionibus aperiemus.

Prima conclusio, uniuersaliter loquendo, fama non est restituenda cum periculo uitæ: quæ doctrina his confirmatur rationibus.

Primo, ex communi sententia, quæ in re morali, ut alias diximus, retinenda est; cui etiam communis hominum consensus accederet: quare in ijs quæ frequentius accidunt, regula illa prima primæ sententiæ retinenda est.

Secundo, quia uniuersè loquendo, conuenienter fit restitutio per bona quæ sunt eiusdem ordinis; & ita pro ciuili debito nemo debet mortem pati, aut sese infamare: aliàs enim sepe magna fieret inæqualitas, contra iustitiam commutatiuam.

Tertio, metus mortis liberat adulteram a restitutione faciendi filio legitimo, ut docet Innocentius cap. Officij de penitentijs & remission. igitur uniuersè loquendo, talis restitutio non est necessaria. Adde etiam, quod iste restituendi modus non est in usu. Atque has rationes hic breuiter attigisse sufficiat, cum de eadem re infra accuratius disputaturi simus.

Secunda conclusio, fama aliquando restituenda esset cum aliquo periculo uitæ. Hanc conclusionem probant tres rationes, quas initio disputationis attulimus: quibus Sotus suam confirmat opinionem. Quare, si incidere casus, in quo de salute & pace publica ageretur, deberet diffamator, cum aliquo uite periculo, famam restituere, cum pro re. uita exponenda sit. Quæ doctrina, licet uera sit, tamen sine maxima & urgenti causa ad praxim redigenda non esset. Sed huius conclusionis ueritas, cum de restitutione ab adultera facienda ageretur, diligentius examinabitur.

Tertia conclusio, fama restituenda est cum periculo proprię famę amittendę : quod his rationibus confirmatur.

Primo ex communi Doctorum sententia, in hac enim omnes conueniunt. Ita Scotus lib. 4. sent. dist. 15. quęst. 4. Gabriel eadem distincti. Sorus, & alij.

Secundo, qui pecuniam alterius abstulit, tenetur eam restituere cum detrimento proprię pecunię, alias enim nulla fieri deberet restitutio; quare etiam aliena fama cum periculo, & detrimento aliquo suę amittendę restituenda erit.

Tertio, cum periculo & detrimento uitę proprię, deo alium a mortis periculo liberare, quando iniuste fui causa, ut alius de uita periclitaretur, ut si falso testimonio a me lato, aliquis ad mortem fuisset condemnatus; quia debere retractare quod dixi, etiam si adesset periculum uitę, ut innocens absolueretur: ergo etiam cum periculo famę aliquando famam restituere debbo. Dixi, in allato exemplo, iniuste, quia ut Sorus & Ledesma docent, si quis commisisset crimen, propter quod alius ad mortem damnaretur, non teneretur se manifestare, ne alius iniuste pateretur, cum nõ fuerint in causa, eum ille sit iniuste damnatus.

Quarto, quia alias non fieret restitutio secundum æqualitatem, quam iustitia commutatiua requirit: si quidem, is qui famam abstulisset, non tantum mali pateretur, quantum intulit. Hęc communis doctrina solet a quibusdam limitari, distinguendo de maiore & minore fama detractoris, & eius, cui fuit fama detracta; & de damno, quod inde oriri potest: limitationes sunt istę.

Prima Soti & Ledesmę, quando fama detractoris est maioris momenti, quã fama eius, cui detrahitur: ut, si qui detraxit, esset persona conspicua, & in aliquo gradu constituta, puta Episcopus, uel Princeps, & is qui infamia notatus fuit, homo quidam communis: tunc enim detractor non teneretur restituere cum detrimento suę famę, sed posset alia ratione satisfacere, quod etiam supra dixi-

diximus: ut, pecunia, laude, &c. Quod si infamatus nollet huic restitutioni acquiescere, diffamator nõ esset ad aliquid aliud obligatus. Quoniam in tali casu, non debet infamatus uelle ut sibi restitutio fiat, cum tanto infamantis detrimento: Quandoquidem nec pecunia cum nimio in eodem bonorum genere danno restituenda est.

Hęc limitatio, adhuc moderatione indiget; quia non habet locum nisi excessus famę sit notabilis: si enim paruus esset excessus, fieri deberet, cum detrimento proprię famę. Etenim multo melior est eius, cui detrahitur conditio, quam detrahentis; in cuius famam ille ius habet: quo fit ut in fama sint æquales.

Secunda limitatio, etiam si fama detrahentis non esset maior, & multo maior: tamen si ex restitutione sequeretur magnum scandalum, aut detrimentum multorum, præsertim spirituale, tunc non debet fieri cum detrimento famę, sed alia uia. Ut posset accidere si persona detrahens esset ecclesiastica, & alias bonę famę, & is cui detrahitur uir secularis, & infimę notę homo. quare, in hac re confessarius debet esse cautus, atque personarum considerare attributa, cum penitentibus ad famę restitutionem obligat.

Quarta conclusio, fama restitutio, cum alia ratione fieri non potest, uel non debet, potest fieri pecunia. Est hęc conclusio pro communi sententia, contra Syluestrum, & Nauarrum loco supra citato, qui affirmat famam non esse æstimabilem pecunia, ubi Soti rationes afferunt, quas soluere, & Diuum Thomam in suam sententiam trahere conatur: uostram tamen opinio his rationibus confirmatur.

Primo, detrimentum corporis reparari potest pecunia, ut supra est demonstratum: ergo etiam detrimentum famę: cum non magis distet bonum famę a pecunia, quam corpus bonum: ubi animaduertendum est, nos non loqui de damno emergente ex famę detractio-
ne, sed de damno accepto in bono ipsius famę.

Secundo, ex Aristotele libro quinto Ethico, capite

quinſto, pecunia eſt pretium æquiualeſ omnibus bonis temporalibus aptum ad conſtituendam, ſeu reſarciendam omnem inæqualitatem; ergo cum fama ſit quoddam omnem inæqualitatem; poterit pecunia compenſari. Confirmatur hæc ratio ex ipſomet Nauarro, qui numero nonageſimo, Caietani opinionem moderatur, & ait eam procedere in fama, quæ oritur ex bonis virtutum Theologalium, & moralium, quod hæc non ſit æſtimabilis pecunia: at vero in fama ex alijs rebus præclaris parta, fieri poteſt æſtimatio: qualis eſt fama ingenij, ſcientiæ, artium, diuitiarum, aliarumque ſimilium rerum: & quidquid dicat Nauarrus, hæc eſt diui Thomæ opinio. Neque fundamentum, quo Sylueſter ſuam opinionem munit, eſt omnino firmum; quoniam quando, iſ qui debet, habet pecunias, quibus poſſit ſoluere, ſpeciatiim pecunias dare tenetur, non aliquid aliud, niſi creditor velit accipere: & ita pari ratione, fama non eſt danda loco pecuniæ. Immo, probabiliter dici poteſt, poſſe creditori reddi famam, pecuniarum loco, ſi ei eſſet vtilis. Vt ecce, ſinge creditorem indigere famulo, quem ſibi pararet, ſi pecunia ſibi debita reſtitueretur: & cum non reſtituatur, aliquod detrimentum famæ patitur: tunc debitor poſſet illi inferuire, quæ ſeruitus creditori loco pecuniæ ſatisfaceret. Quamuis autem hæc vera ſint; tamen, vt ſupra diximus, quia non ſolet eſſe in vſu iſta reſtitutio, per compenſationem pecuniæ; præſertim apud ingenuos homines, ideo niſi ſpeciatiim requiratur, qui non reſtitueret, excuſari poſſet.

Quinta concluſio, famæ reſtitutio non tranſit ad hæredes. Hoc affirmauerim contra Adrianum quolib. 11. & Nauarrum, capit. 18. numero. 46. qui aliter ſentiunt. Noſtra ſententia ex eo primum confirmari poteſt, quod contraria opinio nunquam fuit in vſu in eccleſia; ac proinde non videtur ſine urgenti ratione, quæ non apparet, introducenda. Deinde, quia ut ſupra diximus, reſtitutio famæ eſt actio perſonalis, & ad eum pertinet, qui detraxit: quare, cum hæres ſuccedat in hæredem

redi-

reditate, ſolum ea onera ſentire debet, quæ hæreditate ſequuntur, cuiuſmodi non eſt famæ reſtitutio; niſi quando fama eſſet taxata pretio. Quod ſi obijcias, cap. in literis, tit. de ſepulchris, & caput finale eodem, in quibus habetur, hæredes ſatisfacere debere pro defunctis, id intelligendum eſt de ſatisfactione debitorum, quæ hæreditatem conſequuntur, cuiuſmodi non eſt debiti reſtituendæ famæ.

Argumenta in initio allata nihil eſt ut ſoluatur: probant enim concluſionem ſecundam, ut ibi diximus.

An fama reſtitutio condonari ſeu remitti poſſit.

Quæſt. XXI I.

VOD nemini liceat ſuæ famæ reſtitutionem cuiſpiam remittere, pro altera propoſitæ quæſtionis parte, quam nonnulli Doctores ſequuntur, hiſ rationibus probares.

Primo, Sapientiæ auctoritate Eccleſiaſtici capite 41. qua monemur ad habendam curam de bono nomine, quod magis permaneat, hoc eſt permanere, ſeu conſeruari debeat, quam mille theſauri pretioſi: & alio loco, Prouer. 22. dixit, melius eſſe nomen boni, quam ſint diuitiæ multæ: quare nemo poſſet ſine culpa tanti boni velle iacturam pati. Huc facit, quod Ariſtoteles famam inter partes felicitatis connumerauit: quæ autem ad felicitatem pertinent, nemo poteſt, aut debet alijs donare.

Secundo, grauiffima Diui Auguſtini auctoritate, quæ habetur apud Gratianum 11. quæſt. 3. Can. Non ſunt, vbi reprehendit eos, qui dicunt ſibi ſufficere bonam cõſcientiam coram Deo: quos, ait, non ſolum imprudenter, ſed etiam crudeliter agere, dum hominum exiſtimationem contemnunt.

Tertio, fama noſtra non ſolum eſt nobis neceſſaria, ſed etiam alijs, ut docet Auguſtinus loco citato: immo eſt neceſſaria etiam reip. cui expedit habere homines fa-

ma

ma claros: ergo nemo potest eam condonare absq; alie
na iniuria.

Quarto, nemini licet seipsum infamare, sicuti, nec
mutilare, aut occidere: ergo nec famam sibi resti-
tuendam condonare: quod qui faceret sese infamare vi-
deretur, cum in sue famæ statum restituere nolit: non se-
cus ac si quis nollet sibi pecunias reddi, vnde uel peri-
ret, vel magnum detrimentum in corpore pateretur.
Confirmatur hæc ratio, quoniam homo non est domi-
nus sue famæ, igitur non potest eam condonare. In hæc
dubitatione, duæ sunt præcipuæ Doctorum opiniones.

Prima sententia fuit Ioannis Maioris in quarto lib.
sent. dist. 15. quæst. 16. & domini Caietani in suis com-
mentarijs in secundam secundæ Diui Thomæ, quæst. 73.
art. 2. & in summa, verbo detractio; qui Doctores exili-
marunt hominem non posse sue famæ restitutionem re-
mittere, & si remittat, non valere: idque potissimum ob
eam causam, quod non sit sue famæ dominus: ex cuius
rei determinatione, huius quæstionis pendet resolutio.

Secunda sententia Antonini, parte 2. tit. 2. cap. 1. §. 3.
Adriani in 4. sent. quæstio. de restitut. famæ & quolib.
11. Soti lib. de ratione regendi, vel detegendi secretum,
membro 1. quæst. 3. & lib. 4. de iust. & iure, quæst. 6. art.
3. Nauar. in Enchir. cap. 18. num. 49. qui auctores, quo-
rum sententia est communis, sustinent licere interdum
famæ sue restitutionem condonare, uel etiam negligere,
etiam magno cum merito. Nos varijs conclusioni-
bus quid hac in re sentiendum sit aperiemus: & quia
fundamentum huius quæstionis videtur esse illud, an
homo sit sue famæ dominus; de quo est supra nonnihil
scripsimus; hic tamen eadem ueritas, tanquam huius
quæstionis fundamentum, repetenda, ac ponenda est.

Prima conclusio, homo habet verum & proprium,
ac plenum dominium sue famæ, sicuti & pecuniarum,
aliorumque externorum bonorum: quod hisce ratio-
nibus demonstratur.

Primo, communiore Doctorum opinione, & præser-
tim

tim Diui Thomæ, quidquid Caietanus tergiuersetur; in
secunda secundæ, quæst. 73. articulo 4. in responsione
ad primum, ubi luculenter hanc veritatem demonstrat,
cum ait, esse in arbitrio cuiusque detrimentum sue fa-
mæ pati, nisi id vergat in aliorum detrimentum.

Secundo, fama connumeratur inter bona tempora-
lia, in quibus, vt Aristoteles docet, tenet primum loci,
tribuiturque, tanquam præmium, virtuti: at bonorum
temporalium homo habet verum dominium; & præ-
sertim famæ, quam nemo acquirit nisi suis bonis operæ
tionibus; igitur.

Postremo, ne in re manifestissima longior sim, quam
locus postulat, de hac. n. re plura in materia de dominio
dicenda sunt, Sancti patres, & viri religiosi, cum laude
sue famæ iacturam fecerunt, & per famæ contemptum
perfectionis uiam ingressi sunt: quod profecto eis non
licuisset, nisi sue famæ dominium habuissent. Ideo Di-
uus Thomas, loco proxime citato, sustinendarum detra-
ctionum patientiam commendari posse affirmauit.

Secunda conclusio, potest homo famæ sue restitutio-
nem condonare. Patet ex proxima conclusione; quia
est eius dominus: & a simili de alijs bonis: & denique
ex communiore sententia.

Tertia conclusio, famæ sue restitutionem remittere,
ex genere suo, non est malum. Quoniam, cum homo sit
uerus famæ sue dominus, potest ob aliquam congruen-
tem rationem eius restitutionem alteri condonare, si-
cuti & pecuniarum; igitur.

Quarta conclusio, quamuis homo sit sue famæ domi-
nus; tamen in ea remittenda potest peccare, quod pec-
catum, ex suo genere, & vt plurimum, est ueniale. Quod
hac in re possit esse peccatum, patet ex illa Augustini
auctoritate supra citata: & confirmatur a simili, de eo,
qui sine ulla causa opes dissiparet. Quod autem, ex
se, sit ueniale peccatum, patet; quia est quedam prodigalitas:
quæ, ut docet Beatus Thomas, secunda secundæ
q. 120. art. 3. est quedam culpa uenialis.

Quinta conclusio, fame restitutione sine causa condonare, in quibusdam casibus potest esse peccatum morale, quos statim recensebo, quorum quattuor attingit Nauarrus in Enchiridio cap. 18. nu. 28.

Primus casus, quando inde proficeretur damnum spirituale ipsius remittentis: ut si bona fama esset in causa, ut ipse abstinere a peccato; in quod si famam despiceret, facile haberetur, uel se exponeret periculo peccandi.

Secundus casus, quando ex tali remissione oriretur damnum spirituale proximi. Ut gratia exempli, si diffamatus esset spectatæ sanctitatis homo, & sua bona existimatione, opinioneque alios ad honeste uiuendum alliceret: qui, si se diffamaret, aut famam negligeret, esset in causa, ut alij a bene agendo cessarent: immo ad male agendum ob diuulgatum de eo famam facile excitarentur. Huc pertinet illa superius citata Augustini auctoritas, quæ ad hunc casum confirmandum est omnino animaduertenda, ac propterea eam adscribendam putauit. Non sunt, inquit Augustinus, audiendi, siue uiri sancti, siue feminae, qui quoniam reprehenduntur in aliqua negligentia, per quam fit, ut in malam ueniant suspensionem, unde suam uiam longe ab esse sciunt: dicunt eorum Deo sufficere sibi conscientiam, existimationem huiusmodi non solum impudenter, uerum etiam crudeliter contemnentes: cum occidant animas aliorum, siue blasphemantium uiam Dei: quibus secundum suam suspensionem, quasi turpis, quæ casta est, displicet uita sanctorum: uel etiam cum excusatione imitantium, non quod uident, sed quod putant. Proinde quisquis a criminibus flagitiorum atque facinorum uitam suam custodit, sibi bene facit: quisquis autem etiam famam, & in alijs est misericors: nobis enim necessaria est uita nostra, alijs fama nostra.

Tertius casus, quando inde nesceretur periculum uitæ temporalis, aut etiam damnum temporale proprium, ita ut ex amissione famæ, aliquis non posset sibi uictum comparare: ut si uir doctus, aut aliquis artifex diffama-

retur

retur tamquam ignarus suæ artis: unde fieret, ut sibi uictum comparare non posset.

Quartus, quando inde sequeretur aliorum infamia: ut si Episcopus infamatus fuisset, aut se infamaret de turpissimo Simonie crimine; unde oriretur infamia aliorum, quibus cum simoniam contraxisset. Idem dicas de aliquo religioso, qui fuisset diffamatus de terribili hæresis labe; unde eius religio aliquam contraheret infamie notam.

Quintus, quando respublica magnum pateretur ex illa infamia detrimentum: ut, si aliquis Prætor uel reip. moderator esset maxime utilis, & ab eo penderet bona ex parte bonum ciuitatis regimen; & ob infamiam a regimine reijceretur, aut omnino inutilis redderetur. Idem dicas de aliquo illustri homine, qui arma profiteretur. Quo fit, ut uniuerse loquendo, Prælati & aliorum moderatores non possint se infamare, uel famæ restitutionem negligere.

Sextus, quando quis infamatus fuisset de grauissimo crimine, ut est apostasia, & hæresis peccatum: quorum criminum nota, omnino delenda est, & nulla ratione ferenda: cum nihil possit excogitari fedius, quam hominem fieri reum criminis diuinæ maiestatis læsæ. Propterea Christus dominus, ut est apud Ioannem capite octauo, cum alias multas contumelias æquo animo pertulisset, non passus est, se Samaritanum, quasi hæreticum, uel Idololatram appellari.

Septimus, non licet se infamare cum iactantia, quasi gloria de peccatis capiendo; quoniam, qui se hac ratione diffamant, in sacris literis uehementer reprehenduntur. Quid, aiebat Regius Propheta, psalmo quinquagesimo primo, gloriaris in malitia, qui potens es in iniquitate? Tota die iniustitiam cogitauit lingua tua, &c. & psalmo nonagesimo tertio, Usquequo peccatores, Domine, usquequo peccatores gloriabuntur.

Sexta conclusio, potest interdum homo fame restitutionem condonare, & consequenter se infamare, si-

nc

ne peccato: ita, ut si debita ad sint circumstantia, possit esse actus meritorius. Est conclusio contra primam sententiam, quæ nullo modo defendi potest: hanc ueritatem hæc demonstrant rationes.

Primo, quia fundamentum præcipuum contrariæ opinionis, quod homo non sit dominus suæ famæ, est omnino falsum: propterea, cõtrario posito fundamento, quod homines habeant verum suæ famæ dominium, sequitur, ut possint cum debitis circumstantijs, eius restitutionem remittere, & se aliqua ratione, infamare; sicut possunt alia bona temporalia, cum uirtute, alijs tribuere, & condonare.

Secundo, exemplo Sanctorum, & ipsius Christi domini, qui ut est apud Ioannem, capite vigesimo tertio, cum diffamaretur, non respondebat: & de Davide personam Christi gerente, legitur, factum fuisse tantquam mutum, & non respondisse calumniantibus. Sæpe Christus nos hortatus est ad paruifaciendam gloriã, famamque huius mundi contemnendam. Paulus, ut aliquando famam suam in iudicio iure defendit, ut in Actis Apostolorum legitur; ita etiam alibi dixit, se pro minimo habere ab humano die, id est iudicio iudicari, 1. Cor. 4. Augustinus, & Anselmus suis scriptis, humilitatis gratia, dum sua peccata litteris commendarunt, magna cum laude apud omnem posteritatem, & cum præmio apud Deum, se diffamarunt. Denique, Gregorius homelia nona in Ezechielem hac de re hæc luculentam scriptam nobis reliquit sententiam, linguas detrahentium, sicut nostro studio non debemus excitare, ne ipsi pereant, ita per suas malitias excitatas debemus æquanimiter tollerare, ut nobis meritum creseat. Sed hac de re plura alibi.

Tertio, licet infamanti nõ respondere, ut patet Christi exemplo: at qui non respondet cum possit, se diffamat: quia qui tacet consentire uideatur, igitur.

Quarto, si possum pro amico uitam exponere, quam uis non sim uitæ dominus, cur non etiam famæ restitutionem

tionem ei condonare poterò. Et sane, quis famam pro patris, & patriæ incolumitate esse exponendam neget, cum etiam uitam debeamus exponere? id si licet, cur etiam non licebit proximo, cum uirtute, eiusdem restitutionem condonare?

Septima cõclusio, quando aliquis remisit famæ compensationem, siue peccauerit, siue nõ peccauerit, is qui infamauit solutus est ab restitutionis vinculo. Patet hæc conclusio ex dictis, quia qui remittit, est suæ famæ dominus: & confirmatur a simili de remissione debiti pecuniæ, quò condonato, non remanet obligatio ad soluendum, per caput exigit, de censibus, libro sexto, & ibi per Glossam: & per eandem Glossam, verbo, Restituitur, super regula, Peccatum, eodem libro. Antequam autem ad argumenta respondeo, quasdam dubitationumculas huc pertinentes dissoluam.

Prima, dubitatio, si uerum est id, quod diximus, licere nobis famæ restitutionem condonare, ergo liceret etiam dare alicui facultatem, ut iterum infamia nos afficeret, quod uideretur omnino a ratione alienum. Huic dubitationi his dictis satisfacio. Primum, si quis id faceret, non esset contra iustitiam, sed solum contra caritatem: cum qui diffamatur, sit suæ famæ dominus. Secundum, si id ex causa fieret, esset licitum; patet ex dictis, quoniam contumeliæ, seu infamiæ perpetratio, est magni meriti occasio.

Secunda dubitatio, si quis seipsum quando non deberet notaret infamia, deberet ne sibi famam restituere? Quid ad hanc dubitationem respondendum sit, patet ex ijs, quæ supra diximus. Si itaque uniuerse loquamur, nemo tenetur sibi famam restituere: qui non restitueret, non faceret contra iustitiam, cum homo sit suæ famæ dominus: secus dicendum esset cum propria famæ esset alijs necessãria, ut in casibus supra positis: alias posset aliquo pacto peccari contra caritatem.

Tertia dubitatio, an liceat se infamare ad uitam conseruandam, ac etiam ad magnos cruciatos uitandos?

Ad hanc dubitationem, dico primo, etiam si homo non esset famæ dominus, adhuc posset se cum ratione diffamare ad uitæ conseruationem; quia licet exponere minus bonum, pro maioris boni conseruatione. Dico secundo, licere etiam se diffamare ad magnos cruciatus uitæ dos: quia non tenemur ad famæ conseruationem cum magno corporis detrimento. Dico tertio, ad leues cruciatus uitandos, de graui peccato se diffamare, non licet: esset enim prodigalitatæ & inconstantiæ opus. Atque his explicatis dubitationibus, ad argumentorum solutionem accedamus.

Ad primum, monet Sapiens, ut curam habeamus boni nominis, ut bonum nomen ex uirtute sequitur: quare, uirtus est per se conseruanda, quam bonum nomen sequitur, ut umbra corpus. Quod si quis de bono nomine per se esset sollicitus, ita ut famam pro scopo haberet, is non bene audiret: & nunquam bonum nomen consequeretur, ut is, qui esset vanæ gloriæ uitio infectus. Et non secus se haberet, atque ille, qui se a sole auerteret, & suam insequeretur umbram, quam profecto assequeretur nunquam. Conseruanda itaque est fama, & modo quo diuitiæ, licet maiore quadam cura, quatenus ad uirtutem augendâ & cõseruandâ confert.

Quod autem ex Aristotele obijcitur, famam esse partem felicitatis, falsum est, esse eiusmodi partem, quæ ad eius substantiam pertineat: cum ex eiusdem Aristotelis sententia in primo ethico felicitatis essentia posita sit in sola operatione, secundum uirtutem in uita perfecta. Consequitur itaque fama felicitatem, tanquã quidam effectus, & propterea ad eam aliquo modo pertinere dicitur. Et tandem, quidquid Aristoteles de humana felicitate senserit, quid uera ratio, & Christiana doctrina doceat, animaduertendum est.

Ad secundum, qua ratione Augustini auctoritas intelligenda sit, pater ex dictis. Alias dicerem Augustino, cur seipsum crudeliter tractauerit, cum in libris confessionum tanta cum uirtute & animi summissione

uerso

uerso terrarum orbi sua crimina manifestauerit? Et cur, de secundo Manicheo loquens, dixit, sentiat de Augustino quidquid libet, sola me in oculis Dei conscientia non accuset. 11. quæst. 3. can. sentit, lege ibidem Gregorium can. Inter uerba.

Ad tertium, iam diximus, nobis non licere famæ restitutionem negligere, aut nosipfos diffamare, quando nostra fama est alijs necessaria.

Ad quartum, non est par ratio de uita, seu de membrorum mutilatione, quia homo non est illorum dominus, ut est famæ: negamus etiam non licere exponere uitam in aliorum utilitatem; & potest aliquis pari detrimentum corporis, ut alteri pecuniarum restitutionem condonet. Confirmatio, quantum a ueritate abhõrreat, patet ex prima conclusione. Atque de hac diffcultate hæc tenus.

An qui se mutuo infamarunt, possint inter se famæ compensationem facere: & an infamatus possit infamando suam ueri famam.
Quæst. XXXIII.

HAC vnica quæstione duas explicabimus dubitationes: quibus expositis, nihil supererit, de ijs, quæ nobis de famæ restitutione dicenda erant. Quod autem ad priorem dubitationem attinet, an liceat sibi mutuo famæ restitutionem relaxare, conueniunt Doctores communiter in tribus.

Primo, posse detractores, seu infamantes sibi inuicè famæ restitutionem remittere.

Secundo, unum ex detractoribus posse alteri non remittere, si alius condonare nolit.

Tertio, id non posse fieri sine mutuo consensu, mutuaq; remissione: ita ut sit differentia, hac in parte, inter debitum restituendæ famæ, & debitum restituendæ pecuniæ.

Vt huic dubitationi satisfaciamus, animaduerte, cū

queritur, an in restitutionem fame cadat compensatio per famam, ita una fama detur pro alia, id dupliciter contingere potest: primo ex mutuo infamantium consensu: altero vero sine isto mutuo consensu, ita ut unus condonet famam suam loco fame sibi ablata, alio nesciente, aut non consentiente. Rursus ista compensatio bifariam fieri potest; primo, ut compenseur fama cum fama; altero, ut fama cum pecunia. His notatis, has pono conclusiones.

Prima conclusio, Ista mutua compensatio fieri potest. est doctrina certissima, & patet ex proxima questione, atque ex communi opinione, contra Caietanum, & Adrianum: atque ratione a simili in alijs debitis efficaciter confirmatur: ut si ego tibi abstulissem pecunias, & tu mihi equum, posset inter nos fieri restitutionis remissio, si equi pretium æquivaleret pecuniæ.

Secunda conclusio, ista restitutio non potest fieri sine mutuo consensu, etiam si infamatores sint pares in debito, restituendæ fame, hoc est, etiam si sint æqualiter diffamati. Hæc conclusio est contra opinionem Ledesme, qui in hoc casu putat fieri posse sine mutuo consensu, ut in alijs bonis externis: quare, cum nocumentum sit æqualiter utrinque illatum, ex vi iustitiæ, unus non debet alteri. Confirmatur hæc opinio argumento a simili de duobus, qui inter se digitum amputassent, inter quos fieri posset, sine ullo mutuo consensu, compensatio. Quare ex hac sententia, si alter vellet restituere famam, pro fama, alter vero ex duobus infamatis nollet, ille ex iustitia non teneretur restituere. Nobis autem probabilior videtur contraria sententia: tum quia communior est; tum etiam quod homines non æquali modo curam de fama habent, eamque vnus pluris facit, quam alius, & magis potest esse necessaria uni, quàm alteri. Vnde non est par ratio de fama & de pecunijs, quia damnus illatum per reciprocã infamiam non tollitur.

Tertia conclusio, Non videtur verum simpliciter a istos

istos esse obligatos ad restituendum ex lege caritatis; Hæc etiam conclusio est præter opinionem Ledesme, qui ait, quod quamuis isti non sint obligati ratione iustitiæ ad restituendum, si non addit mutuus consensus; tamen lege caritatis, maxime: quam opinionem his confirmat rationibus.

Primo, quoniam vnusquisque est obligatus lege caritatis alteri succurrere in necessitate, quando id fieri potest: atqui infamia notati, sunt in necessitate fame constituti: faciendã igitur est talis restitutio, si sit possibilis.

Secundo, si Petrus, gratia exempli, infamaret Paulum, me præsentem; & ego facile, vno verbo, possem hanc infamiam impedire, grauior contra caritatẽ peccato, ni facio: igitur, & isti, qui cum possint se inuicem ab infamia liberare, non faciunt.

Hanc, inquam, doctrinam non arbitror esse vniuersaliter veram, sed eget moderatione. Tunc igitur admitti poterit, quando ego possum alium liberare sine detrimento fame: & quando ille esset in magna necessitate.

Quarta conclusio, nec etiam videtur simpliciter verum, quod idem auctor existimauit, fieri posse hanc compensationem, per pecuniam, hoc est, si alter deberet famam restituere, alter vero pecunias, is posset pecunias non soluere, si ille non restitueret famam: ita vt, qui est offensus in fama, possit illius loco pecunias retinere. Hoc, inquam, non omnino placet; nisi constet pecuniæ creditorem consentire: si quidem, non debet fieri restitutio per pecuniam, quando fieri potest, & debet per restitutionem fame: cum communi hominum consuetudine nõ soleat satisfieri fame per pecunias. Quod si qui diffamatus est consentiret, utique liceret.

Quinta conclusio, compensatio per mutuam remissionem fame restituendæ fieri non deberet, quando uni fama esset omnino necessaria, alteri non item: similiter quando non se diffamassent de æquali crimine, ut si u-

nus de hæresi, alter de fornicatione. Doctrina est Adriani quæst. penultima de restitutione, quam sequitur Angles. Quæ confirmatur ex capite tua fraternitas, de Adulterijs, & stupro, ubi dicitur paria crimina mutua compensatione deleri. Cum ergo hic non sumus in pari necessitate, & criminis grauitate; talis restitutio non est admittenda.

Sexta conclusio, condonata famæ restitutione, non censetur remissa restitutio damnorum, quæ ob illam infamiam, infamatus perpeffus esset: Doctrina est certissima, ex ijs quæ supra scripsimus: quia una remissa actione, non censetur alia condonata. Vbi illud etiam adnotauerim, non censeretur famæ restitutionem remissam ex eo, quod infamatus familiariter uersatur cum infamatore: & condonatio facta ob ueniam petitionem, quarundam detractionum, non se extendit ad alias, ut Nau. cap. 18. num. 47. adnotauit.

Quod ad aliam dubitationem attinet, qua queritur, an quis possit suam tutari famam alium infamando, Alexander Alensis parte 4. quæst. 86. mem. 3. ait licere; idem Sorus lib. 4. de iust. & iure, art. 3. circa finem responsionis ad quintum argumentum, ubi unico uerbo hanc difficultatem attingit; dummodo id per modum propulsationis, seu defensionis fiat; idem docet Ledesma: Nos de hac re, has ponimus conclusiones.

Prima conclusio, infamare malo animo, non tam ad famam suam tuendam, quam ad nocendum proximo infamanti, non licet. Quoniam non est tam se defendere, quam ulcisci, quod recte rationi aduersatur: essetque malum pro malo reddere, quod cum omni lege pugnat.

Secunda conclusio, quando quis primo & per se id faceret ad famæ defensionem, non animo nocendi, utiq; liceret. Quandoquidem omnes leges concedunt, ut uis repellatur: confirmatur a simili, quia licet aggressorem & percutere uolentem ictibus, & percussoribus repellere; licebit ergo, & infamia famam tueri. Ut au-

te m

tem hæc doctrina sit uera, tria requiruntur.

Primo, ut crimen quod manifestatur, sit idoneum ad famam defendendam, & ut non lædat multo notabilius, quam facit crimen, quod obijcitur.

Secundo, id fieri debet eo tempore, quo quis infamatur; quia post infamiam contractam non licet, ut etiam patet in defensione uitæ. Ut si quis uellet mihi abscondere brachium, aut aliquam plagam infligere, possum in conflictu, seu congressu, ut me defendam, vulnerare, sed post acceptam plagam id non licet, sine uindictæ culpa.

Quod si dicas, qui plagam accepit, uel alia ratione percussus fuit, si postea inimicum percutiat, & pari reddat, recuperat famam suam: ergo post famæ detractionem licebit mihi infamantem infamare, ut famam recuperem. Respondeo, primum, is qui læsus fuit non amittit proprie famam, sed honorem: percutere enim est contumelia afficere: deinde, tantum abest, ut is famam recuperet, ut etiam amittat, cum iniuste se gerat, unde uterque debet restituere. Est ergo grauissimus hominum error, qui putant, uel famam, uel honorem sibi resarcire, dum uindictam de inimico sumunt.

Rursus obijceres, is cui res aliqua ablata fuit, potest eam absque iniustitia ab iniusto posse sibi auferre: ergo licebit etiam per criminis obiectionem ablatam famam recuperare. Huius argumentationis consecutio nulla est, quia restitutio eo respicit, ut qui sua re priuatus fuit, eam recuperet: quod in hoc casu non contingit: ex eo enim quod alterius famam lædis, tuam non recuperas.

Tertio, requiritur ut crimen sit aliquo pacto notum. Quia ille dicere posset, meum crimen non poteris probare: tuum autem ego probare possum. Quamuis autem hæc probabilia sint: tamen, hanc postremam statuo conclusionem.

Ultima conclusio, consultius esset a tali modo defen-

K 4 den-

pendat fame abstinere, & potius qui vituperatur se defendat negando crimen sibi impositum, si falsum sit: si verum, calumiatorem non posse id, quod dicit probare, & suam famam esse apud omnes notam, & se nihil egisse, quod suam famam valeat obscurare. verum, si quod crimen infamanti objicere licet, huiusmodi esse debet, ut calumniam infringat; ut si dicatur, eum sole- re mentiri, calumniari, & alienæ famæ detrudere.

His duabus dubitationibus, adjiciam & hanc dubita- tionem, quid faciendum esset ei, qui olim diffama- vit, & postea huius peccati recordatus est? Respon- detur, hunc hominem ad nullam restitutionem teneri: quoniam infamia illa, longo tempore, per obliuionem est deleta. Cæterum, si quod ex illa infamia factum fuisset detrimentum, illud faciendum esset. Atque de restitutione famæ hæcenus: nunc de honore restituendo aliquid dicamus.

De honoris restitutione, an fieri debeat, & quo modo faciendâ sit. Quæst. XXV.

NISI in libro de Pa- cificatione latissime de honoris restitutione scripsissem, longior in præsentia de eadem re mihi habendus esset sermo; neque hoc loco quicquam scriberem, nisi timerem, ne hic de restitutione tractatus mancus videri posset; si hac de re nihil omnino scriberem. Dicam igitur aliqua, & ea breuiter complectar, quæ maxime rem continent. Quod autem honor restitu- ti non possit, his demonstro rationibus.

Primo, restitutio debet fieri per aliquid æquale: sed nihil est, quod honorem equare possit, cum ex Aristo- tele, honor sit summum, & præcipuum bonum, & vir- tutis præmium, quo nullum maius reddere possu- mus; ergo.

Secundo, si vlllo modo fieri potest in hac re æquali- tas, maxime per summisionem, & reuerentiæ exhibi- tio-

tionem, ut communiter Doctores tradunt: at per hunc modum sæpissime fieret inæqualitas, ut si persona alias illustris, & in dignitate constituta contumelia affecit- set infimæ notæ hominem: nulla igitur videtur esse ratio qua ista compensatio fieri possit.

Tertio, quo argumento demonstratur non posse fieri per veniæ petitionem, ut alij volunt, Nam veniam pete- re, non est honorem tribuere, sed culpam agnoscere: & si hic modus satisfaceret, facile homines inter se contu- melia & conuicijs afficerent; ut omittam, quod admo- dum leuis est ista restitutio, maxime cum magna fa- cta est in honore læsio. Quod attinet ad opiniones, nul- la est dissensio inter doctores, an honoris restitutio sit faciendâ; & an fieri possit: sed de modo, quo fieri de- beat, de quo nonnihil supra diximus, cum de restituti- one a mutilatore faciendâ egimus, quæ ad hanc etiam disputationem pertinent, est aliqua discordia.

Aliqui enim dicunt honorem restituendam esse per eius contrarium, nimirum per reuerentiæ exhibitionem. Ira diuus Thomas secunda secundæ quæst. 62. art. 2. in re- sponfione ad tertium, vbi ait per exhibitionem hono- ris & reuerentiæ personæ dignitatem reparari posse: quem modum communiter omnes approbant.

Alij perueniæ petitionem: quod confirmant ex do- ctрина Christi, quæ habetur apud Matthæum capite 5. vbi ei, qui contumeliosus fuit erga fratrem præcipitur, ut vadat ad conciliandum se cum fratre suo: quæ conciliatio potissimum per veniæ fit petitionem. At vero Dominus Caietanus secunda secundæ quæst. 72. art. 3. ait hunc modum impertinentem esse ad honoris re- stitutionem.

Sotus, & Ledesma hac de re tria docent. Primum, honoris restitutionem conuenienter per veniæ petiti- onem fieri posse: cum homo per eam se deprimat, sicuti per contumeliam illatam se extulerat. Secundum, hunc restituendi modum interdum non sufficere, sed opus esse alia compensatione. Tertium, aliquando

non

non esse adhibendum, vt quando persona superior alia multo inferiorem contumelia affecisset.

Denique in hac disputatione multi sunt errores, qui irrepserunt apud vulgum, de quibus loco citato fuse egimus: vt quod nulla iniuria facta verbis possit remoueri sine verberibus: & iniuriam factam verberibus auferendam esse morte: non licere honorem suum recuperare per viam iuris, & nonnulla alia huius generis mota, cum natura, & ratione, paceque publica pugnantia: quæ ibi reiecitimus. Quæ hic occurrerent notanda, de speciebus iniuriæ, de signis & uerbis, quibus fit iniuria, de regulis seruandis in honore restituendo, ex eodem libro repetenda erunt. Nos in præsentia quibusdam conclusionibus proxime ad institutum nostrum spectantibus, huic quæstioni satisfaciamus.

Prima conclusio, honoris restitutio, est de necessitate salutis. Conclusio est manifestissima ex ijs, quæ iam disputata sunt, & nulla indiget probatione.

Secunda conclusio, honor non reparatur per vindictam. Est doctrina certissima apud omnes scriptores, contra stultissimam hominum vulgarium opinionem, qui arbitrantur hac potissimum ratione honorem recuperari posse: ac proinde inimicitias fouent, vt per vindictam honorem recuperent, istæ ciuitatum pestes, & domestici hostes. In hac conclusione confirmanda, nolo hic pluribus immorari, vnica sufficiat ratio, quæ nobis clarum rationis lumen subministrat. Quoniam, vindicta est contra rationem, & est, ex suo genere, grauissimum peccatum: at repugnat, vt quis peccando honorem, qui honestis actionibus acquiritur, recuperet, non secus ac si quis per calorem vellet frigiditatem producere; igitur. Ex quibus inferre licet, quantum etiam sit detestandus modus ille, quo aliqui vt consueuere, dum eos, a quibus contumelia affecti fuere, ad se accedere volunt, & eos coram aliqua ratione lædunt. Quem maximum abusum multi, qui de monomachia scripserunt, iure optimo, damnant; cum & iniquitatem,

tem, & crudelitatem maximam contineat.

Tertia conclusio, omni contumeliæ & iniuriæ, etiam verberibus factæ satisfieri potest per uerba. Quoniam iniuria, non tam fit rebus, & uerbis, quam animo, qui nulla alia meliore ratione manifestari potest, quam uerbis: quod qui non intelligit, is nihil sane cognoscit. Quare modus efficacissimus ad honorem restituendum hic est, si quis dicat se nihil animo despiciendi, aut paruipendendi fecisse, & si hoc animo fecisset, se male & iniuste fecisse: se aggressum fuisse eum, quem iniuria affecit aliorum præsidio nixum: se fuisse armis septum, aduersarium uero inermem: se non esse idoneum ad iniuriam cuiquam faciendam, &c.

Quarta conclusio, honoris restitutio optime fit per honoris exhibitionem, ijs nimirum signis, quibus homines honestos & aliqua re excellentes honorare solemus. Doctrina est certissima, quoniam tunc fit optima restitutio, cum idem specie redditur: quare, qui honorem per contumeliam abstulit, conuenienter per honoris exhibitionem eum restituet.

Quinta conclusio, modus restituendi honorem perueniæ petitionem, ex se, ut etiam supra scripsimus, non est ineptus. Intelligenda est hæc conclusio de simplici petitione ueniæ, absque alijs uerbis, seu signis, quæ in ueniæ petenda possunt intercedere. Hanc conclusionem confirmat in primis communior doctorum opinio, ac etiam auctoritas illa euangelica, qua dicitur, vt pœnitenti, hoc est ueniæ petenti, iniuriam remittamus. Quam ea etiam ratio confirmat, quod sicuti in contumelia est despiciatio, & paruipensio, ita in petitione ueniæ est reuerentia quædam. Et denique, vt Mutius scripsit, si Deo per petitionem ueniæ satisfacimus, cur non etiam homini satis aliquo pacto facere poterimus.

Sexta conclusio, Aliquando modus restituendi honorem perueniæ petitionem, non esset conueniens. Vt si Prælati affecisset iniuria laicum, Princeps aliquem sibi

sibi subditum & pater filium; quia id non posset fieri si ne maxima inæqualitate, atque indecoro: & maior esset satisfactio, quam honoris uolatio. Huc facit luculentia diui Augustini auctoritas apud Gratianum, dist. 86. can. Quando, quando, ait Augustinus, necessitas disciplina in moribus coercendis dicere uos dura uerba compellit, si etiam ipsi modum uos excessisse sentitis, non a uobis exigitur, ut uos a subditis ueniam postuletis, ne apud eos, quos oportet esse subiectos, dum nimium seruatur humilitas, regendi frangatur auctoritas: tamen petenda est uenia ab omnium Domino, qui nouit eos, quos plus iusto forte corripitis, quanta beneuolentia diligatis. Quare, nec modus restituendi per palinodiam esset adhibendus in restitutione facienda ab aliquo nobili & conspicuo homine, & duce, si quem multo inferiorem contumelia affecisset. Ex quibus colligitur, ueniam petitionem solum habere locum inter æquales, & cum inferior superiorem contumelia affecit, & cum iniuria est leuior.

Septima conclusio, simplex ueniam petitio, interdum non esset sufficiens ad honorem instaurandum: Tunc nimirum, quando iniuria esset grauis ob personam affectam, aut afficientis circumstantias, & propter iniuriam genus. In hoc enim casu præter ueniam petitionem, opus esset aliqua alia satisfactione. Quare per solam ueniam petitionem non satisfaceret inferior & ignobilis homini superiori & nobili. Hanc conclusionem tradit Sotus lib. 4. de iust. & iure, quæst. 6. art. 2. in fine responsionis ad quintum, Ledesma, & Couarruias, & est ex se manifesta.

Octaua conclusio, quando non esset alius congruus modus restituendi honorem, quam per ueniam petitionem, hic modus adhibendus esset: si uero alia esset uia, nemo cogi deberet ad ueniam petendam. Prima huius conclusionis pars, est manifesta: quia honoris restitutio est de necessitate salutis: quare, si non posset aliter fieri, hoc modo facienda esset. Altera pars, quod qui

con-

contumeliam fecit, non sit ad hoc obligandus, si alia adsit ratio, patet; quoniam satis esse debet iniuria affecto, si aliquo sufficienti modo sibi satisfiat.

Nona conclusio, honoris compensatio potest fieri pecunia. Patet ex ijs, quæ diximus supra de fama: estque communis opinio, & speciatim Bartoli, Baldi, Alexandri, Petri Follerij, Didaci, Medinae & aliorum. Qui tamen restituendi modus inter homines nobiles, & alii qua dignitate ornatos non solet esse in usu.

Decima conclusio, ut interdum honoris restitutio potest condonari; ita alias nulla ratione condonanda esset. Nec conclusio intelligenda & explicanda est, ut conclusio quinta quæstionis vigesime tertie: quoniam eadem est honoris & famæ hac in re ratio.

Vndecima conclusio, honoris restitutio faciendâ est ei, qui fuit iniuria affectus: quo fit, ut non transeat ad heredes, ut pecuniarum restitutio. Doctrina est certissima quam communis confirmat auctoritas: ut enim iniuria sit certæ personæ, ita etiam compensatio, eidem fieri debet. Quod, si qui sunt, qui aliter sentire uidentur, intelligendi sunt, iuxta sequentem conclusionem.

Duodecima conclusio, quando iniuria facta uni personæ, redundaret etiam in alios, ijs etiam faciendâ esset restitutio. Communis est doctrina, & speciatim Glossæ cap. Parochianos de sententia excommunicationis, & cap. contingit, eodem titulo. Posset casus incidere, si iniuria facta fuisset seruo, quæ in dominum, vel filiofamilias, quæ in parentes redundaret. Iniicitur allata conclusio huic communi regulæ, Quando actio competit pluribus uno remittente, alij remississe non censentur: & idem dicas, cum uni est satisfactum, & non alijs, quibus ob eandem causam aliquid debetur.

Decimatertia conclusio, non solum tenetur restituere, qui proxime contumeliam, aut conuicium fecit, sed etiam, qui causam sufficientem dederunt, ut contumelia fieret, si quid detrimenti inde natum est. Quoniam qui causam damni dat damnum dedisse uideretur. Vno tamen

tamen restituentem, alij erunt liberi. Verum, qui irrogauit iniuriam, semper actum restituere debet.

Vltima conclusio, actiua honoris restitutio non transit ad heredes eius, qui iniuriam intulit. Doctrina est communis: quia, vt iniuria fit certæ personæ, ita etiam restitutio a certa fieri debet persona, ut etiam supra diximus, cum de fama restituenda egimus. Vbi etiam adnotauimus regulam in honore restituendo sumendam esse a consuetudine cum ratione introducta; & ex iudicio boni viri, qui non esset earum rerum ignarus, quæ de honore scribuntur. His quæ de honoris restitutione hæc disputatione diximus, adde ea, quæ supra quaestione decimaquarta huc pertinentia diximus: plura si quis cupit, nostrum consulat de Pacificatione opus. Restat ergo vt ad argumenta respondeamus.

Ad primum, honori detracto possumus satisfacere per honorem, vel per alium modum, qui inter homines puratur idoneus;

Ad secundum, quæ ratione hoc argumentum sit soluendum, satis patet ex dictis.

Ad tertium, in uenitæ petitione intercedit honor & reuerentia, quæ est idonea ad honorem instaurandum; adde etiam, quod illa animi summissio, est aptissima ad sedandam omnem iniuria affecti indignationem, & ad comprimendam elationem eius, qui iniuriolosus fuit, atque ad iniuriarum remissionem obtinendam, qua obtenta, omnis tollitur obligatio. Sed de his hæc tenus. Nunc ad aliam quaestionem huc pertinentem transitum faciamus.

De restitutione facienda ab eo, qui virginem violauit.

Quaestio XXVI.

HIVS quaestiois tractandæ, hic commodus videtur locus, cum in ea tum de corporis, tum de famæ & honoris restitutione, de quibus hæc tenus egimus, agatur. De qua disputant canonistæ, c. i. de adulter. Iuris Cæsarei perit
c. de

c. de raptu virginum; Summissæ verbo, Luxuria, & stuprum. Alexander Alenfis parte 2. quaest. 167. mem. 4. Antoninus parte 2. titulo 5. cap. 6. §. i. Sotus lib. 4. de iust. & iure quaest. 7. art. 1. in responsione ad secundum, Nauarrus cap. 16. nu. 16. Diuus Thom. 22. quaest. 154. art. 6. ad 3. Quod autem stuprator ad nullam restitutionem teneatur, his rationibus demonstrari possit.

Primo, si tenetur, maxime ratione virginalis signaculi & corruptionis virginitatis; at ex hac parte nulla oritur restitutio, quia virgo non habet dominium suorum membrorum, nec videtur quæ ratione corruptio ista sarciri queat igitur.

Secundo, virgo potest consentire: quod si consentiat, nulla fiet iniuria, quæ uolenti & scienti non fit, per vulgatum, & sæpe citatam regulam, cap. scienti de reg. iuris libro sexto: igitur in hoc saltem casu nihil restituendum erit.

Tertio, si uirgo, gratia exempli, esset pauper, ex corruptione non referret damnum, sed potius maximum emolumentum; quia stuprator tenetur eam in uxorem ducere, aut saltem dotare: igitur, si hinc refert emolumentum, nulla fit ei iniuria.

Quarto, non minus habet virginitatis signaculum homo incorruptus, quam habeat femina: at si femina per violentiam auferret ei suam virginitatem, ad nihil obligaretur: igitur nec homo, si uirginem corrumpat: cum par utriusque uideatur ratio. Circa hanc difficultatem hæc sunt scriptorum sententiæ.

Prima diui Thomæ loco supra citato, qui duo dicit, Primum, stuprator tenetur satisfacere virgini, ni ea ratione, qua eam corrumpit, saltem quia seducit. Exod. 22. olim præcipiebatur, ut stuprator seductam in uxorem duceret, & dotaret, si pater eam dotare nolleret. Alterum, tenetur etiam satisfacere patri cui facit iniuriam, cum sit sub eius cura.

Secunda opinio domini Caietani, qui hæc docet, Primum uirginem non esse dominam suorum membrorum

rum, ac proinde nec signaculi virginalis: quo fit, ut etiam si volens stuprata fuerit, violator debeat restituere. Secundum, teneri equaliter ad restituendum virgini, & parentibus: quia eodem modo se habent ad signaculi custodiam, quod pater naturę lege custodire debet. Eandem fere doctrinam tradidit Franciscus Victorius, de cuius sententia loco citato meminit Nauarrus.

At vero Sotus existimat stupratorem ad nihil teneri, nisi ad id quod promissit, quando puella libere consentit: ex honestate autem aliquid dare deberet, si ob corruptionem nubere nequit: neque si sit sub cura parentum tenetur illam dotare: secus tamen dicendum est, si eam inuitam rapuit.

Pro huius questionis determinatione, vnicum pono fundamentum, in quo animaduertendum est; stuprum tripliciter contingere posse: primo, cum uirgo consentit, vel quia ipsa procurauit, aut certe ad simplicem hominis suasionem acquieuit: secundo, cum non prouocauit, nec statim consentit, sed precibus maximis, ac etiam importunis mota, se corrumpi passiva est: postremo, quando omnino seducta, vel coacta fuit, intercedente violentia, uel fraude, & mędacio. Rursus, dupliciter potuit se hac in re genere stuprator, primum nihil promittendo; altero, promittendo aliquid, ut quod eam in uxorem duceret, & c. Item animaduertendum est, duobus modis nos de hac controuersia loqui posse: altero secundum forum conscientię; altero vero secundum forum iudicarium, & secundum leges, tum canonicas, tum ciuiles. Denique, dupliciter potuit hic casus contingere: aut enim ea quę compressa fuit, erat uere uirgo, aut re uera non erat, sed iam fuerat ab alio corrupta, quod tamen nesciebat. Quod si corruptor uelit se defendere dicendo se inuenisse eam corruptam, id probare deberet: quoniam iura pręsumunt uirginem fuisse incorruptam: quo fit, ut uirgo non sit obligata ad id probandum: sed satis est ei, si uir contrarium non probet. Ita docet Panormitanus, & est communis opi-

nio

nio doctorum, cap. 1. & 2. de adulterijs. Idem Anton. & Nauarrus locis initio disputationis citatis. Pęnę autem, quę violatori imponuntur habentur capite 1. & 2. de adult. Tenetur itaque stuprator, eam quam uolauit, dotare, & in uxorem ducere: aut dotare & fustibus cędi. His notatis, has pono conclusiones.

Prima conclusio, si uirgo sciens & uolens fuerit corrupta, violator ad nullam restitutionem erit obligatus. Est hęc conclusio contra opinionem Caietani, quam nostram conclusionem confirmando, his rationibus impugnabimus.

Primo, ex communi scriptorum sententia: Ita Antoninus, Nauarrus, Sotus, & alij. Quod si dicas, Alexandrum Alensem aliter sentire, dicerem eum esse intelligendum de obligatione, ex honestate: aut certe loquatur de satisfactione in foro exteriori.

Secundo, ex regula illa certissima, quia uolenti, & scienti non fit iniuria: ubi uero abest iniuria, nulla ibi oritur ad restituendum obligatio; igitur. Quod si dicas, hanc regulam non esse uniuersaliter ueram, sed solum habere locum quando quis cum recto rationis iudicio damnū patitur, quod non accidit, cum uirgo uolens se corrumpi sinit, cum pręter rationem scienter & libere detrimentum capiat: id nihil est, cum nemo qui cum ratione agit proprie damnum patiatur. Nec etiam uidetur uera illa moderatio, quod dicta regula intelligi debeat in bonis fortunę, quorum homo plenum habet dominium; quia, licet homo non habeat perfectum membrorum dominium, habet tamen aliquod dominium, ut alias diximus; quo si uelit priuari, non fiet ei iniuria. Quare, & si ea quę scienter corrumpi uoluit, grauiter peccauerit, sicuti & qui sibi membrum mutilari uoluit; tamen, qui uiolat, nihil peccat contra iustitiam. Est igitur uirginem non posse cum ratione suum corpus exponere, nisi ei, quem in maritum acceperit; tamen stuprator nihil ei restituere, ex iustitia debet.

Tertio, confirmatur hęc conclusio a simili, ut paulo

L ante

ante dicebā, de eo qui volens sibi membrum abscindi sine ratione pateretur; cui mutilator nihil restituere deberet: quamuis, tanquam legis transgressor, posset a iudice puniri.

Secunda conclusio, quando virgo per preces, etiam importunas, fuisset corrupta, ad huc corruptor, ex iustitia, ad nullam restitutionem teneretur. Hęc conclusio videtur esse præter mentem Nauarri, capite 16. num. 19. ac etiam contra Franciscum Victoriam, quem in hac sententiam Nauarrus citat: nisi intelligantur in foro exteriori, ut Iosephus ait: nostra autem opinio his rationibus confirmatur.

Primo, ex ipsomet Nauarro, qui cap. 17. num. 16. contra Caietanum scripsit, preces non causare inuoluntarium: at ubi non est inuoluntarium, non intercedit iniustitia: & ubi non est iniustitia non est obligatio ad restituendum: igitur. Et re uera, cum preces quantumuis magnæ non tollant liberum consensum, profecto ad restituendum obligare non possunt.

Secundo, Exodi capite 22. & capite 1. & 2. de Adulterijs, is tenetur ad satisfaciendum, ac restituendum uirgini, qui eam cum fraude, aut uiolentia corrumpit: at qui in casu nostro, nulla est fraus; ergo neque ulla restitutio.

Denique, a simili de eo qui importunis precibus, absque uilla tamen fraude, & ui ab alio accepisset pecunias, quas ex iustitia non teneretur restituere. Verum tamen est, quod in nostro casu, ex maiore quadam honestate, uirginis corruptor, damna inde nata refarcire deberet: ut speciatim Sotus adnotauit. Quia, & si preces maiores non cogant: tamen magnam uim habent ad permouendum uirginis animum, quæ alias non consensisset.

Tertia conclusio, qui fraude, doloue, & ui uirginem uiolauit, tenetur ad restitutionem omnium damnorum, quæ inde per se manarunt; & ad honoris & famæ compensationem.

Pri-

Primo, ex lege illa a Moyse tradita, quæ est legi naturali consentanea, & ex iure canonico, quod eandem naturæ æquitatem spectans, uirginis uiolatorem tanquam iniustum hominem ad damnum illatum sarcindendum condemnat.

Secundo, ex communissima omnium Doctorum sententia; quos in manifesta re speciatim citare nihil est necesse.

Tertio, uirgo accepit detrimentum maximum contra iustitiam, cum per dolum, aut vim corrupta fuerit: igitur qui huius damni causam dedit, erit ad restituendum atque satisfaciendum obligatus. Damna refarcirentur, uel ducendo eam in uxorem, uel dotando, uel alia ratione ei satisfaciendo: honor uero, & fama, si quantum fieri posset, manifestaretur eam per dolum, atque vim fuisse corruptam.

Quarta conclusio, non modo in foro exteriori, sed etiam in interiori teneretur restituere, qui eodem modo cognouit eam, quæ pro incorrupta habetur, etiam si esset corrupta, modo esset occulta, & ex hac uiolentia pro corrupta haberetur, ac damnum infamiamque pateretur. Quod attinet ad forum iudiciale res est manifesta, nisi qui corrupisse præsumitur, corruptam fuisse probaret: ut Panormitanus, Antoninus, & Nauarrus docent. Quod autem teneretur etiam in foro conscientie, patet a simili de eo qui crimen occultum in publicum proferret, unde alius detrimentum in re, & in fama caperet.

Quinta conclusio, stuprator in foro conscientie, ante omnem iudicis sententiam, damna refarcire debet, alio quo ex modis dictis; ita, ut ad iudicium boni uiri corrupta contenta remaneat. Quare, si ob corruptionem maiori egeret dote, ut conuenienter suo statui nubat, id facere tenetur stuprator. Ita Antoninus loco supra citato, & Nauarrus sub nu. 17. dicto tertio.

Sexta conclusio, ad penas a legibus impositas, ut sunt, corruptam in uxorem ducere, eam dotare, fustibus

L 2 cedi.

ædi, in monasterio uel carcere detineri, vt cap. 2. & 3. de adulterijs statuitur, ante iudicis sententiam, eiusq; executione minime tenerat. Ita Nauarrus loco citato: quare non est obligatus ad eam ducendam, vel dotandam nisi sententia lata: quamuis non desint, qui aliter sentiunt.

Septima conclusio, si corrupta ita bene nupsit, ac si integra fuisset corruptor ad nullam damni restitutionem teneretur: quod si postea eius corruptio veniret in lucem, & aliquid damni, vel infamie inde contraheret, vt si maritus aliqua ratione eam male tractaret, uel ab ea discederet, deberet corruptor aliquid restituere, & satisfacere eo modo quo posset. Ita Nauar. num. 17. & 19. & patet ex dictis: aitque esse Victorie sententiam.

Octava conclusio, stuprator debet etiam satisfacere pro signaculi uirginalis corruptione. Hæ conclusio, iisdem confirmatur rationibus, quibus supra aliquid restituendum esse diximus, pro membro mutilato: cum uirginalis integritas re uera sit pecunia æstimabilis: non secus ac facies integra nulla citatrice deformata.

Nona conclusio, qui uirginem deslorauit tenerur ad satisfaciendum parentibus, quorum sub cura uirgo erat constituta, ratione iniurie illatæ. Doctrina est diui Thomæ loco supra citato, quam alij sequuntur: & ea confirmatur ratione, quia ob talem uolentiam fit etiam iniuria ijs, qui uirginis curam habent; cum ergo ad eos permanuerit iniuria, eis quoque satisfaciendam erit: Eccles. cap. 7. 26. & 42.

Decima conclusio, qui uirginem uiolauit, si promisit se eam in uxorem ducturum, aut dotem daturum, tenetur stare promissis, idque in utroque foro, & multo magis si intercessit iuramentum. Nam pacta, etiam nuda, sunt seruanda, cap. primo, & cap. qualiter de pactis, & can. quacunq; arte 22. quæst. 5. Verum si essent omnino disparis conditionis, satis esset dotare, Quod si nollet nubere, si esset pauper, deberet aliquid ei subministrare. Sed de hac re plura qui cupit legat Summistas

in

in uerbo stuprum, & luxuria: & Doctores cap. 1. & 2. de adulter. Atque per has conclusiones, ni fallimur, plena huic quæstioni est satisfactum. Restat, vt argumenta diluamus.

Ad primum, facile soluitur hoc argumentum ex ijs, quæ supra diximus de restitutione a mutilatore & homicida facienda: licet enim uirgo nõ sit domina sui signaculi: tamen, siquæ uolenter hac in parte lædatur, ei restituendū est, cum habeat sui corporis usum, ut plenius supra scripsimus.

Ad secundum, concedimus hoc argumentum; probat enim conclusionem primam superius positam.

Ad tertium, non propterea, quod uirgo potest ex penna uiolatori imposita, ex corruptione utilitatem referre, sequitur quod ei non fiat iniuria ratione honoris & famæ uolatæ, quam sicuti & damna inde nascencia resciscire uiolator debet.

Ad quartum, non est eadem profus ratio de puella & de puero, seu iuene incorrupto. Nam, ut dominus Caietanus ait, stuprum proprie dicitur de muliere: licet utrifque sit communis uirginitatis uirtus. Quare uir ad huc uirgo extra matrimonium primo cõcubens, non dicitur peccare peccato stupri; quia non additur specialis deformitas, sicut in muliere. Atque de hac difficultate, & de restitutione facienda ratione bonorum fortunæ, quæ in aliorum animis possidemus hactenus. Deinceps materiam aggrediemur amplissimam de rebus externis: Ac primum quidem de ijs quæ furto accipiuntur: postea de ijs quæ quasi furto: ad hæc, de ijs quorum occupatio lege humana uidetur esse probita: præterea de ijs, quæ ex aliqua conditione siue causa honesta, uel turpi acquiruntur: iam uero de ijs, quæ ex iniquo contractu habentur: ac postremo de eorum restitutione, quæ in bello iniusto occupantur. Atque hæc sunt præcipua capita quæ quod attinet ad rei restituendæ circumstantiam, de qua priore loco agemus, a nobis explicanda sunt.

De restitutione bonorum externorum, an satis sit id solum restituere, quod acceptum fuit, seu quid quantumque restituendum sit. Quæst. XXVII.

EXPLICATA doctrina de restitutione faciendi in bonis animi, corporis, & fortunæ, quæ in aliorum animis possidemus: nunc, iuxta distinctionem superius positam, sequitur, ut de restitutione bonorum fortunæ, quæ opibus & diuitijs continentur, agamus. Et cum certum sit huiusmodi bona restituenda esse, si iniuste occupata, & retenta fuerint; propterea, omissa questione, an sub restitutionem cadant, ad eam huius tractationis partem accedemus, qua quid restituendum sit, varijs disputationibus demonstrandum erit: primum quidem vniuersè, postea speciatim. Quod autem non sit satis id ipsum solum restituere, quod acceptum fuit, his rationibus persuaderi potest.

Primo auctoritate diuinæ legis. Exodi c. 22. vbi statutum erat, ut qui furatus fuisset ouem vnam, deberet restituere quattuor: non igitur sufficit id tantum restituere, quod acceptum fuit: quod si dicas, hanc legem non obligare eos, qui sub noua sunt lege, id nihil esse videtur, cum præceptum de restitutione faciendi sit de lege naturæ, quæ omnes eodem modo obligat. Huc accedit, quod de Zachæo apud diuum Lucam c. 19. legimus, reddidisse quadruplum, si quem fraudasset. Et leges humanæ a fure aliquid amplius, quam quod furatus est, reposcunt.

Secundo auctoritate Domini, qui, ut est apud Matthæum c. 25. ei qui talento accepto, nihil lucratus fuerat, dixit, sciebas quia meto ubi non semino, & congrego ubi non sparso: oportuit ergo te committere pecuniam meam nummularijs, & ueniens ego recepissem utique, quod meum est, cum usura. Cum ergo Dominus

nus plus repetat, quam dedit, homo etiam, Deum imitando, poterit supra id quod dedit aliquid repetere.

Tertio, leges civiles statuunt, ut raptor non possit repetere sumptos factos in re, quam rapuit, lex argento. ff. de condit. furt. & alijs in locis: quo fit, ut qui iniuste rem aliquam occupauit, aliquid amplius restituat, quàm accepit: non igitur satis erit id tantum restituere, quod ablatum fuit. Ut omitram, quod a rapto aliquid exigitur pro illata iniuria.

Quarto, qui mutuo, aut commodato accepit, si suo tempore non restituat, & dominus aliquid detrimenti inde capiat, vel lucram ei cesset, illud restituere debet, & idem dicas de fure post rem acceptam; non igitur satis est illud idem restituere, quod acceptum fuit, ut communiter docetur, & speciatim a diuo Thoma 2. 2. quæst. 62. art. 3.

In hac disputatione, quod attinet ad rem ipsam simpliciter propositam, nulla est inter scriptores dissensio; omnes enim fatentur, illud tantum esse restituendum, quod acceptum fuit: sed quantum ad ea, quæ rem acceptam consequuntur, ut sunt damna & rei fructus, non eadem est omnium sententia, ut postea plane docebitur, si prius quædam notanda proposuero.

Primum, in hac simpliciter proposita questione, plures continentur dubitationes: prima, qua inuestigatur quid sit restituendum: secunda, quantum & quotuplum an scilicet alterum tantum, & illud vnum, quod acceptum fuit, seu in eadem quantitate & numero: tertia, an in eadem qualitate: postrema, an id quod non fuit acceptum.

Secundum, in rei acceptance, retentioneque, unde sequitur restituendi obligatio, duo considerari possunt: alterum est ipsa inæqualitas, per quam plus habet, qui accepit, quam is, a quo acceptum fuit: quæ inæqualitas esse potest sine iniustitia, ut patet in re minimi valoris, & in ea re quæ mutuo, vel commodato accepta fuit. Alterum est modus accipiendi, qui si per vim, do-

lumve sit, semper habet annexam culpam, siue res auferatur, siue non: ut si quis conetur furari, & tamen non succedat, vanusque sit eius conatus. Hic, est quidem culpa, sed non inæqualitas; in acceptione uero muti est inæqualitas, sed non culpa. Hæc duo diuersa ratione per iustitiam corriguntur: inæqualitas quidem rei ablatae restitutionem: culpa uero per poenæ perfectionem, solutionemque. Quare, in restitutione duo spectantur, id quod reddendum est, & poena a legibus imposita ob culpam commissam luenda.

Rursus, in iniusta acceptione duo considerares, rem ipsam primo acceptam, & id, quod acceptionem consequitur, ut sunt damnum emergens, & lucrum cessans; uel apertius, in furto tria spectantur: rei acceptæ substantia, fructus qui rem consequuntur, uel ex re percipiuntur, & damna quæ ob furtum dominus capere potest. Lucrum cessans dicitur, cum dominus re sua priuatus, non id lucratur, quod dum rem possidebat, lucrabatur. Damnum emergens, quando dominus, re sua spoliatus, cogitur aliquid impensæ facere, quod non fecisset, si rem suam habuisset. Ut ecce, habebat aliquis equum meritorium, quem alius furto sustulit; cessat domino lucrum, quia non potest eum locare: quod si fortasse, cum non potuerit habere sui equi usum, coactus fuit aliquid impendere, ut gratia exempli, si conduxisset equum ad inter faciendum, id dicitur damnum emergens.

Tertium, in quo distinguedum est de fructibus; fructus ex re furto sublata percepti, sunt in duplici differentia: alij sunt naturales, qui præcipue naturæ uis, licet non sine industria humana, ex re fructifera capiuntur; ut ex terra, arboribus, & animalibus: alij non naturales, qui potissimum ex humana diligentia ex re alias non fructuosa capiuntur; ut si quis accepta furto pecunia aliquid sua industria lucratus esset.

Vbi illud etiam animaduertendum est, an dominus ex re sua fructus percepisset, nec ne. Et quoniam, uel ad

ad fructus capiendos, uel ad rem ipsam conseruandam interdum expensæ fieri solent, de his etiam distinguedum est: expensarum alia sunt necessaria, alia non necessaria, ut quæ ad solam delectationem, & ad maiorem commoditatem ex re percipiendam fiunt: & an ipsas dominus fecisset, & an maiores, uel minores. His ita adnotatis, circa ea quæ hac quæstione explicaturi sumus, si de fructibus restituendis loquamur, duæ sunt scriptorum sententiæ.

Primæ eorum, qui de fructibus non naturalibus loquentes, de naturalibus enim nulla est dubitatio, dicunt, restituendos esse, si extant: si sunt consumpti, id restituendum est, in quo fur factus fuerit locupletior; etiam si dominus hos fructus non percepisset, & nulla deducta mercede. Si uero non extant, & locupletior factus non fuerit, nihil restituendum est. Debentur autem hi fructus domino, non ratione damni illati, uel ratione iniquæ acceptionis, sed quia ex eius re percepti fuere. Ita Didacus Couarruias in sua relectione par. 2. §. 6. num. 4. Idem docet, loquendo de foro exteriori Bar. l. ratio, §. 1. ff. de action. empt. ex cuius doctrina, suam infert sententiam Didacus.

Secunda sententia Nauarri c. 17. num. 27. qui contra rium docet, fructus nimirum per industriam ex re non fructifera perceptos non esse restituendos. Idem prius tradidit Gabriel 4. sent. dist. 15. q. 2. art. 3. dubio. 1. conclusione 3. Petr. Aquil. 4. sent. dist. 15. q. 2. De fructibus uero, quos dominus ex priuata industria, uel communi hominum cura percepisset, est communis opinio restituendos esse, idque in utroque foro. Quamuis Decius l. generaliter. ff. de reg. iur. contra communem, nolit attendendam esse singularem hominis diligentiam.

Quod attinet ad expensas: in foro interno expensæ necessariae & utiles deducendæ sunt; inutiles non ita: At uero in foro externo, in poenam criminis, non deducuntur: quo fit, ut non teneatur restituere rem redditam melio-

meliores, non subtractis expensis: vt planius in ipsi conclusionibus dicitur.

Prima conclusio, illud ipsum, & nihil aliud restituendum est, quod acceptum fuit, vel debitum est. Doctrina est communis & certissima: & patet ex l. cum a quo, & l. manifesti, C. de solut. & auth. Hoc nisi, eo. tit. Quare, cum restitutio, sit actus virtutis, quo refarcitur æqualitas, satis profecto erit illud ipsum simpliciter restituere, quod ablatum, vel acceptum fuit. Quæ doctrina vniuersè intelligitur de quacunquæ acceptione, iusta, & iniusta.

Secunda conclusio, si ex tali restitutione fur occultus manifestaretur, aut inde aliquod maximum incommodum sequeretur, satis esset rei æstimationem restituere. Patet hæc conclusio ex ijs quæ supra scriptisimus & rursus manifestior fiet ex alijs disputationibus, quas postea instituemus: quam doctrinam, præter alios, tradidit Nauar. in suo Enchir. c. 17. nu. 25.

Tertia conclusio, ex vi restitutionis, cum non potest eadem prorsus res restitui, tantum restituendum est, quantum est debitum, si damni illati quantitas sit certa: si vero sit incerta, quantum vir bonus omnibus rei circumstantijs consideratis, iudicabit, l. certi conditio, ff. de rebus creditis.

Quarta conclusio, ex vi restitutionis, non solum simplicium, quod acceptum fuit, sed etiam id quod ex iniusta acceptione & retentione sequitur damni emergentis, & lucri cessantis. Doctrina est certissima & communissima: & ex eo patet, quod, cum per iniustam rei acceptionem, seu retentionem illatum sit hoc damnum, & inæqualitas introducta, profecto per restitutionem sarcienda erit.

Sed peteres, cur diuus Thomas scriptum reliquit, satis esse restituere simplicium, quod ablatum fuerat & dicere, non negasse ista restituenda esse, cum hæc etiam nomine simpli contineatur: præterea, sanctus Doctor tradidit doctrinam vniuersè, & simpliciter loquendo,
de

de restitutione rei per se ablatæ, ad quam non semper sequitur damnum emergens, vel lucrum cessans quæ, cum sequuntur, unum quid efficiunt cum re accepta: nam qui equum meritorium furatur, etiam lucrum cessans quodammodo furatur, & damni emergentis est causa. Quare, qui equum furatus est, tenetur soluere pretium, quo dominus sibi alium conduxit, & lucrum, quod ei cessauit. Similiter qui furatus est frumentum, & dominus coactus fuit maiore pretio emere, quam uoleret, tempore furti, tenetur hoc damnum refarcire: similiter, si uenditurus erat eo tempore, quo pluris ualiturus erat.

Quinta conclusio, possessor malæ fidei, tenetur restituere omnes fructus naturales, quos dominus sua industria ex re fructifera percepisset; idque in utroque foro. Doctrina est communis, ut Decius & Couarruias locis citatis testantur; de qua lege Canonistas cap. Grauis, de rest. spoliat. Et ratio est in promptu, quia talis restitutio pertinet ad damni dati satisfactionem: quia si non fuisset iniuste occupata, dominus talem utilitatem ex ea percepisset.

Sexta conclusio, fructus ex sola industria, ex re non fructifera percepti, quos dominus non percepisset, non sunt restituendi in foro conscientie: sustineo hanc conclusionem contra opinionem Didaci.

Primo, quia nemo plus tenetur restituere, quam accepit, vt est supra probatum: at si fur hos fructus redere deberet, teneretur aliquid amplius restituere; igitur.

Secundo rei dominus ex furto nihil lucrari debet, sed solum quod suum erat, aut esse poterat, seu debebat, recuperare: at si hi fructus ei restituendi essent, aliquid lucraretur: igitur. Quare ut dominus nihil debet ex furto detrimenti capere, ita nec aliquid emolumentum, persistendo in iure naturæ, & in pura restitutione. Quo fit, vt si fur dedisset ad usuram surreptam pecuniam, nõ teneatur usuram domino restituere, quam si dominus acci-

acciperet, in idem laboreretur vitium, c. Plerique, & c. fi. 14. q. 3. quod ante Nauarrum loc. cit. docuit Scotus, in 4. sent. dist. 15. q. 2. non tamen peccaret, si acciperet ratione damni emergentis & interesse.

Septima conclusio, iniustus rei possessor in foro conscientię potest repetere expensas necessarias & utiles factas pro rei conseruatione, & melioratione.

Primo probatur ex cap. Ad nostram, de iureiuran. ad dita scriptorum auctoritate. Ita Medina q. 6. & Didacus loco supra citato, vt alios omittam in re factis manifestis scriptores.

Secundo, quoniam si huiusmodi expensę, quibus res melior reddita fuit, non deducerentur, dominus locupletior fieret, cum alterius iactura: quod est ab omnino ratione alienum: adde etiam quod fur teneretur plus restituere, quam accepit. Verum, si dominus rem suam, vel conseruasset, vel meliorem minori expensa reddidisset id minus deducendum esset. Verbi gratia, si fur meliorem reddidisset equum viginti nummis aureis, & dominus decem, ista decem tantum essent deducenda.

Ex quibus inferre licet, furem etiam expensas ad delectationem factas retinere posse, si res in eodem statu, quo accepta fuit, domino restitui potest. Quare, si quis in agro alieno edificasset, posset per materię remotionem, suę vtilitati consulere, vt Didacus præter alios, adnotauit. Denique, ea regula in foro conscientię animaduertenda est, ut dominus rem suam recuperet sine lucro, & fur restituat id solum quod accepit, uel id, in quo damnus attulit.

Octaua conclusio, in foro externo, non liceret furi repetere quoscunque fructus ex re iniuste possessa perceptos, l. ex argento, ff. de cond. furt. & est communior doctrina. Verum, quod attinet ad expensas necessarias, sunt qui dicant eas repeti posse, vt Martinus, & Molin. lege Couar. loco citato: quas retinere potest, per deductionem materię, modo res integra in suo statu ternetur, l. domum, C. de rei vend.

Nona

Nona conclusio, quidquid ultra rem acceptam & damnus emergens, lucrumque cessans restituitur, id omne restituendum est ratione, seu vi legis, per modum pœnæ: quæ restitutio non est facienda ex obligatione, nisi post latam sententiam, vt planius alio dicitur loco. Nunc restat, vt ad allata respondeamus argumenta.

Ad primum, lex illa erat pœnalis, quæ modo non obligat. Zachæus vero ad maiorem suę salutis certitudinem aliquid plus, quam acceperat, restituit: quod ad consilium, non ad præceptum pertinet: & leges humanę, si quid repetunt, ratione pœnæ repetunt.

Ad secundum, illa Domini auctoritas nihil probat, primum, quia opera nostra non debent esse in omnibus similia Dei operibus: neque enim si Deus aliquam pœnam libere condonaret, idem humanus iudex facere debet. Deinde qui huius loci sententiam percipiet, nihil contra nos concludere facile intelliget. Domini ergo sententia intelligenda est iuxta illius serui nequam falsam opinionem: existimabat enim Dominum ex odio repetere, quod seminauerat, id est bona opera ex eius semine, id est ex gratia in nobis nascentia. Si ergo, inquit Dominus, si tu sciebas me colligere ex eo loco, in quo non semino, quod tamen falsum est, quanto magis te laborasse oportuit.

Ad tertium, iam patet ex dictis: leges enim aliquid amplius reposcunt ratione pœnæ, ad puniendam culpam.

Ad quartum, damnus emergens, & lucrum cessans, vt supra dicebamus, censentur ablata, & ideo sunt restituenda: de qua re paullo inferius copiosius dicetur. Atque hæc de hac quæstione: quæ ex sequenti disputatione adhuc multo manifestior fiet.

De

De restitutione rei apud iniustum possessorem corrupta, aut deteriorata. Quæst. XXVIII.

DE O hanc questionem a superiore seimimus, quamvis cum ea affinitatem habeat, quod præcipuam quandam difficultatem continere uideatur. Ut autem quod in præsentia explicandum est, melius percipi queat; talem pono facti speciem.

Quidam furatus est frumentum, quod apud ipsum perijt, aut certe deterius factum est: queritur quo pacto in hoc casu facienda sit restitutio.

Vbi etiam enodabitur difficultas quæ potest oriri circa pretij mutatione, si pretium sit diminutum, uel auctum, an debeat restitui pro ratione pretij, currens, eo tempore, quo res accepta fuit, aut quando restituitur, aut certe secundum illud maius pretium, quod res ablata habuit in eo tempore, quo retenta fuit, ut si in medio tempore plurius ualuisse, quam in principio & fine. Dubitari ergo potest, secundum quem valorem restituenda sit. In hac questione explicanda, primum quid auctores senserint docebo: de qua fuerunt hæc scriptorum sententiarum.

Prima, cuius meminit Medina cod. de rebus restitut. sexta, quæ duobus explicatur dictis.

Primum, furem esse obligatum ad restituendam rem furtiuam, aut eius æstimationem secundum meliorem statum, seu meliorem valorem, quem habuit a tempore commissi furti.

Secundum, id uerum esse, nisi moram purgauerit, hoc est, nisi rem debitam suo domino prius obtulerit, per quem stetit, quo minus rem suam habuerit: quia tunc talem restituere debet, qualem habuit, etiam si postea deterior fiat.

Secunda sententia apud eundem, quæ his explicatur dictis. Primum, si res erat usu consumptibilis, & dominus

aus cito eam venditurus erat, reddendum est tantum, quanti ualebat tempore furti; si uero cõseruaturus erat, tantum, quanti ualuisse eo tempore, quo uendidisset. Quia hac ratione tantum redditur, quantum dominus ex re illa utilitatis cepisset: iuxta doctrinam, quæ habetur in cap. Nauiganti de usuris.

Secundum, si res furtiua non sit usu consumptibilis, & in manu furis melior est facta, tenetur talem reddere, qualis est, deductis laboribus & expensis, si quas fecit: quas in omni casu deducendas esse putat Gloss. in cap. Ad nostram, de iureiur.

Tertium, si res in potestate furis deteriorata est, eo modo, quo in potestate domini deterior facta esset, fur non tenetur ratione huius defectus, sed satis est, si restituat quantum dominus lucratus fuisset, si rem suam habuisset: secus uero si res facta fuisset deterior ob furis culpam: tunc enim aliter domino satisfaciendum esset. Exemplum sumi potest ex mercibus, inuito domino, in mare proiectis, aut in aliam nauim iniectis, tempestate oborta, quæ alias periissent, de quo scribunt Doctores ff. ad l. Rhodiam de iact. l. i.

Hanc sententiam tenet Couarruias, in sua relect. in reg. peccatum, par. 2. §. 6. num. 1. qui hoc defendit contra communem opinionem, quam sequitur Nauarrus in Enchir. c. 17. num. 10. & 26. Ancar. in regul. peccatû, opposit. quinta, Sylu. ver. furtum, q. 16. & Paludan. 4. sent. dist. 15. q. 2. art. 1. conclusionem quintam. Cuius opinionis fundamentum illud est, quia fur fuit in mora, in qua qui est, est malæ fidei possessor, l. in re furtiua. ff. de condi& furtiua, l. vlt. C. eodem tit. Moroso autem imputatur rei interitus, etiam absque eius culpa contingens l. Nemo, §. vlt. & leg. si seruum. ff. de verbo. obliga. Adde etiam, quod fur tenebatur restituere, quando res non erat facta deterior: quod si distulit, sua culpa factum est ut deterior euaserit: debet igitur ob hanc culpam in integram restituere.

Postrema opinio Medinae, loco supra citato, qui cum

dispu-

disputasset rem in utramque partem, tandem statuit, priorem sententiam esse iustiorum de rigore iuris & conscientiae: sed secundam esse æquiorum: at uero. Couaruias censet hanc esse & æquiorum & iustiorum. Nos, uno uel altero notato, quid iustius existimemus, quibusdam conclusionibus aperiemus.

Primum notandum, res quæ fuit accepta uarijs modis considerari potest, ut dicebamus, ex quorum consideratione rei perplexæ pender explicatio: uel enim perseuerat in eodem statu prorsus, in quo fuit accepta, & quantum ad conditionem, & quantum ad estimationem: uel quantum ad utrumque est immutata, quia deterior facta est, & pretium diminutum: uel denique uno nino perijt, aut consumpta est. Si perijt, uel deteriorata est, aut furis culpa, aut non: & rursus, aut in potestate domini uitiata fuisset, aut perijisset si eam apud se habuisset, aut non. Atque ex hac distinctione, & ex ea quæ supra attulimus in explicatione secundæ sententiæ huius questionis pender elucidatio.

Secundum notandum, tota difficultas in duobus posita esse uidetur: quorum primum est, quid sit dicendum, si dominus rem conseruasset, usque ad illud tempus, quo sine culpa perijt apud iniustum possessorem, quo etiam tempore apud dominum, qui eam conseruaturus erat, perijisset; alterum, an, cum faciendâ est restitutio, rei æstimatio fieri debeat iuxta illud tempus, in quo pluris ualebat. His ita positis, de hac questione ita statuo.

Prima conclusio, prima opinio, tanquam diminuta, non plene satisfacit difficultati propositæ.

Primum, quia, ut ait Medina, fortassis res in manu domini non peruenisset ad tantum ualorem, ad quæ peruenit, dum fuit in manu furis.

Deinde, quia etiam in manu domini potuit fieri æque, aut magis deterior, quam facta sit in manu iniusti possessoris. Quare, sine ulla distinctione affirmare restitutionem debere fieri secundum maiorem estimationem,

rem, quam habuit a tempore furti, est dicere, furem esse obligatum ad restituendum cum lucro domini, quod est falsum.

Secunda conclusio, si res iniuste accepta extat, siue omnino immutata, siue melior, siue deterior facta sit, dominus habet ius in rem illam, ac proinde, si eam repetat, fur tenetur restituere. Doctrina est certissima, quia non est translatum dominium. Hic nihil de fructibus, nihil de expensis factis dicimus.

Tertia conclusio, si res extat, sed uitiata, aut pretio diminuta, & fur non fuit in causa cur uitiata sit, si apud dominum, qui erat eam conseruaturus eadem detrimenta passa esset, iniustus possessor satisfacit, si rem uitiatam ut est, reddat. Tunc enim ex tali acceptione nihil detrimenti dominus capit.

Quarta conclusio, si ex furis culpa res est facta deterior, aut pretio diminuta, quæ detrimenta non cepisset apud dominum, etiam si ad illud usque tempus seruaturus erat, tenetur, uel rem ipsam reddere, & defectum ualoris supplere, aut rei æstimationem soluere, secundum eum ualorem, quem apud dominum tunc habuisset. His enim modis sufficienter instauratur æqualitas.

Quinta conclusio, quando dominus non erat conseruaturus, si res facta est deterior, aut in pretio diminuta, etiam sine furis culpa, tenetur eodem modo, iam dicto restituere. Est communis doctrina, de qua lege Didacum parte & §. citatis, num. 1. estque uera in utroque foro: Quam eam confirmat ratio, quia & si absque culpa furis uitiata sit, tamen non ita fortassis penes dominum qui eam uendidisset, uel a corruptela seruasset. Idem dicas, si perijisset: tunc enim teneretur reddere æstimationem.

Sexta conclusio, si dominus erat conseruaturus, & apud eum eodem modo res perijisset, quo apud furem si sine culpa perijt, fur nihil tenetur restituere. Quoniam ex tali acceptione nihil damni passus est dominus: omitto hic fructus, & alia de quibus supra diximus. At

vero, si venditurus erat, siue cum culpa, siue sine culpa perierit, tenetur reddere æstimationem secundum valorem, quem res habuisset, si dominus eam vendidisset.

Septima conclusio, quando dominus venditurus non erat, & rei valor furis culpa non est diminutus, in restitutione non est attendenda æstimatio secundum tempus, quo plus res valuit. Ita docet Sylu. ver. furt. q. 16, Couar. loc. cit. num. 2. & Medina id æquum esse affirmat. Quare, æstimatio attendenda erit secundum præsentem valorem eius temporis, quo restituitur. Quoniam nihil dampni patitur dominus, cum non esset rem suam alienaturus, & apud ipsum idem detrimentum res erat captura.

Octaua conclusio, si res a fure sublata erat apud dominum vendibilis, ita vt eo tempore, quo plus valuit, vendita fuisset, rei æstimatio fieri debet secundum hoc tempus. Pater hæc conclusio ex dictis, & ex auctoritate citatis. Atque his conclusionibus huic sit satisfactum dubitationi satis implicatæ: quæ adhuc elucidabitur magis, quasdam diluendo rationes, quæ contra dicta afferri possunt.

Primo, si non debet attendi tempus, in quo res plus valebat, moroso non imputaretur rei detrimentum, & domini dampnum, quod est contra multas leges & communem opinionem: igitur non est verum, quod nos per ultimam conclusionem diximus. Adde etiam, quod fur ex mora referret commodum. Respondetur, hoc argumentum solum probari id, quod vltima conclusione diximus non autem cõfutari quod in penultima affirmauimus. Quia, si dominus rem erat conseruaturus, nullum dampnum patitur, ex restitutionis mora, quod a fure sarcientum sit.

Secundo, rei æstimatio fieri debet secundum valorem conuenientem tempori, quò restitui debet, non tempori, quo debitor soluere vult: sed fur soluere, seu restituere debebat, etiam quando plus valebat; igitur maior valor attendendus est. Respondetur, non esse atten-

attendendum, tempus maioris valoris, quia eo tempore dominus non erat ex re sua maiorem capturus utilitatem.

Tertio, quid dicendum est ad leges humanas, quæ videntur iustissimæ, & aliter decernunt, quam nos docemus, l. in re furtiua. ff. de condic. furt. Respondeo, primum leges humanas non solum spectare dampnum, sed etiam culpam, quam puniunt per penam: deinde intelligendæ sunt eo in casu, cum dominus venditurus erat: postremo, si de nostro casu loquantur, communis opinio in his legibus fundata, non est omnino certa, vt est videre apud Franciscum a Ripa in l. quod te mihi, ff. si certum petatur, num. 28. pro qua sententia facit tex. in l. Item si cum exceptione, §. sed & si quis, versic. sed, & si non culpa, ff. quod metus caus. cui, vt ait Didacus, non satis qui contra sentiunt, respondere possunt: & tex. l. si plures. §. vltimo. ff. deposit. cui sententiæ Martinus, Fulgofius, Iason, Decius, & Curtius Iunior in dicta lege, quod te mihi, & Didacus loco citato subscribunt, sed hæc de re videant iurisperiti.

Quarto, tantum aliquis restituere debet, quantum accepit, vt patet ex dictis: ergo si quis accepisset rem valentem centum, etiam si postea eius pretium diminutum fuit, tantundem restituere debet: non igitur præfens pretium, sed illud, quo æstimabatur eo tempore, quo accepta fuit, in restitutione spectandum erit. Respondetur, tantum esse restituendum, quantum est dampnum illatum: & quia, si dominus conseruaturus erat vsque ad tempus, quo minus res accepta valebat, non patitur maius dampnum, quam sit præfens rei pretium, ideo satisfit, licet non restituatur ratione valoris, eius temporis, quo res accepta fuit.

An quod non fuit acceptum ſit reſtituendum, uel derelictione faciendā ab eo, qui impediuit ne quis aliquod bonum gratuitum conſequeretur.

Quæſt. XXIIX.

DOCVIMVS vniuerſe quid, quantum, & quale ſit reſtituendum: ſed quoniam nõ ſolum id, quod quis habebat, ſed etiam quod non habebat, ſe tamẽ habiturum ſeparabat, idque agebat, ut haberet, auferri poteſt, ideo hanc magni momenti difficultatem priuatim traſtandam propoſuimus, cum ex ea multorum caſum pendeat reſolutio. Quæ ſub hoc etiam titulo traſtari poteſt, an aliquis ſit obligatus id reſtituere, quod non accepit: cum is, qui quempiam impedit, ne aliquod conſequatur bonum, interdum nihil accipiat; aut nihil accipere dicatur is, qui id occupat, quod nõ dum alius erat adeptus. Cum ergo ſancitum ſit, id reſtituendum eſſe, quod fuit acceptum, & quod dominus iure poſſidebat, aut iure ei debebatur, uideamus modo, an etiam id, quod non habebatur, nec certo quodam iure debebatur: & quod id reſtitui non debeat, his probatur rationibus.

Primo, reſtituere eſt rem in ſuo loco iterum ſtatue, & apud eum, in cuius poteſtate fuit ponere; quo ſit, ut quæ nunquam re ipſa poſſeſſa fuere, non ſint reſtitutionis capacia, cum reſtitutio ſupponat rei ſtatum, apud eum cui faciendā eſt.

Secundo, is tenetur reſtituere, qui iniuſte agendo impedit vel uiolat iuſtitiam: at qui eſt in cauſa, ne quis bonum aliquod ex liberalitate dandum conſequatur non impedit iuſtitiam, ſed ſolum caritatis ſeu liberalitatis actum; igitur, eſto poſſit peccare, tamen non erit ad reſtitutionem obligatus.

Tertio, ſi qui impedit, ne aliquis conſequatur bonũ ex liberalitate dandum, maxime, quia malo animo id eſſicit: at qui malus animus non inducit in iuſtitiam, ſed ſolũ eſt

eſt contra caritatem: igitur. Minor propoſitio manifeſtatur his exemplis: Si carnifex ſuſpenderet furem iniquo animo, non ut exequeretur iuſtitiam, ſed ut uindicaret iniuriam a fure acceptam, peccaret quidem mortaliter, ſed non teneretur reſtituere: ſimiliter, ſi miles in bello iuſto, animo priuatæ uindictæ, hoſtem occideret: item ſi heres iniquo animo priuaret aliquem eo munere, quod defunctus ſolebat cuipiam ſingulis annis elargiri.

Quarto, ſi quod in ſpe habetur, reſtituendum eſt, maxime ob eam rationem, qua aicitur diuus Thomas, 2. 2. quæſt. 62. art. 2. in reſponſione ad quintum argumentum; quia, quod parum diſtat, nihil diſtare uidetur, ut Ariſtoteles ſecundo Phyſico, tex. 56. ſcriptum reliquit: quoniam, ſi hoc eſſet verum, ſequeretur, quod qui parum abſuit, quin furaretur, reſtituere deberet: quod eſt expreſſe falſum. Atque dubitandi cauſa has rationes at tuliffe ſufficiat.

Quod ad opiniones attinet, duæ ſunt hac in parte Doctorum ſententiæ: altera antiquorum, ut Scoti 4. ſent. diſt. 15. quæſt. 2. Richar. ibi art. 5. quæſt. 4. Ioannis Maioris. Caietani Sylu. uerb. reſt. 3. quæſt. 10. & ſine dubio diuini Thomæ, qui affirmare uidentur, eũ qui ex maio animo impedit bonum conſequendum, eſſe obligatum ad reſtitutionem. Huic ſententiæ fauere uidetur lex 2. §. Idem Labeo 3. de aqua pluuiali arcenda, qui locus a nonnullis male citatur, ubi dicitur, Quod qui non animo nocendi aquæ ductum, qui per ſuum fundum ad vicini poſſeſſionem deriuatur, rupit, nõ eſt iniurius: ſi uero faciat, non ut ſibi proſit, ſed ut obſit uicino iniurius eſt illi. En igitur, ut animus malus aliquid operatur ad faciendum actum iniuſtum.

Secunda ſententia modernorũ; ut Soti, lib. 4. de iuſt. & Iur. quæſt. 6. art. 3. in reſpõs. ad ſextum, Nauarri in Enchir. cap. 17. num. 70. ubi ait, Sotum non ſibi conſtare, dum ſanctum Doctorem defendere conatur; & quorundam aliorum recentiorum. Quod autem attinet ad le-

gem citatam, eam uarie explicare conantur.

Ait ergo Sotus legem illam esse male a citatis aucto-
ribus intellectam, & videndum esse, non quo animo,
sed quo iure aliquid fiat, cum est de restitutione sermo;
quo modo intelligenda est lex citata. Nam qui, non ut
sibi proficiat, aquam vicini arceret, uideretur non facere iure
proprio, & ideo potest in foro exteriori prohiberi. Si au-
tem uult fundamentum muri ducere super aquæ du-
ctum, qui per suum transit fundum, & ob id uenæ a-
quas rupit, licet ex odio faciat, non iniustitiam, sed carita-
tem uiolat. Sed hæc explicatio quibusdam minime pla-
cet. Nam, si ille habet ius in fundum, impertinens est,
quod bono uel malo animo faciat, secundum hanc opi-
nionem.

At uero Adrianus in fine quæst. citatæ, ait, istum qui
uenas rupit, nullam facere iniuriam: sed ideo a legibus
puniri, quod ex odio faciat. Verum cum leges, non tam
spectent interiorem animum, quam exteriorem actum
contra iustitiam factum, ista etiam responsio non uide-
tur bona.

Nauarrus autem loco ante citato, ait ex hac lege non
concludi quicquam pro contraria opinione, quia argu-
mentum a contrario sensu, licet uim habere soleat: non
tamen in ijs, in quibus contrarium exprimitur in iure:
at communiter intentio mala non obligat sine opere
iniurioso. Neque Ulpianus eo loco uoluit inducere ob-
ligationem restituendi propter malum animum, sed ut
clarius confirmaret dictum Marcelli, negantis eo casu
actionem de dolo dari, dixit non esse locum actioni de
dolo, sine malo animo, sine quo dolus non datur. Ne-
que est alia lex quæ ponderet bonum, uel malum ani-
mum, sed quod iure uel iniuria fit. Atq; hæc de opinio-
nibus; nunc fundamenta nonnulla ponamus.

Primum fundamentum, tripliciter potest aliquis cir-
ca alienum bonum, quod quispiam in spe possidet, uel
ex aliena liberalitate expectat, uersari.

Primo bono animo, ut sibi uel alteri cum ratione &
modo

modo consulat; ut si ipse uellet illud assequi: uel certe,
ut dantis utilitatem curet, quod ei nõ expedit donare.

Secundo, animo malo, ut solum noceat ei, cui bonum
ex liberalitate tribuendum est; sed tamen ad impediend-
um nulla utitur fraude aut dolo.

Tertio, cum ad odium, seu deprauatam uoluntatem
accedit etiam fraus, seu uis, per quam est in causa, ut
qui donare uolebat, non amplius donet. Vbi etiam illud
animaduertendum est, quod cum bono animo, id est cum
quis uult sibi rem per iustas uias acquirere, potest etiam
esse animus nocendi, sed id non est præcipue intentum,
cum potissimum utilitas spectetur propria. Et quidem
tota difficultas est, cum speciatim ex animo nocendi, quis
impedit, sine fraude tamen.

Secundum fundamentum, in quo conabor in fauo-
rem sententiæ antiquorum aliqua ratione demonstra-
re, quo nam pacto malus animus possit restituendi obli-
gationem inducere. Animaduertendum igitur est, fieri
posse, ut multi ad rem aliquam acquirendam aliquod
ius, saltem imperfectum, habeant; ita ut illa res ad plu-
res pertinere uideatur, cum in eius possessionem nemo
expresse uenerit, sed uenire queat. Quam aliquis sine
alterius iniuria consequi potest, si eam, secundum illud
ius, quod in eam habet, consequatur: si uero non pro iu-
re suo, sed ut alterius ius impediatur, & alteri noceat, cum
alterius iniuria ad illius rei possessionem perueniet.
Quo fit, ut animi mutatio, cum opere extrinseco coniu-
cta, possit esse iniustitiæ causa. Ut expresse significari ui-
detur in illa lege supra citata: cum dicitur, eum qui pu-
teum effodit, aut aliud opus in suo facit, unde uicinus
damnum accipit, non teneri de damno, si non facit ani-
mo nocendi: unde a contrario sensu, ut Iurisperiti lo-
quuntur, infertur teneri, si malo animo faciat. Quomodo
iste, qui malo animo affectus est, nõ uersatur circa rem
illam, ut sua est, & ut ad se, sed ut ad alium pertinet, &
alterius est, ea de causa, ut ei nocere possit. Quare, ani-
mi mutatio, cum inæqualitate in re uideatur iniustitiam

facere. Si ergo, gratia exempli, plures erga eadem rem aliquod ius habeant, sitque illa res quodammodo pluribus communis, & ex illis unus peruerso animo circa illam uerfetur, ut, non quod sibi, aut alteri conuenit, aut utile est, obtineat, sed ut alteri noceat, id non uideatur uacare iniuria. Et hæc fortasse est formalis ratio ob quam nocere alicui, ex malo animo, uideatur obligare ad restitutionem.

Tertium fundamentum, dupliciter potest aliquid in spe haberi: vno modo in voluntate seu promissione alterius: altero in rebus ipsis, quo modo frumentum habetur in satis, seu segetibus. Id autem quod spe possidetur, vel in alterius animo, vel in re ipsa, bifariam potest considerari: vno modo remote, altero proxime, cum parum abest, quin res ipsa iam actu possideatur: ut ecce si quis de donanda aliqua re cuiuspiam iam cogitasset, & aliqua de hoc verba fecisset; aut certe iam apud se id omnino statuisset, firmumque haberet. His ita positis fundamentis, hæc statuo conclusiones.

Prima conclusio, qui inferret damnum in bonis quæ habentur in spe in rebus fructiferis, teneretur restituere, sed non tantum, quantum si iam res actu possideretur: arbitrio itaque boni viri, qui considerare deberet, rei certitudinem, & incertitudinem, rem proximam, aut remotam, & expensas, an casu sit illatum damnum, an uero per iniuriam; ut si quis per iniuriam, vineam incidisset, aut sata euertisset, & an detrimentum sit graue; & quia in his rebus homines parati sunt ad expectanda pericula, quibus sunt subiecti, ideo restitutio non debet esse nimis remissa in hoc rerum genere.

Secunda conclusio, si quis impediat ne alius consequatur bonum, quod alteri ex liberalitate est dandum, non ex malo animo, sed ut sibi, vel alteri consulat, non tenetur restituere. Doctrina est certissima apud omnes, & sua luce claret; quoniam hic nulla apparet iniuriam ratio: is enim potest sibi consulere, & suo iure uti, ut & alius facit. Huc pertinet, quod dicitur in l. si.

C. si

C. si quis aliquem test. prohib. eum qui blanditijs facit ut legatum in alium transferatur, non teneri ad restitutionem.

Tertia conclusio, qui impedit, ne quis consequatur bonum quod spe in voluntate alterius possidet, per fraudem, aut dolum, & uim, peccat mortaliter, & restituere tenetur. Res est manifesta, quam communis comprobatur opinio, cum iste per iniustitiam sit sufficiens damni causa: non secus ac si quis impediret aliquem, ne artis suæ instrumenta posset exercere. Quare, si quis uellet mihi donare ceterum nummos, ea de causa, quod ego literis incumbo, & alius, id impediret, dicendo id non esse verum, cum re uera ego studijs operam dem, iste restituere mihi deberet.

Quarta conclusio, qui impediret quempiam malo animo ne consequeretur illud bonum quod alius spe certa, vel admodum probabili possideret, esset ad aliquid restituendum obligatus. Hanc conclusionem tanquam probabilem posuerim ad retinendam antiquorum scriptorum opinionem: quæ his rationibus confirmatur.

Primo, ex ijs quæ diximus in secundo fundamento: ex quo apparet cur malus animus cum opere externo coniunctus, actum iniuriosum faciat.

Secundo auctoritate eorum doctorum, qui hanc opinionem sequuntur, & præsertim diui Thomæ, qui hoc apertissime sensit, quidquid dicat Nauarrus. nam sanctus Doctor, expresse requirit duo in eo, quem liberat, a restitutione, si quem ne aliquid consequeretur, impediuerit, iniustitiam nimirum, & bonam intentionem; quare una deficiente conditione orietur obligatio ad restituendum.

Tertio, quæ in alterius animo ad aliquid dandum parato, possidentur, sunt aliquo pacto eius, cui sunt destinata, ita ut ius aliquod iam in illa habeat: igitur, si quis iniquo animo ea auferat, aliquid restituere debet; autecedens ex eo manifeste probatur; quia si quis sci-

ret,

ret, Pontificem, seu fidei dignum hominem, sibi aliquid promississe, ut gratia exempli, cras centum nummos aut reos daturum, profecto is non daret hos nummos pro viginti quinque; quare ista bona quæ in animo alterius possidentur, pecuniæ æstimari possunt: igitur, si quis malo animo in his bonis nocumentum inferat, restituere debet. Est itaque spes seu expectatio non remota rei temporalis pecunia estimabilis, & ideo qui in hac spe læderet, animo nocendi, non ut sibi consuleret, aliquid restituere deberet. Siquidem, qui dominis, gratis præsertim, inferunt, spem quam habent de domini gratitudine, non minimi faciunt. Confirmatur, qui alium tali bono priuat, existimat se ei nocere, & cum id hoc animo faciat, per se, directe que nocet: igitur arbitratur illud aliquo pacto ad ipsam pertinere.

Postremo, is qui ea re, quam spe possidet priuatur, iure potest, de isto a quo leditur, conqueri, tanquam de homine iniurioso; igitur iste aliquo pacto illi satisfacere deberet. Quod si dicas, ergo etiam qui bono animo impediret, esset ad restituendum obligatus: cum alium, re aliquo modo sua, priuet; responderetur negando seque lam; quia, cum res non dum sit perfecte acquisita, potest ei qui donaturus est, aliquid proponere, ut in melius mutet consilium, & ut rem suam melius colloquet.

Quare, his rationibus nixus, posset quispiam antiquorum & grauissimorum Doctorum sententiam non ita facile refellere, ut nonnulli faciunt. Nam cum illi nos docuerint, restituendi obligationem oriri ob læsam iustitiam, potuerunt optime uidere, an in tali casu facienda sit aliqua restitutio.

Quinta conclusio, iste non tenetur ad restitutionem totius boni, cuius consecutionem impediuit, etiamsi qui daturus erat, id apud se statuisset. Quoniam, non dum est plene dominus, & uoluntas uolentis dare mutari potest: ergo res non tanti ualeat, quanti, si iam possideretur. Hæc conclusio uidetur esse præter mentem diuini Thomæ, & Caietani: quorum tamen opinio defendi potest,

test, si intelligatur, in eo casu, in quo res iam iam danda erat. Possumus enim tres quasi gradus uoluntatis distinguere in eo qui daturus erat: quorum unus sit incertus & non dum firmus; secundus iam deliberatus, sed tamen non dum ad exequendum proximus; tertius certus omnino, & quasi instans, ita ut nihil fere, aut parum ab sit ab executione, & de hoc casu intelligendus est diuus Thomas; in quo etiam aliquid detrahi posset. Quare, si casus incideret, uiri boni & docti arbitrio res terminanda esset: qui circumstantias inspiciat, & præsertim eius qui impediuit personam, & animum. Hæc autem restitutio, non dominis, sed ijs quibus dandum erat, facienda est: Ex quibus, colligere licet, imperfecte eos tractasse hanc dubitationem de ijs quæ ex liberalitate dantur, dicentes sine ulla distinctione, restitutionem non esse faciendam, ut Palud. Cait. & Sylu. cum saltem facienda sit, quando intercedit fraus, & uolentia. Quo loco etiam illud ad notauerim, paucos esse scriptores, qui de similibus materijs agentes, aliquid animo malo non tribuerint, & speciatim Adrian.

Atque hæc probabiliter hac de re disputata sint. Nã contraria sententia sua probabilitate non caret, quã recentiores libenter defendunt, & suas habet rationes probabiles: est que ad praxim magis accommodata. Quod si quis aliam sententiam sequi uellet, ad contraria argumenta hunc in modum responderet.

Ad primum, soluitur hoc argumentum satis aperte ex ijs, quæ diximus in tertio argumento, pro quarta conclusione: cum ea quæ spe & promissione, seu in uoluntatis alicuius deliberatione habentur, aliquo pacto possideantur: ut ea quæ per negotiationem acquiri possunt.

Ad secundum, quæ ratione hoc argumentum soluendum sit, constat ex secundo fundamento: neque enim solû caritatem uiolat, qui ex malo animo, adhibita externa operatione, circa rem aliquam, non pro suo iure cum alterius nocumento versatur: ut supra latius explicauimus.

Ad

Ad tertium, eodem respondetur modo. Neque illud simile est omnino idem: quoniam, licet carnifex malo animo suspendat: tamen extrinsece non agit opus unde id sequatur: nam actus ille quem exercet, est a iudice imperatus, & iustus: idem dicas de milite. exemplum etiam de hærede est ualde dissimile; cum hæres sit dominus rei sibi sine isto onere dandi aliquid relicta: & ideo licet malo animo faciat, non offendit iustitiam, quia uersatur in re sua, pro iure suo.

Ad quartum, quid dicendum sit, patet ex ijs quæ in ultimo fundamento adnotauimus, & in declaratione quintæ conclusionis diximus. Neque est par ratio de eo qui parum abstulit, quin furatus fuerit, & de eo qui re ipsa impediuit, id quod parum abereat, quin possideretur.

De restitutione faciendâ ab eo, qui beneficij, uel officij consecutionem impedit. Quæst. XXX.

IT si ex proxima disputatione, bona ex parte appareat, quid de re proposita dicendum sit: tamen, quia hæc quæstio priuata aliqui quid difficultatis habet, propterea priuato eget examine; tum ex parte eorum qui beneficia & officia distribuunt, tum personarum, quibus distribuuntur. Quod autem qui impedit quæmpiam beneficium consequatur, nihil restituere debeat, his probatur rationibus.

Primo, beneficiorum & officiorum distributio pertinet ad iustitiam distributiuam, ut est per se manifestum igitur qui impedit aliquem ne beneficium consequatur, non facit contra iustitiam commutatiuam, ad cuius inæqualitatem sarcendam introducta est restitutio.

Secundo, si qui impedit officij consecutionem restituere debet, uel ei, quem impedit, & hoc non; quia non habet ius, in tale bonum, cum non detur ex promissione, uel ex merito: uel ei qui dat, & hoc non quia non est dominus, uel denique Ecclesiæ, aut Reip. neque hoc est uerum, cum possit aliquis impediri, sine Reip. uel Ecclesiæ detrimento.

Tertio, qui beneficia aut officia distribuit, potest

huic

huic uel illi conferre, uel non conferre, & uoluntatem mutare, sine ulla iniustitia, modo alicui digno distribuatur; ergo qui impediret ne alius dignior consequeretur, non violaret iustitiam.

Quarto, quo argumento probo eum qui non dat beneficium digniori restituere debere: qui non dat digniori bonum, quod in utilitatem communem distribuatur, non solum lædit iustitiam distributiuam tanquam malus dispensator, cum non utilitatem publicam, sed personam respiciat: sed etiam commutatiuam, quia est in causa ut qui habere debebat, non habeat: igitur: nam si digniori debentur centum, & ei non datur, idem est, ac si ab eo auferantur.

Quoniam in hac quæstione omnino incertum est, quæ sit certa Doctorum opinio, ob multa capita, quæ in ea continentur, propterea non citabo seorsim opiniones, sed in ipsis conclusionibus de eis mentionem faciam: Indicabo tamen loca, ubi quidam præcipui scriptores hac de re disputant. Scholastici in 4. dist. 15. Scotus ibi quæst. 2. art. 4. Richar. eadē dist. art. 5. quæst. 4. Paludanus quæst. 2. art. 2. conc. 4. Ioan. Maior. quæst. 17. Ledesma quæst. 18. ar. 2. Adrian. in materia de restit. in quæst. de hac re. Diuus Thomas 2. 2. quæst. 62. ar. 2. ibi Cateranus. Sorus lib. 4. de ius. & iure quæst. 6. art. 3. Nauarrus in Enchir. c. 17. nu. 69. Didacus in relect. in regulam peccatorum, par. 2. §. 7. nu. 7. & 8. Sylu. uer. rest. 3. q. 10. Ut autem, quid in quæstione, quæ ualde difficilis esse putauit Cateranus, sentiendum sit, aperte doceamus, aliqua ponenda nobis sunt fundamenta.

Primum fundamentum, cum aliquod beneficium aut officium confertur, duplicem possumus ibi considerare iustitiam: alteram mere distributiuam per quam id quod distribuitur datur propter merita eorum, quibus distribuitur, quasi eis debitum; ut patet cum dantur præmia ijs, qui plura & maiora facinora pro rep. gesserunt: alteram commutatiuam, ut cum dantur officia ad aliquid efficiendum in utilitatem publicam; tunc enim ij qui beneficium conceditur, tanquam operarij conducuntur,

ibi

ibi utilitas privatorum hominum spectatur: hic vero publica precipue, ibi res quæ datur est debita, hic vero non est debita: ibi attenditur quantitas meritorum, & personarum conditio, hic non ita, sed rei & operis habetur ratio. Est ergo inter doctores dubitatio, vtrum in beneficijs distribuendis attendatur iustitia, & an utilitatem ecclesiæ, an vero personarum detur beneficia: alij enim vnam, alij aliam attendendam esse putant: vnde etiam oritur varietas opinionum in restitutione faciendi. Nam si spectaretur distributiua, ipsis personis faciendi esset restitutio, si vero commutatiua ecclesiæ fieri deberet.

Secundum fundamentum, ministri quibus possunt beneficia conferri, sunt in triplici differentia: alij sunt indigni, alij digni, alij, vel æque digni, vel digniores: ubi inter Doctores est dubitatio, an restituendum sit digniori, si ipse impediatur, ut detur digno, uel indigno. Rursus distinguendum est de modo, quo quis impedit, an bono, an malo animo, an fraude, & ui, an vero sine fraude & uiolentia. Nam aliqui scriptores mali animi & odij rationem habendam esse putant, alij vero minime.

Tertium fundamentum, in hac quæstione, ut ex titulo constat, non solum quærimus de distributione beneficiorum, sed etiam aliarum dignitatum & officiorum, atque præmiorum, quæ in Rep. dantur: & licet nonnulli, quod de beneficijs dixerunt, de alijs etiam secularibus muneribus, sine ulla distinctione dicant: tamen, distinctione aliqua opus est. Etenim diligenter animaduertendum est, an id distribuatur, quod propter merita personis debetur, quia tunc spectanda erit dignitas, siue meritum, & quidem maius, ne intercedat personarum acceptio, quo casu, si quis impediatur, aut male distribuatur, ei cui distribuere debebat restituendum erit; & non Reip. an vero aliquod conferatur munus in utilitatem Reip. ut communi bono consulatur, ut cum dantur officia cum aliqua dignitate, aut utilitate ad Remp. ge-

ren-

rendam, aut ad aliquod munus exequendum, tunc uidentum erit, an ipsa resp. detrimentum patiatur ex mala distributione, seu commutatione, an vero is, qui impeditur. Vbi etiam quærere possumus, an eodem modo debeat restituere, is qui in distribuendo errat, & is qui impedit ne alius beneficium, aut officium consequatur. Illud etiam animaduertendum est, siue de beneficijs, siue de officijs loquamur, cum distributio sit in utilitatem publicam, an digni, & digniores ratione meritorum, uel ratione pro missionis factæ aliquod ius in rem ipsam habeant, ut proxima quæstione dicebamus; cum certum sit, quæcunque distribuuntur officia, uel beneficia, digni & dignioris habendam esse rationem; ut fidelis saltem fiat dispensatio. Quo etiam loco distinguere possumus, de peccato mortali contra caritatem, & de peccato contra iustitiam. His ita notatis, has pono conclusiones,

Prima conclusio, in beneficijs ecclesiasticis distribuendis, spectatur præcipue iustitia distributiua. Est hæc conclusio contra Paludanum, Caietanum, & Syluestrum locis citatis: de qua alibi latius scribendum est, quæ hoc loco ponitur pro fundamento cæterarum conclusionum: quam unica tantum ratione ab auctoritate scripturæ sumpta, confirmo. Dignus est, aiebat Dominus, loquens de ministris Ecclesiæ, operarius mercede sua: & Paulus, 1. cor. 9, si nos uobis spiritualia seminemus, non est magnum, si carnalia uestra metimus; Idem, comparabat ecclesiæ ministros boui triturantem. A fidelibus itaque data sunt bona ecclesiæ, ut habeant bonos operarios, qui res spirituales eis ministrent. Non negauerim tamen in beneficiorum distributione habendam esse quoque rationem distributiue, in dignioribus eligendis; ut is, qui distribuit, fideliter distribuatur.

Secunda conclusio, qui indignum impedit, ne beneficium, aut dignitatem, officium uel consequatur, etiam si fraude & ui impediatur, non est obligatus ad aliquid restituendum.

Pri-

Primo, patet hæc conclusio ex communi doctorum sententia, in hoc enim omnes conueniunt, ac conuenire debent.

Secundo, indignus nullum habet ius in id, quod si habuisset, retinere non potuisset: quare si impediatur, nulla ei fit iniuria, ac proinde nulla ei erit facienda restitutio, cum nulla intercedat iniquitas.

Tertio a simili de eo qui impediret latronem, ne quid furaretur, qui, etsi per uim & dolum id efficeret; nihil tamen deberet restituere: igitur, nec is, qui est in causa, cur indignus beneficium non obtineat: consequentia est manifesta, quia ambo isti sunt fures, qui rem acceptam retinere nequeunt.

Tertia conclusio, qui impediret indignum, non zelo iustitiæ, sed animo nocendi ex odio peccaret mortaliter. Conclusio est manifesta, quia nemini licet odisse quempiam, aut cuiuspiam uelle nocere. Qui ergo ex bono animo faceret, iuste ageret, qui uero ex odio improbe, sed nihil restituere deberet.

Quarta conclusio, qui impedit dignum, sine ui & fraude, ut faueat digniori, non tenetur restituere, & si non intercedat odium, nihil peccat. Quoniam bono animo mouetur, ad hoc, ut in beneficijs conferendis maior iustitia seruetur, quæ ex fidelitate requirit, ut melior conducatur operarius.

Quarta conclusio, qui impedit digniorem ut detur digno, sine ui & fraude, non tenetur restituere. Quoniam nec distributor in tali casu violaret iusticiam commutatiuam, cui satisfit, si bonus conducatur operarius: quare non impeditur substantia iustitiæ commutatiuæ, sed tantum modus, quem retinet distributiua; cum ex fidelitate dignior eligendus sit: qua ratione, & is qui impedit, & is qui distribuit, seu ministros conducit, peccaret: non secus ac œconomus, qui cum posset meliores operarios conducere, contentus esset bonis. Hæc conclusio intelligenda est cum hac moderatione, quando per dignum ministrum ita bene exerceretur munus, æ

per

per digniorem. Hæc conclusio uidetur esse contra Didacum, loco citato, conclusione tertia, & contra eos, qui putant beneficia dari ex iustitia distributiua. Secus dicitur, si ex aliqua lege, aut statuto aliquid dari debet meliori & digniori, aut si distributio fieret ratione meritum tantum, ut postea dicam.

Quinta conclusio, qui impedit dignum, ut detur alteri digno, vel sibi digno, odio & fraude remotis, nihil peccat, & ad nullam restitutionem est obligatus. Ita docet Covarruias, qui Paludanum & Syluestrum in hac sententia citat: estque doctrina manifestissima; quia nulla intercedit iniuria, dum iste, quod sibi, vel alteri aliquo pacto conuenit, sine dolo & fraude querit.

Sexta conclusio, qui per fraudem, aut dolum, atque uim impedit beneficij consecutionem, peccat mortaliter, & restituere tenetur, siue dignum, siue digniorem impediatur, siue ob suam, siue ob alienam utilitatem. Est hæc doctrina certissima, quam omnes communiter tradunt, nititurque ratione manifesta, cum metus, fraus, & mendacium, sint iustitiæ contraria. Quare, si quis mentiendo ad impediendam beneficij consecutionem, diceret Petrum, alias ualde eruditum, esse ignarum, vel esse illegitimum, aut improbum, cum tamen legitime natus sit, & honeste uiuat, aut ei incuteret timorem, ne ad examen accederet, iste pro illato damno Petro satisfacere teneretur.

Septima conclusio, probabile est eum, qui solum animo nocendi impedit aliquem dignum ne beneficium consequatur, ad restitutionem teneri. Huius conclusionis probabilitas constat ex ijs, quæ proxima disputatione diximus; quamuis in hoc casu adhuc maior quedam eluceat iniustitiæ ratio, cum dignus, præsertim ad concursum uocatus, habeat aliquod maius ius ad beneficium consequendum; quam fortasse haberet ad id, quod ex mera liberalitate aliquis ei, promissit, aut dare constituit: & is qui distribuit, accipientis dignitatem spectare debeat. Cui conclusioni antiquiores Doctores

N res

res subscribunt, vt dicitur Thomas, Scotus, Richardus, Ioan. Maior, Paludanus, Sylueter, & Caietanus, sunt etiam, qui Adrianum in hanc opinionem citent, qui aliquid in restitutione faciendâ, nocendi animum spectandum esse dixit, in quæst. de restit. bonorum animi. Ceterum, vt supra scripsimus, contraria opinio sua probabilitate non caret, quam Scotus, Ledesma, Nauarrus, Cõuarruias, & recentiores sequuntur. Non tamen placet, quod dominus Caietanus affirmare videtur, esse obligatam ad restitutionem eum, qui cum sua, vel aliena utilitate, aliquid sibi, vel alteri dari curat, & alterius quoque impedimentum intendit: cum iste principaliter utilitatem suam querat: peccaret tamen contra caritatem, dum alterius damnum intendit.

Octaua conclusio, quando iuxta ea, quæ diximus faciendâ esset restitutio, quia impeditur dignior, vel dignus, vt detur digno, eius fieri deberet, non ecclesiæ, sed digniori, vel alteri digno, vt cû intercessisset fraus. Quoniam, ut diximus, illi habent aliquod ius in beneficium ratione dignitatis & uocationis ad examen & approbationem, & ipsi patiuntur detrimentum, non autem ecclesiæ, quæ bonum habuit ministrum. Non fundo tamen hæc restitutionem cû Caietano & alijs, quos supra citauimus, in substantia iustitiæ commutatiuæ, ut patet ex dictis.

Nonâ conclusio, si restitutio faciendâ esset, quia repelleretur dignus, ut daretur indigno, non solum digno, sed etiam ecclesiæ aliquid restituendum esset. Patet hæc conclusio, quia malus & inutilis conducitur operarius. Quare, cum due lædantur personæ, ambabus aliquid restituendum erit, ecclesiæ nimirum, & digno ministro qui iniuste reiectus est, ab eius rei consecratione, in quam ius aliquod habebat.

Decima conclusio, quibus in casibus is qui impedit restitutionem est obnoxius, in iisdem etiam is, qui distribuit, ut frudet indigno, uel cum fraude, aut vi aliquem dignum repellat. Conclusio est per se manifesta, & nulla probatione eget.

Vnde-

Vndecima conclusio, quod diximus de beneficijs ecclesiasticis, quod attinet ad restitutionem, si quis eorum consecrationem impediatur, aut male tribuat, dicendum est etiam de officijs secularibus, quando distribuuntur in utilitatem publicam, vt boni habeantur ministri.

Duodecima conclusio, Quando officia, vel præmia danda essent ex mera iustitia distributiua, ob sola merita eorum, quibus danda sunt, si quid daretur digno, omisso digniore, ipsi digniori restituendum esset. Quia ex vi huius iustitiæ, quæ merita respicit, dignioris habenda est ratio. Idem dicendum esset de beneficijs ecclesiasticis, quando ex aliqua lege, vel statuto danda essent digniori. Sed quod attinet ad maiorem & minorem dignitatem ministri, plura in materia de beneficijs.

Decimatertia conclusio, huiusmodi restitutiones faciendæ essent ad iudicium boni viri, consideratis circumstantijs rei & personarum: neque enim certa regula dari potest, quantum sit restituendum.

Atque ex ijs intelligere licet, vnde, in hac quæstione de eo qui impedit ne quis aliquid bonum consequatur, inter Doctores enata sit opinionum diuersitas: quod alij animo nocendi aliquid tribuant, alij nihil: alij spectauerint iustitiam distributiua, alij commutatiua: alij ponant aliquod ius in digno qui perit, & in eo qui sperem, per promissionem habet, alij nullum: alij parem omnino rationem beneficiorum ecclesiasticorum, ac secularium dignitatum, & officiorum, faciant, alij non ita: & denique quod non omnes, omnes distinctiones hic animaduertendæ animaduertent.

Ex quibus etiam inferitur, quid dicendum esset de eo qui apud dominum ageret, vt seruum dimitteret, vnde detrimentum caperet, vel quia alium dominum non inueniret, aut non tantum mercedis lucraretur: qui iuxta sententiam Nauarri, non teneretur restituere, nisi efficeret, vt dominus contra iustitiam eum dimitteret: alij aliter sentirent, vt patet ex dictis, si animo nocendi faceret. Similiter quid dicendum sit de dignitatibus, & le-

N 2 Eius;

curijs, alijsque officijs, quæ dantur per concursum, sine oppositione, itante statuto, quod dari debeant certo tempore, concurrentibus, seu candidatis, si quis impediret, ne ijs darentur, qui restituere deberet ijs, qui legitime accessissent: quod ij ius quoddam in eam rem acquisuerint. Quædam alia de suffragatoribus huic pertinentia, uide apud Sotum.

In summa, ut multa in pauca conferam, in hac disputatione de impediente, hæc pro certis haberi debent. Primum, qui impedit consecutionem boni, in quod habetur ius perfecte acquisitum, quod, in rem vocatur, ut per voluntatem, per donationem inter vivos, uel alio titulo legitimo, uel imperfectum ius, quod ad rem nominatur, ut per iustam promissionem, electionem, præsentationem, & concursum, uel alio titulo, qui dat actionem ad repetendum, restituere tenetur, & quidem totum. Secundum, quando dolo, uel vi aliquis impeditur, ne id consequatur, quod alias consecutus erat. Tertium, cum impeditur consecutio boni distribuendi per meram iustitiam distributiua, quo casu restitutio fieri debet ijs qui impediuntur: si vero fiat contra commutatiua, reip. uel ecclesiæ restituendum esset. Sed hac de re hucusque: restat ut argumenta soluamus.

Ad primum, falsum est beneficiorum collationem pertinere ad iustitiam distributiua: & esto pertinere, adhuc faciendæ esset restitutio, quia quod datur ex merito, debetur ex operibus gestis, pro quibus qui non tribuit, iustitiam violat commutatiua.

Ad secundum, & ecclesiæ, siue reip. & ei qui impeditur faciendæ est restitutio, ut ex ijs quæ diximus manifeste constat.

Ad tertium, falsum est eum qui distribuit posse pro voluntate sua cuique distribuere: tenetur enim uel digniorem, uel dignum eligere: & ij qui sunt eligendi, aliquid ius in officium, uel beneficium habere possunt.

Ad quartum, qui non dat digniori, quando non est pura distributiua, aut non est aliqua constitutio, quæ ad hoc

hoc obliget, facit solum contra modum distributiua: quia non fideliter operas conducit, & ideo non tenetur restituere.

An sit restituendum id, quod solui debuisset, si verum crimen in iudicio negatum non fuisset.

Quæstio XXXI.

Nunc hunc locum commode illa quoque dubitatio venit, quæ in huius quæstionis titulo a nobis proposita fuit, An scilicet is restituere debeat, quod soluere debuisset, si veritatem in iudicio manifestasset; ut si condemnatus fuisset exilio, uel pœna pecuniaria. Exempli gratia, Petrus accusatur hæresis, de quo peccato legitime in iudicio interrogatur, sed negat: quod si manifestasset, suis bonis priuatus fuisset: queritur, an sit obligatus ad restitutionem eorum quæ in pœnam soluisset.

Hanc difficultatem, quod sciam, nemo ex professo tractat: Sotus tamen lib. i. de iust. & iure q. 6. art. 6. conclusione quarta in fine hac de re duo dicit. Primum iste de quo queritur tenetur soluere eam pœnam, quam soluisset, si commissum crimen confessus esset.

Secundum, hæc doctrina non habet locum, cum pœna est corporalis, quam nemo a seipso sumere tenetur. Vnde, si puniendus erat exilio, tenetur in exilium proficisci: si negauit se esse hæreticum, tenetur ad soluendum omnia quæ soluenda fuissent, si crimen confessus esset. Quam doctrinam a Soto sine vlla ratione corroboratam, hunc in modum probares.

Primo, iste qui verum crimen iniuste negat, priuatur temp. & Fiscum aliquo bono, ut est manifestum; tenetur igitur ad hoc damnum faciendum: consequentia est manifesta, quia non solum facit contra caritatem, sed etiam contra iustitiam.

Secundo, a simili, iudex qui non pronuntiat iustam sententiam, quam pronuntiare debet, ex omnium opi-

none restituere debet: similiter fiscalis qui non accusat eos, quos accusare tenetur: igitur & qui verum crimen negat, quod fatari est obligatus, cum in iudice interrogetur: cum ex hac iniusta negatione sequatur reip. uel fisci damnum.

Tertio, si ille confitetur, condemnaretur, & solvere deberet: ergo cum iniuste neget, peccat, & quod alias soluisset, restituere debet.

Quarto, si contrariam sententiam probares, ex ea illud nasceretur absurdum, quod peccatum faceret istum reum melioris conditionis; quod est inconueniens, cui nemo ex culpa commoditatem referre debeat: sequela est manifesta, qui a negando liberatur a pœna, quam de disset, si veritatem confessus esset. His itaque rationibus Soti opinio confirmari potest.

At uero Nauarrus in Enchiridio c. 18 num. 49. ad hoc nouum quæsitum respondens, contrariam tuetur sententiam: cuius fundamentum est, quia leges penales non obligant in conscientia, nisi post latam sententiam iuxta Glossam receptam can. fraternitas 12. q. 2. & diuum Thomam 2. 2. q. 62. art. 3. Sunt qui dicant sententiam Soti esse probabilem: quæ tamen est nimis aspera, & contra praxim. Quid autem sit in hac re tenendum his conclusionibus breuiter statuo.

Prima conclusio, quando pœna futura erat corporalis, qui negat verum crimen, non tenetur ad eam soluendam. Est hæc doctrina certa, in qua etiam Sotus conuenit, & est communis opinio, ut alias in materia de legibus latius demonstrabitur. Neque enim huiusmodi leges obligant nisi ex vi late sententiæ; nec post sententiam, tenetur quis a seipso tales pœnas sumere, sed tantum eas patienter ferre, cum ad executionem uenium est. Quod si quæ esset lex, seu consuetudo, quæ ad hoc pœnæ genus a seipso sumendum obligaret, esset nimis aspera, & præter naturæ rationem.

Secunda conclusio, ille teneretur ad restitutionem damni, quod se dedisse negauit. Exempli gratia, negauit,

uit, se cuiusdam damnum intulisse, aut aliquid debere, tenetur ad hoc damnum faciendum. Ratio est manifesta, quia etiam ante negationem erat obligatus.

Tertia conclusio, qui in iusto iudicio iniuste negauit crimen, tenetur restituere omnia damna, & expensas, quæ ex tali negatione tertia persona patitur. Verbi gratia dum iste ueritatem occultat, oportet producere novos testes, noua iura, noua chirographa, seu testamenta describere, quæ fieri sine expensis non possunt, hæc & id genus alia damna facienda sunt.

Quare, qui appellat, & lites protrahunt, ut aduersarium ledant, & uident se contra iustitiam facere, sunt ad restituendum obligati. Ita Anton. 2. par. tit. 2. c. 2. §. 3. & est communis doctrina cap. Quia plerique de immunit. eccles. ubi Inno. & alij. Quoniam omnia ista damna inferuntur contra iustitiam. Ex quo inferres, quam perniciose sint cautelæ, quibus Aduocati ad lites in longum protrahendas utuntur: de qua re alibi in materia de iudicijs.

Quarta conclusio, quando non intercedit damnum tertiæ personæ, & pœna infligenda erat a iudice, qui uerum crimen etiam iniuste negauit, non tenetur ex se illam subire. In hac conclusione non loquimur de pœna pecuniaria, de qua postea, sed de alia quauis pœna, ut gratia exempli, de pœna exilij. Est hæc conclusio contra opinionem Soti, quam nostram sententiam confirmantes, unica ratione impugnamus, & attende argumentum, quod magnam vim habere uidetur.

Hoc peccatum est contra iustitiam legalem, ut patet ex iis, quæ prima disputatione diximus, ergo ex uis istius peccati nemo tenetur restituere: consequentia est manifesta, quia nunquam est facienda restitutio, nisi cum aliquo pacto læditur commutatiua iustitia: antecedens probatur; quia tunc uiolatur commutatiua, quando aliquis retinet, quod alteri reddere debet; quod in hoc casu minime contingit: siquidem iste ex iustitia legali tenetur verum dicere; & dum negat, in

eo sensu, in quo nostra conclusio procedit, nihil cupit aufert. Quid enim aufert civitati, aut quid detinetis, qui non exulat, & relegandus erar, si crimen confessus fuisset?

Quinta conclusio, quod attinet ad penam pecuniarum, probabilius est istum non esse obligatum in conscientia ad eam soluendam; quod sic probatur.

Primo, quoniam antiquiores scriptores tractantes hunc casum de eo, qui uerum crimen iniuste in iudicio negat, solū dixerunt peccare mortaliter, ut Anton. Syluester, & alij, & hoc, quod nihil debeat restituere, tanquam novam præterierunt. Rursus pro nostra sententia facit Nauar. loco citato, & Couarruias in lib. 4. decretalium parte 2. cap. 6. §. 8. num. 10. & Adrian. quolib. 6.

Secundo, ius in penam exigendam ab reo, non oritur nisi post latam sententiam; at in hoc casu nulla intercessit sententia igitur.

Tertio, legislatoris intentio ea est, ut non exigantur pœnæ, nisi post latam sententiam, & tunc homines teneantur ad pœnam luendam, cum ad executionem deuentum est: ergo ubi non est executio, non est obligatio ad soluendum.

Quod si dicas, qui scis tu hanc esse legislatoris mentem? ego quoque ex te petam, qui scis eum oppositum sentire? cum pœnæ, non tam in utilitate principis, seu Reip. quam ad emendationem sint institutæ: quas Plato sapienter medicinas solet appellare. Quare, cum res sit dubia, & per regulam iuris in re dubia fauendum sit reo, non debemus eum ad restituendum obligare: adde etiam aliam regulam, quod pœnæ sunt restringendæ, de reg. iuris lib. 6.

Quarto, si quis ex Iudicis iniquitate liberaretur a pœna, quæ alias soluenda erat, non teneretur ad restitutionem, etiam si veritatem confessus esset: ergo neque quædo ipse negat: consequentia est manifesta, quia si acquiritur ius ab sententiam ferendam, in utroque casu deberet restitutio fieri. Ut omittam, quod non est ulla præ-

xi js

ijis huius restitutionis: & propterea non est cur sine necessitate & ratione restituendi obligationem introducamus, ubi non apparet. Ex hac quarta ratione hæc alia colligitur conclusio.

Sexta conclusio, quando quis absoluitur ab Iudice etiam iniuste, ad nullam restitutionem est obligatus. Quæ doctrina patet ex iam dictis. Quod si hic peteres, ad quæ restitutionem sit obligati Iudices qui accipiunt aliquid a parte litigante, ut iniquam ferant sententiam, de hac re alio loco infra dicitur. His hunc in modum explicatis, argumenta, quibus Soti opinio confirmata fuit, nobis soluenda restant.

Ad primum, negatur consequentia, cur autem negatur, ea est ratio, quia solum peccat contra iustitiam legalem, dum non obedit legibus, aut magistratui. Verè ratione damni illati tertiæ personæ restituere debet, quia facit contra commutatiuam.

Ad secundum, nõ est par ratio de Iudice, Fiscali que, & reo; quia illis incumbit ex officio curare ciuitatis utilitatem, tanquam custodibus, qui ad eius conseruationem excubant. Ita Syluester verbo, pœna. quæst. 28. in fine, & id probat ex diuo Thoma, secundæ quæst. 67. & potest summi ratio a simili de uillico, qui rem dominæ custodire debet: qui, si ex negligentia non custodiat, est ad restitutionem obligatus, si quid damni, sua culpa, in re dominica est factum. Quare, non est audiendus idem Syluester, verbo restitutio. 3. quæst. 5. §. 7. ubi contrariè asserit de custodibus ciuitatum & uinearum, quod non sint obligati ad restitutionem, si non accusent.

Ad tertium, dum iste uerum crimen negat, non facit contra iustitiam commutatiuam; sed contra obedientiam, & iustitiam legalem.

Ad quartum, hoc argumentum nihil concludit; quia ex hoc facto maximum refert damnum, nimirum peccatum mortale. Atque de hac difficultate fati.

Post ea quæ de rebus externis restituendis hæcenus discerimus, sequi uidetur, ut de ijs agamus, quæ

fina

rum occupatio speciatim humano iure prohibetur: ut est restitutio facienda ratione tributi non soluti, pro animalibus in venatione captis, & pro rebus ludæac-
quilitis: de quibus deinceps disputaturi sumus.

De tributorum & gabellarum iustitia. Quæst. XXXII.

VT autem hæc difficultas de restitutione faci-
cienda ab ijs, qui tributa, seu gabellas non
soluunt, facilius explicetur, aliqua nobis fun-
damenta ponenda sunt, quibus positis, que
pro solutione dicuntur sumus, melius intelligi poterunt.

De hac materia disputant Scholastici 4 sent. dist. 15.
& priuatim Gabriel quæst. 5. Antoninus 2. parte tit. 1. c.
13. Alphonsus a Castro lib. 1. de lege penali cap. 11. So-
tus lib. 4. de Iust. & iure, quæst. 6. art. 4. & libro 3. quæst.
6. art. 7. Ioannes Medina, Codice de rebus restituen-
tibus, Summittæ in verbo, Vectigal, Tributum, Ga-
bella, Censûs, & similibus. Rem igitur aggredientes,
hæc ponimus fundamenta.

Primum fundamentum, in quo declarabo nonnulla
vocabula, quibus appellari solet id, quod aliqua de
causâ Principi aut Reip. soluitur, quæ sunt ista, census,
tributum, vectigal, pedagium, gabella, duana, talia, si-
ue collecta. Censûs, est pensio quæ imponitur singulis
personis, per capita quæ datur principi in recognitione
subiectionis: de quo Matthæi cap. 22. fit mentio: qui
modus exigendi tributi non est in vsu apud Christianos.
Tributum, quod nunc idem est cum censu, est pensio
quæ soluitur ex fructibus terræ, pro ratione bonorum,
quæ possidentur, ad sustentationem Principis, & ad mi-
lites alendos. Vectigal, est pensio quæ soluitur ex bo-
nis, siue mercibus uenditis, ad publica opera edificanda
& conseruanda; ut ad pontium ædificationem, & via-
rum conseruationem, & est idem quod Gabella. Peda-
gium,

gium, seu guidagium est pensio, quæ soluitur pro uia-
rum custodia, ne viatores a latronibus spoliarentur. Du-
na, idem est quod vectigal, sed in eo differt, quod solui-
tur pro mercibus, quæ ex uno in aliud locum venden-
da vehuntur. Talia, siue collecta, est pensio, quæ pro cu-
iusque facultatibus, datur Principi; & est idem quod cæ-
sus, siue tributum. Lege Gabrielem 4 sent. dist. 15. quæst.
5. art. 1. notan. 4. Denique, ne plura nomina persequa-
mur, cum nulla certa ratione definiantur, & sæpe con-
fundantur, nomine gabellarum intelligimus, quid-
quid aliqua ratione reip. & Principi tribuitur, siue cen-
sus, siue vectigal, siue tributum, siue collecta siue talia,
guidagium, subsidium, teloniumve nominetur: quæ no-
mina imposita sunt a varijs modis, quib. pensiones col-
ligi solent, uel ex rebus possessis, uel uenditis, siue a ve-
ditore siue ab emptore soluantur; siue pro mercibus in-
ferendis, uel efferendis, locisque conseruandis & con-
struedis, & quacunque alia ratione conquirantur, mo-
do iuste impositæ sint. quid autem ad iustam gabellam
constituendam requiratur, sequenti explicabitur fun-
damento. In lege ciuili solum duo reperiuntur tribu-
torum genera: unum quod soluitur ex bonis prædiorû,
& ex pœudis: alterum pro mercibus importandis, uel
exportandis.

Secundum fundamentum, ut tributum seu Vectigal
sit iustum, hæc requiruntur conditiones: de quibus Ga-
briel loco citato conclusione secunda. Prima, auctori-
tas, hoc est, ut qui imponit imponendi facultatem & au-
ctoritatem habeat. cap. super quibusdam, §. Præterea,
de verborum significatione. Hæc auctoritas, vniuerse
loquendo, in tribus generibus personarum reperitur, ut
loco citato habetur, in Imperatore, in Regibus, & in Ge-
nerali concilio: a quibus potest in alios deriuare.

An vero alij principes, seu superiores, ex se, hanc fa-
cultatem habeant, non conuenit inter doctores. Nam
Castro, loco citato, defendit non reperiri in alijs perso-
nis inferioribus ijs, quas numerauimus: Medina uero,

& est multorum sententia, existimat reperiri in omnibus, qui habent merum & mixtum imperium: qui alij non recognoscunt superiorem; ij a quorum sententia non licet ad alium principem appellare: quo fit, ut omnes Resp. hanc facultatem habeant, cap. In nouamus de censibus, Innoc. cap. super quibus. Rursus multa ciuitates, populi, & domini temporales hac in parte iura Principis præscripserunt: qui possunt nouas gabellas imponere: quod ius ex antiquissima consuetudine acquirere potuerunt. Qui ergo alios agnoscunt superiores, sine eorum auctoritate gabellas imponere nequeunt, & si imponant, sunt excommunicati.

Secunda conditio, est Causa, necessitas nimirum, vel utilitas publica, non priuata Principis commoditas: cum non populus propter Regem, sed Rex propter populum sit institutus.

Vnde, ut Aristoteles primo politico docet, in hoc differt Tyrānus a Rege, quod ille ob priuatā, hic ob publicā utilitatē leges statuit. Huc pertinet quod apud Ezechielem c. 34. dicitur de pastoribus & sacerdotibus, qui seipso, & non populum pascunt: quod diuus Hieronymus etiam ad seculares Principes transfert.

Quod si communes redditus ad Principis sustentationem instituti ob aliquam penuriam, ei non sufficerent, nouam posset gabellam imponere: quæ non tam in suā, quam in publicam utilitatem cederet. Similiter, ratione iusti belli suscepti, ob maiores sumptus. Quod si redditus male consumpisset, aut bellum gloriæ causa suscepisset, unde in necessitatem venisset, si qua alia ratione posset sibi prouidere, non liceret ei nouis exactio nibus subditos grauare. Ita diuus Thomas in Epistola ad Brabantiam Ducissam.

Tertia conditio, est forma, quæ in quadam proportione consistit: in proportione nimirum Geometrica, quæ in duobus spectatur.

Primum, ut quisque pro suis facultatibus maioribus, vel minoribus soluat: ut qui plus habent, plus grauentur,

lur, qui uero minus possident, minus onerentur. Qui secus faciunt, apud Micheam cap. tertio, damnantur, cum dicitur. Qui comederunt carnem populi mei, & pellem eorum desuper excoriauerunt, &c. Quare, ut in dandis præmijs, quorū distributio pertinet ad Principem; ista seruari debet proportio, ita in imponendis oneribus, quæ sunt veluti quædam pœnæ.

Deinde, ut pro ratione causæ & necessitatis maius vel minus imponatur tributum, ne maior exigatur collecta, quam causa requirit, cap. Quia plerique, de immunitate Ecclesiarum. Quare, in ea parte, in qua exciditur, iniusta censetur exactio, & restituenda erit.

Has tres condiciones afferunt Medina & Castro, qui late eas exponit: & de priore conditione loquens ait, ex capite Super quibusdam, non posse colligi, ueterem consuetudinem ualere ad imponendas nouas gabellas, sed solum ad exigendas veteres, quod aliud sit exigere, aliud imponere, cum hoc sit quid maius, ut colligitur ex cap. In nouamus, de censibus: ubi excommunicatur, qui sine consensu principis noua pedagia imponit. At uero Medina contra sentit.

Adiunt alij quartam conditionem, nimirum, usum, & executionem hoc est, si gabella imponatur ob aliquam causam ad aliquid efficiendum, ut illud executioni mandetur: ut si imposita esset ad pontem reficiendum, ni pons instauretur, gabella reddatur iniusta, ob regulam illam, cessante causa, cessat effectus: similiter, si exigeretur ad custodiendas vias a latronibus & grafsatoribus, cessante custodia, gabella cessare debeat, & si exigatur, est iniusta.

Quod autem attinet ad opiniones in hac proposita materia, quidam Christophorus Scaplerus secta Lutheranus, ut refert Gabriel Prateolus libro tertio, docuit non esse pendenda tributa magistratibus: quod si uerum esset, nulla esset facienda restitutio ab ijs, qui gabellas defraudant: sed contraria sententia est certa fide tenenda, ut statim dicam.

Quod

Quod autem spectat ad restitutionem, si gabelle frangantur, fuit opinio Angeli uerbo, pedagium §. 6. qui existimauit, omnes leges, quibus gabelle imponuntur esse leges pœnales, quæ non obligant in cōscientia, nisi post sententiam latam, Gloss. cap. Fraternalitas, 12. quæsi. 2. ac proinde, si quis defraudet, non tenetur restituere. At uero sententia contraria est communissima omnium, obligare in foro conscientie ad restituendum ante omnem condemnationem.

Antequam uero conclusiones afferro, illud animaduertendum est, de quo fufius in materia de legibus agitur, quosdam diuidere leges in duo genera: quod alie fiat non pure pœnales, ut ille in quibus præcipitur aliquid faciendum, & ni fiat adijcitur pœna, tanquam stimulus, quo homines mouentur ad legem seruandam: alie pure pœnales: ut si lex dicat, qui hoc, uel illud fecerit, soluat tantum; ut si dominus pacifceretur hoc pacto cum seruo, eo die quo non adueris mense ad seruandum, certam mercedis partem perdes: priores inquit illi, obligant ad culpam, posteriores ad pœnam tantum. Sed tamen dicendum est, legem eo ipso, quod lex est, & iusta, obligare etiam in conscientia ad aliqua culpam. Non negauerim tamen posse dari legem, quæ ex legislatoris intentione ad solam pœnam obligaret. Exemplum autem illud de seruo, non est ad rem, quia ibi non intercedit lex, sed pactum. Nullo itaque modo uniuerse dicendum est, humanas leges solum ad pœnas obligare.

Prima conclusio, humani Principes possunt imponere tributa, quæ sub peccati mortalis culpa soluenda sunt, & qui defraudant restituere tenentur: est conclusio certa si de tenenda, quæ his rationibus confirmatur.

Primo auctoritate diuinæ scripturæ, Lucæ capite 20. Reddite quæ sunt Cæsaris Cæsari, & quæ sunt Dei Deo. vult ergo Christus census esse soluendos Principi: quod non solum uerbo precepit, uerum etiam re ipsa præstitit, cum ipse censum soluit, quamuis esset a tali solutio-

ne

ne liber; ut patet Math. 22. & Paulus Christi doctrinam secutus dixit, Reddite omnibus debita, cui tributum, tributum; cui uestigal, uestigal, &c. Rom. c. 13. Quo loco Paulus ait Principes habere gladium, potestatem nimirum, ad cogendos homines, ad seruandas leges: quare, si quis eas non seruet, ordinationi Dei, a quo omnis est regendi potestas, resistet, & grauiter peccabit.

Secundo, auctoritate Sanctorum Patrum in hæc loca citata, & speciatim Hieronymi, Theophilacti, & Augustini libro 22. contra Faustum cap. 74. ut omitram Pontificum decreta, locis supra citatis.

Tertio, Princeps institutus est a populo in utilitatem publicam, tanquam publicus operarius: ergo subditi debent ei mercedem soluere; est. n. mercenarius dignus mercede sua; & non est alligandus nisi os boui triturantis: quare, si quis has mercedes defraudat, restituere debet: lege Alphosum a Castro, qui late de hac re disserit; sed in re manifesta, non est opus multis.

Secunda conclusio, etiam si leges humanæ non obligant in conscientia, adhuc leges pertinentes ad solutionem tributorum, obligant ad eorum solutionem. Patet hæc conclusio ex auctoritate diuina, quæ nobis præcipit, ut tributa soluamus: quare, si fuerint iusta, soluenda erunt, & si fraudentur, facienda erit restitutio.

Tertia conclusio, licet omnes teneantur ad soluenda tributa iusta: tamen nemo tenetur ad pœnam impostam ijs, qui non soluunt, ante sententiam latam, & sententiæ executionem. Patet hæc conclusio ex superiori quaestione: quia lex pœnalis, non obligat nisi modo iam dicto.

Quarta conclusio, tributa iniusta, non obligant in foro conscientie. Quoniam, cum iniuste imponantur, & exigantur, si possum me ab hac iniustitia liberare, non pecco; nec iustitiam lædo. Quare, si sint omni ex parte iniusta, possum omnino non soluere, & totum defraudare: si uero sint ex parte iniqua ratione proportionis possum etiam ex parte fraudare. Ita Castro libro 1. ca-

pit

pit. 1. de lege poenali. Sunt autem iniusta, cum defunt conditiones superius numeratę: ut quando non adest auctoritas, quando imponitur noua gabella sine causa, quando, excedit & est immoderata, &c. ita Petrus de Vbal. tract. de duobus fratribus, parte 5. nume. 37. & alij.

Quinta conclusio, ex accidenti, ratione scandali, iniusta tributa soluenda essent. Doctrina est Alphonsi, loco citato: & confirmatur ex illo Matt. cap. 5. & quicumque te angariauerit mille passus, vade cum illo & alia duo.

Sexta conclusio, omnes illi possunt nouas gabellas imponere, qui non agnoscunt superiorem: & qui hoc habent ex immemorabili consuetudine. Quod attinet ad eos principes, qui non agnoscunt superiorem, uidentur eadem ratio, quę de Imperatore, Rege, & concilio uniuersali, cum habeant summum imperium. Quod attinet ad consuetudinem immemorabilem, placet nobis opinio Ioannis Medingę: quoniã caput illud, super quibusdam, loqui uidentur, non solum de receptione, sed etiam de impositione.

Septima conclusio, omnes ij, qui iniustas gabellas imponunt, aut exigunt peccant mortaliter & restituere tenentur. Est conclusio certissima, ex cap. super quibusdam supra citato: & confirmatur a pari, quia si qui iusta tributa defraudant, tenentur restituere: ergo & qui iniusta exigunt.

Octaua conclusio, quando aliquod tributum, seu gabella est antiquissima, cuius nulla extat memoria ob quam causam fuerit imposita, censendum est esse iustam, & qui defraudat peccat, & tenetur restituere. Primum patet hęc doctrina ex capite citato, super quibusdam, & toto titulo de prescriptionibus: quoniam cum non extet memoria, facta est prescriptio. Deinde, quoniam cum non est aliquid in contrarium presumere debemus fuisse iuste impositam.

Ex qua doctrina multis particularibus Dominis, qui alias

alias imponere, & exigere gabellas non possent, excusare licet; nisi forte talis esset exactio, quę in notabile subditorum cederet detrimentum: quia per temporis longitudinem non esset excusanda talis extorsio.

Nona conclusio, nonnullę assignantur causę, ob quas licet nquas gabellas imponere, de quibus Anton. 3. par. cap. 13. §. 2. Gabriel. diit. 15. quæst. 5. art. 2. conclusione tertia, quę sunt istę. Defensio ciuitatis: Bellum iustum: redemptio domini captiui in bello iusto: si enim captus fuisset in bello iniusto, ex suis bonis se redimere deberet: pro causa publica; ut ad construendum aliquod ædificium, cap. cum Apostolus, de censibus: ad redimendam Remp. ab aliquo onere, exempli gratia, ad remouendum tributum: quando princeps non haberet unde sufficienter uiueret, ut diuus Thomas ait, opusculo ad Ducissam: ad collocandam principis filiam: ad redimendam Regis, seu Principis prolem captam ab hostibus, vel ad liberandum regnum ab aliquo obsequio, quod præstat hostibus: ad satisfaciendum læsis in bello iniusto, quoniam resp. quę utilitatem accepit, si damnũ intulit; satisfacere debet. Ratio communis horum casuum, est communis utilitas.

Nunc, quoniam multa sunt, quę ad hanc materiam pertinent, quę uarias dubitationes proponendo melius explicari poterunt, sequenti disputatione, quę nobis dicenda restant, quibusdam propositis dubitationibus aperiemus.

Afferuntur ac soluntur nonnulla dubitationes circa materiam tributorum & gabellarum.

Quæst. XXXIII.

DRIMA dubitatio, quę nobis explicanda occurrit, ea est, an quando populus dubitat, an tributa sint iusta, possit exactores fraudare nec ne; intellige hanc dubitationem de nouis tributis; nam quod attinet ad uetera, iam

○ dixi-

diximus præsumendum esse, cum iustitia constituta fuisse.

Ad hanc dubitationem nonnulli Summisæ respondent, subditos debere existimare tributa esse iusta, & ita in dubio debent obedire Principi, Can. qui culpatur 23. quæst. 2. sunt tamen qui contra sentiant. Quo etiam loco potest esse dubitatio de exactoribus, an peccent exigendo gabellas, de quibus dubitatur, an sint iuste cum sint de nouo impositæ. De hac dubitatione ita statuendum censeo.

Primum dictum, antiqua tributa, seu gabellæ ueteres putari debent iuste, & ita in dubio eas defraudare non licet: cum saltem adsit præscriptio. Est communis doctrina, quæ probatione non eget.

Secundum dictum, nouæ gabellæ, ut sunt pedagia & guidagia, & præsertim in rebus ad usum quotidianum impositæ, si manifestam non habeant causam, fraudari possunt. Siquidem, ut bene notauit Caietanus, uerbo uectigal, vix cum iustitia constitui possunt, & constituuntur: vnde cum de nouo imponantur, ni eo rum iustitia, præsertim ex causa & sine nata, appareat, pro iniustis haberi possunt. Cum hæc præsumptio fundetur in utroque iure canonico scilicet, & civili. cap. quamquam de censibus, lib. 6. Cum igitur subditi profertur habent ius, si contrarium non constet, hoc se tueri possunt.

Tertium dictum, exactores nouarum gabellarum, cum de earum iustitia est dubium, si sint subditi Principi, ratione obedientiæ, quam suæ domino præstare debent, excusari possunt a peccato, si eas exigant: at uero alij qui non sunt subditi nequaquam: quia cum non sint subiecti, non tenentur id præstare, de quo dubium sit, an iusta fieri possit. ita Caiet. loco citato.

Secunda dubitatio, an gabellæ quæ imponuntur in rebus necessariis ad communem uitæ usum, ut super viuo, pane, carne, & deniq; super ijs rebus, quæ ad usum impor-

importantur, quas ementes non nisi ad usum emunt sint licitæ.

De hac dubitatione, varie sentiunt Doctores. Nam Angelus, verbo, pedagium. §. 3. asserit huiusmodi tributa nullo modo esse licita, ac proinde omnes, tuta conscientia possunt ea defraudare: Additque adeo esse iniusta, ut nulla consuetudine possint fieri iusta. Siquidem omnes leges, & commune ius, hoc genus tributorum prohibet; ut patet l. Vniuersi C. de uectigal. ubi pœna capitis puniuntur exigentes gabellam ex ijs rebus, quæ ad usum inferuntur, & cap. quamquam de censibus libro sexto. Idem tenet Ostien. Bernar. in capitulo super quibusdam, & Turrecremata cano. Romipetas, 24. quæst. 3.

At uero Antoninus, 2. part. cap. 14. Nauarrus in Enchir. cap. 17. num. 202. censent talia uectigalia, alias iure communi prohibita, posse fieri iusta per consuetudinem. Consuetudo. n. n. habet introducendi id omnem, quod lex potest, cap. finali de consuet. & l. 2. C. quæ sit longa consuet. quare licitum facit, quod alias non licet. Confirmatur hæc opinio, quia hoc genus tributorum est passim in usu apud Christianos; quod non permitteretur, si non esset licitum. Addunt etiam idem posse lege constitui.

Dominus Caietanus, verbo uectig. tria hac de re dicit. Primum, huiusmodi uectigalia, ex se, esse iniusta, quod his rationibus confirmat.

Primo, quoniam in his non seruatur forma, quæ est necessaria ad iustitiam uectigalium constituendam; proportio nimirum secundum iustitiam distributiua: quia, plurimum, magis grauatur qui minus grauandi essent. Sæpissime enim contingit, ut plures habeat filios & maiorem familiam aliat pauper, quam diues; & ita plus soluet, qui minus soluere deberet: uel si non magis grauatur pauperes, saltem eque grauatur, ac diuites, qui quæ ad usum pertinent emere non solent; quod est a ratione alienum.

Secundo, quoniam aduenæ & peregrini atque forenses uelint, nolint coguntur soluere talia uectigalia: que tamen soluere non deberent, cum non sint subditi: imo etiam clerici & aliæ personæ, alias a gabellis liberæ, huiusmodi tributa soluere coguntur.

Secundum dictum, si huiusmodi uectigalia imponerentur per modum collectæ, ad hoc, ut facilius exigantur, fieri possent licita. Exempli gratia Princeps eget decem millibus nummis aureis, quæ summa non potest statim colligi per modum tributi, ita ut singuli pro rata bonorum soluant, quia bona subditorum pars & præsertim qui tenuiores habent census, commo- dius, ac liberius temporis spatio soluit, si tributum paulatim colligatur, ex pensione imposta in ijs rebus, quæ usu consumuntur, quam si totum statim soluere deberet; propterea, cum subditi consentiant, etiam si ratione multorum non ita seruetur æqualitas, non fit eis iniuria.

Tertium dictum, longe melius & iustius huiusmodi tributa imponerentur per taliam seu collectam pro ratione bonorum, quæ possidentur. Nos quid in hac dubitatione tenendum sit, quibusdam alijs dictis explicabimus, si prius unum admonuerimus.

Animaduertendū itaque est, non propterea esse damnamdam, uniuerse loquendo, aliquam gabellam, quod is plus soluat, qui minus possidet: contingit enim ut qui pauperiores sunt, negotientur, & plura uendant, quam qui magis abundant, ac proinde plus soluant; qui tamen ex tali negociatione utilitatem referunt, quam alii ditiores non capiunt. Quod etiam accidit in decimarum solutione, nam plura soluunt pauperiores, si id habeant unde decimæ penduntur, quam ditiores, qui non, ea possident bona, ex quibus decimæ soluendæ sunt: & tamen ecclesie ministri æque omnibus sacramenta ministrant. Quare, cum in gabellis, quæ imponuntur super rebus, quæ ad usum pertinent, non habeatur ratio quantitatis sed proportionem eorum, quæ possidentur, quorum ratio

ratio habetur in collectis, sed secundum quantitatem eorum, quæ uenduntur & emuntur a mercatoribus, quorum causa uia custodiuntur, & iudices ad eorum causas cognoscendas, si quæ lis suboritur instituuntur, eorum exactio non est omnino damanda.

Ex quibus colligeres, nullam fieri iniuriam peregrinis, cum res super quibus imponitur tributum, in reip. utilitatem cedant.

Possunt itaque gabellæ super his rebus impostæ, quæ alias secundum ius commune inhumanæ & parum iustæ uidentur, hac ratione censeri iustæ.

Primum, si ad subueniendum necessitati communi non sit alia commodior uia: cum necessitate existente, etiam omnia bona sint exponenda pro communi bono conferuando.

Deinde, ex consensu communi, cum omnes consentiant, ut in his rebus ponantur: postremo, ex aliqua cura, quæ eorum causa qui res important suscipitur. His notatis, pono hæc dicta.

Primum dictum, si ius commune, quod est satis rationi congruum spectetur, huiusmodi tributa sunt illicita, ob rationes dictas.

Secundum dictum, quantum fieri potest, abstinendū esset ab hoc genere tributorum: quoniam multi qui minus soluere deberent, plus soluunt: uerum tamen est quod leges humanæ priuatis casibus prouidere non possunt. Nam si imponantur gabellæ super uino, & pane, passim continget, ut pauper in mense soluat nummum argenteum, seu libram Principi, & dines nihil.

Tertium dictum, huiusmodi gabellæ possunt aliquo pacto ab iniustitia excusari. Patet ex ijs rationibus quas attulimus, quibus adde etiam longam, & antiquissimam consuetudinem. Uerum tamen est, quod a miseris, & pauperibus personis, quibus potius succurrendum esset, exigi non deberent.

Quartum dictum, in hoc genere gabellarum animaduertendum est, in quorum utilitatem gabella ce-

datam si solum in utilitatem civium cadat, ab ipsis solum per modum collectę esset exigenda: si vero etiam in utilitatem aliorum, ut forensium, externorum ab ijs quoque exigi poterit. Quo fit ut externi non sint obligati ad soluendas collectas, quę sunt secundum bonas, quę a civibus possidentur. Quas tamen imponere solent per modum gabelle, & ideo, si quis eas defraudaret, nihil restituere deberet. Lege Caietanum verbo, vestigal.

Tertia dubitatio, an cessante causa, ob quam gellę sunt impostę, cesset etiam obligatio ad eas soluendas: Quod autem semper cessare debeat, patet ex communi pronuntiato, cessante causa cessat effectus, cum cessante, de appella. l. cum pater §. dulcissimis, ff. de lega. 2. & confirmatur a simili de correctione fraterna, quę faciendā non est, cum cessat proximi utilitas. Et ut supra diximus, non est iustum tributum quod non habet causam, id est necessitatem publicam. Huic dubitationi his dictis satisfactio.

Primum dictum, uniuersę loquendo, tributum cessat, & cessare debet causa cessante: patet ex argumentis factis.

Secundam, si cessauerit priuata causa, sed alia eiusdem generis suboritur, tale tributum poterit perseverare: ut si pro certo bello consociendo fuisset impostum, & aliud subortum esset: hoc dictum est manifestum.

Tertium, si nulla alia suborta est publica necessitas, & tamen tributum per tot annos solutum fuit, qui ad prescriptionem sufficiunt, potest pro iusto haberi & exigi. Ita Medina questione citata. Quoniam, ut antiqua consuetudo dat facultatem imponendi tributa, eadem dare debet facultatem exigendi. Quod autem ius exigendi sub prescriptionem cadat, patet, quia omnes res & iura perscribi possunt, ex se, demptis ijs, quę iure excipiuntur.

Si obijcias quod Doctores notare solent, can. dilectio 16. q. 4. §. potest, in tributis non currere prescriptionem, id

id intelligitur, non de iure exigendi, sed de debitoris: quia cum sint publica debita, debitor ab eorum solutione non excusatur temporis longitudine.

Nec obstat cap. peruenit, de censibus, quia intelligitur de nouis tributis. Et licet non adfuerit bona fides, quę est necessaria in prescriptione, in illis quorum tempore causa cessauit, est tamen in alijs, a quibus per tempus facta est prescriptio.

Nec obstat, quod contra ignorantes non currit prescriptio, quia supponimus noticiam cessationis causę. Denique, cum necessitates consequentes, non raro succrescant, huiusmodi tributa ab ijs dominis apud quos non est mala fides, exigi possunt. Ut omitram, quod si non exigerentur, alia fortasse ratione Principi subueniendum esset.

Quartum dictum, quando causa a paucis annis cessauit, subditi non tenentur adire principem ut ab obligatione soluendi liberentur: quia tute possunt fraudare: quod si de cessatione non extet memoria, tenentur soluere: & quando dubitant, consulant Principem, aut soluant.

Quod autem ad illam maximam cessante causa, & c. attinet, vera est, cum nulla alia causa succedit: & quod dicitur de correctione, non est par ratio, quia ibi est vna tantum causa, nimirum proximi emendatio in nostro casu sunt plures: & post primam, quę fuit necessaria ad impositionem secuta est alia.

Quarta dubitatio de pedagijs, seu guidagijs, quę soluntur pro viarum conseruatione, & custodia, si domini sint in vijs custodiendis & sarciendis negligentes, vel nullam expensam his in rebus faciant, an ea fraudate liceat.

Quidam, & speciatim Gabriel, cum Angelo, & Baptista, & alijs multis existimant defraudari posse, & quod defraudatum est non esse restitutioni obnoxium. cauendum tamen esset a mendacio, cum merces occultantur: Dicunt etiam, & presertim Gabriel, dominos,

etiam si negligentes sint, posse has gabellas exigere, & non obligari ad restitutionem. Huic dubitationi his dictis satisfacio.

Primum dictum, qui dicunt dominos posse ista pedagia exigere, & subditos posse eadem fraudare, secum pugnare videntur. Quia, si illi iuste exigunt, isti iniuste fraudant: si hi iuste fraudant, illi iniuste accipiunt, & restituere tenentur.

Secundum dictum, cum obligatio dominorum de vijs custodiendis, ut Othienfis & Gabriel docent, videatur esse distinctiua, hoc est, quod debeant vias custodire, vel si non custodierint, debeant transeuntium damna refarcire domini, etiam si negligentes sint & expensas non faciant, possunt pedagia exigere, modo fuerint iuste imposita, & transeuntes soluere debent.

Tertium, si domini non custodiunt, nec damna restitunt, transeuntes possunt fraudare, & fraudata restituere non tenentur. Et quoniam, ut plurimum, viæ non custodiuntur, nec vllæ expensæ fiunt, nec damna refarciuntur, ideo principes videant, an ista pedagia iusta exigant, si hanc ob causam solam imposita fuerint. Quod si viarum pericula darent, cum aliqua principis diligentia, ut uic sint tutæ, durabit etiam obligatio soluendi.

Quinta dubitatio, an qui soluere debent gabellas, seu pedagia, ut vectores, venditores, & emptores, sint obligati ad inquirendos gabellarum exactores, siue publicanos, ut gabellam soluant. Huic dubitationi his dictis breuiter satisfacio.

Primum, attendenda est hac in re consuetudo, quæ ut plurimum habet, ut exactores, seu gabellarum conductores curam habeant de transeuntibus, & alijs quibus exigere debent, in quo non raro diligentiores sunt, quam oportet, per ministros satis morosos, & sepe iniustos; & ita non sunt obligati ad exactores querendos.

Secundum dictum, vectores non debent merces oc-

cul-

cultare, aut e via regia diuertere, aut aliquid efficere, quo minus inueniri iuxta consuetudinem ab exactoribus possint. Quia hoc pacto vitaretur gabellæ solutio cum fraude, quod non licet: ita, præter alios docet Couarruias.

Tertium, si gabellæ exigenterentur ab ijs, qui merces aliquo in loco, ueluti in foro, venderent, & si isti non tenentur exactores querere; tamen non debent palliare contractum, fingendo esse donationem, eam quæ est ueritatis: uel alia arte uti ad extrahendas merces extra terminos, intra quos gabella exigi potest: quoniam per huiusmodi fraudes fit iniustitia.

Quantum, si gabellæ collector mercium manifestationem, quoad qualitatem & quantitatem attinet, a uectore, aut sub iuramento, aut sine iuramento requirat, ita ut velit totum sibi manifestari, veritas dicenda est; alias erit peccatum, cum obligatione ad restituendum pro damno illato: doctrina est manifesta, quæ nulla probatione eget.

Quintum dictum, si collector simplicem responsonem requirat, quia non intendit ad unguem gabellam exigere, vel quia uectores sunt amici, vel quia locum frequentant, & exactor timet, ne alia utantur via, si nimis durus sit in exigendo, tunc non tenentur ad rigorem soluere, & veritatem omnino manifestare: quia in hoc casu saltem tacita adest condonatio. Quod si quis usus esset mendacior, & dubitaret de exactoris voluntate, eius mens exploranda esset, aliquid voluerit condonare, nec ne.

Sextum dictum, qui huiusmodi gabellam soluere debet, non tenetur ad iuramentum excipiendum, & in onus suæ conscientie recipere: quia satisfacit dicendo se esse paratum ad soluendum, quantum ipsum soluere debere publicanus monstrabit. Ita Nauar. num. 202. in fi. cap. 17.

Septimum dictum, qui legem de equis, vel pecunijs, aut mercibus de vno loco ad alium non transferendis,

tran-

transgrediuntur, custodibus deceptis, aut corruptis, ad nullam restitutionem tenentur; sed ad solam penam post sententiam latam. Quoniam huiusmodi leges sunt pure penales. Quod si custodibus his rebus praepositis, ob negligentiam & corruptionem aliqua pena erat imposita, si qua collectoribus erat applicanda; soluenda erit. Ratio est manifesta, quia ad hoc sunt conducti.

Octauum dictum, satis est si vectores, & mercium venditores, emptoresve parati sint ad huiusmodi gabellas soluendas, dum exiguntur, & ad soluendum, si forte non soluissent, cum exiguntur.

Sexta dubitatio, an Princeps possit vendere huiusmodi gabellas suis subditis, ut eas exigant.

Respondetur, id quidem licere, & interdum necessarium esse, ad hoc ut Princeps habere possit eam pecuniae quantitatem, qua indiget; quam plures coemptores statim soluere possunt. Verum, non tanti uenduntur, quantum ex gabella Princeps collegisset, si non vendidisset. Licet enim coemptoribus aliquid lucri ex hac emptione capere, ob labores exigendi, ob anticipatam solutionem, atque ob pericula, quibus se se subiiciunt.

In quo tamen illud est incommodi, quod id in priuata cedit utilitatem, quod cedere debebat in communem: cui id adiungitur incommoditatis, quod subditi gratius ab exactoribus tractantur, cum ad rigorem & sine ulla indulgentia a pauperibus tributa exigant, etiam cum nouis sumptibus: ut interdum etiam vestes & suppellectilem pauperes personae vendere cogantur. Quod incommodum vitaretur, si per ministros Principis, & publicos quaestores tributa exigentur. Sed de hac re haecenus.

Septima dubitatio, an qui gabellas, collectas, pedagia, & id genus alia tributa a clericis exigunt, restituere teneantur. Ad hanc dubitationem, missa difficultate, an clerici liberi sint iure humano vel diuino

tri-

tributis soluendis, his dictis respondeo.

Primum dictum, tributa, quae alias licite a laicis exiguntur, a potestate seu Principe civili, a clericis exigi non possunt. Nomine autem clericorum intelliguntur etiam ij, qui primam habent tonsuram. Quare, qui clericis gabellas imponunt, aut impositas exigunt, grauissime peccant contra immunitatem & libertatem Ecclesiasticam, & excommunicationem in cena Domini incurrunt, & restituere tenentur.

Multa sunt Pontificum decreta idonea ad hoc dictum demonstrandum; ut cap. non minus, de immunit. Ecclesiarum, cap. aduersus ibidem, cap. Quamquam, de censibus lib. 6. can. bene quidem, dist. 96. cap. Ecclesia, de constit. cap. nouerim, de sent. excom.

Secundum dictum, a clericis possit tributum, seu gabella exigi sine iniustitia, in his casibus.

Primo, summi Pontificis auctoritate: qui, ut quidam scribunt, hanc facultatem exigendi tributa a clericis, nemini dedit.

Secundo, si necessitas esset communis, tam clericis, quam laicis; sed non sine Episcopi consensu.

Tertio, si negocia exercerent, in quo æquiparantur laicis, cap. Quamquam de cens. lib. 6.

Tertium dictum, Episcopi obligati sunt ad denunciandos eos, qui in censuras ecclesiasticas incidunt ob hanc causam: quod tamen rarissime fit, quamuis sepe in hac re a laicis peccetur. Praeceptum de hac cura adhibenda, habetur Clement. Praesenti, de censibus, & exactionibus.

Atque de his dubitationibus haecenus: nunc de restitutione eorum, quae venatione, aucupio, piscatuque accipiuntur nobis disputandum est.

An

An leges quæ venationem, aucupium, piscatumque prohibent, sint iustæ. Quæst. XXXIIII.

VT explicare possimus quando, & qua ratione sint ad restitutionem obligati, qui animalia capiunt; ea difficultas prius examinanda est, an leges quæ venationem prohibent sint iustæ nec ne. Et quod huiusmodi leges non sint iustæ his rationibus demonstrari potest.

Primo, ea quæ sunt communia possunt ab omnibus lege naturæ, seu iure gentium occupari: at feræ, pisces atque sunt omnibus hominibus communes, Inst. de rerum diuis. l. i. ff. de acquir. pos. & Cicero libro primo officiorum quare possunt ab omnibus occupari: ergo contra naturæ legem eorum occupatio per humanas leges prohibetur.

Secundo, venatio & piscatus, atque aucupium sunt de lege naturæ; estque hic modus quidam uiuendi maxime naturalis, quo homines sibi uictum parant, ut Aristoteles libro primo politico capite 5. docet, & ex l. i. & 3. ff. de uenat. colligitur: quare talis uiuendi ratio non poterit per leges humanas sine iniuria prohiberi.

Tertio, nullus Princeps, vel dominus potest sibi applicare, quod est commune toti populo, nisi consentiente populo, qui debet suo Principi alimenta ex publico tribuere: ergo male faciunt Principes, qui contra populi uoluntatem loca ad uenandum publica sibi propria auctoritate usurpant.

Circâ hanc difficultatem sunt duæ oppositæ scriptorum sententiæ, quarum prima fuit eorum, qui existimauerunt leges quæ prohibent venationem in locis communibus esse illicitas. Ita Ostiensis, Ioan. Andr. c. non est, de decimis, Decius consil. 197. & 271. Matr. Afflict. in consil. Neap. lib. 3. & denique Iason testatur esse communem, consil. 19. lib. 4.

Secunda opinio Glor. dist. 86. can. Qui uenatoribus, Tur-

Tacretremata ibidè, Medinæ, Codice de rebus restitue dis, quæst. 12. Couarruias Relectione in regulam, Peccatu par. 2. §. 8. Caietani tract. 17. cap. 12. Ioan. Fabri, §. flumina, Inst. de rerum diuis. Sylu. urb. Venatio, Sebast. Medic. tract. de Venat. & piscat. quæst. 5. Soti lib. 4. de iur. & iure, quæst. 6. art. 5. qui doctores affirmant huiusmodi leges posse esse iustas. Hæc difficultas a nobis explicabitur uno posito fundamento, in quo nonnullas propositionum distinctiones, ex quibus aliquot conclusiones colligam.

Prima distinctio, iste qui statuit legem, qua prohibetur venatio, aut est dominus absolutus, qui nullum agnoscit superiorem: aut est dominus alteri subditus, & aliquem superiorem habet.

Secunda, lex ista dupliciter potest venationem prohibere, uel uniuersaliter in omni loco, & in omni tempore, & ratione omnium animalium, & hoc uel in utilitatem communem, ne omnino animalia pereant, uel in propriam commoditatem.

Tertia, locus uenationis triplex est; alius priuatus; muro uel sepe circumclusus, ita ut quæ ibi sunt animalia non habeant libertatem naturalem eundi; quo uelint: alius quidem proprius, non tamen septus, sed patens, & apertus, ita ut animalia ibi existentia exire possint: tertius omnino publicus, seu communis, in quo omnibus uenari licet.

Quarta, de hac re possumus dubitare, an leges istæ obligent solum ad poenam, an etiam ad restitutionem, & denique, an ad peccatum, tum ratione eorum, qui leges transgrediuntur, tum eorum qui eas imponunt. His positis distinctionibus, ita de re propostita statuo.

Prima conclusio, uenatio iure naturæ est licita: & est modus quidam maxime naturalis, quo homines sibi uictum quærunt: per venationem autem intelligo etiam aucupium, & piscatum. Hanc conclusionem posuerim contra opinionem quorundam philosophorum &

& hereticorum, qui censuerunt non licere animalia occidere, & ab eorum carnibus abstinendum esse. Et itaque nostra conclusio certa fide tenenda; quam his rationibus breuiter confirmo.

Primo, auctoritate diuine scripturæ, quæ docet omnia animalia subiecta esse homini, tanquam domino: potest igitur illis pro sua uoluntate uti. Dicitur enim, Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram, & præsit piscibus maris, & uolatilibus cæli, Genes. c. 1. quæ imago consistit in hoc, quod, ut Deus est omnium dominus, ita & homo, quod illo uerbo, & præsit, aperte manifestatur. Hoc autem dominium, non tam intelligitur ratione gubernationis, cum multa animalia cura humana non indigeant, quam ratione usus, & maxime ad uitam alendam. Et psalmo octauo, omnia subiecisti sub pedibus eius oues, & boues, uolucres cæli, & pisces maris insuper pecora campi, id est omne animantium genus, quod in terris uersatur.

Secundo ex lege nature, & iure gentium apud omnes populos, apud quos hoc uiuendi genus per uenationem fuit in usu. Huc accedit quod illi antiqui patres, de quibus sacra historia mentionem facit, ex uenatione uiuebant, & Apostoli piscatum.

Tertio, auctoritate Aristotelis, loco supra citato: ut hic omittam multas utilitates, quæ ex uenatione percipiuntur: & cū in re certa uersetur, nihil est cur plures rationes frustra ad stultum errorem confutandū afferam.

Secunda conclusio, quamuis uenatio, ex se, licita sit, & maxime naturalis; tamen ex quibusdam adiunctis potest reddi illicita; quæ sunt fere ista.

Primo, si fiat cum damno alterius: ut eum per agrum alienum a uenatoribus transitur, non sine detrimento frugum.

Secundo, cum adest probabile periculum propriæ personæ: ut eum inter animalia ferocia sine diligentia & caute uenatores uersantur, quod in apertam uenationem contingere potest.

Ter-

Tertio, ratione temporis, ut si eo tempore aliquis uenationi operam daret, quo deberet sacrum audire; aut aliquid aliud maioris momenti ex officio facere. Sunt etiam qui dicant esse illicitam in diebus festis, iuniorum, & quadragesimæ, quod minus placet.

Quarto, ratione personæ, cui est interdicta uenatio, ut clericis, De clerico uenatore, c. si. ubi dicitur, omnibus seruis Dei uenationes, & syluaticas fatigationes cū canibus, & accipit res, aut falcones habere interdici-mus. Et multo magis interdicta est Monachis, cleme. 1. de statu Monachorum.

Postremo, ratione legis ciuilib, a Principe impostæ, qua aliquo pacto prohibetur uenatio: an autem prohiberi potuerit, statim dicemus.

Tertia conclusio, lex, quæ omnino uenationem ratione omnium animalium, & cuiuscunque temporis prohiberet, esset omnino iniqua, nec uspiam talem legem extare arbitror.

Primo, quia non posset sine magno detrimento multorum, qui uenatione se sustentat, absque uilla graui causa talis lex fieri.

Secundo, quia multa detrimenta caperent agri, si omnia animalia libere uagarentur.

Postremo, quoniam talis lex non posset habere pro fine publicam utilitatem, quo sine sublato, omnis iusta lex tollitur.

Quarta conclusio, iuste potest per leges aliqua ratione prohiberi uenatio. Quoniam talis lex in communem utilitatem cedere potest: quia si omnibus quocunque tempore & quacunque ratione uenari, aut aucupari, piscarique liceret, omnia perirent, non sine publico detrimento, animalia; tolleretur enim publicum & honestam solatium, ac ciuitatis ornamentum.

Quare, conuenienter eo tempore quo animalia sunt secunda, uenatio prohibetur: similiter eo tempore, quo terra est niuib, cooperta, quod tunc magna animalium multitudo capi soleat: ac etiam ne certis instrumentis,

occi-

occidantur, aut pedicis, & retribus capiantur. Similiter conuenienter prohiberetur, ne quis certis cibis, aut liquoribus pisces caperet.

Quinta conclusio, Princeps absolutus, potest per leges prohibere quorundam animalium uenationem, etiam quibusdam in locis publicis, etiam ad utilitatem, & commoditatem propriam. Hanc doctrinam defendo cum meliore, & communiore sententia, quam ita confirmo.

Primo, quoniam, ut a principio quæ erant communia poterant per occupationem fieri propria eius, qui occupabat, ita etiam nunc eorum quæ communia sunt fieri potest applicatio: quare, is apud quem est publicas, & libera potestas, poterit sibi ista aliqua ratione applicare.

Secundo, licet priuatis personis locum in quo alias venari fas erat, muro cingere, & prohibere ne alij ibi uenentur; igitur etiam Princeps, aliqua ratione animalia, alias communia, sua efficere poterit.

Tertio, quoniam videtur rationi consentaneum, ut Princeps, in hac honesta exercitatione, quæ ad animum relaxandum, & ad homines exercendos confert, aliquid priuati iuris habeat.

Quarto, id fieri potest, ex populi tacito uel expresso consensu, quia quod est publicum, per communem uoluntatem in Principis utilitatem transferri potest. Ut omittam antiquam consuetudinem, qua certa uenandi ratio est solis principibus concessa.

Postremo accedat communior opinio. Quare saluntur ij, qui uenandi ius, alias lege naturæ omnibus commune, non posse aliqua ratione ad priuatam personam transferri putant. Potest ergo populus cui per rerum diuisionem certa locorum spatia sunt applicata, ea quorum usus communis est, in Regis, uel domini usum priuatum transferre.

Sexta conclusio, priuatis etiam dominis, qui superiorum habent, potest aliquo pacto priuatum uenandi ius com-

competere. Primum, si in proprijs locis uenationem prohibeant. Deinde si a subditis gratioso consensu eis hæc tribuatur facultas; ut quadam ratione sibi uenari liceat, etiam in locis publicis. Postea, ex privilegio sibi a superiore domino tributo. Ad hæc, per contractum seu pactum factum cum subditis, quos hanc ob causam aliquo onere liberauit. Postremo, ex antiqua consuetudine. Possent etiam prohibere in publicam utilitatem, ne certo modo & certis instrumentis capiantur, ut diximus.

Septima conclusio, Principes in his legibus condendis, & exequendis possunt non nullis modis peccare.

Primo, si uniuersaliter uenationem prohiberent, ob ea, quæ supra diximus: cum etiam alij a Principe debeant esse participes huius communis, & honestæ utilitatis.

Secundo, quando noniadeest facultas prohibendi, uel eo modo prohibendi, quo prohibent.

Tertio, quando feræ, quarum uenationem prohibet, notabilia inferrent damna, & illa non resarcirent: quæ sepe numero non resarciunt, quod subditi, timore impediti, damnum sibi reparari non petant; quod tamen ab alia persona sibi æquali peterent.

Quarto, si imponant graues penas transgressoribus, & eas exigant, præsertim pro prima uice; quia Princeps non debet quærere utilitatem propriam parui momenti, cum magno detrimento subditorum.

Quinto, non solum peccant, si non habeant propositum non restituendi, seu non restituendo, sed etiã, quia uolunt tale damnum inferri. Non secus ac fur, qui peccat damnum inferendo, & non restituendo: quare hic duo sunt animaduertenda peccata, ut Nauaricus animaduertit: & ita sunt obligati ad has leges rescindendas, cum sint perniciosæ subditis.

Denique, sunt obligati sub graui peccato ad restituenda omnia damna, quæ uel a canibus, uel a famulis aliorum agris & bonis inferuntur, ita Astenf. & Syl. ver-

rest. tertia, quaestione quarta, in fine.

Octava conclusio, si leges quibus venatio prohibetur sint iustae, possunt obligare & obligant sub peccato etiam graui, cum est materia grauis. Leges enim ciuiles iustae, possunt ad culpam obligare, vt alias in materia de legibus contra nonnullos docebo.

Clericis, qui venationem prohibitam exercent, imposita est poena ecclesiastica, c. si. de clerico venatore. Quamquam uenatio causa necessitatis, aut etiam recreationis, sit clericis permessa. Monachis etiam, si non per se, sed per alios venentur, clemen. i. de statu Monachorum §. Porro. An autem, si contra legem faciat, peccet mortaliter ex poena eis imposita satis aperte colligitur.

Atque de hac quaestione haec sufficiant. De qua re Gabriel dist. 15. quaest. 5. art. 2. Medina, codic. de rebus rest. q. 12. Nauar. in Enchir. c. 17. num. 20. Argumenta in contrarium allata facile soluantur.

Ad primū licet animalia lege naturae sint omnibus communia: tamen eorum occupatio, eadem natura docente, certa quadam ratione fieri debet: vt ex dictis patet.

Ad secundum, solum probat hanc viuendi rationem non debere omni ex parte prohiberi; quod concedimus, idque supra probauimus.

Ad tertium, iam docuimus, qua ratione Princeps alii qua parte hoc ius commune sibi applicare possit: consentiente nimirum populo, qui potest commune venandi ius, aliquo pacto in Principem transferre: ac etiam Principi, ex causa, illud sibi applicare licet.

De restitutione faciendā ratione venationis, aucupij, piscatuque prohibiti. Quast. XXXV.

LE G V M ad venationem pertinentiū aequitate & iniquitate demonstrata, sequitur vt de restitutione eorum, quae in venatione capiuntur, agamus.

Circa quam difficultatem occurrit speciatim dubitatio

ratio de ijs animalibus, quae capiuntur in loco priuato, sed tamen non lepto, si quis ibi contra domini uoluntatem uenaretur. Et quod ea, quae in hoc locorum genere capiuntur, domino agri restituenda sint, his rationibus persuaderi potest.

Primo animalia genita & nutrita in aliquo loco, sunt ueluti fructus illius loci: atqui fructus rei alicuius ad eum pertinent, cuius est res ipsa: igitur & animalia. Quare, si quis ea contra domini uoluntatem ceperit, restituere debet.

Secundo, dominus alicuius agri, uel syluae potest uere ius uenandi in suo agro alicui certae personae, quod facere non posset, nisi animalia essent sua, & id si faceret, teneretur restituere; non secus ac si quis rem alienam uendidisset: igitur.

Tertio, apud Hispanos est lex quaedam regia, l. 16 par. 3. tit. 28. qua, qui contra domini uoluntatem in alieno fundo uenantur, coguntur restituere capta animalia, domino fundi: cuius legis iustitia in eo fundata esse uideatur, quod, quae in alieno agro animalia capiuntur, esse debeant eius, qui est loci dominus: igitur.

Quarto, si quis inuito domino uenatur in alieno agro, facit ei iniuriam, l. iniuriarum §. ultimo ff. de iniurijs: igitur tenetur restituere.

In hac difficultate fuit opinio quorundam, qui existimarunt in hoc casu faciendam esse restitutionem: ita Glo. §. ferē Inst. de rerum diuis. Alber. l. Diuus ff. de feruit. rust. praediorum: sed hi loquuntur in foro exteriori.

Alij uero, quorum sententia est communior contra censuerunt: ut Ang. Paul. Castrenf. in d. l. Diuus. Medina. q. 12. Couar. in relect. par. 2 §. 8. & est communior. Vt autem, quid de animalium captorum restitutione tenendum sit, explicem, unicum pono fundamentum.

Cum animalia sint iure naturae communia, ut alicuius certae personae esse censentur, debent aliquo pacto fieri propria per occupationem, & comprehensionem. Nec censenda sunt occupata, & comprehensa ea solum

quæ manu, sed etiam, quæ in aliquo loco septa tenentur, ita ut non habeant eam libertatem, quam eis natura dedit, eundi quo velint, contra uoluntatem eius, a quo detinentur, & si egrediantur facile impediri possint: ut patet de apibus, columbis, gallinis, & alijs similibus animalibus, quæ septo continentur loco. Nec propterea quod aliquando extra locum egrediuntur, non censentur esse domini illius loci, cum ita egrediantur, ut eo redire soleant: ut patet ex §. feræ Instit. de rerum diuisione. Quo fit, ut si quis contra domini uoluntatem ea capiat, restituere debeat. Animalium itaque, alia sunt Syluestria, alia domestica, quæ sub hominum cura conseruantur: rursus alia propria, alia communia; & hæc alia sunt certo loco circumclusa, alia uero non ita.

Quo etiam loco animaduertendum est, aliud esse habere ius ad uenandum, aliud uero habere ius in rem ipsam, quæ uenatione capi potest. Nam dominus fundi, in quo animal refidet, aut quo accessit, habet quidem ius uenandi, sed tamen non habet ius in feram antequam eam occupauerit, sed fera uaga remanet communis, quocumque in loco sit. Sicuti ante rerum diuisionem, quisque habet ius ad rem aliquam occupandam; tamen non habet ius in rem ipsam antequam eam occupet. Quare, si quis habeat locum in quo sint feræ, qui locus non sit aliqua ratione munitus, ita ut feræ inde secundum naturalem libertatem exire non queant, potest quidem impedire, ne quis suum fundum ingrediatur ad uenandum, sed tamen in feras ibi existentes nullum habet ius; cum non dum eas aliqua ratione occupauerit, etiam si ibi nidum faciant, & commorari soleant. Atque ex his facile proposita explicabitur difficultas.

Prima conclusio, si quis capiat animalia publica, in loco publico, etiam existente lege, ne capiantur, non tenetur restituere: quæ conclusio his confirmatur rationibus.

Primo, ex communi doctorum sententia, ita Sorus, Medi-

Medina, Nauarrus, Syluest. verbo uenatio, & alij multi, quos sine necessitate citare nolo.

Secundo, leges quæ prohibent ne capiantur animalia, non prohibent dominium, si per uenationem acquiratur, sed usum uenandi: quare, si quis uenando eorum dominium acquirat, non erit ad restituendum obligatus.

Tertio, in hac uenatione nemini fit iniuria: ergo, si quis uenando animalia occupet, nihil restituere debet: quod sumptum fuit, est manifestum; quoniam cum sint communia, eius esse censentur, qui primo occupauit: ut patet Instit. de rerum diuis. §. Feræ igitur.

Secunda conclusio, domestica, aut non domestica animalia capere in loco septo, est peccatum mortale, & obligat ad restitutionem. Doctrina est communis & manifesta, quia occupatur alienum inuito domino & confirmatur ex §. Gallinarum, Instit. de rerum diuis. Ad dit Nauarrus, quod etiam ij tenentur restituere, qui solum occidunt, in loco proprio septo, ut in uiridario.

Tertia conclusio, capere animalia extra locum septum, quando redire solent, ut patet de columbis, & gallinis est peccatum graue obligans ad restitutionem. Est conclusio communis, & patet ratione a simili, de eo, qui occuparet seruum alienum, qui domum redire solet.

Quod si ita egredierentur, & uagarentur, ut non amplius redire uideantur, capi possent: ut si essent a loco septo remota, & late extra territorium diuagarentur: siquidem per fugam, seu liberam euagationem, libertatem recipiunt, §. feræ, Instit. de rerum diuis. Quæ in restandum esset legibus particularibus, & consuetudini locorum.

Quarta conclusio, capere animalia in loco alieno, non tamen septo, etiam si id cum iniuria domini fiat, licet possit esse peccatum, quia fit inuito domino: tamen non obligat ad restitutionem.

Primo, confirmatur hæc conclusio per l. si in laqueum ff. de acquirendo rerum dominio, ubi habetur, quod si

quis capiat feram in laqueo alterius, quocunque loco id fiat, licet. Ad quod accedit etiam communior Doctorum sententia.

Secundo, illa animalia, ut patet ex fundamento posito, non sunt propria eius cuius est fundus, sicuti sunt fructus: quare, si quis ea capiat, non occupat alienum, ac proinde erit a restituendo liber.

Quod si extaret lex, ne quis invito domino in fundo animalia caperet, ea restituere deberet. Cuius legis fundamentum illud esset, quod non liceat occupare venandi ius, quod quis in suo fundo habet.

Quinta conclusio, si quis caperet animalia in fundo alicui pecunia ad venandum locato, non esset obligatus in conscientia ad ea, quae cepit restituenda: quam conclusionem fortasse iurisperiti non facile concederent; sed tamen a se hanc habet firmam rationem. Quoniam etiam ista locatio facta, adhuc ferre remanent, ex se, communes; eius igitur erunt, qui prius eas occupauerit. Limitant Medina & Couarruias hanc doctrinam, quorum limitatio, ut sequenti conclusione dicam, minime placet.

Sexta conclusio, qui contra uoluntatem domini in alieno fundo uenatur, non est obligatus ad restituendum ratione damni, quod inde sequitur, quia dominus ibi solitus est uenari, vel uenandi ius alijs vendere: in quo casu citati doctores obligant eum de quo loquimur ad damni restitutionem: sed nulla est ratio necessaria, quae id demonstret. Quoniam, ut diximus, semper animalia remanent communia, & ita non potest uendi ius ad ea occupanda, quamuis uendatur ad uendam, per quod potest aliquis prohiberi ne in certo loco uenatur: non tamen obligatur ad restituendum, quod cepit. Potest tamen fundi dominus prohibere, ne quis suum fundum ingrediatur uenandi causa: & eum qui contra fecerit in ius uocare.

Septima conclusio, lex quae prohibet ne animalia certo tempore capiuntur, non obligat ad restitutionem. Est
hec

haec conclusio contra quosdam Summistas, quorum opinio nullam habet probabilitatem: siquidem, ut recte docet Couarruias, eadem est ratio de quocunque tempore: cum semper sint communia. Verum tamen est, quod posset esse grauius peccatum, ut si occiderentur, eo tempore, quo sunt foecunda, siue grauida.

Septima conclusio, in foro exteriori, qui faciunt contra leges, quae uenationem prohibent, tenentur ad penam soluendam, sed non ante sententiam latam, & eius executionem: iuxta ea, quae supra docuimus.

Octaua conclusio, Qui animalia existentia in loco priuato per artem ad locum publicum traduxerit, & ibi ea cepit, ad nullam tenetur restitutionem. Intelligitur haec conclusio, de ijs animalibus, quae uagari solent, & quae non sunt aliquo pacto facta propria. Doctrina est plana: quia, cum non sint occupata, occupari possunt, sine alterius iniuria, etiam si arte fiat, secus dicendum esset de domesticis.

Nona conclusio, qui aliquem per timorem impediret ne in loco publico uenaretur, peccaret, & esset obligatus ad restitutionem. Patet, quia impeditur cum iniustitia ab alicuius boni consecutione.

Decima conclusio, quae diximus de uenatione intelligenda etiam sunt de piscatu, si qua in parte maris, vel fluminis esset prohibita, vel si in aliquo certo loco pisces essent inclusi.

Idem de apibus, antequam in aluearia includantur, quae possunt occupari, etiam domino agri in quo sunt invito, iuxta ea, quae diximus, & l. naturaliter §. Pauennum, & §. ceruos. ff. de acquirendo rerum dominio: ita Nauar. cap. 17. num. 128.

Sed quid dicendum est de fera quae ab uno fuit uulnerata, & ab alio capta, vel de animalibus, quae in alienis laqueis inuenta capiuntur? leges civiles uolunt ista esse occupantium, §. illud quaesitum, Inst. de rerum diuisione: qua in re, si quid priuato iure esset sancitum, illud seruandum esset. Atque de his haec nunc ad argu-

menta respondeamus.

Ad primum, falsum est animalia esse veluti agrorum priuatorum fructus, cum certo non contineantur in locis; etiam si certo in loco commorari sint solita.

Ad secundum, esto possit vendi ius venandi, non propterea venduntur animalia, quæ in loco continentur, cum ipsa remaneant communia, ut iam diximus.

Ad tertium, lex illa est pœnalis, inflicta ei, qui per iniuriam, in alieno fundo venatur: ita responder Medina, eodem modo, sed cum dubio responder Sotus: quæ tamen responsio non placet Didaco: aitque legem illam obligare in foro conscientiæ ad statim restituendum: cum per eam applicetur priuatæ personæ, quod nondum erat occupatum.

Ad quartum, solum probat hoc non fieri sine peccato, quod concedimus.

De columbariorum usu, & de cœdendi atque pascendi iure, deque locorum custodiis.

Quæst. XXXVI.

VOD attinet ad columbaria, solet a scriptoribus dubitari, an sint licita. Et ratio dubitandi ea est, quoniam columbæ magnum solent afferre detrimentum satis & segetibus: & propterea non possunt, sine aliorum detrimento, in magna copia in columbarijs proprijs detineri.

Quidam affirmare videntur, columbaria non esse licita: & eos qui columbaria habent esse obligatos ad damna resarcienda. Ita Palud. 4. sent. dist. 15. quæst. 2. art. 2. Maior eadem distinet. quæst. 28. Anton. 2. parte, tit. 1. cap. 12. §. 21.

Alij vero dicunt esse licita ex his duobus capitibus, Primo, quia nulla lege prohibentur: secundo, quoniam adest saltem tacitus populorum consensus.

Alij dicunt, ex se esse licita; tum quia parum nocent:

cent: tum quod si non essent columbaria, adhuc columbæ essent & nocerent: tum etiam quia profunt agris suis stercoribus.

Denique Nauarrus capite 17. num. 126. duo dicit.

Primum, qui habent columbaria regulariter nõ peccant, ubi non est lex, quæ ea prohibeat, & est consuetudo, quæ ea permittat.

Secundum, quando constaret de notabili damno, illud sarcendum esset. Vt si quis haberet columbaria columbarum plena, & nullos haberet agros circumcirca. Huic dubitationi breuiter respondeo per has conclusiones.

Prima conclusio, columbariorum usus, uniuersè loquendo, non est damnandus; cum ex multis capitibus eius iustitia demonstrari possit.

Primo, quoniam magnam utilitatem & commoditatem loca in quibus columbaria ædificantur, ex columbis capiunt: sicuti ex alijs domesticis auibus; ut omittam, quod eorum excrementa mirum in modum cõferunt ad stercoreandum agros.

Secundo, quoniam non tantum afferunt damnum, quantum aliqui arbitrantur: tum quia a dominis columbariorum nutrirî solent: tum etiam, quod solum paruo tempore, quando sementes fiunt, nocere possunt: & denique, quoniam pauci, aut nulli sunt, qui ædificent columbaria, ubi suos non habeant agros: ut omittam, quod nõ nihil suis stercoribus agros fecundant, & vermes consumunt, & quod ingeniose quidam adnotarunt, si columbæ nõ essent domesticæ, essent syluestres. Quare, ut aliqua parte nocent, ita etiam profunt.

Tertio, ex communi quodam consensu, ni expresso, saltem tacito populorum, seu communitatis locorum, dum non conueruntur de columbariorum usu; nec restitutionem damnorum petunt, ad quam faciendam non obligarem eos, qui columbaria ædificant, cum de nocimento allato probabilem habeant ignorantiam; præsertim cum uideant agricolas aliquam adhibere ad-

columbas abigendas curam, illis paucis diebus, quibus aliquid damni afferre possunt.

Secundam conclusio, si columbarum domini essent certi de aliquo maiore damno, a suis columbis alicui præsertim pauperi illato, deberet illud refarcire: quod tamen raro accidet. Quare, non placet eorum opinio, qui in hac re sunt nimis scrupulosi: & eos peccare moraliter putant, qui columbaria edificant sine licentia eorum, qui habent agros vicinos. Quod si in hac re esset aliquod priuarum statutum, ne quis ædificaret columbaria, nisi certam possidere terræ partem, illud seruandum esset.

Tertia conclusio, qui occidunt columbas in locis columbarijs non valde remotis, vel intra certum terminum a lege statutum, peccant, & restituere tenentur. Nam, vt supra diximus, huiusmodi aues sunt propria eorum, quorum sunt loca in quibus habitant, ad quæ redire solent, Doctrina est communis, & speciatim Mediana, & Nauarri. Quod si omnino censeretur vagæ, vel extra terminum præscriptum occideretur, caperentur, nulla facienda esset restitutio.

Quarta conclusio, quæ aliqua arte, vt certo granorum genere alienas columbas ad suum columbarium traheret peccaret, & restituere deberet: esset enim occupatio quædam rei alienæ per dolum, & proinde non sine iniustitia. Idem dicas de ijs, qui aliqua arte alia animalia domestica ad se alliceret, ita ut priorem dominum, vel locum desererent.

Limitat hanc Doctrinam Nauarrus, quando id non tam fieret ad alienas columbas attrahendas, quam ad suas pascendas, & retinendas. Atque de hac dubitatione satis.

Quod attinet, ad lignorum Cessionem, quid dicendum sit alijs conclusionibus explicabo, una proposita distinctione: aut locus, in quo ligna ceduntur, est communis alicuius ciuitatis, vel communitatis, aut proprius & certæ personæ: & quod de sylua & lignorum iniectione dicam,

cam, intelligendum etiam est de animalium pactione, & iure pascendi.

Prima conclusio, posset princeps, aut aliqua communitas prohibere per leges; ne aliqua sylua cederetur; aut ne in aliquo loco animalia pascerentur. Quoniam talis prohibitio ad certum tempus facta, posset cedere in magnam utilitatem totius communitatis: Immo huiusmodi leges necessariae videntur; quia ni id fieret, paruo temporis spatio, ciuitates & oppida non haberent, ubi ligna cederent, aut pascerent. Quoniam, cum bona communia sunt pro voluntate exposita ciuibus & oppidanis, facile a quouis diripiuntur. Quare in re prudenter se gerunt Oppidani mei, qui earum sylvarum quas possident partem, communi vsui pro certo tempore exponunt, partem intactam reliquunt, quam alio tempore cedant, dum in alia iam cese arbores succrescunt.

Secundum dictum, huiusmodi lex posset esse aliquando illicita.

Primo, si pena non esset par culpa, vt si imponeretur pena corporis: quæ esset nimis acerba; cum isti qui contra has leges faciunt, non sint proprie loquendo fures.

Secundo, quando esset pena pecuniaria, sed nimis magna: modo, non esset facta nimia lignorum strages.

Tertio, quando lex ita tolleret usum sylvarum, & pascuorum, ut subditi non possent habere ea, quæ sibi essent necessaria: quoniam ex communibus bonis, quod cuique est necessarium, negari non debet.

Tertia conclusio, quando Princeps venderet, aut donaret, aut sibi applicaret syluam, vel pascua communia, quia communitas iniuste suo iure priuaretur, adhuc alij possent ligna cedere, & pascere, & ad nullam restitutionem, vel penam tenerentur. Ratio est manifesta; quia iste, cui publicus locus venditus esset, non haberet in illum maius ius, quam haberet princeps; ergo si cuncti antea quilibet poterat ex illo loco utilitatem capere, ita & post. Quare in re, aut Principes interdum peccet, ipsi uideant.

Quar-

Quarta conclusio, quando aliquis cedit communem syluam, stante lege de nō cedendo, iste peccat grauius, vel minus grauius pro ratione damnorum, non tamen teneretur restituere, sed deberet penam soluere post latam sententiam, & sententię executionem. Doctrina est perspicua, ex ijs quę saepe dicta sunt.

Limitatur tamen, in eo casu, in quo facta fuisset maxima lignorum strages, ita ut alij non possent solitam utilitatem ex communi hono capere: cum ex ijsque communiter possidentur, sit cuique sua pars relinquenda.

Quinta conclusio, quando sylua, uel compascuus ager esset applicatus ad proprium communitatis usum, absque iniusticia, ibi cedere, aut pascere non liceret. Quoniam in hoc casu communitas non uult, ut cuique pro sua uoluntate liceat suam partem accipere: sed aliaratione, uult ut hoc commune bonum in communem utilitatem cedat. Non secus, ac si quis ex publico aerario pecunias caperet; qui proculdubio restituere deberet.

Sexta conclusio, si sylua, uel pascua sint alterius communitatis, qui ibi cederet, aut pasceret, restituere deberet. Quoniam id usurpat, quod alterius est: intellige, quando locus esset possessus in priuatum usum ciuium, ita ut inde soliti essent utilitatem capere: & quando communitates, seu oppidani non sunt soliti, uti indifferentē locis in sinibus positis: excusaret etiam a restitutione illati damni paruitas.

Septima conclusio, quando sylua, uel ager esset priuatae personę, qui ibi cedit, aut pascit, qui damnum inferret, teneretur restituere. Doctrina est manifesta, quia occupatur id, in quod nullum habetur ius. Excusaretur tamen aliquis a peccato, si necessitate coactus id fecit, cum non haberet locum ubi pasceret, aut cederet: teneretur tamen ad damni compensationem. Quod si ex paupertate id aliquoties fecisset, nec peccaret, nec restituere deberet.

Ex

Ex his quę dicta sunt, colligere licet, quantum erit quidam, qui existimant syluarum & pascuorum, usum ita esse communem; ut sine peccato liceat in syluis cedere, & pascere, de quibus meminit Alphonsus a Castro, libro primo de lege poenali capit. 2: ubi ait se sepius de hac re fuisse interrogatum & contrarium respondisse. Ait in hoc errore esse concionatores quosdam, qui a populis hac de re interrogati, docent rem esse licitam: & se uix contrarium suadere potuisse; cum id pro uero omnino habeant, quod concionatores docent: qui aliquando non sunt tanta doctrina imbuti, quanta esse deberent: cum tamen se tanquam Doctores a Deo missos ad populos docendos exhibeat. Immo ait, se id sepe audiuisse ab ijs, qui pro doctis habentur. Sed de hac dubitatione hactenus, cui merito succedit alia de locorum custodibus, cum syluis & locis publicis custodes praeficiantur, ne ibi damna fiant.

Quod igitur ad hanc difficultatem de custodibus qui alicui loco uel negocio praeficiuntur attinet, queritur, an isti semper peccent, & restituere teneantur, si non impediunt, aut deferant eos, qui damnum inferunt, si negligentes fuerint; si se corrumpi permiserint; cui dubitationi, supposito prohibitionem de cedendo, pascendo, venandoque esse iustam; non tyrannicam & iniquam, his conclusionibus satisfacio.

Prima conclusio, posita prohibitionē legitima, possunt custodes cum cedentibus pascentibus uenantibus, & alijs sine peccato & obligatione ad restituendum, dissimulare, his tribus concurrentibus.

Primum, si cedentes sint necessitate constricti, quę necessitas tanta esse debet, ut eos a culpa facti excuset.

Secundum, ut custodes habeant huius necessitatis notitiam; quia, si eam ignorarent, aut dubitarent, deberent suo officio fungi.

Tertium,

Tertium, ut isti tantum capiant, quantum necessitas exigit: quia si plus acciperent, non excusarentur a furto. Si ergo hæc tria concurrant, poterunt custodes dissimulare: quia hic intercedit, aut intercedere debet dominorum consensus.

Quarta autem debeat esse necessitas, ob quam custodibus dissimulare licet, non potest certa ratione definitur; nisi esset extrema, aut quasi extrema.

Rursus posset etiam custos dissimulare, quando prohabilitate crederet, quod etiam dominus animalia, aut fructus capere, aut ligna cedere permitteret: ut si esset domini amicus, propinquus, si alias ipse permisisset. Verum tamen est, quod multi a domino licentiam venandi, vel cædendi, vel aliquid capiendi obtinerent, si eam peterent; quam non petendo, cum facile possent, dominus non consentiret, ac proinde hi ex officio prohibendi, aut capiendi, aut cædendi, essent.

Secunda conclusio, si certum esset venatorem, lignorum incisorem, & unquam alterius boni occupatorem esse obligatum ad restituendum, si custos suo officio non fungeretur, restituere deberet; quia, licet non concurrat positivè ad furtum; tamen, quia ex officio suspensius rem domini tueri debet, iniuste ageret, ac proinde esset restitutioni obnoxius.

Tertia conclusio, quando aliquis acciperet rem, cuius acceptio est lege prohibita, solum teneretur ad penam post sententiam soluendam; ut si quis ligna in communi sylva sub custodia munita cederet; custos tamen adhuc teneretur ad restituendum, si ob suam dissimulationem, & negligentiam damnum illatum fuisset. Ita Medina queritur, versus finem: qui ait hunc esse unum casum in quo principalis damnificator in conscientia non tenetur, tenetur tamen qui concurrat. Quoniam ille diuersa obligatione tenetur, atque iste, ille tenetur ex lege, & statuto, moreve patriæ; hic per operatione officij, promissionis, vel etiam iuramenti ad seruanda illa bona domini, qui iustius de custode, quàm de uenatore

patore

patore conqueri potest: cum qui rem capit, sese penæ luendæ periculo subiiciat, a quo solam penam iure repetere licet. Quare custos ad custodiam stipendiatus, erit obligatus, ad restituendum in conscientia, iuxta quantitatem damni illati, aut penæ, quæ de iure erat domino applicanda, si non dissimulasset: & optio erit apud dominum, ut Medina scribit.

Tertia conclusio, quando prohibitio venandi, cædendi, &c. esset iniqua, & contra iustitiam, custos non teneretur ad suum officium præstandum, etiam si adesset iuramentum, quod non potest esse iniquitatis uinculum: immo non posset hoc officium tuta conscientia exercere, cum ei constaret prohibitionem esse iniustam: quia esset iniustitiæ minister.

Quarta conclusio, custodes qui cum uenatoribus; & lignorum cætoribus dissimulant, ut libere uentur, aut cædant, ut eos postea accusent, grauissime peccant.

Primum, quia faciunt contra præceptum de correctione fraterna, cum debeant admonere ne peccet: neque enim minus tenemur labentem sustinere, ne cadat quam lapsum erigere.

Deinde, peccant contra fidelitatem dominis locorum debitam; cum sint obligati ad eius damnum euitandum.

Postremo, faciunt contra caritatem; qua sumus obligati ad uitandum proximi damnum; quod isti non faciunt, cum eum errare permittant, ut deinde penas luat. Quod si poena, qua isti puniuntur in utilitatem dominorum cedat, custodes eis pro damno illato restituere debent. Quoniam, mutus ex officio, ad loquendum est obligatus, ac proinde si taceret, quod ex sua tacurnitate nascitur damnum, resarcire debet.

De custodibus rursus mentio fiet inferius cum de participantibus in maleficio, instituta erit disputatio. Atque hic sit huius quæstionis finis.

De

De natura, & iustitia ludi, quid & quotuplex sit ludus. Quæst. XXXVII.

INTEGRVM fieri posse de ludo tradatum, non me latet; faceremque si successu operis ratio id a me postularet. Breuiter itaque de re, de qua late disserere potuissim acturus, primum de ludi natura aliquid uniuersè disputabo: deinde de ludi alearum honestate priuatim: postea de personis, quibus non licet ludere, ludumve spectare: præterea de forma, & legibus ludi: ad hæc de restitutione eorum, quæ per ludum acquiruntur: postremo, an qui sub credito lusit, soluere teneatur, si quid perdidit.

De hac materia scribunt Scholast. 4. sent. dist. 15. C. non istæ. tit. de uita & honest. cleric. summistæ. verbo ludus. Diuus Thomas, 2. 2. q. 168. Nauar. in ench. c. 20. Paris a Puteo tract. de ludo, Ioan. Bapt. Caocialopus, tract. de ludo, Adrian. in materia de restitutione cap. Quia in superioribus.

Quod igitur ad primum attinet, hac disputatione, de nomine, diuisione, definitione, de quæ ludi uniuersè sumpti honestate paucis agam.

Nomen ludus, uarias habet significationes: aliquando idem significat, quod lusus, id est quandam exercitationem uoluptatis & animi relaxandi causa suscipiam. Ita bonus accepit poeta, cum dixit,

Quis est nam ludus in uandis?

Aliquando idem quod ioci, facetiæ: nimirum, & distum non sine lepore, de quibus integri scribuntur libri.

Illud autem inter ludum & iocos solet assignari discrimen, quod ludus sit in rebus, iocus uero in uerbis: de quibus Cicero in libro tertio oratorio non nihil scripsit; & nos in libris de arte dicendi, fauente Deo, scribemus. Interdum, ut Seruio placet, ludus ponitur per can-

cantilena: ut etiam non raro pro loco, in quo aliqua exercetur ars: unde, ludus literarius, & ludi magister: & in numero multitudinis, ludi idem quod spectacula significant.

Denique, ne plures significationes prosequar, ludus, seu ludere in diuinis literis pro re facili, quæ sine labore, & cum delectatione fit, accipitur; ut cum de sapientia diuina hunc lucentem mundum fabricante dicitur, Ludens cum eo in orbe terrarum. In hac nostra disputatione, ludus sumitur pro aliqua ludica actione, quæ animi relaxandi, & corporis exercendi causa fit, cum aliqua lucri spe: ut planius inferius dicitur. Atque de nomine hæcenus: nunc de diuisione.

Ludus uniuersè sumptus, solet diuidi in spiritualem, humanum, & diabolicum. Spirituales ludus nihil aliud est, quam delectatio illa interior animæ, quam bona cõscientia, & honesta actio secum affert. Est enim uirtus per se delectabilis: & secura mens iuge conuiuui, ut sapiens scripsit. Humanus, qui animi reficiendi, & corporis exercendi causa suscipitur: qui uerbis, uel rebus fit, unde varia oriuntur ludorum genera, pro uarietate rerum in quibus homines ludendo sese exercent; ut olim apud Romanos; de quibus integri extant scripti libri. Diabolicus is uocatur, qui, cum non sit sine peccato, dicitur a diabolo inuentus, qualis est ludus per irrisionem; ut cum proximus aut res aliqua diuina uerbis gestuue aliquo irridetur, uel cum alicuius turpitudinis pronuntiatione, aut demonstratione, aliorum excitatur risus, ad quem aliqui reuocant ludum fortunæ, ut est ludus taxillorum, & tabularum; de quibus, an ex se turpitudinem habeant, postea dicitur.

Unde posses ludum diuidere, in ludum honestum, & turpem, in eum qui fit uerbis, & in eum qui operibus; & in ludum qui pendet ex fortuna, & in eum qui ex arte; & si vis addere, est etiam quidam ludus mistus, qui partim ex arte, partim ex fortuna pendet, ut tabularum ludus.

Qui

Quidam, ex parte finis præsertim, diuidunt in ludum ad deuotionem excitandam, ad corpus uel ingenium exercendum, ad delectationem dandam, uel capiendam, & ad aliquid lucrandum, de quo nos potissimum disputaturi sumus. Atque hæc de diuisione quantum ad rem nostram pertinet dicta sufficiant: sequitur, ut nonnullas definitiones, quibus ludus finiri solet, afferamus.

Ludus a Marian. Socin. cap. Inter dilectos, de excessu Prælat. hunc in modum describitur. Ludus est actus cessationis, uel recreationis, quandoque ex sola fortuna, interdum ex industria, nonnunquam ex utroque proueniens. A Caccialupo in suo tractatu de ludo, nu. i. hoc pacto. Ludus est interpositio quædam uoluptatis, per quam facile prodimus in lacrymas; Vel est, per actum facti delectabilis quandoque uirtutis gratia parati, quandoque lucrâ; quandoque uoluptatis tantum cessatio negotijs.

Sed forsasse melius ita describeres, Ludus est operatio exterior animi relaxandi causa suscepta. In hunc enim finem inuentus institutusque est ludus uniuerse, sumptus, ut animus relaxetur, viresque defatigatæ instaurantur: quod si quid aliud ex tali operatione queratur, id superuenit ludo, ut spes gloriæ comparandæ, aut lucri acquirendi, & quia de eo ludo nos speciatim disputaturi sumus, qui pro fine habet lucrum, posses in alata definitione, loco illorum uerborum, animi relaxandi gratia, dicere, lucri gratia.

Quod si hoc pacto ludum sumas, & ut est contractus quidam inter ludentes, eû sic describeres, Ludus est contractus conditionalis, quo ex euentu, exposita acquiritur, aut amittitur pecunia. Atque ex his aliquo pacto ludi natura nobis innotescit.

Nunc quod attinet ad ludi honestatem, primum agemus de honestate ludi uniuerse discurrendo per varias ludi species supra numeratas: deinde speciatim de ludo alearum, & secundum leges humanas: de primo has sunt conclusiones.

Prima

Prima conclusio, ludus spiritalis, qui est secundum Deum, est honestus & laudabilis. Quoniam est delectatio quædam rationi consentanea, quæ nascitur ex uirtute tanquam propria passio: igitur bonus & honestus. Quare male Dauidis uxor eum redarguebat, quod coram arca Dei, diuino repletus gaudijs, luderet. Regum c. 6. Huc pertinent, quæ de spiritali uoluptate, & delectatione in Canticis leguntur. De qua re lege aliqua in nostro opere de Interiore homine.

Secunda conclusio, ludus qui consistit in uerbis iocosis ab omni turpitudine alienis, est laudabilis & honestus. Doctrina est manifesta apud omnes Philosophos, qui de moribus scribunt. Ita Plato dial. 4. de rep. Arist. lib. 4. Eth. Ambrosius, & Cicero lib. de officijs, Alexander Alen. Diuus Thomas, & Theologi omnes. Quo fit, ut si quis cum modo & ratione iocetur, si sit in gratia constitutus, gratiæ augmentum mereatur: Quod si quis solam delectationem iocando pro fine haberet, is peccaret uenialiter.

Tertia conclusio, ludus diabolicus, siue turpis, cum proximus uel res diuinæ irridentur, ex genere suo, est peccatum mortale: efficit tamen ueniale, uel ex leuitate materiæ, uel ob actus imperfectionem, cum non adfuerit plena deliberatio. Doctrina est communis, & per se manifesta.

Quo loco admonuerim, iocos ex uerbis scripturæ sumptos, speciatim damnatos esse a Concilio Tridentino sess. 4. a quibus omnino abstinendum est.

Quarta conclusio, ludus qui consistit in saltationibus, & laruis, ex se, non est peccatum, si animi causa, & modestè suscipiatur. Verum ex circumstantijs raro est sine peccato ueniali, & interdum non uacat mortali.

Quinta conclusio, ludi in corporis exercitatione positi honestè fieri possunt. Immo uidentur in re, necessarii ad iuuentutem exercendam, ad uires confirmandas, & dexteritatem acquirendam.

Primum probatur hæc conclusio grauissimorum, &

Q 2 opti-

optimorum hominum exemplo, qui post susceptos, vel in studijs, vel in rebus serijs agendis labores, ad aliquam corporis relaxationem, per corporis exercitationem, vel ludicram operationem sese contulerunt, & quoniam nolo esse in re manifesta in recitandis exemplis nimis poterit, si quis ista cognoscere cupit legere Franciscum Patritium lib. 3. de regno, tit. 9. vbi multos refert principes, qui pale ludo delectati sunt, Valer. Max. & alios, qui de exemplis scripsere: & in vitis sanctorum patrum non nulla exempla huc pertinentia, referuntur, de quibus Cassianum lege. Et ut quidam auctor Græcus, referente Stobæo, aiebat, vita sine iocis, est veluti iter sine diuersorio. Huc facit illud, quod Hieronymus scribens ad letam, dicebat, Experimento didici, a fellum in via cum lassus fuerit, diuerticula querere.

Non est itaque, ut Anacharsis Scyta dicere solebat, turpe aliquando modestis lusonibus delectari, ut alacrior ad philosophiam fiat reditus: sed cauendum est, Ne quid nimis; Quia, vt sapienter Publianus scripsit, Arcum intentio frangit, animum remissio.

Secundo, accedat ad auctoritatem ratio: quia hoc genus ludendi, ex se, non est malum: ergo si alicuius honesti finis causa suscipiatur, laudabile erit.

Sexta conclusio, quibus ludus, alias ex se non malus, cum alicuius honesti finis causa non suscipitur, saltem est peccatum ueniale: Quoniam omnis humana actio ex se indifferens, si sine honesto careat, est etiam honestatis experta, cum bonum, ut Dionysius Areopagita scribit, sit ex integra causa, hoc est, ut ad rem nostram hoc pronunciatum accommodemus, actus humanus non est bonus, nisi sint omnes circumstantie bonæ. Si ergo a ludo, qui ex se est actus indifferens, hoc est, nec bonus, nec malus absit bonus finis, erit malus. Quo fit, ut omnis ludus, vel gloriæ, vel lucri, vel solæ delectationis causa susceptus, nisi in honestum finem referatur, sit peccatum ueniale.

Septima conclusio, in ludos honestos aliquos sumptus

opus facere licet. Ita Sotus lib. 4. de iust. & iure, q. 5. art. 2. idque ex ea patet ratione, quod si licet facere sumptus in cibos, quibus sustinetur corpus, licebit etiam aliquid impendere in ludos, quibus etiam animus recreatur.

Octaua conclusio, ludus alias licitus, vel non malus, in multis casibus posset fieri illicitus, ita vt peccetur mortaliter, quos breuiter hic recensabo.

Primus, ratione loci, vt si ludi profani exercerentur in ecclesia; veluti ludi theatrales, & comediarum actiones. Huc facit, quod Christus ementes & uendentes eiecit e templo, quod cum sit orationis domus, non debet fieri spelunca latronum: Quare folijs, & taxillis in ecclesia cum irreuerentia notabili ludere, esset peccatum mortale: a quo excusari possent, milites eam custodientes, si orij fugiendi causa ibi modeste luderent.

Secundus, ratione temporis, vt aliqui volunt, vt si quis luderet die festo: & præsertim, si opus quod exercetur esset seruire. Verum hanc cum tantiam, peccati speciem mutare non arbitror. Quare ex hoc sola capite, qui die festo luderet, non peccaret mortaliter, nec etiam ex se uenialiter, cum ludus non sit opus seruire.

Tertius ratione periculi mortis, aut notabilis detrimenti corporis; ut potest contingere in quibusdam tornamentis, & olim apud Romanos in ludis gladiatorijs. Huc pertinet tit. de Torniam. & sagit. l. Nam ludus. ff. ad legem Aquiliam. Secus dicendum esset, cum non intercederet notabile periculum.

Quartus, propter scandalum, qua ratione priuati m clerici, & Prælati possunt peccare mortaliter, cum in ludis sibi prohibitis uersantur: propter honestatem uitæ, & propter exemplum quod alijs præbere debet. Quare abstineant a tornamentis, a ludis hiltionum, & salationibus, & maxime publicis. Similiter posset mortaliter peccare, qui ludendo, ad peccatum mortale excitaret.

Quintus, ratione effectus, qui ex ludo dimaneret: vt

ecce, si propter ludum non audiretur sacrum: si non possent suo tempore nomina, seu debita contracta solui: si quis ob ludum usum euaderet ineptus ad sua munera obeunda: si non aleret familiam eo modo quo deberet: & vniuerse, cum aliquid inde nasceretur, quod esset graue peccatum!

Sextus casus, ratione affectus & cupiditatis ludendi, cum quis totus in ludo esset occupatus, & nihil aliud dies noctesque ageret, & cogitaret, & propter ludum esset paratus ad grauiter peccandum.

Septimus, ratione modi ludendi, si cum fraude, dolo, & aut aliquis luderet, & animo lucrandi quacunquetraditione: si ob impatientiam facile in blasphemias prorumperet, quod sepe vsu venire solet. De his lege Sylu. uer. ludus §. 2. Cajet. in summa verbo eodem.

Ubi animaduerte, non affirmare ludum in omnibus numeratis casibus, semper esse graue peccatum, sed quod in his potest quis ludendo grauiter peccare. Ut autem que de ludi honestate uniuerse diximus adhuc melius explicentur, nunc quasdam dubitationes contra ea que diximus afferemus, ac diluemus.

Prima dubitatio, scripsit, & uere, ac sapienter M. Tullius in libro primo officiorum, nos non esse ita a natura generatos, ut ad ludum & iocum facti esse videamur; sed ad seueritatem potius, & ad quedam studia grauiora, & maiora: Quare, qui ludo delectantur, contra naturam legem facere videntur.

Respondetur, idem Cicero eodem libro scriptum reliquit, ludo & ioco uti quidem licere, sed sicuti somno, & quoribus ceteris, tunc eum grauibus, feris que rebus fauifecerimus. Damnat itaque Cicero, illa sententia eos, qui se totos ludis & iocis tradunt, qui vitam ociosam & ab honestis actionibus alienam traducunt: ut illa, de quo aliquando idem auctor scripsit, solem occidentem aut orientem uidisse nunquam.

Secunda dubitatio, viri sancti abstinerunt a ludis & iocis, a quibus cum uirtute se abstinuisse gloriabatur quod

quod profecto non fecissent, si ludus, & ioci aliquando essent honesti, & uirtutis actus, ut nos diximus. Quod sumptum fuit, patet exemplo Ieremias dicentis, non sedi cum consilio ludentium, c. 15. & Tobias, c. 8. qui dixit, se nunquam cum ludentibus miscuisse.

Respondetur, dictum Ieremie intelligendum est secundum hominis statum; quem si quis spectet, vel ratione peccatorum commissorum, vel calamitatum in quibus homo reperitur, magis deberet in ignore, quam in delectatione versari: unde magis dolor, quam delectatio querendus esset: nec proinde sequitur, hominem debere omnino a delectatione abstinere, cum ad uitam tuendam, & conseruandam est necessaria. Tobias intelligendus est de ludis uanis & superfluis, & propterea sequitur, Nec cum his, qui in uanitate sensus ambulat, de quibus intelligeres illud, quod Dominus dixit, Ve uobis, qui ridetis, quia flebitis Luc. 6.

Tertia dubitatio, Ambrosius libro 1. officiorum, non solum profusos risus, sed etiam omnes iocos declinandos esse arbitratur: & Chrysostomus in Genes. scriptum reliquit; Deus non dat ludere, sed diabolus: & denique August. can. Donare, distinctione 86. dixit esse vitium immane dare res suas histrionibus: non licet ergo impensas in ludos facere, ut nos docuimus.

Respondetur, idem Ambrosius honestos & moderatos concedit iocos. Eos autem uult omnes iocos declinare, qui ad perfectionem tendunt, ut sunt personarum Ecclesiasticarum, quibus potius doctrina, quam ludis incumbendum est. Quod autem Chrysostomus ait, intellige de ludis, superfluis, in honoris, & non in bonum finem relatis. Quod Aug. de ijs, quae dantur histrionibus scribit, intellige etiam immodice, cum sine ulla honesta causa sua bona in histriones distribuuntur: quorum animi non est ex se mala, nisi aliunde uitiatur: si cum delectat, etiam profunt, in quem finem inventa est comedia, & poetica, dum hominum mores, & uitae rationes expriment. Atque de his dubitationibus haecenus: si quae sunt alig,

sequenti disputatione explicabuntur, ubi de honestate ludi alearum, de quo est priuata difficultas, priuatum egeatur.

An ludus, qui omnino, vel aliquam ex parte pendet a fortuna sit illicitus, & an per leges humanas prohiberi poterit. Quæst. XXXVIII.

OLVMVS in hac disputatione priuatum examinare, an alearum ludus secundum naturæ legem sit prohibitus; ita ut nulla ratione liceat, ludendo aliquid fortunæ committere. Quod autem hoc ludi genus, tantumquam malum, damnandum ac reiiciendum sit, his demonstratur rationibus.

Primo, grauissima Philosophi auctoritate; qui libro 4. Ethico, cap. 1. aleatores comparat latronibus; quæ comparatio non esset rationi consentanea; si alearum ludus, ex se, non esset honestatis expers. Nec etiam Cato, vel q. fuit illius opusculi auctor dixisset, Aleas fuge.

Secundo, hic ludus, vel omnino, vel aliqua parte, committitur forti, & fortunæ, cui nihil, præsertim ab homine Christiano committendum est, can. sortes, & can. si quis Clericus, 26. quæst. 5. quibus in locis prohibetur, ne quis sortibus utatur: igitur alearum ludus erit ex se illicitus.

Tertio, res suas exponere fortunæ, videtur genus quoddam prodigalitatæ, & ideo Aristoteles aleatores tanquam prodigos vituperat, quod res suas non ut debent expendant: igitur, ut prodigi peccant, ita & aleatores peccabunt.

Quarto, hoc ludendi genus solum lucri causa vsurari solet, cum in eo non adsit, uel animi, uel corporis relaxatio, sed potius quidam perpetuus animi cruciatus, dum expectatur quid fortuna possit: quare, cum careat ludi sine, non uidetur honestus: ut hic omitam innumera quæ ex eo oriuntur incommoda.

In

In hac proposita quæstione duæ sunt auctorum sententiæ; prima quorundam qui existimant alearum ludum, cum nimirum, in quo est aliquid fortunæ, esse illicitum, in quibus fuit quidam Thomas Illiricus Franciscanus, de quo meminit Nauar. can. Negotium de pœnit. dist. 5. nume. 20. qui apud Tolosates persuasit artem faciendæ chartas lusorias esse peccatum mortale; & Præfides urbis, qui hos artifices permittunt peccare mortaliter docuit: cuius oratio ita apud eos potuit, ut chartarum formas publice igni tradiderint.

Secunda sententia aliorum, qui existimarunt hunc ludum, ex se non esse malum; quæ est communis, & omnino retinenda. Quid in hac difficultate sentiendum sit; nos sequentibus explicabimus conclusionibus.

Prima conclusio, alearum ludus, qui ex fortuna, seu sorte pendet, non est, sua natura, malus: quæ conclusio his confirmatur rationibus.

Primo ex communi Doctorum sententia, ita Syluester, verbo ludus, §. 1. Medina, quæst. 20. cod. de reb. rest. Sotus lib. 4. de iust. & iure quæst. 5. art. 2. Didacus part. 2. §. 4. nume. 2. in sua relect. & alij multi, quos apud hunc auctorem citatos uidere poteris.

Secundo ratione ducta a simili; quoniam in alijs casibus solemus uti sorte: ut patet in rebus dubijs, idque docet, & probat ex diuo Augustino diuus Thomas 2. 2. quæst. 95. art. 8. & speciatim in contractu assecurationis, quem communiter omnes Doctores approbant: igitur.

Tertio, potest hic ludus delectationis gratia exerceri, & ad animi relaxationem, & qui lucrum haberet in ludendo propositum, modo illud uelit ad aliquem finem honestum referre, nihil peccaret, ut patet in omnibus artibus, quas homines non sine spe lucri exercet, ut possint se suosque sustentare: igitur non est intrinsece malus: cum possit ex aliqua circumstantia fieri bonus. Ex quibus inferre licet, ex se, non esse peccatum alearum inspicere.

Secunda conclusio, quamuis alearum ludus non sit

sua

ſua natura malus; tamen, facile ex multis adiunctis vitari poteſt, ac vitari. Quæ autem ex eo oriri ſoleant mala, videre poteris apud Oſtien. tit. de exceſ. præſat. apud Paridem a Puteo, apud Franciſcam Patricium loco ſupra citato, & apud Cacciaſupum. Hinc otium, temporis iactura, animi ſollicitudo, lucri cupiditas, blaſphemiz, execrationes, rixæ, inimicitiz & ſæpe familiarum ruinas. Adde quod non ſolet afferre ſecum illam animi relaxationem, cuius cauſa ſuſcipitur ludus: ut omittam, quod qui hoc ludendi genere utuntur, ſolum ludum ſpectare videtur. Quo fit, vt merito per leges prohiberi poterit, & poſſit.

Tertia concluſio ſcacchorum ludus, ex ſe, nõ eſt malus. Eſt hæc concluſio contra quosdam Doctores, qui aliter exiſtimarunt; & ſpecialim clericos & religioſos hoc ludi genere uti non poſſe putarunt. Noſtram opinionem unica ratione, omiſſa multorum auctoritate, confirmo. Quoniam hæc ludendi ratio nihil habet fortis, & plurimum ingenij: igitur non poteſt damnari, eo modo, quo alex ludus. Illud tamen dixerim, & ſemper affirmauerim, hoc genus ludi non multum habere delectationis, ſed plurimum laboris animi: ac proinde ſcholarum, vt quidam ſcribunt, ab eo abſtinere deberent: cum magis animus in eo, deſatigaretur, quam ſi in rerum diſciſſimarum ſtudio uerſaretur. De quo Paris a Puteo num. 5. ſcriptum reliquit, eſſe pernicioſum ſcholaribus ob temporis conſumptionem.

Quarta concluſio, facere, inſtrumenta, quibus alex ludus exercetur, ac ea vendere, ex ſe, non eſt malum: & ita hæc artes, & qui eas permittunt non ſunt damnandi. Hoc dixerim contra opinionem ſuperius citatam. Quare vendere taxillos, folia luſoria, & id genus alia, non eſt, ex ſe, malum. Ita Nauar. vt alios nunc mittam ſcriptores, loco ſupra citato: quæ doctrina his confirmatur rationibus.

Primo, quia ludus, ex ſe, non eſt malus, & his inſtrumentis poſſunt homines honeſte uti, ac etiam utuntur; igitur

igitur qui ea faciunt non peccant. Huc accedat auctoritas Auguſtini epiſt. 154. ad Publicolam, quæ refertur, 23. quæſt. 5. cau. De occidēdis, ubi inter alia, hæc ſcribit Auguſtinus. Abſit, vt ea quæ propter bonum ac licitum facimus, aut habemus, ſi aliquid per hæc præter noſtræ voluntatem cuiquam mali acciderit, nobis impuretur: alioqui nec ferramenta domæſtica, aut agreſtia ſunt habenda, ne quis ex eis, vel ſe, uel alterum interimat, nec arbores plantandæ, ne quis ſe inde ſuſpēdat, &c.

Secundo, licet vendere, & facere ornamenta, quibus ſe mulieres ornant: & tamen ijs ſolent ſæpe numero abuti: igitur licebit etiam facere folia luſoria, quamuis interdum homines illis abutantur: quod ſumptum fuit priuatim docet Panor. c. Multa, ne cler. vel Mona. Ex qua doctrina inferit Nauarrus non peccare Moniales, vel ſi peccant, ſolum venialiter offendere, dum muliebria ornamenta conficiunt.

Atque hæc de prima huius quæſtionis parte breuiter diſta ſufficiant, nunc de alia eadem breuitate dicamus. Quod autem lex humana non poſſit ludum prohibere, aut ſi prohibeat nullum eſſe in transgreſſione peccatū, his rationibus demonſtro.

Primo, id prohiberi non poteſt, quod ex ſe, non eſt malum, huiusmodi eſt ludus; etiam alearum, ut eſt probatum, igitur prohiberi non poteſt. Quod ſi dicas, ideo prohiberi, quod inde multa oriuntur mala, id nihil obſtat; quia ſi hæc cauſa urgeret, nihil eſſet, quod iure prohiberi nõ deberet, cum ex omnibus, rebus mali male agendi occaſionem ſumant.

Secundo, eſto prohiberi poſſit, & prohibitus ſit, tamē leges civiles non obligant niſi eos, qui ſubiecti ſunt Imperio: & cum ſit materia leuiſ, ſolum poſſunt obligare ad venialem culpam, vel ad penam tantum, cum ſint leges penales. De hæc dubitatione, ita ſtatuo.

Prima concluſio, lex humana non poteſt vniuerſe prohibere omnem ludum. Doctrina eſt certiffima, quoniam aliqui ludi pertinent ad uirtutis exercitationem;

alij sunt omnino necessarij ad animi & corporis relaxationem instaurationemque.

Secunda conclusio, humana lex potest prohibere aliquos ludos, & iuste prohibet. Quoniam quidam ludi maxime Reip. obsunt; igitur per legem, quæ publicam utilitatem habet propositam interdici possunt, ac debent.

Tertia conclusio, humana lex non solum potest prohibere certos ludos, sed etiã ne quis ludis intersit, & coludat, id est, in ludo suam pecuniam exponat. Patet a similit in alijs prohibitionibus, in quibus non modo qui faciunt, sed etiã qui intersunt, aut cõcurrunt ad aliquid faciendum, prohibentur. Ita factum est in iure ciuili. l. i. ff. de aleæ lusu & aleat. & in Auth. de sãct. epif. §. interdici mus. & iure Canonico, c. Clerici, de vita & honest. cleric.

Quarta conclusio, eos ludos humanæ leges prohibent, in quibus magis fortuna, quam industria ualet, & unde plura solent oriri mala & incommoda. Quo fit, ut magis prohibendus sit taxillorum ludus, quam cartharum; ij vero in quibus exercetur industria non censentur prohibiti: ut late scribit Caccialupus, quæst. 5. n. 27. & Paris, num. 5. Nec desunt, qui dicant, eos qui taxillis ludunt, si sint Doctores, esse infames.

Quintã conclusio, leges ciuiles prohibentes aliquẽ ludum non solum obligant ad penam, sed etiã ad aliquã culpam saltẽ venialem. Quoniam materia nõ est omnino leuis, & penæ quæ adijciuntur aliquã supponunt culpã.

Sexta conclusio, leges ciuiles Imperatoris non uidentur amplius habere nãm quantum ad penam, quod repeti possit id, quod in ludo prohibito fuit amissum. Huius cõclusionis eã est ratio, quia uidentur obrogatẽ per non usum: ad cuius confirmationem accedat Auctoritas diui Thomæ 2. 2. quæst. 32. art. 7. ad secundum, Caietani in eundem locum, Adrianus in tract. de rest. Paridis, Alphonsi & Didaci qui ait hoc uerum esse, etiam quoad Clericos, quamuis Cardinal. Imol. Rocus Curtius & Panor. aliter senserit. Licet ergo per consuetudinem lusus inter clericos non possit fieri licitus; tamen obligatio

de restitutione fauenda a legibus, Auth. alearũ usus C. de relig. sumpt. funer. imposita, auferri potuit.

Septima conclusio, posita ueritate superioris conclusionis, quod leges illæ sint abrogatæ per non usum, ratione penæ, existimare esse abrogatas etiã ratione culpe, quauis Didacus, & quidam alij contra sentiant. Ratio huius doctrinæ eã esse uidetur; quia tota ratio culpe oritur ex prohibitione, & ideo actus est malus, quia prohibitus, quamuis re uera, ludendi actus, ex malis, quæ inde nascuntur, raro sit ab omni culpa immunis.

Octaua conclusio, leges Pontificiæ prohibentes clericis ludum, non sunt abolitæ per non usum; & ita, qui contra eas faceret, grauiter peccaret. Quod hæc leges personas Ecclesiasticas obligantes, non sint abolitæ, patet, quia nunquam introductus est contrarius usus; Et Concilium Tridentinum sess. 24. cap. 1. de reformatione hæc in parte iura antiqua seruari uult: Quod autem grauiter, hoc est mortaliter peccaret, qui contra faceret, his confirmatur rationibus.

Primo, ex communi scriptorum sententia, ita Hugo. Ostien. Attensis, Angelus, Adrian. Nauar. Ioannes Bachonus, in 4. sent. dist. 21. quæst. 1. art. 6. Caietanus, & denique est communis opinio.

Secundo, id euidenter demonstratur ex penis quæ ludentibus imponuntur, can. Episcopus dist. 85. qui sumptus est ex Apostolorum Canonibus. Episcopus, aut presbiter, aut diaconus aleæ, aut ebrietati deseruiens, aut desinat, aut certe damnetur, vel, ut græce legitur, deponatur. Subdiaconus autem & lector, aut cantor similia faciens, aut desinat, aut communione priuetur, ca. later dilectos, de excessib. Prelat. sed qui contra faciunt, non incurrunt statim in penam, ut ex ipso canone patet.

Nona cõclusio, clerici, qui modicũ luderent, & raro, & animi relaxandi causa, non peccarent mortaliter.

Primo probatur ex uerbo illo canonis citati, Deseruiens, quod Glossa ponderauit, & ait, deseruire, esse ualde seruire; idem significant, uerbum in codice

grego, *σχολαζων*: si quis ergo raro, & modice alea luderet, non grauius peccaret.

Secundo, quia canon non imponit penam nisi ijs, qui moniti noluerint desistere: quod non potest intelligi, nisi de ijs, qui nimium sunt ludo addicti: adde etiam, quod leges civiles modicum ludum concedunt, vt adnotauit Glo. c. Inter dilectos, citato. Et, vt arbitror, si qua honesta de causa, remoto scandalo, aliquando clericus alea luderet, fortasse nihil peccaret. Atque hæc de proposita dubitatione dixisse sufficiat. Restat vt argumenta in vtraque dubitatione allata, dissoluamus: ad priora hoc pacto responderes.

Ad primum, comparat Aristoteles aleatores latronibus, quod ab amicis, quibus cum ludit, pecunias, quas potius dare debuissent, ludendo accipiant, ut ipse eodem loco docet. Possunt etiam comparari latronibus, vniuersè loquendo, ob multa damna, quæ in temp. inducunt, & ideo reip. hostes dicuntur, & pro infamis habentur: & eorum receptores in propria domo impune offenduntur.

Ad secundum; committere aliquid forti, non est esse malum, vt supra docuimus: neque Christiani, dum aliquid forti exponunt, fortunam, tanquam nume quoddam, vt olim Ethnici, venerantur. Et canones citati, damnant sortes, quæ cum diuinatione, & maleficio sunt coniunctæ.

Ad tertium; si quis immoderate in ludo suas pecunias exponat, poterit aliquo pacto inter prodigos numerari: neque est omnino prodigus, qui ita sua exponit, vt lucrari possit.

Quartum, solum concludit, hoc ludi genus habere in se turpitudinem ratione lucris, & nimij affectus, qui in ludendo ponitur verum, & ad animi relaxationem assumere, & quod lucratur in honesti fine referre licet. Posteriora autem argumenta ita dissolueres.

Ad primum, non solum quæ mala sunt, sed etiam quæ multorum malorum solent esse occasio, iure prohibentur;

tur; & id rursus, quod plura solet afferre in humana societatem incommoda: in quibus est aleæ ludus.

Ad secundum, concedimus nullum esse peccatum, si lex qua ludus prohibetur, non sit in vsu. Et esto multis in locis non obligent leges Imperatoriae, extant tamen priuatae leges, quæ non sunt mere pœnales; cum id prohibeant, quod raro sine peccato exercetur, & quod ad publicam vtilitatem maxime conducit.

De personis quibus ludere, aut ludum spectare liceat.

Quæst. XXXIX.

HIS hunc in modum de natura & honestate ludi explicatis; nunc de personis quæ possunt, aut non possunt ludere, agendum est; cum id sit omnino cognitum necessarium, ad intelligendum, quando de acquisitis ex ludo restitutio facienda sit. Et quoniam hic nulla occurrit dubitandi ratio, quibusdam conclusionibus, quæ dicenda sunt, breuiter complectemur.

Prima conclusio, existente ac uigente lege de ludo aliquo non exercendo, nemini in eo versari licet. Ratio est manifesta ex dictis; quia lex humana certos ludos iustis de causis in publicam vtilitatem prohibere potest. Possit autem aliquis, a grauiore saltim culpa, excusari, si modice, si raro, si delectationis solum causa ludum exerceret prohibitum. Nec enim credendum est humanam legem velle quacumque ratione, ludum alias non malum, omnino vetare.

Secunda conclusio, non omnes leges, quæ in hac materia fiunt, aut extant, omnes equali ratione obligant. Nam interdum certas solum respiciunt personas, & certa tempora, atque loca: alij ludi sunt prohibiti secularibus: alij clericis, quibus plura ludorum genera, & sub grauiore culpa & pœna interdicta sunt. Vt ludi theatrales, histrionum, laruales, & aliarum: & ad huc strictius prohibentur uiris religiosis, quam alijs. Quare,

ante-

antequam quis ratione ludi prohibiti obligetur ad culpam, persona, loca, tempora, & ludi genus spectandum erit.

Tertia conclusio, uiris religiosi non est omnis ludus interdictus. Hoc dixerim contra aliquos, qui aliter sentiunt. Nam, cum ludus sit animi gratia in humana uita necessarius, profecto non est negandus. ijs, qui uitam arctiorem degunt. Quare scacchorum, tabularum, pilæ, & huius generis alios ludos non arbitraris esse interdictos. Et quod attinet ad schachorum ludum, quidquid Ros. Angel. Gabriel, & quidam alij dixerint, placet, quod Sylu. verbo ludus docet, non esse per sonis ecclesiasticis interdictum: idemque de ludo tabularum cenfeo.

Quarta conclusio, ijs qui non habent facultatem alienandi, ut sunt omnes qui dominium, & rerum administrationem non habent, nullo ludorum genere in quo exponitur pecunia, ludere licet. Ratio est manifesta, quia non possunt transferre dominium eius, quod exponunt. Quare, filij familias, serui, minores, qui sunt sub tutela, coniugata, que non habent honorum communium administrationem, ludere non possunt exponendo id, cuius dominium transferre nequeunt. Idem dicas de religioso studente, uel negocia monasterij agente, & de scholari, cui data esset pecunia studij causa.

Verum, si huiusmodi persone paruum quantitatem in ludo exponerent, de qua facile presumeretur dominos, & administratores consensuros, ludendo non peccarent. Quamuis de religiosi non facile id concesserim, cum non sit probabile, fore, ut Prælati consentiat, ut bona ecclesie per ludum distrahantur.

Quinta conclusio, nemini licet sine peccato eum qui non potest aliquid alienare ad ludum etiam licitum inducere, uel eum qui alienare potest ad ludum prohibitum. Quia in re passim a multis peccari solet: autem isti teneantur restituere postea dicitur. Ratio huius

huius conclusionis est manifesta, quoniam sunt peccati participes: non secus ac si quis moueret quempiam ad furandum. Est hæc conclusio manifesta, quam tradit Paris in suo tractatu: & huc facit l. r. ff. de aleat. ex quibus colligeres nemini licere ludere cum eo, qui alienare non potest.

Sexta conclusio, qui sunt ignari ludi, non possunt sine peccato in ludo versarij. Quoniam saltem peccant vitio prodigalitati, cum velint, sine ulla spe lucri, suas exponere pecunias. Pariter etiam peccant, qui ludi sunt periti, si cum his scienter ludant: an teneantur restituere postea dicitur.

Septima conclusio, nemini licet præbere locum, instrumenta, & ea quæ sunt necessaria ad aliquem ludum prohibitum exercendum, ut chartas, tabulas, luminaria, &c. Doctrina est communis, & qui hoc faciunt, publici hostes vocantur: & ut Bald. & Paris scribunt, id est maius peccatum, quam ludere. Huc facit doctrina Innocent. can. error. dist. 83. Negligere quippe, cum possis perturbare peruersos, nihil est aliquid, quam fouere. Nec caret scrupulo societatis occultæ, qui manifesto facinori desinit obuiare. Idem confirmant omnes illius dist. canones, lectione omnino digni.

Ex his colligere licet, qui possint ludere, & cum quibus. Sequitur modo, ut aliquid dicamus de spectatori bus, quandoquidem leges feruntur etiam contra eos, qui ludentes inspiciunt.

Sunt autem spectatores in duplici differentia: aliqui sunt in magistratu, & officio constituti, ad quos pertinet operam dare, ut leges seruentur, & ut ludi prohibiti non exerceantur: alij homines priuati, quibus id non incumbit ex officio, sed solum ex caritate. Qui rursus sunt in duplici genere: alij, qui sua præsentia sunt causa, vel ut ludus prohibitus exerceatur, vel ut prorogetur, & in eo perseueretur: alij vero non sunt ludendi causa. His positis distinctionibus, de spectatoribus has subijcio conclusiones.

Octaua conclusio, publica persona, ad cuius officium pertinet ludos damnatos prohibere, assistendo & non prohibendo peccat: immo potest committere duplex peccatum, alterum contra caritatem, quia delectatur ab alterius peccatum: alterum contra iustitiam, cum non det operam ut lex seruetur: & interdum potest etiam esse obligata ad restituendum damnum quod ex prohibito ludo nascitur. Casus posset incidere in quibusdam locis, in quibus exercentur ludi non sine aliquo notabili corporis detrimento: ut sunt ludi taurorum, & ludi in quibus aliqua pugna cum magno vitæ periculo & graui corporis offensione exercetur.

Nona conclusio, persona priuata, quæ assistendo est causa cur ludus prohibitus exerceatur, & protrahatur, peccat: quia cooperatur ad peccandum: posset tamen excusari, si non animaduerteret, suam præsentiam esse ludi causam.

Decima conclusio, si priuata persona assistat ludo prohibito, & non sit causa ludi, nihil peccat, modo assistere non sit lege vetatum.

Vndecima conclusio, assistentia in eo, qui est causa ludi, & in eo qui prohibere debet, erit mortale vel veniale peccatum pro ratione, & natura ludi, & prohibitionis: aliorum vero simplex assistentia, vniuersè loquendo, esset tantum peccatum veniale.

De clericis & monachis ludis prohibitis diu assistentibus, quidam, in quibus Nauarrus existimant peccare mortaliter.

Vndecima conclusio, si loquamur de delectatione voluntaria, quæ ex ipso ludo percipitur, talis delectatio non est sine peccato. Ita docet Medina quest. citata, contra Gabrielem, Baptistam, & Angelum: qui existimauerunt eos, qui delectationem ex ludo prohibito capiunt, non peccare, cum sit solum humana lege prohibitus, & non delectentur de ludo, ut malus est. Verum, cum prohibitio humana, ut supra diximus, faciat actum ludendi malum, qui ex hoc actu delectationem capit, non

non secus peccabit, ac is, qui lætatur cum male fecerit. Ut ergo peccati non licet de suo peccato lætari, ita nec licebit inspicienti.

Posset tamen, inquit Medina, is qui intuetur eum qui ludendo peccat, aliquid in eo obseruare, unde delectationem sine peccato perciperet: ut si delectaretur ob eius dexteritatem, seu patientiam in ludendo, cum non irascatur, nec mentiatur.

Ex quibus inferitur quid dicendum sit de ijs, qui tauro rum ludos instituunt, aut exercet, aut spectat: illi priores cauere debent, ne quid mali alijs, aut sibi accidat: hi posteriores, ne si quid mali, aut peccati committitur, de eo delectentur. Atque per has conclusiones perspicuum est, quid de personis ad ludum aliquo pacto pertinentibus, quod attinet ad peccatum, sentire oporteat.

His vnicum verbum adijciemus de quantitate pecunie, quæ potest ludo committi. Quantitas magna ratio ne eorum, qui alienare non possunt, facit peccatum mortale: parua, veniale tantum. At uero ratione eorum, qui eius quod ludo exponunt, dominium habent, maior quantitas, ex se, non facit nisi peccatum veniale prodigalitatatis. Ita Nauarrus, & patet ex diuo Thoma 2. 2. q. 183. art. 7. ubi docet prodigalitatatis uitium non esse lethale peccatum. Dixi, ex se, quia aliunde potest esse graue peccatum, sua dilapidare bona ludendo. Sed de his hæcenus.

De forma & legibus ludi. Quæst. XXXX.

VM ludus sit contractus quidam, quo ludentes inter se quadam ratione conueniunt, ac leges quasdam qui honeste, seu iuste in ludo versantur seruandas esse statuunt, de his etiam aliquid nobis scribendum est, ut quando ratione ludi restituendum sit, facilius cognoscatur.

Conditiones ergo ad honeste & iuste ludendum requisitæ, partim ex ipsa naturæ lege requiruntur, partim

uero ex quadam ludentium consuetudine, & statutis quas ludi leges appellant: de quibus omnibus ea qua debemus breuitate, in præfenti disputatione agemus, Et quoniam sola opus est explicatione & determinatione, ad ipsas conclusiones accedo.

Prima conclusio, ut aliquis honeste ludat, posito quod ei ludere liceat, debet habere aliquem honestum finem, hoc est, nõ debet sistere in sola delectatione, quæ non est per se, expetenda, sed alio referenda est: de qua re tamen ardua est apud philosophos morales disputatio: quam Arist. libro 10. ethico proposuit quidem, sed non explicuit: quam apud diuum Thomam in prima secundæ explicatam inuenies. Similiter nemo ludere debet tantum lueri causa; quia qui solum lucrum in suis actionibus propositum habent, illiberales a Philosopho 4. Ethico nominantur: verum, ludus lucri causa exercitatus, potius negotiatio quædam, quam ludus vocari potest. Sed negotiatio parum utilis, cum pauci sint, aut nulli qui ludendo ditescant: qua qui delectantur de bonis stabilibus, deque sua arte, si quam habent, nihil curant, dum quæ habent, temere fortunæ committunt. Possit tamen quispiam ludo frequentius sine peccato uti, dum hoc negociationis genere; & sibi & suis se consulere ac prouidere posse uideret.

Secunda conclusio, & si lucrandi cupiditas, ni alio referatur, faciat ludum turpem: tamen, nunquam ex hoc capite ludus erit peccatum mortale, etiam si quis magnam pecuniarum uim lucrari percuperet. Est hæc doctrina contra multos, qui aliter arbitrantur, inter quos Turrecremata in c. Episcopus, dist. 35. art. 1. ad secundum. Quod nos docemus, docetur etiam a Nauarro cap. 20. num. 3. a Caietani in 2. 2. q. 168. art. 3. & in summa uerbo ludus, & ab alijs: & hac firma ratione confirmatur, Quoniam auaritia, ex genere suo, non est peccatum mortale: quod non debet cuiquam uideri paradoxum, quamuis in peccatis mortalibus numeretur, quæ non peccata mortalia, sed capitalia, id est fontes, & cause aliorum pecca-

peccatorum, dici debent; cum nec auaritia, nec gula, ex se, sint peccata mortalia, & quod attinet ad auaritiam, id expresse docet Sanctus Doctor, in 2. 2. q. 18. art. 4. Neque enim suum retinere, in quo sita est auaritiæ ratio, ullum aut caritatis, aut iustitiæ præceptum uiolat. Sed de hac re disputandi latius non est hic locus.

Tertia conclusio, ut ludus honeste exerceatur, omnis debet abesse fraus. Quæ conditio in omni humano requiritur contractu. Quare, si quis falsis uteretur taxillis, & chartis supposititijs, aut notatis, qui se plura puncta habere diceret, quam habet, aut manum ad se pertineri falso affirmaret, uel alijs eiusdem generis fraudibus, quas ipsi ludentes norunt, uteretur, in honeste, & iniuste luderet, & in re maioris momenti peccaret mortaliter.

Cæterum, hæc conditio declaranda est, eo modo quo Didacus in sua relect. par. 2. §. 4. nu. 6. declarat. Enim nõ ludere fraudolenter, qui eas adhibet cautelas, quæ secundum leges ludi adhiberi solent.

De fraude autem adhibita, uel non adhibita in ludo, iudicabit iur iustus, & in arte ludendi exercitatus. Quare, cum quis consuetis utetur cautelis, non dicetur dolose ludere, l. 1. ff. de dolo.

Quarta conclusio, ludentes, ijs legibus in ludendo uti debent, quas iuri probi communiter in ludo seruandas esse censent: quarum non nullas sequentibus conclusionibus attingemus, & examinabimus.

Quinta conclusio, non utitur fraude, nec contra leges ludi facit is, qui habens meliores partes, ita ut non possit amittere sponsonem, urget colludentem, & ad sponsonem augendam prouocat, cum tamẽ certus omnino sit, se lucraturum. Ita Ioannes Medina q. 22. in ultimo corollario, Decius consilio 115. Couarruias loco citato, nu. 5. & 6.

Quod si dicas ludi aleærum iustitia fundatur super sorte, & casu incerto; at iste qui habet certam punctoriã quantitatem, & manum, fecit se certo lucraturum, non

fecus ac si quis deponeret cum aliquo, an aliquis esset mortuus, de quo ipse omnino certus esset; igitur iniuste ludit.

Deinde, idem confirmatur argumento ducto a simili de eo, qui certo sciret, cras ex Principis decreto frumentum uilius uendendum, & suum hodie uenderet; qui ut multi uolunt, teneretur restituere. Ita Bart. l. quæro ff. de empt. & vendit. Gloss. l. contra legem ff. de legibus, Roman. singulari 289. Conrad. quæst. 62. de contract. Medin. quæst. 35. & M. Tullius libro tertio de Officijs scriptum reliquit, huic contractui fraudem subesse.

Verum, hæ rationes non obstant; Nô prima, quia hæc lege colludentes cōueniunt, ut qui meliorē sortē habet, possit sponsonē augere: & eadē fors potest cuiq; cōtingere. Adde etiā, quod collusor potest sponsonem non acceptare. Solet etiā qui peiores habet ludi partes, cum arte augere sponsonem, ut cogat alterum cedere, & lucrari expositam pecuniam, quam alias lucratus non esset, nisi auxisset.

Neque secūda, est enim falsa illa opinio, ut pateret diuo Thoma, 2. 2. quæst. 77. art. 3. lege Alex. ab Alex. lib. 6. cap. 1. Dierum genial & ex communi meliorum scriptorum sententia, ut alio scriberetur loco. Ut omitram quod non est par ratio; quia ludentes, hanc ludi legem non ignorant.

Sexta conclusio, non uidetur pertinere ad ludi leges, ut quis non possit lucrari plura, quam collusor ab eo lucrari possit. In hac conclusione non omnes conueniunt. Etenim Sotus, & Alphonfus a Castro contra sentiunt; nostra tamen conclusio est ex mente Nauarri c. 20. nu. 12. quæ his probatur rationibus.

Primo, quia alias sequeretur mercatorem non posse ludere cum Rege, neque minus diuitem cum eo qui esset ditior, nisi pro ratione pecuniæ, quam minus diues habet, & tamen usus contrarium docet, & omnes, qui ludunt hoc præsupponunt. Et ratio etiam confirmat: quia, qui habet centum ducatos potest illos exponere, ut lucratur

eretur solum quinquaginta, quos collusor habet.

Secundo, quia uidetur absurdum quod aliquis habens ad manum solum quinquaginta ducatos, & tamē habeat administrationem omnium suorum bonorum, non possit lucrari ducentos.

Tertio, iste qui habet paucas pecunias potest cum diuersis ludendo, lucrari plura, quam habeat; ergo etiam cum uno. Verum tamen est, quod si fraus intercederet, id non liceret. Ut si iste, qui habet paucas pecunias interrogaretur a principio, an multas haberet, quas uellet ludo exponere, & mentiendo se habere diceret, unde factum est, ut alius luserit, alias non lusus, iste dolose luderet. Atqui, si alter sciebat eum paucas habere pecunias, & tamen ludere uoluit, nulla inde nascitur iniuria. Et in hoc casu locum habere posset cōtraria opinio.

Septima conclusio, ad ludi honesti cōditionem pertinet, ut qui non potest ludendo alienare, non possit retinere, quæ ipse ab eo qui potest, lucratus fuerit. Ita Alphonfus a Castro loco citato, & Couar. par. 2. suæ relect. §. 4. num. 6. quæ doctrina his confirmatur rationibus.

Primo, argumento ducto a pari: quia alter, qui potest dominium transferre non potest retinere, si ipse lucratur: igitur nec is, quo cum ludit: sumptum est certum: consequentia uidetur manifesta, ex lege ludi, & omnium contractuum, quæ habet, ut partes utrimque ligari possint: neque enim rationi est consentaneum, ut uno existente libero, alter obligetur.

Secūdo, qui per fraudem, & dolum aliquid lucratur, restituere tenetur: atqui in hoc casu intercedit fraus; quia si collusor sciuisse eum, quo cum ludit, non posse rem ludo expositam in alium transferre, non lussisset, & inuitus soluit; igitur.

Sed peteret hoc loco quispiam, an liceat facere sponsones circa aliquem euentum, quas italice, scommissas uocant: ad quam dubitationem his quinque dictis respondeo.

Primum dictum, si ex altera parte unius sponforis, res

fit aliquo modo certa, vel aliqua intercedat fraus & dolus, sponſio eſt illicita, & obligat ad reſtitutionem. Vt gratia exempli, ſponſio fit ſuper Pontificis morte, & aliter certo ſciat, iã eſſe uita functum, ne ſe tamẽ neſcire ſingit, iſte peccat, & quod accepit debet reſtituere.

Secundum dictum, ſi dolus abſit, talis contractus nõ eſt ex ſe illicitus. Eſt communis doctrina: quam ea confirmat ratio, quia nulla intercedit iniuſtitia, & nulli legi eſt contrarius; immo, conformis, l. cum ad præcens tempus. ff. de rebus creditis, l. ſiquis ita ſtipulatus ff. de verb. obligat.

Quod ſi obijcias, quod habetur in l. ſolent, & ſequenti ff. de aleæ luſu, ubi damnantur ſponſiones conditionales, quæ non ſunt virtutis exercendæ cauſa.

Reſpondeo, Iureconſultum ibi damnare ludos, & certamina, quæ corpore fiunt, ſi non uirtutis & corporis exercendi cauſa ſiant, ſed vel odij, uel contentionis, gratia.

Tertium dictum, iſte contractus ex ſe eſt rectus & iuſtus, etiam ſi fiat pro re illicita. Ita Ang. & Iosephus, & pater a ſimili, in alijs contractibus, qui iuſte fieri poſſunt, de re non bona; ut in promiſſione quæ fit pro fornicatione, & alijs ſimilibus.

Quartum dictum, cũ in his ſponſionibus nihil aliud peccetur, niſi lucrum, hinc fit, ut fere ſemper ſint peccatum, ſaltem ueniale: Quia eſt uirtuti liberalitatis contrarius. Ita Caietanus, Ioann. Maior, Adrianus, & Nauarrus.

Quintum dictum, expediret Reip. ut huiusmodi ſponſiones, præſertim ſuper quibusdam rebus, prohiberentur: & quibusdam in locis prohiberentur. Lege autem uigente, non exercerentur ſine nouo peccato: poena tamen appoſita non eſſet in foro conſcientiæ ſoluenda, ut aliàs non ſemel diximus.

An

An qua acquiſita ſunt per ludum prohibitum in foro conſcientiæ reſtituenda ſint. Quæſt. XLI.

QUOD autem per ludum a lege prohibitum ut eſt ſpeciatiuim alearum ludus, non tranſferatur dominium, ac proinde in foro conſcientiæ quod acquiritur reſtituendum fit, hiſ probatur rationibus.

Primo, humanæ leges iuſte poſſunt hunc contractum prohibere, & prohibent, ut patet ex legibus Imperatorij, & priuatis conſtitutionibus multorum locorum: igitur quæ hac ratione acquiruntur, tuta conſcientia retineri non poſſunt. Quod ſi dicas, Imperatorias leges, nõ omnes obligare, contra, & erit alia ratio.

Secundo, leges ciuiles, quæ legi naturali, & diuinæ non aduerſantur confirmatæ & approbatæ ſunt per ſacerdos canones, diſt. 10. can. de capitulis, & ſequentibus; igitur omnes obligabunt; cum Eccleſiaſtici canones omnes obligent. Et cum ijdem ludi iure pontificio prohibeantur, proſecto, ex hac parte omnibus fidelibus erit prohibita acquiſitio per ludum: cum canones, qui ad mores pertinent, cunctos obligent fideles.

Quod ſi dicas, leges humanas per conſuetudinẽ contrariam abrogatas eſſe, cum nullibi ſeruari ſoleant: contra, hominum conſuetudo non poteſt tollere legem iuſtam, qua uitatur peccatum, ut colligitur cap. ex parte, de conſuet. igitur.

Tertio, turpiter acquiſitum, ex communi Doctõrum ſententia, retineri non poteſt: at quod per ludum prohibitum accipitur, eſt turpiter acquiſitum, per opus nimirum prohibitum: ergo tuta conſcientia retineri nequit.

Quarto, legiſlatoris intentio in ferenda lege contradiſcentes ea eſt, ut prohibeat lucrum, quod expeti per ſe non poteſt: ergo impedit rei dominium. Confirmatur, talis lex non eſt pœnalis, quia ſi eſſet huiusmodi, non daretur ei qui perdit repetitiõnem, per quam haberet hoc

em 6-

emolumentum, ut rem suam recuperaret, quam contra legē faciendo amiserat: ergo simpliciter dominij, translationem impedit: ac proinde dat repetitionem: Quare non ratione pēnæ, sed iustitiæ, quod ludo est acquisitum, restituendum est.

Adde, quod in l. alearum C. de religiosis, dicitur, si contra factum fuerit, nulla sequatur condemnatio, sed solum reddatur: igitur non transfertur dominium, sed quod tollendum condemnatione fuisset opus. Ut omitam, quod cum res sit dubia, tutior pars erit eligenda. In hac difficultate uariæ sunt Doctorum sententiæ, quas breuiter attingam.

Prima quorundam, qui vniuersè loquentes, dicunt acquisita per ludum non virtutis causa factum, restituenda esse; ex eo, quod per opus illicitum acquisita fuerint: & restitutionem faciendam esse pauperibus, ante iudicis sententiam, idque ex naturali lege. In quâ sententiam citat nonnullos Caccialupus in suo Tract. num. 73. Qui hanc sententiam tuentur, putant per consuetudinem non esse sublatam obligationem restituendi quæ ludo acquiruntur.

Secunda sententia aliorum, qui dicunt, faciendam esse restitutionem, cum ludus est a lege prohibitus, & lex non est per contrariam consuetudinem abrogata: Ita diuus Thomas, quem nonnulli alij sequuntur: qui tamen asserit leges ciuiles, esse usu abrogatas.

Tertia aliorum, qui affirmant tutius esse restituere, & quidem pauperibus, Ita Antonin. Imola, & quidam alij. Richardus est dubius, & in vtramque partem rem disputat.

Quarta sententia, communis & uera, nullam esse faciendam restitutionem, etiam si leges vigeant, ita ut vere transferatur dominium. Ita Iurisperiti in leges sepe citatas, canonistæ, cap. Clerici, de vita & honest. cler. Scholastici dist. 15. ibi Gabr. quæst. 13. Adrian. verbo, Quia in superioribus, in materia de rest. ex ludo. Castro, Couar. Nauar. locis ut, & Sylu. verb. Ludus. quæst.

13. apud

13. apud quem videbis tres opiniones varie citatas: & re vera, varij sunt omnino in hac re dicendi modi, de quibus nihil est, ut sine maiore utilitate, nimis sumus solliciti.

Ut autem quid in hac dubitatione tenendum sit explicemus, nota, totam difficultatem in eo positam esse, an existente prohibitione ludi, & lege nõ abrogata, ista restitutio fieri debeat: quia ui legis sublata, tollitur etiam restituendi obligatio.

Rursum, tria sunt de quibus hic speciatim dubitari potest. Primum, an consuetudo, seu lex possit efficere, vt liceat retinere acquisita per ludum, posito quod per leges alias transferri non possent: Alterum, an eadem consuetudo, vim habeat ad remouendam culpam, quæ reperitur in ludo: tertium, quid sit de re proposita dicendum, tum secundum legem naturæ, tum secundum humanam constitutionem. His ita notatis, has statuo conclusiones.

Prima conclusio, per ludum alias non honestum, & a lege prohibitum potest transferri rei dominium, nõ modo ratione voluntatis ludæti, vel ex donatione, sed etiam ex rei natura. Quod possit transferri libera ludentium voluntate, est ex se certissimum: quod etiam ex rei natura patebit ex iis, quæ postea dicturi sumus, cum ageretur de restitutione eorum, quæ per aliquam culpam acquiruntur causam. Adde etiam, quod est contractus & negociatio quædam; per quam, si absit iniustitia profecto transferetur dominium. Est ergo prima illa opinio omnino explodenda.

Secunda conclusio, secundum naturæ legem acquisita per ludum alearum non sunt restituenda. Doctrina est certissima, atque communissima, & ex prima conclusione euidenter deducitur, & hac ratione confirmatur. Quoniam, si restituendum esset, maxime, quia actus lucrandi per aleam est malus at non est malus, igitur: si quidem, si malus esset, vel ratione obiecti, nimirum luctu, quod ex se non est intrinsece malum: uel ratione finis,

anis, scilicet delectationis, & hoc non, quia delectatio
& animi relaxatio, non est ex se mala: vel ratione for-
tuita, quæ admiscetur ludo, ex qua patet, vt supra dixi-
mus, non redditur malus, vt Doctores communiter docent,
in quibus Lyranus, in illud Prou. 17. sortes mittun-
tur in sinum, & a Domino temperatur: vel denique, rati-
one aliarum circumstantiarum, & hoc nõ, quia possunt
apponi circumstantiæ bonæ: Nulla ergo est causa, cur
hic actus dicatur intrinsece malus.

Tertia conclusio, leges ciuiles dum vigeant, & si quo
in loco vigent, non impediunt translationem domini-
j factam per ludum: & ita acquisita per ludum non sunt
in foro conscientiæ restituenda.

Primo confirmatur hæc conclusio ex communiore
Doctorum sententia, a qua nullo modo est recedendū;
cum nulla sit ratio, quæ ad id faciendum nos cogat.

Secundo, leges istæ sunt penales; ergo nõ impediunt
domini translationem, ac proinde quod acceptū fue-
rit, retineri poterit: antecedens patet, quia solū datur re-
pentionem, non irritat contractū; quod igitur, acceptū
est tuta conscientia ante iudicis sententiā retineri potest.

Tertio, si restitutio est faciendā, aut ijs a quibus acce-
ptum fuit, & hoc non, ut etiam opinio contraria docet,
& in pari casu turpitudinis, ait Adrianus melior est cõ-
ditio possidentis: aut pauperibus, ex lege naturæ, & hoc
nõ, quia nemo ex tali lege debet pauperibus dare, quod
suum non est, vt inferius in priuata disputatione dice-
tur: immo ex eo quod aliquis daret pauperibus non libe-
raretur a culpa, iuxta cap. ea. te. in princ. de iuram. ubi
dicitur, onus non remittitur, sed augetur, cum cuique
improvide soluitur, quod alij ex debito est prestā dum.

Quare, si quo in loco leges Imperiales vigerēt, quæ ta-
mē, vt cõmuniter docetur, nõ vigēt, cū sint per cõtrariā
cõsuetudinē, et in locis Imperio subiectis abrogate, nõ
obligarent ad restituendū, nisi in iudicio fieret repetitio.

Quarta cõclusio, nemo tenetur ex iure canonico ad
restituendum, quæ per ludum fuere acquisita. Quonia
&

& si multis in locis damnetur ludus: tamen, nullibi sit
mentio de acquisitis restituendis. Ex his colligere licet
inutiles esse multas distinctiones, quas canonistæ & lu-
ristæ faciunt, ut est videre apud Caccialupum num. 43.
Quinta conclusio, de lege naturæ in tribus casibus
acquisita per ludum restituenda sunt.

Primo, quando intercessit fraus, & dolus. Vnde infer-
re licet, eum teneri ad restitutionē, qui cū eo ludit, quæ
nihil, aut fere nihil est ludi peritus; nã æquipollēt frau-
dē cõmittere, & aduersariū multo inferiorem sua pecu-
nia spoliare: Intellige quãdo peritior scienter facit: &
quãdo ignarus nõ cõdonaret, quod amisit: quod nõ ui-
detur facere, ex eo tantū, quod volēs ludit, nisi id exprimat.

Secundo, quãdo, quis lucratus fuit ab eo, qui nõ potest
alienare, cū nõ habeat rerū dominiū, vel administratio-
nē. Quare qui a fure, a filio familias, a minore, a seruo, a
monacho, a maritata nõ habere rerū cõmuniū curam;
aut aliquid ex proprio per ludū aliquid acquirit, resti-
tuere tenetur: & hæc etiā psonæ, cū acquirūt, ab ijs, q. alie-
nare possūt; iuxta ea, q. proxima disputatione docuim.

Tertio, quando aliquis tractus fuit, aut per metum,
aut per violentiam, seu importunas omnino preces, &
per contumeliam illatam, & opprobria, ita ut: ad sit vio-
lencia notabilis, & alias non fuisset villo modo lusus,
ni tali fuisset contentione impulsus. Est cõmuniore opi-
nio, Canonistarum c. Clerici, de vita & honest. Cleric.
idem docent Sylu. Caietanus, & Alphonsus loco citato:
vbi ait diuum Thomam intelligendum esse eo modo, quo
nos diximus: quem male intellexit Adrianus. Ratio
huius doctrinæ ea est, quia quæ per violentiā aliquant-
acquiruntur, iniuste acquiruntur, vt alio diceretur loco.

Sed quid dicendum est de eo, qui sic inductus fuit, si
quicquam acquisiuit, an restituere teneatur? Qui-
dam docent teneri, quia vt non potest amittere, ita non
potest lucrari, alij contra, quia qui alium induxit, li-
bens ad ludendū accessit, & ideo trãslatio per ipsū facta
valebit, sed prior opinio probabilior videtur, quamuis
qui

qui ita induxit dignus esset hac, & maiori poena.
 Sexta conclusio, nemo est obligatus ad restitutionem eius quod acquisiuit in ludo, etiam si ex cupiditate lucrari luserit. Hoc dubitanter asseruerunt Gabriel, quod si ne ulla hæsitacione affirmandum est; cum ex tali ludendi ratione nulla exoritur iniquitas.

Septima conclusio, in omnibus casibus, in quibus qui lucrantur tenentur restituere, in iisdem qui ad id proxime iuuant, erunt ad restitutionem obligati. Ita Gabriel dubio 3. Nauar. & alij: & ea ratione confirmatur ista conclusio, quoniam isti causam damni dant. Quare, qui domum commovent, qui inuitant, qui colludunt, restitutioni sunt obnoxij, quando sunt uera ludendi causa.

Octaua conclusio, ista restitutio, quantum fieri potest, fieri debet ijs, a quibus pecunie acceptæ fuerunt, non autem pauperibus. Quoniam qui lucrati sunt, non acquisiuerunt dominium, quod in alios transferre queant.

Ex quibus inferre licet, eos qui lucrantur ex ludo prohibito, vel lucri cupiditate ducti, non sint obligandi ad danda ea, quæ acceperunt pauperibus: licet ad id faciendum moneri possint: sed docendum est eos non esse obligatos, cum multi de hac re conscientiam erroneam habeant, ut eorum consulatur saluti: quando qui dem magna cum difficultate homines ad restituendum inducuntur: suaderi tamen possunt, cum non raro contingat, ut quæ ludoparantur, non sine aliqua iniquitate parentur.

Nonna conclusio, leges humanæ possent statuere, ut per ludum non transferretur dominium: quod si fieret, quæ acquisita essent, nec accipi, nec retineri possent. Patet a simili de alienatione a minore facta, quam irritam fecerunt.

Decima conclusio, ex consuetudine & statuto fieri potest, ut lex poenalis de restituendis ijs, quæ ludo acquiruntur, cessaret. Ita Caccia lupus, numero 76. & 80.

Paris

Paris a Puteo, num. 49. & 51. estque communis opinio: quæ hoc confirmatur ratione: Quia ista lex est pure humana, ergo per aliam legem & consuetudinem humanam abrogari potest: nam, ut dist. 4. can. in istis, §. leges, dicitur, Lex, quæ utentium more non approbatur, non ligat. Quod si lex potest tolli quantum ad obligationem poenæ, potest etiam remoueri, quantum ad obligationem culpæ, cum tota turpitudine ex legis prohibitionem nascatur, ut etiam supra scripsimus. Quod si est verum, est contra multos, qui aliter existimant, in quibus Paris, num. 49.

Quod diximus de huius legis abrogatione per contrarium usum, verum est, etiam si lex irritam faceret acquisitionem per ludum, ut Adrianus scripsit. Atque de conclusionibus hæctenus: nunc ad argumentorum solutionem accedamus.

Ad primum, iam patet ex dictis, quid humanæ leges in ludo prohibendo velint, id nimirum, ut qui lucratus fuit, in poenam restituere debeat, si ab eo reperatur: licet statuere possint, ut dominium non transferatur, quod non statuunt.

Atqui diceret, qui amisit, nihil poenæ ex hac lege reportat, sed potius utilitatem; igitur non est ei poenalis: immo maxime, quia ex ipsa repetitione quandam contrahit infamiam: quia homines eum pro infido habent, cum promissionem & fidem datam pro re minoris momenti publice violet.

Ad secundum, respondet, & optime Medina, legum humanarum confirmationem, non magis sese extendere, quam ipsæ leges, ex se. Quare, legis ciuilibus confirmatio per Canones facta, non plures, nec magis obligat, quam ipsa lex alias obligasset. Quod si leges canonice eosdem ludus prohibent, nullibi tamen de restitutione facienda quicquam decernunt: Quod autem consuetudo non possit legem humanam abrogare, id falsum est, & præsertim in nostro casu, cum non restituere, quod ludo acquisitum est, non sit contra mores.

Ad

Ad tertium, latius dicemus infra, cum agetur priuatim de restitutione facienda de ijs, quæ ob turpem causam acquiruntur: nunc breuiter dicimus, acquisita per turpem causam retineri iuste posse, cum intercedit aliquis contractus non iniustus, ut in casu nostro accidit.

Ad quartum, in primis dicerem legislatoris intentionem non esse prohibere lucrum, sed ipsum ludum, unde mala oriuntur. Deinde, esto lucri cupiditatem prohiberet, non tamen inde sequeretur eum contra iustitiam agere, qui ludendo lucrum haberet propositum: si cui non quicumque caput alienum peccat, contra præceptum, non furaberis; ut is qui alienam rem caperet, non inuito domino. Ut omittam, quod ista ratio, si quicquam concluderet, militaret etiam contra omnem contractum, & negociationem lucri causa factam.

Quod autem in l. alearum dicitur, non propterea, quod non est opus condemnatione, sequitur non esse transferendum dominium, sed solum, quod ad simplicem repetitionem, qui lucratus fuit reddere compellatur.

Neque quod hæc quæstio quibusdam videtur dubia, ideo facienda est restitutio; cum communis sententia contrarium doceat: & is qui dubitat, ut sit tutus, dubitationem deponat. Quasdam dubitationes, quæ hic tractari potuissent, in sequentibus afferam.

An qui lusit sub credito, si quid ludendo amisit, restituere teneatur. Quæst. XXXXII.

ITVLVS huius quæstionis manifestus est sed quæstio ipsa non est omnino manifesta, de qua duæ sunt præcipue inter se oppositæ Doctorum sententiæ, & vtraque sua habet fundamenta.

Primum itaque utramque sententiam suis cum fundamentis afferam: Deinde, quid probabilius uideatur, quibusdam conclusionibus definiam: postremo opinionis minus probabilis rationes diluam.

Fuit

Fuit ergo in hac difficultate prima sententia quorundam, qui existimant, eum qui sub credito ludit, non esse obligatum ad soluendum id, quod ludendo perdidit. Ita Adrianus in materia de rest. quæst. de hac re, Sotus lib. 4. de iust. & iure quæst. 5. art. 2. Didacus Couarruias in sua relect. par. 2 §. 5. num. 8. in fine, Iosephus, & quidam alij; qui his nituntur rationibus.

Primo, leges concedunt perdenti ius repetendi pecuniam iam traditam: ergo per easdem leges poterit retinere non dum solutam, si quidem frustra petit, qui statim restituere debet, l. dolo ff. de doli except. Nam circulus iste, quod quis debeat prius soluere, & postea repetere est omnino inutilis, excepto casu, qui habetur, cap. debitores, extra de iuramento, ratione iuramenti. Quare, qui lucratur, non habet ius ad petendum, quod non habuit, ut qui perdidit ad repetendum, quod iam dedit: ac proinde iste non tenetur dare.

Quod si objicias, leges istæ sunt pœnales, & non obligant ad restituendum nisi post iudicis sententiam: ergo ante sententiam, qui perdidit dare tenetur. Respondet, id non habere locum, quando non est necessaria executio legis, ut accidit in hoc casu; in quo qui lucratus est, statim iure petendi priuatur: eum qui perdidit posse repetere si voluerit.

Secundo, ei cui datur actio, datur etiam exceptio, de reg. iuris lib. 6. & l. inuito ff. de reg. iuris: sed qui promissit habet actionem repetendi: igitur, si non dum soluit, potest per exceptionem se tueri, & retinere, quod non dum dedit.

Tertio, iste de quo quæritur, per legis beneficium, aut concessionem, potest, si dedit, repetere: ergo poterit non soluere. Atque hæc sunt rationes, quæ potissimum hanc primam sententiam confirmant.

Secunda sententia, quæ istum obligat in foro conscientie ad soluendum: quam defendit Medina, quæst. 22. in suo Cod. Alphonfus lib. 2. de lege pœn. cap. 2. corollario tertio. Addit tamen Castro hanc limitationem,

§ quan-

quando non extaret lex humana, quæ statueret, vt non liceret ludere pecunia credita. Quæ sententia, his nititur rationibus.

Primo, leges concedentes repetitionem, non propterea auferunt dominij acquisitionem, & ius in rem in ludo expositam, aut promissam; sed solum in penam concedunt repetitionem; ergo non liberatur promittens a conuentione, promissione facta.

Secundo, non videtur bona consecutio illius argumenti, quo contraria utitur sententia, perdens potest soluta pecuniam repetere, ergo potest non solutam, non tradere: nam promittens soluere vsuras, cum iuramento, tenetur eas soluere, cap. Debitores, de iuram. quamuis possit postea repetere; igitur etiam iste tenetur stare pactis, & simplici promissioni, qua se obligauit, cum pacta etiam nuda sint seruanda, tit. de pactis.

Tercio, si qui perdit non tenetur soluere: igitur qui in iusto ludo uincit non habet aliquod ius, aut dominij in illud, quod lucratus est; quod sane uidetur absurdum; cum iuste lucratus fuerit: si uero ius aliquod habet, profecto qui perdidit soluere tenetur.

Quarto lucri restitutio in penam ludentium introducta, non habet locum nisi post iudicis sententiam; igitur, quod promissum fuerat dandum erit, antequam ista sententia intercedat.

Verum nonnulli huic dubitationi per hanc distinctionem satisfieri posse putarunt, dicentes perditam pecuniam soluendam esse, quando sub iuramento promissa fuit: quando uero ex simplici promissione debetur, nequaquam. Rursus, sunt qui dicant Adriani opinionem habere locum in Hispania, vbi Carolus v. prohibuit ludum sub credito, & annullauit omnes promissiones etiam in ludo licito factas: quamuis non desint, qui dicant, hanc legem apud Hispanos non obligare, cum non sit usu recepta; & nobiles sub credito ludant, & quod est perditum requirant, & soluant: & tamen confessarij eos absoluunt. Nos quid vero similis videatur, sequentibus

quentibus conclusionibus aperiemus.

Prima conclusio, potest lex humana promissiones huiusmodi de soluenda pecunia sub credito in ludo amissa, irritare.

Primo patet hæc conclusio ex constitutione illa Caroli v. quam Doctores Hispani commendant, tanquam maxime Reip. vtilem, & re vera commendanda est, & digna, quæ ubique statueretur, & seruetur.

Secundo, lex humana potest ipsum ludum prohibere: igitur etiam traditionem dominij eorum, quæ credito in ludo perduntur. Hinc fit, vt Adriani sententia locum & veritatem habeat apud Hispanos, ubi ista lex viget. Falsum est enim quod aliqui dicunt, non obligare, cum vere obliget, & passim in usu sit. Quod si qui accipiunt pecuniam in ludo sub credito acquisitam, id eo est, quod qui perdidit, possunt huic iuri renunciare; quod nobiles faciunt, vt ipsis alias fides habeatur; quamuis sciant promissiones illas esse irritas.

Secunda conclusio, quando promissio roborata fuit per iuramentum, est omnino seruanda. Est doctrina certissima & communis, quam speciatim Nauarrus, Sotus, & Couarruias tradunt: & expresse demonstratur ex c. illo citato, Debitores, de iuram. vbi decernitur, eum, qui iurauit, se vsuras soluturum, esse obligatum ad soluendum; quas tamen postea ei repetere licet. Idem efficeret, qui inrauit se pecunias promissas daturum. Potest etiam curare ut absoluatur a iuramento; ut postea legis beneficio vtatur, secundum sententiam eorum, qui tenent eum non esse ad soluendum obligatum, existente & vigente lege de repetitione facienda.

Tertia conclusio, nulla existente lege de facultate repetendi, quod ludo est amissum, qui promissit tenetur soluere. Quoniam standum est simplici promissioni, vt patet titulo de pactis: & ipsa naturæ lex hoc aperte docet.

Quarta conclusio, existente ac vigente lege quæ dat repetitionem, probabile est promissam & amissam pecuniam

pecuniam soluendam esse: & eum qui soluit, non posse negare, sed solum datam recuperare, aut certe antequam soluat, coram iudice petere, sibi licere eam retinere, ita ut iudex soluendam pecuniam ei sua auctoritate adiudicet.

Primum, patet hæc conclusio ex argumentis superius factis, quæ tantam vim habent, ut eam satis probabilem faciant.

Secundo, quia a lege non habetur nisi beneficium restitutionis, & recuperationis per viam iuris, ergo qui ex lege naturæ est obligatus, promissa facere tenetur.

Quinta conclusio, contraria sententia, quod scilicet non teneatur solvere probabilior esse videtur. Primum ex rationibus ad eam confirmandam superius allatis. Deinde quia videtur communior: quam duo recentiores Doctores viri docti & illustres defendunt. Postremo quia id videtur Reip. expedire, & est valde rationi consentaneum; igitur censendum est legislatorem ita voluisse statuere, ut non modo repeteret, sed etiam retinere liceat; ita ut retentio, sit quædam loco repetitionis compensatio. Quo loco animaduertit Sorus, istum qui beneficio legis uti vult, cauere debere, ne a principio legis beneficio renunciet.

Quod si quis teneret aliam sententiam, ob eam qui habet conscientiam, deberet solvere, sed postea posset repeteret. Qui vero nostram sententiam sequeretur, argumenta contrariæ hunc in modum dilueret.

Ad primum, dum leges concedunt repetitionem, videntur etiam concedere retentionem: cum illa solutio, & circulus ille superfluous videatur.

Ad secundum, casus ille ad consequentiæ probationem allatus, non videtur ad rem; quia ibi non solum promissio, sed etiam iuramentum intercesserat. Et in foro exteriori etiam fur spoliatus restituitur in odium domini spoliantis, sed in foro conscientiæ non est restituendus.

Ad tertium, antequam res tradatur re vera nulli habetur

betur in eam dominium; cum ipso facto, qui uicit priuatur iure petendi, in pœnam delicti.

Ad quartum, concedimus, quod argumentum concludit, si veniatur ad repetitionem eius, quod iam datum est: sed si non dum est datum; argumentum non concludit. Atque de hac dubitatione hæc dicta sufficiant.

Afferuntur ac soluentur dubitationes quadam circa restitutionem causa ludi faciendam.

Quæst. XLIII.

VT tandem huic tractationi de ludo finem faciam, quasdam, quæ supersunt dubitationes, nullo modo prætereundas, hac quæstione breuiter proponam, atque explicabo: ex quarum explicatione, nonnulla, de quibus diximus, multo certiora, & manifestiora fient.

Prima dubitatio, diximus non esse obligatum ad restitutionem eum qui lucratur per ludum, sed contra: Qui dat alicui damnum sua culpa, tenetur restituere. ut habetur, cap. si culpa, de iniur. & damno dato; igitur: quod autem iste det damnum cum culpa, patet, quia ludendo colludenti damnum infert.

Huic dubitationi, respondet Gabriel 4. sent. dist. 17. quæst. 13. ar. 3. dub. 1. illud pronunciatum, siue regula illa, ut patet per Glo. in eum locum, multas patitur exceptiones, & inter alias est ista, quod qui nocet scienti & uolenti sibi inferri damnum, non facit contra iustitiam.

Secunda dubitatio, an qui lucratus est teneatur restituere, si repetitio fiat extra iudicium, an vero possit, quod accepit retinere vsque ad iudicis sententiam. Nã quod teneatur, ea suadet ratio; quia lex præcipit, ut restituatur, cum fuerit repetitum: igitur statim atque repetitur, restitui debet.

Verum cum Alphonso & Soto contrarium est dicendum: idque ex ipsa lege efficaciter demonstratur. Ne-

que enim dicitur simpliciter, ut repetitū reddatur, sed ut actionibus competentibus repetatur. Actio autem competens non est extra iudicium, l. i. §. quibus, ff. quod cuiusque uniuersit, & ibi Accur. agere enim est in iudicio, fieri vero extra.

Tertia dubitatio, an facta repetitione in iudicio, statim qui lucratus fuit teneatur soluere. Quod autem teneatur, his probatur rationibus.

Primo; lex in hoc casu, nihil præcipit Iudici faciendum: satis igitur erit, si coram iudice fiat repetitio, ad hoc ut ille obligetur reddere.

Secundo, iudex non præciperet reddere, nisi ille teneatur; reddere, esset enim iniquum præceptum: ergo videtur obligatus restituere, etiamsi iudex non præcipiat: cum Iudicis mandatum iustam supponat restitutionis causam.

Tertio, ille a quo repetuntur usuræ in foro exteriori, statim tenetur reddere, ante condemnationem; ergo & iste de quo loquimur, cum par videatur esse utriusque ratio.

Quarto, qui soluit cum conditione soluit, quia nolit soluere, si possit sine infamia a solutione liberari: sed hæc conditio impedit dominij translationem: igitur, ad simplicem petitionem, immo etiam sine vlla repetitione restituere debet.

In hac dubitatione duæ tanguntur difficultates: una, an facta repetitione statim restituendum sit, quæ speciatim primo & tertio argumento attingitur: altera, an teneatur ante repetitionem ipsam, quod alijs duobus argumentis probari videtur: sed vnica responsione utriusque satisficit.

Dicimus ergo una cum Castro, qui lucratus est in ludo, si decur repetitio, non tenetur restituere, nisi post iudicis condemnationem. Quoniam lex ista est penalis; igitur non obligat nisi post iudicis sententiam. Neque argumenta in contrarium allata quicquam necessario probant.

Non

Non primum; quia licet nihil aperte præcipiatur iudici; tamen ex eo quod agenti datur competens actio; iubetur etiam iudex, ut lucrantem cogat restituere.

Non secundum, falsum est enim quod Iudex non possit præcipere id, quod alius præstare non debet: ut patet in illis legibus per quas aliquid certæ personæ applicatur: & dum id præcipit iuste facit, cum id lex iubeat. Et iudex per legis auctoritatem potest transferre dominium.

Non tertium, quia est magnum discrimen inter usurarium, & eum qui lucratus est per ludum: quia usurarius non acquisiuit dominium, cum sit contractus legnaturæ prohibitus, vnde etiam sine vlla repetitione usurarius restituere tenetur: at vero, qui per ludum accepit, verum acquisiuit dominium.

Non quartum, nam, licet in solutione qui perdidit voluntatem conditionatam habeat; tamen ex ui contractus ludi, in quem libere consentit, vere & libere transfert dominium.

Quarta dubitatio, an qui perdit magnam pecuniam in ludo, quam potest per leges repetere, cum non possit alia via eam recuperare, cum præ nimio pudore non audeat in foro repetere, possit eam latenter furari, & hac ratione suum damnum rescire. Adrian. quæst. citata in fine, tenet partem affirmantem. Quia doctores communiter tradunt posse quemquam hac via suum recuperare, cum non datur alia, 23. quæst. i. can. primo & secundo. & l. ait prætor, §. si debitorem, ff. de his, quæ in fraud. credit. Contra sentit Sotus loc. cit. & Castro lib. 2., cap. 2. de lege pœnu. corollario 3. in fine, & est verior & communior sententia, quæ his confirmatur rationibus.

Primo, ex ipsomet Adriano, iste qui lucratus est, iuste retinet, & non tenetur restituere antequam condemnatur, cum habeat verum dominium: ergo qui perdidit non potest eum spoliare, & compensationem sumere, pro eo quod sibi non debetur.

Secundo, leges non reddunt inanem ludi contractum.

S 4 neque

neque negant dominium acquirenti, ergo nemo potest lucrare propria auctoritate spoliare, sed competentem actionem in iudicio: quod si eum pudet, hoc est ei in penam.

Verum si lex ipso facto condemnaret lucrantem ad restituendum, vera esset Adriani opinio, quod propria auctoritate posset sibi compensare, quando per iudicem, suum se posse recuperare desperaret.

Quinta dubitatio, an ab eo, qui lucratus est in ludo possit fieri compensatio per ea, quæ perdidit cum alio in alio ludo, & contra.

Respondet Nauarrus, id fieri non posse: & ratio, est manifesta, quia restitutio est facienda domino. Possentamen fieri, cum eodem, pro acquisitis vel in eodem, vel in diuerso ludo: siue licito, siue illicito: siue uterque fuerit habilis ad transferendum dominium, siue alter, solum. Qui vero per dolum acquisiuit, non posset. His itaque hunc in modum de ludo explicatis, de earum rerum restitutione quæ ex aliqua causa, conditione uel acquiritur, post hæc disputabimus.

An qua ex aliqua conditione, & causa accepta sunt, conditione uel causa deficiente, restituenda sint. Quæst. XLIIII.

LONGVM sane facerem, si in præsentia omnia quæ de conditionum & causarum natura, & varietate, quibus humani contractus afficiuntur, & ab iuris utriusque peritis, & a Theologis disputari solent, exponere vellê. Nô necessarijs igitur, & ad rem nostram minus pertinentibus reiectis, ea solum attingemus, quæ ad propositam difficultatem explicandam proxime faciunt.

Ut autem huius quæstionis titulus intelligatur, hæc facti speciem propono, Quidam reliquit mihi legatum, aut donauit libros, si in studia incubuero, vel ut in studia incumbam; quæritur, an hac conditione, seu causa

non

non existente, sive obligatus ad hæc bona restituenda. Ea autê de causa simul quærimus de donatione ex conditione, & ex causa, quod hæc sint inter se valde coniuncta, & quod de vna dicitur, de alia fere dicendum sit: Unde hæc disputatio in duas erit distributa partes: in prima de donatione sub conditione, in altera de donatione ob causam agemus. Quod autem conditione, uel causa non subsistente, donatio teneat, & quod acceptum fuit non sit restituendum, his rationibus confirmo.

Primo, contractus matrimonij factus sub conditione impossibili, & turpi, est validus, & talis conditio habetur pro non adiecta, cap. final. de conditionibus appositis, §. final. idem de impossibili dicitur, §. Impossibilis, Inst. de hæredibus: ergo deficiente conditione, adhuc quod acceptum fuit retineri potest.

Secundo, qui ob honestam & possibilem conditionem donauit Ecclesiæ, tenet donatio, etiam si conditio deficiat, cap. uerum, de condition. appositis. nec reuocatur donatio, nisi donator expresserit, nõ existente conditione, reuocetur, ut ibidem dicitur: ergo. Idem apparet in legatis, si quis leget feminae centum, si non nupserit, & quinquaginta si nupserit; vel centum si nupserit, & quinquaginta si religionem ingressa fuerit: in quibus donationibus, nihil efficit conditio, ut leges statuunt, & Doctores tradunt: igitur.

Tertio, si quis donet, aut leget Petro centum ducatos, ut hac pecunia fundum, vel domum sibi emat, etiam si causa, vel modus non impleatur, tenet donatio, nisi de repetendo cauerit, ut communiter Doctores tradunt; similiter, si quis ita leget, Lego Petro, quia mea negotia gessit: Petrus potest legatum retinere, etiam si nunquam legantis negotia curauerit, ergo.

Quarto, si quis ex paupertate, aut sanctitate facta eleemosynas accipiat, non tenetur restituere, ergo accepta ob aliquam causam, etiam si causa non existat, nõ sunt restitutioni obnoxia. Atque dubitandi causa hæc argumenta attulisse sufficiat.

In hæc

In hac quaestione, cum eam breuiter perstringere velim nullas citabo opiniones: sed quibusdam positiss fundamentis, quod quaeritur explicabo, & postea nonnullis conclusionibus quid tenendum sit decernam.

Primum fundamentum, Donatio, proprie ea dicitur, cum quis eo animo aliquid alicui dat, vt id statim accipietis fieri, & ad se nullo casu reuerti velit, nisi id exprimat. Eius origo est liberalitatis, seu magnificentiae virtus. Vnde hoc pacto Rubr. de Donationibus nu. 1. ca. describit Gofredus, Donatio est mera liberalitas, quae nullo cogente conceditur.

Est autem donatio duplex, vna simplex, quae causam non habet: altera ob causam, quae causam habet. Item duplex, altera quae dicitur inter viuos, quando res, quae dono, malo illum habere cui dono, quam me, ac proinde comparatur contractibus. Altera dicitur causa mortis, quando rem quam dono malo me habere, quam illum cui dono, & magis illum, quam meum haeridem: quae comparatur testamento, quod sepe mutari potest. Rursus donatio in quattuor diuiditur species: Prima dicitur absoluta, cum aliquid simpliciter sine ulla conditione, aut modo donatur; vt si quis dicat, Hoc tibi dono. Secunda conditionalis, quando apponitur conditio, si vt si quis dicat, hoc tibi dono, si literis incumbes. Tertia modalis, quando apponitur, dictio, vt, Quarta causalis, cum apponitur, dictio, quia, vel alia similis, cum scilicet aliquid datur ob aliquam praecedentem causam: sed haec potius retributio, quam donatio dicenda est. Quid autem sit conditio, quid modus, & quid causa explicat Gloss. cap. Verum de cond. appositis, & ibi Canonista: de quibus nos nihil, cum facile discernantur.

Ex multis autem conditionibus, quae contractibus affigi solent, quattuor sunt, quae a iure humano pro non adiectis habentur: nimirum, conditio impossibilis, turpis, ea quae impedit matrimonium, & quae maius bonum quae speciatim in causis pijs, & fauorabilibus pro non adie-

adiectis habentur; ut sunt legata, fideicommissa, donatio libertatis, matrimonium, ne cui imponatur necessitas perpetuae continentiae, & religio, ne quis retrahatur a meliore bono. Harum conditionum, impossibilis, & turpis, simpliciter, reijciuntur, aliae vero, & ob fauorem causarum, & quia per eas non fuit animus donantis sufficienter expressus, cum alteram partem suae voluntatis, hoc est, conditione non expleta, quid faciendum sit non explicuerit. Et quamuis conditio propriae futurum spectet euentum: tamen hoc loco late a nobis sumitur, vt praeteritum, & praesens, & impossibile etiam tempus includit.

Secundum fundamentum, de hac re dupliciter loqui possumus: uno modo secundum dispositionem iuris humani, altero vero secundum ius naturale, & diuinum. Nam secundum humanas leges quaedam conditiones, vt impossibiles & inhonestae reijciuntur; quaedam possibiles & honestae nihil efficiunt, cum contractus habeant vim suam, etiam illis deficientibus: de quibus aliter ex iure naturae & diuino iudicandum esse videtur.

Quo loco, dubitari potest, an in foro conscientiae ita dum sit huiusmodi iuris, tum ante latam, tum post latam iudicis sententiam: cum iura humana possint contractibus conditionem apponere, vel in poenam contractuentium, vel in odium turpitudinis, aut in causae fauorem. Et quod solum in foro externo teneant, ex eo probari potest: quia, si constaret de voluntate contractuentis sub conditione, eum aliter voluisse, quam iura disponunt, iura non statuerent tales contractus ualere. Quare, dubium omnino videtur, cur conditio impossibilis in contractu matrimonij pro non adiecta habeatur, cum potius videatur disensum contractuentium significare, quam consensum; & potius ioco, quam serio apposita uideri possit. Vbi etiam dubitare licet, an ius humanum, per suam determinationem faciat verum contractum sub tali conditione: aut solum declarat esse verum contractum; vt patet in exemplo de matrimonio.

Si primo modo iura humana procederent, statuerent huiusmodi contractus tales esse, ac si conditiones non essent adiectæ; & ita obligarent in foro conscientia: si vero altero modo, solum interpretarentur, quod contrahentes non sufficienter expresserunt, si conditio desiceret. Tunc enim iura in fauorem quarundam causarum, in meliorem partem verba contrahentium interpretantur, vt suum fortiantur effectum.

In contractibus ergo, in quibus conditio rejicitur, aut eius subsistentia non requiritur, ius humanum interpretatur verba conditionalia, non in sensu quem contrahentes de facto habuerunt, aut quem uerba faciunt, sed in eum, quem rationabiliter habere debent: quando non habetur expressa contrahentis uoluntas, qua cognita, in foro conscientia, ex ea iudicandum est. Quare, cum adest conditio impossibilis, contractus habetur pro absoluto, cum ignoretur an ioco, an serio illa conditio sit adiecta, idque in fauorem causæ. Nihil ergo iura contra mentem contrahentium disponunt, sed eorum mentem, quam non plane explicarunt, in meliorem partem exponunt. Quo fit, ut, si qui contraxit matrimonium cum conditione impossibili, & non consensit, in foro interiore matrimonium sit nullum. His ita notatis, has pono conclusiones.

Prima conclusio, Donatio solo animo facta, immo etiam si fiat, verbo & scriptura, si non adsit consensus alterius partis acceptantis, non inducit obligationem, & ita est nulla. Ratio est manifesta, quia donatio est quidam contractus; contractus autem non habet vim, nisi utriusque partis uoluntas contrahatur, & uniat: igitur. Ita Sotus lib. 1. de iust. & iure quest. 5. art. 3.

Secunda conclusio, quæuis absoluta donatio, suorum omnium bonorum, in foro conscientia tenet. Quoniam, vt ex communi habetur exiometate, nihil est tam naturale, quam ut dominia in alienos ex domini uoluntate transferantur, §. Per traditionem Inst. de rerum diuis. nisi in foro conscientia prohibeatur.

Tertia

Tertia conclusio, donatio cum conditione facta, deficiente conditione, non tenet, & quod hac ratione acceptum fuit, restituendum erit: loquor nunc de conditione in communi. Ratio est manifesta, quia conditio suspendit contractum, si loquamur de conditione proprie sumpta, ut est ea, quæ pendet ex futuro euentu: igitur, nisi conditio existat, contractus suum non fortietur effectum. Adde, quod, vt communiter Theologi docent, cum contractus ex mera nascitur uoluntate, eius obligatio non excedit metas uoluntatis contrahentis, vt patet, in uoto, & iuramento, ubi obligatio attenditur secundum intentionem uouentis & iurantis.

Quarta conclusio, donationes factæ illis quattuor conditionibus supra numeratis, in foro externo, sunt certæ, & conditiones habentur pro non adiectis: & ita contractus censetur absolutus, & vim habebit, etiam conditio non existente. Patet hæc doctrina ex cap. uerum, & c. final. de condition. appof.

Quinta conclusio, donatio facta sub his quattuor conditionibus, conditio non existente, cum de uoluntate donantis constaret, quod noller donationem vim habere, nisi existente tali conditione, in foro interno non ualet; unde faciendæ est restitutio: nisi qui donauit uoluerit, ut sua donatio secundum ius ciuile intelligatur. Quod autem hoc uoluerit nec ne, ex eo intelligi posset, si homo esset non ignarus rationis conficiendi testamenti, vel donationis. Ratio huius conclusionis patet ex dictis, quia in hoc foro semper spectanda est contrahentis uoluntas.

Ex quibus colligitur, quod si is qui donat, est bene iuris conscius, etiam si una ex illis quattuor conditionibus deficiat donatio ualet. Quia iste uisus est secundum iuris formam donare: quia tunc idem est, ac si absolute donasset.

Sexta conclusio, si hæres esset dubius de uoluntate legantis sub vna ex dictis conditionibus, non esset a confessorio ad solutionem legati cogendus, antequam per iudi-

iudicem condemnaretur. Quia, ubi dubium eſt probabile, melior eſt conditio poſſidentis. Atque his poſitionibus primæ parti huius diſputationis, ſatis ſit factum.

Quod ergo ad alteram partem attinet, facile eſt ex dictis decernere quid ſentiendum ſit, de donatione modali, modo, ſeu cauſſa non ſubſiſtente: quæ cauſſa, vel eſt præterita, quæ potius ratio dicitur; uel præſens, quæ proprie uocatur cauſſa; uel futura, quæ modus nominatur. Rurſus cauſſa ob quam aliquid datur, duplex eſt: altera mouens, ſeu impellens, ad dandum, qua dantis animus ad dandum mouetur, ut eſſent alicuius preces, & merita: altera finalis, quam qui donat propositam habet, & ut aliquid fiat, donat; & de cauſſa hoc modo ſumpta eſt dubium.

Septima conſuſio, cauſſa finali non exiſtente, quod acceptum fuit, reſtituendum eſt.

Primum, hæc conſuſio ſatis euidenter confirmatur ex ijs quæ ſupra dicta ſunt; quia nemo debet prætereire modum, legemve, quam quiſque cum ratione rebus ſuis appoſuit; ſi res illas retinere uelit: & confirmatur a ſimili de legibus, quarum cauſſa ceſſante, etiam ipſe ceſſant.

Deinde, huc facit, quod Matthei cap. 23. dicitur, de ſeruo, cui paterfamilias talentum ad lucrandum dederat: ut cum ueniret ab eo ratione requireret; & cum ſeruus ille nihil lucratus eſſet, iura optimo ab eo talentum repetiuit. Similiter in propoſito noſtro, cum quis quipiam accepit, alicuius rei faciendæ cauſſa, cauſſa non exiſtente, id quod accepit retinere non poterit.

Sed hoc loco dubitaret quiſpiam, de eo caſu, in quo teſtator reliquiſſet legatum puellæ, ut poſſet nubere, & antequam nubat, moritur: an hoc legatum ſit ſoluendum, Huic dubitationi reſpondent Doctores & priuæ Medina quæſt. 24. cum diſtinctione. Aut teſtator in hoc legato uoluit habere rationem utilitatis puellæ, idque certum eſt, & tunc hæres eſt liber a ſoluendo: aut ſpectauit utilitatem anime ſuæ, idque certum eſt, & in hoc caſu

ſi hæres, debet alteri puellæ tradere, ut teſtatoris animus impleatur: ſi uero neutrum conſtat, ſtandum erit iuris præſumptioni, quod ſcilicet uoluerit in ſuæ anime utilitatem legare, & ita ſoluendum erit. Sic docet Panor. cap. Nos quidem, de teſtamenti. Quod uerum eſt, ut ait Medina, ſi legatum ſit conditionale; quia ſi ſit modale, & in ſolam puellæ utilitatem, non expirat legatum propter puellæ obitum, niſi id teſtator cauſerit: & ita tenetur dare hæredibus puellæ: ſecus ſi fuit conditionale: quo caſu ſuſpeditur legatum uſque ad conditionis euentum: at uero quando eſt modale ſtatim debetur; unde mortuo legatario, eius heredibus dandum eſt, ſi in utilitatem, legatarij legatum fuit.

Quod ſi in utilitatem anime teſtatoris, alteri puellæ, uel tertie perſonæ ſoluendum eſſet. Quod ſi modus ille appoſitus fuit tanquam cauſſa principalis legandi, modo non completo, repeti legatum poſſet. Voluntas autem teſtatoris ex ipſius uerbis, quibus in legando uſus eſſet, colligenda foret. Idem dicas de caſu, in quo quis legauit Franciſco pecuniam, ut domum emeret: ubi uidentur eſt, an teſtator ſolam eius utilitatem, an etiam alterius ſpectauerit commodum.

Rurſus dubitares, an ſi facta donatione ob aliquam cauſſam, antequam cauſſa exiſteret, donantem penitente, quod fuit acceptum reſtituendum ſit. Reſpondetur, affirmando: quia, ſicuti donatario licet modum non implere, & quod accepit reſtituere; ita congruum eſt, ut donans poſſit, cauſſa non impleta, repetere, ſi donatarius nolit, aut non poſſit modum implere; dummodo donatarius indemnem reddat. Huc facit tex. in l. ſi pecuniam ff. de condiſt. cauſſa data, cauſſa non ſecuta, in principio.

Oſtaua conſuſio, quando donatur aliquid ob cauſſam impulſiuam, cauſſa non ſecuta, adhuc donatio ualeat, & quod eſt acceptum, non eſt reſtituendum. Declaratur hæc conſuſio proponendo hanc facti ſpeciem: donat quis alicui familiari Principis pecuniã, ut ille hæc liberalitate

liberalitate motus, apud Principem aliquid in suum fauorem obtineat: in quo casu dicimus, causa non secuta, hoc est; etiam si ille non praestiterit, quod in se erat, donatarius non tenetur restituere.

Quo loco, ut haec doctrina planius exponatur, animaduertendum est, donationem modalem dupliciter fieri posse: vno modo cum obligatione ad aliquid faciendum, & tunc, causa non existente, donatio non tenet: altero modo, sine obligatione, ita ut donans per donationem solum intendat allicere ad aliquid agendum; si fiat priore modo, non existit causa; donatio est nulla: si secundo, maxime: quia tunc causa est impulsiva, & non finalis.

Sed hoc loco rogaret quispiam, quid dicendum sit, cum in donatione intercedit error, an is cui per donationem donatur, restituere debeat.

Respondetur: si error sit in persona, ut si quis putans se donare Petro, & donasset Ioanni, restituendum est: similiter, si esset in re donata; ut si putasset se donasse rem suam, uel argentum, & dedisset alienam, uel aurum: at si error esset in qualitate, aliqui dicunt donationem esse firmam. Medina tamen respondet iuxta distinctionem datam, quia si qualitas est causa finalis, uel sine qua non, error facit donationem nullam in foro conscientiae, cum non adsit uoluntas, quae est de substantia donationis: nihil enim magis uoluntatem tollit, quam error: secus si qualitas in qua erratur, non sit principalis & finalis.

Ex dictis infert Medina, una cum Adriano, clericum qui sanctitatis simulatione beneficium accepit, non esse obligatum ad resignandum, modo sit idoneus: licet episcopus ob solam sanctitatem contulerit: quia alia ei ex iustitia distributiva debebatur: aliter tamen Alexander Alensis existimauit: de qua re nos alibi. Nunc tempus est, ut huic disputationi per argumentum solutionem finem imponamus.

Ad primum, conditio illa nihil efficit in foro exter-

NO:

no: in interno autem aliquam uim habere potest: sed cum de uoluntate donantis non constet, ius humanum eam declarat, ut supra diximus.

Ad secundum, quid dicendum sit, claret ex dictis: fit enim honesta donantis interpretatio in fauorem causae pietatis; cum ipse plane suam mentem non explicauerit: quae tamen si constaret, attendenda esset.

Ad tertium, hoc argumentum facile soluitur ex dictis, in probatione & expositione septimae & octauae conclusionis. Nam, si causa illa falsa sit principaliter a donante intenta, sine qua non donasset, deque uoluntate donantis constet, donatio non tenet; quia est donatio quaedam conditionata: quod si causa solum fuisset impulsiva, teneret. Vnde patet ad casum, si quis mihi per errorem restitueret centum, quod putaret se ista mihi debere, an ego possem retinere: quia, si nulla causa appareat cur ille uoluerit ista mihi donare, teneor restituere, iuxta §. Is quoque, Inlt. Quibus modis re contrahatur obligatio.

Ad quartum, si causa simulata est principalis & finalis, non ualeat donatio, & quod est acceptum, restituendum est: quia fraude & dolo est acceptum, quod alias non fuisset datum: si autem fictio, & simulatio sint causa minus principalis & impulsiva, donatio crit ualida. Ut si quis dando eleemosynam moueretur quidem ob fictam indigentiam, uel sanctitatem; sed tamen ob Deum amorem solum daret. Quare non placet Medinae quod Angelus uerb. rest. 1. § 2. dixit, legatum sanctitatis simulatione acceptum, quando sanctitas est praecipua causa, posse retineri. Quod si cum Angelo dicas, id quod datur sanctitatem simulanti, dari principaliter propter Deum, & ideo ualere, hoc nihil est: quia neque id esset restituendum: quod ob simulatam paupertatem datur, quod est contra ipsum. Quamuis ergo Deus in his donationibus sit causa finalis: tamen est finis ultimus, & re-motus: proxima autem causa est sanctitas uel paupertas.

Atque haec fere ex Medina, qui ex hac doctrina intulit co-

T rollaria

collaria quædam, & præsertim illud, quod ea, quæ acquiruntur, seu habentur per contractum, seu testamentum minus solemne, posse tuta conscientia retineri, eû de voluntate testatoris constet; & ea posse repeti in foro conscientia ab hærede, qui succederet ab intestato, qui in conscientia ea non posset retinere: de qua re magna est inter scriptores dubitatio quam sequenti disputatione examinabimus. Ex qua patebit, an vera omnino sint, quæ ex citati auctoris sententia hac quæstione scriptimus. Nanque, vt postea docebo, quando lex omnino irritat contractum, cui aliquid deest, quod lex ad eius substantiam requirit, aut approbat, etiam si desit aliquid quod omnino non habet pro necessario, potest aliquis tuta conscientia se lege tueri, eamque sequi, vt ex sequenti disputatione patebit,

An qua accepta sunt per contractum minus solemnem restituenda sint. Quæstio XLV.

VT huius quæstionis status intelligatur, hanc propono facti speciem. Quidam testator cõdidit testamentum sine conditionibus, seu solemnitatibus, quas lex Imperatoria, seu municipalis requirit, per quod quosdam instituit hæredes, prætermittendo eos, qui successissent ab intestato: hoc testamentum in foro externo est nullum, cum sit contra l. Hac consultissima, C. de testamentis, quæ septem requirit testes, & ponamus factum esse cum tribus: Quæritur modo, an hoc quod per hoc testamentum, aut per quemvis aliam contractum, sine solemnitatibus requisitis factum, acquisitum fuit, possideri, vel ab eo, ad quem hæreditas peruenisset, repeti & tuta conscientia retineri possit. Et quod talis contractus, siue testamentum sit ualidum his rationibus probares.

Primo, in hoc casu cessat causa iuris humani, quæ est, vt in contractibus non intercedat dolus uel fraus; eû per tres testes constet de voluntate testatoris: igitur debet

bet etiam lex cessare, cap. cum cessante, de appellat. adde can. si pars de pœnit. dist. 7.

Secundo, cum lex procedit ex falsa præsumptione, non tenet in conscientia: atqui in tali casu intercedit falsa præsumptio; quia præsumit non adesse testatoris voluntatem, igitur.

Tercio, quod est contra æquitatem naturalem, nullius est valoris: sed ista contraus solemnitas est contra æquitatem naturæ, cum ex contractu minus solemnioriatur naturali iure vera obligatio: igitur. Et hinc est quod Alexander, in ca. cum esles, de testamentis, ait ex iure diuino duos, vel tres testes sufficere: ubi leges ciuiles damnare uidentur, quod plures requirant testes.

In hac difficultate, quam breuiter hoc loco uolo perstringere, quam alias in materia de dominio fusius examinabo, hæ fuerunt auctorum sententiæ.

Prima eorum, qui dicunt, (persistendo in casu proposito) tale testamentum in conscientia valere: & hæredem ab intestato non posse agere in foro exteriori ad hæreditatis repetitionem; & si repetat, esse obligatum restituere. Ita Innocentius cap. sicut dignum, de electione, Panormitanus, Plinius libro 5. epist. ad Clauisium, Iason. leg. si non forte, ff. de testam. Adrianus, Medina, quæst. citata, Siluester, Angelus, Tabiena, & Armilla.

Secunda sententia, quæ tria dicit: Primum contractus iste re ipsa, est ualidus: secundum, hæres ex testamento potest agere contra hæredem ab intestato, si forte hæreditas in eius est manu: Tertium, huiusmodi contractus est irritandus per sententiam iudicis in foro conscientia; & ita potest peti annullatio, qua facta, tuta conscientia hæreditas retineri potest. Ita Imol. l. Nemo potest, ff. de fid. commiss. Calderin. Paulus de Castro, Sorus lib. 4. de iust. & iur. quæst. 5. art. 3. qui male putauit esse opinionem propriam. Quæ sententia hoc habet incommodi, quod si contractus est irritandus, hæres ex testamento, non posset hæreditatem retinere, si ad ipsum peruenisset, donec res in foro exteriori statueretur.

Tertia sententia aliorum, qui dicunt, contractum sine his solemnitatibus esse nullum, etiam in foro conscientie. Ita B. l. in repet. l. primæ. C. de sacros. eccl. col. 24. vers. super primo: qui tñ varius in hac re est de qua acute locutus fuit. Didacus Couar. in sua relect. in regulam Peccatum par. 2 § 3. num. 8. & in epitome de testam. quem videre poteris in lib. 3. var. resol. cap. 6. nume. 5. Ledesma in 2. par. 4. quæit 18. artic. 1. dub. 12. & quamuis omnes hæ sententiæ probabiles sint: tamen tertia est longe probabilior. Sed ut aliquid certi in re admodum dubia habeamus, has statuo conclusiones.

Prima conclusio, testamentum, siue contractus sine conditione, seu solemnitate, quæ ex iure humano requiritur factus, nullus est, etiam in foro conscientie: quod nõ modo probabile, sed etiam certissimum puto: idque ob nonnullas rationes, quas alijs ommissis, hic breuiter perstringam.

Primo, ius ciuile potest facere contractum nullum, cui desunt solemnitates, quas requirit, determinando iusta de causis ius naturale, idque etiam in foro conscientie, quod nulla ratione negari potest: atqui de facto contractus minus solemnnes, & speciatim testamentum annullat: igitur in foro conscientie erit nullum: causa hic adest iustissima, ne intercedat dolus, & fraus: quod si dicas, hic non intercedit, id nihil est, quia lex non respicit singulares contractus, sed vniuersos, & vniuersè statuit vt modo congruenti fiant, quem modum tu seruare debes: cum ad remp. pertineat, vt congruenter transferantur rerum dominia.

Confirmatur, contractus factus a minori, ut omnes docent, in conscientia non ualet; & tamen in particula ri contingere potest, ut minor plus habeat prudentie, quam is, cui rerum ipsius, commissa est cura. Similiter lex quæ prohibet arma ferre de nocte, est iusta; & ideo si quis cum armis reperitur iuste puuitur, etiam si omnino constaret istum non malo animo arma secũ ferre.

Secũdo, lex quæ non procedit ex falsa præsumptione,

h

si alias iusta sit, obligat in vtroq; foro, ut in materia de legibus Doctores communiter docent: sed lex ista Imperatoria non procedit ex falsa præsumptione; quia, licet legislator alias sciret testamentum factum cum tribus aut duobus testibus esse ualidum, tamen uoluit iustis de causis irritum facere; & ita irritum fecit, ut etiam si testator diceret, se nolle septem testes, & hanc esse uoluntatem suam, ut cum tribus testibus de rebus suis uoluerit disponere, testamentum nullum sit: igitur hic nõ est falsa præsumptio.

Tertio, ex contraria sententia sequuntur hæ inconuenientia: Primum legem ciuilem non potuisse irritare contractum factum a pupillo, qui alias secundum legem naturæ esset validus: alterum, quoniam si hæres ab intestato esset aliquis pupillus cuius hæreditas deuenisset ad alios hæredes ex testamento: tutor, si nomine pupilli peteret in foro exteriori hæreditatem, per vos peccaret mortaliter: si non peteret, teneretur de suo restituere pupillo. Per contrariam igitur opinionem in has angustias redigeretur tutor, a quibus nos contrarium docendo, eum liberamus.

Postremo, ne pluribus in præsentia contrariam sententiam urgeam, quid dicerent, qui contra sentiunt, ad iustissimam & sapientissimam Concilij Tridentini constitutionem, de contractu matrimonij, quem irritum facit, solemnitatibus deficientibus, nimirum, si Parochi præsentia desit, & duo testes ad id specialiter non uocentur: cum matrimonium sine his conditionibus & solemnitatibus contractum, esset verum sacramentum.

Finge matrimonium contrahi in media platea, sed absit Parochus, vel si adest Parochus, duo testes specialiter non uocentur, erit ne matrimonium, cum tamen alias contrahatur in facie ecclesiæ? ni fallor non erit, quidquid aliquando scripserit Nauarrus. En igitur ut essentielles solemnitates possunt addi contractibus alias validis secundum naturæ legem; quibus deficientibus, etiam in foro conscientie, nulli erunt. Atque

de ista conclusione hactenus.

Secunda conclusio, hæres ex testamento minus solemnè non tenetur restituere hæreditatem donec ab ipso repetatur in foro externo. Doctrina est communis, quam tradit Bar. l. nemo potest, de leg. 1. & Ancaran. in regula Possessor, lib. 6. Et ratio est manifesta, quia solemnitas contractus aduenit iuri naturali, quod non reddit omnino irritum, sed dat actionem petendi: quare, ante repetitionem, illè iure naturæ, vel gentium iure hæreditatem possidet.

Tertia conclusio, hæres ab intestato, potest iura conscientia hæreditatem retinere, si apud se habet, & si non habet, iure potest petere, & sine peccato retinere. Quod attinet ad primam partem, quod possit retinere, patet, quia si teneretur, maxime iure naturæ, vel diuino, sed ista sunt determinata iure humano, igitur: quod possit petere, & si acquirit, retinere, patet ex dictis.

Quarta conclusio, contractus minus solemnis, in casu si pijs, valet etiam in foro externo. Ita Panor. cap. indicate, de testam. Tabiena, Angel. & Armilla.

Ex his colligere licet, quæ falsum sit, quod Sotus dixit, huiusmodi testamentum esse annullandum: contra quam sententiam alias plura. Nunc ad argumenta paucis respondeamus.

Ad primum, quando causa cessat in vniuersum, lex quoque cessat; quod non accidit in casu nostro.

Ad secundum, falsum est leges hoc in casu procedere ex falsa præsumptione: neque enim legislator annullat contractum, quia presumit falsum, sed quia non vult contractus hac ratione fieri.

Ad tertium, talis constitutio non est contra æquitatè, sed secundum æquitatem: quia declaratur, & limitatur æquitas naturalis.

Ad auctoritatem Pontificis, uariæ sunt responsiones, quarum aliqua impugnari possent, sed nolo in hoc immorari.

Dico primò, Pontificem noluisse asserere, solum duos, vel

vel tres testes in humanis contractibus esse necessarios, esse omnino de iure diuino; quia male ius canonicum in multis causis plures testes requireret.

Secundo, cum ius diuinum ait, omne uerbum, id est, omnem humanum contractum, & promissionem esse in ore duorum, uel trium, non prohibet, quin plures, ex causa, adhiberi possint; sed docet, quid ut plurimum fieri soleat; & non debere quempiam unius tantum testimonio damnari, cap. vniuersis, de testibus: ut omittam hic esse hebraïsmum quendam; ita ut, in ore duorum, uel trium, idem sonet, quod paucorum: quare illis uerbis non uidetur definiri quidam certus numerus.

Tertio, non abrogauit leges ciuiles, cum re uera hac in parte, non sint contra ius naturale, uel diuinum, can. Ad uerum dist. 39. & can. duo.

Quarto, una cum Glos. eod. cap. dico illam constitutionem habere uim in locis subiectis ecclesiæ.

Quod autem ait illas constitutiones esse contrarias iuri diuino, id hoc pacto est accipiendum, non esse secundum id, quod speciatim dicitur in iure diuino: ni uelis dicere Pontificem in assignanda suæ constitutionis ratione, potuisse errare; in quo, ut uiri docti tradunt, errare potest. sed de his alias.

An ea, quæ accepta sunt per metum restituenda sint.

Quæstio. XLVI.

Hæc etiam quæstio a nobis in præsentia breuiter attingetur; cum alibi fusius disputanda sit: ea igitur tantum dicemus, quæ ad nostrum institutum proxime conferunt. Quod autem, quæ per metum accipiuntur non sint restituenda, uno uel altero argumento demonstrato.

Primo, quæ ex uoluntate dantur, non sunt restituenda: sed quod ex metu datur, uoluntate datur: igitur. Minor propositio, patet ex doctrinâ Aristotelis libro tertio ethico, capite primo, ubi statuit, ea quæ metu fiunt

esse simpliciter uoluntaria; idem docent Gregorius Nyssenus, & Damascenus, ut multos alios auctores omittam.

Secundo, si quis ex metu uotum faceret, ut si ob timorem naufragij, aliquis uoueret religionem; uotum ex communi omnium sententia teneret: igitur donatio facta ex metu erit firma.

Postremo, cedere timori ad bonum faciendum est bonum, ut philosophi, qui mores tractant, docent: igitur si quid ex hoc timore fiat, ratum haberi debet: ut si quis cederet timori incussio ad eleemosynam faciendam.

De hac re legendi sunt philosophi morales super Aristot. lib. 3. eth. cap. 1. ubi Baridanus & Gerardus Odo: Iuris periti C. de ijs quæ ui, metusue ca. fiunt. & ff. de eo, quod metus causa. Canonistæ tit. de ijs quæ ui met. ca. fi. & cap. 1. de officio Iud. deleg. Decius de regul. iur. Regula 39. Menochius lib. 2. de quæst. arb. iud. cent. casu 135. & 136. Theol. in 4. sent. dist. 15. & 29. Nos multis opinionibus, quibusdam fundamentis & conclusionibus nostram aperiemus sententiam.

Primum fundamentum, quod fit per metum, non est idem cum eo, quod fit per uim: Tunc dicitur aliquid fieri per uim, quando agens non concurrit ad agendum, sed per uiolentiam extrinsecus illatam, aliquid efficitur, ut si quis meo apprehenso brachio, me repugnante, & nullo modo iuuante, aliquem offenderet, ego per uim illum lassisse dicerer. Illud uero per metum fieri dicitur, quando adest consensus uoluntatis, qui tamen, metu remoto, non adesset.

Metus ab Ulpiano l. 1. ff. de eo quod met. causa, sic describitur; Metus est instantis periculi, uel futuri causa, mentis trepidatio. Vel cum Aristotele libr. 4. ethic. Metus est expectatio mali.

Vis autem ex Paulo, ff. loc. cit. est maioris rei impetus, quam repelli possit. Metus pertinet ad uoluntatem, uis ad corpus. Glos. c. de ijs, quæ ui. Vis efficit actum
sim-

Impliciter inuoluntarium, metus secundum quid.

Secundum fundamentum, in quo diuidendus est metus. Metus duplex est, alter qui dicitur intrinsecus, & is est, quem quis a seipso concipit, ex eo quod sibi aliquid mali impendere uidet: ex malo nimirum, quod non infertur, ut aliquid faciat, uel saltem id ei non constat: ut cum ægrotus timet mortem, & mercator naufragium, & ex timore uotum religionis uoet. Alter extrinsecus, ut est ille, qui concipitur ex malo, quod in hunc finem infertur, ut aliquis timore perterritus, aliquid agat. Ut si latro minetur mortem uiatori, ni pecunias dederit. Hic duplex est, alter qui iuste infertur, ut cum Iudex ob timorem poenæ a reo ueritatem extorquet: alter iniustus, ut ille, qui contra iustitiam infertur.

Rursus metus duplex est: alter, qui a Iurisperitis, iustus, a scholasticis, cadēs in constantem uirum nominatur, quem non satis bene quidam describunt Iuristæ; tu sic describeres.

Metus cadens est ille, quæ uiri constantia secum patitur, id est quem quis manens constantia admittere potest, & si admitat, non uituperabitur. Ut si quis ob timorem potius uellet soluere uiginti aureos, quam pati ut a latrone sibi absunderetur manus. Seu metus cadens est, qui a magno periculo grauioris mali incutitur. Magna autem mala sunt, Mors, infamia, membri mutilatio, carcer perpetuus, & grauis uerberatio.

Alter est metus quem Iuristæ leuem, & non iustum, Theologi, non cadentem in constantem uirum, uocant: & est ille, ob quem, si quis aliquid faceret uituperaretur, & pro incōstanti haberetur: ut si quis ob grauem timorem contra honestatem ageret. Sunt enim quædam, contra quæ nulla est coactio, ut Aristoteles ait, libro 3. eth. cap. 1.

Tertium fundamentum, magnum malum non solum dicitur simpliciter de eo, quod uere est magnum in se, sed etiam comparate ratione minoris mali: similiter constantia nō est simpliciter spectanda, sed pro p̄sona
sona.

sonarum uarietate; quia maior requiritur in homine quam in femina, & maior in adulto, quā in puero. quare constantia spectanda est ex persona, quæ malum incutit, ex persona cui incutitur, atque ex mali certitudine, & magnitudine. Verum, timor reuerentialis, qui oritur ex persona, quæ est superior, non facit iustum metum: quare non placet, quod dixit Menochius, istarum personarum minas facere iustum metum, nisi solitæ sint scire. quo fit, ut idem bene tradidit, iustum metum iudicandum esse Iudicis arbitrio, *Glof. cap. penult. de ijs, quæ ui met. ue ca. fiunt.*

Quartum fundamentum, aliter loquendum est de metu secundum ius naturale, & diuinum, aliter secundum ius humanum: multa enim sunt quæ ex metu facta tenent, si ius naturale, & diuinum spectes, quæ irrita sunt ex lege humana. Rursus aliter philosophi morales, aliter Iurisperiti de metu agunt. Nam illi ideo metum considerant, ut uideant an sit laude, an uituperatione dignum quod metu fit: hi uero, ut doceant, an contractus ex metu facti uim habeant. Theologi uero utroque modo de metu agunt. His notatis, ad conclusiones accedamus.

Prima conclusio, quod ex metu etiam cadente fit, est simpliciter uoluntarium. Doctrina est communissima omnium philosophorum moralium, & speciatim Aristotelis loco citato: & confirmatur ex Augustini doctrina, *can. merito, 15. quest. 1. & can. Displicet, 24. q. 4. & can. Vides, quest. 6.* quam doctrinam omnes approbant Theologi, & nos alibi latius probabimus, cum sit multorum casuum conscientie fundamentum.

Secunda conclusio, metus cadens non est censendus quicumque, sed ille, quem uir prudens iudicabit, iuxta ea quæ supra adnotauimus.

Tertia conclusio, metus ab interno conceptus, & metus externus iuste illatus, etiam si fit cadens, non tollit contractum, & obligationem ex tali metu factam. *Uide, si quis ex timore mortis noueret, aut aliquid alii*

cui

qui polliceretur, debet promissa facere: similiter si reus, ex timore ab Iudice iuste incusso, aliquam in uxorem ducere promississet. Doctrina est communis, & certissima.

Quarta conclusio, omnis contractus factus per metum extrinsecum cadentem in constantem uirum, lege naturæ est obligatorius. Hæc conclusio ponitur a nobis tanquam probabilis, cum contraria sua probabilitate non careat: quæ doctrina his rationibus nititur.

Primo, ex *cap. Abbas, de ijs quæ ui met. ue ca. fiunt*, ubi decernitur, ut is, qui per metum amittendi patrimonium suo beneficio renunciauit, illud repetere possit, quia, quæ metu, & ui fiunt, de iure debent in irritum reuocari: ex quo colligitur, quod metu factum fuit, uim habuisse: quia sancitur, ut in irritum reuocetur. Huc accedat nonnullorum scriptorum auctoritas, quos uidere poteris citatis locis; ut *Palud. 4. dist. 15. quæstio. 2. artic. quinto.*

Secundo, ex communi Doctorum sententia, actus procedens ex tali timore, est simpliciter liber: igitur per eum uera contrahitur obligatio: confirmatur, per tale actum uerum contrahitur peccatum, igitur & uerus contractus.

Tertio, si iste contractus est nullus, uel quia non est uoluntarius; & hoc non, quoniam obligatio nata ex tali metu ab intrinseco, uoluntaria est, ut omnes docent: uel quia intercedit iniuria, neque hoc obstat, quia etiam in eo, quod fit ex metu leui, uel non cadente intercedit iniuria, & tamen ibi oritur obligatio igitur.

Quarto, ex communi sententia, si talis contractus esset iuramento firmatus, esset seruandus, *cap. verum, & cap. debitores de iureiurando, & cap. ad aures de ijs, quæ ui met. ue ca. l. ergo ex se obligat.* si quidem iuramentum obligationi uim adiungit. Adde, quod sacramenta, quæ characterem imprimunt, per hunc metum suscepta, tenent, & idem diceres de uoto: igitur.

Quinta conclusio, donatio, siue contractus factus

ex

ex metu cadente, in foro externo est nullus. Est communis doctrina iuris utriusque consultorum in legibus, & capitibus supra citatis: quare nihil est necesse, ut multos auctores citem. Cum Ulpianus aperte dicat, Quod per metum gestum erit, ratum non habeo: que verba, ut Menochius ait, sunt prope diuina: & exponitur de metu cadente, L. Merum, ff. de ijs quæ ui-

Sed peteres, cur Iurisconsultus appellauit, cadentem in constantissimum uirum? Respondent Abbas, Decius, & alij, hic sumi superlatiuum, pro positiuo: uel melius, ut arbitror, hoc superlatiuo, designatur maior quidam metus, ut esse debet ille, qui casurus est in constantem uirum.

Sexta conclusio, metus leuis, & qui non cadit in uirum constantem, in foro externo, non impedit obligationem: unde quod per hunc metum acceptum fuit, per leges humanas retinere licet. Est communis doctrina, quam tradunt Nauarrus, & Didacus, in locis quos statim citabo, ut alios omittam, ijsdemque legibus confirmatur.

Septima conclusio, In foro conscientie, quod per quemcunque timorem, acceptum fuit, si intercedat iniuria, restituetur dum est.

Primo, confirmatur hæc conclusio ex communi sententia: Ita Adrianus in materia de restit. post primam quæst. §. ex quibus, Syluester uerbo metus, in fine, Nauarrus cap. 17. num. 14. Didacus in sua relect. par. 2 §. 3. num. 7. Oltiens. & Ioan. And. in cap. cum uerum, de iuramen.

Secundo, quia ubi intercedit iniuria, læditur iustitia; ubi iustitia uiolatur, oritur restitutio; igitur, cum in hac facti specie intercedat iniuria restitutio faciendæ erit. Ex qua ratione non parum confirmatur eorum opinio, qui uolunt obligationem ex metu cadente factam, nullam esse.

Quod si hoc loco de me quæreret, cur ius civile non concedat actionem ad repetendum id quod datum est per

per metum leuem, cum in foro conscientie, ut diximus, id restituendum sit. Responderem, primum, quia ius civile præsumit in tali casu fuisse liberam donationem, cum metus sit leuis: deinde, ut tolleret occasionem infinitarum controuersiarum, cum per huiusmodi metum multa passim fieri soleant; & leues timores facile fingi possint.

Octaua conclusio, falsum est per blanditias fieri contractum, vel donationem inualidam: quod dixerim contra Cateranum in summa uerbo restit. §. quia uero; cuius opinionem merito reprehendit Nauarrus in Enchir. cap. 17. nu. 14.

Primo, quia blanditias, non minuunt uoluntarium, ut dicit diuus Thomas prima 2. quæst. 22. art. 6. ubi ait, passionem amoris non inducere inuoluntarium, ut passio timoris facit: & ipsemet ait, amorem consensum augere, quam motus minuit.

Secundo, quia ista doctrina est noua, & nullo iure fundata; immo est contra expressam legem si. C. si quis aliquid, test. prohib. Idem dicas, si solum precibus, etiam importunis, aliquid obtineatur. Modo absint minæ, que possent iustum metum incutere.

Nona conclusio, metus cadens in constantem uirum tollit omnem culpam quæ potest oriri ex transgressione legis humanæ: eam uero quæ ex transgressione præcepti diuini, minuit quidem, sed non omnino tollit. Doctrina est satis manifesta, & alio loco probanda.

Decima conclusio, cedere timori inducenti ad bonum, semper est laudabile, non cedere semper malum: contra dicas de eo timore qui inducit ad malum, non cedere laudabile, cedere vituperabile: at uero non cedere timori, inducenti ad id, quod est indifferens, est vituperabile, cedere uero laudabile. Sed de hinc re latius differere pertinet ad Philosophos morales, quos locis citatos apud Aristotelem uidere poteris.

Postrema conclusio, contractus, siue donatio facta per vim, nulla est, in quouis foro, & lege. Doctrina est certissima,

cissima, ex legibus supra citatis, & ex communi omnium hominum sensu. Atque per has conclusiones propositæ quæstioni iatis erit factum, si argumenta in contrarium aliata, solvantur.

Ad primum, quamvis quod ex metu datur, voluntate detur: tamen, quia intercedit iniuria, propterea esse restituendum: adde etiam, quod non datur ex voluntate omnino libera, cuiusmodi esse debet ea voluntas, quæ transferendum est dominium.

Ad secundum hoc argumentum procedit de metu ab intrinseco, qui, ut diximus, non tollit obligationem contractus, seu promissionis, & nullam habet iniuriam annexam.

Ad tertium, quamvis bonum sit cum modo & ratione aliquem ad bene agendum inducere: tamen id non debet fieri cum iniustitia, & iniuria: cum non sint facienda mala, ut inde eueniant bona, ut Paulus non docet.

Atque hæc breuiter de restitutione eorum, quæ per merum acquiruntur dixisse sufficiat. Nunc quoniam de alijs uniuersè egimus, quæ ob aliquam conditionem dantur, consequitur, ut de eorum restitutione agamus, quæ ob aliquam causam vel honestam, uel turpem, opus in iustum acquiruntur, dantur uel: de quibus non leues, nec parum difficiles examinantur quæstiones,

De restitutione eorum, quæ accipiuntur ob aliquam turpem causam. Quæstio XLVII.

Nam aggredimur nunc huius nostri tractatus partem, in qua de earum rerum restitutione agendum est, quæ ob aliquam causam accipiuntur ab alio, eo non inuito. Potest autem causa ob quam aliquid accipitur esse, uel honesta, ut si quis daret alicui pecunias, ut castitatem seruaret; uel turpis, ut si daretur pretium pro signatione beneficii: quo loco auctores distinguunt

tria

tria genera traditionum ob turpem causam.

Primum, cum traditio est turpis solum ex parte dantis, non autem ex parte accipientis: ut quando datur pretium meretrici, uel hystrioni ob turpem actum.

Secundum, cum turpitude est ex parte accipientis: ut si iudex acciperet pretium, pro iusta sententia ferenda, quæ alias ferre deberet; uel si quis acciperet pecunias, ne hominem occideret.

Tertium, quando ex parte utriusque, dantis minimè & accipientis esset turpis: ut cum datur aliquid pro contractu simoniaco, ubi & is qui dat, & is qui accipit turpiter agit.

Rursus causa turpis, uel sola habet turpitudinem contra honestatem, ut patet in exemplo de meretrice, uel etiam cum turpitudine annexa est iniustitia, ut cum accipitur pretium pro actu iniusto exercendo; ut si quis acciperet pecuniam ad occidendum hominem.

Item, aliqua acceptio dicitur turpis, uel ex sua natura, quando res ob quam accipitur, ex se, contra rationem pugnat: uel quia est per legem prohibita. In hac disputatione nos agemus de restitutione facienda ob causam ex se turpem, non tamen iniustam, de qua erit specialis difficultas.

Ut autè intelligantur Doctorum sententiæ, animaduertendum est, hanc quæstionem posse dupliciter tractari; uno modo uniuersè, an scilicet pretium acceptum pro quauis actione criminosa, sit restituendum: altero uero speciatim, de hac uel illa actione: & tunc præcipua, & maxima difficultas est de lucro ex meretricio acquisito. In summa, ut ea de quibus differendum est, breuiter ob oculos proponantur, hæc sunt capita eorum, quæ a nobis explicanda sunt.

Primum, an pro aliquo actu non honesto liceat aliquid accipere, & retinere: Secundum, an pro peccato non faciendo: Tertium, an pro actu meretricio: Quartum, an pro actu, qui est contra iustitiam: Quintum an pro opere iustitiæ, & alias debito: Sextum, an pro bono opere

re

re uniuersa. In hac quaestione duo prima capita breuiter expediemus. Quod autem pro malo opere pretium accipere non liceat, & acceptum restituendum sit, huius rationibus probatur.

Primo, pro iusto opere, quod aliquis efficere debet, non licet aliquid recipere, ut patet ex ff. de conditione ob turpem causam, ergo neque pro opere criminoso. Nam, ut habetur lege 5. titulo citato, si tibi dederit mihi rem depositam reddas, teneris acceptum restituere, igitur.

Secundo, idem probari potest ex cap. Nemo presbyterorum, de Simonia, ubi docemur, emolumentum receptum ab aliquo pro opere criminoso, aut pro omissione operis, quod alias tenemur facere, esse restituendum quo loco sit mentio, de eo, qui pretium accepit, ut aliter peccatum celaret. Huc etiam pertinet cap. ad liberandam, de Iudæis, & Saracenis, ubi statuitur, ne absoluantur a peccato, nisi restituatur quicquid lucrati fuerint eis, qui arma & alia uictoria uendunt Saracenis. Quare pro illa illicita negotiatione nihil accipere licet, & quod est acceptum, restituendum est.

Tertio, si pro opere criminoso aliquid accipere aequum liceret, pari etiam ratione promissio dandi aliquid pro peccato perpetrando esset valida, quod est falsum, cum stipulatio turpis pro inualida habeatur, legem generaliter, ff. de verborum obligatione.

Quarto, quoniam uidetur omnino esse contra rationem posse vendi actum, qui est contra legem, siue naturalem, siue diuinam, aut humanam, cuiusmodi est actus turpis, qui saltem unam, vel alteram, vel omnes ex dictis legibus uiolat. Atque dubitandi causa has rationes attulisse sufficiat.

In hac difficultate fuit prima opinio quorundam, qui existimant, uniuersè loquendo, pro actu illicito nihil posse accipi, & si quid acceptum est, restituendum esse. Ita Innocent. cap. quia plerique, de immunitate ecclesiarum: quem eodem loco sequitur Panormit. quest. 10.

con-

conclus. 3. & Oltiens. cap. Cum sit, de Iudæis. Inquam sententiam etiam Paludanus quest. 2. art. 2. inclinare uideatur, & q. 3. art. 5.

Secunda opinio Ioannis Medinae, codic. de rebus restitut. quest. 20. & quest. 28. in fine, qui tria dicit. Primum, pro causa seu actu, qui ex se est peccatum, nihil potest accipi, & si accipiatur restituendum est. Secundum, si intercedat tacita vel expressa donatio dantis, posito quod donare possit, recipere & retinere licet. Tertium, quando causa, vel opus propter quod acceptum est pretium, non est ex se malum, sed ex circumstantia, supposito, quod opus non sit de iis, quæ gratis agenda sunt, aliquid accipere & retinere licet.

Tertia sententia aliorum, qui distinguunt de opere, quod est contra caritatem, & de eo quod est contra iustitiam: quod est acceptum pro opere contra caritatem restituere licet: non autem quod acceptum fuit pro opere, quod est contra iustitiam: alij uero existimant etiam retinere licere, quod pro opere iniusto accipitur. Qui autem sint auctores in utraque sententia, postea dicitur. Et quoniam hic nihil occurrit notandum præter ea, quæ iam exposuimus, ad conclusiones ipsas me confero.

Prima conclusio, pro actu criminoso, seu pro opere, quod habet annexum peccatum aliquod, pretium recipere vel dare, semper est peccatum contra caritatem. Est conclusio manifesta, quoniam qui tale pretium accipit, uel peccat ipse, uel saltem concurrit, ad peccandum, consentitque peccato. Intelligenda est hæc conclusio uniuersè, quia ex aliqua circumstantia posset non esse peccatum: ut si quis daret pecuniam iudici nolenti alias iustam sententiam dicere, ad quam pronuntiandam esset obligatus.

Secunda conclusio, si pretium sit datum pro opere seu contractu aliquo, qui est malus ex aliqua circumstantia, potest iuste retineri. Doctrina est communis, & patet ex subiectis exemplis. Quidam vendidit frumentum die festo, aut eo in loco, ubi erat prohibitum negotiatio-

V neu

nem exercere venditio illa, ex circumstantia fuit malis, sed tamen venditor non tenetur premium restituere. Similiter, quidam negociatus est cum aliquo excommunicato, vel heretico, seruata tamen in negociando iustitia, non propterea, quod peccauit commercium habendo cum eo, quo cum tractare non poterat, iustum premium acceptum debet restituere.

Tertia conclusio, non implicat, ut pro aliquo actu seu opere aliquo quod ex se suaque natura peccatum est, aliquod premium iuste recipiatur, & retineatur, etiamsi nulla intercedat donatio. Est conclusio contra primam & secundam sententiam: pro cuius declaratione nata.

In actu peccati duo nos posse considerare; unum est deformitas ipsa & ratio peccati, quæ in quadam negatione, seu priuatione consistit; & hæc cum nihil sit, vendi non potest: alterum est aliquid, vel commodi, vel utilitatis, aut voluptatis, seu laboris, & periculi, quod in ipso actu percipitur, aut suscipitur propter quod vendibile est. Vniuersæ itaque loquendo, non repugnat accipere aliquod premium pro peccato, quod non sit restituendum.

Primo probatur hæc conclusio communi Doctorum sententia; de qua constabit ex ijs, quæ deinceps in alijs disputationibus dicemus: a qua nullo modo est recedendum; cum nulla sit ratio vrgens in contrarium, & præsertim in ipsa praxi.

Secundo, multi sunt actus peccati, laboriosi, difficiles, qui possunt exerceri sine ulla iniustitia: ergo si quis pro his premium accipiat, cum non intercedat iniuria nulla erit faciendæ restitutio. Et quoniam hæc conclusio, ex ijs, quæ duabus disputationibus sequentibus dicentur adhuc manifestior fiet, non est cur pluribus hoc loco confirmetur.

Quarta conclusio, si ab aliqua lege statutum esset, ne pro aliquo peccato premium reciperetur, standum est fer illi legi. Si quidem resp. facultatem habet dandi formam contractibus, & ad eos irritos faciendos, etiamsi

alias sint liciti, ut patet de contractu matrimonij clau desine contracti, quem Concilium Tridentinum irritum fecit: ergo multo magis contractum circa actum illicitum irritare potest.

In hac autem materia huiusmodi esse videtur legis communis dispositio; Quando causa est turpis ex utraque parte, qui dedit, repetere non potest: sed lex non de cernit, an qui accepit possit retinere: qui tamen alijs de causis retinere non potest: ut si quis accepisset premium pro falso testimonio dicendo: quod premium etiam ab hæredibus esset repetendum, & vel fisco, uel ei in cuius detrimentum pecunia fuit erogata dandum esset: quando turpitudine est tantum ex parte accipientis, qui dedit, repetere potest: at quando est parte dantis, qui dat nequit repetere.

Quinta conclusio, quædam sunt causæ, seu stipulationes turpes in quibus quod accipitur nullo modo retineri potest. Ita accidit in simonia, quia res spirituales non sunt venditionis capaces: similiter in usu a, ubi semper intercedit iniustitia. Quod si premium in his casibus daretur, ex liberalitate, vel gratitudine non esset restituendum.

Sexta conclusio, fieri potest, ut pro aliquo peccato vendendo aliquid iuste accipiatur & retineatur. Exempli gratia, est aliqua mulier omnino parata ad peccandum, cui ab aliquo datur pecunia ut a peccato absteat; ut ille potest licite dare, ita ista potest licite accipere & retinere, etiamsi obligata erat ad peccatum vitandum. Est hæc conclusio contra glos. quam multi summis se quætur, l. ut puta. ff. de cond. ob tur. caus. sed nostra doctrina est Soti lib. 4. de iust. & iure, quæst. 7. in responsione ad secundum, & Nauarri cap. 17. num. 39. quam hæc ratio confirmat. Quoniam, & si ista femina teneatur abstinere ab actu impudico: tamen, quia sibi uiolentiâ infert, seque cum difficultate continet, vincendo carnis appetitum, talis actus capax est pretij. Adde etiã, quod eius causa abstinet, ac proinde si quid ei detur, potest

tute retinere. Sotus tamen ait hanc conclusionem intellegendam esse, cum abstinet ab ijs vitijs, quæ non committuntur cum alterius iniuria, cuiusmodi est scortatio; quoniam in ijs, quæ iniuriam continent, retinere non posset; de qua re postea quid sentiendum sit, integra questione videbimus. Addit, etiam quod ei, qui dedisset tale pretium non daretur repetitio: sed contra videtur sentire Nauarrus, qui multis rationibus distinctionem Socii de peccato contra caritatem, & iustitiam, refellit. Sed hæc inferius accuratius. Nunc argumenta superius allata soluanus.

Ad primum hoc argumentum concludit, quando is qui accipit, ex iustitia tenetur aliquid agere: quando autem non tenetur, potest recipere, vt infra apertius dicitur.

Ad secundum, respondetur eodem modo, & capite illo citato agitur de simonia, pro qua, vt diximus, nihil accipere licet, cum res venditor, non sit venditionis capax. Illi uero, qui arma vendunt Saracenis aliquid restituere coguntur per modum pœnæ, ob legis transgressionem.

Ad tertium concedimus esse dandum, quod pro turpi actu promittitur; quod si leges stipulationes turpes non approbant, id est pœnale, dum repetitionem non concedunt.

Ad quartum, non est contra rationem iustitiæ, licet sit contra legem caritatis, vt id vendatur, quod cum lege pugnat: modo in ea sed aliquid habeat, quod pretio estimari possit.

An acquisita per meretricium restituenda sint.

Quæstio. XLVIII.

 Vanuis ex proxima quæstione, quid in proposito difficultate tenendum sit, aliqua ratione appareat: tamen, quia hæc difficultas priuatim tractari solet, de qua etiam priuata sunt scriptorum sententiæ; propterea priuata opus est discuti-

discussione. Quod autem meretrici pro turpi actu nihil recipere liceat, his posset rationibus suaderi.

Primo, ex iure diuino, Deuteron. capite vigesimo tertio, vbi prohibetur, ne offeratur merces prostibuli in domino Domini: quod si meretrix ius haberet in mercedem acceptam, eam proculdubio posset retinere & offerre, & sacerdos eam acceptare. Huc etiam facit, quod Ecclesiastici capite 34. dicitur, Immolantis ex iniquo, oblatio est maculata: & dona iniquorum non probat Altissimus. Et addit Sapiens, Nec in multitudine sacrificiorum repropitiabitur peccatis eorum.

Secundo, auctoritate legum ciuiliū: donatio facta meretrici a milite non tenet l. Affectionis. ff. de donationibus, vbi etiā militi datur repetitio; igitur. Huc quoque pertinet, quod statuitur in l. Lucius Titius, in fine. ff. de iure fisci, ex quo loco Doctores colligunt, meretricem non publicam esse obligatam in foro conscientiæ ad restituendum quod turpiter acquisiuit: ergo & meretrix publica, cum in ea sit maior turpitudine, saltem ratione scandali. Huc pertinent nonnullæ aliæ leges, quæ habentur, ff. de condition. ob turpem causam, quibus dicitur, omnem promissionem ob turpem causam esse illicitam.

Tertio diuini Augustini auctoritate, qui ad hanc eandem rem probandam vtitur locis diuinæ scripturæ superius citatis, quæ auctoritas habetur apud Gratianum 14. quæst. 5. in principio: ubi damnatur omne pretium iniquitatis, cuiusmodi est meretricis pretium, ex iniquitate, hoc est, ex peccato acquisitum.

Quarto, non minus iniquum est fœminam corpus suum alieno viro pro pretio tradere, quam suo marito: a quo, si pretium acciperet, illud restituere deberet: ergo multo magis, si ab alieno accipiat: quoniam, si corpus non est venale ratione mariti, nec etiam vendi poterit ratione alterius hominis.

Cõfirmatur hoc argumentū, mulier vsum suū corporis gratis suo viro debet; ergo non potest aliquo pretio al-

teri tradere: sicuti nec bona fortunæ: quæ sunt sui iuris, habet hoc argumentum priuatam difficultatem de adultera.

Postremo, meretrix non est domina sui corporis, ergo neque etiã vsus corporis illiciti: ergo nõ poterit sui corpus alteri exhibere: antecedens patet ex l. liber homo, ff. ad lege Aquiliam, & c. contingit, de sententia excommunicat.

Confirmatur, vsus illicitus corporis, cum sit peccati, non potest pretio æstimari; ergo quidquid datum erit pretij, restituere oportebit, cum non seruetur equalitas. Atque his rationibus persuaderi posset altera huius quæstionis pars, de qua hæc sunt Doctorum sententia.

Prima, quorundam qui existimant meretricem in foro exteriori non posse petere mercedem sibi promissam ob vsum sui corporis. Ita Glossa, l. 4. §. sed quod meretrici, ff. de condit. ob tur. caus. & in l. 2. C. de condit. ob tur. cau. Baldus, Paul. & Iason in dicto §. sed quod meretrici, & quidam alij, ex qua sententia colligitur, eam non posse aliquod pretium accipere: quod autem petere & retinere possit, est communis opinio, vt Ias. & Zafius, in leg. generaliter, ff. de verborum obligatione restantur.

Secunda sententia Medinæ, locis proxima quæstione citatis: qui de hac re speciatim loquens, ait, meretricem per modum pretij nihil posse recipere, & si recipit, tenetur restituere: quod si detur per modum donationis, retinere potest. Idem videtur sentire Adrianus in quæst. de hac re.

Tertia sententia Antonij de Butrio, Abbatis ca. quia plerique, de immunit. eccles. Cyni & Ang. in l. 2. C. de condit. ob turpem causam. Quæ sententia duo dicit: primum, publicas meretrices posse aliquid accipere: & retinere: alterum eas quæ non profitentur publice meretricium retinere non posse, si quid acceperint.

Hæc opinio, habet fundamentum in lege 2. ff. de condit. ob turpem causam: quoniam leges videntur aliquid

quid concedere meretricibus publicis; alias uero potius puniunt, & præsertim adulteras, ca. primo, & sexto, de adulterijs.

Quarta opinio Nauarri in Enchiridio, ca. 17. nu. 36. qui hæc dicit. Primum, parem esse rationem de meretricio, & de alijs criminibus: secundum meretricem posse pretium acceptum retinere: quia quod voluntarie ab alio est acceptum: ita vt ab vtraque parte committatur turpitude, nulli de præcepto est restituendum: tertium §. sed quod meretrici leg. 4. ff. de condit. ob turpem causam, meretricem turpiter facere, non tamen turpiter accipere, cum sit meretrix, esse intelligendum secundum ius humanum, quod permittit eam meretricem esse: quod est speciale in meretricio, & propterea, lex ait, Noua ratione. Postremo, ait non solum turpe esse meretricari, sed etiam pretium accipere: in quo accipiendo non secus peccat, ac is peccaret, qui pro opere gladiatorio, & pro iniusto bello gerendo stipendium acciperet. Quare non solum peccat, qui dat, sed etiam meretrix quæ accipit.

Fundamentum eius est, quia datur & accipitur pro eo, quod est peccatum.

Quinta sententia aliorum, qui existimant meretrices posse aliquid iuste recipere, non solum in foro exteriori, sed etiam in interiori, non solum ratione donationis, & ex libera voluntate dantis, sed etiam ratione rei, quatenus intercedit uenditio quædam usus corporis: qui est pecunia æstimabilis. Ita diuus Thomas, 2. 2. quæstio. 32. art. 7. ad secundum: Ibidem Dominus Caietanus: Anton. 2. part. tit. 2. ca. 5. Sylu. verb. 1. ess. Monal. ver. rest. Sorus, lib. 2. de iust. & iur. quæst. 7. art. 1. in respons. ad primum. Couar. in sua relect. part. 2. §. 2. nume. 4. & denique Ledesma, & quidam Canonistæ cap. peruenit, de Adulter. Nos quid hac in re sentiendum sit, his conclusionibus statuimus.

Prima conclusio, in foro exteriori meretrix non tenetur restituere acceptum pretium pro turpitudine: imò

ius humanum dat ei actionem ad petendum, quod est promissum, quam actionem negat ei, qui dedit, ad rependum. Doctrina est communissima: & patet ex l. & §. supra citato, ff. de condit. ob turpem causam: & confirmatur ex eo, quod publice permittuntur, & aliquando ab humana lege taxatur pretium.

Secunda conclusio, idem dicendum est de omnibus alijs mulieribus, quæ a legibus non puniuntur, si per fornicationem aliquid fuerint lucratae: quare, si vidua ob turpem causam aliquid acciperet, non teneretur restituere. Quoniam eo ipso quod hæc non puniuntur, permittuntur; & ideo possunt aliquid accipere. Ita præter alios loco citato docet Covarruias.

Tertia conclusio, quando leges prohibent, ac puniunt aliquid genus concubitus, non licet in foro exteriori promissam mercedem petere. Quare adultera, monialis, monachus, & clericus in exteriori foro, non possunt aliquid pro turpi concubitu petere: cum hi omnes a legibus ob tale crimen puniantur, tit. ad l. Iuliam de adulterijs, & l. vnica. C. de raptu virg. & cap. 1. & 2. de adulter. & 17. quæstio. 2. per totam. Et ratio est, quia repugnat, ut possit in foro exteriori aliquid petere pro eo opere, pro quo ibi puniri debet.

Quarta conclusio, in foro conscientia meretrices, quod acceperunt ob turpem actum, retinere possunt. Hanc conclusionem, omiſſa legum humanarum auctoritate, quas aliquis posset dicere procedere secundum opinionem Ethnicorum, qui existimabant fornicationem non esse peccatum, alijs confirmo rationibus.

Primo, ex communi sententia iuris utriusque peritorum, locis citatis, & Theologorum: Ita diuus Thomas, Caietanus, Antoninus, Syluester, Adrianus, Medina, Sotus, Nauarrus & alij multi, quos nominatim recēserē nihil est necesse.

Secundo, quoniā intercedit libera voluntas eius qui dat, saltē per donationem: per quam potest aliquis pro quacunque causa rem suam alienare; quare, cum nul-

la intercedat iniuria, quod acceptum est, non erit restitutioni obnoxium. Quæ ratio non solum locum habet in meretricio, sed et in quocunq; malo opere. Falsa est ergo Dyni, & eorum qui eum sequuntur opinio, qui contra sentiunt. Hæc communis doctrina quam sequenti conclusione adhuc magis confirmabo, duas recipit moderationes.

Prima, quam tradit Innocent. cap. quia plerique, de immunit. eccle. meretrix obligata esset ad restituendū, quando aliquid per fraudem, qua non raro uti solent, accepit: ut si quæ fingeret se esse intactam, aut semel tactam, & hanc ob causam maius pretium acciperet: similiter, si vi aliquid pecuniarū extorsisset. Ita diuus Thomas, 2. 2. quæst. 62. artic. 5. Palud. distinct. 15. quæst. 3. artic. 5. conc. 4. Sotus & Caiet. & nonnulli alij: & ratio est in promptu, quoniam intercederet iniustitia, quæ est restitutionis fundamentum. At vero si falso diceret, se vehementer quempiam amare, se vehementer eius consortio delectari, ut hac arte pecunias extorqueret, non teneretur restituere: cum nemo ignoret has esse easum illecebras.

Secunda, quando reciperet pretium ab eo, qui non esset dominus pretij: idque ei constaret. Ut si rem haberet cum filio familias, vel cum Monacho: sed ratione parua quantitatē excusari posset: quia præsumeretur de uoluntate habentis dominium.

Quinta conclusio, meretrix, non solum ratione donationis, vel voluntariae traditionis potest iuste datum pretium retinere, sed etiam, ex rei natura, & ex vi operis seu ipsius actus. Hæc conclusio est contra opinionem eorum, qui causam iustæ retentionis, solam donationem, vel liberam traditionem assignant: nostra sententia his rationibus confirmatur.

Primo, mulier est domina usus sui corporis, ratione concubitus, sicuti & aliorum actuum: ergo potest cum aliquo pacisci, de hoc actu, sicuti de alijs: quare quem admodum retinere potest, quod accepit pro alio usu

sui corporis, poterit etiam retinere, ratione iustitiæ, quod ex actu meretricio accepit. Confirmatur talis actus non est malus in genere iustitiæ, igitur pretium per eum acquisitum sua natura & ui iustitiæ retineri poterit.

Secundo, talis actus est pecunia estimabilis; potest igitur pro eo de pretio pactum fieri, ac id iure retineri, quod solum fuerit: quod autē sub æstimatione cadat, patet ex diui Thomæ & Caietani doctrina: ut omittam communem hominum consensum, qui arbitrantur meretricem ob talem actum aliquid mereri, & quod meretur certo pretio persolui posse, accedere.

Tertio ex facto Iudæ, quod Genesis capite 38. narratur, qui quam promiserat Thamar meretrici mercedem, eam persoluit, ac dixit, Si noluerit accipere, non poterit me arguere. Ex quibus uerbis colligitur, non ex liberalitate & donatione, sed ex iustitia mercedem illam soluere uoluisse.

Quarto, huc facit, quod Sapiens Prouerb. 6. ait, Pretium Scorti vix est unius panis. His accedat communis, etiam rudium hominum opinio; qui existimant vere ex iustitia meretricibus aliquid dari.

Adde etiam, si placet, argumentum ductum ab etymologia; meretrix enim ideo sic nominatur, quod id mereatur, quod usum sui corporis præbendo accipiat: qui si meretur, non ex donatione, sed ex iustitia accipit ac proinde retinere potest.

Sexta conclusio, acceptio & traditio pretij pro actu meretricio, ex se, suæque natura non est mala: quamuis aliunde uitari possit. Est hæc conclusio contra opinionem Medinæ & Nauarri, pro sententia diui Thomæ, & Theologorum. Ut autem nostræ opinionis probationem percipias, animaduertendum est cum Domino Caietano, traditionem pecuniæ pro turpi actu, dupliciter considerari posse: primo modo, ut imperata a luxuria; & hoc modo potest esse peccatum, cum sit ex mala radi-

re: aliter modo ut imperatur a iustitia, quatenus fornicator uult satisfacere ei, quæ uendit, quod erat uendibile, & sub hac consideratione non est peccatum: hæc supposita declaratione, his rationibus allata probatur doctrina.

Primo, quando pretij traditio, seu solutio est de re, seu obiecto iusto & licito, ipsa quoque est licita: sed ita se habet in casu nostro: quia remoto actu peccati, solutio versatur circa promissionem, & æqualitatem, quæ retinenda est, ut omittam leges humanas, quæ ad solutionem obligant, igitur.

Secundo, idem confirmatur ex differentia, quæ est inter contractus sua natura illicitos, & iniquos, ut sunt contractus simoniacus, & usurarius, in quibus pretij traditio ex ipsa promissione, est illicita: at uero in casu nostro, post ipsum turpem actum, remanet obligatio ad soluendum: implicat igitur talem solutionem esse faciendam, & esse peccatum.

Tertio, idem confirmatur argumento ducto a simili de eo, qui exercet uenditionem prohibitam, ut si quis emeret aliquid, quod est lege prohibitum; ubi quamuis emptio esset iniqua: tamen pretij traditio, & receptio licita esset; atque idem dicas de eo, qui emit, mercedis pacto intercedente, usum corporis meretricis: qui pretium dando non peccat, sicuti nec meretrix illud recipiendo.

Ex his quæ dicta sunt nonnulla colligere licet.

Primum eum qui meretricem cognouit, esse obligatum ad soluendum pretium promissum, modo terminum uel a lege taxatum, aut consuetudine approbatum non excedat: nisi tacite, uel expresse meretrix sui corporis gratis usum præbere uoluerit.

Alterum, meretrices esse uere dominas eius, quod per meretricium acquirunt.

Tertium, non esse uerum, quod ait Medina, meretrices nihil recipere posse per modum pretij, sed solum per modum donationis. Quoniam si esset simplex donatio,

tio, non possent per leges pretium non solum repetere, nec pariter leges dicerent, eas iuste accipere.

Quartum, contra eundem, actum meretricandi esse pecunia æstimabilem ratione voluptatis, & usus corporis, ratione filiorum suscipendorum & denique ratione incolumitatis corporis, si hac de causa, quis rem habere vellet.

Septima conclusio, non solum meretrices publicæ, sed etiam occultæ possunt pretium accipere & retinere. Quoniam eadem est ratio, de publicis & non publicis: immo ratione maioris honestatis, quodam maiore iure eis aliquid debetur. Adde etiam, quod lex loquitur de meretrice, & non distinguit de publica, aut occultæ, quæ licet non sit publice exposita; tamen reuera exposita est. Accedat etiam, quod est cõmunior opinio. Ita Antoninus, Syluester, Sotus, Nauarrus, Caietanus, Couarruias, & alij.

Octava conclusio, maritata, & virgo, & monialis possunt recipere, & retinere pretium datum pro turpi actu; & quod eis promissum fuit, soluendum est. Patet iisdem rationibus, & eadem doctorum citatorum auctoritate. Nam, licet flagitia ab huiusmodi personis commissa a legibus puniantur, & actio petendæ mercedis negetur: tamen, si ius naturæ spectemus, cum traditio, & receptio non sit iniqua, nulla erit hic restituenti necessitas. Vnde non placet, quod ait Couar. vt adnotauit Nauar. nume. 35. ideo meretrices posse accipere, quia leges permitiendo faciunt, earum operam iustam, non autem alias aliarum operas; quia, ipsemet docet etiam eas, quæ non sunt meretricis quod datum est, retinere posse, & tamen a lege non permittuntur.

Nona conclusio, nec maritata marito, nec filia patri tenetur dare mercedem, ex turpi concubitu acquisitam; sed possunt illam in proprium usum conuertere. Ita Sotus, Couar. & Syluester. Limitat Sotus, nisi maritata amplam suppellectilem acquisiuisset, quæ idcirco in usum mariti venire deberet.

Decima

Decima conclusio, non solum scemine, sed etiam mares possunt aliquam mercedem pro tali actu recipere. Patet hæc conclusio, primum ex communiore sententia: deinde quia eadem est ratio, quæ de foemina, quæ potest dare viro pretium, vt ex eo voluptatem, aut filios suscipiat: & Amazones pretio conducebat viros, ex quibus filios susciperent. Verum tamen est, quod foemina iustiore quadam ratione mercedem accipiunt, ob maiorem quam contrahunt infamiam notam.

Vndecima conclusio, quod dictum est de actu meretricio, idem dicendum est de quocunque actu turpi, ex quo lucrum, ex pacto operis locati capitur; ut patet de Parasycis, Mimis, Histrionibus, & alijs similibus artificibus. Ita Alexander Aleus, Caietanus, Medina, Didacus, & est communis opinio, & res est per se satis manifesta. Nam huiusmodi artes, si ad hominum delectationem, sine aliorum offensione exercentur, licitæ sunt: ut patet ex dicto Thoma, 2. 2. quæst. 168. art. 2. & syl. uer. ar. quæst. 7. & ex Canonist. ca. 1. de vit. & honest. cleric. lib. 6. Adde quod etiam si actus essent turpes adhuc sunt pecunia æstimabiles, sicuti & usus corporis meretricis. Atque de his conclusionibus hæctenus, nunc ad arguementa dicamus.

Ad primum, auctoritas ex Deuter. sumpta non probat mercedem meretricis fuisse iniuste acceptam; sed solum in detestationem huius peccati, Deus renuit oblationem rei acquisitæ ex turpi lucro. Illa vero ex Ecclesiastico sumpta, loquitur de oblatione facta ex iniquo, id est ex re cum iniustitia accepta; ut esset oblatio facta ex furto: vel si intelligere quis de quacunque iniquitate, dicam, non probari, ad detestationem peccati, quo id quod offertur acquisitum fuit.

Ad secundum, primum leges humane fauent nostræ sententiæ, vt patet ex dictis: deinde, quod attinet ad donationem illam a milite factam meretrici, id procedit secundum dispositionem iuris, in fauorem militiæ

ne

ne ditrahant stipendia, & bona quibus ad pugnandum indigent. Est itaque hoc speciale in militibus, ut etiam in minoribus, qui alienare non possunt. Lex illa, Lutijs, loquitur de adultera, quæ venenum marito propinauerat, quæ non tam pro adulterio, quam pro homicidio damnata fuit, & propterea, quæ ex adulterio acceptat, applicatum est Fisco: sed tamen ante condemnationem, secundum naturæ legem, erat vere domina eius quod adulterio acquisuerat. Cur autem sit diuersa de publicis, & occultis meretricibus dispositio, ea est causa, quod ex concubitu occultarum magis turbatur, & maiora damna capit resp. propter ritas, maiores expensas, aliasque nonnullas rationes.

Ad tertium, quod attinet ad Diui Augustini auctoritatem, explicanda est eo modo quo, explicauimus auctoritates diuinæ scripturæ: vocat enim pretium iniquitatis, hoc est, peccatis; non quod acceptum sit contra æquitatem.

Ad quartum, non est par ratio de marito, & de alio homine, quia uxor ex debito iustitiæ tenetur suo viro sui corporis potestatem facere: quæ & si habeat corpus suum obligatum marito: non tamen quocumque modo & tempore nec est parratio de alijs bonis fortunæ, in quæ vir plenum dominium habet: ex quibus patet etiam ad confirmationem.

Ad quintum, esto sceminam non esse dominam sui corporis: est tamen domina usus, & usus fructus: sicuti emphyteuta eorum quæ iure emphyteutico possidet.

Neque confirmatio quicquam concludit, ut patet ex dictis: non enim venditur peccatum, ut peccatum est, sed corporis usus, licet sit malus.

An

An qua iniusta causa acquiruntur, restituenda sint.

Quæstio XLIX.

Explicata difficultate de rebus acquisitis ob turpem causam, cum turpitudine est contra honestatem, maior restat dubitatio de ijs, quæ acquiruntur ob causam turpem, quæ est contra iustitiam: ut si quis accepisset mercedem pro homicidio, pro sententia iniusta ferenda, & denique, uniuersè loquendo, cum causa continet iniustitiam & maleficium. Quod autem pretium pro hoc genere causarum acceptum retineri non possit, his rationibus probatur.

Primo, ex iure canonico, cap. Cum sit, de Iudeis & Saracenis, ubi statuitur, ut officialis Iudæus alicui officio præpositus ab homine Christiano, restituat quidquid occasione officij fuerit adeptus: ob eam nimirum causam, quod iniuste accepisset. Similiter cap. De hoc, de Simonia, decernitur, ut acquisita per Simoniam restituantur ecclesiæ, quoniam, quæ hoc pacto acquiruntur, contra iustitiam parantur.

Secundo, auctoritate legum ciuiliū, leges ciuiles irritos faciunt omnes contractus, qui iniustitiam continent: igitur quidquid per maleficium fuerit acquisitum restituendum erit: sumptum patet ex legibus ciuilibus quæ citantur i. quæst. i. can. Iubemus, & sequent. & l. iuris gentium, §. si ob maleficium, ff. de pactis. l. generaliter, ff. de verbor. obligatio. quibus in locis habetur, titulum quo aliquid datur ob maleficium, ipso iure esse nullum: igitur.

Tercio, ex grauissima diui Augustini auctoritate in epistola ad Macedonium, quæ habetur 14. quæstio. 5. cap. Non sane, vbi docet iudicia & testimonia, etiam vera, vendenda non esse, & iustum iudicium non esse venale: igitur.

Con-

Confirmatur hoc argumentum ex facto Iudæ proflitoris, qui cum Christum dominum iniuste vendidisset, restituit pretium sanguinis iusti.

Quarto, dare, seu soluere pretium pertinet ad uirtutem iustitiæ: implicat igitur quod detur pro actu iniustitiæ, & si datum fuerit, quod retineri possit.

Confirmatur, adhuc, huiusmodi factus, exempli gratia, hominis occiso, non est venditionis capax; igitur non potest pro ea pretium accipi. Adde etiam, quod bona pars eorum Doctorum, qui concedunt pro turpi actu contra caritatem aliquid accipi posse, pro maleficio & actu iniusto nihil accipi posse affirmant.

Quod ad opiniones atinet, duæ sunt in hac difficultate sententiæ, prima, quæ uidetur communior Thomistarum, qui affirmant pro turpi actu, qui iniustitiam & turpitudinem ex utraque parte continet, nec dari, nec accipi quicquam posse, & eum qui accipit esse obligatum ad restituendum. Ita dominus Caietanus, & Sotus lib. 4. quæst. 7. art. 1. in responsi. ad primum; cuius fundamentum est, quia leges faciunt inhabilem ad recipiendum, in odium delicti, quod est contra iustitiam; & ita nullum acquiritur dominium. Idem sentiunt Canonistæ nonnulli.

Secunda sententiæ Nauarri in enchir. cap. 17. numero 30. qui citat Antoninum, par. 2. cap. 5. in princ. Monald. verbo, restitutio. 2. Angelum in verbo restit. & Syluest. verbo rest. 2. quæst. 1. & verbo eleemos. quæst. 4. & Didac. in relect. in regulam, Peccatum, numero 7. par. 2. qui quædoctores, quos alij recentiores sequuntur, parem faciunt rationem, in casu superioris, & in casu præsentis quæstionis: hoc est, siue accipitur pro turpi tantum causa, siue etiam pro iniusta.

Inter eos autem, qui sequuntur priorem sententiam, est dubitatio, cui nam scienda sit restitutio.

Nam, aliqui dicunt in foro conscientie faciendam esse pauperibus; in exteriori uero, ei, cui uoluerit Iudex

dex. Ita Innocent. cap. quia plerique de immunitat. eccles. Paludanus lib. 4. sent. distin. 15. quæst. 3. art. 5. conclus. 4. idque probant ex duobus capitibus supra citatis, in primo argumento.

Adrianus autem in materia de restit. in quæstione particulari de hac re, quæ incipit, Restat inquirere, in fine, ait esse liberum restituere, uel pauperibus, uel ei, qui dedit.

At uero Medina, quæst. 2. in suo codice de rest. in causa secunda, duo dicit: primum, si secutus est effectus, uel causa ob quam pretium datur, restitutio est facienda pauperibus; alterum, si non est consecuta causa, restituendum est ei, qui dedit.

Sotus denique ait, ante condemnationem restituendum esse ei, qui dedit; post condemnationem fisco. Nos quid hac in re sentiendum sit his conclusionibus statuimus.

Prima conclusio, pretium acceptum ob perpetratum maleficio, id est ob peccatum cum alterius iniuria, in re nature non est restituendum. Conclusio est certissima, & nemo eam negaret, si animaduertat posse quæque ob quamcunque causam sua bona alteri tradere, etiam si causa ob quam datur, alterius continet iniuriam. Ita speciatim tradunt, Sotus & Ledesma quæst. 18. Nam, ut bene ait Sotus, si actus homicidij consideretur sine prohibitione humana, est pecunia ætimatebilis.

Secunda conclusio, semotis humanis legibus, id est iudicium faciendum cit. de maleficijs, ac de alijs peccatis, quæ maleficio, seu iniustitiam non continent.

Hæc conclusio sequitur necessario ex prima: quæ in primis confirmatur auctoritate eorum doctorum, quos citauimus.

Deinde, huc etiam facit, quod in utroque casu, causa est turpis: nam, ut homicidium est peccatum, ita & fornicatio: quod si illud continet iniustitiam contra proximum & non hoc, id nihil obstat, quoniam ex hoc lo-

lum conficitur homicidam, vel eum qui maleficiū perpetrat, esse obligatum ad restituendum ei, quem læsi, nisi restituat is qui dedit pecuniam, ut maleficiū committeretur; sed nulla intercedit iniustitia inter eum qui dat, & eum qui accipit pretium pro maleficio. Patet etiam hæc doctrina ex ijs, quæ in conclusione tertia dicemus.

Tertia conclusio, probabile est, pro aliquo maleficio posse recipi aliquid per modum pretij & conuentionis, ita ut possit intercedere obligatio, quæ in conscientia seruanda sit.

Primo probabilem reddit hanc doctrinam id, quod dictum est in secunda conclusione: quia si in utroque casu est par ratio, ut expressè fatetur Nauarrus, qui re bene examinata, ut ipse scribit, hanc doctrinam tradidit, cum prius cōtra sensisset: profecto, si in turpi causa licet pacisci, vt supra est probatum, licebit quoque in hac.

Secundo, actus quo quis homicidū perpetrat, est pecunia æstimabilis ratione laboris, periculi que suscepi: quare de eo potest aliquis pacisci, sicuti de actu meretricio: quod si in hoc casu non liceret pacto de merce de conuenire, proculdubio non satis uideo, cur liceat in alijs in quibus non peccatur contra iustitiam: quandoquidem, ut paulo ante dicebam, non intercedit iniustitia inter dantem, & accipientem mercedem, & non venditur actus iniustus, sed labor, & susceptum periculum, si peritamus in exemplo de homicidio.

Tertio, finge aliquem operarium ductum fuisse in alterius agrum ad cædendas arbores contra iniustitiam, sed eo infcio; peto, an iste possit mercedē retinere, quod ut puto negaret nemo; quod si iste potest, poterit etiā, qui scienter de actu iniusto exercendo paciscitur: cum scientia solum excuset a peccato, & non a restitutione, re cognita.

Quarta conclusio, non solū iure naturali, sed etiā ciuili

uili ista merces pro maleficio est firma: ita ut leges ciuiles solum dent repetitionem ei qui dedit, & negent actionem ei, cui merces fuit promissa: & ita non præcipiunt restituendum esse, cuiquam. Doctrina est Nauar. ca. citato, num. 30. dicto secundo, Didaci Couarruias, §. secundo, numero septimo. Quare in foro conscientiæ, qui accipit non teneatur restituere, & qui promisit teneatur dare.

Primo, quia nulla est ratio, cur affirmare debeamus eas leges irritare huiusmodi conuentiones: sicuti lex Iulia non irritat donationem, sed solum prohibet repetitionem, ita & istæ, quæ de maleficio loquuntur.

Secundo, ex quodam absurdo, quod inde deduceretur: nam, si miles stipendio conduceretur ad bellum iniustum, teneretur ad restituenda omnia stipendia accepta, quod a ratione alienū esse videtur: Similiter omnes operarij qui aggeres & arces extruerent pro defensione iniusti belli: idem dicas de omnibus alijs, qui merce de conducti proxime hoc genus belli operam suam accommodarent.

Tertio, huc facit quædam cōmmunis regula communiter recepta, quod quando restitutio non est facienda alicui certæ personæ, sed pauperibus, non debetur ex præcepto, sed solum ex consilio; quod bene limitat Syluester, ut procedat in eo, quod nunquam alicui personæ, vel collegio fuit debitum: at in hoc casu communiter dicitur, restitutionem faciendam esse pauperibus, non igitur necessario est facienda, sed ex consilio. Regulam illam approbāt, Antoninus, Ange. Syluest. & alij, ex quibus inferre licet, non esse uerum, quod Sorus ait, huiusmodi leges hocse irritare contractus, seu promissiones.

Quinta conclusio, quando res ob quam pretium datur non esset uendibilis, tunc nec dare, nec recipere liceret, & quod esset acceptum restitui deberet: ut accidit in simonia, & quando donatio est omnino a lege

prohibita & hoc pacto est intelligendus diuus Thomas & alij antiquiores scriptores. Quare, quando leges omnino aliquam conventionem & contractum damnasent, ita vt & repetitionem, & actionem negarent, tunc nec dare, nec recipere, nec retinere liceret. Vt si ob defectum alicuius solemnitatis vel consensus pacti, aliquem contractum reprobassent; quod in presentia minime contingit, vt docte Didacus adnotauit. His ita probatis, restat argumentorum solutio.

Ad primum, caput citatum, est poenale; in poenam scilicet accepti officij, quod accipere nõ debeat & ideo ad restitutionem obligatur. Aliud caput, nõ est ad rem, cum non sit par ratio de nostro casu, & de Simonia.

Ad secundum, patet ex dictis: leges enim ciuiles solum negant repetitionem: & esto damnent huiusmodi conuentiones: tamen poena, si quam apponunt, nõ est soluenda nisi post condemnationem.

Ad tertium, Augustinus solum ait non debere vendi iudicium & testimonium, sed nõ dicit restituendũ esse, si vendantur, quia non fit iniuria, cum uendantur sub ea ratione, sub qua uendi possunt; & cum alias nõ sunt debita.

Ad confirmationem, ideo Iudas pretium reddidit, quia illa venditio fuit iniusta: deinde dice res, ideo restituisse, ut rescinderetur contractus.

Ad quartum, pretium non datur pro actu iniustitiæ, ut malus est, sed ob alias causas, nimirum ob laborem, & susceptum periculum. Vnde patet etiam ad confirmationem. Quod si aliqui aliter in hoc casu sentiunt, eorum opinio non est probanda, vel intelligendi sunt, cum leges omnino irritat contractum: & de hac causa hæc dixisse sufficiat.

Aa

An sit restituendum id quod ob aliquam iustam & honestam causam accipitur. Quæstio L.

Voniam hætenus demonstratum est, an aliquid accipere liceat pro actu turpi, & pro maleficio, restat vt videamus, an pro actu bono, seu pro causa honesta. Vt gratia exempli, an liceat iudici aliquid accipere pro iusta sententia dicenda, an testi pro testimonio dando.

Vt autem intelligas argumenta & auctorum sententias, animaduertendum est, opera bona esse in duplici genere: alia sunt quæ pertinent ad legem caritatis, erga Deum, vt proximum corrigere, caste viuere: alia pertinent ad virtutem iustitiæ, in quibus agitur de proximi utilitate, aut detrimento; vt patet in exemplis paulo ante allatis, de iudicio, & testimonio ferendo: at qui præcipua difficultas est de operibus iustitiæ: & quod pro his nihil accipere liceat, his rationibus probari potest.

Primo auctoritate diui Augustini 14. quæstio. 5. can. Non sane, ubi expresse docet, iustum iudicium vendi non posse; sicuti nec iustum testimonium: quare si hæc vendi non possunt, cum sint iustitiæ opera, pro nullo huius generis opere quicquam accipere licebit.

Secundo, idem probatur apertissima Aristotelis auctoritate, qui in ethicis docet actus uirtutis uendi non posse: igitur, uniuersè loquendo, pro nullo bono opere licebit aliquid pretij accipere.

Tertio, operationes honestæ sunt bona quædam spiritualia, quæ proficiuntur a diuina gratia: at huiusmodi bona non sunt venditionis capacia; igitur, si quod pro eis accipiatur pretium, illud restituendum erit.

Huc pertinet can. Quam pio, 1. quæst. 2. ex quo ratio allata confirmari potest.

X 3 In

In hac difficultate, si loquamur vniuersè de eo, quod datur ob causam honestam, vel ad aliquod peccatum vitandum, vel ad aliquod bonum faciendum, communiter Doctores, præsertim Iurisperiti, duo dicere videntur: alterum in foro exteriori dari repetitionem ei, qui pretium dedit: ut si daretur furi aliquid, ut socium in dicaret, vel mulieri, ut a meretricio abstineret: alterum, in foro conscientie restituendum esse ei, qui pretium dedit. Quare, cum in hoc proposito, qui accipit turpiter accipiat, secundum quorundam opinionem, cum male accipiat, restituere debet.

Sotus autem, libro 4. de iust. & iure, quæst. 7. art. 1. in solutione secundi argumenti, respondet, ut supra etiã diximus, distinguendo: si peccatum a quo aliquis ob acceptum pretium abstinere, est perniciosum alteri, ut si quis acciperet a me pecuniam ne faceret homicidium, aut ut abstineret a furto, mihi ex lege competit repetitio; sed si ego non repeto, ille restituere non tenetur: quia cum mea causa id faciat, potest lege naturæ, quod accepit iuste retinere; quare lex non impedit translationem dominij, sed repetitionem concedit; idque in odium illius criminis: ne homines pretio vendant iniurias, quas alijs fruunt. Quod si vitium non esset contra iustitiam, ut si quis daret pecunias alicui ne scortaretur, iste potest iuste accipere, & retinere, nec ei qui dedisset competere repetitio.

At vero Nauarrus in enchir. numero 33. cap. 17. ita hac de re sentit: primum multis rationibus refellit distinctionem Soti, de duplici genere vitij, & parem fuit rationem in utroque genere. est enim Soti distinctio nona; & nulla lex distinguit, de eo, quod datur ob turpem causam, uel ob opus contra iustitiam, seu pro sententia iustæ.

Deinde, ait moderationem Soti, solum habere locum in ijs, quæ sunt debita debito morali & honestatis, non autem debito legali.

Postea consentit cum Soto, in eo, quod is, qui accipit

pit pretium, ne quid mali committat, non teneatur ad restitutionem in foro conscientie donec qui dedit repetat illud: quia lex non impedit translationem dominij, ne fiat maleficium, sed solum dat conditionem, quæ est actio personalis.

Postremo, ait eos esse obligatos ad restituendum, qui turpiter accipiunt, per acceptionem iniustam, ubi non est turpitudine ex parte dantis. In quo numero sunt Iudices Notarij, & omnes, qui ratione officij publici accipiunt, quod eis non debetur.

At vero Medina quæstione 27. in suo codic. in solutione quarti argumenti, hac de re ita sentire videtur.

Primum, non approbat opinionem quorundam Iuristarum super cap. Dilectus, de simonia, dicentium posse offerri pecuniam alicui, ut ea agar quæ sunt de necessitate salutis; nõ autem ut agat ea quæ sunt de consilio, ut est religionis ingressus.

Deinde, ait posse aliquid offerri dupliciter: primo per modum dispositionis ad opus quod ab offerente præterditur; quo etiam modo Deus ad bene agendum homines allicit: & matres muneribus & promissis excitant filios ad religionem, & deuotionem: & quod sic datur, non est operis agendi pretium: altero modo per uiam causæ finalis, ita ut opus fiat ob pretiũ acceptũ, & per viam contractus innominati.

Postea distinguit de operibus: nam alia sunt, quæ gratis fieri debent: ut mutuare, spiritualia dare & accipere, iustitiam facere, veritatem deponere, & neminem lædere: alia; quæ non tenetur homo gratis agere, siue sint ad salutem necessaria, siue non: si opus sit primi generis, deprauatur, si præter pecuniam fiat, & affectus operantis in pecunia sistat: si vero secundi generis, si propter pecuniam fiat, non erit illicitum, nisi pecuniæ appetitus sit immoderatus. Itaque pretiũ per modum dispositionis, pro quocunque opere detur, & dari & accipi potest: at vero per modum causæ finalis, si opus gratis fieri debet, nec dari, nec accipi potest: secus si da

retur pro opere, quod quis non tenetur gratis exhibere.

Ex quibus inferit, quando oriatur obligatio ad restituendum: tunc nimirum quando accipitur per modum pretij & causæ finalis pro opere, quod quis gratis præstare debet. Nos ad hanc difficultatem quibusdam præmissis distinctionibus per varias respōdebimus conclusiones.

Prima distinctio, aut pro opere, seu actu iustitiæ, (de quo fere est tota difficultas) quem aliquis exercere debet, est taxatum pretium a lege, seu a rep. & id, vel conuenienter, & cum ratione, vel non conuenienter, aut non est taxatum; & tunc, uel quod accipitur, cū modo accipitur, aut extra modum.

Secunda distinctio, cum aliquod pretium iuste datur; aut datur pro abstinentia a malo, uel pro aliquo bono perficiendo; quod, uel est debitum, ut sunt omnia, quæ sunt de præcepto, uel non debitum, ut ea, quæ sunt de consilio.

Tertia, uel opus bonum pro quo aliquid datur, est opus iustitiæ, uel est opus alterius uirtutis, quod lege caritatis debitum est.

Quarta, opus iustitiæ, uel est debitum ei, cuius causa exhibetur, uel non est debitum: ut si Index deberet ferre sententiam pro suis subditis, aut pro aliquo extraneo.

Quinta, si opus iustitiæ, ut est sententiæ dictio, est debitum, uel est utile ei, pro quo fit, uel non est utile.

Sexta, actus alterius uirtutis a iustitia, aut est exhibendus in extrema necessitate, uel extra necessitatem extremam: de quo etiam distinguere oportet, an sit utilis nec ne.

Septima, actus qui non pertinet ad uirtutem iustitiæ, aut est debitus ex aliquo officio, uel non est debitus.

Octaua, & ultima distinctio, pecunia quæ datur ei, cui alius est constituta merces pro suo opere, duobus modis dari potest: primo, ut sumatur aliquid ultra constitutam

mercedē, & non ob aliā causam altero: ut accipitur, ob aliquam aliam rationem, ut gratia exempli, pro maiori labore, uel per modum gratitudinis. His notatis distinctionibus, has statuo conclusiones.

Prima conclusio, pro abstinentia ab aliquo peccato, quodcumque illud sit, potest aliquid accipi, ac retineri, saltem ratione doni gratuiti. Pater hæc conclusio ex ijs, quæ supra quæstione 46. diximus.

Secunda conclusio, pro opere cuiuscunque uirtutis, quando pretium est taxatum a lege, uel a consuetudine, si quid ultra terminum statutum per modum pretij accipitur, id restituendum est; conclusio est per se clara, quæ tamen his confirmatur rationibus.

Primo auctoritate scripturæ, Lucæ cap. 3. ubi Ioannes interrogatus a militibus, quid facere deberent, respondit, Neminem concutiatis, neque calumniam faciatis, sed estote, contenti stipendijs uestris: non igitur licet aliquid amplius ultra stipendium accipere.

Secundo ex doctrina diui Augustini, tract. 19. de uerbis Domini, quæ habetur 23. quæst. 1. can. Militare: ubi tractans citatum scripturæ locum, ita scribit, Quicumque sibi stipendia publice decreta consequitur, si amplius querit, tanquam calumniator & concussor, Ioannis sententia, condemnatur.

Tertio, a simili in mercibus, quæ tanti uendi debent, quanti a rep. uel a consuetudine taxatæ sunt: quare pro quouis, etiam uirtutis opere, eadem ratione, si ultra taxatum pretium aliquid accipitur, restituendum erit.

Tertia conclusio, ultra mercedem taxatam, licet aliquid amplius accipere per modum gratitudinis, non autem per modum pretij, ut est dictum. Quoniam nemini fit iniuria; & quilibet potest de rebus suis pro sua uoluntate disponere.

Quarta conclusio, quando mercedis taxatio non esset iusta, ita, ut qui operam suam præstant, onus cum tali mercede sustinere nequirent, liceret aliquid amplius accipere, si resp. seu Princeps id uideret, & taceret: sed

tarius esset curare, ut pretium honestum constitueretur.

Quinta conclusio, pro opere iustitiæ, alias debito, uerſe loquendo, si quid accipiat, id restituendū erit. Vt ecce, si iudex pro sententiā, quā alias pronūtiare tenebatur, quicquā acciperet, id esset restitutioni obnoxium; idē dicas de alijs publicis ministris, qui mercede publica essent conducti. Quoniam isti nihil habent quod uendant, cum iam ipsorum opus sit debitum: ac proinde aliquid accipiendo, iniuste agunt.

Sexta conclusio, quando actus iustitiæ est debitus, sed tamen est utilis ei, qui pro eo exigendo dat pretiū, probabile est iudicem, & iustitiæ ministrum, posse pro illo actu aliquid accipere, si quid præstet cum maiore labore, & incommodo, & citius, quam deberet. Tunc enim uenderet laborem & industriam, pro ratione utilitatis, quam inde caperet is, qui pecuniam soluit. Paret hæc conclusio, ex dictis, quia si potest uendi actus iniustitiæ, ut est dictum, ratione utilitatis, & laboris; poterit etiam uendi, etiam si alias sit debitus, quando adest maior ementis utilitas; cum non sit cum tanto labore, aut cura & industria debitus. Verum contrariā sententiā sua probabilitate non caret, quod scilicet in tali casu nihil accipere liceat.

Septima conclusio, si actus iustitiæ sit debitus, sed non magis utilis, iustitiæ minister nihil recipere potest. Appello actum iustitiæ utilem, quando, ex eo quod iudex aliquid amplius præstat, ad quod præstandum uia ordinaria & ex officio non tenetur, qui iustitiā petit, utilitatem capit; inutilem uero, quando nulla maior perciperetur utilitas. Ratio huius conclusionis ea est, quoniam in tali casu non est aliquid, quod uendatur: atqui per modum gratitudinis & dispositionis aliquid accipi posset.

Octaua conclusio, pro actu uirtutis in extrema necessitate, non licet accipere, & si quid accipiat, restituendum erit. Quoniam in extrema necessitate

te

te quisque tenetur gratis proximo auxiliari: ergo non potest quicquam accipi; alias enim uenderetur id, quod deberetur, quod non licet.

Nona conclusio, extra necessitatem extremam, si quæ est in necessitate positus, alias haberet, unde solueret, posset aliquid accipi. Quoniam, susceptus labor, & utilitas, quæ ex hoc actu capiuntur, sunt pecunia æstimabilia: quare, cum non sint alias debita, iusto pretio uendi poterunt.

Decima conclusio, quando opus uirtutis non esset alteri utile, uendi non posset. Verbi gratia, actus ieiunij non est uendibilis: quia ex hoc actu nulla prouenit utilitas ementi. Posset tamen qui ieiunandi opus suscipere, aliquid pecuniæ accipere, ut supra diximus ob eam rationem, quod alienæ uoluntati ieiunando obsequitur, & per modum doni.

Undecima conclusio, quando actus uirtutis esset utilis, sed alias debitus ex officio, nemo potest pro tali actu aliquid accipere, sed tenetur gratis exhibere. In hoc genere sunt, secretarij, famuli, & domestici Principum, qui ex officio debent pro ijs qui accedunt, certa officia præstare, pro quibus nihil per modum pretij possunt accipere. Quoniam, si ex officio ad suum munus exercendum sunt obligati; igitur ex iustitiā, igitur si quid accipiunt, iustitiā uiolant, ac proinde restituere debent. Quare sapienter & iuste se gessit Alexander Seuerus, qui cum audisset, quendam ex suis sibi Familiarissimis munera, seu officia, quas ipse præstabat, tanquam auarum & ambitiosum uendere, sumo eum perire uoluit, ut in eius uita Lampridius refert.

Duodecima conclusio, si hi homines, non sint obligati ad aliquod munus præstandum, uel plus laboris, & industriæ, quam debent, in aliquo negotio ponant, possunt ex pacto aliquid accipere. Exempli gratia, au licus in curia episcopali tenetur ex officio introducere eos, qui beneficia petunt, aut ad episcopum, id deferre: quod si pro digniore ad beneficij consecutionem labo-

ret,

ret, & aliquid suæ gratiæ impederet, poterit aliquid pro hac sua industria, iuxta conscientiam, recipere. Quoniam se habet in hoc casu, tanquam procurator, & actor, quod si actori aliquid pro suo labore accipere liceat, igitur & isti licebit: sed, ut iuxta solvatur merces circumstantiæ perpendendæ sunt, pro quarum ratione poterit, magis, uel minus accipere: ut si ita apud episcopum egisset, ut gratiæ iacturam fecerit, &cet. Verum, pro opere spiritali, nihil accipere liceret. Sed hæc de re, qui plura uidere cupit, legat Nauarri commentarium, de datis & acceptis, in Bullam Gregorij XIII.

Decimatertia conclusio, par est ratio in turpi acceptione de quocumque actu, siue sit iustitiæ, siue alterius uirtutis, ubi nõ est obligatio ad restituendum ante repetitionem. Leges enim non prohibent, ne dentur aliquid pro actu iustitiæ, sed solam concedunt repetitionem, ut docet Bart. quo fit, ut ipsa datio uim habeat, si conceditur repetitio. Punitur tamen grauiter iudex, & qui dat litem perdit, sed nullibi ponitur obligatio ad restitutionem.

Decimaquarta conclusio, quando traditio ipsa est prohibita, ut patet in simonia, & qui dat, & qui accipit peccat, & est obligatio ad restituendum in foro conscientiæ. idem dicas, cum pro aliquo actu aliquid accipitur, ubi nõ est quod uedatur, ut patet ex dictis. Exijs quæ hæcenus demonstrata sunt, inferre possumus, non esse peccatum, immo licere per modum dispositionis mouere & excitare aliquem ad opus alias gratis præstandum, aliquid dando, etiam si sit opus spirituale; ut ad suscipiendum baptismum: ut si quis diceret, do tibi centum, ut baptismum suscipias, non tamen, ut pro munere suscipias. Ad quam doctrinam confirmandam facit August. auctoritas, can. penul. 23. quæst. 4. & can. caue. 28. quæstio. 5. & Gregorij 23. quæstio. 6. can. iam uero.

Rursus inferre licet, non esse simoniam, si quid datur per modum dispositionis Prælato, ut moueatur ad

con-

conferendum beneficium: similiter ut spiritalia ministrantur; dummodo animus ministrantis non moueatur a munere tanquam a causa. cap. si quæstiones de simonia. Similiter, ut aliquis ingrediatur religionem; ut si eius soluerentur debita a monasterio si ei daretur pecunia, ut posset studere, & postea ingredi, non tamen ex pacto, ita ut si ille postea mutaret sententiam, id deberet restituere, quod accepisset.

Similiter ex dictis colligitur, licere facere legata, ad opus bonum faciendum, ut aliquis continenter uiuat: religiosus fiat, &cet.

Quod si objicias can. quam pio, supra citatum, ubi Bonifacius damnare uideatur eos, qui aliquid dant, ut quempiam ad bene agendum, & conuersionem inducant.

Respondetur, Pontificem non damnare absolute hoc genus donationis, quo quis ad bene agendum prouocatur: sed docet ne fiat, intercedente pactione. Quod si dicas, legatarium non impleta conditione, esse obligatum ad restituendum, cum fiat per modum causæ finalis; id nihil est, quia hoc fit inutilitatem legatarij, ut decentius, & securius in bono statu uiuat. Neque est proprie emptionis & venditionis pactum, quando datur pretium ut quis rem spiritualem suscipiat, cum nihil ab eo qui pretium dat recipiatur, quod est emptionis proprium.

Atequã autem huic disputationi finem impono duas breues dubitationes explicabo.

Prima, an liceat pretio redimere iudicis uexationes; hoc est, si iudex ob improbitatem nollent mihi ius dicere, aut si contra me iniustam sententiam uellet ferre, possum ne pecunijs eum ad iustitiam exercendam inducere?

Respondetur, ex sua natura id esse licitum; quia cui que licet ius suum tueri: uerum practice multa possent inde oriri incommoda: quoniã facillime homines sibi persuadent habere ius suum certum: & ita uterque licitum

gantium

ganciu facile ad ius suum redimendum moueretur; & ideo leges talem redemptionem non approbant. Sotus in sua persistens opinione dicit non licere.

Secunda dubitatio, quid dicendum est de ijs, quæ acquisita sunt ex ficta sanctitate, & paupertate. Alexan. Alen. par. 4. quæst. 86. mem. 3. art. 1. Panor. & Innocent. cap. quia plerique de immunit. eccles. dicunt esse obligatos ad restitutionem faciendam, non danti, sed pauperibus. Quod hac ratione confirmat Pano. quando datur aliquid ratione alicuius causæ principalis immediate debet cedere in utilitatem illius causæ: cum ergo elemosyna sit propter paupertatem in honorem Dei, pauperibus restituenda erit.

Caiet. verbo rest. cap. decimo, limitat hanc doctrinam, ut sit vera, quando pauper ideo fingit ut accipiat, ita ut sanctitas ficta sit dandi causa: alias enim si ideo fingeret, ut moueret ad dandum ratione pauperitatis, non teneretur restituere.

Rursus Armil. uer. rest. §. 6. adhuc limitat, quod si uere est pauper, quacunque ratione fingat, adhuc possit retinere. De hoc dubio non nihil supra diximus. Sed iam ad argumentorum solutionem accedamus.

Ad primum, ut planam habeas huius argumenti explicationem, quattuor in illa auctoritate docet Aug.

Primum, iudex qui pro sententia, & testis qui pro testimonio aliquid accipiunt, peccant: & multo grauius, pro sententia uel testimonio iniusto accipiant.

Secundus, qui pro uera sententia, uel testimonio mercede dedit, eam repetere solet: qui uero pro falso, repetere timet.

Tertium, isti quamuis male acceperint, tamen bene elemosynam faciunt, quia sua largiuntur: quamuis etiam ijs a quibus acceperunt, tanquam aliena restituant.

Quartum, eos qui rapinis & calumnijs acquirunt ijs a quibus acceperunt restituere debere. Hæc ex Aug. qui cum ait testimonium, & iudicium non esse uendenda,

da, intelligendus est, quando gratis ista præstanda sunt, ratione officij & cum quis habet mercedem constitutionem: & ut actus uirtutis sunt; sed non negat posse accipi aliquid ratione laborum, & expensarum.

Ad secundum, patet ex eo, quod nunc dicebamus, uirtutis opus uendi posse ratione laborum, expensarum, & utilitatis, quam inde emptor percipit.

Ad tertium, eodem respondetur modo: non enim venditur opus, ut est a gratia Dei, pro quo etiam aliquid accipi potest, per modum donationis, & dispositionis.

De restitutione eorum, qua iniuste acquiruntur ab omnibus personis, qua in iudicijs versantur.

Quæstio LI.

T si ex ijs, quæ proxima quæstione diximus satis aperte intelligi licet, quando ad restitutionem sint obligati ijs, qui in iudicijs iustitiæ exercendæ & conseruandæ causa uersantur: tamen, cum isti uarijs modis non raro contra iustitiam peccare soleant, de singulis seorsim breuiter, pro nostro instituto, in præsentia aliquid scribendum duximus: nec enim nunc uolumus integrum de iudicijs conficere tractatum. Ea igitur tantum attingemus, quæ proxime ad rem nostram faciunt: quibus multo melius explicabuntur, quæ supra uniuersè tradidimus. Sunt autem personæ quæ in iudicijs uersantur, istæ, Iudex, accusator, siue actor, reus, testes, aduocatus & procurator: de quibus Alex. Alen. 3. Par. Quæst. 40. Gab. 4. sen. d. 17. quæst. 6. Quod ad primam personam attinet, statuo hæc dicta.

Primum dictum, in iudice, ut iuste suum exerceat munus, quattuor requiruntur: potestas, ueritas, forma, & executionis facultas: quæ omnia sequentibus dictis seorsim explicabimus.

Secundum dictum, auctoritas est quadruplex: ordinaria,

ria, delegata, ut quæ a superiore cuius est propria iurisdictionem conceditur, arbitraria, quæ datur ab arbitris, & accessoria, quæ habetur super eo, qui est alterius iurisdictionis, ratione criminis aliquo in loco perpetrati; ad iuste iudicandum una ex his requiritur potestatribus.

Tertium dictum, qui se iudicem constituit absque legitima potestate, uel si habet, non in tali iudicio, uel super tali persona, peccat mortaliter, & illatum damnnum restituere tenetur. Ut si iudex secularis iudicaret clericum, in quem tamen ex triplici capite potest iudicium exercere. Primo, cum degradatus traditur brachio seculari: secundo, cum Episcopus dat facultatem, & hoc in causa civili tantum: postremo, cum clericus citat secularem coram iudice seculari, qui coram eodem reconueniri potest, non tamen criminaliter c. 1. & 2. de mutuis petitione.

Quartum dictum, quod attinet ad ueritatem, iudex non tenetur semper iudicare ex ueritate ut est in re, quia sæpe est occulta, & inueniri non potest, sed secundum ueritatem existimatam, & probatam. Quare, licet ut priuatus homo sciret aliquid esse falsum: tamen si iuridice contrarium probetur, secundum hanc scientiam iudicare tenetur: & ita cum nullum esset remedium, eum posset condemnare, quem ipse nosceret innocentem, si tamen probatus sit nocens. Ita docet Diuus Thomas, Alexander Alenf. tertia par. quest. 42. mem. 6. art. 2. & Bart. l. illicitas. ff. de officio præsidis. Nec tenetur officium dimittere, ut aliqui uolunt; sed ad diligentius ueritatem inquirendam, & ad dandam appellationem, quando est locus.

Quintum dictum, debet seruare formam iuris, id est in licentia secundum leges: si ignorat, ad sciscitandum ad alios non tenetur, sed si ignorans errat, restituere tenetur: in qualitate sententiæ, non debet modum iuris excedere, nisi, maiorem penam quam iura statuunt, de iure in præparatorijs, debet terminos iuris concedere,

cedere, & non ad libitum negare, aut concedere: nec si se accusatore quemquam damnare, aut in iudicium uocare, nisi in quibusdam casibus.

Primo, cum crimen est notorium, ut habetur, in tit. de accusatore.

Secundo, cum adest confessio propria delinquentis spontanea, & iuridicalis: dico iuridicalis, quia ex confessione extra iudicium non licet procedere ad sententiam, nisi in iudicio rata habeatur. Debet esse spontanea, quia confessio ui & timore extorta, non sufficit, nisi postea sine tortura ratificetur.

Tertio, cum est infamia, aut semiplena probatio: quia tunc, licet non possit procedere ad sententiam ferendam, potest tamen procedere ad maiorem inquisitionem, ut maior & sufficiens habeatur probatio.

Quarto, cum intercedit iudicialis denuntiatio; ex qua denuntiatione potest procedere ad inquirendum.

Quinto, cum præcessit fraterna denuntiatio apud Prælatum: tunc, si denuntiatus uocetur a Prælato, & non sit obedire, absque alio accusatore, iudex potest etiam ad sententiam procedere.

Sextum dictum, in iudice requiritur uis coactiua, ut possit sententiam latam mandare executioni.

Vbi nota, quod si iudex aliquem agnoscat superiore iudicem, tenetur sententiam secundum ius exequi, etiã si accusator ab accusando desistat: potest tamen appellationem concedere. Si uero sit supremus iudex, cum accusator accusationem non remittit, rarissime potest in sententia ferenda a legibus discedere: quod quidem liceret, cum reus esset maxime utilis reip. uel maximum ob legis executionem oriretur scandalum. Tunc enim princeps posset accusatorem compellere ad aliam satisfactionem recipiendam. Ita Sotus lib. 5. de iust. & iur. quest. 4. art. 4. Quando uero accusator desisteret, posset huiusmodi iudex dispensare in pena iuris. Verum semper animaduertendum est bonum publicum; ac promde non sunt facile condonanda crimina, quæ illud

valde perturbant. Et hæc de Iudice: de accusatore hæc statuo dicta.

Primum dictum, accusator, & delator criminis inter se differunt: denunciatur qui crimen ad iudicem defert, ut ratione boni publici ad emendationem procedat, nec tenetur crimen probare. Accusat autem, qui crimen vindictæ causa, etiam in publicam utilitatem defert: & crimen probare tenetur. Est etiam quædam denuntiatio fraterna, qua apud Prælaturam aliquis defertur, in utilitatem priuatam denuntiantis.

Secundum dictum, peccata quæ denuntiantur, alia sunt contra bonum commune primo & per se: ut coniuratio, monetarum corruptio hæresis, &c. alia contra priuatam personam, ut homicidium: vel contra ipsum delinquentem, ut concubinitas. Rursus alia sunt iam facta, & emendata; alia vero, vel fiunt, vel futura sunt.

Tertium dictum, peccata iam facta, & quæ iam adu non sunt, nemo accusare, aut denunciare tenetur; etiam si fuerint contra bonum commune: ut si quis parasset insidias Regi, sed iam cessasset. Teneretur tamen qui hæc nouit, ea manifestare, si ab Iudice in foro iudiciali iuridice de eis interrogaretur.

Quartum dictum, si crimen sit contra bonum commune, & sit in fieri, vel in procinctu, quisque tenetur, si potest, ad accusandum, aut ad deferendum; præmissa tamen admonitione fraterna: exceptis his casibus.

Primo, cum reus præsumitur incorrigibilis, & hoc maxime in hæresi cum pertinacia.

Secundo, cum non est spes fore ut correctio proficiat: sed id debet esse multum probabile, ad hoc, ut liceat admonitionem prætermittere; alias enim tentanda est.

Tertio, cum timetur magnum damnum; quia tunc denuntiatio fieri potest, admonitione prætermissa.

Postremo, cum non adest tempus, & periculum inficitur.

Quar-

Quartum dictum, si peccatum sit contra tertiam personam cui imminet graue damnum, idem est, & eodem modo faciendum. Ut, si scires cuiquam ab alio parari mortem. Et autem cui imminet periculum, non licet reuelare personam, quæ vult nocere, sed solum uniuersè monere, ut sibi caueat: intellige quæ diximus, cum ista sciuntur extra confessionem.

Quintum dictum, cum peccatum est contra ipsum delinquentem, solum est obligatio ad corrigendum, iuxta præceptum de correctione fraterna. Corrigendus ergo est, si speratur utilitas: vel denunciandus apud Prælaturam fratere: maxime, cum Prælatus præciperet, ut improbi denunciarentur, modo non sint omnino occulti; quare, tunc licebit, cum aliqua infamia præcesserit.

Vbi nota, clericis non licere accusare in causa mortis, sed solum iuridice denunciare, protestatione præmissa, se ob boni publici, vel alterius causa id facere.

Sextum dictum, ut accusator honeste, & iuste hoc munere utatur, hæc sunt necessaria.

Primo veritas, ut affirmet, id quod uerum esse existimat: unde si in ciuili, uel in criminali causa contra ueritatem accuset, peccat mortaliter, & ad restitutionem tenetur: ita Gabr. loco citato, conclusi. 5. ut alios omittam. Quod si a principio putabat se de uero crimine accusare, & in progressu animaduertit rem aliter habere, tenetur desistere: si post latam sententiam, tenetur restituere id, quod per talem acquisiuit sententiam.

Secundo, in accusando, & iure suo petendo iustus modus seruandus est. Vnde ad uerum probandum non debet uri falsis testibus; tunc enim peccaret mortaliter, quamuis non teneretur restituere.

Tertio, bonam habeat intentionem, hoc est, ut iustum petat, non animo nocendi, sed ut iustitia seruetur, &c.

Postremo, debet in accusatione progredi usque ad

Y 2 exe-

executionem: nam delinquere in media causa, aut probationem imminuere, peccatum est: illud preuaricatio, hoc tergiversatio uocatur, 2. quest. 3. can. si quem penituerit. Non tamen semper est peccatum, nisi cum accusatio erat de crimine contra bonum commune, aut certiam personam, modo possit probare: quando uero agitur de re propria; unde non oritur alterius damnum, non est peccatum; modo mendacium non intercedat. In summa, accusator calumniando, preuaricando, cum parti suffragatur contraria, quam impugnare debet, & tergiversando a causa desistendo, errare potest. Vide Alexan. Alenf. 3. par. q. 42. Quod diximus de accusatore intellige etiam de fisco, qui reip. nomine accusat, si tacite reum defendat, aut tergiversetur. Quod antinet ad personam rei, de quo Gabr. conclus. sexta, ita uo hæc dicta.

Primum dictum, in reo spectatur obligatio ad ueritatem dicendam; de qua re non nihil, quod attinet ad restitutionem, superius scripsimus. Ut autem ueritate fateri teneatur, hæc sunt necessaria.

Primo, ut interrogetur a proprio iudice.

Secundo ut seruetur forma iuris, hoc est, ut non interrogetur de crimine, de quo non præcessit infamia, aut indicia, aut semiplena probatio, id est testis omni exceptione maior: quando ista non concurrunt, non tenetur respondere, etiam proprio iudici, etiam si excommunicationem fulminet.

Postremo, ut ista iuris forma sit prius probata in processu, & reo indicata, ut cognoscat se iuridice interrogari; alias in re graui, nec tenetur, nec debet respondere. His concurrentibus, est ad respondendum obligatus, etiam si certo sciat inde mortem uenturam: quod ni faciat, peccat mortaliter non respondendo, aut uerum negando, etiam si non intercedat iuramentum, cui res est maioris momenti. Caueant igitur confessarij ne absoluant reos, qui nolunt ueritatem fateri, cum iuridice interrogantur: nec eos cogant, cum non recte interrogantur.

Neque

Neque reus tenetur omnia manifestare, quæ commisit crimina, sed solum ea, de quibus iuridice interrogari potest. Unde male faciunt iudices, qui uno crimine cognito, etiam occulta peccata inquirunt: uerum tam est, cum crimen iam notum, est indicium sufficiens alterius, de eo etiam inquirere eis licere.

Nec etiam tenetur reuelare complices, nisi cum illorum aliqua præcessit infamia, & cum seruantur illa tria prædicta. In quo etiam est maximus abusus iudicum, qui nulla seruata forma, de complice inquirunt: cum contra istos non possint licite procedere, sicuti nec contra reum propria crimina manifestantem, nisi iuridice inquiratur.

Secundum dictum, cum reus non interrogatur iuridice, potest appellare, potest non respondere, potest uti æquiuocatione, potest etiam sine peccato negare, modo neget iuxta suam intentionem; scilicet, se non fecisse id, de quo iudex inquirere possit. Vide Adrian. in 4. sent. in materia de sigillo, & Caiet. opus 16. quæstio. 5. de qua re non nihil supra diximus.

Tertium dictum, reus debet esse iudici & ministris iustitiæ obediens, ita ut nullam uim eis faciat: posset tamen uim se defendere, remoto scandalo, cum iniuste damnaretur: quod si iuste sit damnatus, omni remota uim, & carcere ei fugere liceret: sed si quid damni fecisset, carcerem frangendo, tenetur restituere: non est tamen obligatus ad sarcindum damnum, quod inde custodes passi essent; uel eo, quod alij fugerint. Ita Caiet. Sot. & Nauar. licet Henricus quod lib. 25. aliter senserit. Non tamen licet alijs dare instrumenta, quibus possit carcerem frangere, quod male concessit Caietanus, & qui eum sequitur Iosephus. Multa enim cupiam per se facere licet, quæ non alijs: liceret tamen dare consilium ut fugiat: sed non illis, ad quos iustitiæ conseruatio pertinet. Poenæ autem, quæ a lege imponuntur fugientibus, non obligant ad culpam, ut Soto placet.

Quando autem carcer daretur in penam, teneretur

Y 3 sub

sub peccato ibi manere. Qui uero ex carcere pro custodia dato, fugerit, non est ad redeundum obligatus. Arque hæc de reo: nunc de teste, de quo Gabr. conclus. septima.

Primum dictum, in teste consideratur primum obligatio ad testificandum: quando autem sit obligatus his regulis cognosci potest.

Prima regula, cum crimen est in fieri, aut instat, & vergit in damnum notabile reip. uel proximi, tenetur testificari, etiam si non interrogetur iuridice: quia in his casibus quisque debet accusare, aut denunciare, ut supra diximus.

Secunda, cum crimen est iam commissum, uel etiam emendatum, nemo debet illud manifestare, nisi in iudicio, si interrogetur iuridice.

Tertia, quando aliquis patitur detrimentum iniuste, qui scit ueritatem, siue causa sit criminalis, siue civilis, ueritatem, etiam non requisitus, manifestare tenetur; modo tamen speret se profuturum, & inde sibi notabile detrimentum non timeat. Quæ obligatio nascitur ex caritate, & ita restituendi necessitatem non inducit. At uero, qui iuridice interrogatur si ueritatem non fateatur, damna inde nascencia resarcire debet: quia violat iustitiam.

Secundum dictum, in teste consideratur repulsa. Leges enim quasdam in teste requirunt condiciones, quibus deficientibus, infirmum redditur testimonium; ut si esset infidelis, excommunicatus, infamis, &cæt. Quo fit, ut contrariæ partis procuratores & actores, cum testes adhibentur, eos infringere soleant, defectus in eis notando, & hæc dicitur repulsa: quæ, etiam si quis occultos testimonium defectus manifestet, licita est; modo hæc ad sint condiciones.

Prima, ut veri obijciantur defectus.

Secunda, ut solum illi manifestentur, qui pertinent ad testimonium infringendum, non alij.

Tertia, ut inde non obueniat multo maius detrimen-

tum

tum testi, quam patitur is, contra quem testimonium adducitur: dixi multo maius, quia etiam si aliquid maius damnum testis inde capiat, licet testi defectum obijcere, ad sui defensionem; quod intelligendū est, quando causa est iusta. Nam ei qui legitime accusatur, non liceret occulta crimina testi obijcere, unde detrimentum pateretur, maxime cum iuridice interrogatur, & testis non se ad testificandum sponte obtulit.

Tertium dictum, testis tenetur uerum aperire, id mirum, quod ipse existimat uerum: & dubium non debet affirmare pro certo, nec certum pro dubio; qui contra facit, ex genere suo peccat mortaliter, & damnum, quod ex tali testimonio nascitur, tenetur restituere.

Quod si post testimonium latum cognoscat esse falsum, quod dixit, debet iterum apud iudicem ueritatem fateri, si absque detrimento suo id efficere potest, & se profuturum sperat: & si iam lata est sententia, ei in cuius fauorem testificatus est, rem aperiat, ut ipse restituat.

Quod si falso testificatus esset, tenetur canere palinodiam, si is in quem testimonium falsum dixit, est in aliquo graui periculo, uel mortis, uel infamiae, etiam si inde mortem sibi timeret.

Quartum dictum, testis qui accipit pecunias pro falso testimonio, non tenetur, ei restituere, qui dedit; debet tamen sarcire damnum alteri illatum: neque etiam si pro uero testimonio accipiat, iuxta ea quæ supra de ijs quæ accipiuntur ex iusta causa diximus. Sequitur aduocatus, de quo uide Caietanum in summa, uerbo aduocatus, Gabr. loco citato conclusione octaua: de qua persona nos hæc dicta breuiter ponimus.

Primum dictum, aduocatus tenetur patrocinari, etiam gratis, in causa pauperis, idque sub peccato mortali, in eo casu, in quo aliquis sub eadem culpa esset obligatus eleemosynam facere; ut est gratis, aut extrema necessitas; cum scilicet pauper graue patitur detrimentum, & non est, aut difficile inuenitur, qui ei patrocinetur:

Y 4 de

de hac re vide Gabr. loco cit. dubio quarto.

Secundum dictum, aduocato licet sine peccato patrocinari in ea causa, quam ipse iustam existimat, et si re vera iusta non sit. Communis est doctrina, & ex se manifesta.

Tertium dictum, patrocinari in causa quæ videtur iniusta, est peccatum mortale, & si re vera est iniusta, & victoriam aduocatus retulit, tenetur damna aduersæ parti illata restituere, si cliens non restituat. Tenetur etiam ad restituendum clienti expensas, cum cognouit causam esse iniustam, etiam si victoriam non consequatur, nisi eum prius de causæ iniustitia admonuerit; qua cognita, adhuc ille prosequi uoluit.

Quartum dictum, si causa sit vtrunque dubia, potest aduocatus, salua religione, patrocinari; sed si postea cognoscat iniustitiam, etiam lite iam contestata, desistere debet; non tamen est obligatus ad manifestandam parti contrariæ iniustitiæ causam. Doctrina est diui Thomæ, & Soti, qui bene hanc adhibet limitationem, Quædo notabile detrimentum pars contraria inde caperet, deberet iniustitiam manifestare: quo casu testificari, etiam non requisitus, posset: sed, vt dixi, non nisi in graui casu.

Quintum dictum, quando causæ iustitia magis ex una parte inclinat, & altera quoque pars iusta uideatur, tunc, si defenditur is, qui magnum patitur detrimentum, licet minus iustam causam defendere; cum uero id nõ intercedit, sed potius contraria pars magnum damnum patitur, in minus iusta patrocinari non licet: uerum in re non multum graui liceret; modo cliens moneatur, si forte uellet a litigando desistere. Vbi nota, eam causam posse defendi, quæ iusta uideatur, licet cum aliquo dubio: non tamen eam, quæ apparet iniusta.

Sextum dictum, in aduocato requiritur scientia sufficiens ad suum officium exercendum. Quare, si ex ignorantia causam perdat, peccat, & restituere tenetur. Et quo magis pro docto habetur, eo magis scire tenetur.

Ita

Ita Palud. 4. sent. dist. 15. quæst. 2. art. 3. In eodem requiritur diligentia, debet enim causæ inuigilare, ac studere cum difficultatem uideret: & si ex culpabili negligentia causam perderet, esset ad restituendum obligatus.

Septimum dictum, in aduocato requiritur patrocina-di modus, hoc est, ut sit fidelis, ut non trahat leges in sensus aperte falsos: non citer falsum pro uero: potest tamen sequi opiniones probabiles. Quod si hunc modum non seruaret, teneretur rescarcire damnum, quod inde nasceretur.

Octauum dictum, aduocatus pro suo patrocinio debet esse contentus iusto pretio, quod, vel a lege esset fixatum, uel boni uiri arbitrio definitum: in quo statuendo, causæ grauitas, labores, aduocati scientia, & dignitas spectanda essent; si quidem plus meretur celebris aduocatus, quam obscurus. Consuetudo etiam potest esse iusti pretij regula.

Nonum dictum, non licet aduocato pacisci cum cliente de aliqua parte causæ; ut, exempli gratia, quod tertiam partem eius quod ex causæ uictoria consequitur, sibi acquirat; hoc inquam, non licet: non quod ex se malum sit, sed quia est prohibitum, l. sumptus, ff. de pactis: idque ob eam rationem, ne dum rem suam agit, modum in patrocinando excedat. De notario, hæc statuo dicta.

Primum dictum, in notario, vt suo recte & iuste fungatur munere, requiritur in primis scientia, iuncta cum diligentia. Vnde, si ex ignorantia, uel negligentia aliquid in scriptura omittit, unde alius detrimentum patitur, restituere tenetur, nec excusatio admittitur. Vt si omitteret necessarium testium numerum, diem, annum, & quæ sunt de substantia scripturæ: si fecit testamentum cum testator non erat iudicij campos; & cæter.

Secundum dictum, in notario requiritur fidelitas, ita vt nihil ex malitia in scriptura conficienda peccet; quæ fidelitas in multis sita est.

Primo, ut non conficiat instrumentum falsum, fingendo,

gendo, ea, quæ non sunt: quod est graue peccatum ad institutionem obligans, & a legibus grauius puniuntur.

Secundo, cum instrumentum de re uera conficitur, utatur uerbis sinceris, puris, ut inde non possit nasci controversia, aut damnum alicui: & speciatim in causa criminali, ubi multum refert, quod aliquid his uel illis uerbis scribatur: alias ad damna sarcienda esset obligatus.

Tertio, instrumentum uerum & sincerum debet apud se fideliter seruari, & nemini dare, nisi transumptum. Unde, si ex eo quod instrumentum non seruasset, alicui damnum obueniret, restituere deberet.

Quarto, instrumentum factum seruari debet descriptum in registro: neque, nisi satis est seruari in protocollo; hoc est, in illa charta, seu schedula, in qua summum instrumentum conficitur solent, quæ nullius est auctoritatis, sed in scriptura extensa & dilatata secundum formam iuris: alias enim inde magnum alicui possit creari damnum.

Quinto, non debet occultare instrumenta, sed ijs dare, qui iuste ea ad suum ius obtinendum petunt: quare si pretio corruptus occultet, restituere tenetur pro damno perenti illato.

Postremo, tenetur notarius, etiam nemine requirente, manifestare instrumenta, uel testamenta in quibus continentur legata non dum impleta: primum quidem ijs, qui debent illa adimplere; quod si non faciunt, postea manifestet ijs, quibus facta sunt legata. In quo solent esse notariorum abusus, dum manifestant ijs, qui executioni mandare debent, ut aliquid accipiant, ne postea eis, quibus debentur, manifestent.

Tertium dictum, in notario requiritur iustitia, quæ in duobus consistit; nimirum, ut non faciat instrumentum contra iustitiam, & ut iusto sit contentus pretio. Instrumenti iustitia consistit in duobus.

Primo, ut non sit de re illicita, ut de usura: quo casu, si faciat instrumentum aperte usurarium, peccat quidem,

dem, sed non tenetur restituere: quia in huiusmodi instrumentum nullam uim habet ad recuperandas usuras: quando uero instrumento palliaret usuram, teneretur etiam restituere: quia per huiusmodi scripturam, qui accepit mutuas pecunias possit in foro exteriori cogi ad soluendas usuras. Quod si fieret in fauorem accipientis ad usuram, qui nulla alia ratione possit habere pecunias, peccaret quidem mortaliter, sed ad nullam esset restitutionem obligatus.

Secundo, in eo consistit instrumenti iustitia, ut non fiat instrumenta prohibita, ut esset instrumentum, ut solues usuras non possit eas repetere in iudicio; uel ut qui acceperunt ad usuram cogantur eam soluere: peccaret enim mortaliter, & esset excommunicatus, ut in Clement. de usur. habetur. Sunt etiam prohibita instrumenta quæ sunt contra libertatem ecclesiæ, & qui ea facit, est excommunicatus.

Quod attinet ad iustitiam pretij, primum non debet pretium accipere pro re, quæ nullum habet pretium. In concilio Tridentino ses. 21. cap. 1. pro negotio ordinum suscipiendorum, pro demissorijs, aut testimonialibus literis, nihil potest notarius accipere, si habeat ab Episcopo salarium: si non habet, pro his solum decimam aurei partem licet accipere.

Deinde, non debet excedere pretium iustum, quod est frequenter a lege taxatum. Verum tamen est, quod in quibusdam locis pretia sunt minima, iuxta antiquam taxationem, quando officia minoris uendebantur, & proinde possit notarius aliquid amplius accipere: nisi id obtaret, quod in principio sui officij iurant se mercedem eam exacturos, quæ est taxata, & proinde peccant. Unde recte facerent Principes, si temporum & locorum, officiorumque ratione habita, certa statuerent, pretia, aut talem iurandi consuetudinem auferrent. Et hæc de notario, restat ut de procuratore dicamus.

Primum dictum, in procuratore requiritur prima scientia ad suum officium bene exercendum necessaria:

ria: quare, si ex ignorantia litem perderet, ad restituendum, nulla suffragante excusatione, esset obligatus.

Secundum dictum, requiritur deinde in agendo diligentia, in petendis terminis, dilationibus, appellacionibus, in probationibus, responsionibus, alijsque ad causam expeditione necessarijs: & ex culpabili negligentia restituere tenetur.

Tertium dictum, requiritur præterea ueritas: quæ uera asserat, incerta & falsa uitet. In quo grauiter solent peccare, dum nomine suorum clientum ea respondent, quæ ignorant, etiam adhibito iuramento: quin etiam clientes ad mentendum inducunt, & per iocum dicunt, Præstare esse martyrem, quam confessorum.

Quartum dictum, procurator iustam debet causam defendere: qua in re idem dicendum est, quod supra de aduocato diximus, quantum ad causam iustam.

Iusto etiam debet esse contentus pretio: in quo multum grauius solent errare, dum plus iusto exigunt: & de pro aduocato & notario preta postulant, & sibi omnia usurpant. Solent enim efficere quæ aduocatorum & notariorum sunt, quos ad subscribendum inducunt, & aliquid modicum eis largiuntur: & cum non raro cum damno clientis id faciant, restituere tenentur.

In eo etiam requiritur horum iustitia, ut eam causam prius expediant, quam prius tractandam susceperunt. Solent enim plures suscipere, & unam uel alteram profequi, alijs omiſſis: cum non possint plura patrocinia suscipere, quam quæ commode, & absque clientis detrimento profequi ualent. Quod si posterius suscepra causa, ob moram magnum detrimentum pateretur, prius uero suscepta, non ita, possent posteriori incumbere.

Rursus, iuste se genere debet procurator in petendis terminis, ita ut non petat terminos impertinentes, qui non faciunt ad iustitiam causæ, sed ad solum dilationem, ut cogat aduersarium ad cedendum, uel ad aliam quam conuentionem faciendam, uel etiã ut ei noceat.

Postremo

Postremo requiritur iustitia, ne post uictoriam, ultra debitum pretium petat euangelia, uulgo, mancia: cum ista a clientibus non dentur nisi coacte, licet se libenter, & gratis dare dicant. Nauarrus cap. 25, num. 3. ait posse accipi, si sint modica: sed melius est dicere, nõ posse. Et quod clientes inuiti ea dent, uel ex eo est manifestum, quod lite peracta, uocant procuratores, latrones, iniquos, & insatiabiles: quibus sane uerbis satis aperte demonstrant, se non libenti animo dare, quæ ultra iustum pretium petere solent, & si non dantur, conuerunt. Atque de his omnibus personis, hæc summam dixisse uolui.

Post hæc de earum rerum restitutione agemus, quæ per contractus uenditionis, mutationis, usuræ, cambiorum, censuum, & simoniarum, iniustoque bello acquiruntur.

De restitutione eorum, quæ ex iniusta negotiatione, siue ratione emptionis & uenditionis iniuste acquiruntur. Quæstio LII.

M non sit instituti nostri integrum de negotiatione, contracta ue emptionis & uenditionis cõficere tractatũ, sed solũ ea breuiter perstringere, ex quibus in emendis uendendisq; rebus obligatio ad restituendum oriri potest; ideo unica tantum disputatione, quæ nobis dicenda sunt, sine ullis argumentis, & opinionibus hoc ordine, complectar.

Primum nonnulla dicta afferam, quibus uniuerse demonstrabo quodnam sit iustum rerum pretium, cum ex hac parte sæpe nascatur restituendi necessitas.

Deinde, quibusdam conclusionibus uniuerse statua quando ex contractu emptionis, & uenditionis facienda sit restitutio. Quod ergo ad primum attinet, hæc pondo dicta.

Primum dictum, pretium duplex est, alterum naturale,

rāle, ſeu arbitrarium, quod ex rerum natura, & communi uſu ſtatuitur, de quo ſit mentio l. pretia. ff. ad legem Falcidiam: alterum legitimum, a lege terminatum hoc, eſt immobile, & indiuiſibile; illud uero contra, & propterea in tria diuidi ſolet. In pretium medium, quo res aliqua communiter uendi ſolet: in ſummum, ſupra quod rem uendere non licet: & in infimum, infra quod res aliqua non uenditur. Vt gratia exempli, ſi frumentum medio pretio uenderetur decem, ſummo uendicim, infimo nouem: ſummo, uenditur res optima in illo genere: infimo res deterior in eodem genere: medio res mediocriſ. Variatur autem pretium ex copia, & inopia rerum, & emptorum, ac uenditorum, atque ex modo uendendi; ut ſi res minutatim, uel integre uendatur.

Rerum autem, quæ uenditioni ſubijciuntur, alie ſunt neceſſariæ ad humanum uictum, alie non neceſſariæ, ſed ad uoluptatem, ſplendoremque pertinent, quarum pretia non ſunt ita certa. Quo ſit, ut reſp. non queat omnibus in rebus pretia ſtatueri; expediret autem, ut quantum fieri poſſet, ſtatuerentur.

Secundum dictum: regula iuſti pretij, non eſt ualor naturalis rei uendendæ: quia non attenditur rei dignitas, ſeu præſtantia, ſed uſus. Exempli gratia, licet homo maioris ſit dignitatis, quam equus; tamen pluriſ ſæpe uenditur equus, quam homo. Quod dictum, tanquam regula quædam, eſt uniuerſe accipiendum; ut, & non nulla alia, quæ deinceps afferam.

Tertium dictum, Regula iuſti pretij, non eſt, ut quis tanti rem uendat, quanti ipſe emit; uel ut laboris & ſiſcepti periculi ratio requirit. Quoniam, quod quis pluriſ emerit, aut laborauerit, oriri potuit ex eius incuria, & negligentia.

Quartum dictum, regula iuſti pretij, non eſt emeritis uel uendentis commoditas; hoc eſt, non propterea poſſum rem pluriſ uendere, quam ualeat, quia emeritis eſt ualde commoda, uel minoris emere, quia uendenti eſt

eſt ualde commodum uendere: Quoniam iſta per accidens ſe habent ad iuſtum pretium.

Quintum dictum, iuſtum pretium non eſt attendendum penes tempus præteritum, aut futurum, ſed ſecundum præſens: hoc eſt, res tanti uendenda eſt, quanti uenditur eo tempore, quo uenditur, ſi tunc uendenda erat: ſecus, ſi in aliud tempus erat differenda.

Sexum dictum, iuſti pretij regula, eſt reip. moderatoꝝ, q̄ in conſtituendis, pretijs hæc animaduertere debet, neceſſitatē & utilitatē mercium: copiā, & inopiā: labores & impenſas in mercibus factas: earundem mercium qualitatem, ſi ſint meliores, uel deteriores, ratione loci temporis, induſtriæ, & opinionis ſeu uſus humani.

Septimum dictum, ſi iuſtum pretium non ſit a lege ſtatutum, eius regula erit communis mercatorum uſus: quo deficiente, boni uiri, & in re illa periti iudicium, qui in pretio conſtituendo ea conſiderabit, quæ diximus. Variatur autem huiuſmodi pretium, ut dixi, ex modo uendendi, ex copia & inopia rerum & emptori, modo abſit mercatorum fraus, quæ ſpeciatiim ſit manopolio, & ſiſtione caritatis rerum, & cum impediuntur rerum ueſtoꝝes.

Octauum dictum, in rebus quæ faciunt ad ſplendore & luxum, niſi appareat aliquis communis ualor, ut in lapillorum & ſtatuarum uenditione, iuſtum pretium eſt illud, quod reperiri poſſeſt, remota fraude. Et in hoc rerum geuenete uerum eſt illud, Tanti res ualeat, quanti uendi poſſeſt. Atque his dictis, ſit uniuerſe expoſita doctrina de iuſto rerum pretio: nunc quod attinet ad ſecundum has ſtatuo conſiſiones.

Prima conſiſio, qui rem plus iuſto pretio, uel legitimo, uel naturali uendit, peccat mortaliter, & quod amplius accepit reſtituere tenetur. Quoniam accipit & retinet aliquid inuito domino: eſt que hæc doctrina apud omnes Doctores certiffima: & intelligenda eſt priuatim in ijs rebus, quæ ad uitæ neceſſitatem, utilitatēque pertinent.

Secunda

Secunda conclusio, potest emptor ex liberalitate & honestate, aliquid amplius iusto pretio offerre, & uenditor recipere: sed quod offertur, non potest deduci in pactum, quidquid dicat Ioan. Maior. Quia, id si liceret, aperiretur uia in finitibus usuris; præterquam quod implicat, dare ex liberalitate, & deducere in pactum.

Tertia conclusio, potest uenditor pacisci, de graui damno, quod ex rei uenditione patitur; hoc est, si quis, ut emptori satisfaciatur, rem suam uendit, & inde percipit damnum, potest ratione huius damni carius uendere, sed emptorem monere e debet, an cum hoc onere emere uelit: alias enim non liceret: & si emptor acquiescat, potest de hoc maiore pretio pacisci. At uero emptori id non liceret, id est, non quia ipse cum suo detrimento emit, ideo minus dare debet. Quod ergo diximus de uenditore, eum non posse plus iusto pretio uendere, intellege etiam de emptore, qui non potest minus emere. Unde, si œconomus rogatus ab operarijs ut eos condiceret, non propterea, quod inde aliquod detrimentum caperet, deberet ex hac parte eis minorem mercedem dare, quidquid dicat Syluester, uerb. empt. quæst. septima, sed ex eo, quod tunc censeretur esse operariorum copiam.

Quarta conclusio, qui excedit iustum pretium, etiam si sistat intra medietatem iusti pretij, peccat mortaliter, & restituere tenetur. Hæc conclusio, de qua est magna controuersia, hic a nobis breuiter primum explicabitur, postea probabitur.

Nota igitur, rem aliquam duobus modis uendi posse: uno modo supra iustum, & medietatem iusti pretij, ut si iusto pretio ualeret decem, & uenderetur sexdecim, ubi exceditur medietas, decem, quæ sunt, quinque altero, cum exceditur iustum, sed non ultra medietatem, ut si uenderetur quattuordecim. Et idem dicas de emptione, si minus, quam iustum, uel quam medietatem iusti pretij emeretur. Leges ciuiles, cum statuerint intra medietatem iusti pretij, non dant actionem ad repetendum:

rendum: at uero cum non statuerint, repetitionem concedunt. Quare, leges Imperatoriarum permittunt, ut emptores & uenditores se decipiant, intra medietatem iusti pretij. In causis. ff. de minor. §. Idem Pompon. leg. in pretio. ff. de legatis.

Quidam censent talem deceptionem, & uenditionem esse licitam, ut Durandus ordinis minorum, quem citat Conradus, Andreas Siculus, & nonnulli alij. Quidam putant esse licitam, modo absit fraus. At uero Ioan. Gerson tractatu de contractibus, ait esse peccatum, sed non esse necessarium restituere. Alij denique, & est communis opinio, docet id, quod nos hac conclusione asserimus.

Primo, itaque nostra conclusio ex communi probatur sententia. Ita enim docet Diuus Thomas, Henricus Gandauenf. Gabriel, Conradus, Panormitanus, Dionysius Carthusianus in opusculo de mercatoribus, Ioan. Maior, Medina, Sotus, Tiraquellus l. nona connubiali, numero septimo, & multi alij, quorum loca alibi citabo.

Secundo, quia iustum pretium est de lege nature, cui non derogatur per leges humanas; quæ ideo non dant actionem ad repetendum in quocunque casu, si iustum excedatur pretium, ne innumeris litibus occasionem præbeant. Neque enim uerum est illud, quod Mimus quidam interrogatus, quid omnes homines naturaliter ex peterent, & uellet, respondit, Caro uendere, & uili emere, cum recta ratio doceat, ut omnes iusto pretio contenti esse uelint. de quo Augustinus lib. 13. de Trin. capit. 3. & 6.

Tertio, quia in contractibus seruanda est æqualitas, & nihil accipiendum est inuito domino: at in ista uenditione æqualitas non seruatur, & Dominus dat aliquid inuitus, igitur. Et ut illud speciatim contra Gersonem dixerim, implicat affirmare, esse peccatum, cum res uendatur plus iusto, & non esse restituendum. Idem dicendum est, in dicto casu, si quis emat, aut uendat plus iusto pretio

Precio bona fide: quia re cognita restituendum erit. Qui vero cum dubio de iusto precio emeret, uel uenderet, peccaret etiam mortaliter.

Quinta conclusio, in contractu de retrouendendo, licet rem minus emere, quam valeat, seruato tamen iusto precio. Explico, Petrus uendit mihi agrum, qui ualet centum, sed cum pacto, ut possit recuperare, tempore quodam certo, uel incerto: ego propter hanc obligationem retrouendendi do aliquid minus; dico id licere, & eum qui sic emit, non obligari ad restitutionem. Quod iste contractus sit ex se licitus, hic suppono tanquam certissimum, ex communi doctrina, de qua re lege Didacum Couar. lib. 3. variarum resolut. capitulo 8. numero quarto, Conradum quaest. 83. & Tiraq. lib. 2. de utroque retractu. Ut autem iuste fiat haec requiruntur conditiones.

Prima, iustum pretium: quod autem sit iustum pretium, non constat inter Doctores: communiter tamen docetur, emi posse, tertia parte minus, uel circiter, si non sit terminatum tempus: si uero terminatum, soluitur aliquid amplius pro ratione maioris, uel minoris temporis.

Secunda, cum res vendita redimitur, illud idem pretium restituendum est. Quod si uenderetur iusto pretio a principio, posset pacisci, de illa tertia parte postea restituenda, cum res redimeretur.

Tertia, ne sit palliata usura, hoc est, sit uera uenditio non sit animus lucrandi aliquid sub mutuo. Licet autem his contractibus apponere conditionem, ut tempore transacto, non possit redimere, in hunc finem, ut uenditor curet de redemptione; sed tunc dandum esset, quod defuit de iusto pretio; similiter addi potest conditio, ne intra certum tempus redimat: quo casu aliquid amplius pro iusto pretio dandum esset, quam si talis conditio non apponaretur. Licet etiam addere cautionem, ne reddimat ante ullam fructuum perceptionem. Denique, huic contractui potest superaddi contractus

loca-

locationis, iusta soluta pensione. Lege Didacum lib. 3. Var. resol. capit. 8. 9. & 10. & Nauar. in Enchir. capit. 17. numero 247.

Sexta conclusio, uitium in rei substantia, quantitate notabili, in pondere, & mensura approbata, & in qualitate maioris momenti, reddit uenditionem iniustam, & ita oritur obligatio ad restituendum, si scienter fiat, & post scientiam, si ignoranter factum fuit. Doctrina est certissima, & communissima, ac proinde nulla eget probatione.

Septima conclusio, celare uitium notabile rei uendendae, in tribus casibus obligat ad restitutionem.

Primo, si defectus cedat in damnum emptoris, ut si uenderetur uinum non omnino sincerum, ei qui uellet conseruare.

Secundo, si res esset inutilis, ad id, cuius gratia emitur; etiam si iusto uenderetur pretio: ut si milium uenderetur equus, altero oculo caecus.

Tertio, cum quis emeret, ut reuenderet; & cum tali uitio minus reuenderetur: quibus in casibus, nec uitium tacere licet. Extra hos casus posset uitium celari, & taceri, seruato iusto pretio. Quoniam nulla fieret iniustitia, seu inaequalitas. Ut si caupo uenderet uinum dilatum ei, qui bonum uinum petit, cum aliud non habeat. Peccaret tamen, si ille alias non esset empturus: non tamen teneretur restituere; cum non fiat iniustitia in re, sed in modo uendendi. Quod si alias empturus esset, non peccaret. Neque etiam peccaret, si emptor emisset quidem, sed non tanto pretio, licet Medina contra sentiat: quia qui emit debet soluere iustum pretium.

Octaua conclusio, qui uendit hodie rem currenti pretio, sciens cras ob superuenturam copiam, minus ualituram, ex se, non peccat, nec restituere tenetur, modo ablit fraus. Doctrina est Diui Thomae, Syluestri, Maioris, Soti, & communiter recepta, licet Conradus, & Bartolus contra senserint; nec est minuendum pretium, quod contra Medinam dixerim. Adde huic communi sententiam

Z 2 tiz

riæ rationem, quia hic nulla intercedit fraus, nulla inæqualitas: quam, si scientia induceret, etiã qui ignorãter uenderet, teneretur restituere; quia ignorantia solum excusat a peccato, non ab inæqualitate: & ei qui præuideret inopiam futuram, non liceret, mutare pretium præfens, quod est falsum. Possêt tamen id esse contra caritatem, si inde magnum detrimentum emptor caperet.

Nona conclusio, absolute loquendo, nulla ratione licet plus iusto pretio uendere, ob expectatam pecuniam, & qui facit, restituere tenetur. Doctrina est communis, & ex eo probatur, quia iustum pretium, ut supra diximus, est pretium præfens. Licet tamen ratione expectatæ pecuniæ, intra latitudinem iusti pretij, aliquid amplius uendere, quam si numerata uenderetur. Quod si quis libens, & non inuitatus expectata pecunia uenderet, iustum pretium non possêt excedere: at si rogatus uendat, liceret ratione lucri cessantis, consentiente emptore, aliquid amplius recipere, iuxta lucri certitudinem, & quantitatem, si uere cessaret lucrum, ut cessat mercatoribus, qui quotidie suas merces uendunt.

Decima conclusio, quando esset aliquid probabile periculum, de pretio amittendo, uel de expensis faciendis pro eo exigendo, possêt uenditor cum emptore pacisci de maiori pretio soluendo; quia & periculum, & expensæ, quibus se subijcit, sunt pecunia estimabiles. Id autem solui deberet, etiã si nullæ fierent expensæ; & tantum dari oporteret, quantum pacto conuentum est, etiã si fierent maiores. Ceterum longe securius est, ut pactum de expensis, cum hac conditione fiat, ut non soluantur, ni factæ fuerint. Qui autem modo dicto uenderet, non diceretur uendere plus iusto pretio: quia in hoc contractu, iustum pretium, maius est, quã si præfenti pretio uenderetur.

Vndecima conclusio, licet rem uilius emere, anticipata solutione, quã in præfentia uédatur, si probaliter

cre-

creditur, tempore quo tradenda est, plus minuit ualituram. Patet hæc conclusio ex cap. Nauiganti de usuris: & ratio est manifesta; quia res emuntur ad usum: qui cum non habeatur in præfentia, possunt æstimari pretio non præfenti.

Duodecima conclusio, qui non est nunc uenditurus, si rogatus uendat, potest petere maius pretium, quãtum nimirum soluetur eo tempore, quo uenderet, modo pretium uariari possit. Patet hæc conclusio ex eodem cap. Nauiganti, & ex communi sententia: & ea ratione, quia si uenderet præfenti pretio, pateretur damnum: sed si reuera nunc esset uenditurus, non liceret. Quod si res nunc traderetur, & pretium solueretur, deberet aliquid de pretio minui, ratione expensarum, laborum, & periculorum a quibus uenditor liberatur non retinendo rem apud se. Pretium autem definiendum esset arbitrio boni uiri, qui decerneret, quantum probabiliter res emptæ esset illo tempore ualitura.

Decimatertia conclusio, si quis emeret rem ab eo, qui non cognosceret iustum pretium, deberet iustum pretium manifestare. Ut si aurifex emeret lapillum a rustico, qui eius ualorem ignoraret: quia in re non placet, omni ex parte, quod docuit Caeteranus in summa, uers. emptio, cap. 2. Nostra conclusio est communis, & speciatim Panormit. cap. quia plerique, de immunit. Ecclesiæ.

Decimaquarta conclusio, in emprione & uenditione, seruato pretio iusto, non licet addere aliquam obligationem, qua uel emptor, uel uenditor oneretur; in quo sæpe peccatur, & committitur usura; & proinde oritur obligatio ad restituendum, ex qua doctrina uarij ea sus iudicari possunt. Vnde, non licet rem emere soluta pecunia, cum obligatione seruãdi eam, si sit periculum in conseruando, uel si quæ faciendæ essent expensæ. Similiter, non licet uendere rem iusto pretio, cum hac obligatione, ut emptor emat a uenditore ea quibus indiget.

Decimaquinta conclusio, eandem rem immutatam uendere expectata pecunia, & statim reemere, soluta pecunia; si seruarietur iustum pretium, ut si expectata uenderetur summo, & soluta, infimo, ex se, non uideretur illicitam: quamuis talis contractus semper esset suspectus palliatæ usuræ. Ut ecce, quidam eger pecunijs accedit ad mercatorem, & emit pannum expectata pecunia maiore quidem pretio, sed iusto, eundem pannum eidem reuendit, soluta pecunia, sed uilius, ut uendi consueuit, quod numerata pecunia uenditur: Quod fieri passim solet, sed uix sine palliata usura, quæ non ita appareret, si reuenderetur tertiæ personæ.

Decimasexta conclusio, si res uendatur plus iusto pretio a rep. taxato, etiamsi dubium sit, an sit iustum, iniustum erit: secus, si expresse pretium non esset iustum, & non seruarietur æquitas naturalis. Pretium autem a lege humana taxatum, etiam Clerici seruare debent, saltem ea ratione, qua est æquitati naturali consentaneum; quam æquitatem omnes seruare tenentur.

Decimaseptima conclusio, ratione negociationis licet merces carius uendere, quam empta fuerint. Si quidem, labores, industria, pericula, damna, loca, & tempora, & rerum immutatio pretia uariant. Nulla autem certa dari potest regula, qua doceatur, quantum iuste mercatores lucrari possint: neque enim fixa est regula illa, quam assignat Sotus, tantum debere lucrari, quantum resp. eis daret, si essent hac in parte resp. ministri: quia non est certa, nec ad unguem seruari posset. Atque de his conclusionibus hactenus: in quibus breuiter continetur tota substantia eius doctrinæ, quæ ad hanc materiam pertinet: de qua præter alios uideri poteris Gabrielem 4. sent. dist. 15. q. decima.

Quid

Quid & quomplex sit negociatio, & quando sit licita, uel illicita. Quæstio LIII.

AD ea quæ de uenditione emprionemque uniuersè diximus, aliquid priuatae negociatione adijcere placuit: ea in pauca conferendo, quæ multis disputationibus tractari potuissent. Dicam itaque primo, quid & quomplex sit negociatio: deinde eius honestatem & necessitatem uniuersè demonstrabo: postremo ex quibus capitibus illicita reddi soleat docebor: unde patebit, quando ad restitutionem obliget.

Quod ad primum attinet, negociatio sic describi potest. Negociatio est emptio ad reuenditionem causâ lucri ordinata. Ut autem hæc descriptio recte intelligatur, animaduerte tres esse negociationis species inueniendo & emendo.

Prima, cum quis uendit sua bona fructusq. suorum bonorum: & hæc est maxime naturalis.

Secunda, cum emitur aliquid, ut immutatum per artem, iterum uendatur: ut cum emitur lignum, ut fiant scamna, tabulæ, coronæ, & alia id genus, ut postea uendatur: quæ negociatio dicitur artificiosa.

Tertia cum res emitur, ut reuendatur, nulla facta mutatione, & hæc proprie dicitur mercatura, de qua est priuata dubitatio an sit licita.

Dicitur ergo in allata descriptione, negociationem esse emprionem ad reuendendum, ut distinguatur ab emprione, quæ quis rem in suum usum emit: dicitur lucri causâ, ut designetur finis proximus huius actus. Patet igitur quid, & quomplex sit negociatio. De secundo, pono has conclusiones.

Prima conclusio, negociatio, ex se, non est, nec bona, nec mala, sed potest fieri bona & mala. Doctrinæ est certissima & communissima, & patet ex Augustino, cuius auctoritas habetur can. Fornicari dist. 83.

Z 4 Sc-

Secunda conclusio, negociatio ratione finis, quod est lucrum, habet rationem mali. Nam lucrū est quid utile, quod non potest expeiri tanquam finis: propterea Aristoteles in Ethicis, eos vituperat, qui pro fine habent lucrum: quare qui negociando lucrum præcipue spectaret, turpiter ageret.

Tertia conclusio, negociatio poterit licite exerceri, si lucrum ad honestum finem ordinetur: ut si referatur, ad alendam familiam, ad satisfaciendum ijs, quibus debetur, & ad opera pia facienda.

Quarta conclusio, ratione negociationis, licet carius uendere merces, quam emptæ sint. Patet, hæc doctrina ex proxima questione. Nam labores, impensæ, tempus, loca, & alia quæ diximus, pretia uariant. Quantum autem lucrari possint, non potest certa regula doceri, quæ de re supra scripsimus.

Quinta conclusio, negociatio est in rep. omnino necessaria. Quoniam uaria loca uarijs temporibus uarijs rebus, uel abundant, uel carent; quæ transferendæ sunt: expedit igitur, immo necessarium est, ut sint aliqui, qui hoc munus suscipiant: ut ciuitates & populi comode uiuant.

Sexta conclusio, quamuis negociatio, sit necessaria, & ex se mala non sit: tamen, ex multis capitibus uiciari potest, ac fieri illicita. Sunt autem septem capita, ex quibus uiciari solet, ratione materiæ, ratione personæ, quæ negociatur, ratione personæ quæcum negociatur, ratione loci, ratione temporis, ratione modi, & denique, ratione finis, de quibus omnibus summam, rotam rei substantiam complectendo, dicemus.

Septima conclusio, ex parte rei, de qua est negotio, his modis redditur illicita. Si uendatur quod uendi non potest, ut sacramenti administratio, & beneficium ecclesiasticum. Cum rei ueditio alias licita, est tamen lege prohibita, C. quæ res uēdi non possunt. Cum uenditur peccatum, iuxta ea, quæ supra disputata sunt. Si negociatio fiat in rebus quæ inferuiant ad nocendum

pro-

proximo, & nō sunt alias utiles: quæ negociatio est peccatum graue, & obligat ad restitutionem: ut si quis uenderet uenenum, l. quod sæpe ff. de contrahen. empr. Huc reuocares tractationem libellorum infamatoriorum, & uenditionem librorum hæreticorum, iuxta doctrinam, quæ habetur 2. quæst. 5. can. primo. Denique, cum ea uenduntur, quibus homines ut plurimum abuti solent: cuiusmodi sunt folia lusoria, taxilli, fucus, & id genus alia. Et quoniam circa harum rerum uenditionem, uarie Doctores sentiūt, ut aliquid certi habeatur, pono hæc dicta.

Primum dictum, uendere res, quæ immediate concurrunt ad peccandum cum scientia, quod quis abuteatur, tale est peccatum quale erit peccatum ex abusu naturæ. Ut si quis scienter uenderet filio familias folia lusoria. Doctrina est Syluest. Armillæ, & Medinæ. Et ratio est manifesta, quia subministratur materia peccati.

Secundum dictum, qui uendit res indifferentes, quibus homines abuti solent indirecte, quæ immediate non ordiuntur ad peccandum, etiam si scienter uēdat, nullum committit peccatum. Et ratio est, quia ista habent alium usum: ut ecce, si quis uenderet uestes aut domum meretrici, qua abuti uellet.

Tertium dictum, uendere res, quæ immediate ad peccandum referuntur, quibus tamen bene & male uti possumus, absque scientia abusus, cuiusmodi sunt taxilli, folia lusoria, & laruæ, non est peccatum. Ita diuus Thomam 2. 2. quæst. 169. art. 2. ad 4. Caietanus ibidem & Syluester. Sed qui ista uendunt, caueant ne sint parati ad uendendum, quocumque modo, ut adnotauit Syluester, hoc est, etiam si scirent alios abufuros. Putarem tamen non esse immunes a peccato eos artifices, qui nouitates ludorum, & uestimentorum, quæ ad solam oblectationem & uanitatem faciunt, excogitant. Sed de primo capite hætenus.

Octaua conclusio, ratione personæ negociantis, negociatio est illicita Clericis in sacris cōstitutis, & Mo-

na-

nachis. can. Peruenit, dist. 86. ex concil. Calcedon. Intel-
ligenda est hæc conclusio de tertio negociationis gene-
re, quod est ex se sordidum; & expositum peccato, &
curis, can. qual. de p̄. d. 5. ubi Leo Papa, ait difficile es-
se inter euentis & uendentis non interuenire pecca-
tum. At uero primum genus non est prohibitum cleri-
cis cum sit maxime naturale: sicuti nec secundū, quan-
do est de re honesta, non sordida, sine cupiditate lucri,
& detrimento sui muneris. can. Clericus dist. 91. & 21.
quæst. 1. Can. Clericus, & patet ex consuetudine anti-
quorum Monachorum: Chryl. hom. 58. ad Populum,
Aug. de oper. Monac. Liceret tamen clericis negocia-
ri, cum a legibus trahantur ad tutelâs suscipiendas:
quando negotiatio esset propter pupillos & uiduas: &
pro rebus ecclesiæ, dist. 88. can. Decreui, & can. conse-
quens: adde etiam casum necessitatis, cum non habe-
rēt, unde uiuerēt. Quando autem exercerent negocia-
tionem prohibitam, peccarent istæ personæ, ex suo ge-
nere, mortaliter: ut intelligi potest ex pœnarum illis
impositarum grauitate.

Sed peteres, an possint hæc personæ per alios negocia-
ri. Ad quam petitionem respondet Medina, affirmati-
ue: at nobis contrarium uero similis uideretur. Neque
enim ut ipse existimat, prohibetur solum ob occupatio-
nem, sed etiam ob lucri cupiditatem & indecentiam.
Sed de hoc capite satis.

Nona conclusio, ex parte eorum quibus cum contra-
hitur, illicita redditur negotiatio, his modis.

Primo, cum scienter uenditur res uolenti ea abuti;
ut si quis uenderet carnes, uolenti die ueneris, extra ne-
cessitatem, carnibus uesci. Ita Gabriel, 4. sent. dist. 15.
quæst. 10. art. 3. dub. 1.

Secundo, cum uenditur ijs, quibus de iure prohibi-
tum est uendere; ut si quis uenderet multa ijs quorum
fit mentio in Bulla Cœnæ Domini. Quæ autem sint il-
la quæ uendere, & quibus prohibemur, non est huius
locis exponere.

De-

Decima conclusio, redditur illicita negotiatio ratio-
ne loci; ut si quis negotiaretur in loco sacro, cap. De-
cet, de immunit. ecclesiârū libr. 6. Et hoc non solum,
eo tempore, quo celebrantur diuina officia, sed
etiam alijs temporibus, quod contra Caietanum di-
xerim. Quod non solum de negotiatione reali, sed
etiam de uerbali intelligendum est: Quod contra Con-
radum admonuerim. Est autem ex genere suo pecca-
tum graue, ut præter alios docuit Medina, Cod. de rest.
quæst. 3. 1. quod intellige, non modo de negotiatoribus,
sed etiam de ijs, quorum est prohibere, & non prohib-
ent, ut sunt Episcopi & Parochi, iuxta Can. Error, di-
st. 83.

Vndecima conclusio, negotiatio redditur illicita ra-
tione tēporis, hoc est diei festi, capite omnes de Ferijs,
ubi prohibetur mercatus, & post Pium V. etiâ nūding.

Duodecima conclusio, negotiatio redditur illicita
ratione modi. Veluti si fiat monopoliū auctoritate pri-
uata: nam publica auctoritate fieri potest, si fiat in cō-
munem utilitatem, & terminetur pretium: & hoc in-
tellige ratione rerum, quæ sunt necessaria. Potest ta-
men princeps, cum pecunijs indiget, concedere mano-
polia, maxime in rebus nō necessarijs. Huc
reuocares modū illum negotiandi, cum merces emun-
tur, & uenduntur eodem in loco alio tempore nulla
facta mutatione. Quia ob hæc causam rerum pretia
augentur. Liceret tamen, quando esset maxima abun-
dantia, & ideo emerentur merces, ut alio tempore non
deessent: & quando emuntur ab ijs qui sponte uendūt,
& ea præsertim emuntur, quæ alias non uenderentur.
Lege Gabr. 4. sent. dist. 15. q. 10. dubio 2.

Decimatertia conclusio, negotiatio ratione finis fie-
ri potest illicita: si quis habeat pro fine solum lucrum,
ut supra diximus. Et maxime si eo animo negotiare-
tur, ut lucri causa sit paratus aliquid contra diuinam
legem agere. Posses etiam addere aliam causam, cum
quis per eos negotiatur, per quos non deberet; ueluti
per

per iniquos ministros, idque scienter. Et hæc de negotiatione breuiter hoc loco dixisse uolui.

Antequam huic tractationi de emptione, & uenditione, finem facio, eam explicare placeat dubitationem, qua queritur, An rei uenditæ pretium, si res pereat antequam emptori tradatur, restituendum sit: de qua legenda est Glossa in §. cum autem, Instit. de empt. & uendit. & Doctores ibi; ad quam respondebo quibusdam dictis, in quibus insinuabo quasdam distinctiones, quæ in proposita facti specie animaduertendæ sunt.

Primum dictum, si in uenditione fuit appositum pactum, ut res uendenti pereat, antequam tradatur, certum est pretium esse restituendum. Quoniam uenditor suo iuri tunc cedere uidetur.

Secundum dictum, si uenditio solo uerbo facta fuit, non scripto, ita tamen ut parres conuenerint, uenditionem non haberi pro absoluta, nisi facto instrumento, tunc perit uendenti, qui pretium restituere debet. Doctrina est manifesta: quia non adimpleta, conditio, uenditio non est perfecta, neque translatum est dominium.

Tertium dictum, si partes ita inter se conueniant, ut uelint simplici uerbo uenditionem fieri, etiam si addant, postea fiet instrumentum, ut quisque nostrum, si necesse fuerit, agere queat in iudicio, non tenebitur uenditor pretium restituere. Et ratio est, quia fuit perfecta uenditio, & translatum est dominium in emptorem.

Quartum dictum, si res uendita assignata fuit sub distinctione, ut si uenditor dixisset, uendo tibi hunc, uel illum pannum, hunc uel illum equum, domumque, ita ut e duob. rebus, gratia exempli, neutra fuerit determinata, si ambæ pereant, non tenebitur restituere, secus si una tantum pereat, si emptor nolit alteram: ut probari potest per l. si emptione, §. emptione. ff. de contrahen. emp. Quod si dixisset indefinite, uendo tibi equum, omnibus pereuntibus, teneretur restituere, quia propositio facit sensum confusum, cum non dicat, uendo tibi unum ex meis equis.

Quintum

Quintum dictum, si uenditor fuit in mora, quia noluit admonitus, uel ad diem rem tradere, restituere pretium debet. Quia uenditoris mora, emptori nocere minime debet. Quod si postea intercessit mora emptoris, quia monitus, ut rem acciperet, distulit, tunc ei res peribit, & pretium restituendum non erit. Quoniam uenditor, per admonitionem, suam purgauit moram: quod intelligendum est, quando uenditor non fuit causa moræ emptoris, qui fortasse tunc fuit monitus, cum rem accipere non poterat. Huc facit l. si per emptorem, in fin. ff. de empt. & uendit. cum Glossa ibidem.

Sextum dictum, si res quæ uenditur requirit degustationem, ut est speciale in uino, ut si uendatur totum domum uini determinatum, post degustationem peribit emptori, & ita pretium restituendum non erit: ita habetur l. si uina, ff. de peric. & commo. rei uend.

Septimum dictum, si res uendita fuit post maleficiū commissum, ob quod Fisco applicanda erat, uenditor restituere pretium debet. Quia uendit id, quod uendi non poterat.

Quod si dicas, iste est uerus dominus antequam res applicetur Fisco per sententiam, qua priuetur re sua; ergo uenditio erit firma, & restituere non debet; Respondeo esse quidem dominum, sed ideo tenetur restituere, quia uendit rem cum uicio, & defectu, quem non manifestat. Quare, ut uenditor restituere non debeat acceptum pretium, ab omni fraude & calliditate abesse debet. Nec tamen placet, quod aliquando dixit Baldus, cui refragatur Ancar. enim qui uendit in fraudem fisci male uendere, & conditionem non ualere: ut si quis facturus homicidium, prius sua bona venderet. Quoniam iste ante sententiam est uerus dominus, nec rem uiciatam uendit; de qua re plura alibi in materia de legibus.

Octauum dictum, si accepto pretio, res alteri uendatur, pretium restituendum erit: ualebit tamē uenditio secunda, l. quoties, C. de peric. & commo. rei ued. Arque de hac dubitatione hæc dixisse sufficiat.

De

De restitutione facianda ratione alicuius iniusta societatis. Quæstio. LIIII.

QVM sæpenumero ex contractibus societatum, tum ratione iniusti pretij, tum usu-
re oriri solet restitutionis obligatio, de
hoc etiam contractu summam per certas
conclusiones, omnia complecti conabimur, quæ ad
proximam & quotidianam usum sunt magis accommodata.

Socius, ut hinc exordium summam, is dicitur, qui
pari consilio, spe periculoque rem aliquam cum altero
aggreditur. Quare, societas uniuersæ considerata,
erit fortunæ & periculi participatio; quæ fit cum sociis
ad aliquod negotium gerendum nobis adiungimus.
Ut autem societas est contractus quidam, hoc pacto de
fieri potest.

Societas est contractus, in quo duo, uel plures ali-
quid conferunt in unum, alter pecunias, uel res, alter
industriam & laborem, uel uterque partim utrumque, unde
commune lucrum & damnum habent. Vel hoc pacto,
societas est conuentio plurium suam pecuniam, in-
dustriam, uel laborem conferentium, lucris causa.

Solet autem duobus modis fieri societas: primo, cum
duo, uel plures faciunt pecuniarum cumulum, & habent
communes ministros per quos negotiationem exercent,
quibus expensæ & lucrum est commune: secundo cum
unus ponit pecunias tantum; alius industriam & labo-
res: uel si essent tres, quorum unus pecunias, alius in-
dustriam, & tertius operam & labores poneret. Ex quibus
tertius potest constare modus, quando partim pecunias,
partim labores ponunt.

Ad iustam societatem constituendam tres conditio-
nes requirit Caietanus: prima, ut sit de re licita: secun-
da, ut exponatur capitale periculo, quæ est omnino ne-
cessaria; alias enim esset usura, mutuatio nimirum cum
lucro, cap. pro uestris, de dona. inter uirum & uxorem
&

& §. 1. & 2. in ff. de societ. Tertia ut seruetur iustitia, seu
æqualitas in damno & lucro; quod est difficile, præfer-
tium, cum unus ponit pecunias, alter operas. Dominus
Caietanus, omiſſa Soti hac in parte doctrina, quæ mi-
nus placet, hanc tradidit regulam ad constituendum ius-
tum pretium.

Fieri debet cumulus quidam ex ualore pecuniarum &
laborum atque industria, & secundum hanc proportio-
nem diuidendum est lucrum. Verbi gratia, conueniunt
tres homines in societate: unus ponit mille nummos
aureos: industria totidem ualeat: labores uero æstimā-
tur nummis quingentis: siſſe hos socios lucratos ſuiſſe,
tercentum ducatos, duorum, ſinguli recipent 125.
tertius, 50. Itaque fit quasi unum corpus ex pecunijs &
industria, laboribusq. Adſunt poſtea expenſe, quas unus
uel alter facere poteſt, quibus etiam ſua pars lucri re-
ſpondere debet. Et ut capitale exponitur periculo, ita
& opera exponenda eſt. Poteſt autem capitale manere
ſaluum quando qui illud poſuit, exponeret periculo
expenſas, ſicut alter operas.

Ad æſtimandam operam eius qui ſolam operam po-
nit, hæc tria ſpectanda ſunt: labores, qui tanti fieri de-
berent, quantum daretur ministro, qui eos ſuſcipere:
industria & diligentia: atque pericula quibus ſe ſubij-
cit. Unde, ſi unus poneret 1000. & alius laborem, & in-
dustriam quæ ualere, 500. ſi iſte uelit lucrari tantum
pro 500. ſi amittatur ex capitali ultra 500. non debet
ex ſuo aliquid refundere, cum non accipiat, niſi pro
500. Verum ſi uellet lucrari pro 1000. deberet ſe expo-
nere periculo, aliorum quingentorum, ſi illa perirent.
Quod ſi forte non remaneret niſi capitale, ne qui
poſſuit labores & industriam iniuſte pareretur, de-
beret ei ſatiſfieri ab eo qui capitale poſſuit. Quonia
cum fiat unum corpus ex omnibus, ut eſt dictum, ut ex
que ſocius eſt ſubiectus periculo amittendi pro rata.
Damnum autem, quod poteſt in negociatione, con-
tingere, duplex eſt: alterum lucri, quod ſperabatur:
quod

quod uterque socius patitur, dum nihil lucratur: alterum capitalis, & operum, in quo sentiēdo neutra parte debet conferuare indemne; alias enim fieret iniustitia: quia unus amitteret aliquid, alio existente indemne. Quo fit, ut qui ponit operam damnum pecunie pati non debeat: quare ad uidentum quantum damni quisque pati debet, animaduertenda est lucri participatio, quia in eo quis damnum sentire debet, in quo lucrari uult.

Quid si capitale periret totum a principio, aut paulo post, ita ut nulla aut paruia fieret operum iactura? Respondetur, simpliciter loquēdo, perit ei qui ponit. Ita diuus Thomas, Baldus, Syluester, Angelus, Nauarrus, & est cōmunis opinio: alias enim si quod ei restituentium esset, lucraretur secundum aliquam partem, quæ non esset exposita periculo: & potest capitale in fine esse integrum, operibus tamen amissis. Quod si intercederet pactum, ut capitale sit commune, etiam periculum debet esse commune, ut Sylu. notauit, in uerb. loc. 1. §. 6. quare standum esset pacto, & cōuentioni. Quod si non constaret qua ratione facta esset societas, standum esset consuetudini regionis, & loci.

Quod uero attinet ad lucri diuisionem, si pecunia & opera sint æqualia, & societas dirimenda est, extrahuntur expensæ, & quod eis responderet, & quod restat in duas diuidatur partes. Quod si non sint æqualia, lucrum pro rata diuidendum erit, scilicet secundum quantitatem sortis, quæ consurgit ex cumulo pecuniarum, & laborum. Si uero nolint societatem dirimere, sed partem lucri percipere, eadem seruabitur proportio.

Quod si tres conuenirent, quorum unus pecuniam, alius labores, alius industriam poneret, mercatorum & peritorum iudicio, opera & industria erunt æstimanda, & iuxta taxatum ualorem lucri diuisio erit facienda. Vbi animaduertendum est, quod opera & industria interdum sunt maioris ualoris, quam sola pecunia, §. de illa, Inst. de societ. Vbi etiam habetur,

lu-

lucrum secundum quantitatem sortis esse diuidendum. Ex quibus colligitur, quod si quis pecuniam, & operam apponeret, alter uero pecuniam tantum, ille duas haberet partes. Est autem optimum & sanum Caietani consilium, ut a principio taxetur sortium hoc est, industriae laboris, & periculorum ualor.

Quod si qui ita conuenirent, ut unus daret alteri mille ad negociandum, ut ex tribus lucri partibus unam tantum acciperet, contractus esset licitus ratione locationis, non autem societatis. quia tunc seruanda esset æqualitas. Is enim in hoc casu esset ueluti negociorum gestor, qui isto pretio suam locaret operam.

His ita notatis, nunc quasdam subiiciam conclusiones quibus explicabuntur diuersa quedam, siue quidam casus ad uarias societates pertinentes.

Prima conclusio, exponere pecunias, cum pacto de certo lucro recipiendo a socio, cum periculo capitalis, ex Ioan. Maioris sententia, licet, quamuis Conradus dubitet. Sunt enim hic quasi duo contractus, unus societatis, alter uenditionis incerti lucris; qui contractus iustus est, cum uterque se exponat periculo lucrandi plus, minusue.

Secunda conclusio, quando industria, seu opera est æqualis pecunie, non licet, salua pecunia, pacisci de lucri medietate: liceret tamen, si qui ponit pecunias poneret etiam expensas, quæ essent æquales industriae.

Tertia conclusio, qui ponit pecuniam potest pacisci de toto lucro, si exponat pecunias periculo, & soluat socij labores, & industriam. Est enim in hoc casu locutionis contractus.

Quarta conclusio, qui dat pecuniam potest pacisci de capitalis integritate, & de certo etiam lucro. Hic enim intercedunt quasi tres contractus, unus societatis, secundus affectionis, tertius uenditionis certi lucris. Neque necesse est, ut hi contractus fiant cum diuersis personis, aut diuerso tempore; sed potest fieri unus simplex contractus cum uno & eo

A a dem.

dem. Vnde liceret marito exponere negotiationi uxoris dosem ad lucrum, salvo capitali, si intercedat contractus assicurationis. Ita Nauar. quo pacto intelligit cap. Ad uestram, de don. inter uir. & uxo. Vide Couar. lib. 3. uariarum resolut. cap. 2. nu. 4. Verū cauendum est, ne sit usura palliata: & pecunia danda est ei, qui uere negotietur, quia ubi non est negotiatio, est palliata usura, esset enim mutuum sub societatis specie: & ut seruetur iustum pretium; & ita tantum dari debet, quantum daretur si isti contractus fierent cum alijs personis. Quo fit, ut liceat etiam assicurare partem capitalis, quæ pars alteri lucraretur, non autem ei, qui eam securam reddit.

Quinta conclusio, consuetudo illa quæ uiget quibusdam in locis, ueluti in Germania, ut dentur centum mercatoribus seu reip. & recipiantur quinque, salvo capitali licita est, si resp. uere negotietur, aut in censum sumat, super bonis publicis, præsertim ratione personarum, quarum resp. curam suscipere uideatur, ut sunt uiduæ, pupilli, & aliæ miseræ personæ: & saltem hæc consuetudo saluari potest ratione lucri cessantis. Et quamuis istæ personæ, quæ dant pecunias, non intendant contrahere societatem, ipsa tamen resp. id intedit.

Sexta conclusio, societas cū periculo uitæ, ut si quis daret centum ducatos, ut recipiat decem in annum donec uixerit, ex se, non est mala, sed uidetur damnata in bulla Pij V. de censibus, & expresse in bulla Pauli 4. de societate officiorum.

Septima conclusio, societas, quæ Italice dicitur, a godere, e godere, cum datur certa pecunia, & accipitur domus, uel aliquid aliud utendum, ex se, est illicita, est enim mutuo dare, & aliquid recipere: Verum posset fieri licita per contractum de retrouendendo; eo modo, quo supra diximus.

Octaua conclusio, societas omnium bonorum, quando aliqui omnia bona, præsentia & futura, & ea exponunt lucro, & damno, est licita, si omnia sint æqua-

æqualia, scilicet, bona præsentia, & spes futurorum; si uero non adesset æqualitas, esset illicita. Vide Couar. lib. 3. uar. res. cap. 2. num. 5.

Nonæ conclusio, licet legare pecuniam alicui ecclesie, ut exponatur perpetuæ negotiationi, ad soluendos ministros. cap. Per uestras, de donat. inter uirum & ux. sed prætaretur constituitur perpetuum censum.

Decima conclusio, si Ioannes deberet Petro centum, & Antonius Ioannis amicus Petro daret quingenta per sex annos, ut Ioanni debitum remitteret, & ex eorum lucro Petrus suum recuperaret, si fiat societas, exponendo capitale periculo, utique licebit, secus esset merum mutuum.

Vndecima conclusio, animalium societas uarijs modis fieri potest.

Primo, per modum locationis, ita ut sit conductio ex parte recipientis, qui aliquam lucri partem recipiat, quod licebit, si hæc conditiones seruentur: nimirum ut locans suscipiat super se periculum, & locatarius non teneatur, nisi de lata culpa: & ut non sit ficta locatio. Posset etiam locans pacisci cum locatario de periculo animalium, sed tantum detrahendum esset de pensione, quanti æstimaretur illud periculum.

Secundo, potest dari certa merces pro animalium custodia, ita ut lucrum sit totum eius qui dat animalia.

Tertio, possunt dari animalia per modum locationis non puræ, hoc pacto. Ut si quis daret alicui monasterio suas oves donec ipse uixerit, etiam si perirent, cum certâ annua pensione, ita ut post mortem sint monasterij, qui contractus ex se, pro licito haberi debet, cum utraque pars se exponat periculo.

Quarto, per modum contractus mutui, seu contractus retrouendendi: ut cum dantur tot ouium capita, ut post aliquot annos totidem reddantur, & tunc debent seruari conditiones mutui, & contractus retrouendendi: de quibus, nihil in præsentia nobis dicendum est. Postremo, per modum societatis, quando unus dat

armenata, & alius ponit industriam & expensas; de quibus societatis priuatim agunt Summistæ: & tunc seruari debeant quæ supra diximus de conditionibus necessarijs ad societatem iustam. Vt ecce, si quis daret decem equas in quinquennium hac lege, ut alius ponat labores & industriam, & singulis annis recipit certum lucrû, sed in fine quinquenij restituatur decem æquæ; quæ societas est illicita, nisi adsint duæ conditiones.

Prima, ut capitale non saluetur in quocunque euentu; sed secundum communem, & ordinariam uiam.

Secunda, ut de pretio minuatur aliquid ratione securitatis capitalis, ex qua parte grauatur socius. Quando autem id quod datur in societatem est fructiferû, saluo capitali, licet aliquid accipere, sed non sine suspitione usuræ. Vt etiam accidit, cum res emitur ab aliquo, & statim eidem datur in societatem. Licet autem dare alicui equum, uel bonem, hac lege, ut lucrû sit commune, & ut animal pereat danti, ubi cauendum est, ne pro ueteri animali debeat restitui non uetus. Quod si negotiantis culpa periret, aut lucrari cessaret, teneretur ad restitutionem lucri, & ualoris animalis.

Atque de societatis uniuersæ hæc dicta sufficiant de quibus, quæ priuatim docentur, legenda sunt apud Summistas, nunc aliquid speciatim de ijs, quæ sunt Romæ, quarum iustitiam non intellexit Sotus, unde factum est, ut eas damnauerit.

Animaduerte igitur Pontificem habere Romæ non nulla officia, magni redditus: quæ, cum Pontifex pecunijs eget, uendere consueuit. Et quoniam unus non habet totum ualorem, alios adsciscit socios; ipse autem officialis nominatur: & omnes pro rata, officij fructus percipiunt, quamuis officialis, qui solet in officio laborare, aliquid amplius ratione sui laboris percipiat. Possunt hæc officia renunciari, etiamsi quis ægrotet, modo superuiuat 40. dies: alias enim amittitur pretium, quo emptum fuit officium per obitum. Hæc officia solent reddere decem, & duodecim pro centina-

rio.

rio. Huic societati Paulus 4. apposuit has conditiones.

Prima, ut non fiat nisi in curia Romana: quæ conditio non est per se necessaria: quia posset etiam fieri in alijs officijs secularibus, & in alijs locis.

Secunda, ut officialis soluat mediam partem pretij, & reliquam socij: neque ista est per se necessaria: posset enim officialis soluere minorem partem: sed additur ad peccata uitanda.

Tertia, ut socii habeant duodecim pro centum; quia tunc officia reddebant; & hæc est necessaria; quia tantum debet accipi, quantum officium reddit, & non amplius. Solent autem hæc societates uarijs modis contrahi quos hominum auaritia excogitauit.

Primo, inter officialem & socium fit contractus coniunctus cum sorte, per sex menses, intra quos, si intercedat mors non uolenta socius amittit capitale, si uero officialis moriatur, capitale restituit, de quo restituendo officialis cautionem dat: sed socius debet officiali monere 15. dies ante terminum sex mensum: quod si non faciat, & officialis moriatur, suam amitti sortem.

Rursus socius addere solet pœnam, ut si intra illos 15. dies officialis non restituat, duret societas, sine periculo amittendi capitale. Et cû redditus isti sint incerti, cum modo maiores modo minores sint, per contractum locationis introductum est, ut dentur 12. pro centum. Atque hic modus est licitus: tum quia approbatus est a Pontificibus: tum etiam, quia est uera societas, cum ambæ partes suas exponant pecunias, & sese periculo subiiciant.

Secundo, solet hæc societas per modum locationis hac ratione fieri, cum non intercedit contractus a principio, sed iam celebrato contractu ab officiali, accedit aliquis ad ipsum, & petit, an uelit se in socium recipere, datque ei pecuniam sub illis conditionibus supra positis. Et hic etiam modus est licitus.

Tertio, cum adsciscitur socius ab officiali intercedit tertia persona, hoc modo. Est aliquis qui indiget pe-

A a 3 cunius,

onus, quas petit ab alio, qui non habet officium: is, qui dare uult ſuas pecunias accedit ad officiale, a quo petit, ut ſibi commodet officium, ſeque obligat ad eum indemnem reddendum, & in ſe periculum ſumit, ac etiam lacrum, quod ex forte accipitur. Quare hic duo intercedunt contractus, unus inter eum cui commodatur officium & officialem: alterum inter officialem & eum, qui pecunias accipit.

Hic modus ex ſui natura eſt licitus: ſi hæc duæ conditiones omnino neceſſariæ adſint.

Prima, ut adſit locus, ut iſte poſſit admitti in ſociū, ad mediā partē officii: alias enim nulla eſſet uenditio.

Secūda, ut nō exigatur plus, quā officiū reddit: interdū. n. nō reddit, niſi 7. uel 8. & accipiunt 12. Neq. excuſantur, qđ neſciāt, quantū reddat, quia id ſcire poſſunt. Et eſto tantundem reddat, adhuc nimis recipiunt, cū magis ualeant certa, quam incerta: ut omitam, quod alias in ſocietatem intrare nolunt, niſi iſta certa dētur.

Tertia, is qui locum præbet, non poteſt pro hoc aliquid accipere, eſſet enim uſura, cum ſine ullo periculo mutuet, ſeu commodet. Errant etiam, qui anticipatam ſolutionem accipiunt.

Et quod attinet ad illam conditionem pœnalē, poſſet eſſe uſuraria, cum non apponitur, ut re uera reddatur capitale: & quod hac ratione non apponant, ex eo patet, quia ſi reddatur capitale, nō recipiūt. Similiter, ſi ſine culpa reddi nō poſſet, nō liceret fructus ſine periculo, currēte ſocietate, percipere. Cū nemo debeat pari pœnam ſine culpa. Quod ſi ſolum apponatur, ut ſuū capitale recipiatur, & ex culpa non reſtituatur, non eſt improbanda.

Denique, illa conditio de locatione, ſolet eſſe iniuſta: tum quia officia, ut diximus, non tantum reddunt: tum quia plus ualent. 12. certa, quam 13. incerta. Atq; de his ſocietatibus hæc pro noſtro iſtituto dixiſſe ſufficiat, de quibus alias ſaumente Deo ex profeſſio, ſufius & clariuſ ſcribetur.

De

De montium inſtituta, & ſpecialim de monte pietatis.
Quæſtio LV.

Quod attinet ad montem, qui pietatis uocatur, de quo eſt maior dubitatio, ab hinc multos annos multis in locis iſtitutus, cum hunc contractum nonnulli impietatis damnent, placuit de eo in hoc noſtro traſtatu aliquid ſcribere, ut uideamus, an ex eo ulla reſtituendi naſcatur obligatio. De huius ergo contractus iſtitutione, nomine, definitione, legibus, atque iuſtitia, paucis priore loco agemus.

Iſtitutionis cauſſa hæc fuit; eum pauperes ſæpe numero egeant pecunijs, & non inueniant aliquem a quo etiam cum pignore mutuari poſſint; uiri quidam piſi monuerunt fideles, ut cumulum pecuniarum facerent, quibus pauperum neceſſitati, pignore dato, ne forte quod mutuo accepiſſent, non reſtituerent, ſubueniretur. Finis ergo fuit ut pauperibus conſuleretur. Et quia iſta pecunia a multis in unum locum collecta fuit, ideo dicitur mons: & quia colligendi cauſſa fuit pietas, ideo pietatis nominatur. Cæterum, non ſolum ex pecunijs, ſed etiam ex alijs rebus, ut ex frumento, & alijs fructibus fieri poteſt. Habemus ergo conſcientem, ſinalem, ac materialem huius montis cauſſam. Bius forma conſiſtit in quibuſdam conditionibus, ac legibus, quas ſtatim recenſebo, ſi prius hunc montem ex cauſſis numeratis deſcripſero.

Mons pietatis eſt certa pecunia uel quodcumq; mutabile congregatum, & mutationi indigentium cauſa expoſitum: uel hoc modo, eſt ſumma rerum pecunia eſtimabilium a rep. uel alijs congregatarum, ex quibus pauperibus datur mutuo gratis.

Poteſt autem hic mons tribus fieri modis.

Primo a priuata perſona, quæ ſua bona in hunc finem exponeret; dando eorum dominium monti, aut illud apud ſe retinendo.

A a 4 Se-

Secundo, fieri potest a pluribus, qui in eundem finem aliquid ex suis bonis in commune conferrent.

Tertio, ab ipsa repub. & communitate, ut si avaritiam uel aliqua eius pars in hunc conuerteretur usum. Conditiones, & leges huius mentis solent esse istæ.

Prima, ut detur certa pecunia certæ personæ eam mutuo petenti, pro certo tempore.

Secunda, ut non detur nisi accepto pignore, quod aliquid amplius ualeat, & hoc ad cautelam, ut pecunia restitueretur.

Tertia, ut qui mutuum accipit aliquid soluat, non pro mutuo, ita ut cedat in utilitatem eius, qui montem fecit, sed ad alios ministros, qui moribus bona curant, & monti inferuiunt: quod factum est, ne, si ex bonis congregatis his ministris satisfaceret, mons deficeret.

Quarta, ut transacto tempore, si pignus non recuperetur, subijciatur hæc, & cumulus instauretur, & conferatur.

Circa has conditiones, & montis iustitiam omnes Doctores conueniunt in duobus: primum, non licere quicquam accipere ratione mutui; deinde posse aliquid recipi ratione obligationis mutuandi, tantum nimirum, quanti ista obligatio ualeret.

Differunt autem, an possit aliquid recipi ratione expensarum, & aliquid amplius, quam obligatio, meretur, quod de facto recipitur: de qua re variae sunt scribentium opiniones, quas recensere nihil est nunc necesse; sed breuiter, quid sentiendum sit, quibusdam dictis statuam, si prius, quid concilium Lateranense, sub Leone X. sessione X. hac de re statuerit, breuiter adnotauero. Cum ergo magna esset de hoc contractu inter doctores altercatio, citatum concilium hæc super hac re tradit.

Primum, hunc montem, ante illud tempus fuisse approbatum a Pontificibus, nimirum, a Paulo II. a Sixto VIII. ab Innocentio II. ab Alexandro VI. & ab Iulio II.

Secundum, hunc montem esse licitum, si nihil recipiatur,

piatur, præter id, quod pertinet ad expensas, quæ sunt necessariae ad montis indemnitate, & conseruationem.

Tertium, statuit hoc opus esse laudabile, & concionatores debere fideles ad illud hortari: cuius rei causam etiam indulgentias concessit.

Quartum, quod multo melius esset, si ultra sortem nihil reciperetur, sed aliquis construeretur census, quos aliqua ex parte ministrorum laboribus satisfaceret.

Quintum, ex communicantur qui contra docere, dæspicere, uerbo, uel scriptis ausi fuerint.

Vt autem, quæ dicenda sunt facilius percipiantur, animaduertendum est, rationem naturalem dicere, ut mons, pro hæc mutatione, nihil damni sentire debeat, sicuti si aliquis priuatus homo cuiquam commodaret nihil damni inde sentire deberet: eadem quoque ratio dicat, ut ratione mutui, quod reuera in hoc contractu intercedit, nihil accipi possit; ita ut monti nihil inde accedat. Quare, tota ratio accipiendi fundatur in expensis, & in obligatione ad mutuandum. Quo fit, ut quam minimum accipi potest, accipiendum sit: & ideo pauci deberent alij ministri, & moderatis expensis. Sed iam, quid de huius montis iustitia tenendum sit, quibusdam dictis explicemus.

Primum dictum, ex ignorantia & malicia ministrorum huius montis, potest in eius usu contingere aliqua iniustitia: quod etiam in rerum sacrarum administratione usu uenire solet. Ex hoc itaque capite montium usus alicui expositus est periculo. Nec propterea hic pius usus est damnandus, ut aliqui faciunt, ac proinde de montis huius institutione nihil curant.

Secundum dictum, si quid amplius acciperetur, præter id quod ratione expensarum & obligationis debetur, esset usura. Quoniam aliquid acquireretur ratione mutui, quod ad usuram pertinet.

Tertium dictum, optimum esset consilium statuire, aliquam pensionem, huc censum ex bonis recipi aut eorum,

rum, qui montem erigunt, quibus ministri vel ex toto, vel ex parte, ut Pontifex ait, sustentarentur: quia hac ratione omnis tolleretur dubitandi ratio, atque vltura species.

Quartum dictum, ad huius montis conseruationem & vsum, licet aliquid accipere ultra sortem principalem, tantum nimirum, quantum satis est pro expensis & oneribus huius officij, idque nullo modo est damnandum: & contrarium asserere est omnino periculosum: ac proinde Caietani, & Soti opinio, qui contra sentiant, nullo modo est defendenda: quod his rationibus probatur.

Primo, ex determinatione Leonis X. & aliorum Pontificum, quos in sua bulla idem Pontifex citat. Neque ualet, quod Caietanus ait, Pontificem in hoc potuisse errare, cum non sit materia de fide: quia hoc pertinere omnino ad quaestionem de moribus, hoc est, ad decernendum an aliquid sit peccatum nec ne, in quo genere Pontifex errare non potest, ut est communis, & certissima Theologorum doctrina, ut in nostra ad Theologiam Introductione li. 5. docuimus. Nec etiam ea quae Sotus ad hanc auctoritatem respondens ait, omnino placent; in quorum confutatione immorari nolo, cum mihi de hac re, in praesentia, non sit latius disputandum.

Secundo, ad montis usum necessarii sunt ministri, ad conseruandum bonorum cumulum, ad dandas, & recipiendas pecunias, ad conseruanda pignora intacta, ad scribendum, & ad nonnulla alia opera necessaria exercenda, qui ministri suae sunt mercede digni: hanc mercedem quis soluere debet? non ille qui instituit, cum non parum faciat, dum se suorum bonorum dominio, aut saltem vsu, priuat: ij igitur in quorum utilitatem & commoditatem hoc opus cedit.

Confirmatur haec ratio, ista pecunia conseruatur in utilitate pauperum, cuius pecuniae saltim habent dominium in directum, nimirum usum; & si periret aut minueretur, in eam danum cederet, ergo rationi consentaneum est, ut ipsorum,

rum impensis conseruetur: cum qui sentit commodum debeat etiam sentire incommodum. Quare, si ministris solueretur ex cumulo, tandem mens deficeret, non sine pauperum detrimento; quam rationem conatur Sotus diluere, sed non bene diluit.

Tertio & ultimo, ut multas alias rationes nunc omitam, liceret dare pauperi rem aliquam, cum hac obligatione, ut eam in suam utilitatem conseruaret: at non potest assignari melior modus ad hoc faciendum, quam is, qui conseruatur in vsu huius montis, igitur: ut omitam, quod sicut obligatio, ad mutuandum est pecunia aestimabilis, ut aduersarij etiam fatentur ita, & conseruatio istorum bonorum, quae non sit instituentium causa, sed pauperum, qui profecto huic conuentioni cum ratione consentire debent. Atque de hoc monte satis: nunc de montibus, qui erigi solent ab aliquo Principe, & speciatim Romae a Pontifice sunt erecti, aliquid eadem breuitate dicamus.

Principes ergo, uel aliqua resp. seu communitas habet loca fructifera, seu redditus super certis rebus; ut, sunt redditus doganae, gabelle, lacus, & cetera. qui cum pecunijs indigeant, aut ex toto, aut ex parte hos redditus uendunt, & dant certam pensionem, pro certa pecuniarum summa, ut 7. 8. 10. uel 12. pro centinario. Qui redditus uenditioni expositi, dicuntur montes, & a rebus super quibus imponuntur, interdum nomen sortiri solent; atque etiam aliunde.

Hi montes tribus potissimum modis sunt. Alij sunt perpetui ex omni parte, cum neque qui vendit, neque qui emit potest redimere, & ita transeunt ad haeredes. Talis est mons Fidei Romae, qui reddit 7. pro centinario. Alij sunt irredimibiles ex parte constitutentis montis, sed perirent cum vita ementis: ut est mons Romae, qui dicitur, Recuperationis, qui dat 15. pro centinario. qui duabus conditionibus est institutus. Prima, ut per tres primos annos non vacet, sed transeat ab haeredes: Secunda, tertio elapso anno potest uendi, & renuntiarimodo,

modo, qui renuntiat sit sanus, & superuiuat quadraginta dies. Alij redimibiles ex parte montis, seu uendunt, sed non ex parte ementis, qui dat 10. pro centenario. Hi omnes montes ex se sunt liciti, nisi aliunde fiant mali: ad quorum iustitiam hæ conditiones sunt necessarij.

Prima, ut uere existant isti redditus, qui uenduntur.
Secunda, ut mons non sit oneratus, ut vendantur, ultra id, quod reddit.

Tertia, ut pereunte monte, pereant etiam redditus sui per monte fundati. Quod si uendens obligaret se in quocunque casu ad soluendum; tunc qui emit deberet plus soluere, propter illam obligationem.

Quarta, ut pretium sit iustum; unde minus accipi debet in censu perpetuo, quam in redimibili. Iustum autem pretium censeretur illud, quod esset a Principe constitutum, vel quod communi usu esset introductum, & approbatum.

Vltima conditio, quæ est potius admonitio, pro eo, qui uendit, ut sine uigenti causa non constitatur mons: quia montium constitutio cedit in damnum successorum, cum redditus communes minuantur. Ut etiam omittant, quod datur occasio hominibus ad artes; & negotia deferenda, dum habent occasionem lucrandi sine labore, huiusmodi redditus emendo.

Vbi nota, quod non potest plus accipi, quam mons reddit, unde si exempli gratia, non redderet 10. pro centum, ut a principio reddebat, non liceret 10. accipere, nisi quando ita contractum esset, ut non posset plus accipi si plus reddidisset.

Rursus nota, huiusmodi montes solere vendi, & quidem plures, quam empti fuerint: unde, qui emptus fuit centum, solet vendi centum, & quinquaginta: quod non est iniustum: licet enim ratione locorum temporum, & ueritatis venditorum augere pretia: non tamen liceret plus vendere, quam eo tempore vendantur. Sed de his hæcenus: nunc de restitutione faciendâ ratione usuræ, de qua sæpe facta est mentio, dicamus.

De

De restitutione eorum, qua ex mutatione iniusta, sine per usuram acquiruntur. Quæstio LVI.

IN hac de restitutione ab usurario faciendâ disputatione, primum quibusdam conclusionibus uniuersaliter docebimus, quando usura committi solet: postea priuatim alijs conclusionibus, qua ratione usurarius restituere debeat, statuemus. Potest autem usura duobus modis accipi; primo, pro re, seu lucro, quod per usuram acquiritur: altero, pro peccato ipso. Si primo summaatur modo, sic describitur.

Usura est, quidquid acquiritur ex pacto, vel ex spe præcedenti. Quæ descriptio colligitur ex can. Usura, 14. quæst. 3. Si secundo, hoc pacto definiri solet. Usura est uoluntas capiendi ultra sortem lucrum aliquod temporale, vi & causa mutui principaliter.

Supponimus autem hoc loco, usuram esse malam, & contra omnem legem, naturalem, diuinam, & humanam, quidquid Iudæi, Græci, Albanenses Bucerus, & Lutherus senserint, & in eius laudem Speronus scripserit: de qua re, non est hic disputandi locus. Ad ipsas igitur conclusiones accedo, quibus, quando hoc vitium committatur, generatim demonstrabo.

Prima conclusio, si quid ratione mutui ultra sortem accipiatur, modo sit pecunia æstimabile, est usura. Doctrina est certissima ex definitione usuræ. Id autem dicitur pecunia æstimabile, quod communiter ab hominibus vendi solet: ut sunt, bona fortunæ, obligationes, exemptiones, & opera.

Secunda conclusio, ratione mutui accipere aliquid, etiam ex pacto, quod non sit pecunia æstimabile, non est usura. Hæc est communis doctrina. Illud uero dicitur non esse pecunia æstimabile, quod pecunia uero non solet, sed beneuolentia potius conceditur: ut, amicitia, beneuolentiæ conciliatio, res spirituales, & quæ ad laudem,

dē, honorē, oblectationē & ad actus virtutum pertinē, modo ex illis, ab aliquo lucrum quæri non solet.

Tertia conclusio, qui aliquid ultra sortem ex grato animo accipit, etiam si sit pecunia æstimabile, non committit vsuram. Patet ex ipsa definitione, quia nō accipit causā mutui.

Quarta conclusio, ex accidenti potest aliquid ultra sortem accipi, sine vsura quod restituendum non erit. Vt ob lucrum cessans, ob damnum emergens, & ob aliquem euentum, ut si restitueretur acceptum, eo tempore, quo plurius valet, ob pœnam appositam contractui mutui, & ob sortem cum mutuo mistam: vt si mutuare tibi centum, vt post decem annos restituas centum, & quinquaginta, si vixero, sim minus, illa cētum sine tua.

Quinta conclusio, quando ex mutuo perciperetur damnum præsens, vel quasi præsens, & probabiliter futurum, liceret de eo pacisci, non autem, quando esset contingens, nisi sub conditione, quando acciderit. Quod si quis libere sine pacto mutuauit, licet damnum postea percipiat, non est, a mutua ratio sarcinendum, nisi ex liberalitate.

Sexta conclusio, quando quis rogatus, siue coactus mutuat, potest pacisci de lucro cessante, his stantibus conditionibus. Vt pecunia sit exposita negociationi ut: qui mutuatur non habeat alias pecunias, quibus possit negociari, ut lucrum sit probabiliter venturum; Ei autem, qui sese offerret ad mutuandum, id non liceret. Quod illi liceat, cum illis conditionibus, recentiores scriptores communiter docent, ut Adrianus, Conradus, Syluester, Caietanus, Medina, Nauarrus Couarruias, & multi alij, quos hic auctor citat. Sunt enim pecuniæ ueluti instrumenta negociatoris: instrumenta autem sue artis locare licet. Hęc doctrina cum his limitationibus intelligenda est.

Prima, ut non exigatur totum lucrum, quod mutuator sperare potuisset, sed detrahendæ sunt expensæ, labores, & pericula.

Secunda, ut ipsum lucrum non sit fictum. Sed uerum & certum.

Tertia, ut non sit animus, lucrandi per mutuum, sed ut quod accipitur, re uera accipiatur pro damno.

Addunt alij, quod non recipiatur compensatio ante tempus: non teneatur mutuare gratis: absit scandalū, & quod id mutuatario manifestetur.

Septima conclusio, potest gener, sine obligatione ad restituendum, percipere fructus agri dati in pignus ratione dotis non solutæ, non computando eos in sortē principalem. Ita decernit Innoc. cap. Salubriter, de vsuris. Cuius determinationis uariæ redduntur non bonæ rationes, sed hæc uidetur commoda; quia isti fructus dantur pro onere alendi uxorem, & pro emolumentis, quod salua dote, sua industria maritus lucrari potuisset, si dotem habuisset: & quia in hoc casu intercedit quasi pactum de retrouendendo; qui fructus percipi possunt, etiā si pactū non intercessit, etiam si maiores sint, quam mariti onera, & etiam si gener soluendi dilationem dedit.

Quæ pontificia determinatio, non ex favore, causæ dotalis, sed ex natura ipsa procedit; ac proinde ista determinatio locum habere posset in alijs similibus casibus, ut contra Fortunium docuit Couarruias.

Ex quibus inferres, posse uiduam ante annum recipere pensionem ab hæredibus, & post annum etiam, tum ratione lucri cessantis, tum ratione pœnæ, quia nō restituitur dos: tum ratione tacitæ promissionis. Solent autem dari decem pro centum.

Octaua conclusio, mutuator potest recipere pignus ad securitatem, ni tenebatur mutuare, aut mutuataris sine illo uiuere commode non posset. Deut. 24. non tamen potest percipere fructus, nisi computet cum sorte, si pignus sit ipsius mutuatarij; secus si esset mutuatius, qui hac ratione rem suam recuperasset, a mutuatario iniuste possessam. Quare, ex se tenetur fructus perceptos restituere. Est communis doctrina, & patet ex de-

definitur usurę. At uero pheedatarius potest fructum percipere, non computando in sortem: quod est uerum, non solum de Ecclesia, sed etiam de quavis alia persona, si tamen fructus excederentur onera pheedatarij, excessus computandus esset in sortem.

Vbi nota, hanc esse pheudi naturam, ut si detur in pinguis domino directo, dominus possit fructus percipere, & cum hoc onere suscipitur a uasallo, qui eo tempore, quo res est sub pignore liberatur, ab onere ex pheudo suscepto: quę conditio, fructuum percipientorum, non ponitur in emphyteusi, Lege Conradum, quęst. 32.

Nona conclusio, si tutor, cum potuit, non exposuit lucro pupilli pecunias, ad quod faciendum a lege iubetur, tenetur restituere pupillo fructus, quos percipere potuisset. Ita Syl. & Tab. uer. usura. Non tamen licet tutori acquirere per usuram, quod nonnullę leges permittunt.

Decima conclusio, legatarius non potest recipere fructus legati, quando legatum non statim soluitur, si potest legatum recipere, & non recipit: quod si testator præciperet ut fructus, uel certa pensio interim daretur donec legatum solueretur, iure percipi & retinere possit.

Vndecima conclusio, qui mutuaret hostibus iniuste rem occupantibus, licet possit peccare mortaliter, tamen non teneretur restituere: quia potest retinere ratione damni illati: quod si aliter rem recuperare non possit, & sine scandalo faceret, nullum esset peccatum. Quare, tunc liceret hostibus mutuare, cum eis furasfas esset. Hosti uero iuste inuadenti, minime.

Duodecima conclusio hæc mutuatio, cum sorte mista, do tibi centum, per decem annos, ut si alteruter moriatur ista transeant ad hæredes, si uero ambo superuixerimus, debeas mihi restituere centum, & quinquaginta, potest esse licita, si ambo in hanc conuentionem consentirent, & mutuator non obligaret mutuatarium.

Quia

Quia in hoc casu nihil reciperetur ratione mutui, sed hic contractus lege pontificia factus est illicitus.

Decimatercia conclusio, si post tempus reddedi mutuum, mutuator damnum patiat, potest aliquid recipere, dum modo id mutuatarium moneat, & non possit aliunde pecunias, sine usura accipere; Sed hoc postremum, ut ait Syluester, solum ex æquitate requiritur.

Decimaquarta conclusio, Qui mutuatur rem, quam sperat plus ualituram eo tempore, quo reddetur, uel id intendit, est usurarius, & si contingat, tenetur restituere: si uero ex caritate mutuet, nõ ita. Nec etiam qui mutuatur uerbi gratia frumentum ratione pretij currentis, ut restituatur tantum, quantum æquiualeat pretio, etiam si maior quantitas reddenda sit, quia idem est, ac si frumentum mutuuum datum fuisset.

Potest etiam dari uetus frumentum ut recipiatur nouum, si probabile est, quod possit plus, & minoris ualere, habita ratione noui, quod plus ualere solet; id que præsertim si mutuatur seruaturus erat. Ita Couar. lib. 3. uariatum resolut. capi. 3. nu. 6. Non tamen liceret dare uetus uiciatum, ut redderetur nouum. Quare ut mutuatarius debet reddere idem specie, quantitate, & qualitate, ita mutuator eodem modo recipere tenetur. Nemo enim potest mutuo dare cum obligatione reddendi rem meliorem. Quare, si quis obligaret ad reddendum eo tempore, quo plus ualeat, esset usura. Quod si nõ sit determinatum tempus, potest sine iniusticia repeti, quando plus ualeat, quod tamen esset hominis auri: secus autem, si noluit recipere, quando minus ualebat, quia tunc teneretur restituere, pro ratione facti augmenti. Quod autem attinet ad pecuniam mutuo acceptam, si facta sit mutatio. Si mutuauit cum pacto reddendi in eadem specie, eadem reddenda erit: idem dicas in contractu uenditionis, si fuit pactum de tali pecunia soluenda. Si pecunia mutata fuisset, ratione materię & poderis, & non in ualore, potest restituere quã uoluerit: si uero mutatus est tantum ualor, & dominus

B b con-

conseruaturus erat, potest recipi cum illo augmento, non erat conseruaturus, tantum quantum dedit recipiens. Lege Nauarrum tract. de camb. num. 48. & 49. & Dida cum lib. de collat. numis. cap. 7. §. un. Omnia, quæ in hanc unam conclusionem contulimus, pertinent, ad illam dubitationem, an aliquid amplius liceat recipere ratione euentus.

Decimaquinta conclusio, mutuare aliquid sub hac conditione, ut transactio tempore, ni fiat restitutio, aliquid soluatur per modum poenæ, non est illicitum, etiã si mutuator nihil damni percipiat, modo intercedat mutuarij culpa, id est quod sua culpa non restituat: quamuis in foro exteriori cogereetur soluere, etiã si non adesset culpa, quæ minuenda esset, si quid restitutum fuisset.

Decimasexta conclusio, si quis inuitatus a creditore, ut ante tempus soluat debitum, de quo aliquid remittet, si id ratione damni accipiat, non est usurarius, secus, si ut illud lucraretur ratione temporis. Ut si mihi deberes soluere centum in fine anni, & tibi remittere quinque, si prius solueres. Ita Coaradus, questio. 66. Conclus. prima.

Decimasextima conclusio, cū uenditur possessio, & nō soluitur pretiū sed interim datur aliqua pensio, ut quattuor, uel quinq. pro centū, si sit uera uenditio, ita ut res pereat emptori, contractus est usurarius: si uero esset imperfecta, & inchoata uenditio, ita ut res periret uenditori, ac si esset locatio quædam, non est usurarius.

Decima octaua conclusio, si quis daret centum, ita ut non posset repetere, & acciperet agrum, ex quo perciperet fructus, non esset contractus mutui, in quo potest repeti, quod est datum, sed contractus de retrouendendo, & licitus, si danti pecunias res periret, ita ut dominium transeat in ipsum. Atque de his conclusionibus, hætenus quibus omnes fere explicuimus casus, nisi speciatim, saltem uniuerse, qui possunt incidere in hæc

satis

satis amplam, & implicatam de usura materiam. Nūc alia disputatione docebimus, quæ ratione, tum usurarius, tum participantes, & qui ad usuram petunt, restituere debeant.

De modo restitutionis faciendæ ab usurario, & a participantibus in usura crimine.

Questio LVII.

Qvod igitur attinet ad modum quo usurarius & participantes in usura uitio restituere debent, omni remota contentione, quid sentiendum sit, quibusdam conclusionibus hoc ordine complector. Primum demonstrabo, an transferatur dominium earū rerū, quæ per usuram datur: dein de quid restitui debeat: de alienatione facta ab usurario: de eiusdem testamento: de eius hæredibus: de participantibus: de iis qui aluntur ab usurario, seu de eius familia: de usurario mentali; & de accipientibus ad usuram: de primo, ita statuo.

Prima conclusio, earū rerū quæ usu nō consumuntur, non transfertur dominium per usurarum solutionem. Doctrina est communis Alexandri, Aluifiodorensis, diui Bonauent. diui Thomæ, Maioris, & aliorum multorum: quia quod causa mutui datur, non datur gratis. Idem dicas de rebus quæ usu consumuntur, quas ratione iniustæ acceptionis usurarius restituere debet; etiã si qui soluit, dicat se uelle transferre dominium, idque iuret, si ratione mutui soluat.

Secunda conclusio, usurarius uerum habet dominium earum rerum, quas sibi emit pecuniis per usuram acquisitis: conclusio est certissima, quæ communiter traditur, & ita non eget probatione.

Tertia conclusio, ista omnia bona, siue sint accepta per usuram, siue empta ex usuris, remanent hypothecata, seu obligata restitutioni: sed illa, obligatione reali, hæc uero obligatione personali: quo etiã modo obli

B b 2 gata

gata sunt, quæ iusto titulo usurarius possidet. Ex quibus colligitur, usurarium debere restituere, non solum quæ apud se habet, quæ non sunt consumpta, sed etiam quæ sunt consumpta, pro eorû pretio. Doctrina est certa, & communis, quæ nulla probatione indiget.

Quarta conclusio, usurarius tenetur restituere pro omni damno, & lucro cessante. Quare, si quis debet ratione usuræ soluere usurario centum, quæ alias daretur in censum, usurarius deberet satisfacere pro hoc lucro cessante: sed semper oportet expensas, & labores detrahere. Ita Sotus lib. 6. quest. 1. ar. 4.

Quinta conclusio, usurarius debet etiam restituere fructus ex re perceptos, si fructifera erat, laboribus & expensis demptis: non tamen eos fructus quos ex privata industria percepit, quos non percepisset dominus: similiter nec id, quod ex re non fructifera sua diligentia lucratus est: agrum uero, usuris emprû, & fructus inde perceptos, non tenetur restituere, licet ista sint restitutioni obnoxia, ut diximus, & patet ex cap. Cum rinde usur. ubi, dicitur usurarij possessiones esse uendendas. Ex his colligere licet, bona quæ per usuram accepta fuere, nunquam posse præscribi, cum non intercedat bona fides.

Sed peteret hoc loco quispiam, quid dicendum sit de alienatione bonorum facta ab usurario, an teneat, de quo unica conclusione, quid tenendum sit statuam.

Sexta conclusio, bona quæ usu non consumuntur, non possunt ab usurario alienari: si uero consumuntur, tenet alienatio, si habeat alia bona, unde restituat: etiam si postea factus sit impotens ad restituendum; ut si dedisset dotem filix: Quando autem, non haberet, unde restitueret, alienatio non ualeret: Quod Sotus, loco citato, restringit ad contractum non onerosum; ut si gratis alienasset. Quod si contractus esset onerosus, & qui emit bona fide emit, & pretium dedit, res empræ non esset restituenda, Ita Sotus, & Couar. Secus, si scilicet rem esse restitutioni obnoxiam. Quando gratis

alie-

alienat, & non habet unde restituat, alienatio non tenet. Regula igitur hæc esse potest, ut animaduertatur, an per talem alienationem reddatur impotens ad restituendum. Quare optimum est consilium, ut nemo contrahat, cum illic, de quibus est dubium, an quæ habet, sint aliena, & restitutioni obnoxia. Sed quid dicendum est de alienatione per testamentum?

Septima conclusio, testamentum factum ab usurario penitente, sine cautione, iure canonico non tenet. cap. Quamquam de usur. lib. 6. Unde nec codicillos, nec donationes causa mortis, nec legata ad pias causas facere usurarius sine cautione, potest.

Quæ constitutio obligat etiam Iudæos existentes sub principe Christiano, ut Couar. Alexan. & Decius tradunt, licet Alciatus, Aretinus, & alij contra sentiant. Obligat etiam eos, qui faciunt usuram in emptione, & venditione, cap. ad nostrum, de empt. & vendit.

Item hæc constitutio ualeat, etiam si tempore mortis artem feneratori non exerceat; & si factio testamento cum cautione, iterum, quamuis secreto fenerator, testamentum non tenet: immo etiam si testamentum fecisset, antequam usuræ operam daret: si uero factio testamento non fuit adhibita cautio, adhuc tenere uidetur, si postea adhibita fuit, ut Ancar. Anan. & Couar. docent. Nunc de restitutione faciendâ ab hæredibus usurarij dicamus.

Octaua conclusio, hæredes usurarij tenentur restituere id, quod defunctus usurarius restituere debebat. Est communis doctrina, & patet ex cap. Tua de usur. & cap. ultimo, de sepulturis. Et cum hæredes defuncti personam referant, omnis obligatio, etiam personalis ad eos transibit. Tenentur autem, non ex tacito morientis præcepto, ut uoluit Panormitanus: neque ex quasi contractu, ut alijs placuit, sed ex delicto, sicuti hæredes raptorum.

Obligantur autem restituere solum pro ratione hæreditatis acceptæ, etiam si non confecerint inuentarium: ut est communis opinio, & patet ex cap. Tua de uis. & cap. In literis de rapt. Cum sunt plures hæredes, quibus

B b 3 que

que pro rata tenetur, ut qui certam hereditatis partem accepit, tertiam debiti partem debeat restituere. Quod si vnus haberet eandem rem in specie, quæ per usuram fuit accepta, illa restituenda erit; sed cæteri pro rata illi debent restituere. Quando vero res essent usu consumptæ quisque pro sua rata restituat, etiam si alius non restitueret. De participantibus.

Nona conclusio, Quicumque est vera causa, ut quis per usuram alterum lædat, tenetur ad restitutionem. Quoniam, per regulam iuris, Qui causam damni dat, damnnum dedisse videtur. Ex qua regula vniuersè tradita, hi restituere deberent.

Principes, & iudices, qui cogunt soluere vsuras, aut ne solutæ repetantur, impediunt. Clem. vnic. de vsuris Secus, si tantum permittant vsuras.

Procuratores, & aduocati, qui defendunt vsurarios in causa vsuræ.

Notarij, qui conficiunt cōtractum expresse vsurarij. Testes, qui scienter tali cōtractui adsunt, quando cōtractus fieret in fauorem vsurarij; non autem si fieret ad petitionem eius, qui accipit pecuniam vsurarij; quia tunc solum peccarent mortaliter, ut adnotauit Nauar. cap. 17. num. 276.

Actores etiam vsurarios, qui habent facultatem cōtractandi vsurarios bona, dando, & exigendo; quamuis nihil pro se accipiant. At vero alij ministri, vt qui scribunt, & numerant pecunias, non videntur teneri, cum non habeant facultatem dandi, & exigendi; licet contrarium non careat probabilitate.

Sensales vero, si solum indicent vsurarios, & non sint causa pacti, & exactiois, non tenentur restituere.

Similiter, qui intercedunt consulendo, & rogando eum, qui paratus est ad dandum, regulariter non tenentur: secus, si cōtractus esset fraudulentus. Sed quid dicendum est de ijs, qui ex bonis vsurarij aluntur, aut mercedem accipiunt?

Decima conclusio, seruientes vsurario in rebus domesti-

ca

ais possunt recipere mercedem ab vsurario, cum in eius utilitatem, ad bona conseruanda laborant; non autem ijs, qui non viuunt ad rei conseruationem, ut qui solum vsurarium comitantur. Vxor etiam potest viuere ex bonis vsurarij, etiam si non habeat nisi bona per usuram accepta, quia dotem dedit: sed parce viuere debet: filij etiam, usque ad tempus, quo possunt per se victum querere; ultra quod aliunde eis victus querendus est. Filiz non possunt dotem accipere, cum non adsunt alia bona, & acceptam debent restituere.

Quid de vsurario mentali? Is dicitur vsurarius mentalis, qui sperat aliquid accipere ex mutuo, & hac spe mutuat, sed sine pacto, & aliquo exteriore signo, sed si quid datur, illud retinet.

Vndecima conclusio, vsura mentalis ex natura sua obligat ad restitutionem eius, quod acceptum fuit: quædo autem nihil accipitur est solum peccatum mortale: quod si daretur gratis, retineri posset, modo constet gratis datum fuisse, ut posset accidere, quando intentio fuit ex parte eius, qui pecunias vsurarias accepit. Quod diximus de restitutione facienda, verum est, siue intentio accipiendi sit primaria, siue accidentaria, si mutui causa detur. De petentibus, & accipientibus pecunias ad vsuram, has alias statuo conclusiones.

Duodecima conclusio, inducere ad vsuras sine necessitate, est peccatum mortale: at vero in graui necessitate, quando is, a quo petitur pecunia est obligatus sub peccato mortali mutuare, nullum est peccatum: & pro ratione necessitatis erit maius & minus peccatum: ut autem nullum sit peccatum, debet esse grauis, & vrgens necessitas, ita ut non sit alia via qua qui petit suæ necessitati consulere possit.

Decimatertia conclusio, accipere ad vsuram, ex se, est peccatum veniale: posset esse mortale, ratione grauis detrimenti: sed ex necessitate nullum est peccatum: ita Diuus Thomas. 2. 2. quæst. 78. ar. 4.

Decimaquarta conclusio, petere ab eo, qui est para-

B b 4 sus

us dare, est peccatum, a quo excusaret grauis necessitas; etenim, ob necessitatem, uti alieno peccato licet. Est enim uniuersalis regula, quæ docet, nos posse petere ab aliquo, ob necessitatem, id quod ipse iuste potest facere, quamuis sciamus illum non facturum sine iniustitia.

An autem sit peccatum mortale petere ab eo, qui est paratus, si non ad sit necessitas, Caietanus, & Nauarrus dicunt, ex se, esse ueniale: alij, ut diuus Thomas, contra sentiunt: Quia sumus obligati, ex caritate, uitare, peccatum proximi: Quare licet ille sit paratus, tamen si ne necessitate, non debeo ei peccandi occasionem præbere, & alieno peccato consentire: sed contraria sententia probabiliter habet.

Ex quibus patet, quid dicendum esset, ad hanc dubitationem, An ratione maioris utilitatis liceret petere ad usuram ab eo, qui est paratus. Ut si mercator, ut magis lucraretur, peteret pecunias ab usurario. Sotus, & Nauar. dicunt, ex se, non esse peccatum mortale, sed ueniale: esset autem mortale, si non fieret sine scandalo. Quando autem licet petere pecunias ab usurario, possumus petere, non solum sub nomine mutui, sed etiam sub nomine usuræ. Posset quis dare usurario pecunias deposito, quando sciretur, illum non ab usurum, uel eum alias habere pecunias. Atque de hac quaestione hæc tenent. Neque enim in presentia necessarium duximus aliquid dicere de penis usurariorum, cum id ad materiam nostram nihil proxime conferat. Ad alia igitur pergamus, uideamusque, an census, ut quidam arbitrati sunt, sint usurarij, de quibus sequenti disputatione agemus.

De censibus. Quæstio LVIII.

E censibus eadem breuitate disputaturus, qua de alijs contractibus hucusque disputauimus, quod primum explicandum occurrit, est definitio. Potest ergo census hunc in modum describi.

Census

Census, est ius exigendi pensionem de re utili alterius. Dicitur ius, hoc est facultas faciendi aliquid secundum iustitiam: exigendi pensionem id est partem aliquam fructuum, uel pecuniarum loco fructuum: de re utili. de re quæ fructum aliquem afferat, ut sunt agri, & domus: alterius, quia res, ex qua fructus percipitur, nõ debet esse exigentis, in quo census differt a locatione, & emphyteusi. Solet autem multis modis diuidi, quorum nonnullos breuiter attingam.

Censuum, alius personalis, qui super persona fundatur, cum ex operibus & laboribus personæ percipitur fructus: alius realis, qui in re fundatur: uel in re quæ usu consumitur, uel in ea, quæ non consumitur: sed quando res nullum fructum afferret, esset usurarius. Rursus ex parte pensionis, & ita alius est pecuniarius, alius fructuarius, cum pensio soluitur pecunia, uel fructibus. Rursus ratione temporis, alius perpetuus, quæ transit ad hæredes: alius uitalitius, qui constituitur ad uitam unius, aut duorum, ut mariti & uxoris: alius temporaneus, ut si per decem annos vendatur census domus: alius temporaneus redimibilis, cum uenditur hæc lege, ut liceat, quodcumque uenditor uoluerit, pretium restituere. Potest autem redimi uel secundum partem, uel secundum totum. Denique alius est consignatiuus, quando uenditur super re aliqua census, retinendo rei dominium, de quo nos potissime agemus: alius referuatiuus, cum retinentur fructus, & traditur rei dominium, de quo speciatim Iurisperiti agunt.

Quod autem census consignatiuus, cum scilicet uenditur ius exigendi fructus ex sua possessione, retento apud se dominio, sit licitus, in quo nonnulli male sentiunt, putantes hunc contractum esse usurarium, est certissimum; tum ex communi doctorum opinione, approbantibus etiam Pontificibus, si debitis fiat circumstantijs: tum etiam, quia, ut mihi licet fructus ex re meam perceptos uendere, ita eos antequam percipiam, aut ius ad eos percipiendos uendere licebit, quod iam hoc

hoc censu fit. Verum tamen est, quod commoditate gratia, loco fructuum, solent dari pecuniæ. Quo autem census est magis perpetuus, eo maiorem habet iustitiam rationem, cum magis ad emptionis & uenditionis naturam accedat.

Census Personalis, quamuis ex natura sua non sit illicitus: tamen, non est in usu, nec esse debet, cum a Martino V. Calisto III. & Pio V. sit reprobatus.

De censu uitalicio, qui durat usque ad mortem emptoris, dubitari solet, an sit licitus; de quo sentiendum est cum Conrad. Medina, Didaco, Antonino, & alijs, esse licitum: qui tamen non deberet esse in usu, cum multis modis possit uititari, & Pius V. eum non approbat.

Quod attinet ad censum temporalem est maior difficultas: potest autem hic census dupliciter fieri: uno modo, si ita determinetur tempus, ut pensiones per singulos annos perceptæ æquarent capitales: ut si darentur centum per decem annos, & singulis annis reciperentur decem: quem modum assignat Sotus, & hic facilis, & manifeste licitus est: altero modo, ut per varias pensiones recipiatur aliquid amplius, & hic etiam, ex se, non est illicitus: nam etiam in censu irredimibili accipitur aliquid, ultra id, quod datum fuit: qui tamen non deberet esse in usu, cum sit suspectus usuræ: posset tamen aliquid amplius in hoc censu recipi, quam in censu irredimibili, ob facultatem redimendi.

Quod autem attinet ad conditiones necessarias ad iustitiam census, de illis bifariam loqui possumus: uno modo secundum ius naturæ, altero secundum Pontificum constitutiones. Priores Pontifices octo requirunt conditiones, quibus alias adiecit Pius V. de quibus postea dicemus, nunc de primis, quæ sunt istæ.

1. Ut assignet fundus immobilis: 2. ut res assignata maneat obligata ad soluendam pensionem, non aut ipsa persona 3. ut seruetur iustus pretium: 4. ut ematur præsentis presentia, id est ut detur tota pecunia, cum celebratur contractus 5. ut venditori detur facultas redimendi eodem

pretio

pretio secundum totum, & partem, 6. ut uenditor non obligetur ad redimendum censum intra certum tempus, si noluerit. 7. ut pereunte re, super qua est constitutus, pereat census, & obligatio ad reddendum pretium, & denique ut res sit fructuosa, & fructus respondeant quantitati census.

Quidam putant omnes has conditiones ex sua natura esse necessarias: alij tantum duas, tertiam, & sextam: alij uero tres, 3. 7. & 8. De qua re ita statuo.

Primum, certum est illos Pontifices, Martinum scilicet & Calistum non definiisse census qui carent aliqua ex dictis conditionibus esse illicitos, sed solum statuerunt eos esse licitos, qui tales conditiones habent.

Deinde, ex illis conditionibus tertia septima, & octaua uidentur esse necessariae ad iustitiam; ac etiam sexta, ne uideatur contractus usurarius: quia si uenditor obligaretur ad redimendum uideretur palliata usura: de qua tamen multa disputari solent; sed esto non esse ex se necessariam: tamen, illud pro certo haberi debet, in praxi retinendam esse; quia si contraria conditio apponeretur, uix posset iustum inueniri pretium.

Prima, non est simpliciter necessaria, quia ut diximus, personales ex se non sunt illiciti: unde census constitui posset super reb. indefinitis, & uniuerse super oib. bonis.

Secunda est necessaria ad iustitiam, sed non simpliciter: quia & persona, & aliæ res obligari possunt, sed esset maius onus uidentis.

Quarta est necessaria ad iustitiam, quia qui non datur totum pretium non debet recipere totam pensionem: uerum non est necessaria simpliciter, quia in emptione non semper datur totum pretium.

Quinta, non est necessaria quantum ad hoc, quod possit redimere secundum partes, sed satis est, ut detur facultas redimendi secundum totum.

Septima, ut diximus est necessaria ad iustitiam, sicuti & secunda: quod dicitur de tota re pereunte, etiam de parte dicendum est.

Octaua,

Octava, quod scilicet sit res fructuosa, & æquet censum necessaria est ad iustitiam, ex quibus colligere licet, solum tertiam, septimam, & octavam esse necessarias, ac sextam, saltem ne uideatur palliata usura.

Quoniam uero pensio illa quæ percipitur ex re in qua fundatur census, est periculo obnoxia: uel quia res perire uel redditus minui possunt, unde fit, ut census, uel pereat, uel minuatur; ideo super additus est contractus assecurationis, ex quo oritur obligatio ad soluendam pensionem in quocunque euentu. Quæ conditio, ex se, non est mala, cum contractus assecurationis sit licitus, sed seruari debet iustum pretium, ob assecurationis obligationem.

Censui redimibili additur conditio, ut ni ad certum tempus redimatur, fiat irredimibilis, quæ, ex se, non est mala, si addatur per modum contractus, ut census redimibilis transeat in irredimibilem: si uero addatur, cum hac intentione, ut ueditor cogatur redimere, esset usura.

Rursus addi solet alia conditio, ut per tres aut quatuor, quinque uel annos non possit redimi, & hæc etiã est licita, si iustum seruetur pretiũ: quia ueditor plus grauatur, quam si quocunque tempore ei redimere liceret, & ita pensio debet esse paullo minor. Rursus addi solet pœna, ut si non soluatur pensio per duos, aut tres annos amittatur res super qua est fundatus census, uel alia similis pœna: quæ si in hunc finem apponatur, ut re uera pensio soluatur, est licita: modo pœna non exigatur, ni adsit culpa: quæ pœna debet esse moderata.

Rursus additur etiam alia conditio, ut pensio nõ solua addatur ad censum, ita ut census crescat pro ratione pensionis non soluta, quæ conditio est licita, modo adsit culpa.

Qui autem accipiunt anticipatam pensionem iniuste faciunt: & qui acceperint, possent excusari, moneant tamen sunt, ne in posterum faciant.

Item additur conditio, ne res super qua constitutus est

est census possit uendi sine consensu ementis, quam conditione approbauit Sotus, sed communiter dñatur, & a Pio V. fuit reiecta.

Magis iniusta est illa, quæ habet, ut si res uendatur, qui censum emit, aliquam pretij partem accipiat, quoniam iste non habet rei dominium, ut emphyteuta, & ideo nihil potest recipere. Illa etiam est iniusta, ut census redimatur maiore pretio.

Denique, addi solet, ut omnia bona sint obligata ad pensionis solutionem, & ut res non possit alienari sine consensu pensionarij, quæ licita est, si addatur per modum contractus assecurationis, ut est supra dictum.

At uero Pius V. anno quarto sui Pontificatus edidit constitutione ad census pertinentem, in qua has conditiones in censibus faciendis seruandas expressit. 1. ut fiat super re quæ sit immobilis, aut pro immobili habeatur. 2. ut sua natura sit fructifera. 3. ut sit certa, & nominatis finibus designata, quæ sit censui subiecta. 4. fiat pecunia numerata, presentibus testibus & notario in actu celebrationis contractus; ita ut pecunia nõ sit prius mutuo, uel alia ratione accepta. 5. non fiat solutione anticipata, aut in pactum deducta. 6. In casibus fortuitis ueditor non obligetur soluere pensionem: & quando alias casus ex natura contractus non obligaret. 7. non prohibeatur ueditor pro sua uoluntate rem suã alienare. 8. si res uendenda est, præferatur censuarius, qui expectetur per mensem. 9. Nullum apponatur pactum de pœna soluenda, si non soluatur pensio, sed agatur iuridice, ad exigendum. 10. Ut census non augeatur pensionibus non solutis, uel non soluendis. 11. ut nulla imponantur onera, quæ non conueniunt naturæ contractus emptionis & uenditionis, & quæ alias uenditori non incumbere. 12. Re in totum, uel in parte facta non fructuosa, census pro rata pereat. 13. Ut pro eodem pretio redimi possit, non obstantibus pactis & scriptura centum annorum. 14. Qui uult redimere per duos menses ante moneat eum cui pretium est restituendũ: duo-

duobus mensibus post denunciationem elapsis, si non redimat, potest uenditor cogi ad redimendum intra annum; quo tempore, si non redimat, potest repelli a redemptione, etiam si pluries denunciauerit, non secundo effectu. 15. Vt nullo pacto possit obligari uenditor ad redimendum, nisi cum denunciauit se uelle redimere.

Declarat postea omnes census factos sub alia forma esse fœneraticios, quæ constitutio obligat etiam eos, qui non sunt sub temporali Pontificis dominio. Circa quam constitutionem nonnulla ex Nauarro commentario de usuris, a numero 85. adnotanda sunt.

Hæc Pij V. constitutio uult etiam seruari conditiones supra recensitas ab alijs Pontificibus statutas.

Per hanc constitutionem census personales damnati sunt: cum uelic fieri super re immobili.

Cum ait rem debere esse fructiferam, intellige tot debere esse fructus, ut æquent censum, ut supra in octa uia conditione dictum fuit.

Reijciuntur etiam census super omnibus bonis generaliter factis, cum requiratur certus fundus: & ratio huius conditionis ea est, ut re pereunte, census pereat. Possit autem super annuo reddito census constitui, quia habetur pro immobili: & super censu æquali, aut maiori iam constituto.

Circa conditionem quartam, ait Nauar. dupliciter fieri census contra hanc conditionem: primo, cum ostenditur pars pecuniæ uenditori, qui constitetur se totum recipere: deinde, cum traditur tota pecunia, sed ex pacto secreto facto, uenditor pecuniæ partem restituit, quas cautelas ait esse parum tutas in foro exteriori, quia si probarentur, contrahentes puniri possent.

Sed dubitares, an si uenditor deberet alias emptori restituere centum, possit census constitui ratione huius pecuniæ iam acceptæ, aut debitæ? Cui dubitationi respondens Nauarrus ait, in conscientia esse licitum: quia lex alias fundatur in falsa presumptione pecuniæ numeratæ: & Pius V. addidit hunc rigorem ad

ob-

obtinendum dolis, quia ementes census loco pecuniarum dabant pannos, & alias merces.

Conditio illa, quod non liceat renunciare casibus fortuitis iusta est, quæ seruari deberet in omni genere contractus.

Illam autem, quod res uendi possit, est etiam æquissima; quæ tamen non habet locum in emphyteusi, cuius natura longe diuersa est a contractu censuali: qui tamen aliquo pacto ad emphyteusim accedit per illam conditionem, quod si res uendenda sit census emptor alijs præferendus sit; quæ conditio in fauorem ementis adiecta omitti potuisset, ait Nauarrus.

In fauorem soluentis pensionem, tria statuuntur, ut propter moram nulla exigatur pœna; nec obligatio ad interesse, seu lucrum cessans: nec etiam ad soluendam impensam, & salaria, & impensas iuramento partis liqui dandas: contra regulam cap. 1. de pactis. De damno autem emergenti, non uidetur eadem ratio, cum hinc nulla de eo fiat mentio: & de iure naturæ, morosus id debet resarcire, cum det damni causam. Quare emptor potest reperere damna, quæ patitur propter moram, & impensas moderate factas, non ratione alicuius obligationis, sed ob naturæ legem, quæ hoc docet.

Illam conditionem, quod census non possit fieri super pensionibus non solutis, &cæt. continetur sub illa, quod pecunia solui debeat. Quo loco, non prohibetur, quia census possit augeri, si noua detur pecunia.

Cum dicitur, ut census fiant sub alia forma, solum intelligitur de ijs censibus, qui fiunt per modum contractus, non autem de ijs, qui fiunt per legatum, per uisum dotis aut donationis alicui ecclesiæ. Complectitur autem omnes census redimibiles, & irredimibiles, constitutos, non autem iam constitutos. Et quoniam citati Pontifices, & naturæ lex docent, in censu constituendo necessariam esse iustum pretium, ultra quod, si quid acceptum esset, restitui deberet, propterea de iusto censuum pretio, aliquid uniuerse docebimus.

Quod

Quod attinet ad pretium census perpetui, aliqui, ut Guido, Iason, & Tiraquel. statuunt pro iusto pretio unum pro 20. Alij, ut Conrad. Ang. Lauren. Rodolphus, & Parisius, sex pro 100. Verum huius census regula debet esse resp. a qua taxari debet: aut certe iudicium boni uiri, & prouinciae usus, prudentum uirorum iudicio approbatus. Solet autem pro iusto pretio haberi, quattuor, quinque, & sex ad summum. Quod si iustum pretium non seruetur, non ideo censetur contractus usurarius, sed iniustus contra commutatiuam.

Nec propterea, quod aliquid amplius accipitur ultra fructus, si attendatur ualor, & fructus fundi, quia exempli gratia nõ reddit nisi tria, aut quattuor pro centenario, & dantur exempli gratia sex, census censetur iniustus; quia si considerentur onera ementis, non uidebitur iniustum. Quoniam ipse dat pecunias ante annum, & non percipit fructus nisi post annum: transferit dominium pecuniae, & non acquirit dominium agri, quem uenditor pro sua uoluntate potest alienare: & est obligatus ad recipiendas pecunias quandoque uenditor uoluerit; & denique est expositus periculo amittendae pensionis. Quare, si res quae emitur cum pacto retouendendi, in quo transferatur dominium, minus ualeat multo minus ualebit ea, quam apud se dominus retinet. Vnde fundus, qui ualeret centum, sic affectus, aestimaretur quinquaginta.

Quod attinet ad census redimibiles, alij unum pro uiginti, alij sex, alij septem, octo, usque ad decem posse accipi scribunt, modo seruentur conditiones a Pontifice requisiti. Cæterum regionis usus iudicio bonorum uirorum approbatus, spectandus erit. Possent autem accipi septem, octo, & ad summum nouem, quod tamen pretium est ualde rigidum: caritas etiam, & abundantia pecuniae possent uariare pensionem.

Quod attinet ad census, ad uitam, in pretio iusto constituto, animaduertenda est ætas, ualctudo, & uerue uitæ humanæ incertitudo: quidam assignant unum pro

pro 6. alij unum pro nouem: communior opinio est, ut unum pro octo, ita ut possint accipi 14. uel 15. uel 16. pro centenario: at qui in particulari iustum pretium pendet a circumstantijs.

De temporario, qui debet e medio tolli, uilius debet emi, quam perpetuus redimibilis; aliqui pro iusto pretio statuunt, 8. 9. ad summum decem. De personali, cum sit reiectus nihil dicam. Ut autem huic quæstioni suam faciam, adijciam aliquid de censuum usu, an sint in repub. utiles, & frequentandi: de qua re legendus est Conradus.

Breuius igitur, & uniuerse dixerim, non expedire reip. censuum usum; quippe qui multa hominum communitati detrimenta affert.

Primum, quia si spectemus condiciones, cum sint multae, & difficiles, non ab omnibus obseruantur, & ita committitur non raro usura, uel iniustitia.

Deinde, quia non minora incommoda, quam ex usu trahuntur: deuorant enim, quamuis iuste, patrimonia, & familias ad egestatem trahunt: dum plus soluant, quam ex agri percipiunt.

Deinde, per census tollitur christiana caritas, quae exercenda esset per mutationem. Nam, cum pecuniae mutuo ab egentibus petuntur, statim ad censum, qui parum habent pietatis, confugiunt.

Deinde, datur occasio uiuendi otiose, & deserendi artes; unde fit ut pauperes lucrari nequant: unde multa in humana societate nascuntur incommoda. Nam, si exempli gratia quattuor ciues diuites suas pecunias in negotiatione lanificij, uel alia simili exponerent, multi pauperes uictum sibi parare possent.

Denique, ne plura incommoda & detrimenta percensum, quae respub. ex tali usu capit, si Pontifices habent pro suspecto contractum de retouendendo, multo magis haberi debet hic contractus censualis, cum in hoc non transferatur dominium, ut in illo. Quod autem illi pro suspecto habeantur, patet ex capit. ad nostram de

emp. & uendit. & cap. illo uos de pignoribus. Quamuis ergo hic contactus iuste fieri queat: tamen ob allatas, & multas alias incommoditates, quas secum affert, ab eo abstinere prodesset; & fideles monendi essent, ut abstinerent.

Ceterum, in commoditatem, & usum pauperum, religiosorum, scholarium, & ad alēdos eos, qui a curis secularibus debent abstinere, permitti, & in usu esse possunt. Et hæc de censibus dixisse sufficiat: nunc de cambijs, de quibus maior est dubitatio, dicamus.

De restitutione faciēda ratione cambijs iniusti.

Quæstio LIX.

VI cambiiorum usus uarijs est iniquitatibus expositus; ita etiam qui hanc periculosissimam artem exercent, sæpissime sunt ad restitutionem obligati: ac proinde in hoc opere non inuit de cambijs summam scribendum duximus. Et ut a cambijs definitione auspicemur, ne id, quo de agitur sit ignotum, cambium hūc in modū describeres.

Cambium est permutatio negotiatoria numismatis pro numismate. Dicitur permutatio, quæ particula ponitur loco generis, quia consistit in commutatione quædam: dicitur, negotiatoria, quia fit per modum negotiationis, cum aliquo lucro: dicitur numismatis cum numismate, ut distinguatur a permutatione rei, cum re, aut rei cum pecunia.

Sunt autem duo pecuniæ vsus: alter, ratione materię: ut est quoddam metallum: alter, ut est nūmus, & formam certumque valorem ex voluntate Principis habet, & est mensura rerum omnium, qua in commutationibus utimur, cuius rei causā fuit primo inuentus nummus: unde cum commutamus pecuniam cum pecunia, est ueluti quidam eius secundarius vsus. Atque ex his patet, quid nomine cambijs intelligendum sit: nunc de diuisione.

Varie,

Varie, a uarijs temporibus diuidi solet cambium: aliter enim Sotus, aliter Nauarrus, aliter alij diuiserunt: tu sic diuideres. Cambium uniuersè sumptum in duo diuiditur genera: alterum, quod simplex vocatur, & est illud, quod nullum alium continet contractum: alterum compositum, quod est cum alio contractu permixtum. Simplex, duplex est: alterum, quod fit in eodem loco; alterum, quod fit de loco ad locum, quod uarijs modis fieri potest: illud rursus, aut fit eodem loco, & tempore, aut diuerso tempore. Vel hoc modo diuideres, cambium duplex est, alterum reale, quando intercedit uera, & realis permutatio: aliud fictum, cum non fit realis, & uera, sed ficta permutatio: illud diuiditur; in minutum, cum dantur minores seu minutæ pecuniæ pro maioribus: in cambium per litteras, cum dantur litteræ per quas alibi recipitur pecunia: & in cambium ratione diuersi ualoris; & loci: ad quas species reduces eas, quæ sunt permixtæ, cum una scilicet permisceatur cum alia. Vel denique hoc modo, cambium est quadruplex, minutum, cum pecunię diuersi ualoris inter se commutantur: fictum, cum datur pecunia pro diuerso loco, sed re uera in eodem accipitur, & soluitur: per litteras, cum literarum uigore pecunia in alio loco accipitur: & reale, quando uno in loco mercator dat pecunias, quas ipse alio in loco recipit. De quibus speciebus deinceps earum iustitiam examinantes, agemus.

Quod attinet ad cambiiorum iustitiam, ut rem hanc planius explicemus, quædam prenotanda sunt. Primum, cum in rep. aliquod officium necessarium est, illud licite exerceri posse fateri oportet: aliter enim non esset generi humano sufficēter prouisū. Deinde naturę lex illud euidenter docet, ut quisq; uiuere possit ex ea quæ recte exercet arte: cū nō sit alligandū os boui trituranti.

Postea animaduertenda est necessitas introducendi cambia, quæ has habuerunt causas. Primo, nūmorum ualor diuersus, & maiores, ac minores monetæ, cambiendi usum introduxerunt: unde natum est cambium

C c 2 minu-

mutatam. Secundo diuersitas ualoris pecuniarum in diuersis locis, & tēporibus. Tertio, quod aliquis egeat pecuniis uno in loco, quas alibi habet. Quarto rō communitatis, & securitatis, cum pecunia ex vno in alium locum transferenda est. Fuit etiā necessaria pecuniæ commutatio in pecuniam ob sumptus quotidianos, ac etiā ratione qualitatis alicuius metalli.

Postremo notandum est, ex quattuor capitibus pecuniam posse esse maioris ualoris, & pretij. Primo ratione materie ex qua conficitur, si sit purior, & melioris conditionis: unū enim aurum est alio præstantius: secundo ex uoluntate principis: tertio, ratione qualitatis pecuniæ huius, uel illius loci: postremo, ratione negotiationis: plus enim fit pecunia ubi exercetur negotiatio, quam ubi manet mortua. His notatis, de arte cambiendi uniuersè hæc statuo dicta.

Primum dictum, ars campforia, generatim loquendo, est in rep. humana necessaria. Patet hoc dictum, ex ijs, quæ adnotata sunt, ac proinde nihil est cur plurius probetur.

Secundum dictum, hæc ars non est intrinsece mala. Quoniam ex eo quod in rep. est necessaria, debet aliqua honesta ratione exerceri posse. Adde etiam, quod sicuti alias res commutare licet, licebit etiam commutare pecunias, & ratione, uel laboris, uel interesse, uel officij aliquid lucri recipere.

Tertium dictum, hæc ars est ex earum genere, quæ magis turpitudinis, quam honestatis speciem habent. Tum ratione finis, quia propositum habet lucrum: tum ratione fraudum, quæ in ea exercenda fiunt: tum denique, quod non utitur pecunia ad eum finem, ad quem instituta primo fuit, ut est rerum mensura, sed ad hoc, ut ex ea fructum capiat, cum tamen non sit fructifera. Vnde optimum esset consilium, si quis aliquem mone-ret, ut ab ista arte abstineret. Atque hæc breuiter uniuersè: nunc speciatim de uarijs cambiorum generibus, & primum de minuto.

Ut

Ut autem cambij minuti iustitia intelligatur, nota ex duplici capite pecuniam in pretio haberi: primo ratione metalli magis, & minus pretiosi: secundo, ratione signi ut est impressa ad hoc ut sit rerum mensura, certo & indiuisibili ualore. Rursus, ratione materie potest plus, uel minoris fieri, ob raritatem, uel abūdantiam.

Notandum est etiam, cambium minutum tripliciter fieri posse: primo commutando pecunias maiores & minores inter se: secundo, cum sit commutatio ratione metalli, ut si deur aurum signatum ad inaurandum: tertio, cum pecunia bona cum mala, uel noua cum ueteri commutatur: de quibus tribus modis suo ordine agemus. Quod attinet ad primum modum, dubium est, an quis uis possit recipere aliquid pretij pro commutatione monetæ, ut moneta est, de quo statuo hæc dicta.

Primum dictum, cambium minutum, sub hac ratione, semper fuit necessarium in rep. & ita expediret, ut aliquis ex officio hoc munus exerceret, ut olim fiebat apud Romanos.

Secundum dictum, expediret ut tale officium ab aliquo gratis exerceretur, cuius laboribus ex publico ara-rio satisfaceret.

Tertium dictum, qui haberet hoc officium a rep. sine ullo stipendio, posset pro huius officij executione, aliquid ultra sortem recipere. Est communis doctrinæ, & patebit ex sequenti dicto. Expediret autem ut resp. taxaret pretium ad remouendas omnes fraudes.

Quartum dictum, quamuis non sit improbable, quod Cateranus tractatu de cambijs dixit, eum qui non ex officio hoc munus exercet, nihil ultra sortem pro commutatione recipere posse, tamen contrarium est multo probabilius. Tum quia contraria sententia est communior: tum etiam quod ex rei natura tale opus ratione laboris, & temporis, & obligationis ad commutandum, aliquid meretur premij; quod si non meretur ex sua natura, neque etiam ex humana constitutio- ne liceret aliquid accipere. Quare, cum officium sit

omnino necessarium, ab aliquo iuste, sine suo detrimento, & cum aliquo emolumento exerceri poterit.

Quintum dictum, hoc cambii genus, ut sit licitum, has requirit condiciones. Primo, ut nulla sit falsitas in moneta: secundo, non sit deceptio in ualore monete: tertio, ut sit iustum pretium, cuius regula erit consuetudo, uel lex aliqua.

Sextum dictum, si hoc cambii genus priuatis hominibus aliquo in loco prohiberetur, non posset iuste exerceri; & qui exerceret, teneretur restituere. Sotus ait esse prohibitum in Hispania, quod Nauarrus negat.

Denique, circa hoc cambium illud adnotauerim, nemini licere augere pecuniam in ratione pretii, hoc est, nemo priuatus potest efficere ut numus ualeat, plus quam ualet. Et de hac cambii specie haecenus: nunc de secunda dicamus.

Alia commutationis species est, quae fit ratione materiae; ut cum quis dat argentum pro auro, quia uult uti auro, ut materia, seu metallum quoddam est, de qua affero haec dicta.

Primum dictum, pecunia ratione materiae locari potest: & ita ratione usus illius, aliquid recipere licebit. Verbi gratia, si quis uellet centum numus aureos, ut apponeret in olla medicamenti causa, is qui daret, pro tali usu, posset aliquid recipere, non secus ac si dedisset aurum non signatum. Est communis doctrina: & patet, quia hic non intercedit mutuum, cum non transferatur dominium.

Secundum dictum, licet commodare pecuniam ratione materiae, & pro comodato aliquid recipere. Verbi gratia, si quis uellet pecunias ab aliquo ad ostentationem, ut demonstraret, se esse diuitem, & ut haberet apud alios creditum; qui daret, hac de causa, posset aliquid recipere. In quo etiam casu non intercedit mutuum.

Tertium dictum, pecunia ratione materiae, potest uendi. Quae doctrina declaratur, ac probatur simul. Potest uendi pecunia aurea ad inaurandum: ratione puritatis,

puritatis, & qualitatis materiae: ratione antiquitatis, & alicuius imaginis: propter raritatem materiae: & maxime, quando qui habet, nollet ea se priuare; & alius omnino id contenderet, quia censeretur raritas materiae: uerum in his casibus, quod reciperetur, deberet esse modicum. Vnde in contractu emptionis & uenditionis posset aliquo pacto minui pretium, si quis uellet aurum loco alterius materiae, quam dare emptor potuisset. Sunt tamen, qui probabile esse dicant, numquam materiam informem, seu pecuniam non consideratam ratione formae, plus ualere posse, & ob hanc rationem non licere aliquid accipere; quae doctrina re uera probabilitate non caret: Sed communiter contrarium tenetur. Atque de hac commutationis specie haecenus: nunc de tertia.

Tertia cambii minuti species erat, cum commutatur pecunia uerus, fracta rasa, & deformata, in nouam formatam, & integram, & in eam, quae non impenditur, seu, nihil aut minus ualet in aliquo loco, in eam, quae impendi potest: de qua statuo haec dicta.

Primum dictum, cum campsor dat integram pecuniam, & accipit diminutam, uel rasam, potest aliquid accipere: tum ratione officij, tum diminutionis pecuniae, cum minoris ualeat diminuta, quam integra.

Secundum dictum, ratione diminutionis, non solum campsor sed etiam quiuis alius, qui integram dat monetam, posset aliquid amplius accipere: idque iudicio boni uiri. Verum tamen est, quod campsor ratione officij aliquid amplius, accipere posset.

Tertium dictum, si loquantur de monetis, quae impendi non possunt, aut certe multo minus ualent, quam alibi, ut esse solent monetae externae, si ualor in ratione monetae, aut ratione materiae esset minor, posset campsor aliquid pro moneta maioris ualoris, uel ratione materiae, uel usus accipere: & ut Caietanus capit. 6. sui tractatus de cambijs, pro regula esset iudicium boni uiri. At uero, si materia esset praestantior, & equi-

ualeret valori currentis monetae, nihil posset accipere. Quartum dictum, ratione pecuniae rarae, & antiquitatis, ob materię pretiantiam & pulchritudinem potest aliquid amplius accipi. Tunc enim moneta speciei habet gemmę, siue lapilli. Et hæc de hac cambiendi forma, dicta sufficiant.

Quod attinet ad cambium, quod fit in eodem loco, cum scilicet accipitur pecunia in uno loco, ibidem alio tempore restituenda, de quo tres sunt auctori sententię, hæc pono dicta.

Primum dictum, si hoc fieret per modum locationis, ut supra diximus id liceret. Patet ex dictis, & est diu Thomę doctrina.

Secundum dictum, si quis haberet hoc munus a reip. uel a principe impositum, ita ut ex officio & obligatione id faceret, non esset illicitum aliquid accipere: expediturque reip. ut tale constitueretur officium. Doctrina est manifesta, quoniam ratione laborum & obligationis ad mutuum datur, licet aliquid recipere, ut supra docuimus, cum de monte pietatis egimus.

Tertium dictum, liceret etiam priuato homini aliquid accipere ex tali obligatione: sed tamen non esset passim cuique permittendum, ut hoc cambiendi genus exerceret. Quoniam qui hoc exercent officium, solent nimium exigere: & non se uere & plene obligant, cum quandoque uoluerint, se ab hoc onere liberet. Vnde, practice loquendo, non uacat, uel usura, uel iniustitia hoc cambiendi genus.

De cambio ratione alterius loci, quod quattuor modis fieri solet.

Primo, quando cum cambio est annexa fortuna, hoc pacto. Datur campfor pecuniam reddendam alio loco, & tempore, pro ualore eius temporis in illo loco. Vnde detur centum ducatos aureos Venetijs reddendos post sex menses Lugduni, iuxta ualorem huius monete illius temporis. Qui modus, si sit probabilis, talem monetam plus minuit ualituram, non est damnandus, se

cus si esset certum, aut magis probabile plus ualituram. Secundo, cum datur pecunia pro alio loco, sed reuera ibidem soluitur: qui modus est omnino usurarius, & ab omnibus damnatur, cum hic nulla intercedat priuata ratio ob quam aliquid accipere liceat, sed ratione temporis accipitur, quod est usura proprium, & hoc est uere cambium illud, quod siccum uocatur.

Ubi ex Caietano & Nauarro nota, quod si campfor esset reuera determinatus dare pecunias, quas habet pro alio loco, ibi uere soluendas, si quis ibi eas uellet, ubi campfor est, liceret campfori, si huic daret, ratione lucri cessantis aliquid accipere, quod uerum est, si ex isto cambii genere aliquid lucrari licet, de quo postea dicitur. Qua ratione, lucri nimirum cessantis, multi mercatores excusantur, qui Principibus suas pecunias, cum aliquo lucro mutuant.

Tertio, est alius modus coniunctus cum recambio, hac ratione. Datur pecunia hoc in loco pro alio, aliquo pretio accepto, sed reuera ibi non soluitur: sed iterum fingitur recambium, & soluitur ibi, ubi data fuit, iterum aliquo pretio soluto. Hic est manifestissima usura, & præsertim cum campfor non habet eo in loco pro quo datur socium, siue respondentem. Est hic itaque mera sciccitias. Posset tamen interdum Campfor excusari ob ignorantiam, quando reuera nesciret, an quis accipit, ita accipit, ut eodem loco uelit soluere.

Quarto, quod genus, aulicorum cambium, uocatur, quod hac ratione fit. Campfores habent pecunias dadas mercatoribus pro uarijs locis, accedunt aulici, & dicunt, date nobis has pecunias pro istis locis, & idem dabimus pretium, quod mercatores darent. Si hæc pecunia eo in loco, pro quo aulici accipiunt, soluantur, est uerum cambium; si uero in curia, puta Romę; tunc, quia campfores parati erant dare mercatoribus, ratione lucri cessantis, possunt aliquid accipere: quod intellige, iuxta limitationem paullo ante allatam. Solent autem in hoc cambio duo intercedere: alterum, quod

campsores plus accipiunt ab auliciis, quam a mercato-
ribus, hac de causa, quod eorum solutiones sint magis
incertæ, quam mercatorum; verum hæc causa non est
sufficiens, quoniam, per fideiussiones faciunt solutio-
nes certas: & dato, quod adsit incertitudo, in eo er-
rât, quod plus accipiunt, quam deberent. Alterum, so-
lent præfinire tempus solutionis, intra quod, ni solutio
fiat, recambire solent. Determinant etiam tempus ad
certificandam solutionem alio loco factam; quod ni
fiat, recambiant, quamuis solutio facta sit intra primū
tempus solutioni assignatum.

De primo tempore, licet hoc tempus definire, & per
modum pœnæ recambire, modo intercedât uera cul-
pa. Quando autem non intercederet culpa, posset camp-
sor exigere damnum, quod inde patitur.

De secundo tempore, idem dicas, si nulla intercedē
re culpa non sit certus campsor de solutione, ut si litte-
ra de solutione facta fuisset intercepta, non potest re-
cambire; cū nihil dāni passus sit. Et hæc de isto genere.

De cambio de loco ad locum per literas, quod fit,
cum a campfore dantur literæ, quarum uigore alio in
loco soluuntur pecuniæ; de quo uarie sentiunt Doctro-
res; in cuius explanatione, cum nos nolimus ad casus
particulares descendere, uniuersam trademus doctri-
nam, ex qua priuati casus terminari poterant. Et quo-
niam tota difficultas posita esse uidetur, in assignandis
rationibus, ob quas, sic cambienti, aliquid accipere li-
ceat, eas prius examinabimus.

Prima igitur causa censetur esse ualor pecuniarū,
qui solet a mercatoribus mutari. Est ergo difficultas,
an ualor legalis pecuniæ ratione distantie locorum
mutari possit. Syluester, Caietanus, Sotus, Nauarrus
affirmant. Alii, in quibus Medina, & antiquiores ue-
nant, cū opinionem hæc fauent rationes.

Primo, pretium legale in aliis rebus a lege statutū
mutari non potest pro uoluntate singulorum hominum,
igitur nec pecuniæ ualor: & ut mensura a rep. statuta
sunt.

sunt inuariabiles, ita & nummus, qui est omnium re-
rum mensura.

Secundo, si id liceret, alia essent in rep. scutata cam-
psorum, alia aliorum hominum, quod omnino absur-
dum uidetur. Immo inter ipsos mercatores, aliud esse
scutatum campforum in cambiis exercendis; aliud uo-
ro in aliis contractibus, quod a ratione penitus alienū
esse uidetur.

Præterea, sequeretur tot esse scutatorum uarietates,
quot sunt ciuitates & loca. Quare tanti ualere debet
pecunia, quanti ualet secundum legalem ualorem lo-
ci in quo datur.

Nec ualet, si dicas mutari ualorem pecuniæ ratione
materiæ: quia non transmutatur, ut metallum est, sed ut
pecunia, ut omnes fatentur. Adde, quod sub ratione me-
talli, ubique idem fere habet pretium: unde non possit
tantum augeri, quantum Campsores augent: & saltem
in recambio campsor nihil possit lucrari, sed potius ali-
quid perderet.

Si dicas, posse augeri ratione caritatis pecuniarum,
contra: primum, quia pretium est taxatum simpliciter
sine ullo respectu abundantie uel penurie pecuniarum;
deinde, quia apud alios ob hanc causam non uariatur,
ergo neque apud campsores uariari debet: apud quos
nunquam decrescit, sed plerunque augetur.

Quod si dicas, resp. permittit; concederem ita esse,
propter campforum malitiam; quia homines non pos-
sent habere pecunias. Neque est par ratio, si dicas, non
esse taxatum ratione usus, & locationis; quia in locatio-
ne non transfertur dominium, ut fit in cambio. Atque
hactenus de ista causa.

Secunda causa, an ratione diuersi ualoris pecunia-
rum, & certæ montæ in diuersis locis, liceat in cambio
plus accipere: ut si Venetijs acciperetur scutatum, quod
ualet octo, liceret idem alibi accipere, ubi ualeret de-
cem. Quæ causa quibusdam non uidetur iusta, & suffi-
ciens ad hoc, ut campsores plus accipere liceat: sed tan-
tum

ſum debet accipere, quantum dedit.

Primum, quia non ſeruatur iuſtitia commutatus, quæ requirit, ut tantum quis recipiat, quantum dedit, & contra; cum in hoc ſita eius ſit natura, nimirum, ut ſeruetur æqualitas, quam ipſi non ſeruauit in recambio, in quo perdere deberent pecuniam minoris ualoris recipiendo.

Deinde, quod camphores hanc cauſam non penitus obferuent, ex eo patet, quod cum monetarum exceſſus non ſit magnus, ipſi tamen multo plus accipiunt: adde etiam, quod eodem manente pecuniarum ualore, aliquando plus, aliquando minus accipiunt.

Sed peteres, qua ratione deberet fieri iſta æqualitas; dicerem poſſe fieri pecunijs, quarum ualor eſſet æqualis, ut ſi nummorũ aureorum ualor; ſit inæqualis, fiat nummis argenteis: poſſet etiam fieri mercibus: & tandem in ualore euſdem monetæ, minus accipiendo.

Tertia cauſa, ea eſt, quia camphores ijs pecunijs, quas hoc loco dant, poſſent plures emere merces, qua ratione plus lucrarentur: quare eorum pecunia conſiderata in ordine ad merces, pluris ualere uideretur; & propterea dicerent camphorum ſcutatum plus ualere, quam aliorum: de qua cauſa duo dico.

Primum dictum, hæc cauſa non uidetur ſufficiens.

Primum, quia nunquam mutatur rei ualor propter ea, quæ per accidens ſe ſe habent ad ipſam: at poſſe emere, & non emere merces ſe habet per accidens ad ualorem pecuniæ, igitur.

Deinde, eadem ratione poſſent ſe tueri uſurarii: etiam quotidie mutantur mercium pretia: & ita cum res uilius uenduntur, liceret eis dare pecunias aliquid accipiendo ratione mercium, quas ipſi poſſent emere.

Adde, quod emere plures merces ſuis pecunijs, eſt propria utilitas; quæ in contractu, in quo transfertur dominium, non poteſt eſſe, ut ſupra docuimus; ratio maioris pretii: ut omitam, quod in recambio non lucrarentur, & tamen lucrantur.

Secundum

Secundum dictum, ob hanc cauſam ſolum liceret aliquid accipere ratione lucri ceſſantis, & damni emer gentis, ſed hæc ratio, ut patet, non eſt cambij propria.

Quarta cauſa eſt copia, & inopia pecuniarum: quæ cauſa ex duplici capite oriri poteſt: primo, quando eſt caritas ſimpliciter in aliquo loco pecuniarum, quæ alibi ſunt in magna copia: deinde, cum a deſt multitudo eorum qui pecunias quarunt, & pauci ad ſunt camphores, qui eas dent. Quidam approbant hanc cauſam, ob caritatem ſimpliciter; alii ob caritatem ex ſecundo capite natam; de qua re nos ita ſtatuiſmus.

Primum dictum, copia & inopia pecuniarum ſimpliciter conſiderata, remota lege, facit maiorem, uel minorem ualorem pecuniarum. Nam, ubi eſt paucitas pecuniæ uilius omnia emantur, & ſic pecunia plus æſtimatur: & potius aliquis uellet habere centum ſcutata in loco, ubi eſt caritas pecuniæ, quam alibi centum, & uiginti.

Secundum dictum, ratione legis, non poteſt mutari ualor pecuniarum ob copiam, uel inopiam. Patet a ſimili de alijs rebus, in quibus ſtatutum eſt certum pretium.

Tertium dictum, ratione copię uel inopię pecuniarum ſimpliciter, camphores iniuſte lucratur. Prima quoniam in recambio deberent perdere, quod non faciunt: & nunquam eſt tanta caritas, ut poſſent tantum lucrari, quantum lucrantur: & quod nihil de copia uel inopia cogitent, ex eo patet, quia ſemper lucrari uolūt. Deinde ob hanc cauſam etiam uſurarii poſſent lucrari dando pecunias eo tempore quo magna eſſet pecuniarum caritas: quod ſi dicas uſurarius non habet ſuas pecunias expoſitas negociationi; hoc eſt dicere, ſolum licere aliquid recipere ratione lucri ceſſantis, quod conceditur.

Quartum dictum, multominus hæc cauſa habet uim, cum caritas oritur ex ſecundo capite, quod dixim contra Medinam. Primum, quia ſi non uariat caritas

tas

tas simpliciter; ergo neque ista, quæ est accidentaria. Deinde, emptorum multitudo non uariat pretium legale in aliis rebus, ergo nec in pecuniis.

Postremo, eadem ratione usurario lucrari liceret, cum essent plures, qui pecunias peterent. Ut omittam, quod ista caritas sæpe oritur ex monopolio, a campforibus facto, non ex frequentia petentium.

Quintæ causæ, absentia pecuniæ, cum pecunia præsens, quam dat campfor plus ualere debeat, quam pecunia absens, quam recipit. Quæ causæ Syluestro, Cajetano, Nauarro, & Boninsegnio placet: Soto uero & Medina minime, nos ita de hac causâ statuiamus.

Primum dictum, si res secundum se consideretur, & pretium legitimum attendatur, non ualeat plus pecunia præsens, quam remota.

Primo, quia absens eadem est cum remota; & distantia absentiaque rei, ex se, non augent pretium.

Secundo, quia ualor rei non pendet ex hoc, quod quis uellet eam habere hoc, uel illo in loco; cum eadem pecunia possit esse magis utilis hic, quam alibi; & unus uellet eam habere in uno, alius in alio loco; ergo impertinens est absentia, uel præsentia, quod attinet ad ualorem.

Tertio, sequeretur, quod etiam per præsentiam, & absentiam temporis deberet augeri pretium, quod est usuræ proprium.

Secundum dictum, ob aliquam rationem extrinsecam potest præsens pecunia plus ualere, quam absens. Ut si pecunia quæ est alibi, mihi esset inutilis: si transferenda esset cum expensis & periculo, &c. sed hæc, ut dixi, sunt accidentaria.

Tertium dictum, certum est campfores ex hac causa non posse aliquid lucrari.

Primo, quia ista causa uidetur communis tam mercatori, quam campfori: & ita, ut mercator dat aliquid pro præsentia pecunia, quam accipit: ita ei liceret aliquid accipere cum dat præsentem, & accipit absentem.

Dein-

Deinde, quoniam ista absentia est ficta, cum campfores ubique habeant suas pecunias præsentem, & suos in nitros.

Præterea, si attendunt hanc absentiam, cur in eadem locorum distantia non eodem pretio cambiunt? Soleant enim, si uerbi gratia, dent pecunias Venetijs, soluendas Romæ, & Romæ, ut soluantur Venetijs, non idem pretium in utroque cambio exigere. Adde, quod etiam usurarius posset lucrari ratione absentia temporis.

Denique, omnis commutatio debet fieri secundum iustitiam commutatiuam, pro ratione loci, ubi fit, & pro ualore rei, qua fit, ut Arist. libro 5. ethico docet: quare, si quid amplius accipiat, iniuste accipitur.

Solent respondere, licere aliquid accipere causa translationis pecuniæ, quæ translatio est æstimabilis ratione expensarum, laborum, periculorum, &c. Verum hæc responsio non uidetur sufficiens; quia in cambio transfertur dominium pecuniæ, in eum, cui datur: & ita non fit uera translatio, sed quod datur in uno loco recipitur alibi per commutationem, quæ æqualitatem requirit: quare ratione huius contractus nihil recipere licet. Itaque labores, & alia omnia per accidens se habent ad excusandum contractum ab usura, quando transfertur rei dominium.

Sit aliquis, qui habeat oleum Neapoli, & uelit illud transferre Venetias: si ciuis Venetus illud emeret Neapoli, non posset aliquid recipere aut uilius emere, quam ibi ualeat, quamuis ipse faciat sumptus, quos uel ditor fecisset; qui non sine impensis illud Venetias transferret. Quare, cum transfertur dominium non potest æstimari contrahentium utilitas.

Similiter, si essent duo ciues diuites, unus Venetus, aliter Lugdunensis, qui Venetijs uellent inter se commutare pecunias, non possent aliquid ratione huius commutationis accipere: igitur nec campfores.

Cum ergo istæ causæ non uideantur idoneæ ad excusandos campfores, peteret aliquis, an aliqua ratio-

ne

ne pro hoc munere aliquid eis ultra sortem accipere liceat? cui petitioni satisfaciam, quibusdam dictis, si prius admonero in cambio nos posse duo considerare: quorum primum est, res ipsa eius causa fit hic contractus, seu id quod datur & accipitur: alterum est actio quæ intercedit in hoc contractu, quæ duplex est: altera intrinseca, ut pecuniæ enumeratio, & cetera. altera extrinseca, ut pecuniarum preparatio, conseruatio, & cetera.

Primum dictum, si spectemus rem ipsam, seu contracti huius substantiam, campfor nihil accipere potest: sed quantum accipit, tantum debet dare, & contra.

Secundum dictum, si spectemus actionem essentialem, ut est enumeratio & receptio pecuniarum, horum causa nihil potest recipi, quoniam ista sunt connexa cum re ipsa, & non habent distinctum ualorem.

Tertium dictum, si consideremus actiones extrinsecas antecedentes, & consequentes, ut sunt officium, pecuniarum congregatio, conseruatio, ministri, labores, & cetera. ob hanc rationem campfor aliquid accipere potest. Quoniam, si pro his non solueretur aliquid pretium, non posset in communem utilitatem hoc munus exercere. Adde quod ista omnia sunt pecunia estimabilia. Confirmatur, si officium esset a repositum, liceret aliquid accipere, igitur. Huc pertinent etiam quæ diximus pro iustitia montis pietatis, & cambij ministri. Quoniam hoc etiam cambium per literas est in repositum ualde utile & necessarium: sed peteres, quantum possunt lucrari.

Quartum dictum, nihil possunt lucrari ob causas iam confutatas: deberent lucrari minus quam mercatores, cum mercatura sit magis necessaria, & pluribus laboribus, & expensis exposita; & ars campforia sit inuenta ob mercaturam: tantum possunt lucrari, quantum daretur a repositum alicui, qui hoc munus exerceret: unde expedit, ut pretium a repositum taxaretur: denique tantum licet lucrari, quantum labores, industria,

Arta, & expensæ mererentur, arbitrio boni uiri ceteritate omni fraude.

Denique, ut huic disputationi, de qua integer potuisset fieri tractatus, finem imponam, addam uerbum de cambijs, ut modo fiunt, & ut sunt in praxi.

Primum, cambia ut nunc fiunt, non uidentur utilia reip. quia per ea magnum damnum recipit mercatura, cum minus exerceatur, & ita multæ artes nõ uigent, & pauperes non habent unde uiuant, dum homines sine labore per cambia lucrari uolunt.

Deinde, cambia, ut nunc sunt in usu, maximas iniquitates continent, quia campfores arbitrantur se posse lucrari ob causas falsas, quas supra confutauimus. Neque possunt saluari per hoc, quod hic fit contractus emptionis & uenditionis, quia re uera nulla est uenditio, seu res, quæ uendatur: ut omittam quod ista uenditio damnaretur per cap. Nauiganti de usuris. Neque similiter excusari possunt per contractum permutacionis, quia semper recipitur pecunia, quæ datur. Pius est V. in quadam Bulla damnauit cambium quod fit in eodem loco: quod isti faciunt. Neque possunt excusari ratione lucri cessantis, quia libere dant has pecunias, sine ulla contentione eius, qui accipit. Et pro sua uoluntate cambiunt, & cessant a cambiendo. Quod si dicas Pium V. approbasse cambia cum quibusdam conditionibus, ergo illa erunt licita. Respondeo, hunc Pontificem solum exposuisse quædam cambia ob quasdam conditiones esse illicita; ut, quando non dantur literæ, uel non mittuntur: & cum fit solutio in eodem loco, quando in tempore assignando non habetur ratio distantie loci, quando differtur tempus, pretio aliquo recepto, & ob nonnullas alias: sed non dixit esse licita, quæ his conditionibus uacant. Ea igitur censerentur licita, quæ non habent conditiones damnatas ab hoc Pontifice, non propter causas, quas ipsi assignant, sed propter eam, quam nos assignauimus.

Ex his quæ hæcenus a nobis de hoc cambiendi ge-

mere dicta sunt, colligere liceat, multos casus, quos Sum-
mistæ probare in hac materia uidentur, non esse pro-
bandos, de quibus lege Syl. uer. usur. §. quæst. 8. Nos pri-
uatos casus, cum uniuersæ doctrinam tradamus, silen-
tio præterimus: de quibus tamen ex dictis facile erit
iudicare. Si cui, quæ nos de cambiorum consuetudi-
ne & causis, diximus minime placent, uelletq. cam-
pfores excusare, is causas quas confutauimus defen-
dat, & ab iniustitia uindictet. Et hæc de cambijs uniuersæ
summatim que huc attulisse sufficiat: nunc eadem
breuitate, de restitutione eorum, quæ acquiruntur per
Simoniam agamus.

De restitutione faciendâ ratione simonia.

Quæstio L X.

VT facilius explicentur & intelligantur, quæ
de restitutione faciendâ ratione simoniæ di-
cenda sunt, prius quid, & quoruplex sit si-
monia nobis exponendum est. Quod ad pri-
mum attinet, hunc in modum simoniam describeres.

Simoniam est studiosa uoluntas contrectandi pretio
rem spiritualem: quam definitionem per singulas par-
ticulas discurrendo, breuiter exponam.

Dicitur studiosa uoluntas, id est actus spontaneus uo-
luntatis, quo homo sciens & uolens aliquid facit, quæ
duæ conditiones ad actum humanum constituendum
sunt necessariæ.

Dicitur, contrectandi, hoc est, emendi, uel uendendi
est enim simonia: quidam contractus, sed tamen, ut sta-
tim dicam, prohibitus.

Dicitur, rem spiritualem, ut demonstretur materia
in qua iste contractus uersatur.

Nomine autem rei spiritualis non intelligitur quæ-
cunque res spiritualis, sed bona spiritualia diuinitus
nobis data, quæ ad consecutionem bonorum super na-
turalium conferunt: & quæ ordinantur in Deum, ut est
saluti

salutis æternæ: auctori: ut sunt sacramentorum admini-
stratio, & omnes actus proficiscentes a potestate diuini-
tus ad hominum salutem, gratis a Spiritu sancto data.

Quarum rerum alix dicuntur spiritualis in se, ut
sunt uirtutes, & dona diuinitus infusa, & uirtutum ope-
ra: alix causaliter, quia sunt causa rerum spiritualium,
ut sacramenta, & sacramentalia: alix effectiua iter, quia
sunt effectus alicuius potestatis spiritualis, ut dispensa-
tiones in uotis, & iuramentis, & excommunicationes:
alix sunt spiritualibus annexæ, ut beneficia, redditus
ecclesiastici, & harum similes: alix denique preparato-
riæ, quæ ordinantur ad rerum spiritualium administra-
tionem, ut uestes sacræ, sacra uasa, templa Deo dicata,
& similia. Hæc igitur contrectare, hoc est emere & uen-
dere, est simonia.

Dicitur, pretio, quia non est perfecta simonia, nisi in-
tercedat pretium datum pro re spirituali. Siue sit pre-
tium muneris, ut est pretium pecuniæ, & eius rei, quæ
pecunia æstimari potest: siue linguæ, ut est laus & adu-
lacio; siue famulatus. Solent quidam Canonistæ addere
quandam particulam in definitione simoniæ, ut exclu-
dant eam, quæ est in mente, cum tamen ueram habeat
simoniæ rationem.

Ad cognoscendum, regula generali, quando hoc com-
mittatur peccatum, obseruandum est, in simonia tria in-
tercedere, nimirum rem spiritualem, rem temporalem,
& ut una detur pro alia, non per modum sustentatio-
nis eius, qui rem spiritualem exhibet, uel per modum
elemosinæ seu oblationis, quæ fit Deo, aut gratitudi-
nis, sed per modum pretij: ubi cauendum est, ne grati-
tudo, pretij speciem gerat.

Hoc uitium ex genere suo est peccatum mortale, pro-
hibitum iure naturali, diuino & humano: quod ius po-
test aliquam rem spiritualem constituere, & ita facere
peccatum aliquod simoniæ, quod sit solum contra ius
positiuum. Potest enim ecclesia constituere sacramen-
talia, & eorum uenditionem prohibere.

Simoniæ species tres assignari solent.

Prima, quæ dicitur mentalis, quæ est duplex; altera quando sola mente & animo aliquis intendit rem spiritualem pretio uendere, uel emere, ita ut nullus actus exterior appareat: altera, quando aliquo pacto deducta est ad exteriorem actum, sed non intercedit pactum explicitum, uel implicitum; ut si quis inferuere Episcopo in hunc finem, ut ipsi daret beneficium; quod postea re ipsa recipit; sed qui dat, nõ hac intentione dat.

Secunda, quæ uocatur realis, quando intercedit pretium ex pacto explicito, uel implicito: ut quando dicitur, accipe hoc gratis, quod tamen loco pretij datur; sed tunc est simonia realis consummata, quædo ex utraque parte intercedit actus dandi & recipiendi pretium pro re spirituali. Quo fit, ut ad simoniam realem perfectam duo sint necessaria, pretium nimirum, & actus ex utraque parte.

Tertia, quæ conuentionalis nominatur, cum intercedit pactum, sed non dum est consummatum; sed uel est pactum nudum, uel datum est pretium, sed non est tradita res spiritualis: uel data est res spiritualis, sed non est acceptum pretium.

Explicata natura, ac speciebus simoniæ, nunc quibusdam dictis uniuersè docebo, quando, & quibus in rebus hoc peccatum committatur percurrendo per illa quatuor rerum spiritualium genera superius numerata.

Primum dictum, bona spiritualia humano studio acquisita, ut sunt scientiarum habitus, non sunt materia simoniæ. Quoniam, cum in scripturis damnatur simoniæ uitium, semper fit mentio de donis gratis a Spiritu sancto datis, non de naturaliter acquisitis.

Secundum dictum, ista spiritualia bona uendi non possunt. Si quidem omne aurum arena est exigua, si cû sapientia comparetur, ut. Sapiens cap. 7. ait, Adde, quod eorum dominium transferri nequit.

Tertium dictum, actus uirtutum, ex se, non sunt uendibiles, hoc est orationis, ieiunia, peregrinationes, & id
genus

genus alia opera, uendi non possunt. Ita Sylu. uer. Simoniæ. & patet ex superiori dicto. Possunt tamen ista opera sine simoniæ peccato commutari, ut Sotus lib. 9. de iust. & iur. quæst. 5. scribit, licet Conrad. sine ratione, aliter senserit: & in toto iure canonico non reperitur talis commutatio prohibita.

Quartum dictum, tam actus uirtutum, quam scientiarum, ex accidenti, & ab extrinseco sunt uendibiles, ratione laborum, expensarum, temporis, & cæ. Quare Theologia & sacrorum canonum lectio, sine peccato simoniæ, quidquid aliqui dixerint, uendi potest.

Quintum dictum, res spirituales quæ a solo Deo donantur, ut sunt omnia Spiritus sancti charismata, gratum facientia, & quæ gratis data nuncupantur, uendi non possunt: similiter nec administrationes rerum sacrarum, quæ ad bona spiritualia consequenda ordinantur; ut sunt sacramentorum, & sacramentalium functiones. Est communis doctrina, & qui pro his ex pacto pretium reciperet, simoniam committeret.

Sextum dictum, pro administratione sacramentorum, licet aliquid recipere sustentationis causa; idem dicas de quacunque alia functione. Est enim operarius dignus mercede sua, Lucæ x. & qui seminât spiritualia, possunt, hac de causa, colligere temporalia. Et denique, non est alligandum os boui trituranti.

Septimum dictum, pro labore extrinseco, & accidente in administratione sacramentorum potest sine simonia aliquod recipi pretium. Declaro, in administratione sacramenti est quidam labor intrinsecus, qui necessario functionem ipsam comitatur, ut in audiendis confessionibus patet: & ratione huius laboris nihil licet accipere, cum sit necessario cum ipsa administratione coniunctus: alter extrinsecus; ut si causa administrandi sacramenti ad aliquem remotum locum proficisci oportet, & necessarius esset equus, uel aliqua impensa esset facienda, aut extraneus labor suscipiendus, & tunc pro hoc labore liceret pretium accipere. Ita di-

ius 1 homas quolib. 3. q. 6. art. 2. & Sotus li. 9. de iust. & iure, quæst. 6. art. 1.

Octauum dictum, potest exigi aliquod pretium ratione obligationis, pro administratione rerum sacramentorum. Ita Cateran. in summa, uerbo Simon. Glos. cap. significatum de præbendis, in uerbo, Ita quod. Ut si quis obligaret se pro anno ad dicendam missam: quoniam in hoc casu, non uenditur res spiritualis, sed solum libertas, quæ est uenditionis capax.

Nonum dictum, potest minister pacifici de pretio sibi ad sustentationem necessario, etiam si sit diues, & possit uiuere ex suo. Doctrina est Sori, Nauarri, & Caietani, qui tamen negat id licere, ei qui potest ex suo uiuere: cuius opinio posset habere locum ratione scandali: & multo magis, si quis haberet alia bona ecclesiastica, & beneficia simplicia, qui ab ijs qui sunt eiusdem loci non posset ex pacto recipere aliquid per modum sustentationis, cū iam ex bonis ecclesiæ habeat unde uiuat.

Huc facit, quod concilium Tridentinum sess. 21. cap. 1. statuit, ne pro collatione ordinum, nec pro literis dimissorijs, nec pro sigillo, nec alia quacunque de causa Episcopi & alij ordinū collatores, aut eorum ministri, quouis prætextu aliquid accipiant. Notarij uero, ubi non uiget consuetudo nihil accipiendi, solum pro literis dimissorijs, decimam aurei partem possunt recipere, ni habeant ab Episcopo salarium: Vnde episcopo nullo modo aliquid utilitatis prouenire potest. Vbi annullantur omnes consuetudines, seu potius abusus simoniacæ corruptelæ fauentes. Cum ergo Episcopi habeant unde uiuant, non debent pro his actibus aliquid recipere.

Posset tamen aliquid accipi gratis, uel per modum elemosynæ, & ratione laudabilis consuetudinis, ca. ad apostolicam, de Simon. Quod diximus de administratione sacramentorum, intellige etiam de administratione sacramentalium, ut benedictionum, exorcismorum, &c.

Decimum

Decimum dictum, ad redimendam uexationem, licet emere administrationem sacramenti, cum id est ad salutem necessarium; idque cum quis habet ius ad petendum. Quoniam non est emere sacramentum, sed liberare se ab iniustitia.

Ad redimendam autem uexationem in beneficio, si quis habeat ius acquisitum, licet offerre pretium, cap. dilectus, primo, de simon. secus si non habeat ius, cap. Mattheus, eodem. Idem dicas pro possessione pacifica, tam respectu eius qui debet conferre, quam tertij personæ, modo constat de iniustitia. Similiter dare aliquid ad fugiendam iniquam electionem, non est simonia: nō tamen ad hoc, ut eligatur dignior, uel dignus, uel ipsemet, qui dat: quia nō habetur ius in beneficium: & ideo daretur aliquid pro re spirituali obtinenda.

Vndecimum dictum, pro actionibus spiritualibus, quæ habent annexum aliquid temporale, licet accipere aliquid ratione illius quod habent temporale, pro eo nimirum, quod additur simplici operationi. Ut pro missa cum maiore pompa canenda, pro exequijs, & sepultura mortuorum, ratione maioris apparatus: idque etiam ex pacto. Quod attinet ad consuetudines introductas in his actibus, lege conc. Trident. sess. 24. cap. 14. de reform. ad quas seruandas possunt cogi laici, si sint longo tempore præscriptæ, laudabiles, in bonum finem institutæ si sine scandalo seruentur, & id antequam opus fiat.

Duodecimum dictum, pro actionibus proficiscentibus ab iurisdictione, ut sunt compositiones, absolutiones ab excommunicatione, dispensationes, &c. non licet aliquid accipere, cap. ad aures, de simon. Conc. Trident. sess. 25. cap. 18. & sess. 24. cap. 5. Quod si dicas solere pro his aliquid accipi, præsertim in Romana curia, dico id quod accipitur, accipi per modum compositionis, & pœnæ, ac etiam sustentationis: neque curia Romana tenetur ad seruandam hac in re Concilij Trident. constitutionem, qua compositiones prohibentur.

Decimum tertium dictum, pro ingressu religionis, nō

Dd 4 licet

licet aliquid accipere, nisi ratione sustentationis, & oneris, etiam cum pacto, & etiam si monasterium sit diues. Quamuis in tali casu in foro exteriori presumere tur simonia, uel saltem auaritię crimen.

Decimumquartum dictum, res sacrę, ut sunt uasa, & alia instrumenta ad cultum, sacrum destinata, ratione materię, non tamen ratione consecrationis uendi possunt: ac etiam in profanos usus conuerti, modo aliquo pacto eorum immutetur forma. Doctrina est manifestata, & communis. Quę deinceps afferentur dicta, pertinebunt ad simoniam, quę potest contingere circa beneficia, in his quattuor actibus, uenditione & emptione, commutatione, resignatione, & locatione.

Decimumquintum dictum, beneficiorum uenditio est simonia iure humano prohibita. Venditur enim ius ad exigendos fructus ecclesiasticos, qui sunt cum sacro officio annexi. Ita Armacanus, Adrianus, Paludanus, Franciscus Victoria & alij. Potest tamen Pontifex ex causa separare ius percipiendi fructus a beneficio, & dare pensiones & decimas secularibus. & eas sibi reseruare.

Decimumsextum dictum, pro actionibus per se ordinatis ad beneficium obtinendum, aliquid accipere, est simonia; ut pro electione, presentatione, & redemptione ante beneficij possessionem; similiter emere ius ad beneficium obtinendum, ut si quis emeret regressum, & cetera.

Decimumseptimum dictum, beneficiorum permutatio non est prohibita nisi iure humano, ca. Quęstiu, & cap. unic. lib. 6. de rerum permutat. sed si congruenter fiat, non erit simonia. Tabiena duas condiciones requirit: Quarum prima est, ut fiat auctoritate eius, qui potest beneficium conferre: altera, ut non intercedat res, seu pretium temporale: unde permutare beneficium cum re temporali, & cum pensione, quę maiore ex parte est temporalis, esset simonia. Quando autem beneficia essent imparia, liceret per pensionis solutionem constituere æqualitatem. Verum, cum permuta-

tio

tio sit auctoritate ordinarij, non potest constitui pensio, aut reseruatio fructuum, sine auctoritate Papę, ut habet stylus curię.

Decimumoctauum dictum, resignatio beneficij nõ potest fieri auctoritate propria, & si fiat nulla est collatio; unde fieri debet in manu Pontificis, uel alterius eius personam gerentis. Potest autem fieri in fauorem alterius nominando illum, cuius petitio una cum resignatione presentari debet: ita tamen, ut iste recipiat, & alteri dare non licet. Quę resignatio ex Bulla Pij V. non potest fieri in manu ordinarij.

Sunt etiam multę alię resignationes prohibitę, de quibus lege concil. Trident. ses. 25. cap. 7. & 15. Ut cũ sit resignatio filijs presbyterorum, cum regressu, cum obligatione dandi pensionem, cum confidentia, cum scilicet reuantiatur alicui; de quo habetur fiducia, fore ut resignet alteri, ad eius qui resignat uoluntatem. Tunc autem censetur confidentia prohibita, quando intercedit expressum, uel tacitum pactum.

Decimumnonum dictum, pensionis redemptio non potest fieri auctoritate propria, sed auctoritate Pontificis, qui tamen propria auctoritate redimeret, non esset simoniacus: de cuius pensionis redemptione, non potest fieri pactio ante collationem, uel in ipsa collatione. Licet tamen accipere beneficium cum pensione, animo redimendi eam.

Vigelimum dictum, locare potestatem iurisdictionis, ut excommunicandi, conferendi sacramenta, &c. est simonia. Ita Concil. Trident. ses. 25. cap. 11. Ac uero locare solos fructus ex huiusmodi potestate prouenientes, non esset simonia: non careret tamen indecentia, si presertim laicis locaretur. Similiter licet locare fructus beneficiorum, si locatio fiat secundum iura. De qua re extat extrauag. ambitiose, & Bulla Pauli 4. Sed est dubium, an sit in usu. Attendenda igitur est consuetudo quod attinet ad tempus, per quod fieri possit locatio: super qua re duo statuit conc. Trid. ses. 25. c.

11. un-

11. vnde colligere licet Bullas illas non fuisse in vfu. Ex quib. intelligi potest, nō licere uendere officia quę habent annexam iurisdictionē spiritualement, est enim simonia: ut est vicariatus: similiter, nec iurispatronatus uendi potest.

Vigesimum primum dictum, restitutio faciendā ob crimen simonię, est p̄cepta iure humano. Quoniā si esset p̄cepta iure diuino, fieri deberet ei, a quo acceptum est pretium: at sic pauperibus, ut per sacros canones, & communem sententiam patet, igitur. Adde etiā quod non fit nisi post sententiam latam: quod si esset de iure diuino, statim fieri deberet.

Vigesimum secundum dictum; si per simoniam mētalem aliquid accipiat, nulla est restitutio, aut resignatio faciendā. Siquidem talis acceptio nullo iure est sub restitutionis pena prohibita. c. ultimo de simo.

Vigesimum tertium dictum, conuentionalis ex neutra parte completa, non obligat ad restitutionem: quādo autem datum est temporale, & non est acceptum spirituale, fieri debet restitutio ei, qui dedit: quia conditione non completa, ut supra scripsimus, contractus vim non habet. Quando autem est completa ex parte eius qui dat spirituale, licet sit peccatum, tamen non est subiecta poenis, tenetque collatio: ita habet eius stylus, ut scribit Gomezus. Quod autem attinet ad simoniam realem, quę est, cum intercedit pactum expressum, uel tacitum, & est ex utraque parte completum, statuo hoc dictum.

Vigesimum quartum dictum, simoniacus realis tenetur restituere pretium acceptum, uel ecclesię, uel pauperibus, idque ex humano iure; & ad resignandū, & ad fructuum restitutionem: sed ante sententiam latam dari restituet. Quę facta, si postea intercedat sententia, erit de nouo ecclesię faciendā, cap. De hoc autē, de simonia. quando autem dans ignorabat se simoniam committere, ei erit faciendā, cap. veniens, de simonia. Qui autem simoniaci sint excommunicati con-

stat

stat ex Bulla Pij V. de qua lege Na uar. cap. 23. nu. 111.

Vigesimum quintum dictum, qui ignoranter accipit beneficium su per quo facta est simonia cum tertia persona, ut si pater per simoniam filio acquisiuerit beneficium, re cognita, tenetur resignare, & fructus restituere, in quib. factus est ditior. Lege Couar. in reg. peccat. par. 2. §. 8. num. 7. Quo loco animaduertendum est cum quibusdam, solum simoniam commissam in beneficijs, ordinibus, & in religione obligare ad restitutionem. Ita Panor. cap. ult. de sim. & Caiet. in summa uerb. excommun. cap. 27.

Atq. de hac re summam hęc dixisse sufficiat, plura alias in integro opere de simonia, & beneficijs dicturus. Quod autem attinet ad eos qui impediunt beneficij consecutionem, aut in conferendo iustitiam non seruant, supra diximus.

Poruissim etiam hoc loco aliquid adijcere de restitutione faciendā ab ijs, qui peccant contra restitutionem Bonifacij VII. cap. excommunicamus, de excommunic. lib. 6. quam nuper Greg. 13. de datis & acceptis, innouauit, sed reijcio lectorē ad Nauarri hac de re commentarium. In qua constitutione grauissimis poenis puniuntur, qui exercent actiones quasdam ab obrinendam gratiam, uel iustitiam apud sedē Apostolicam, inter alias poenis est poena restitutionis faciendę ab eo, qui istarum actionum causa aliquid accepit, etiam ante latam sententiam: Sed de hac quęstione hęc dixisse sufficiat. Nunc aliquid priuatim de restitutione bonorum ecclesiasticorum, quę interdum male a personis ecclesiasticis accipiuntur, uel retinentur, scribemus.

De restitutione faciendâ a personis ecclesiasticis.
Quæstio . L X I .

Nter cæteras personas, quæ priuatim solent esse subiectæ restitutioni, sunt clerici; tum ratione officij, quod exercere debent, tum ratione beneficiorum, quæ male obtinent, ac retinent, tum denique ratione bonorum, quæ non bene dispensant. Dicemus itaque primo de restitutione faciendâ ratione beneficij male obtenti, & fructuū male perceptorū: deinde quando, & quō restituendū sit, ob officij nō recitatū. De primo statuo hæc dicta.

Primum dictum, omnes qui sunt inhabiles ad beneficium recipiendum, si illud obtineant, sunt ad restitutionem obligati. Vt sunt omnes ante 14. annū, ex Cōc. Trident. sess. 25. cap. 6. & ad curatum ante 25. & qui sine dispensatione accipit, restituere tenetur; & ad episcopatum ante 30. Sed non tenetur restituere. Item, illegitimi, irregulares, qui nō habent tonsurā, simonia ci, qui inhabiles facti sunt ad omne beneficium a Pio V. hæretici, eorum filij, excommunicati, & horum similes, ut alias latius in materia de beneficijs demonstrabo. Cum itaque beneficiatus ad confessionem accesserit, quæ ratione beneficium teneat, interrogandus erit.

Secundum dictum, qui accipiunt beneficium curatum animo non clericandi, peccant mortaliter, & ad fructus perceptos restituendos sunt obligati §. ceterū, cap. commissi de celeb. missarū, lib. 6. intelligitur hoc pro eo tempore, quo uoluntatem non habuerunt, uel mutauerunt. Quod autem attinet ad eum qui simplex eodem modo accepit beneficium, quamuis ratio idem dicendum esse suadere uideatur: tamen uiris doctis, & speciatim Nauarro, non placet hanc pœnalem constitutionem ad hos extendere, cum solum de curatis ibi sit sermo.

Tertium dictum, qui sicca sanctitate beneficium ac-

qui-

quisiuit, modo sit dignus, non tenetur ad fructus restituendos: siquidem beneficij collatio, cum absolute conferatur, quamuis sanctitas moueat, tenet: ut supra diximus.

Quartū dictū, q̄ beneficij iuste obtinuit, sed tamē per se non residet, si residentia requirat, quā quod uis beneficium, cum aliquo officio connexum requirere uideatur, non facit fructus suos, ac proinde eos restituere tenetur: nec qui non residet excusantur, quod per suos uicarios administrent. Ita decretum est a concilio Tridentino, sess. 13. ca. 1. de reformatione. Vnde non est tenendum, quod olim Gabr. 4. sent. dist. 15. quæst. 8. art. 2. docuit.

Excipiuntur tamen Theologiæ doctores, qui publice in aliqua uniueritate docent, & qui studij causa absunt, cap. cum ex eo, de elect. lib. 6. & conc. Trident. Quoniam ecclesiæ negocium agere uidentur: & alij, qui ex aliqua iusta causa, uel ex dispensatione nō resident. Quæ autem sint causæ non residentij, aut dispensandi in residentia, non est huius loci docere.

Quintum dictum, qui habet plura beneficia sine dispensatione, uel cum dispensatione, sine causa, etiam si sint beneficia simplicia, cum unum sufficit ad conuenientem sustentationem, non est tutus in conscientia, & restituere tenetur. Nam cuique operario satis esse debet, quod est sibi ad suæ uitæ sustentationem necessariū, cū non possit plura exercere officia; nec impedire debeat quin alij habeant unde uiuant. Quæ autem cuique statui & gradui sint ad uitæ sustentationem necessaria, non est huius loci exponere, ij uideant, qui bonis a Christo suo sanguine, suę sponsæ acquisitis in delicijs uiuere uolunt. Vbi obiter adnota uerim, dispensationem super pluralitate beneficiorū, continere etiam dispensationem de officio semel recitando. Quare, qui plura hoc pacto obtinet beneficia, nō tenetur ad horas canonicas pluries recitandas.

Sextum dictum, qui commisit crimen, quo ipso fa-

cto

quo priuatur beneficio, si fructus percipiat, eos restituere tenetur.

Multa numerantur crimina & causæ, ob quas, uel statim amittitur beneficium, uel saltem post sententiam latam, & sunt fere hæc. Hæresis, schisma, crimen læsæ maiestatis, simonia, sodomia, sed frequentata, Cardinalium percussio, idem intellige de Episcopo, & curato ubi comprehenduntur etiam iuuantes: homicidium qualificatum, falsarij literarum apostolicarum: qui per uim possessionem beneficij ingrediuntur: qui per uim aliquem ad resignandum cogunt: qui profitetur religionem, qui ipso iure amittit: qui existens in minoribus contrahit matrimonium, etiam si nõ sit consummatum, etiam si mulier ante consummationem ingrediatur religionem, etiam si matrimonium non teneret; quo casu potius uideretur priuandus: curatus si per annum non promoueatur ad ordinem necessarium, ipso facto: quãdo curatus accipit aliud beneficium incompatible, ipso facto; reliqui casus requirunt iudicis sententiam. Sunt præterea nonnulli alij casus in quibus post adeptum beneficiũ beneficiatus tenetur restituere fructus, quos quibusdam alijs dictis complectemur.

Septimum dictum, nemo tenetur fructus restituere, cum eos percipit in peccato mortali: quod dixerim, contra quosdam qui aliter sentiunt. Quod nos affirmamus, præter alios, docent Sylu. uer. rest. & Sorus, lib. 10. quaest. 5. artic. 7.

Octauum dictum, excommunicatus non potest percipere fructus pro eo tempore quo manet excommunicatus, cap. pastor. de appellat. neque est necesse ut hoc exprimat in sententia excommunicationis, ut existimauit Gl. Intelligitur hæc doctrina de eo, qui est in mora in petenda absolutione.

Nonum dictum, qui est suspensus, non facit fructus suos, & ideo si percipiat, eos restituere debet: & r6 est, quia non potest suum munus exercere, ratione suspensionis. Possit tamen percipere necessaria ad uictum, mo

do

de non stet per ipsum, quin absoluat. Quare, est uniuersalis regula, suspensos non facere fructus suos, ut est fornicarius notorius, & qui uiuunt in alijs notorijs uitijs. Quod autem attinet ad restitutionem eorum qui impediunt beneficij consecutionem & eorum qui conferuat, diximus supra quæstione trigesima.

Decimum dictum, probabilior, communior, & securior est doctrina, si dicamus clericos beneficiatos esse obligatos ad restituendum bona ecclesiastica, quæ post sufficientem sustentationem male dispenserunt. Ita Alex. Halens. Richar. Paludan. Ioã. Maior. Thomas ualdensis Dionys. Carthusianus, Caietan. Medina, Petrus a Soto, Gabriel, Angelus, Rosella, Driedo, Diuus Thomas, & alij. Licet Sotus, Abulensis, Turrecrem. Margil. Couar. & Bononienses aliter sentiant: de qua re alibi latius disputabitur. Quare, de his hæctenus. Nunc ad aliam partem huius quæstionis accedamus. De restitutione facienda ratione prætermissi officij, seu horarum canonicarum, hæc alia statuta dicta.

Vndecimum dictum, omnes beneficiati, qui post sex menses ab accepto beneficio non recitant officium, tenentur ad restitutionem, & præmissa admonitione, si non respiciant, priuantur beneficio. Ita habetur determinatum in Concilio Lateran. Sub Leone 10. sess. 9. Quod si dubites de huius constitutionis obseruatione, dicerem in primis multa quæ ibi statuuntur seruari: deinde, in nouata est a Pio V. Adde quod datur beneficium propter officium, & labores, igitur. Hæc doctrina intelligenda est de omnibus beneficiatis, siue percipiant fructus, sine non, modo percipere possint.

Duodecimum dictum, ista restitutio facienda est fabricæ illius Ecclesie, in qua habetur beneficiũ, uel pauperibus. Verum, si sint distributiones quotidianæ, quod restituitur, distribuendũ est inter participantes: & quando sumuntur ex cõmuni massa, restitutio fit canonicis.

Decimum tertium dictum, ista restitutio facienda est pro rata. Declaratur hoc dictum, ex Sot. lib. 10. de iust.

&

& uir. queſ. 5. ar. 6. ſi hi fructus capiebantur, non ſolum propter officium, ſed etiam propter alia onera; uidentum eſt, quid pro rata oneri officij reſpondeat, & illud reſtituendum erit. Rurſus uidentum eſt, quid reſpondeat ſingulis diebus, & poſtremo, quid ſingulis horis canoniciſ quas prætermiſit. Quod ſi forte ipſe qui reſtituturus eſt, eſſet pauper, poſſet ſibi retinere, maxime cū ſuperioris licentia. Idem dicas de penſionarijs, qui tenentur recitare officium B. Mariæ, ex Bulla Pij V. Idem de illis, qui tenentur recitare horas in choro, & ibi non recitant; qui ijs qui adſuerunt reſtituere debent. Cap. 1. de Cleric. non reſid. lib. 6.

Decimum quartum, quod diximus de beneficiatis, intelligendum eſt etiam de omnibus miniſtris, & adminiſtrationibus, pro quibus aliquid ſtipendij accipitur, niſi ſi ſuis fugantur muneribus, qui pro rata reſtituere tenentur, ut ſunt capellani, & ijs, qui ad miſſam, uel epiſtolam canendam ſunt obligati, & alij horum ſimiles miniſtri. Vbi illud adnotauerim curatos, non ſolum pro horis, ſed etiam pro ſacrificiis prætermiſſis reſtitutioni eſſe obnoxios: quoties autem rem ſacram facere debeant, non eſt huius loci exponere. Atque de his hæc tenentur.

De iniſtia cauſiſque inſti belli. Quæſtio LXII.

IN humanis negocijs nullum eſt forte, in quo conſciendo plura, & maiora inferantur hominibus damna, quam in bello: præſertim, cum uel regnandi cupiditas, uel furor arma miniſtrat: quo fit, ut inde maiores & plures ad reſtituendum obligationes naſcantur. Quare nullo modo erit a noſtro inſtituto alienum, ſi aliquid priuati, de reſtitutione eorum, que in bello acquiruntur, ea breuitate, quam noſtra ſcribendi ratio poſtulat, ſcripſerimus.

Duabus ergo quæſtionibus, quæ dicturi ſumus complectemur: in quarum prima de belli iuſtitia agetur, ex qua facile intelligi poterit, quis, & quando ex hac cauſa

ſa reſtituere debeat: in altera, de rebus in bello captis reſtituendis diſputabitur. Primam igitur aggredientes nonnullis concluſionibus belli iuſtitiam explicare conabimur, ſi prius quocumque ſit bellum docuerimus.

Bellum triplex eſt: deſenſuum, offenſuum, ſiue uindictatiuum, & punitiuum. Deſenſuum dicitur, quod contra iniuſtum aggreſſorem ſui defendendi cauſa ſuſcipitur: offenſuum, ſeu vindictatiuum, quod ad acceptam iniuriam, & contumeliam uindictandam ſuſcipitur: punitiuum uero, quod a principe ſuſcipitur ad ſubditos alicuius facinoris reos puniendos. Multæ alix fieri poſſent belli diuiſiones, quæ tamen ad rem noſtram pertinent nihil. Bellum autem illud proprie dicitur, quod publica de cauſa, & auctoritate publica ſuſcipitur, de quo nos priuati uerba facturi ſumus.

Prima concluſio, bellum, ex ſe, non eſt malum: Concluſio eſt certa fide tenenda contra Manicheos, qui exiſtinarunt bellare eſſe peccatum graue: ac proinde damnant uetus teſtamentum, quod ibi narrentur geſta in bellis; in quo etiam errore fuit Vaicleſus, ut Thomas Vualdentis refert. Eſt etiam contra Eraſmum, qui dixit, bellum, ex ſe, non eſſe licitum. Quorum errorem nolo hic pluribus confutare: cum hæc concluſio ſit ita certa, ut etiam ex primis naturæ luminibus innotelcat. Omnis enim lex, ſiue naturalis, ſiue diuina, ſiue humana docet, licere uim uiſ repellere: quod ſi id cuique priuato homini licet, licebit etiam toti communitati. Si bellum ex ſe non eſt licitum, cur laudantur in diuinis, tum antiquis, tum nouis literis, Eccleſiaſtici capit. 44. & ad Hebræos, cap. 11. homines bellicis rebus illuſtres. Nec eſt uerum, quod Eraſmus ait, in ueteri lege bella ſolum fuiſſe permiſſa, cum fuerint diuino mandato ſapiffime ſuſcepta: lege Gratianum cauſa 23. quæſtio. 1. & 2. per totas.

Secunda concluſio, Chriſtianis licet bellum ſuſcipere. Eſt de fide, contra Oecolampadium, qui conceſſit, Hebræis licitum fuiſſe pugnare, atque Chriſtianis licere

negavit. Omitto hic innumeras conciliorum & Patrum auctoritates, & proborum Imperatorum exempla, unica sufficiat ratio. Lex evangelica, nō destruit legem naturalem: at bellū ex lege naturæ est licitum, igitur. Ideo Ioannes Luc. 3. interrogatus a militibus, quid agere deberent, ut salutem consequi possent, non respondit, ut militandi artem defererent, sed ut suis essent stipendijs contenti. Lege Ioan. Arboreū lib. 2. cap. 14. suæ Theolophiæ, & Sixtum Sen. li. 6. suæ Bibliothecæ annot. 156. Albertum Pium, lib. 21.

Tertia conclusio, licet Christianis bellum gerere contra Turchas. Est conclusio fide tenenda contra Lutherum, qui hoc negavit contra quem errorem lege, quæ doctæ & piæ, doctrina & pietate illustri episcopus Rosenfis, scripsit. Nam, si quod bellum omnes iustas causas habet, hoc sane habet: quod non solum defensionis, sed etiam vindictæ causa iuste suscipitur, cum per iniustitiam Christianorū imperium, Turcharum Rex occupaverit. Quo fit, ut non modo sit licitum, sed etiam necessarium, & ex iustitia suscipiendum.

Quarta conclusio, Bellum punitivum iuste contra hæreticos suscipitur. Conclusio est fide tenenda, contra multos hæreticos, qui suam causam agentes, contrarium docent. Lege Alphon. a Cast. de iusta hæret. punit. & lib. 2. contra hæres cap. 14. Patet ex Deut. cap. 13. ubi Dominus præcipit fieri bellum atrox propter recessum a fide. Adde, quod isti sunt rebelles, quibus iure inferitur bellum, ut constat ex 2. Reg. cap. 20. & 4. Reg. cap. 3. ut hic ommittam multas sanctorum patrum, & Conciliorum auctoritates.

Quinta conclusio, contra infideles, qui non sunt subiecti imperio Christianorum, non potest suscipi bellum, ut est punitivum. Punitio enim pertinet ad eum, qui imperium in eos habet, quos punit. Quibus autem de causis contra infideles bellum suscipere liceat, late disputari solet, de qua re maior, & longior est difficultas, quam hoc loco explicari possit, aut debeat.

Sexta

Sexta conclusio, ad iustum bellum gerendum quatuor requiruntur conditiones: auctoritas publica, causa quid culpatur, 23. quærit. i. iusta causa, id est ut suscipiatur contra nocentes: ut indicatur, hoc est, ut mittantur legati, ad litem si fieri potest, sine bello componendam: & recta bellandi intentio: addunt alij quintam, ut in belli progressū iura belli seruentur: circa quas conditiones nonnulla breuiter adnotabimus.

Quod ergo ad primam conditionem attinet, requiritur ad iustum bellum publica auctoritas, quia est actus iustitiæ publicus. Est autem auctoritas duplex, altera primaria, summa, & independens: altera inferior, & subordinata, ut est illa, quæ potest confugere ad superiorem; ut auctoritas alicuius principis, quæ est subordinata auctoritati Regis, ad quem est appellatio. Tunc, si loquamur de bello defensionis, cuique licet bellum gerere ad repellendum aggressorem, sine suprema auctoritate: quoniam id est ex lege naturæ. At uero, si loquamur de bello vindictæ aut punitivis causa suscepto, sine publica & summa auctoritate suscipi non potest: ita ut nulla potestas, quæ superiorem agnoscit, possit huiusmodi bellum ex se suscipere. Ratio est manifesta; quia bellum est actus iustitiæ publicus: igitur debet exerceri auctoritate publica.

Quando autem una suprema potestas, in aliam a qua accepit iniuriam bellum suscipit, dicitur habere potestatem in illam; quæ ob illam iniuriam quodam modo facta est ei inferior. Quo casu cessat pronuntiarum illud, Par in parem potestatem, seu dominium non habet. Sunt tamen in Italia, & Germania quidam principes, qui ex concessione, uel consuetudine habent, ut bellum offensivum sua auctoritate suscipere possint. Per publicam autem auctoritatem, non intelligo singulorum hominum alicuius civitatis, aut regni consensum, sed eorum apud quos est immediata gubernandæ reip. aut regni potestas.

De secunda conditione, quæ est, quod causa sit iusta,

E e 2 expli-

explicatur hæc conditio a diuo Thoma 2. 2. q. 40. artic. 1. ex doctrina Augustini. Belli causa iusta ad duo capi- ta reuocatur; quorum primum est, cum resp. uult puni- re quod a suis iniuste actum est, contra aliam remp. si- ue populam. Exemplum habes, lib. Iudic. capi. 20. & 2. Reg. cap. 20. Alterum, cum aliqua resp. populusue non uult restituere, quod iniuste accepit, quo modo popu- lus Christianus iuste contra Turchas bellum gerit. Et huc pertinet illa conditio, quã aliqui requirunt, quod bellum suscipiendum sit contra nocentes. Quare ob iustam punitionem, sui repetitionem, & innocentis de- fensionem bellum suscipere licebit. Neque quęcun- que causa ad bellum gerendum debet censeri suffi- ciens, nisi sit magna, & ugens, quia cum ex bello maxi- ma oriantur mala, & incommoda, non iuste suscipitur, nisi ob grauiores causas.

De tertia conditione, cum bellum sit ultimum reme- dium exequendę iustitię, antequam ad arma ueniat, omnes tentandę sunt faciliores uia: quare mittendi sunt legati ad componendas discordias, & ad repeten- dum quod iure petitur; quo negato, si nullum aliud est refugium, licet ad arma uenire: ut aliquando filij Israel fecerunt.

De quarta, quę rectam requirit intentionem, ut bel- lum non suscipiatur lucri causa, non ad exercendam crudelitatem: quicunque enim uirtutis actus, ob malã uitiatur intentionem. Licet ergo bellum sit actus iu- stitię; tamen mala intentione susceptum, depruari potest.

De quinta, quę requirit, ut in belli progressu iura belli seruentur ex utraque parte, hoc est, ut illa seruen- tur, quę sunt de iure gentium: ut, gratia exempli, fides seruetur: ut legati sint impunes, &c. Quare decipere hostem uerbo mentiando, aut facto promissum non ser- uando, non licet: potest tamen aliquid dici, aut fieri, un- de per accidens hostis decipi possit, ut patet in strata- gema; ut 2. 2. docet diuus Thomas.

Il lud

Illud præterea circa has condiciones notandum oc- currit, quod duę sunt simpliciter necessarię ad hoc, ut bellum sit iustum, id est ut non suscipiatur contra iusti- tiam, & non sit obligatio ad restitutionem, nimirum, ut fiat auctoritate publica, & ex causa, contra nocentes: alia uero requiruntur ad hoc, ut non sit peccatum: quã- uis ex tertia etiam posset oriri obligatio ad restituend- um, ut infra dicitur. Ut autem adhuc magis hæc iusti- belli condiciones elucefiant, quasdam circa eas dubi- tationes proponam, ac breuiter resoluam.

Prima dubitatio, an possit aliqua lege sanciri, ut bel- li inferendi potestas esset penes unum, ut penes Impe- ratorem, uel Pontificem: cui dubitationi satisfacio his dictis.

Primum dictum: talis lex fieri potest, ita ut nemini bellum inferre liceret, sine auctoritate alicuius supre- mę potestatis, ut Pontificię, uel Imperatorię: Quę lex non aboleret legem naturalem, sed eam limitaret.

Secundum dictum, talis lex, uel a summo Pontifice, uel a tota Ecclesia in aliquo Concilio constitui posset. Si quidem sacerdotalis potestas, in omni lege, semper statuit aliquid circa rationem uiuendi, & bonos mores, quo etiam Reges, & quęuis potestas humana obliga- retur.

Tertium dictum, huiusmodi lex esset ualde utilis, & maxime rationi consentanea. Siquidem nemo in pro- pria causa est bonus iudex: & belli causę sape sunt ob- scurę; unde expediret, ut aliquis esset summus iudex, qui eas cognosceret.

Quartum dictum, hac facta lege, omnes inferiores ce- nerentur facultatem belli gerendi petere, & causam proponere, qua existente dubia, posset bellum impedi- ri, & standum esset iudicis iudicio: si uero esset manife- ste iusta, suprema potestas facultatem dare deberet: qua negata, qui iuste bellum uult mouere, posset tute iure naturę uti.

Secunda dubitatio, circa personam quę bellum ge-

rit: an Christianus princeps possit auxilium petere a principe infideli ad bellum gerendum, contra principem fidelem. Ad hanc dubitationem respondeo his dictis.

Primum dictum, uti auxilio infidelium contra infideles, uel opem illis ferre contra alios infideles, ex se, non est illicitum. Quia bellum est de lege naturae, sicuti & commercium: igitur in eo exercendo possunt fideles cum infidelibus uniri: cum lex Christiana non tollat quae sunt de lege naturae.

Secundum dictum, uti auxilio infidelium contra fideles, aut illis auxilium contra eosdem praestare, non est ex se malum. Ita Caietanus, Syluester, Ioan. Maior, Ban. & alij. Quoniam fieri potest, ut geratur bellum iustum: ac iuuare ad actum iustitiae non est malum: igitur peti, & dari potest huiusmodi auxilium. Dauid usus est auxilio infidelium contra Saulem: & Machabaei confederati erant cum Romanis: & Imperator utitur haereticorum auxilio.

Tertium dictum, quamuis id, ex se, non sit malum; tamen moraliter loquendo, non sit sine peccato, cum talis actus facile uitari possit, & ex his praecipue capitibus. Primo, ex scandalo, quod inde nascitur: secundo, quia infideles non praestant auxilium zelo iustitiae: tertio, quia hac ratione debilitantur Christianorum, & infidelium augentur uires: quarto ex maximis damnis, quae inde alij Christiani innocenter patiuntur. De hac dubitatione uide Abulensem 1. Reg. ca. 28. quaest. 5. & ibi Lyranum.

Tertia dubitatio circa causam, an pro causa dubia possit inferri iustum bellum: huic dubitationi satisfaciam quibusdam dictis, si prius illud adnotauero, dubiam causam se tripliciter habere posse. Primum, cum nulla est ratio, quae in alteram partem assensum trahat: deinde cum ex utraque parte est probabilitas, sed minor ex una parte: postremo, cum ex una parte probabilitas praeponderat.

Primum dictum, quando causa est probabilis, licet sic

hic dubia, bellum defensiuum suscipi potest. Quoniam possidentis conditio, caeteris paribus, est multo melior.

Secundum dictum, bellum offensiuum seu uindictiuum in causa dubia, & minus probabili, iure suscipi non potest. Ratio est manifesta, quia nemo debet puniri pro culpa incerta: neque enim suspendendus est is, de quo est dubium, an furtum fecerit.

Tertium dictum, bellum offensiuum, quando causa est probabilior, licet non sit certa, recte suscipi potest: unde petita satisfactio, si negetur, iure bellum indicitur. Cum in rebus moralibus satis sit probabilitas maior. Quare maior certitudo requiritur ad offensiuum, quam ad defensiuum.

Quarta dubitatio, an bellum possit esse ex utraque parte iustum. Pro solutione nota, duobus modis bellum posse censei iniustum, primo, in se, absolute: secundo in hominum opinione, id est ex utraque parte bellatum: hoc posito, dico tria.

Primum dictum, In re ipsa, bellum non potest esse iustum & iniustum: sunt enim ista contradictoria, quae de eodem non possunt esse uera.

Secundum dictum, ut bellum est in hominum opinione, consideratum secundum suas causas, potest censei ex utraque parte iustum: quoniam utraque pars potest apprehendere suas rationes tanquam magis probabiles, cum sint magis cognitae: sed semper expediret, ut alterius intercederet iudicium. Potest etiam esse iustum ex utraque parte, ea de causa, quia ad defensionem factis est minor probabilitas, quae maior esse debet in offensiuo.

Tertium dictum, communiter loquendo semper putandum est bellum ex altera parte esse iniustum. Quoniam causae non consistunt in indiuisibili, & ex altera parte semper, uel plures, uel maiores apparent.

Quinta dubitatio circa illam conditionem de legitimis mittendis, de indicendo bello, an si bellum iustum legitime uolenti offeratur idonea & iusta satisfactio, sit

bligatus eam acceptare, & a bello cessare. ad quam dubitationem respondet Caietanus in summa, uerbo, Bellum, sed non omnino bene, & plene. Ut autem huic dubitationi satisfiat, nota, bellum duplici de causa suscipi potest: uno modo ob iniuriam iam illatam, & ob commissum crimen: altero modo ob aliam causam, cum qua non sit annexa iniuria, hac posita distinctione, altero hæc dicta.

Primum dictum, quando causa ob quam illatum est bellum non contineret iniuriam, ut si causa esset ciuilis; iusta & sufficienti proposita satisfactione, acceptari, deberet, & ita bellum non esset inchoandum, & iam susceptam, ponendum esset. Exempli gratia, si unus Princeps bona fide possideret aliquid ex territorio alterius, si iste, quæ occupauit restitueret, bellum non posset iuste suscipi, aut susceptum peragi; modo ille plene satisfaceret. Verum tamen est, quod si cum hac causa aliqua etiam intercessisset iniuria, non teneretur desistere: ut si ille sepius fuisset admonitus, ut occupata restitueret, & spreuisset. Hac autem iniuria remota, ratio cur bellum fieri nequeat, ea est; quia non intercederet crimen.

Secundum dictum, quando belli causa esset criminosa, & iniuriam contineret, oblata satisfactione, non teneretur non suscipere, aut a suscepto cessare. Quoniam postquam reus commisit crimen, quacunque oblata satisfactione, non est obligatus iudex, ex iustitia, condonare poenam.

Tertium dictum, in tali casu, ex caritate, & sub peccato mortali, teneretur, is qui bellum inferre uult, non suscipere: intellige quando daretur tanta satisfactio, quæ esset culpæ æquiualens. Quoniam, cum sit refarcita æqualitas, & belli poena sit grauisissima, non posset salua caritate, talis poena de eo, qui sic satisfacit, sumi.

Quartum dictum, in eodem casu, si bellum iam esset inchoatum, posset sine peccato perfici. Quoniam, talem meretur poenam, qui noluit a principio satisfacere.

Sexta

Sexta dubitatio, an in bello iuste suscepto liceat occidere innocentes, ut sunt pueri, & senes. Nota duobus modis potest aliquis occidi, uno modo directe, altero indirecte, & ex accidenti: rursus dupliciter idem potest fieri, uno modo ex diuina reuelatione & imperio: altero uero, ex mera uoluntate humana.

Primum dictum, innocentes ex reuelatione, seu iussu diuino occidi possunt. Ita aliquando factum fuisse in diuinis scripturis legimus.

Secundum dictum, non licet sine Dei iussu directe, & ex propria intentione in bello iusto occidere innocentes. Præceptum est Dei, Exod. 25. Deut. 25. Lege Abulen. Iud. cap. 28.

Tertium dictum, indirecte, & ex accidenti occidere innocentes in bello iusto non est peccatum. Ut si cum emittitur bombardæ in hostes, & eos qui iniuste resistunt, etiam innocentes necarentur.

Quartum dictum, innocentes sine peccato, in captiuitatem redigi & suis bonis priuari possunt.

Sed dices, uidetur ab omni ratione alienum, ut quis punitatur sine culpa. Respondetur ex regula iuris lib. 6. neminem posse puniri ubi non est crimen, sine causa, hic autem est causa, ut scilicet, istis suis bonis & libertate spoliatis, qui iustum inflixit bellum, tuto deinceps uiuere possit. Rursus dices, ergo etiam liceret hos innocentes occidere: negatur consequentia; quia illa tantum poena de his sumi potest, quæ illos resp. ad sui conseruationem afficere potuisset: potest autem resp. bonis, & libertate, non autem uita suos ciues, ad sui conseruationem priuare.

Septima dubitatio, an uiris ecclesiasticis liceat indurare, & parare bellum; huic dubitationi his dictis respondeo.

Primum dictum, uiris ecclesiasticis bellum defensiuum parare, & cogere, ex se, non est illicitum. Est enim hoc de lege naturæ; & confirmatur exemplo summorum Pontificum qui aliquando bellum cogerunt.

Se-

Secundum dictum, non semper cum liceret seculari Principi bellum indicere, liceret etiam viro ecclesiastico: tum ob scandalum, tum ob indecentiam: et denique, quia arma secularia, non sunt propria viri ecclesiastici arma.

Tertium dictum, viri ecclesiasticis interdum liceret etiam bellum offensuum suscipere, immo aliquando etiam expediret. Quando autem expediret, aliorum prudentię relinquatur. Illud dixerim causam debere esse urgentem, manifestissimam, ita ut omne remoueretur scandalum; nec esset aliquis secularis dux, cui hoc negotium demandari posset.

Octaua dubitatio, an sacerdos bellando incurrat irregularitatem.

Primum dictum, bellum uniuersę prohibitum est personis ecclesiasticis, 24. quest. 8. per multos canones.

Secundum, si bellum sit offensuum, si clericus neminem occidat, etiam si alii occidant, non efficitur irregularis. Ita habetur cap. ult. & pen. de clerico percuss.

Tertium, si bellum sit iniustum, & aliquis occidatur, etiā ab aliis, fieret irregularis. Vt habet Syluester, verb. bellum. 3. §. 3.

Quartum dictum, qui aliquem occidit ad sui defensionem, quando non potest aliter sibi consulere, non sit irregularis, licet Caietanus aliquando contra senserit. Ita habet Syl. ver. bellum 3. §. 2. Atque de his dubitationibus hactenus: quasdam alias afferā, questione sequenti, in qua priuatim de restitutione causā belli faciendā disputabo.

De restitutione eorum, quae iniuste capiuntur in bello.

Quaestio. LXIII.

A omnia proxima disputatione explicuimus quae ad belli iustitiam facere uidentur: quibus expositis, facile erit intelligere, quando ex bello restituendi oriatur necessitas: quae de hac disputatione hoc ordine acturi sumus: prima

mum quasdam conclusiones proponam: postea nonnullas dubitationes afferam, & dissoluam. Antequam autem conclusiones afferō, unum uel alterum breuiter adnotabo.

Primum, cum queritur de restitutione faciendā eorum rerum, quae in bello capiuntur, dubitatio ad quinque capita reuocari uniuersę potest, quae sunt ista. Primum, quando bellum est omnino iniustum. Secundum, quando est iustum, & tunc dubitari potest, an omnia, an aliqua sint restituenda. Tertium, quando est dubium, an sit iniustum, & dubitatio perseverat. Quartum, quando a principio est dubium, sed postea apparet iniustitia: Quintum, quando reuera bellum est iustum, sed tamen innocentes aliquid patiuntur.

Deinde notandum est, propositam dubitationem in tribus locum habere posse: primo in damnis, quae in nullius utilitatem cedunt; ut cum res inimicorum igne cremantur: secundo, respectu eorum quae in utilitatem bellantium cedunt: sed tamen per haec non fiunt ditiores: postremo, quando ex illis fiunt ditiores.

Rursus dupliciter intelligi potest: primo, quando bellum est iustum aliquo modo: secundo, quando est aliqua ratione iniustum. Vbi meminisse oportet iniustitiam proprie oriri ex parte auctoritatis, & causae.

Rursus dubitari potest, tum de restitutione faciendā ab eo, qui bellum mouet, tum ab ijs, qui bellum gerunt. quae interdum non solum hostibus, sed etiam subditis faciendā est: quae omnia partim conclusionibus, partim dubitationibus, quibusdam a nobis explicabuntur. Ad rem igitur accedens, has statuo conclusiones.

Prima conclusio, qui gerit bellum iustum defensionis sine auctoritate, licet se defendendo non peccet: tamen si quid damni intulerit, ac quod inferendum, ob sui defensionem non fuit coactus, id restituere debet. Quare, si persona priuata, uel qui superiorem agnoscit aut agnoscere debet potestatem, ut illatam uim propulset, bellum mouit, & amplius, quam necesse fuit, aggresso-

ri nocuit, id reſtituere tenetur. Nam licet quiſque natura lege ſeipſum defendere poſſit, id tamen facere debet cum moderamine inculpatae tutelae.

Eſt autem moderatio inculpatae tutelae, quando, tantum ad ſe defendendum aduerſario nocetur, quantum ad uim propulſandam requiritur, & nihil amplius. Habetur hæc doctrina determinata in ca. Olim primo, de reſtitutione ſpoliatorum: ubi ſtatuitur, ut excedens modum ad ſui deſenſionem, reſtituere debeat, pro exceſſu. Quando autem is de quo loquimur modum non excederet, ſolum peccaret mortaliter. Ratio autem cur pro exceſſu reſtituere debeat, ea eſt, quia nõ eſt priuata perſonae aliquem punire, quod is facit, qui plus, quã opus eſt, alteri nocet.

Secunda concluſio, qui ſine auctoritate bellum offenſiuum mouet, ut rem ſuam recuperet, ſi nihil detrimenti afferat, ſed ſolum, quod ſuum eſt recuperat, peccat quidem mortaliter, ſed nihil reſtituere debet. Ratio cur grauiter peccet, ea eſt, quia in re graui iuris peruerſit ordinem. Cur uero non debeat reſtituere, patet, quia non uiolat iuſtitiam.

Tertia concluſio, qui bellum iuſtum deſenſiuum, uel offenſiuum, cum auctoritate ſuſcipit, ſi quid damni hoſti inferat, aut aliquid amplius ab eo recuperet, quã ipſe debebat, nec peccat, nec reſtituere tenetur. Ita Adrianus, Sylueſter, Gabriel, & alij. Et ratio eſt manifeſta, quia quando ſuſcipitur bellum iuſtum, qui bellum gerit, eſt ueluti miniſter diuinæ, & humanæ iuſtitiae: ac proinde tanquam iudex, poterit in delicti poenam, ea quæ ultra rem ſuam cepit, iuſte retinere. Quare, ſi dũ iuſtum geritur bellum, aggreſſoris, ſeu iniuſti poſſeſſoris bona & loca occupentur, bello peracto, reſtituenda non ſunt.

Quarta concluſio, princeps iniuſtum gerens bellum ut cum nulla eſt cauſa iuſta, tenetur reſtituere, non ſolum ijs contra quos bellum ſuſcepit, & iniuria & damno affecti, ſed etiam ſuis ſubditis, ſi ab aduerſarijs damnum

num eis illatum fuerit. Doctrina eſt communisſima, & maniſeſtiſſima, quæ nulla probatione indiget: ſua enim luce claret.

Quinta concluſio, ſi princeps præter ordinem bellum iuſtum ſuſciperet, cuius tamen ſuſcipiendi cauſa non eſſet criminofa, peccaret mortaliter, & ſuis reſtituere deberet. Declaro, ſi cauſa eſſet ciuilibis, ut ſupra dicebamus, & antequam bellum moueret, non admonuit aduerſarium, an ſine bello uellet reſtituere, qua ratione potuiſſet rem ſuam recuperare, id, ſi non faciat, peccat, & ſuis, ſi quid damni inde acceperunt, reſtituere debet. Quia ex iuſtitia tenetur ſuorum utilitati conſulere. Similiter ſi cauſa eſſet iuſta, & tamen ex ſuſcepto bello plus damni, quam emolumenti inde reſpub. ſiue ſubditi caperent. In eodem etiam caſu, ſi non intercederet culpa eorum, in quos bellum ſuſcipit, ſi quid amplius, quam quod ſibi debetur acciperet, ei reſtituendum erit.

Sexta concluſio, cauſa belli exiſtente dubia, qui bellum mouet, & damnum infert, ad omnia damna ſarcienda eſt obligatus. Quoniam, re exiſtente dubia, melior eſt poſſidentis conditio: quare ſpoliari non poteſt. Licet tamen iuſtitie, & cauſae declarationem petere, qua negata, bellum iure indiceretur.

Septima concluſio, oblata integra ſatiſſactione ab eo, contra quem bellum, non ob iniuriam, ſeu maleficium acceptum, ſuſcipitur, qui ſatiſſactionem non acceperet, & bellum moueret, contra iuſtitiam ageret, & reſtituere deberet. Quoniam hic non intercedit crimẽ, quod aliqua poena, ſiue damno puniri queat.

Octaua concluſio, quando bellum a principio uidebatur iuſtum, & poſtea in progreſſu eius apparuit iniuſtitia, tunc non ſunt omnia reſtituenda, ſed ea tantum, quæ ſuperſunt, & ea in quibus, qui bellum geſſit factus eſt ditior. Quoniam illa damna bona fide illata fuere: reliqua reddenda ſunt, non ratione iniuſtæ acceptionis, ſed ratione rei acceptæ.

Nona conclusio, cum bellum est omnino iustum, nihil, ex se, restituendum est, sed ex accidenti fieri potest, ut aliquid restituendum sit; tunc nimirum, cum innocenti illatum est damnum. Cur, ex se, nihil restituendum sit, patet; quia omnia damna inde emergentia sequuntur belli naturam: sicuti furis suspensionem, uxoris, & filiorum detrimenta sequuntur. Innocentis uero damnum ideo sarciri debet, quia iniuste patitur. Vt si bellum gereretur contra Turcas, & Christianis apud eos habitantibus aliquod inferretur detrimentum. Itaque, cum est omnino iniustum, omnia restituenda sunt; cum omnino iustum, nihil, nisi ex accidenti; & idem de eas cum solum contra caritatem suscipitur, & non contra iustitiam: tunc enim non dicitur simpliciter iniustum. Atque haec de conclusionibus; ea quae restant, quibusdam dubitationibus, facilitatis gratia, prosequemur.

Prima dubitatio, an Imperator, siue Dux, gerens iustum bellum teneatur acceptare pacta, quae ab hoste offeruntur. Haec pacta, uel sunt rationi consentanea, uel dissentanea: uel sunt contra legem diuinam, & naturalem, uel contra aliquod ius, quod habeat Imperator in hostes; ut gratia exempli, quod aliquis eis arma condonet, quod uitae parcat &c. His positis, huic dubitationi his dictis satisfacio.

Primum dictum, si pactum esset contra rationem, & malum: non esset acceptandum. Quia non licet consentire malo: possit tamen aliquid permitti ad maius malum uitandum.

Secundum dictum, pacta quae sunt contra ipsum, qui bellum gerit, non teneatur acceptare; potest tamen, si uelit: quae si acceptet, seruare tenetur. Quoniam promissum standum est. Quod si faceret, peccaret, & si inde damnum aduersarius caperet, restituere deberet.

Tertium, si condiciones rationi consentaneae proponantur, laudabiliter faciet, si acceptabit: quoniam ratio potest uidetur, ut quantum fieri potest, bella terminen-

mentur: si non acceptet, non peccabit. Quia, cum Dux Iudicis personam gerat, non est obligatus ad committendam causam reo: ut omittam, quod condiciones alias non inhonestae saepe non conueniunt Imperatoris honori. Quando autem sese simpliciter hostes dederit, non possit ad libitum quemque occidere, sed deberet aequitatem seruare.

Quartum dictum, condiciones & pacta iniqua contra legem naturalem & diuinam, non potest, nec debet acceptare, aut acceptata seruare: doctrina est manifesta.

Secunda dubitatio, an parva uictoria, possint occidi omnes milites, qui contra pugnarunt. Ratio dubitandi ea est; quia omnes sunt culpabiles: adde etiam, quod hoc est belli ius.

Primum dictum, durante belli conflictu, omnes qui occurrunt occidi possunt, & debent: modo non occurrat aliquis, qui ex naturali reuerentia seruandus esset; ut, Pater.

Secundum dictum, parva uictoria, cum inimici se uictos praebent, particulares milites non possunt eos occidere. Hoc enim est ius belli, ut parua uictoria, qui supersunt, ducantur in seruitutem. Quare, finito bello, uictores solum habent dominium in hostes: at dominus non potest occidere seruos: igitur. Vt omittam, quod si tunc occidere liceret, liceret etiam post longum tempus, quod omnino falsum est.

Tertium dictum, illi quorum auctoritate factum est bellum, & qui fuerunt causa iniustitiae, post uictoriam occidi possunt, non ex furore belli, sed more iuridico, ut occiduntur rei.

Sed peteres, quae est causa, ut post conflictum priuatus miles non possit eum qui contra pugnauit occidere. Respondeo, quia bellum est iniustitiae executio, & suum tempus habet, quo elapso, ille qui alias erat iniustitiae executor, non est amplius minister: ut patet, si per leges liceret impune adulteram in ipso actu adulterij comprehensam occidere. Adde, quod bellum non fit nisi contra pugnantem: at qui cedit non amplius pugnat; igitur.

Tertia

Tertia dubitatio, an Imperatori bellum iustum gerenti, liceat post uictoriam dare ciuitatem in prædam militibus. Hic distinguendum est de necessitate, an sit necessarium simpliciter, nec ne: & an bellum sit contra fideles, aut infideles.

Primum dictum, si nullum aliud est remedium, ad consequendam plenam uictoriam, liceret dare in prædam usque ad certum terminum. Potest autem ista necessitas ex duplici oriri capite: uel ex oblitato hosti animo, qui potius mori, quam se dedere uelint: uel quia non est semper in manu Imperatoris militum impetus reprimere: quando est necessarium ex primo capite, in prædam, eo modo, quo diximus, dare licet. quoniam adhibenda sunt omnia remedia ad uictoriam necessaria.

Secundum dictum, si esset aliud remedium ad consequendam uictoriam, siue bellum sit contra christianos, siue contra infideles, nullo modo tradere in prædam licet. Tum propter innumeras iniustitias, quæ inde oriuntur: tum quia non licet directe occidere innocentes: & denique, cum bellum, ex se, sit actus iustitiæ seuerissimus, non est addenda, sine necessitate, crudelitas: ut omittam, quod si essent infideles, multi conuerti possent. Quare non placet, quæ de hac dubitatione scripsit Caietanus, licere etiam innocentibus damnum inferre. Unde cap. Innouamus, de tregua & pace, excipiuntur, peregrini, mercatores, hospites ad nundinas uenientes, rustici uenientes, & redeuntes ad agriculturam, & can. paternarum 24. quæst. 3.

Tertium dictum, cum locus datur militibus in prædam, si bellum geratur contra ecclesiæ Prælatum iniuste pugnatem, clerici suis bonis expoliari possunt; quoniam sunt subditi: & ita in illius pœnam spoliantur.

Quartum dictum, cum bellum est contra Principem, seu dominum secularem, nec clerici, nec monasteria spoliarum possunt, & qui contra faciunt, restituere tenentur. Ita determinatum est in cap. citato, Innouamus a Concilio Lateranensi sub Alexandro III. Sunt etiam milites

lites excommunicati excommunicatione Papæ, ut habetur cap. conquesti, de sentent. excommunic. Et in Bulla Cœnæ Domini: excommunicantur etiam, qui Romæ ecclesiæ terras expoliant.

Quarta dubitatio, an Princeps, qui se iuste contra iniustum aggressorem opponit, si ad pacta uenerit, pacifici cum aduersario queat, ut non teneantur restituere damna suis subditis iniuste illata: & si ipse ex negligentia suos non defenderet, damna a suis accepta resarcire teneatur. Adrianus respondens ad priorem huius dubitationis partem, affirmantem sequitur opinionem: asserit tamen, Principem esse obligatum ad tale damnum ab hostibus illatum sarcindum. Alij uero dicunt Principem posse huiusmodi damna condonare, quando alia ratione non potest hostium uim repellere, & bono publico consulere; alias non licere. Quod possit, ex eo probatur: quia Principi tanquam publicæ personæ, licet in publicam utilitatem suos subditos, suis bonis, ex parte, priuare. Expediit ergo reipub. ut cum minori dispendio uniuersale bonum cõseruetur. In hoc autem casu, quia donatio ista esset coacta, & uiolenta, qui iniustum gerit bellum, teneretur omnia illata damna restituere.

Quod autem ad alteram partem attinet, si Princeps possit impedire, & nõ impediatur, restituere deberet, quid damni subditi perpeffi essent. in hunc enim finem dantur Principi tributa, suos ut ab iniustitia defendat. Verum, si id iusta de causa permitteret, ad maius uitandum malum, ut si non posset hosti resistere, & daret ali quid minus, ne quod maius est amitteret, nec peccaret, nec restituere deberet.

Quinta dubitatio, an causa belli dubia existente, milites pugnando peccet mortaliter, & restituere teneantur. Pro huius dubitationis explicatione nota; bifariam contingit milites pugnare in causa dubia: primo, quando cognoscunt causam ipsam pro qua Princeps pugnat, re uera dubiam esse: altero, cum dubitant, sit iusta nec

Bellum, milites in bello pugnantes sunt in triplici differentia: alij sunt subiecti Principi, pro quo pugnant: alij qui non sunt ei subiecti, sed tamen, perpetua habent ab eo stipendia, etiam tempore pacis: alij denique, qui nec subditi sunt, nec stipendia ista habent. His notatis, statuo hæc dicta.

Primum dictum, omnes milites, qui illi sint, peccant mortaliter pugnando, & restituere tenentur, cum sciunt causam belli esse dubiam. Doctrina est communis, & certissima; quia ut Princeps in tali casu bellum gerere non potest, ita nec ei auxilium præstare licet etiam si iuramento se ad pugnandum milites obligauerint.

Secundum dictum, quando milites, dubitant an causa sit licita, & iusta, si sint subditi, uel stipendia ordinaria habeant, sine peccato pugnare possunt. Doctrina est communis, quam tradit Augustinus Can. quid culpatur, 23. quest. 1. ubi expresse docet, licere militi pugnare, quando ei non constat causam esse iniustam, quam uis dubitet de iustitia: & intellige de illis militibus, qui aliquo modo sunt Principi subditi. Huius doctrinæ ratio est, quia subditus non tenetur requirere causas eius, quod sibi a domino præcipitur, sed satis est, si non uideat apertam iniustitiam.

Limitant aliqui hanc doctrinam, dicentes, milites hac in parte debere esse cautos, ad hoc ut excusentur: cum solum excusentur ex eo, quod non tenentur scrutari causam, cum eis non constat esse iniustam. At uero Adrianus contrariam defendit sententiam, ea motu ratione, quod nemo possit sine peccato exercere opus, de quo est dubius an sit peccatum. Sed hæc ratio non urget; quia, licet isti milites sint dubij de causa, si iusta nec ne; tamen certi sunt sibi licere cum ista dubitatione pugnare; dubitant ergo speculative, sed non practice, quomodo dubitarent, si hæsitarent, an in tali casu sibi pugnare liceret, & tunc pugnando peccarent.

Tertium dictum, milites, qui nullo modo sunt subditi, peccant mortaliter, si dubit de iusta causa ad pugnandum.

dum accedant. Ita Caietanus loco citato: Quoniam isti non possunt, nec debent conscientiam suam deponere apud eum, qui non est ipsis superior: nisi forsitan a suo naturali Principe in auxilium eius qui bellum cum causa dubia gerit, mitterentur. Cur autem subditi suam conscientiam apud superiorem deponere possint, ea est ratio, quia ad superiorem pertinet consulere bono subditorum. Isti ergo qui non sunt subditi in dubia causa bellum gerere non possunt: cum in dubio tutior pars sit eligenda.

Quartum dictum, milites qui sine ulla consideratione parati sunt ad pugnandum indifferenter in quocumque bello, peccant mortaliter. Sunt enim animo affecti ad faciendum opus contra iustitiam: igitur. Quod diximus de militibus, intelligi etiam potest de alijs ministris iustitiæ, quantum ad causam manifestam, uel dubiam.

Sexta dubitatio, an Princeps & milites pugnantes cum ignorantia iniustitiæ belli, peccent mortaliter, & restituere teneantur. Nota, ignorantia duplex est, altera inuincibilis, cum quis non debuit, aut non potuit scire, quod ignorat: altera culpabilis priori contraria, cum quippiam sciri debuit, & potuit, de qua duplici ignorantia alibi latius & explicatius scribetur.

Primum dictum, rarissime in Principe est ignorantia culpabilis, si faciat, quod in se est, si uero non faciat, quod in se est, rarissime est ignorantia inuincibilis. Explico, Tenetur Princeps antequam bellum suscipiat, ut supra scripsimus, per se, & per alios diligenter examinare belli causam, & iustitiam: debet etiam tentare omnia alia faciliora remedia: his omnibus factis, si bellum indicatur, & re uera sit iniustum, ignorantia erit inuincibilis. Contra uero, si hanc diligentiam non adhibeat, erit ignorantia culpabilis.

Secundum dictum, rarissime in milite est ignorantia culpabilis, quamuis esse possit. Quoniam ipse non tenetur belli causas scrutari, sed exponere debet suam con-

scientiam apud Principem, & satis ei est, si sibi non constet bellum esse iniustum iuxta ea, quæ paullo ante diximus.

Tertium dictum, tam milites, quam Princeps pugnando in bello iniusto, ex ignorantia culpabili, peccant mortaliter, & restituere tenentur, pro omnibus illatis damnis. Doctrina est communis & certa, peccant enim contra iustitiam, cum non excusentur per ignorantiam iniucilem, habent enim ignorantiam culpabilem, quæ, ut non excusat a peccato, ita nec a restitutione. Quare, sicuti si iam pugnarent, cognita iniustitia, ni cessarent, tenerentur restituere, ita tenentur, cum ex ignorantia culpabili bellum suscipitur.

Quartum dictum, licet ignorantia iniucibilis possit excusare omnino a peccato milites bellantes in bello iniusto; tamen non excusat in totum a restitutione. Quod talis ignorantia excuset a peccato, patet ex cap. final. de iniur. & damno dato. Quod autem ad aliquam restitutionem teneantur, hoc modo explicatur. Dum isti milites manent in bona fide id est in sua ignorantia iniucibili, ad nullam sunt obligati restitutionem: quando tamen accedit mala fides, id est, quando cognoscunt belli causam fuisse iniustam, tenentur ea restituere, quæ acceperunt, ratione rei acceptæ: & ad id in quo facti sunt delictiores, ut etiam supra docuimus. Damna uero illata refarcire non debent.

Septima dubitatio, an milites pugnantes sine licentia peccent mortaliter, & restituere teneantur. Cui dubitationi his dictis satisfacio.

Primum dictum, milites pugnantes sine licentia sui ducis peccant mortaliter: sed non tenentur restituere ea quæ acceperunt, si erant sua. Declaro, expugnant milites Christiani ciuitatem obsessam a Turcis, & suas res recuperant, quas non tenentur restituere: peccant tamen mortaliter, si eas sine Ducis, auctoritate pugnando recuperant: non secus ac is qui sua auctoritate ab iniusto possessore rem suam, non seruato iuris ordine acciperet.

Se.

Secundum dictum, hi qui hac ratione inimicos inuadunt, tenentur restituere res non suas acceptas, & pro illatis damnis satisfacere. Quoniam faciunt contra iustitiam, cum sine auctoritate pugnent, non secus ac si carnis sine iudicis auctoritate aliquem nocentem occideret.

Tertium dictum, quando adesset Principis uoluntas saltem interpretatiua, qui sic pugnant, excusari possent a restitutione. Tunc autem talis uoluntas adesset, quando milites cognoscunt id placere suo Duci, & si ab ipso peteretur facultas, quæ non negaretur.

Octaua dubitatio, an in bello iniusto possit exerceri aliquis actus necessarius ad bellum, sine iniustitia. Dubitatio contingere potest, ut rem aliquo priuato explicemus exemplo, cum captiui apud Turcas sciuntur agerent, & ea parant quæ sunt immediate necessaria ad pugnandum, ut patet priuatim in remigantibus in bello nauali: quo casu dubitatur, an captiui remigando peccent. De quo dubio, quidam neoterici, in quibus doctor Nauarrus, sentiunt istos peccare mortaliter, & potius debere mortem pati, quam remigare. Ut huic dubitationi satisfaciam, unum, uel alterum breuiter adnotabo.

Notandum igitur est, tres actus non posse in bello animaduertere, quorum primus est is, per quem immediate hostis offenditur, ut telorum iactus: bombardarum emissio, & id genus alij: secundus, qui est proxime annexus cum actu pugnandi, ut est armorum, seu iaculorum sumministratio: tertius, qui est ueluti dispositio, & uia ad bellandum, sed ex se est indifferens, cum possit ad alium actum ordinari, ut est remigare: Qui actus adhuc tripliciter considerari potest: primo dum adhibetur in ipsa fuga, ut si Christiani insequerentur Turcarum triremes fugientes: secundo, cum nec ad fugam, nec ad conflictum confert: ut, cum inimicus hac, illac uagatur: postremo cum immediate adhibetur ad conflictum, & inimicorum triremes aduersus Christianos mouentur.

Ff ; Notan-

Notandum est deinde potissimam difficultatem esse de actu remigandi in ipso conflictu, cum triremes ueruntur in Christianos, qui iustum bellum gerunt; de qua re dupliciter loqui possumus, uno modo ex genere suo, suaque natura: altero modo practice; His notatis, ad dubitationem ualde incertam, & in utranque partem disputabilem his dictis respondeo.

Primum dictum, certum est huiusmodi captiuos apud Turcas non posse exercere actus, immediate pertinentes ad bellum, siue ad offendendum: ut emittere bombardas, iacere iacula, & manus conferere. Quoniam, ut est dictum, non licet pugnare in bello iniusto: at isti actus immediate pertinent ad pugnam, igitur.

Secundum dictum, certum est posse captiuos sine culpa remigare extra conflictum, ac etiam dum Turcæ fugiunt Christianos: quia cuique res & nocenti fugere licet: quare qui iuat non peccabit.

Tertium dictum, captiui in conflictu belli remigantes, non peccant. Quod dictum, cum sit ualde controuersum, his probatur rationibus, quibus satis probabile redditur.

Primo, quoniam hic actus, ex se est indifferens: qui licet moraliter fiat malus ex parte eius, qui ad remigandum cogit: tamen respectu remigantis, mala intentione non inficitur; non igitur damnandus.

Secundo, in hac facti specie, duo concurrunt mala, alterum est mors remigantis, quia si cesset, occidetur: alterum captiuitas eorum, qui ex hoc actu fortasse in manus inimicorum ueniunt: illud est maius, hoc uero minus malum: at e duobus malis minus est eligendum, can. Duo, & can. Nerui dist. 13. ergo.

Tertio, quando aliquis exercet actum iniustum contra aliquem, is potest de illo iure conqueri: atqui nunquam, qui in seruitutem redigerentur de remigantibus conqueruntur, nec conqueri possunt: idque nunquam ex auditum fuit: igitur non iniuste agunt.

Adde etiam, quod cum non sit in contrarium ratio-

nes

nes urgentes, nihil est, cur istos damnare debeamus.

Quartum dictum, quidquid sit de isto, & alijs similibus actibus, ex se consideratis, siue sint iusti, siue non, illud tenendum est, istos non peccare. Quoniam ignorantia inuincibilis eos excusat: apprehendunt enim hoc opus tanquam licitum.

Quod si ex hac doctrina inferres; si hic actus ex se non est illicitus; igitur liceret etiam accipere stipendium ad remigandum in tali bello iniusto. Respondeo negando sequelam. Quoniam ex caritate teneor euitare grauiam proximi damna; & ita propter leuem mercedem non possem tuta conscientia in tali conflictu, siue bello operam meam præstare. Ut ecce, si uiderem latronem, qui proxime esset furaturus, si mihi minaretur mortem, non teneor impedire: secus si nullum, aut minus multum malum mihi immineret. Atque de hac dubitatione hæc dicta sufficiant.

Nona dubitatio, an serui capti in iusto bello possint licite fugere. Ad quam dubitationem respondens Sotus lib. 4. de iust. & iure, quæst. 2. art. 2. partem tuetur affirmantem: pro cuius opinione facit, §. Item ea quæ, Inst. de rerum diuis. At uero opinio contraria est communis, & uera, ac proinde retinenda.

Probat ergo in primis ex communi sententia, quæ speciatim defendit Sylu. verb. seruit. §. 3. & Glos. dist. 1. can. Ius, gentium, Turrecrem. ibidem. Et confirmatur ex humanis legibus, quibus graue pænæ genus indigitur consulenti fugam seruo, ac etiam recipienti seruum fugitiuum.

Secundo, seruus captus in iusto bello est uera domini possessio, sicuti & alia quæ iusto titulo possidet: igitur si seruus sese subtrahat domino per fugam, faciet contra iustitiam.

Denique, si esset seruus pretio emptus, peccaret grauius, & ad restitutionem teneretur, si fugeret, quod etiam Sotus concedit: at non est minus seruus iste, qui iure belli est acquisitus, quam ille; cum utraque serui-

FF 4 tus

tus sic de iure gentium, igitur.

Decima dubitatio, an in die festo bellare liceat. Huius dubitationi, de qua diuus Thomas 2. 2. quæst. 40. art. 4. agit, his dictis breuiter satisfacio.

Primum dictum, ex necessitate in diebus festis bellare non est peccatum: intellige, tam de bello defensivo, quam de offensiuo, quando non posset commode acquiri uictoria, nisi die festo bellum gereretur. Ita diuus Thomas loco citato, ibi Caiet. & Ban. & est communis doctrina.

Secundum dictum, sine necessitate die festo bellare, modo non omittantur quæ sunt ex præcepto faciendæ, ut est audire sacrum, si ad sit facultas, nullum est peccatum, nec ueniale, licet Caietanus in locum citatum diui Thomæ, & Ban. aliter sentiant. Et ratio ea est, quia in die festo, sine ullo peccato exercere licet actus, qui pertinent ad artem bellicam: ut est equorum agitatio, & alia huius generis opera, quæ non censentur seruilia: igitur etiam bellare sine peccato licebit.

An qui rem accepit sit ad restitutionem obligatus.

Quæstio LXIIII.

Aliam nunc aggredimur explicandam restitutionis circumstantiam, qua quæritur de eo, qui restituere sit obligatus: de qua primum uniuersè, postea priuè disputabimus. Et quamuis ex disputatione quineta certum sit, restitutionem necessariam esse: tamen hic priuè quæritur, quis nam eam facere debeat, cum de hoc aliqua possit esse dubitatio, ut ex ijs quas subiiciam rationibus patebit.

Primo, si is, qui accepit restituere teneretur, sequeretur occultum furem se prodere ac manifestare debere, ad quod ex Chrysoitomi doctrina tenetur nemo: sequela patet, quoniam ex re, quæ restituitur, is qui occulte accepit, manifestus sit: Vt omittam, quod cum famæ & ui-

periculo interdum restitutio fieri deberet, quod est a ratione & communi opinione alienum.

Secundo, is debet restituere, qui rem possidet alienam: at contingere potest, ut qui iusto titulo aliquid accepit, sine sua culpa amiserit: ergo iste non tenetur restituere, cum neque ratione rei acceptæ, neque iniustæ acceptionis reddere sit obligatus.

Tertio, qui rem suam ab iniusto possessore clam & per insidias accipit, male agit, & grauius contra leges peccat, & tamen non tenetur restituere: non igitur omnes qui accipiunt sunt ad restituendum obligati. Atque has rationes dubitandi causa attulisse sufficiat.

Quoniam uero in hac quæstione nullæ occurrunt auctorum sententiæ, sola opus est rei explicatione: de qua legendus est Antonin. 2. parte. tit. 2. cap. 1. a §. 2. ubi late hac de re scribit. Syluester uerb. rest. 1. Angel. uerb. rest. 5. Medina a quæst. 7. ad undecimam, Sorus lib. 4. de iust. & iure quæst. 7. art. 2. & 3. Nauar. in Enchir. cap. 17. a num. 12. ad 24. Nos in hac huius nostri tractatus parte, primum regulas quasdam trademus, per quas uniuersè demonstrabitur, quisnam restituere debeat: postea ad priuatas difficultates accedemus: ubi priore loco de participantibus uniuersè: postea de ijs qui aliquo pacto ad damnum inferendum concurrunt: post hæc qua ratione isti restituere debeant: in super de participantibus, siue concurrentibus negatiue: ad hæc, an liceat sua dere minus furtum, siue malum: deiniq; restitutione faciendâ ob aliquam culpam. Quod igitur ad primum in hac quæstione nobis explicandum attinet, has statuo regulas.

Prima regula, qui uult uniuersè cognoscere, an aliquis sit ad restituendum obligatus, hæc tria spectet capita, ex quibus omni nascitur restituendi necessitas, Rei acceptionem, rei retentionem, siue possessionem, & debitum aliquod. Ratione acceptionis is tenetur, qui rem non suam sumpsit: ratione rei, is qui rem non suam apud se habet, quamuis ipse non acceperit: ratione ue-

ro debiti, qui aliqua ratione, ad aliquid dandum est obligatus. Nomine autem rei acceptæ non tantum intelligitur res ipsa sola; quæ accepta fuit, sed etiam intelligitur fructus inde percepti: & totum id, in quo qui eam habuit, factus est locupletior, ut supra scripsimus. Vbi nota, quod interdum, non ex uno tantum capite, sed etiam ex pluribus aliquis est restitutioni obnoxius, ut ex parte acceptionis, rei acceptæ &c. Hæc regula uniuersè tradita, adhuc plenius explicabitur per sequentes, quibus particularius de re proposita agetur.

Secunda regula, quicumque retinet rem aliquam inuito domino restituere tenetur, siue iusto titulo accepit, ueluti per mutuum, siue iniusto, ut per furtum. Is autem tenet rem, inuito domino, qui sine eius consensu saltem debito eam occupat.

Tertia regula, qui rem alienam accepit, uel alienauit, in scio domino, & qui ab eo accepit, qui alienare non potest, restituere debet. Quare, si quis quod alterius est sine uoluntate domini, aut expressâ, aut tacita, sumpsit, restituere tenetur.

Quarta regula, qui rem alienam, etiam domino sciente, sed non consentiente, ueluti per uim, fraudem, & incussum timorem usurpauit, est ad restituendum obligatus. Sub qua regula continentur fures raptores, qui in contractibus fraude, & iniustitia manifesta utuntur, & qui per aliquem magnum timorem in hunc finem incussum aliquid ab alio acceperunt.

Quinta regula, qui ex delicto, iniuste, & proxime alicui damnum inferunt; ut qui occidunt, qui mutilant; huc referuntur, qui ex quasi delicto aliquod nocumentum afferunt; ut iudex, qui iniquam sententiam ob ignorantiam iuris tulit, Instit. de obligat. quæ ex quasi delicto nascuntur, in princip. Et caupo, cui res sibi ab hospite commendata, surrepta fuit §. item is. Inst. eod. tit. & alia eiusdem generis personæ.

Sexta regula, obligatus ex contractu, uel quasi contractu, ex pacto, & promissione, etiam simpliciter, modo fuerit

fuerit libera: ut emptor uenditori, & contra: ac tutor pupillo, l. i. ff. de pactis. & instit. de obligat. quæ ex quasi contractu. §. i. & §. tutores, & hæredes cap. i. de pactis. Huc referres omnes, qui naturali uel civili obligatione ad aliquid soluendum, uel restituendum tenentur.

Septima regula, obligatus, ex aliqua lege, uel statuto humano ad aliquid soluendum obligante. Quo referres obligationem ex iusta iudicis sententia, qua declaratur aliquid cuiuspiam deberi. Quod si sententia sit penalis, expectari potest executio.

Octaua regula, obligatus ex aliquo testamento, seu ultima uoluntate. Quo pacto hæredes obligati sunt ad legata soluenda, & ad damna a defuncto alicui illata sarcienda. ff. & C. de legit. hæred. de testam. de legat. & fideicommissis.

Nona regula, qui ex causa aut sub conditione aliquid accepit, causa uel conditione non existente, restituere debet: de qua re supra a nobis disputatum fuit.

Decima regula, qui aliqua ratione delinquentibus, & damnum inferentibus consentiunt; iubendo, consulendo, non prohibendo, cum debeant, & possint, & alijs modis, concurrendo, de quibus statim late disputabimus.

Vadecima regula, qui sua culpa sunt in causa ut alteri damnum inferatur. pro damno illato restituere tenentur. Quæ autem culpa obliget, suo loco in priuata difficultate postea manifestabitur.

Duodecima & ultima, nemo qui rem suam ubicunque fuerit, accipit, eam restituere debet, etiam accipiendo peccare possit. Intelligitur hæc regula priuatum de ijs rebus, quæ iniusto possidentur titulo: de quibus, quoniam alio loco non est nobis scribendum, propterea eam in præsentia paullo latius explicabimus.

Pro huius ergo regulæ explanatione animaduertendum est, cum quis rem suam clam recuperat, id solere appellari furtum similitudinarium; quod interdum leges puniunt. Potest autem duabus de causis aliqui

rem

rem suam, aut quod sibi debetur, capere: prima, cum ideo accipit, quia alius rem suam accepit: altera, quia est sibi aliquo titulo, ut ratione operum, debita. Quod attinet ad primam causam distinguendum est, an ille iusto titulo acceperit, ut locato, commodato, & mutuo, & de hoc alio loco scribetur: an uero iniusto, ut rapina, & furto, & in hoc casu præcipue intelligenda est regula, cum ijs circumstantijs, quas inferius afferam.

Maior autem dubitatio est, quando intercedit secunda causa, cum scilicet creditor tantum a debitore occulte furripit, quantum sibi debetur: quod sæpe famuli, artifices, & operæ conductæ efficere solent; cum non possunt, aut uix possunt, quod sibi debetur exigere. Huc etiam referrens huc casum, cum debitor defunctus nullam mentionem fecit, de suis creditoribus in testamento, quibus satisfacere tenebatur: qui cum non possint alia ratione, quod sibi debetur recuperare, defuncti bona clam capiunt. De quibus nonnulli dubitare solent; de qua re nos ita statuimus.

Tam creditores, quam ij, quorum bona iniusto titulo retinentur, possunt absque peccato, & obligatione ad restituendum, id quod sibi debetur sumere, his concurrentibus conditionibus, quas Diuus Bernardinus, & alij post eum Doctores assignant, quæ sunt istæ.

Prima, quod debitum sit certum & manifestum; & nulla ratione dubium: alias, enim ei qui sumit, si dubitationem haberet, non liceret propria auctoritate id efficere.

Secunda, quod nulla sit spes per uiam iudicii rem suam recuperandi, sine notabili detrimento: ut si non adsint testes idonei: si debitoris potentia sit maxima, ita, ut creditor cum eo in iudicio contendere non queat: aut si res in iudicium delata magnis egeret sumptibus, &c.

Tertia, quod ex hac acceptione nõ sequatur propria infamia, ut scilicet, qui accipit, non habeatur pro fure: sine

sue etiam damnum corporale, cum in foro exteriori huiusmodi similitudinaria furta puniri soleant, si probentur.

Quarta, ut inde non oriatur, scandalum, aut damnum alterius, quod debeat ex caritate uitari.

Quinta requiritur recta id facientis conscientia, hoc est, ut existimet sibi licere hac ratione suum recuperare, & id non esse furtum; omne, enim quod nõ est ex fide, id est, quod cum conscientia, & existimatione pugnat, peccatum est, ut ait Paulus.

Sexta, ut pro certo, uel uerissimi habeat, se non posse rem suam recuperare, aut quod sibi debetur obtinere, si ab ipso debitore reperat.

Addunt alij septimam conditionem, non posse accipi rem non consumptibilem usu, si alijs rebus, quæ usu consumuntur, suum recuperare liceat. Quia fortasse res ista posset esse debitori multum cara; & proinde de eius acceptione esset, cum ratione, inuitus. Si itaque omnes hæc conditiones concurrant, qui sic rem suam, & quod sibi debetur accipit, non peccabit, cum nec debitori, nec publicæ iustitiæ faciat iniuriam. At si quæ ex dictis conditionibus abesset, posset quidem peccare, sed ad restituendum non esset obligatus. Hanc doctrinam tradunt communiter Doctores, & speciatim Alexander Ales. Alti si odorens. Glossa, cap. Ius gentium. 1. dist. Innocentius, cap. Olim, de restitut. spoliat. Adrian. in quolib. & Medina quæst. 11.

Sed est hoc loco dubitatio, quid si debitor, uel hæredes defuncti debitoris suam rem agnoscerent, & eam in foro exteriori iuste repeterent; & iudex iure damnaret creditorem, qui eam accepit ad restituendum, an creditor teneretur huic stare sententiæ? Responder Medina, in conscientia non esse obligatum: quia, licet sententia ex parte ferentis sit iusta; tamen re ipsa, & ex parte eius in quem fertur, iniusta est: cum ille rem suam recuperando, nemini iniuriam fecerit, ut dictum est.

Quod si dicas, iste contra legem fecit, quæ prohibet,

nē quis propria auctoritate sibi ius dicat; id nihil est quoniam, & si contra legis uerba facere uideatur, non tamen agit contra legislatoris mentem. Ea fuit legislatoris intentio in tali lege ferenda, ne, si impune liceret cuique suum quocumq. modo recuperare, sibi que pro creditis compensare, inde iniuriarum, furta, infamiarum, lites, & scandala orirentur multa: facile enim homines sibi persuaderent, sua credita esse liquida & manifesta: se non posse alia ratione suum recuperare; & id genus alia, que omnia in presenti facto cessant: ac proinde lex in eo locum non habet. Neque enim legislator omnem uoluit ad suum recuperandum uiam precludere.

Possit etiam hoc loco dubitari, de excommunicatione, que solet ferri aduersus eos, qui alicuius bona, & presertim defuncti, retinent, an is, qui modo iam dicto rem debitoris accepisset, in hanc incideret excommunicationem. Huic dubitationi, loco citato, respondet Medina distinguens: aut sententia fertur contra eos, qui in tali casu furtum uerum commiserunt, & tunc obligat, omnes, qui uere furtim aliquid acceperunt: & etiam sciens, si isti quoque nominantur: uel etiam fertur contra eos, qui fecerunt furtum similitudinarium id est re per uiam recompensationis acceperunt, & tunc si debitum non erat liquidum, aut potuit alia uia recuperari, aut in recompensatione modum non fuit seruatus, excommunicatio uim suam in istos haberet; si reuera qui excommunicationem tulit istos etiam fures si similitudinarios obligare uoluit: cuius intentio ex uerbis in mandato positis colligenda esset. Solet enim interdum ferri sententia contra fures, & eos qui deprauato animo res alienas occuparunt; interdum uero etiam contra alios, qui clam, & per debiti recompensationem acceperunt: quo casu extenditur etiam ad fures similitudinarios. Et tunc dubitant Doctores an isti sint uere excommunicati.

Aliqui ita arbitrantur, ob eam causam, quod in hac compensatione facienda facile errari soleat: alij contra,

tra, ut Medina, modo conditiones allatae concurrant. Quoniam talis sententia respectu istorum, re ipsa, est iniusta, & ita non obligat in conscientia. Quod si intentio iudicis in ferenda excommunicatione ea esset, ut res accepta restituere, ut postea per uiam iuris recuperaretur; & qui accepit, se hac ratione recuperare posse speraret, is sententiae obedire deberet.

Ex quibus patet, quid dicendum sit de sciētibus, contra quos fertur excommunicatio, ni reuelent, de quibus eodem modo est distinguendum, ac de ijs qui acceperunt. Atque in declarationem ultimae regulae hanc dicta sufficiant. Nunc ad priuatas quaestiones, quibus non nullae ex allatis regulis priuatim explicabuntur, deuenimus, si prius argumenta initio posita diluerimus.

Ad primum, raro, aut uix contingere potest, ut restitutio fieri nequeat sine manifestatione furis: cum satis sit per tertiam personam rem ablatam reddere. Quod attinet ad periculum famae amittendae, supra non nihil scripsimus, ac inferius etiam scribemus, cum tractabitur quaestio, an cum famae & uitae periculo fortunae bona restituenda sint.

Ad secundum, infra priuata disputatione agetur, de restitutione facienda ex aliqua culpa, ubi plene, huic satis argumento fiet.

Ad tertium, hoc argumentum ex ultimae regulae declaratione satis aperte soluitur. His itaque regulis uniuersae positae, per quas qui restituere debeat explicatum fuit; nunc difficilem, & satis intricatam materiam de participantibus aggrediamur.

De participantibus in damno inferendo, qui & quos damni illati causa dicantur. Quaestio LXV.

AD plenam ac perfectam explicationem illius circumstantiae, qua quaeritur, quisnam restituere debeat, non solum pertinet ea disputatione, qua de eo, qui re accepit agitur, sed etiam alia, ubi, an is qui rem non accepit, ad quam ra-

men accipiendam iuuat, restituere debeat. Cum sæpe numero contingere soleat, ut plures, & quidem pluribus modis, uel ad ipsam acceptionem, uel ad rei acceptæ participationem, conueniant. Occurrit itaque nobis hoc loco, una ex præcipuis difficultatibus huius tractationis explicanda, quæ sub hoc uniuersali titulo continetur, de participantibus cum fure, ubi hæc a nobis hoc ordine dicenda erunt.

Primo, docebimus quis dicatur uera iniuste acceptionis causa: ubi etiam quædam communes conclusiones proponentur.

Secundo, explicabuntur omnes modi, quibus aliquo pacto ad damnum inferendum aliqui concurrerunt.

Tertio, qua ratione restitutio facienda sit a participantibus.

Quarto, de ijs agetur, qui concurrunt negatiue, cum scilicet, non impediunt, cum possint. Postremo, examinabimus, eam quæstionem, qua dubitari solet, an minus furtum suadere liceat.

Quod igitur ad primam disputationem attinet, ideo priore loco uidere uolumus, quis proprie dicatur causa iniuste acceptionis, quia hoc ignorato, exponi nequit, quisnam in particulari alicuius damni causa uocari possit. De hac itaq. huius disputationis parte, duas esse inuenio scriptorum sententias.

Prima eorum, qui dicunt, eum appellari causam iniuste acceptionis, aut illati damni, sine quo alias delictum non fuisset factum, quod si alias factum fuisset, non est dicendus causa. Verbi gratia, Petrus intulit cuiusdam damnum, quod non intulisset, nisi Franciscus adfuisset, uel iuuisset, Franciscus dicitur causa sine qua, Petrus non damnificasset, quæ doctrina potest his rationibus confirmari.

Primo ex communiore scriptorum consensu, habetur enim pro communi, quam speciatim sequitur Alexander Aalenf. 4. parte, quæst. 86. memb. 3. art. 4. Innocent. & Panormit. cap. sicut dignum, de homicidio, Syluest.

uest. uerb. rest. 3. quæst. 6. Olfens. cit. de homic. Adrian. in 4. quæst. de restit. §. De concurrentibus cum fure: sunt tamen qui in hanc sententiam Adrianum non esse citandum putent. Nauar. in Enchir. cap. 17. num. 20.

Secundo a definitione causæ, quæ communiter assignari solet: causa est ea, qua posita, ponitur effectus, & qua non posita non ponitur effectus: quare, si non minus fuisset damnum illatum, quam si cooperans nõ adfuisset, cooperans non potest dici causa. Quo fit, ut is dicatur causa, sine quo non sequitur effectus.

Tertio, ex lege, Ita uulneratus ff. ad legem Aquiliam; si multi fures trabem portent, quam singuli portare ne queant, singuli tenentur in solidum actione furti: ergo ex contrario sensu, si unus tantum portare potuisset, ne moteretur, nisi pro parte; quia nemo uidetur totum portare uoluisset; tenentur igitur singuli in solidum restituere, quia sunt causa sine qua non.

Ex qua sententia inferitur, quod si fur ex se facturus alias erat furtum, sine socio, eum qui se adiungit, non esse obligatum in solidum, sed pro parte, quia non fuit alteri causa totius furti, sed partis. Addit Adrian. quod, si non erat facturus sine socio, etiam si sine ipso facere potuisset, comes tenetur in solidum, quia est uere causa sine qua non.

Secunda sententia aliorum, qui conantur euertere priorem sententiam; dicuntque causam efficacem esse illam, quæ attingit effectum, siue is quocum alius concurrat facturus fuisset, siue non. exempli gratia, aliquis dat consilium latroni alias furaturo; si eius consilio aliquid efficiat, dicitur uere furti causa, cum effectiue concurrat, licet alias ille esset furaturus. Ita dominus Caietanus in commentarijs art. 7. q. 62. diui Thomæ in secunda secundæ: Medina q. 7. cod. de rebus restituen. Sotus lib. 4. de iust. & Iur. q. 7. art. 3. & nonnulli alij: quæ sententia his confirmatur rationibus.

Primo quoniam ex contraria opinione sequeretur hoc absurdum, quod, si gratia exempli, aliquis dominus

mul haberet ſeruos, & ſinguli parati eſſet ad occidēdū eum, quem dominus iuſſit, uel ſi ſtatim ipſe erat necaturus, quod qui occideret non eſſet homicidij reus; cum non ſit cauſſa ſine qua non, quia alij homicidium feciſſent: quod omnino uidetur abſurdum. Quare dum modo aliquis concurrat ad eſſectum, uere dicitur cauſſa, ſiue alius eſſet facturus, ſiue non.

Secundo, idem demonſtratur ratione naturali: nam ſi duo ignes agant in aliquod paſſum, licet unus ſine alio comburere potuiſſet; adhuc tamen uterque dicitur cauſſa combuſtionis.

Tertio, idem confirmatur ex praxi in iudiciali foro, ubi non exauditur unquam iſta diſtinctio, ſi alter eſſet facturus, nec ne, ſed omnes, qui eſſectum attingunt in ſolidum condemnantur.

Postremo, quoniam iſte propoſitiones conditionales nihil attrinent ad mores; cum neque uirtutes, neque peccata augeant, ut arguit Medina. His itaque rationibus, & quibuſdam alijs hi auctores ſuam comprobant ſententiam. Quod autem nobis uerius uideatur, quibuſdam fundamentis explicabimus.

Primum fundamentum, cauſſa efficiens, ut docet Ariſtoteles ſecundo libro phyſico, ea eſſe dicitur, unde incipit motus, ſeu operatio: ad operationem autem duobus modis poteſt aliquis concurrere; uno modo phyſice attingendo actione reali eſſectum, quo modo ignis producit calefactionē, & qui iugulat homicidium: altero mortaliter, non attingendo eſſectum, ſed conſilio, uel iuſſione, uel alio ſimili modo.

Rurſus dicitur aliquis cauſſa moralis dupliciter, uel quia aliquo pacto, aliquid efficiendo concurrat; ut iſis, qui aliquid iubet fieri: uel negatiue, quia non prohibet eſſectum; ut qui tacet, & ſinit aliquid efficere, cum poſſet impedire.

Modi autem quibus aliquis, non attingendo eſſectū ad illum moraliter concurrere dicitur, nouem a docto-ribus numerantur, qui his carminibus continentur.

Iuſſio

*Iuſſio conſilium, eo ſenſu pa. po. recurſus.
Participans, mutus, non obſtans non manifeſtans.
Currere cum fure faciunt, ſurri. que reatum.*

Ex quibus, ſex priores poſitiue concurrere dicuntur, reſpectu uero tres, negatiue tantum, de quibus ſeortim diſputandum erit. Huius numeri ratio, hoc pacto aſſignari poteſt.

Duobus modis quiſpiā eſt cauſſa, ut aliquid mali fiat uel directe, uel indirecte: directe trib. modis, uel ex parte acceptionis ad ipſam aliquo ex quattuor primis modis numeratis concurrēdo: uel ex parte accipientis, ſeu dānū inferētis, quē quis ad ſe recipit, tuetur, uel aliquo modo fouet, quod ſignificatur, nomine: Recurſus, uel ex parte rei acceptæ, cum ſit rapinæ, uel furti particeps, quod deſignatur, uoce illa Participans. Indirecte autē tunc aliquis dicitur cauſſa, cum eum quem impedire poteſt ac debet, non impedit: uel quia non præcipit, uel conſulit ne faciat, qui dicitur, Murus: uel quia auxiliū, quo poſſet obſistere, nō exhibet, & dicitur, Non obſtās: uel quia factum occultat, non manifeſtando. Patet igitur cur tot numerentur, aut dicantur participantes.

Secundum fundamentum, quando aliquod damnum aut maleficium alicui inferatur, tria perſonarum genera ibi conſiderare poſſumus: unum, quod facit damnum, uel maleficium ipſum; ut iſis qui occidit, uel rem furto aufert: alterum, quod iuuat, ſeu concurrat uerbo tātum, ut qui conſulit, uel iubet: tertium, quod opere aliquo pacto concurrat. Et quidem hi omnes dicuntur directe concurrere, & de his eſt præcipua difficultas, de quibus prius inuenerit, tum ſpeciatiim de ſingulis dicemus. Vbi etiam adnotandum eſt, biſariam multos concurrere ad maleficium poſſe; uno modo ſimul, uno eodemque conſenſu & opere: ut ſi plures concordēs in uineam ad damnum inferendum ingrederentur: altero modo accide- ta liter, quando unus poſt alium, ſine mutuo conſenſu nocet; ita ut quilibet per ſe damnum faciat.

G g z His

His itaque hunc in modum expotis sententijs, & fundamentis, quod speciatim hac disputatione queritur est, An is dicatur causa efficax, & per se alicuius damni illati, etiam si alias damnum inferendum erat. Vt ecce, aliquis dat contilium furi alias furaturo, queritur, an is, dicatur furti causa: qui quidem secundum priorē sententiam non uidetur posse dici causa: at uero secundum posteriorem maxime.

Prima conclusio, omnes qui inferunt damnum sua operatione, siue alius intulisset, siue non, sunt obligati ad restitutionem. In hac conclusione omnes conueniunt, tam qui in prima, quam qui in secunda sunt opinione. Differunt itaque istæ duæ sententiæ solum in modo loquendi, si quis eas diligenter perpendat: nam qui explicant modum causæ adiuantis negatiue, hoc significare uolunt; dicitur enim causa sine qua non, is, qui effectum producit. Quo fit, ut argumenta secundæ sententiæ indirecte primam oppugnent.

Probatur hæc conclusio efficaciter argumento illo sumpto ab exemplo causarum naturalium, quæ concurrunt ad unum effectum, quem singulæ per se producere potuissent. Similiter argumento ex philosophia morali, de duobus, qui simul furarentur unum calicem: quia ambo dicerentur causæ efficientes furti, etiam si unus per se furari potuisset: idem dicas de duobus qui ignem ad domum comburendam apponerent; quem unus solus admouere potuisset.

Secunda conclusio, quando multi ita concurrunt, ut per se singuli possint esse causa, alicuius effectus, & id quod efficitur sit aptum ad totum, uel partem damni inferendam, si ad id quod unus præstiterat, necessario effectus sequebatur; is qui postea etiam sufficientem causam adhibuit, non est censendus damni illati causa.

Exempli gratia, quidam infixit uulnus lethale Petro, ita ut necessario inde eius mors sit futura: si alius postea accedat, & aliud lethale uulnus infligat, is non est

dicen-

dicendus causa efficiens mortis Petri; cum eius mors absque hac secunda plaga omnino esset futura. Similiter si quis apposuisset ignem idoneum ad domum comburendam, si postea alius iterum admoueat, is non dicitur causa combustionis, ut nunc de causa inquitimus, quamuis uterque in foro exteriori pro maleficio puniri possit, & iure puniretur. Hanc doctrinam paullo inferius probabo, quam arbitror neminem negaturum si diligenter animaduertatur.

Tertia conclusio, quando multi concurrunt, ita ut omnes simul efficiant unam integram causam, ut si multi simul auferrent furtum, quod unus uel alter non potuisset auferre, omnes una dicuntur causa & ideo omnes tenentur in integrum, alijs non soluentibus pro rata: de qua re inferius explicatius dicitur, cum priuatim de participantibus in re & opere instituta erit dubitatio: hic enim solum uniuersè docemus, quisnam dicatur maleficii causa.

Quarta conclusio, quando multi conueniunt, sed quasi accidentarie, & non sunt causa integra, singuli dicuntur causa partialis, & tenentur pro sua parte, quam acceperunt. Exempli gratia, multi latrones conueniunt ad expilandam aliquam domum, & quisque tanquam priuatus latro suam partem accipit, quilibet debet partem a se acceptam restituere. Quoniam, ad id quisque tenetur, ad quod auferendum extitit causa: Sed ex his, singulæ partem aliquam abstulerunt, ergo illam restituere debent. Quare, non est uera sententia Innocentij cap. sicut dignum, supra citato, & Panormitani, qui dicunt, auxiliantes non teneri ad eam partem, quam acceperunt. Quando itaque multi simul coeunt, & damnum inferunt, & quisque suam partem accipit, & eam partem acceptam restituere debent, si pars illa alias non fuisset ablata. Quod si etiam totum non fuisset ablatum, sine cuiusque concursu, singuli tenentur ad totum restituenda.

Quinta conclusio, quando multi omnino accidentaria liter, hoc est, cum unus est ignarus alterius, inferunt a-

G g 3   liquet

liquod damnum, ut si multi uiatores uineam ingrederentur, & quisque racemum acciperet, ut nihil tandem remaneret, nullus potest dici causa integra damni, nec etiam proprie omnes simul, cum accidentaliter conueniant, & ita nullus mortaliter peccaret, nec restituere teneretur: cum nullus notabile inferat damnum, nec sit consentient, ut alius inferat. Ita Medina, & Nauar. cap. 17. num. 30.

Quid si super huiusmodi furto esset lata sententia excommunicationis? quo casu omnes deberent restituere, cum excommunicatio feratur ob illud graue damnum quamuis singuli peccent solum uenialiter. Sorus concedit non peccare mortaliter, nec obligari ad restitutionem: sed tamen omnes inciderent in excommunicationem: quare singuli tenerentur ad partem suam soluendam. Verum, cum excommunicatio non feratur nisi ob peccatum mortale, melius est si dicamus, eos non incidere in excommunicationem.

Sexta conclusio, nouem sunt modi, quibus aliquis potest dici moraliter causa acceptionis, quos supra numerauimus. Patet hæc conclusio ex communi sententia, & ex ratione, quam huius numeri reddidimus.

Septima conclusio, ex his nouem modis quinque, ut plurimum, ad restitutionem obligant, iussio, consensus, recursus, participatio, & non obistere, cum quis potest, & debet; alij uero quattuor non itidem, cum non soleant esse, ita causa actionis, ut alij. Verum, de singulis statim accuratius dicemus, quando ad restitutionem obligent. Atque hæc uniuersæ de concurrentibus dicta sufficiant.

Argumenta pro utraque sententia allata, non est cur soluantur, cum ea, quæ nos docuimus concludant, & quæ pro secunda sunt, indirecte primam oppugnant.

De

De restitutione facienda ab illis, qui aliquid agendo, seu possiue ad damnum inferendum concurrunt. Quæstio LXVI.

RExplicaturus in particulari omnes modos, quibus aliquis in damno seu maleficio inferendo iuuat, prius de ijs agam, per quos directe ad crimen perpetrandum conuenitur, qui sunt sex priores. Et ut rem hæc reuocemus in dubium, afferro argumenta quædam quibus probabo, eos qui nihil accipiunt ad nullam restitutionem esse obligatos.

Primo, argumentor ex quibusdam casibus, quibus demonstratur concurrentem opere, uel uerbo, ad nihil teneri: ut ecce, si fur paratus esset furari pretiosa uasa, & alius suaderet, ut res minoris momenti auferret, & ad hoc iuaret; iste non teneretur restituere, cum non modo non inferat damnum, sed potius utilitati eius, cuius res auferretur, consulat. Similiter, qui consilium uenditori daret, de uendenda re certo pretio, credens id uenditori utilitati fore; & tamen re uera, cederet in detrimentum, is non teneretur restituere; quia ex regula iuris li. 6. Ex consilio non fraudolento, non nascitur obligatio. Denique, si fingi aliquem comitari eum qui uelit rem ab ipso domino custoditam auferre, ut furtum impediat; & dominum custodientem timore perterritum, quod plures ad se uenire uideat, rem suam deserere, unde sequitur furtum, iste, qui comitatur nihil debet restituere etiam si causa furti uideatur, igitur.

Secundo, si qui rem non capiunt restituere tenerentur, id esset contra naturam restitutionis, qua redditur id, quod ablatum est; repugnat igitur, ut is restituat a qui nihil accepit.

Tertio, qui nihil accipit nullam inducit inæqualitatem: implicat igitur, ut aliquid restituat, cum restitutio instituta sit ad inæqualitatem factam tollendam: quod non inducat inæqualitatem patet, quia nihil habet, quod suum non sit.

Gg 4 Quar-

Quarto, qui laudat factum, aut ratum habet, non est causa cur aliquid damni fiat, cum causa efficiens debeat effectum præcedere, ut in illum influat: igitur male inter participantes ponuntur laudator, & is qui approbat.

In hac disputatione nihil occurrit dicendum circa opinioniones, sed solum opus est explicatione. Ad huius igitur questionis declarationem nota, eos qui positive concurrunt, aut uerbo, aut opere, & præsertim participando concurrere: dicemus prius de illis, qui uerbo tñ uniuerse, tum priuate: postea de ijs, qui opere.

Rursus nota, cum quis consilio, iussuque concurrat, tripliciter id efficere potest primo, cum ita consilio: aut imperio mouet, ut effectus sequatur: secundo, quando effectus etiam fuisset, si imperium uel consilium adhibita non fuisset: postremo, cum adfuit iussio, sed effectus non est secutus.

Rursus animaduertendum est, consilium posse dari dupliciter, uno modo ita, ut noua gignatur in eo cui datur de re facienda uoluntas: altero modo, ut solum augetur, aut confirmetur iam concepta uoluntas: idemque diceres de consensu.

Prima conclusio, quando aliquis uerbo ad maleficium, uel damnum inferendum concurrat, uel iubendo, uel consulendo, uel approbando, & effectus non est secutus, peccat quidem mortaliter, sed non est obligatus ad restituendum. Doctrina est manifesta, & ideo nulla est opus probatione.

Secunda conclusio, quando aliquis uerbo ita concurrat, ut effectus alias futurus esset, etiam si alterius uerbum non intercessisset, peccat quidem mortaliter, sed non est obligatus restituere: quo casu qui uerbo concurrat, non est causa sine qua non. est conclusio contra opinionem Caietani, quam his rationibus confirmo.

Primo, iste qui hac ratione concurrat, non est causa efficiax, quia nõ influit in effectum, ut patet ex dicto Christi, Cum Iuda dixit, Quod facis, fac cito: quibus uerbis non

non fuit causa suæ necis, cum Iudas esset ad Christum tradendum determinatus: igitur, cum non influat in effectum, non erit causa, & proinde restituere non debet.

Secundo, uel generaliter omnes, qui uerbo concurrunt, consulendo, & suadendo sunt obligati ad restituendum, uel non: non semper, ut ipsemet in summa fateatur igitur aliquando tantum: at nulla est alia ratio, siue modus definiendi, quando aliquis non sit obligatus, nisi cum effectus alias erat futurus, & cum ex uerbo non producit effectus: igitur hæc regula retinenda erit.

Tertio is est obligatus ad restituendum; qui est causa efficiens illati detrimenti, ut supra est demonstratum: at qui iubet, uel suadet id, quod alias omnino faciendum erat, non potest dici causa efficiax: non erit igitur ad restitutionem faciendam obligatus.

Quarto, est expressa diui Thomæ sententia, in art. 7. quæst. 62. ait enim non semper esse obligatum ad restituendum eum, qui consulit: quod non potest ueritatem habere, nisi in præsentia casu.

Tertia conclusio, qui uerbo ad damnum inferendum concurrunt, tanquam causa sine qua non, hoc est, quando ita datur consilium, aut præceptum, aut consensus, ut inde effectus re ipsa sequatur, peccat mortaliter, & est ad restituendum obligatus. Doctrina est communissima & certissima, ad cuius confirmationem facit c. sine le de iniurijs, & dāno dato, ubi decernitur, si culpa tuz damnum datum est, iure satisfacere oportet: ibidem habetur tritum illud pronunciatum, Qui causam damni dat, damnum dedisse uidetur, at qui uerbo mouet quæpiam ad damnum inferendum dat ueram damni causam igitur. Atque hæc uniuerse de his modis dicta sint: nunc priuate de singulis dicemus, ut allata doctrina, quæ alias sufficere posset, adhuc magis explicetur: quæ autem de singulis afferam, quibusdam dictis comprehendam.

De eo q. iubet, seu præcipit, & mandat, hæc statuo dicta:

Pri-

Primum dictum, hic modus concurrēdi ad delictum per uerbum, est magis efficax, quam reliqui modi. Ratio est manifesta, quia magis influit, cum præceptum sit a causa superiore, quæ solet magis influere.

Secundum dictum, qui iubendo concurrit peccat mortaliter, & si effectus ex iussione sequatur, tenetur ad restitutionem totius damni.

Tertium dictum, is qui exequitur mandatum, non solum peccat mortaliter, sed etiam tenetur ad restitutionem totius damni, ni fiat ab eo, qui mandauit. Doctrina est certissima, & nulla probatione eger: quam etiam communis approbat scriptorum consensus.

Quartum dictum, qui iussit, aut mandauit damnum fieri, si qui exequitur non mouetur ad damnum inferendum ex iussione seu consilio, sed alia de causa non tenetur restituere. Ita Adrian. & canonistæ cap. ad audientiam, de homicidio: & ratio est, quia non est causa influens: debet tamen ei constare, quod is cui mandatum est, alia causa motus, id fecerit.

Quintum dictum, qui mandauit, aut consilium dedit, alicui ne restitueret, & ad id faciendum eius uoluntatem mouit; quamuis iste postea ab aliam causam non sit restituit, puta, quia sibi non placet, restituere tenetur. Ita Adrianus loco citato; & ratio est, quoniam iste aliquo tempore, quo illo restituere debebat, fuit causa efficax, ne restitutio, fieret. Quod si postea iubeat, aut consulat, ut restituat, adhuc tamen non liberatur ad obligationem restituendi, nisi ab eo actualis fiat restitutio: quia, ut fuit causa efficax damni, ita debet esse causa efficax restitutionis.

Est hoc loco dubitatio quædam de eo, qui mandauit, aut consuluit homicidium faciendum, & antequam factum sequeretur, iussit, aut consuluit contrarium, sed iste cui mandatum est, non obediuit, an ille teneatur restituere, & an incidat in censuram ecclesiasticam irregularitatis, uel excommunicationis, ut si clericum occidisset.

Quod

Quod attinet ad censuras, sunt duæ sententiæ: Quidā dicunt non incurrere in irregularitatem, mandato reuocato. Ita Innocentius cap. cum ad audientiam, de homicidio, Panormit. & Ioan. Anan. ibidem. Alij, ut Felinus, capit. sicuti dignum, de homic. & Syluester uer. homic. quæst. 7. distinguunt inter mandantem, & consiliantem: qui mandauit, & reuocauit mandatum actualiter, uel uirtualiter, non incurrit irregularitatem: qui uero consilium dedit, non est necesse, ut consilium reuocet; sed debet admonere illum in cuius perniciem dedit consilium; & hoc in genere, monendo, ut sibi caueat. Quam doctrinā commendat etiam Baldus C. mandati. l. mada. ti. Quæ nobis etiā non displicet; licet Ost. aliter sentiat.

Quod attinet ad excommunicationem, Glof. c. cum quis de excommunic. lib. 6. tenet non incurrere: immo asserit, quod si non potuit mandatum dare mandatario ad reuocandum consilium antequam homicidium fieret, non est excommunicatus. Quoniam non incurritur excommunicatio, nisi homicidio perpetrato, & propter peccatum: at cum sit homicidium, iste non est in peccato, quoniam eum pœnituit, & quantum potuit, reuocauit consilium; igitur non debet pœnam incurrere.

De restitutione, nonnulli Canonistæ & Theologi, in quibus Gabriel, & Adrian. dicunt teneri ad restitutionem: quia ab obligationem restituendi, satis est, ut sequatur inæqualitas ex causa influente, ut in hoc casu accidit. Licet ergo culpa sit remota: tamen quia sequitur inæqualitas ex causa data, restitutio est faciendâ. Quo fit, ut animi mutatio, solum ualeat ad tollendam culpam. Verum aliquibus ista sententia uidetur dura, ac propterea istum a restitutione liberum esse affirmât: quoniam, quantum in se fuit, suum concursum remouit, & ita non debet censeri causa istius effectus. Quare sola, & totalis causa dicendus est ille, qui damnum infert, & ipse solus ex istorum sententia, restituere debet. Atque hæc de eo qui iubet. De eo qui consilium dat, hæc pono dicta.

Pri-

Primum dictum, qui consilium dat minus influit in effectum, quam qui iubet. Quoniam solum disponit, & non mouet solus, ut is, qui mandat.

Secundum dictum, qui consilio mouet, restituere tenetur, etiamsi alius sui fuerit, qui consilium dedisset: & si eius consilio secutum est damnum, tenetur totum restituere. Quare uniuersè loquendo, nemo excusatur a restituendo, hoc prætextu, quod alius fecisset, uel damnum aliunde uenturum erat.

Tertium, qui consilium dat, aut sententiam alicuius confirmat ad furandum aliquid amplius, quam ille furari uolebat: tenetur ad restituendum id tantum, quod suo consilio acceptum fuit: ut si fur uolebat accipere solum decem, sed alterius consilio morus, furatus est uiginti: qui consilium dedit, debet decem restituere, etiã si dedisset consilium furandi uiginti. Hoc dixerim contra Adrianum; & ratio pro nostro dicto ea est, quia solum fuit causa efficax surripiendi decem.

Quartum dictum, omnes qui ex officio, uel ex eminentia seu dignitate aliqua, ut sunt Aduocati, Curatores animarum, Theologi, Medici, & alij quibus fides soler, aut debet haberi, si scienter, aut ex culpabili negligentia, & ignorantia consilium nociuum præbent, sunt ad restituendum obligati. Doctrina est communis, quã speciatim Medina quæst. 7. tradit, eamque sequitur Nauarrus.

Quintum dictum, idem dicendum est de alijs personis, quæ se ad consilium dandum ingerunt, si consilium perniciosum præbeant. Neque excusari possunt, quod bona fide dederint; cum ignoranter agant, & alienum officium usurpent. Siquidem, ubi intercedit culpa, uel imperitia, & negligentia, nihil ualeat bonæ fidei prætextus, iuxta cap. si culpa tua, uel imperitia, de iniurijs, & damno dato.

Quod si idiore & imperiti non se ingerant, sed de suo consilio requirantur, facilius ob ignorantiam excusantur, si bona fide & animo consilium non bonum præbeant:

beant: in his enim ignorantia, quæ in alijs esset crassa, censetur inuincibilis, quæ uim habet excusandi a culpa. Siquidem restituendi obligatio non ex damno illato, sed ex culpabili iniustitia nascitur, cuiusmodi reperitur in fraudolento consilio. Ex quibus dictis innumeros casus explicare licet.

Sed hic obijceret quispiam id, quod habetur. §. certum, Instit. de oblig. quæ ex delicto nascuntur, ubi dicitur, contra consiliantem non concedi actionem: igitur qui consilium dat, restituere non tenetur. Respondetur, hanc auctoritatem intelligendam esse in foro exteriori: potest etiam intelligi in eo casu, in quo alias effectus sine consilio erat futurus.

Rursus obijceret quispiam, consilium, non est causa efficax; quia non mouet, efficaciter, sed solum disponit; igitur qui consilium dat non poterit dici causa. Respondetur, negando antecedens: quoniam consilium in genere moris habetur pro causa efficaci; & multa homines faciunt moti aliorum consilio, quæ alias non facerent. Atque hæc de consilio.

De consensu, qui dupliciter considerari potest, uel antequam fiat, uel post factum, qui est ueluti rati habitio quædam, statuo hæc dicta.

Primum dictum, qui consentit damno, seu maleficio alicui iuferendo peccat mortaliter, & restituere tenetur. Est communis doctrina Syluest. uer. rest. 3. quæst. 6. Nauar. in Enchir. cap. 17. numer. 133. & confirmatur ex regula illa, Agentes, & consentientes pari poena puniuntur. Intelligendum est hoc dictum, quando ob consensum seccutum est detrimentum.

Secundum dictum, subsequens consensus, seu rati habitio obligat ad restitutionem, quando scilicet ex hac sola causa quis damnum dedit, quod alius esset id pro rato habiturus. Exempli gratia, ideo aliquis furatus est, uel hominem occidit, quia existimauit alium approbatum, & pro rato, & grato habiturum, si ille pro rato habeat, restituere tenetur.

Decla-

Declarat hanc doctrinam Angelus in uerbo, furtum §. 20. quando qui nocuit, non nocuisset, nisi existimasset eum cuius causa fecit, ratum habiturum, quæ explicatio non fuit necessaria, cum nunquam fortasse possit contingere, ut quis aliquid alterius causa faciat, nisi existimet illi fore gratum. Verum, quando alicui opus esset gratum, non quia suo nomine fuit factum, sed alia de causa, is non teneretur restituere, ut Nauar. bene ad notauit.

Huius dicti ratio, omiſſa communi auctoritate, sumitur ex regula Iuris lib. 6. cap. Ratihibitionem, ubi habetur, ratihibitionem retrahit, & æquipollere mandato: idem habetur ex regula, Hoc iure, §. Deiecit ff. eod. ar qui mandat restituere debet, igitur, & qui ratum habet.

Habent autem præfatæ regulæ nim non solum in iudicijs, sed et in maleficijs, & delictis; ut docet Glossa ap probata, cap. Ratihibitionem, citato. Lege Nauar. nu. 33. cap. 17. Quare, si seruus occideret domini inimicum sciens dominum approbaturum, & reuera si hoc audito, dominus diceret, eum bene fuisse, & ex sua uoluntate, restituere deberet: fuit enim causa huius occisionis

De adulatore, seu laudatore, nomine, Palpo, in illis earminibus significato, idem dicendum est, quod de consentiente diximus, siue prius, siue posterius laudet, & aduletur, modo ex hac causa illatum sit damnum. Verum, & qui laudat, & qui ratum habet rarius sunt causa efficax illati damni.

De eo, qui furem recipit, qui significatur, nomine, Recursus.

Primum dictum, qui furem, tanquam furem recipit, in foro exteriori punitur: sed non eo modo, quo fur, sed ut qui opem præstat.

Nec est mirum si in foro exteriori qui furem recipit puniatur, quia præsumitur fuisse furti causa.

Secundum dictum, quando receptio furis, aut malefici est uere causa ut maleficium fiat, quod alias non fieret,

ret, obligat ad restitutionem; quod non esset si fur, ut amicus, uel cognatus, uel alia de causa reciperetur. Ita Oñtens. & Innocent. cap. sicut dignum, de homicidio Et hæc de recipiente. Sequeretur nunc ut de participante ageremus; de quo, cum latius, dicendum sit, priuatam disputationem statuemus; sed antequam eam aggredior, ad argumenta initio huius disputationis posita, respondebo.

Ad primum, quod attinet ad primum casum in hoc argumento allatum, dicam infra in priuata questione, de eo qui minus malum suadet. Quid dicendum sit ad secundum casum, patet ex ijs quæ diximus de consilio in quarto dicto. De tercio respondet Medina, quod si is qui comitatur causa impediendi damnum, suam uoluntatem manifestam fecit ei, qui damnum passus est, ad nihil teneretur: si non manifestauit, & qui læsus est, potuit præsumere aduenire contra se, tunc debet restituere.

Ad secundum, satis est, ut aliquis sit causa inæqualitatis, ad hoc ut restituere debeat, etiam si nihil accipiat: unde patet etiam ad tertium.

Ad quartum, reuera rarius, qui ratum habet dicitur damni causa, quia ratihibitio, se sola, non gignit obligationem ad restituendum in foro conscientie, nisi sit causa, ut alienum detineatur, aut pro eo non satisfiat; uel quia, qui ratum habet non prohibuit, aut non remouit uoluntatem eius, qui suo nomine damnum dedit, & factum non puniuit, sed approbauit, ac proinde dignus est, qui restitutionis pœna puniatur: idem de eo qui laudat dicas.

Qua ratione a participantibus facienda sit restitutio.

Quæstio LXVII.

Uesito proposita de restitutione facienda a participantibus, uaria habet capita: quæ prius ob oculos proponam, deinde distincte ad singula respondebo.

Participans tribus modis potest se habere. Vel enim

nim participat in opere tantum, ut qui concurret ad damnum inferendum, & nihil utilitatis inde capit: vel re tantum, ut qui non concurret ad furtum, sed rei furto acceptæ partem habet: uel denique & opere & re ut cū est in causā ut furtū fiat, & partem rei alienę capit.

Rursus, in hac difficultate hæc omnia explicanda sūt, primum an participantes in opere teneantur: secundū, an in solidum: tertium, an uno restituyente, alij restitue re debeant: postremo, an si uni a creditore remittatur restitutio, alij sint a restituendo liberi. Et quamuis ex dictis iam satis pateat quid de participante in opere dicendum sit; tamen, hic explicatius uniuersam doctrinam hac de re complectemur.

Antequam autem conclusiones proponantur, animaduertendum est, participantes duobus modis posse conuenire: primo quādo unus eorum est princeps causæ & auctor mali, ita ut alij non essent facturi, nisi ipso auctore, & duce. Secundo, quādo omnes æqua ratione conueniunt, ita ut unus non pendeat ab alio: ubi de eo qui est caput, distinguendum est, solus fuisset aggressus nec ne.

Rursus, qui principem furti iuuant, alias non furari, aut accipiunt aliquid ex re furto accepta, aut non accipiunt, ut contingeret, si domum euerri sset, uel prædā in flumen ne caperentur proiecissent. Item distinguendum est de concurrentibus in actu, an sint causa totius damni an uero partis tantum.

Possunt autem plures esse causa totius damni tribus modis: primo, cum damnum non potuit ab uno solo fieri, sed a pluribus simul. secundo, quādo etiam singuli potuissent; sed tamen sic conueniunt, quod unus sine alio non fecisset; ut patet in domus combustione, quā unus ex se posset sine alio incendere: tertio, quādo singuli dant sufficientem causam, licet non sint simul facti, & unus non pendet ab alio, ut si duo incēderetur domum, & unus nesciret de alio. His ita propositis distinctionibus, has statuo conclusiones:

Prima

Prima conclusio, falsum est, uniuersè loquendo, eum qui consilio iuuat, teneri in solidum, & eum qui dat auxilium, solum in parte. Est hæc conclusio contra quosdam Iurisperitos, & speciatim contra Innocent. capi. si cut dignum, de homicidio. Quoniam, ut per consilium possumus ex parte nocere, ut supra diximus, ita per auxilium, simpliciter damnum inferre. Quo fit, ut contrariæ sententiæ fundamentum nullum sit, cum dicunt, consilium ferri in totum damnum, auxilium uero in partem damni: quia, cum plures æqualiter concurrunt, æquali modo sunt obligati, omnes nimirum in solidum.

Secunda conclusio, falsa est opinio eorum qui dicunt omnes concurrentes ad detrimentum inferendum esse æqualiter obligatos, ut priuare sentire uidentur Ollienfis. Quæ autem pro ista sententia afferuntur leges, uel sunt penales, & procedunt in foro exteriori, uel intelligendæ sunt, cum omnes æqualiter conueniunt. Quoniam cum possint inæqualiter concurrere, inæqualiter etiam ad restituendum erunt obligati.

Tertia conclusio, qui fuit quasi princeps, & caput aliorum ad damnum inferendum, cuius auctoritate alij mouentur, est simpliciter obligatus, & magis, quam alij, ad restituendum. Doctrina est plana, & communis, quæ probatione non eget.

Quarta conclusio, quādo plures conueniunt, sub uno capite, omnes sunt obligati conditionaliter in solidum; hoc est, non restituyente principali, alij restituere tenentur. Est conclusio satis manifesta ex dictis.

Quinta conclusio, uno ex participantibus in delicto restituyente, alij debent ei pro rata restituere, non ratione acceptionis, sed ratione rei acceptæ, hoc est, quia retinent partem, quam debent restituenti reddere.

Sexta conclusio, cum ex damno illato nihil utilitatis perceptum est, ut patet in domus combustione, primo auctori, si ipse restituit, nihil ab alijs reddendum est; quia socij nec ratione acceptionis, nec rei acceptæ tenentur igitur: Quod si ille non intulisset damnum ab-

Hæc que

que socijs, aliquid ei esset reddendum, ut Sotus scribit. Septima conclusio, quando singuli se sua sponte obtulerunt ad inferendum damnum, quisque quam accipit partem eam restituere debet; hoc est, quando non sunt simul causa aut, non integra causa, ut supra exposuimus, nemo tenetur in solidum, sed quisque pro sua portione. Est ergo vniuersalis regula, quando socij ita nocent, quod furti auctor sine eis non nocuisset, omnes in solidum tenentur, quando alias nocuisset, solum peccant mortaliter, & non tenentur restituere, cum non sint causa; quando vero sunt causa partis damni, partem restituere debent. Ex quibus colligere licet, concurrentes, siue socios interdum esse obligatos in solidum, interdum ad partem, interdum ad nihil.

Quod attinet ad participantem in re tantum, duo de eo queruntur: vnum an debeat restituere, eam furti parte, quae ad se peruenit, & de hac re nihil est dubij, quin ratione rei acceptae, quam mala fide obtinet, restituere debeat: quod si bona fide accepit, vbi rescouerit, tenetur solum id reddere, quo factus est locupletior, vt supra scripsimus. Alterum, cui restituere debeat, & de hoc alio dicitur loco.

De participantibus in opere & re, hoc est cum singuli priuato actu concurrunt, & certam partem rei alienae accipiunt, non nihil supra diximus, nunc aliquid aliud adijciemus. Hic tres sunt casus, qui difficultatem faciunt.

Primus, de quo supra meminimus, de pluribus ingredientibus in vineam, & quisque racemum accipit. Quia cum dominus vineae graue patiatur damnum, durum est, si dicamus et restitutionem non esse faciendam.

Secundus de eo, qui diuersis temporibus singulos racemos, vel fructus ex alterius agro capit.

Tertius de eo, qui ex varijs agris singulas, aut paucas spicas colligeret, vel de eo, qui singulas panis, aut carnis vncias, varijs temporibus ex iusto pondere detraheret, an iste teneatur restituere, cum singula furta sint leuissima peccata uenialia: quod si non teneretur qui-

uis

uis temporis spatio, furando, sine graui peccato, diues fieri posset. De quibus statuo has alias conclusiones.

Octaua conclusio, quando illi plures ita concurrerent, vt vnusquisque esset causa cur alij etiam damnum darent, quisque teneretur ad restituendum in solidum. Patet hęc conclusio ex dictis.

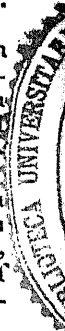
Nona conclusio, si singuli scirent de damno etiam per alios illato, quisque teneretur restituere suam partem, sub peccati mortalis poena. Quia omnes sciunt damnum notabile proximo fieri, aut factum esse, ad quod cooperati sunt. Exiguitas autem tunc excusaret, quando damnum non esset notabile.

Decima conclusio, quando ignoraretur damnum per alios illatum, ita, ut quisque existimaret se solum racemum accipere, stante hac ignorantia inuincibili, nemo peccaret mortaliter, & a restitutione quisque esset liber: quod si damni haberetur notitia, facienda esset restitutio, vt nona conclusione est dictum.

Vndecima conclusio, cum ab vno sepius infertur paruum damnum, tunc tenebitur restituere, cum ad eam quantitatem deuenierit, quae pro notabili damno communiter reputari solet. Quantum autem in particulari pro notabili damno haberi debeat, id iudicio boni uiri relinquitur. Sed fingamus viginti racemos ex vinea decerptos inferre notabile damnum, an satis sit vnum restituere, cum per reliquos non sit illatum damnum notabile: respondet Medina, debere restitui pro omnibus: quia tunc perinde est, ac si omnes simul abstulisset: nihil enim refert, an paulatim, an vna tantum vice notabile damnum inferas: adde etiam, quod restitutio eadem litatem requirit.

Duodecima conclusio, quando vnus pluribus minus damna inferret, si ratione necessitatis, vt posset viuere, seu familiam alere, id faceret, non peccaret mortaliter, nec restituere teneretur, cum nemini notabile damnum inferat. At vero si diues esset, vel haberet vnde competenter viucret, peccaret mortaliter, & restituere

H h a tene-

teneretur, si particularia furta ita comitteret, ut magnam quantitatem acquirere intenderet. Ac si ex communi plurimum sociorum cumulo, magnum quid sumeretur, sed respectu singulorum, damnum esset minimum: ut Meding q. 10. in fine placet.

Restat aliud caput, quid dicendum sit, cum vni remittitur, aut condonatur restitutio: pro cuius rei explanatione finge casum, tres fures spoliasse mercatorem, qui duobus restitutionem condonauit, tertio minime; queritur, an iste teneatur ad restitutionem totius damni: & missis rationibus, quæ in vtramque partem fieri possent, de hac dubitatione ita statuo.

Duodecima conclusio, qui læsus fuit, cum habeat actionem in omnes, potest cui vult actionem condonare & agere contra eum, cui non vult actionem remittere: conclusio est manifesta, quia cum sunt plures obligationes potest una remitti, non remissa alia.

Decima sexta, illi quibus actio remissa fuit, remanens in conscientia obligari ad restituendum pro rata, ei qui pro toto damno satisfecit.

Decima quarta, si læsus condonauit etiam restitutionem, & malefici fuerunt in furto pares, is cui non est condonata, tenetur restituere pro rata. Verum si is, cui condonatur fuisse primus auctor, qui alios induxit, ceteri ad nihil tenerentur.

De restitutione facienda a participantibus in actu, sed negative. Quæstio LXVIIII.

LX nouem modis, quibus aliquis conuenire potest cum alio ad damnum inferendum, sex hæcenus explicuimus, restant alij tres, qui negative furem iuuant, nimirum, murus, non obstitans, non manifestans. Quod autem isti sint ad restituendum obligati, his potest rationibus demonstrari.

Primo, illi qui consentiunt, ut supra est probatum, restituere debent; atqui omnes isti videntur consentire, quia

quæ cum possint damnum proximi impedire, non impediunt; igitur.

Secundo auctoritate diui Hieronymi, quæ habetur c. qui cum fure, titulo de furtis, qui asserit, eos esse fures, qui furem non reuelant: qui igitur non manifestat furem tacendo, tanquam fur erit ad restitutionem obligatus.

Tertio, quia multi canones appellant homicidas omnes eos, qui cum possint alterius uitam tueri, non faciunt, ita habetur dist. 86. Can. Pasce, ubi æquiparatur is qui fratrem perire permittit, ei qui occidit. 23. quæst. 5. & dist. 83. in principio: & 22. quæst. 5. Can. Hoc uidetur, qui fratrem a peccato non reuocat, cum possit, & tacet, iniquitatem portat. Idem probare licet ex cap. sicut dignum, de homicidio, qui non occidit, sed homicidam comitatur, ut homicida puniatur. Huc facit illud Prouerbiorum c. 29. qui cum fure participat (quod omnes isti facere videntur) odit animam suam.

Quarto ex Innocentio cap. quantæ, de sententia excommunicationis, ubi ait, quod si quis uiderit clericum male tractari, & potest eum defendere, & non defendit, incurrit sententiam excommunicationis, ergo cum iste grauiter peccet, ob quam causam excommunicatione incurrit, cum non defendat, erit etiam restitutioni obnoxius.

Quinto, contra uero, posset quis arguere, quod isti, non modo non teneantur restituere, sed etiam, quod nec mortaliter peccent: quia præcepta caritatis non obligant nisi in extrema necessitate: ergo, ista necessitate remota, nisi manifesto, aut non impeditio maleficium, nihil pecco.

Ut autem auctorum opiniones circa hanc difficultatem intelligantur, animaduertendum est, ad hoc ut aliquis sit obligatus ad restitutionem, quando indirecte est causa mali, tria esse necessaria: primum ut possit impedire: alterum ut sit obligatus ad impediendum: postremum, ut non impediatur. Positum igitur, quod aliquis possit, de-

beat, & non impediatur alterius damnum, quæritur, an sit obligatus restituere: de qua re sunt tres Doctorum sententia.

Prima eorum, qui dicunt, quod si facili negotio impedire possit, & non impediatur, restituere debet. Vt ecce, si uiderem duos inter se pugnantem, & possem eos uerbo impedire, ne sibi mutuo nocerent, ni facio, debeo restituere ei, qui damnum fuerit perperissus. Ita Ioannes Maioris in 4. sent. distinct. 15. quæst. 26. Caietanus in sua summa, uerbo, Restit. modo necessitas urgeat. Ioan. Andree, in cap. Quato, de sententia excommunicationis.

Secunda sententia aliorum, dicentium, quod qui potest impedire, & ex odio, non impediatur, restituere debet, Ita Richar. in 4. sent. dist. 15. art. 4. quæst. 5. Innocent. cap. quanto, de sententia excommunicat. Panormit. ibidem, & uideretur etiam Scoti.

Tertia sententia aliorum, qui existimant istos simpliciter non esse obligatos ad restituendum, nisi quando ex officio impedire tenentur. Ita diuus Tho. 2. 2. quæst. 62. art. 7. Medin. quæst. 9 & est communis opinio. Vt autem huic dubitationi satisfaciatur, hæc statuo fundamenta.

Primum fundamentum, in quo afferam nonnullas distinctiones, ad facilem & plenam huius dubitationis resolutionem necessarias. Prima distinctio, duobus modis aliqua persona potest esse obligata ad remouendum damnum, uno modo ex officio, ut sunt Iudices, & ministri iustitiæ, & qui ad id faciendum pretio sunt conducti, ut Sylvarum custodes: altero ratione caritatis, quæ suadet, & obligat ad curandum proximi bonum: caritas enim non quærit quæ sua sunt: & unicuique Deus mandabit de proximo suo.

Secunda distinctio, aut impedimentum potest adhiberi sine detrimento prohibentis, aut non sine detrimento: in quo etiam magnitudo & paruitas spectanda est: & pariter, an pro communi, an uero pro priuato bono sustinendum sit.

Ter-

Tertia, hic quæri potest, tum de damni restitutione, tum de solutione pænæ impositæ ijs, qui cum debent, malum impedire non impediunt.

Secundum fundamentum, in quo explicanda est ratio, ob quam qui non defendunt ex caritate, non sunt obligati ad restitutionem, ut ijs qui non defendunt ex iustitia. Nauarrus in Enchiridio cap. 17. num. 11. cum docuisset ex communi sententia Alexandri, Altiſiodorensis, & aliorum necessitatem restituendi oriri ex transgressione ueræ & specialis iustitiæ, per quam aliquod damnum cuiusdam inferitur, non autem ex transgressione legum caritatis, hanc assignat rationem, quod transgressio caritatis, & aliarum uirtutum, non ordinatur per se, & directe ad ablationem alicuius rei exterioris, sed solum per accidens & indirecte; quia per has uirtutes immediate & principaliter uersantur in actibus interioribus: citatque doctrinam diui Thomæ 2. 2. quæst. 85. art. 7. ad primum, & art. 8. At uero transgressio legum iustitiæ per se uersatur circa actus externos, & ita directe ordinatur ad auferendum id, quod est alterius: iustitia enim est ad alterum: & ideo ex tali transgressione oritur obligatio ad restituendum.

Cæterum, hæc explicatio non omni ex parte placet: siquidem alix quoque uirtutes a iustitia, uersantur per se circa actus exteriores: & iustitia, etiam per se & immediate refertur ad moderandas animi passiones interiores. Non igitur ista ratio sufficiens esse uideretur. Dices igitur, hanc esse rationem, quod debitum in alijs uirtutibus est debitum honestatis: supra quod per uirtutem iustitiæ additur aliud debitum, quod qui transgreditur, inæqualitatem introducit: qui enim accipiunt mercedem ad custodiendum, aut officium ad iustitiam conseruandam, si hoc ius non seruent, sunt iniqui: & alterius ius lædunt, quod non faciunt, qui non sunt iustitiæ debito adstricti. His ita adnotatis, ad propositam difficultatem respondebo per aliquot conclusiones: & primo dicam de ijs, qui tenentur ex officio, postea de custodibus, po-

H h 4 iteap

stremo de alijs, qui ex caritate.

Prima conclusio, qui tenentur ex officio aliena damna impedire, ni faciant, uniuerse loquendo, mortaliter peccant, & debent restituere. Patet hæc conclusio ex communi doctrina, & ex secundo fundamento: ad hoc enim tributa, se salaria dantur, ut officio suo fungantur, & iustitiam conseruent; quare, cum debeant, & possint, si non faciant, sunt vera iniustitiæ causa. Ex hac conclusione innumeros explicares casus, qui quotidie possunt incidere in omnibus personis, quæ ex officio iustitiæ administrationem suscipiunt.

Secunda conclusio, quando non possunt alterius bonum defendere sine magno uitæ, uel famæ periculo, nec peccant, nec restituere debent. Quoniam non sunt obligari quomodocunque ad iustitiam defendendam, sed cum modo & ratione, nec suscipiant tale munus cum tanto periculo administrandum.

Tertia conclusio, pro defensione boni communis, si qui eius curam gerit, debet uitæ & famæ periculum subire. Quoniam plaris & faciendum publicum bonum quam priuatum: intellige hanc conclusionem cum agitur de re maioris momenti. Quod attinet ad custodes, qui mercedem pro custodia faciendam accipiunt, de quibus alio loco nonnihil diximus, & eadem fere est ratio, cum superioribus, sequentes pono conclusiones.

Quarta conclusio, si isti non prohibeant damnum peccant mortaliter, & restituere tenentur, his casibus exceptis: primo quando non impedirent eum, qui extrema laboraret necessitate: secundo, quando prohibitio, exempli gratia pascendi, esset iniusta: tertio quando aliqua iusta adesset permittendi causa. Quod si dicas, qui accipiunt exempli gratia ex bonis communibus, non tenentur restituere; igitur nec custodes, responderetur ex Medina, hunc esse priuatum casum, in quo principalis dani auctor non tenetur restituere, & qui est minus principalis est obligatus, sed tamen ob diuersam rationem.

Quinta conclusio, custodes non tenentur ad soluen-

dam

dam penam ipsi impositam, si permittant ex negligentia damnum fieri, nisi post sententiæ executionem. Similiter, non tenentur restituere, si quid acceperunt ab ijs, quos damnum inferre permiserunt, ut patet ex ijs, quæ disputauimus de rebus ex maleficio acceptis, intellige quando non accipiunt aliquid de rebus furtiuis.

Quod si dicas, si isti uenirent in manus iudicis puniretur ut latrones, ergo restituere debent, Responderem, illos isto pacto iure puniri, ob iustam præsumptionem.

Peteres, an si isti interrogentur a domino, an aliquem furem damnum inferentem uiderint, & negent ueritatem, ad restitutionem teneantur. Responderetur, si non interrogentur iuridice, non tenentur respondere: si uero iuridice, & ueritatem negent, tenentur restituere, quidquid damni ex tali negatione dominus patitur. Quæ hætenus docuimus intelligenda sunt iuxta ea quæ, de restitutione ex culpa facienda postea dicemus. Quod attinet ad debitum caritatis, has subijcio conclusiones.

Sexta conclusio, qui ex caritatis officio impedire possunt, & non impediunt, idque iusta de causa ob magnam nimirum detrimentum, quod caperent, non peccant, nec restituere debent. Est Adriani conclusio, quam confirmat hæc ratio ex diuo Thoma sumpta 2. 2. quæst. 26. quia nemo tenetur alijs subuenire, cum proprio uel alieno notabili damno.

Septima conclusio, quando nullum sequeretur damnum, aut minus damnum, quam proximus patitur, qui non occurrit, in re maioris momenti, mortaliter peccat. Quoniam quisque tenetur diligere proximum ordinatè: id requirit ordinata caritas igitur. Huc facit auctoritas illa ex Ambrosio superius citata. Potest tamen in his casibus, qui passus est damnum, ad alterius detrimentum impediendum, si id fecit extra casum necessitatis extremæ, repetere damni, quod pateretur, compensationem.

Octaua conclusio, nunquam tenetur ad restitutionem, qui non defendit rem alienam, si non est obligatus ex

offi-

officio, quāuis necessitas urgeat. est hęc conclusio contra duas sententias supra citatas. Quæ efficacissime probatur ex ijs, quę tota hac tractatione hucusq. diximus & ex secundo fundamento. Verum tamen est, quod qui ex odio id faceret, multo grauius peccaret. Ex his conclusionibus nonnulla colliguntur corrolaria.

Primum, nemo tenetur impedire alterius detrimentum, quando illud per iustitiam cuiuspiam inferatur. Neque obstat illud Sapientis dictum, Proverbiorum. 24. Erue eos, qui ducuntur ad mortem: quoniam etiam si possem eos liberare, non tamen sum obligatus cum morte iuste infligatur. Quod si Princeps uellet capite damnatum nendere, possem illum mihi emere in seruum: potest etiam ista auctoritas intelligi de eo, qui iniuste datur, ut quidam docent.

Secundum, si homo magnę auctoritatis & grauitatis uideret aliquos inferiores notæ homines rixantes, sine uitę periculo, etiam si posset, illos a rixa distrahere, tamen non teneretur, quoniam id sine famę & auctoritatis iactura facere non posset: quod si periculum esset graue, puta, mortis, & se illud impedire posse existimaret, esset ad id obligatus.

Tertium, virum doctum ac prudentem non esse obligatum ad reprehendum aliquem concionatorem, minus prudenter de aliqua re publice loquentem: quia id non fieret sine maiori scandalo, maiorique periculo, ac perturbatione; deberet tamen priuatim postea illum corrigere. Secus dicendum esset, si concionator ille aliquid publice contra fidem diceret, tunc enim publice reprehendi posset.

Quartum, si quis ex officio esset obligatus ad concionandum, ubi esset aliquis hæreticus, qui errores disseminaret, is ex iustitię eum corrigere, & impugnare deberet, cõtrariumque docere, & quantum in se esset, persuadere: quod si non faceret, remaneret semper obligatus ad id faciendum ex iustitiã. Aliter tamen dicendum esset de ijs, qui id ex officio præstare non sunt obligati; qui

qui solum peccarent mortaliter, quando id posset efficere.

Postremum, ut alia multa omittam, si dominus præciperet suo œconomo, aut famulo, ut pecunias in pauperes dispensaret, & id non efficeret, peccaret quidem eas non distribuendo, sed non teneretur restituere: faceret enim solum contra caritatem. Atque de conclusionibus hætenus; restat ut allata argumenta soluantur.

Ad primum, negatur minor propositio: illi enim qui ex officio non debent prohibere, non dicuntur uere cõsentire, cum consensus proprie is dicatur, qui exprimitur, aut si non exprimitur, exprimi tamẽ debet. Quare, uniuerse loquendo, qui negatiue damnum inferunt, nõ semper tenentur, nec semper peccant, sed aliquando peccant, & restituere tenentur: aliquando peccant, & non tenentur restituere: aliquando neutrum.

Ad secundum ex Hieronymi auctoritate sumptum, ex qua aliqui uniuerse colligunt, omnes qui veritatem calant teneri ad restitutionem; sed non necessario inducunt, tu hunc in modũ responderes; qui furem, aut rem furtiuam occultat, perinde peccat, ac si ipse furtum fecisset, apud Deum: secus, si ueritas in iudicio negaretur: quia tunc peccaretur contra iustitiam, si iuridice interrogaretur.

Ad tertium, illæ omnes auctoritates intelligendæ sũt de obligatione ex caritate: addẽ et, quod locutiones illæ prolatae sunt a Sanctis Patribus per amplificationem & exaggerationem, contra eos qui fratri in necessitate posito, non subueniunt. Illud autem, quod habetur cap. si cut dignum, non facit ad rem, quia non sumus in causa pari. Etenim, qui se socium præbet ei, qui uult occidere, non se habet, ut causa negatiua, sed ut causa iuuas. Adde etiam quod intelligitur de pœna in exteriori foro sumenda.

Ad quartum, uariæ sunt huius argumenti solutiones, quarum prima est eorum, qui dicunt intelligendum esse de illis, qui ex officio alterius malum prohibere te-
nea-

nenitur. Sed non uidetur bona limitatio cum vniuersaliter loquatur.

Secunda Giof. & Ioan. And. ibidem, qui aiunt intelligendum esse de omnibus, supposito tamen quod faciat ex odio. Sed neque hæc responsio placet, ob eandem rationem, quia textus vniuersaliter loquitur, adde etiã quod non includerentur illi qui ex officio id facere tenentur, si ab eis remoueres odium.

Alij restringunt ad Parochum, quando scilicet inferiores uident Parochum male tractari & non defendit. Sed neque hæc responsio admittenda est, cum uniuersè pronuntiet. Adde etiam quod inferiores non tenentur ex officio & iustitia ad id faciendũ, sed ex sola caritate.

Dicendum est igitur Pontificem loqui in foro exteriori secundum præsumptionem: quia præsumendum est consensisse, cum potuerit iuuare, & non fecerit. At uero in foro interiori, ni re uera proprio concurrat consensu, non est excommunicatus. Adde etiam, quod fortasse uoluit illum excommunicare ob peccatum.

Ad ultimum patet ex dictis, præceptum enim caritatis obligat quando proximus est in extrema necessitate in qua ipse non potest sibi subuenire, ut patet Exod. 23. & Deuter. 22. Quod si is, qui iuuaretur esset diues, teneretur pro suscepto labore aliquid retribuere.

An aliquando liceat suadere minus furuum, siue malum, ut uideatur maius. Quæstio LXX.

plene explicetur quoddam argumentum superius allatum, in quo hæc attingebatur difficultas; propterea & nobis hæc quæstio examinanda est: cum nõ sit a nostro instituto aliena, & que scitu indigna; & ideo, paullo accuratius examinanda erit.

Potest autem duobus modis tractari: altero quidem uniuersè, quærendo an minus malum, siue peccatũ suadere liceat: altero, contrahendo eam ad aliquod peccatũ

ei genus; ut ad maius, & minus furtũ; nos utroq; modo eam tractabimus, breuiter tamen. Quod autem minus malum suadere non liceat, his potest rationibus demonstari.

Primo, auctoritate diui Pauli ad Romanos cap. 3. dicentis non esse facienda mala, ut inde eueniant bona: ac qui dat consilium de minori malo faciendo, ut uideatur maius, malum facit, quia mouet ad faciendum id, quod est uere malum; igitur.

Secundo, mihi, exempli gratia, non licet facere minus malum, ut aliud maius uitem: igitur neque etiam mihi licebit id alteri suadere.

Tertio, inducere ad minus malum, simpliciter loquendo, est inducere ad malum, quia minus malum continetur intra latitudinem mali; igitur.

Quarto, si minus malum consulere licet, licebit quoque æquale cõsulere, quod uidetur expresse falsum, Ex quibus colligeres, quod is, qui suaderet minus furtuum, teneretur restituere. In hac quæstione duæ sunt scripturarum sententiæ.

Prima eorum qui existimant nunquam licere suadere minus malum, ut uideatur maius: Ita Gabriel Caietanus 2. 2. q. 78. art. 4. & quidam alij.

Secunda sententia Adriani, quolib. 1. q. 2. in responsione ad tertium. Sylu. ver. v. sur. Nauar. & Sori in commento in c. 3. epist. ad Rom. & lib. 6. de iust. & iur. q. 1. art. 7. qui Doctores putant interdum licere suadere minus malum ad vitandum maius. Nos, ut huic dubitationi satisfaciamus, vnicum ponimus fundamentum, in quo duas ponemus distinctiones.

Notandum ergo est, dupliciter se habere potest is, qui uult facere maius malum: primo modo, ut cogitet de maiori malo faciendo, sed nondum habeat animum firmum ad illud perpetrandum: secundo, quando iam est animo obstinato ad maius malum committendum. Et qui hoc est affectus, rursus dupliciter se habere potest: primo, cum est determinatus ad maius malum, &

de minore nihil cogitat: secundo, cum habet animum ad utrunque malum, ita ut uelit omnino alterutrum committere, sed nondum decreuerit utrum.

Rursus, qui uult aliquem retrahere a maiori malo dupliciter se habere potest: primo offerendo ei materiam minoris peccati, ut patebit in exemplis postea afferendis: altero, suadendo, & inducendo ad minus malum. Hæc igitur dubitatio intelligenda est, quando nulla est alia uia ad uitandum maius malum, nisi suadatur minus, & quando certissimum est fore, ut grauius quis peccet, nisi ad minus peccatum inducatur. His positis distinetionibus, has afferro conclusiones.

Prima conclusio, ei, qui est omnino paratus ad maius malum faciendum, licet proponere materiam minoris mali. Hæc conclusio his confirmatur rationibus.

Primo ex communi Doctorum sententia, Ita diuus Thomas. 2. 2. q. 78. art. 4. ubi docet licere sumere ad usum ram ab eo qui est paratus dare, si propter aliquod bonum fiat. Caietanus hoc idem fatetur, Sorus, & alij.

Secundo, ex facto uirorum Sanctorum. Lot Genes. 19. dedit occasionem sodomitis, ut maius uitaret peccatum, dum dixit, se filias educurum, ut eis abuterentur, &c. Ieremias cap. 41. Decem uiri obtulerunt Israhel thesauros, ne ipsos occideret.

Tertio, præbere occasionem minus peccandi, uolent peccare, dum modo non adsit intentio inducendi ad peccatum, non est peccare: igitur licebit. Ut exempli gratia si femina formosa proficiſceretur ad ecclesiam, præberetque occasionem concupiscentiæ, etiam si sciret multos eam concupiscere debere, modo id non intenderet, nihil peccaret.

Secunda conclusio, quando aliquis esset omnino paratus ad faciendum unum ex duobus inæqualibus malis, & non esset alia ratio impediendi maius, tunc liceret huic suadere minus. Hæc conclusio est contra primam sententiam in fauorem secundæ, quam his rationibus confirmo.

Primo

Primo auctoritate sanctorum, & primum Augustini, lib. de adulterinis coniugijs ca. 15. & habetur 33. quæst. 11. can. si quid, ubi suadet, ut potius uxore uiuente alteram quis ducat, quam adulteram occidat. Si enim, inquit facturus est, quod nõ licet, iam faciat adulterium, ut non faciat homicidium. Idem docet Gregorius lib. 32. moral. cap. 55. cuius doctrina recitatur, Can. Nerui, dist. 13. Idem docetur ex concil. 7. Toletano, eadem dist. can. Duo, Chrylosto. hom. 27. ad populum Antiochenum docet, ei, qui solitus est iurare, consulere, ut iuret per caput suum, quod est minus malum, ne iuret per Deum.

Secundo, tale consilium habet bonum obiectum, bonumque finem sine ulla mala circumstantia: erit igitur bonum: quod ad finem attinet, res est, certissima; quod pertinet ad obiectum patet, ex maxima illa Aristotelica, quæ habetur etiam, Can. Duo, & Can. Nerui, ante citatis, e duobus malis minus esse eligendum. Quare, cum eum qui indifferens est ad occidendum, uel muti-landum, ad hoc suadeo, modo sit certus alterum efficere, nihil mali ei suadeo.

Tertio, si hoc consilium est malum, maxime, ut aduersarij arbitrantur, quia suadeo peccatum; quod est falsum, cum iste iam apud se constituerit alterum efficere. Adde etiã, ut de Domino Caietano loquar, quod ipsemet sententiam mutauit, in summa, uer. tyrannis.

Tertia conclusio, ei qui est paratus ad faciendum maius malum, non licet consilium dare, ut faciat minus malum: quod intelligendum est, etiam si per hoc consilium auerteretur a maiori malo. Hæc conclusio non est ita certa, ut sunt duæ superiores, cum aliqui contrarium probabile existiment.

Hanc conclusionem probant argumenta initio quæstionis facta: quoniam qui hoc suaderet, induceret, simpliciter loquendo, ad malum, cum iste nihil de hoc malo cogitet: quare, si quis suaderet hominem uolentem aliquem occidere, ad alium leuiter percutiendum,

is

is non iniuste ageret, si id liceret suadere, quod est minus malum; quod omnino uidetur absurdum. Licet tamen permittere minus malum, ut uideatur maius; quia ratione permittitur lupanaria, ut uideatur adulteria: quia permittitur, non est inducere. Est etiam contrarium fortasse probabile; quod posset confirmari ex facto Lot, qui filias obtulit eis, qui de illis non cogitabant.

Hoc factum August. can. Quod ait, dist. 14. reprehendit; diuus uero Ambrosius can. offerebat sanctus, 32. q. 7. excusat. Glossa in decret. uidens hos duos patres, & textus inter se dissentire, eos conciliare conatur. Auctor Cathenæ super Genes. excusat factum, quia Lot non proposuit filias ut illis abuterentur, sed ut hac sua liberalitate uicti, abstinerent a malo. Et re uera incensum homines ad aliquod maius malum fugiendum, solet ita se erga improbos gerere.

Et ut, quod sentio aperte fatear, nullo modo, hoc factum damnandum esse arbitror: tum quia gesta Sanctorum hominum, cum non sunt expresse mala defendenda sunt, & præsertim hoc, quod optime defendi potest, ut patet ex dictis: tum etiam quod a diuo Petro in sua 2. Canonica, cap. 2. Lot iustus appellatur. Cum autem hic iustus homo dixit, se educturum filias, ut eis abuterentur, non fuit suasio, sed simplex minoris mali propositio, Cuius uerba hanc faciunt sententiam, Abstinetis a iuuenibus istis, & si quid peccati committere uultis, potius abutimini filiabus meis. Est enim frequentissima apud Hebræos loquendi forma, ut quod est comparatiue intelligendum, sine particula comparatiua pronuntiet, ut cum dicitur, Cælum transibit, &c. hoc est, potius cælum transibit. Et si quis uellet hominem incitatum ad grauiter lædendum eum, quem unice amat, ei diceret, percutite me, uel in me iniuriam istam infer, & ab amico offendendo abstine, hoc est, potius uelim me percuteres, quam illum: qui profecto nihil mali suadere uidetur. Minus itaque placet Sori doctrina, qui hoc factum reprehensione dignum putat.

Quar-

Quarta conclusio, si loquamur de maiore & minore malo perpetrando in genere iustitiæ, si maius, & minus malum inferendum non sunt respectu eiusdem hominis, nulla ratione licet suadere minus malum. Ut si quis uellet furari uni centum ducatos, non licet suadere ut furetur alteri viginti. Quoniam unus non debet iniustitiam, & damnum pati pro alio. Qui igitur id suaderet, restituere teneretur.

Quinta conclusio, quando maius & minus damnum essent respectu eiusdem, is qui dissuaderet maius, ut fieret minus non teneretur restituere. Ita Adrian. & Sor. lib. 6. q. 7. art. 3. Etenim sine iusta ratione dominus huius damni restitutionem peteret, cum per huius suasionem minus damnum acceperit. Quo fit, ut non sit eadem omnino ratio de peccato contra iniustitiam, & de ipso per quæ non uiolatur iustitia. Atque ex his, conclusionibus quid de proposita difficultate sentiendum sit, plane perspicitur: quod adhuc magis ex argumentorum solutione patebit.

Ad primum, qui minus suadet malum ei, qui est ad utrumque paratus, non facit malum, ut inde eueniat bonum, ut patet ex dictis: electio, n. minoris mali est bona.

Ad secundum, non est par ratio, quandoquidem in mea manu est, facere & non facere minus, uel maius malum: sed non est in mea potestate remouere alium a maiore malo, nisi hortando ad minus, id enim supponimus, ut non sit alia peccati uitandi ratio. Quo fit, ut non possim pro me capere id consilij, quod alteri do.

Ad tertium, eodem responderetur modo, quo ad primum: minus enim malum in nostro casu, suscipit rationem quandam boni. itaque qui suadet hominem paratum ad faciendum utrumque, non ad malum, sed ad minus inducit.

Ad quartum, primum hoc argumentum concedi posset, facta comparatione æqualis mali ad æquale malum: quamuis in eligendo altero, aliqua extare debeat differentie ratio.

Ii Dein-

Deinde, dicimus non esse parem rationem in utroque casu, cum inter æqualia talis comparatio fieri non possit: cum æquale malum, sit simpliciter malum; minus uero ad maius comparatum, non ita. Sed de hac difficultate hæcenus: sequitur, iuxta ordinem propòsitum ut de eo, qui ob aliquam culpam est ad restituendum obligatus, agamus.

Quid & quotuplex sit culpa, & ob quas actiones aliquis ratione culpa restitueris teneatur.

Quæstio LXX.

DE restitutione ob aliquam culpam facièda, disputaturus, prius quid, & quotuplex sit culpa, & quibus actionibus aliquis teneatur de culpa, mihi explicandum est: cum sine harum rerum cognitione, quando, & quomodo ratione culpæ restitutio fieri debeat, intelligi non possit.

Disputat de hac materia Scholastici in quarto sent. dist. 15. Adrianus in materia de restit. Bartolus l. Quod Nerva ff. de pos. Baldus in l. quæ fortuitis C. de pign. ad. Panormitanus cap. unde commodato, Summitta, uerbo, culpa, Nauar. in enchir. cap. 17. numer. 177. & Sylu. uerbo, restit. 3. quæst. 5. §. 2. Verum tamen est, ut Adr. & Gabriel dist. 15. q. 10. adnotarunt, quod aliter Theologi aliter Iurisperiti de culpa disputare solent.

Theologi appellant culpam omnem actum liberum deuiantem a recta ratione, seu a lege æterna: Iurisperiti uero nomine culpæ intelligunt actum exteriorem deuiantem a bono, qui actus potuit impediri, humana prudentia: quod si impediri non potuit, licet aberret a bono, nomen tamen culpæ amittit; quam hunc in modum definiuit Bartolus.

Culpa est deuiatio ab eo, quod bonum est, quæ per hominum diligentiam impediri poterat. Quam descriptionem, ut a Iurisperito traditam, tanquam bonam admittamus; ad cuius declarationem, aliquid breuiter subiiciemus.

Ant-

Animaduerte igitur, duo esse necessaria ad culpam constituendam: alterum, ut intercedat actus exterior, quo aliquis declinat a lege. Ut quidam uolens igne purgare suum caminum, per incuriam combussit domum alienam: hic actus continet quandam deuiationem a lege, seu contra legem, & a bono. Alterum, ut sit talis deuiatio, quam homo potuisset remouere, si diligentiam adhibuisset, ut si in exemplo allato, adhibuisset eam diligentiam, quam debebat, & adhibere poterat, ne aliena domus deflagraret. Hic itaque actus cum tali negligentia, est culpa.

In hac definitione una particula desiderari uideretur, quam tamen latenter continet; ut scilicet, iste actus non procedat ex intentione, quia tunc esset dolus. Quando autem per nullam diligentiam humanam tali deuiationi prouideri potuisset, non diceretur culpa, sed casus. Ut ecce, quidam habuit deposito pecuniam ab amico, quam eo in loco collocauit, ubi suam adseruare solet, in loco satis tuto: se d accidit, ut præter omnem consuetudinem, & opinionem, eo latro peruenerit, & surripuerit: hic est quedam deuiatio a bono, cum res aliena sit sublata, sed quia nulla maiore diligentia, humano modo loquendo, impediri potuit, dicitur casus fortuitus, qui nihil aliud est, quam inopinatæ rei euentus, qui prouideri, etiam per hominem diligentissimum, non potest. Atque ex his allatæ descriptionis sententia patet.

Quod uero ad diuisionem culpæ attinet, culpa uersè sumpta, diuiditur in dolum, & simplicem culpam. Dolus est, quando uoluntaria deuiatio fit, studiose, seu de industria, quando nimirum intercedit intentio errandi l. l. ff. de dolo malo, qui hunc in modum describi solet.

Dolus est machinatio, seu circumuentio, ad decipiendum, seu fallendum alium adhibita, Glos. in Regulam, scienti, lib. 6. si dolus fiat uerbis, dicitur fallacia: si opere, dicitur fraus. Lege diuinam Thomam 2. 2. q. 35. art. 4. & q. 118. art. 8.

Iti 2 Rur-

Rurtus, dolus diuiditur in dolum uerum, & in dolum præsumptum. Dolus uerus est, quando est manifestus, ut cum adsint inditia, & signa euidentia doli. Verbi gratia, si quis sciuisset inimicum uersari in agro, & eo se cõtulisset, uenandi causã, ut eum sine culpa, & quasi casu interfecisse uideretur, dum uolebat feram interficere. De quo dolo lege Bartolum, & Panormitanum locis citatis. Dolus præsumptus est, quando non adsunt inditia certa, sed ea, quæ dant aliquam suspicionem.

At uero culpa simplex, est deuiatio, per negligentiam, non tamen cum fraude: cum scilicet quis ex ineria, omni remota malitia, deuiat a bono. Hanc culpam, priore relicta, de qua certum est obligare ad restitutionem, diuidit Iurisperiti in latam, leuem, & leuissimã.

Lata culpa ex Bartolo, est incircumspecta deuiatio, quam homines, communiter præuidere solent. Quare, cum actus exterior deuiat, & est malus habetque malitiam, quam non haberet, si adhibita fuisset ea diligentia, quam solent homines cõmuniter adhibere, lata diceretur culpa. Vt ecce, quidam accepit librum commodato, & sedens ad ianuam domus, reliquit eum per incuriam, eo in loco, ubi sedebat, & furto sublatus fuit. In hac facti species, est lata culpa; cum homines maiorem in re sua custodienda curã adhibere communiter soleant, quam iste adhibuerit, relinquendo librum in aperto loco.

Culpa leuis est, cum intercedit aliqua diligentia, sed imperfecta; cum scilicet non est tanta, quantam homines cauti adhibere solent. Vt ecce, quidam deposuit pecunias apud hominem bonæ fidei, sed non omni ex parte, & usquequaque: accidit, ut pecuniæ amissæ sint, hæc dicitur leuis culpa. Similiter, aliquis librum commodato acceptum, reliquit domi, sed non eo in loco, quo non pateret accessus; si amittatur, id fiet ex leui culpa.

At uero leuissima culpa ea dicitur, cum non intercedit illa exquisita diligentia, quam homines prudentissimi

mi adhibere solent. Vt si is, qui librum commodato acceptum posuisset in suo cubiculo, seu in capsã, sed non clausisset, & ideo sublatus est; culpa hæc dicitur leuissima, cum pauciores sint, qui talem diligentiam adhibeant.

Addidit Bartolus alias duas culpæ species, latiore, & latissimam: latior est, quando, non solum adest negligentia, sed etiam præsumitur dolus. Vt gratia exempli, si quis amississet rem deposito-acceptam, quia non eam adhibuit diligentiam, quam adhibuit, aut adhibere sollet in re sua custodienda. Vt si ille, de quo dicebamus librum suum secum tulisset, & alienum in loco aperto, & suribus exposito, reliquisset. Latissima culpa ea dicitur, quando adest dolus manifestus, quem supra definimus. Cæterum, in foro interno, quidquid sit de externo, non est necessaria ista ultima distinctio. Quoniam, tam latior, quam latissima, etiam si adfit dolus, id est nocendi intentio, quod attinet ad restitutionem, ad latam reducuntur.

Quod si quis petat, quo nam pacto istæ culpæ distinguantur, responderem, primum non distingui ex parte agentis: nam aliquando poterit esse lata culpa, quæ sit sine peccato, etiam ueniali; ut quando esset erratum ex mera ignorantia: deinde, dicerem non distingui ex parte rei, quoniam in re leui, id est minoris momenti, potest esse lata culpa: & in re graui id est maioris ponderis potest esse leuis culpa. Quo fit, ut distinguantur ex parte modi agendi, secundum quem apparent maiora, uel minora interioris malitiæ signa.

Vbi illud etiam admonuerim, ciuiles culpas posse sine culpa theologica, seu apud Deum. Vt si quis relinqueret librum in platea, ex mera obliuione, sine ulla intentione, & uoluntate relinquendi: ubi ciuilem agnosceres culpam, non tamen Theologicam, seu moralem, ad quam, ut diximus, requiritur uoluntarium, quod tollitur per ignorantiam, modo ignorantia non sit culpabilis. Atque hætenus de culpæ diuisione.

Quod attinet ad actiones, ob quas aliquis tenetur re-

fituere, quando præter intentionem nocuit, tres numerari solent: actio legis Aquiliæ, Actio de pauperiæ, & Actio noxialis.

Tunc aliquis tenetur actione legis Aquiliæ, quando uel per se, uel per sua animalia damnum dedit, intercedente culpa: & qui hac ratione damnum intulit, totum restituere debet, lib. 4. inst. tit. 3.

Tunc tenetur actione de pauperie, quando quis intulit damnum per sua animalia, sed sine culpa: Quo in casu secundum leges, totum damnum reparandum est, uel tradenda sunt animalia, quæ damnum dedere, lib. 4. Inst. tit. 9.

Tunc uero actione noxali, quando absque culpa illatum est damnum per seruum, l. 1. ff. de noxalibus actionibus, ubi Caius: & lib. 4. Inst. tit. 8. Poena in hoc casu a legibus statuta, est ut, uel detur seruus, qui damnum dedit, uel reparetur damnum.

His hunc in modum explicatis, est grauissima disputatio, tum apud Iurifuturiosque peritos, tum apud Theologos, an quando aliquis tenetur ad restituendum actione legis Aquiliæ, id est, cum intercedit culpa, intelligi debeat, de leui, uel de lara culpa: de qua quid sentiendum sit, sequenti disputatione explicabo.

Qua culpa obliget ad restitutionem.

Quæstio LXXI.

DE hac itaque proposita difficultate duæ sunt doctorum sententiæ, prima eorum, qui dicunt hominem, qui damnum intulit, aliqua culpa, esse obligatum ad restituendum ex quacunque culpa ciuili, non tamen theologica. Ita Glossa can. consulisti 2. q. 4. Adrian. loco supra citato, uerbo, Vtrum in foro, Ioan. Andree, cap. quoniam contra, de probation. Angel. uerbo, culpa. §. 6. Huius sententiæ fundamentum illud est, quia lex Aquilia est lex iusta; ergo obligat in cõfictiã: at ista procedit in omni culpa, igitur.

Secunda

Secunda sententia aliorum, qui existimant solum ori obligationem ad restituendum, quando intercedit lara culpa. Ita sentit Innocentius cap. sicut dignum, de homicidio, & cap. Quia plerique, de immunitate Ecclesiarum: quem a se sequuntur: ut Ioan. Anan. Panorm. cap. Quoniam contra, de probation. cap. 1. de constitut. Felinus cap. Sicut dignum, & denique Syluester uerbo culpa, quæst. 4. Dicuntque hi auctores hac in parte forum interius dissepate ab exteriori, in quo tenetur aliquis etiam ex leui, & leuissima. Nos, quoniam nihil occurrat hic priuatim notandum, de hac re quid sentiendum sit, his conclusionibus statuimus.

Prima conclusio, quando aliquis damnum dedit per se, sine ulla culpa, ad nullam restitutionem tenetur; nõ secus, ac si casu nocuisset. Intelligenda est hæc conclusio, quando ex tali damno is, qui intulit, non est factus locupletior: quia tunc id deberet restituere, quod sibi accessisset: hanc doctrinam his rationibus confirmo.

Primo, ex iure canonico, capite, si tua culpa, tit. de iniuriis. in fine capitis, ubi hæc pulcherrima ponitur sententia, Ad nihil tenetur, qui de contingentibus nihil omisit, id est is cui nulla potest adscribi culpa: idem confirmatur ex cap. Lator, tit. de homicidio, ubi admittitur ad sacros ordines, quidam, qui casu quendam occiderat.

Secundo, ex iure ciuili l. Qui foueas ff. ad legem Aquiliam, qui foueam aperuit ad capiendam animalia in uia publica, tenetur de dano dato: at uero, qui aperuit in locis, in quibus solent foueæ aperiri, ad nihil tenetur ea nimirum de causa, quod nulla intercedit culpa: Ex quib. colligitur quo pacto intelligi debet caput, si quis aperuerit, tit. de iniurijs, ubi absque distinctione statuitur, ut qui foueam aperuerit debeat restituere: quod est limitandum, ut Glossa facit.

Tertio, qui occidit hominem casu, sine culpa occidit, non incurrit irregularitatem, ut patet capite lator, de homicidio, ergo multo minus incidere debet in obligationem restitutionis; cum multo facilius contra-

li 4 hatur

hatur irregularitas, quam restituendi obligatio, cum si
la interdum sine ulla contrahatur culpa.

Quarto, ubi nulla est culpa, non est humanus actus, quare non potest homini adscribi; ac proinde ex eo ad nullam restitutionem obligandus erit.

Denique, accedat communis Doctorum opinio, & auctoritas Glossæ cap. Si egressus, de iniurijs. ubi legem Aquiliam limitat.

Secunda conclusio, ubi adest intentio nocendi, & datum est illatum, semper oritur obligatio ad restituendum pro uniuerso damno, etiam si culpa sit leuissima: & hoc in foro conscientie. Doctrina est Innocentij, & est manifestissima, quia in hoc casu intercedit iniuria, & merus dolus.

Tertia conclusio, quando non adest intentio nocendi in foro interiore, oritur obligatio ad restituendum, si intercedat lata culpa. Intelligenda est hæc conclusio, quando per se est illatum damnum, quod omni ex parte restituendum est. Hæc doctrina, patet primo ex communi sententia, & ex legibus supra citatis, quæ hoc decernunt: adde etiam, quod talis culpa æquiparatur dolo, & facit hominem dignum pœnæ: igitur.

Quarta conclusio leuis & leuissima culpa, ex se non obligant ad restitutionem, quæ conclusio non est ita certa, ut est superior, quam tamen probabilem faciunt hæ rationes.

Primo auctoritas grauissimorum Doctorum, qui hoc sentiunt; ut Innocentij, Panormitani, & aliorum: quorum iudicium facit rem ualde probabilem, in re ad praxim pertinente.

Secundo, in foro interiori non consideratur quantitas damni illati, sed culpæ & delicti, quod non est graue, nisi in culpa lata, non autem in leui, & leuissima: igitur ob has culpas nemo est obligandus ad restituendum. Ob hanc rationem Sotus lib. 4. de iustitia & iure, quæst. 7. ar. 2. docuit neminem teneri ad restitutionem pro detrimento rei commodatæ, ob leuem & leuissimam culpam.

Culpam cum delictum non sit mortale. His accedat, quod leges illæ sunt pœnales: quæ refringendæ sunt: ut omit-
tani, quod argumentum opinionis contrariæ facile soluitur.

Quinta conclusio, probabile est eum, qui directe datum inferat, etiam si solum uenialiter peccet, incidere in obligationem ad restituendum: Quonia is, qui cum culpa datum affert, dici potest causa illius damni: tenebitur igitur ad restitutionem. Cui opinioni fauet cap. final. de Iniur. & damno dato, ubi id expresse affirmari uideatur.

Sexta conclusio, quando quis indirecte damnificat, non tenetur ad restitutionem ratione culpæ uenialis tantum. Nam si hoc esset, multa inde orirentur incommoda: primum, quod pauci reperirentur artifices, qui passim non essent obligati ad restitutionem: sunt enim quæ plurimæ artes & officia, in quibus facillime leui culpa peccatur, ex qua indirecte damnum proximi proficitur: patet id speciatim in arte medendi, cum Medici, dum sanare intendunt, potius interdum obstitunt, cum non summam adhibeant curam: idem dicas de aduocatis, notarijs, Principibus, & alijs, qui uersantur in artibus in coniectura positjs. Quæ personarum generæ non possent sine magno periculo sua exercere munera. Cum sæpe ex leui culpa, magna afferat damna. Quare, nisi negligentia sit grauis, non erunt hæc personæ ad restitutionem obligandæ. Deinde, nemo reperiretur, qui cum hoc onere uellet talia officia exercere: cum, ut dicebam, sine ueniali culpa exerceri uix queant.

Septima conclusio, quando aliquis inferat damnum per sua animalia, etiam sine culpa, tenetur ad restituendum totum damnum, aut ad danda animalia in foro exteriori. Est communis doctrina, & patet ex cap. Si bos alienus. de iniurijs & damno dato, ff. si quadrupes pauperiem fecisse dicatur, & instit. eodem titulo.

Pro huius conclusionis declaratione, animaduerte, le-
ges citatas, non esse intelligendas de quocumque anima-
li,

si, inquit enim, tua animalia, non tamen de omnibus loquuntur, sed de illis, quæ suo genere sunt mansuetæ, licet in illa specie aliquid animal non sit mansuetum: ut si in genere equorum, uel bouum, esset aliquis equus, uel bos ferox: nam licet boues cornu perant, dicuntur tamen mansueti, sicuti & alia gregalia animalia, excepto cane, qui non numeratur in animalibus mansuetis, sed inter ea, quæ ferocia nuncupantur.

Quod si damnum illatum fuerit per animalia ferocia, ex culpa domini, ex lege Aquilia, non solum restituendum est pro damno illato, in duplo, sed dominus etiam suæ culpæ pœnam dat. Ut si leo domini culpâ prodiret ex cauea, & equum occideret, duplum restitui deberet. Quod si absque domini culpa euasisset, nihil restituendum esset, ut Bartolus adnotauit. Et ratio est, quia quando animal ferox, ex se, euadit e manibus domini absque eius culpa, definit esse domini. Lex itaque de quadrupede, non procedit de animalibus ferocibus.

Rursus animaduertendum est, hanc legem extendendam esse ad animalia, quæ non sunt quadrupedia, l. actio. ff. ad legem Aquiliam: ubi Glossa fingit casum de gallina, quæ uolans super tabulam, se dasset librum, cuius dominus, uel gallinam dare, uel damnum sarcire deberet. Idem dicendum est de columbis domesticis, de quibus superius egimus, si dent damnum cum domini eos non pascant, uel contra consuetudinem, & leges detineant.

Octaua conclusio, quando damnum illatum fuit per seruum, si non interfuit domini culpa, restituendum est secundum actionem de Noxiali: si uero cum domini culpa, actione legis Aquiliæ. Quo fit, ut seruus reputetur, ac si animal quoddam esset. ff. de actione noxiali.

Vbi notandum est, ex Instit. tit. de actione nox. §. si filii, non esse parem rationem de filio, ac de seruo: Quoniam, si filius noceat, actio datur in filium, quando non adest patris culpa: at quando seruus dat damnum, actio datur in dominum.

Fun-

Fundamentum, quod pro se prima sententia attulit, soluitur a Panormitano cap. si egressus titu. de iniur. ubi ait legem illam Aquiliam esse pœnalem, & nõ obligare in conscientia.

Hanc responsonem refellit Felinus, cap. sicut digni, afferendo hanc instantiam, quia si ista solutio esset bona, sequeretur, quod neque in lata culpa facienda esset restitutio. Vnde præfactus Doctor hanc aliam affert solutionem, dicendo legem procedere ex falsa præsumptione; & ideo, cum re uera non adest id, quod lex præsumit, non obligat in conscientia. Siquidem, ubi est culpa, lex præsumit intentionem, ubi autem non est intentio, obligatio non oritur.

Sed, cum uideret fieri posse eandem instantiã, quia nec in lata culpa lex ista locum haberet, cū in hoc etiã culpe genere possit esse præsumptio falsa; propterea addit, in lata culpa esse tam uehementem præsumptionem, ut æquipolleat ueritati: sed neq; hæc euasio bona est, ut patet; quia re uera fieri potest, ut res ita non sit, ut præsumitur.

Dico igitur Panormitani solutionem esse satis bonã; cū ait istam legem esse pœnalem, quæ non obligat in foro conscientiæ. Etenim lege 2. Aquilia statuitur, ut si quis occidat quadrupedem, tantum soluere debeat, quantum plurimi fiebat illo anno, illud animalium genus: quare, cum aliquid amplius soluendum sit, quantum animal ualebat eo tempore, quo occisum fuit, hic continetur pœna.

Ad instantiam illam Felini, dicere possumus, hanc legem non esse omni ex parte, seu pure pœnalem. In eo enim in quo ista lex conuenit cum æquitate, & iustitia naturali, præceptiua est, & obligat in conscientia: in eo autem, in quo excedit, ratione maioris restitutionis, pœnalis est. Naturæ autem consentaneum est, ut lata culpa obliget: quæ obligatio uigeret etiam si non existeret lex Aquilia. In leui autem, & leuissima culpa, quod est pœnale, si lex ista non extaret, non esset: quare, talis lege

lege remota, nullum esset præceptum, quod in his duabus culpis obligaret. Atq; de quaestione satis dubia hæc dicta sufficiant.

De restitutione faciendâ ab eo, qui rem in isto nomine accepit. Quæstio LXXII.

IN hac quaestione explicanda, cum in re perspicua, & plana uersetur, nihil est cur uilla argumenta, quæ difficultatem faciant, in medium afferamus. Rem igitur omnem, quibusdam positis fundamentis, per uaria capita,

& dicta plane explicabimus.

Primum fundamentum, quamuis multa sint contrarium genera, ut alias in materia de contractibus latius dicitur, tamen, ad rem nostram commode contractum in duo genera diuidere possumus: in quorum altero res transferri in alium una cum dominio: ut accedit in contractu uenditionis, & mutui: in altero uero non transferri dominium, ut patet in locato, deposito, & pignoratitio. Qui hoc pacto rem alienam acceperunt, dicuntur esse obligati ad restituendum ratione rei acceptæ, cum non habeant eius, quod acceperunt dominium. Et cum sæpe contingat, ut res hoc pacto possessa pereat, quaeritur cui perire debeat, an domino, an ei, qui rem apud se habet.

Secundum fundamentum, contractus in quo non transferri dominium triplex est: vnus qui fit in utilitatem accipientis, ut patet in commodato: commodum tibi equum in tuam utilitatem: secundus in utilitatem dantis, ut patet in deposito: depono enim rem meam apud te, ut eam mihi custodias: tertius uero fit in utilitatem utriusque, ut accedit in locato & pignoratitio: nam qui domum conducit habet eius usum, & qui locat, pensionem suæ domus percipit. Verum tamen est, quosdam etiam alios contractus posse in utilitatem utriusque participari fieri, sed non per se primo id eis conuenit: ut patet

in

in emptione, & uenditione, ubi tam qui uendit, quam qui emit, utilitatem percipit.

Tertium fundamentum, ut contractus mutui, commodati, locati, & precarij (de deposito dicam postea) inter se conueniunt, ita differunt: conueniunt, quod in omnibus intercedit utilitas accipientis: differunt autem hoc pacto.

In contractu mutui, non solum conceditur rei usus, sed etiam transferri dominium. Mutuum enim proprie dicitur de ijs rebus, quæ numero, pondere, & mensura constant, usque consumuntur, ut patet §. primo Instit. quibus modis re contrahatur obligatio, & §. appellata l. 2. ff. si certum petatur. In commodato, non transferri dominium, sed solum rei usus.

Differt autem commodatum a locato, quod in locato non traditur rei usus sine pretio, in commodato uero nullum intercedit pretium, ut patet cap. unico de commodato, & tit. de commod. & locato.

Precarium differt ab alijs, quia per precarium datur usus rei ad certum tempus, ad uoluntatem ac libitum eius qui dat. Lege prima, ff. de precarijs: cap. Precarium tit. de preca.

Rursus differunt, quia in commodato, & locato datur certa res utenda, quod non fit in precario. Bart. l. in commod. §. si iure. ff. Commod. Panormitanus cap. unico, commodati, & ibi Imola.

In pignore autem non transferri dominium, quo differt a mutuo, neque datur usus, quo differt a locato, conducto, & precario, & est in utilitatem accipientis, quo a depositio discrepat.

Quartum fundamentum, in quo speciatim depositum ab alijs contractibus distinguendum est. Depositum ergo distinguitur a proxime numeratis contractibus, quia in eo, nec rei substantia, siue dominium, nec usus traditur: sed solum res alterius custodia committitur: in alijs uero, uel res, uel usus traditur. l. 2. & l. licet, ff. de deposito.

Rur-

Rursum differunt, quod depositum, ut plurimum, est in utilitatem solum eius qui deponit, non autem depositarij. Potest tamen depositum fieri in gratiam depositarij, & tunc aliqua perciperetur utilitas, sicuti etiam si ratione custodiæ, aliquid emolumentum caperetur.

Vbi de depositario potest esse dubitatio, quomodo teneatur ad restitutionem, si res ex aliqua sua culpa periret. Ex his quæ posuimus fundamentis, colligo quedam dicta, quibus ad difficultatem propositam respondebo: quorum priora erunt circa mutuum, locatum, & commodatum; posteriora uero circa depositum.

Primum dictum, res locata, commodata, & mutuo data, non potest repeti ante tempus præscriptum, & si repetatur, qui repetit tenetur ad damna, quæ inde locatarius, & commodatarius, mutuatariusque percipit. Ita habetur determinatum cap. unico, tit. de commodato; & l. in commodato §. sicut ff. commod. Angelus & Syluester uerb. commod. limitant hanc doctrinam ut procedat, quando locans, & mutuans, non patiuntur simile damnum; tunc enim non tenentur ad istius damni compensationem. Ceterum sententia contraria est communior, & uerior, ut habet Nauarrus in Enchir. cap. 17. nu. 182. qui ait in utroque foro peccare. Siquidem caput citatum tit. de commodato, indistincte loquitur. Quare, cum dominus propria uoluntate rem ad certum tempus concesserit, debet suam fidem seruare. l. i. ff. de pactis, & cap. Qualiter, eodem titulo. Hæc communis doctrina, siue regula, quattuor recipit limitationes, quas tradit Gregorius ix. cap. Propter, de locato & commodato, & ibi Gloss.

Prima quando locans egeret, exempli gratia, sua domo ad habitandum ob aliquam necessitatem superuenientem, quæ non aderat tempore locationis; modo nõ possit alia ratione sibi commode providere: quo casu pensio pro tempore remittenda esset.

Secunda, quando res eget refectione, ut si domus minaretur ruinam: qua refectione, seu instauratione, non

ege-

egebat tempore locationis, quo etiam casu pensionem pro rata deducere oporteret.

Tertia, quando locatarius, seu commodatarius, re locata abuteretur, etiam sine rei detrimento. Ut si abuteretur domo ad meretricium faciendum, ad latrones excipiendos, & fouendos: & tunc nihil de pacta pensione esset minuendum. Similiter, si locatarius rem locatam aliqua ratione corrumpere, & deteriore redderet: ut si arbores tederet, & agrum debita ratione non coleret. Quo casu nihil de pensione minui deberet; sed pro dano illato daretur actio in iudicio, ut Panor. & Inola docent, cap. propter de locato & cond.

Quarta, quando res est locata ad plures annos, & minimum ad quinque, sed locatarius per duos annos pensionem non soluit. Vel quando ad minus tempus facta est locatio, sed statuto tempore pensio non soluitur.

Additur quinta limitatio, quando dominus rem suam repetit ad occurrendum alicui maximo malo, & contentamento, quo alia ratione impediri non potest. At uero, qui accepit precario, tenetur restituere ad domini repetitionem, & uoluntatem: nisi id fieret cum damno notabili eius qui accepit, & nulla esset causa repetendi, restitutio differri posset: ut habet Sylu. uerbo, precarium q. 1. & Panor. loco citato, num. 13. & alij apud Couarr. l. 3. uar. resol. cap. 15. nu. 6.

Secundum dictum, quando aliqua res accepta fuit, uel mutuo, uel commodato, uel locato, ad certum tempus, tenetur qui accepit, tempore statuto restituere, tum ratione rei acceptæ, tum acceptionis. Ratio est manifesta, quia tempore elapso, nec iuste retinet, nec possidet. At uero in precario, etiam ante tempus tenetur restituere, quando qui concessit, iusta de causa repeteret.

Tertium dictum, cum elapso tempore, commodatarius, & mutuatarius teneantur ex duplici capite restituere, si res pereat, ipsis peribit, & ita erunt ad restitutionem, & ad omnia damna inde emergentia sarcienda obligati, non secus ac fur obligatus esset.

Quar-

Quartum dictum, cum aliquis accipit rem locato, aut commodato, ad certum usum, & ea ad alium usum conuertit, & peccat, & ad damna inde nascentia restituenda est obligatus. Patet hoc dictum ex l. qui iumenta ff. de furtis: de qua re lege Aul. Gellium libro 7. Notandum Atticarum c. 15. Limitatur hoc dictum, ut solum procedat in eo casu, quando res sit ex tali usu deterior. Ex qua doctrina inferitur, quod si in casu posito res pereat, ei, qui accepit, peribit. De qua re supra a nobis latius disputatum fuit.

Quintum dictum, depositarius grauius peccat, si utatur re deposita contra uoluntatem domini, & tenetur ad omnia damna inde manantia. Ita Nauarrus cap. 17. nume. 181. Ratio est manifesta, quia contra stat rem alienam inuito domino, a furtum. ff. de condit. furti. leg. 3. C. de depositis. Panor. c. 1. de pos. Quamuis Io. Faber. leg. 1. C. de pos. contrarium teneat, sed errat.

Limitatur hoc dictum, ut non habeat locum quando res non sit deterior, nec exponitur periculo: nec quando depositarius ita utitur, ut statim eam integram possit domine restituere, cum repetierit. Idem dicas de pignore dato ad cautelam creditoris.

Sextum dictum, quando res deposita cedit in utilitatem deponentis, non tenetur depositarius ad restitutionem, si res pereat, ob culpam leuem, uel leuissimam: nisi fuerit in mora restituendi, uel pacto se obligauerit: uerum ob latam, siue magnam culpam teneretur: ita, praeter alios, Palud. 4. sent. dist. 15. q. 2. ar. 1. sed nunquam erit lata culpa, si rem alienam ita conseruet, ut re suam custodit.

Septimum dictum, quando res deposita, cum utilitate utriusque partis seruetur, si pereat, qui custodit, tenetur restituere, ob latam culpam: idem diceres de eo qui e custodem obtulit. Et eadem est ratio de re pignore accepta, quando utrinque percipitur utilitas, cap. bona de depositis. Hinc patet, quid sit dicendum, cum mihi datur pecunia, quam alterius causa impendere de-

beo;

beo, quia si amitterem ex lata tantum culpa tenerer. Lege Nauar. cap. 17. num. 181.

Sed hic maior difficultas restat, de commodato & locato, quando res perit, cui uani perire debeat: ad quam his conclusionibus breuiter respondeo.

Prima conclusio, si res locata & comodata pereat sine accipientis culpa, certum est eum qui accipit ad nullam restitutionem teneri. Quae doctrina confirmatur primum ex l. si commodato ff. commod. Deinde hac firmitate: quia si teneretur, aut ratione rei acceptae, & hoc non, cum non habeat rem, quae iam perijt, & ei perire debet, qui eius habet dominium: non ratione accipientis, quia non perijt sua culpa: igitur nulla est uia, qua iste ad restituendum obligari possit.

Secunda conclusio, si commodatarius accipiat rem in suam utilitatem, non in utilitatem eius qui rem commodat, & ipsius culpa pereat, tenetur ad restitutionem. Ita habetur cap. unico de commodato. Adde communem Theologorum, & Summistarum sententiam in uerb. commodato, & canonistarum, cap. citato. Sotus tamen lib. 4. de iust. & iure, q. 7. art. 2. contrarium docet, duoq; dicit: primum, nunquam commodatarium teneri ad restitutionem, nisi peccet mortaliter: alterum, si peccet uenialiter, teneri ad restitutionem partis, pro ratione culpae: sed communis opinio tanquam probabilis, sic confirmari potest.

Primo, quia uidetur, rationi magis consentaneum, ut res ei pereat, cui bono est: atqui ut supponimus commodatario est utilis, igitur.

Secundo, quoniam omnes, qui res suas commodat, cum hac tacita obligatione commodare uidetur, ut non sibi, sed commodatario perire debeant, si qua eius culpa pereant.

Tertio, si uera esset Soti opinio, raro commodatarius teneretur, ex rei commodatae interitu, ad restitutionem, cum non facile mortaliter peccetur, in re commodata amittenda. Ut hic omittere leges, quae huic sententiae fa-

K k uent,

uent, cum uideant rei æquitatem.

Posset tamen aliquis hunc casum hunc in modum restringere, ut non teneatur ad restitutionem, nisi aliqua intercedat culpa apud Deum, seu in foro conscientie. Verum communis opinio, ut dixi, probabilis est.

Ex quibus colligere licet, commodatarium, si res pereat, quando eam domino remittit, non teneri ad restitutionem, modo is qui eam ferebat, esset fidelis labor: sed de hac re accuratius inferius diceretur.

Tertia conclusio, quando commodatio cedit in utilitatem eius, qui commodauit; commodatarius non tenetur ad restitutionem, nisi res eius dolo aut culpa lata pereat. Ut si seruus acciperet ornamenta, seu uestes splendidas a domino, ut ornatiores appareret.

Quarta conclusio, quando res locata, uel commodata cedit in utilitatem utriusque, si pereat, locatarius nunquam, commodatarius raro tenetur ad restitutionem, nisi sit lata culpa. Pater hæc conclusio ex toto titulo de locato, & commodato, & ex legibus supra citatis.

Quinta conclusio, mutuatarius, si res pereat, quæcumque ratione, siue cum culpa, siue sine culpa, tenetur ad restitutionem. Doctrina est manifesta, quia per mutuū transferatur dominium, & propterea ei perire debet. Atque de hac disputatione hæctenus.

Nunc post explicationem circumstantiæ eius, qui restitueret debet: aliam aggrediemur, quæ queritur, cui facienda sit restitutio: de qua uariæ occurrunt difficultates examinandæ, quas diuersis quæstionibus discutiemus.

Cui facienda sit restitutio: de qua re communes traduntur regulæ. Quæstio LXXIII.

NA ex præcipuis circumstantiis, quæ nobis in hac tractatione explicandæ sunt, ea est, quæ queritur, cuiusnam restituendum sit: cuius explicatio hæc seruiabimus ordinem.

Primum quibusdam propositis distinctionibus, uniuersam doctrinam, per quasdam regulas, hæc de re

debe trademus: postea, per uarias quæstiones, & dubitationes, quæ hæc in parte priuatam habent difficultatem enucleabimus. Quod autem attinet ad præsentem difficultatem, an restitutio sit facienda ei, a quo res est accepta, hæc argumenta dubitationem faciunt.

Primo, multe sunt instantiæ, quibus probare possumus restitutionem non esse faciendam ei, a quo res accepta fuit; igitur: nam, qui accipit a seruo, debet restituere domino: qui a Monacho, monasterio: & denique: qui ab uxore, & filio, marito, & patri.

Secundo, restitutio est facienda ei, qui ius habet in rem: sed sæpe contingit ut non habeatur ab eo, a quo accepta fuit, ut patet in re emptæ a fure: non est igitur facienda ei, a quo res fuerit accepta.

Tertio, quo argumento probo semper faciendam esse ei, a quo res fuit accepta: restituere est rem in suo loco iterum statuere: igitur, qui rem apud eum statuit, a quo accepit, nunquam errabit: quod ex eo confirmatur, quia nemini facit iniuriam, qui ei restituit, a quo accepit.

Quod ad opiniones attinet, nihil est, cur in præsentia aliquid dicamus: cum eas infra in priuatis difficultatibus simus allaturi. Antequam autem regulas uniuersas trado, quasdam afferam distinctiones, pro regulari intelligentia, & pro ijs, quæ in hac circumstantia dicenda sunt, maxime necessarias.

Prima distinctio, res quæ restituenda est, aut accepta, fuit ab iusto possessore, aut ab iniusto, ueluti a fure: & ab eo qui per fraudem, & dolum rem illam habuit, quæ rursus, uel accepta fuit contra uoluntatem habentis, uel cum uoluntate eius, qui rem illam uel ex liberalitate dedit, uel ex aliqua causa: si ex causa, uel absolute, uel cum conditione: rursus uel ex causa turpi, sed non iniusta, ut si fornicationis causa data fuisset: uel ex causa etiam iniusta, ut si ob iniustam sententiã ferendam, uel ad homicidium faciendum: uel denique ob causam honestam, siue sit debita, siue non; ut ex em

pli gratia, causa abstinenti a cibis; uel a re uenerata; uel postremo accepta est, ob rem quæ pretij est capax; uel ob rem quæ non potest esse uenditioni subiecta; uel sunt res sacrae de quibus accipiendi causas; supra scriptimus. Denique, quod ad rem attinet, potest esse dubiatio, tum de re ipsa, tum de fructibus ex re perceptis.

Secunda distinctio, dominus alicuius rei duplex est: alter proprius, ut est is, qui uere habet ius in rem ipsam; alter non proprius, ut sunt omnes ij, quibus concessus est rei usus, cuiusmodi est locatarius & comodatarius; uel rei custodiam, ut depositarius, & uniuersæ omnes custodes: uel rei administratio, ut sunt curatores, & tutores, atque ecclesiarum Prælati. Qui dominus rursus duplex est, aut certus, aut incertus, siue dubius: de quo etiam distinguere, an sit præsens, uel absens.

Tertia distinctio, tribus modis potest quisquam ab aliquo rem accepisse: primo mala fide, quando uel sciebat rem non esse eius, a quo accepit, ut quando accepit a manifesto fure; uel si ignorabat, ignorantia erat crassa: quia facile cognoscere poterat fuisse furto sublatam. Vt si rem emisset a milite, qui ex bello iniusto spolia retulit. Secundo, bona fide; cum existimabat rem esse eius a quo accepit; sed tamen postea rescieuit, rem esse alterius. Tertio, cum rem accepit, cum aliqua dubitatione, an re uera esset eius, qui dedit. Qui rursus potuit eam bifariam accipere, uel cum animo restituendi uero domino, ut si hac de causa eam a fure emisset: uel sine hac intentione; sed ut eam sibi retineret. Quæ distinctio privatim usui erit in sequenti disputatione.

Quarta distinctio, cum quaerimus de eo, cui facienda est restitutio, uel loqui possumus secundum ius nature; uel secundum dispositionem iuris humani: & rursus, uel secundum ordinem caritatis, uel pro ratione iustitiæ.

Quo etiam loco distinguere liceret de eo qui est primus auctor acceptionis rei alienæ, & de participantibus: de quibus supra disputauimus. His ita positis distinctionibus, has communes statuo regulas, per quas uni-

uinerse, cui nam sit restitutio facienda docebo.

Prima regula, uariæ sunt omnino personæ, quibus restitutio, pro diuersa ratione, fieri potest: ut dominus, a quo res accepta fuit, siue sit dominus, siue non, pauperes, ecclesia, fiscus, siue camera apostolica, & denique is, cui per leges restitui debet. Quare, cautus confessarius, cum restitutionem poenitentis impositurus est, diligenter uideat, cui nam personæ satisfaciendum sit. Vt autem id efficere queat, has uniuersales animaduertat regulas.

Secunda regula, uniuerse loquendo, ei facienda est restitutio, a quo res accepta fuit, quam regulam confirmat tertia ratio superius allata. Dixi, uniuerse, quia nõ semper est facienda, ut ex ijs, quæ subiiciemus perspicuum fiet.

Tertia regula, uniuerse loquendo, restitutio facienda est ei, qui ius, & dominium in rem habet. Quare si res uel a domino, uel aliunde, quam a suo domino accepta fuit, domino restituenda est. Dixi, uniuerse, quoniam interdum alijs fieri potest.

Quarta regula, si res sit accepta ab eo, qui uel usum, uel custodiam, & procurationem, rei habet, uniuerse loquendo, huic restituenda erit. Primum, quia si huiusmodi personis non restitueretur, eis fieret iniuria, cum ad has personas rei conseruatio pertineat. Deinde, quoniam in foro exteriori, ab ijs, qui rei usum, & custodiam habent, res tradita iure repeti potest. Dixi, uniuerse, quoniam, interdum in foro conscientia posset restitui domino, quando id ei esset utile, & nullum damnum inde caperet, qui rem utendam, uel custodiendam accepisset. Ita Nauar. cap. 17. num. 29. Id autem tunc maxime liceret, quando timeretur, ne is a quo res accepta fuit, domino restitueret.

Ex hac regula colligitur, quod si quis rem accepit a dispensatore, ei restituere debeat, cap. Postulasti de donationibus. Itaque, cum huiusmodi personæ rem iusto titulo, & bona fide possideant, illis, uniuerse loquendo,

fieri debet restitutio, etiamsi ultra tempus rem detineant: cum ipsorum sit rei acceptæ suo domino rationem reddere. Quod si quis uero domino restituat, & inde qui rem habebat aliquid detrimenti capiat, is debet illud refarcire, nisi per bonam fidem excusetur. Verum quâdo is, qui rem curaret, potius eam dissipat, ut accidere potest in Prelato, qui ecclesiæ bona dilapidaret, ex Caietani sententiâ, restitutio faciendâ esse ecclesiæ, uel etiam ipsi Prelato, eo modo, quod docet Nauarrus cap. 17. nu. 29.

Quintâ regula, quando res non est accepta à domino, uel ab eo, qui nullum habet ius in rem ipsam, uerſe loquendo, est restituenda domino. Quoniam restitutio obligat ratione rei acceptæ, & ei danda est, qui minus habet: at huiusmodi est dominus, igitur domino reddenda erit.

Ex qua regula inferitur, quod res ablata à religioso, à filio familias, à furioso, &c. non istis, sed religioni, patri, & curatori, restituenda sit; cum illi non sint domini: & non furi, sed domino restituentum esse, quod à fure acceptum fuit: sed hæc de re statim priuata excitabitur disputatio.

Sexta regula, quando dubitatur de re accepta, cuius nã illa sit, semper est restituenda ei, à quo est accepta. Huius regulæ ratio ea est, quoniam melior est conditio possidentis.

Septima regula, quando res data est ob aliquam causam, seu sub aliqua conditione, si causa, vel conditio non sit impleta, ei restituenda est, à quo res fuit accepta. Ut si data esset pecunia pro re iusta, uel iniusta faciendâ; & ad exitum non fuerit perducta. Ita Medina questione 1. dubio 2. conclus. 3. & Nauarrus cap. citato, num. 28.

Octaua regula, quando res ad effectum perducta fuit, siue causa sit turpis, siue etiam iniusta, siue honesta, si restitutio faciendâ est, non danti, sed pauperibus, iuxta communem sententiâ fieri debet. Quoniam ex eo, quod

quod quis libere rem suam dedit, uisus est se omnino rei dominio priuare: nihil igitur est necesse, cur ei restituatur. Dixi, si restitutio faciendâ est, quia multi tenent, id, quod ex dictis causis acceptum fuit, posse iuste retineri, ut patet ex ijs, quæ supra scripsimus. Leges autem quæ ad detestandam turpitudinem statuant non esse dantis restituendum, sunt pœnales, & non obligant, ante sententiâ latam: & ita non prohibent, quin danti possit restitui. Ita Medina loco citato.

Nonâ regula, si res per simoniam data fuit, non danti sed ecclesiæ in cuius iniuriam data fuit restitui debet. cap. de hoc autem, tit. de simonia. Restituitur etiam aliquando ei, qui dedit, ut patet in casu, qui habetur capueniens, eod. tit. ubi statuitur restitutionem faciendam esse ab Abbate & Monachis, cuidam, quem uoluerunt in monasterium recipere, nisi prius triginta solidos soluisset.

Decima regula, cum per legem aut iudicis sententiâ res accepta alicui certæ personæ, uel fisco applicata fuit, ei danda erit. Quo loco animaduertendum est, restitutionem interdum alicui personæ, si ius naturæ, uel rationem ipsam spectemus faciendam esse, si uero ius humanum, alteri.

Vndecima, quando dominus est ignotus, faciendâ est pauperibus in utilitatem domini: si uero omnino absit ita ut nunquam ei fieri possit, ijsdem fieri pauperibus, nisi adsint hæredes, quibus prius faciendâ esset.

Quod si obijcias cap. sicut dignum, de homicidio, ubi dicitur, quod aliena non sunt pauperibus eroganda, quâdo possunt suis dominis restitui, intelligitur, ut ait Medina, quando debitum est notabile. Sed de his accuratius paullo inferius scribetur.

Duodecima regula, quod alicui datum est causa nocendi alteri, ut gratia exempli Petro, ut noceat Francisco, numquam restituendum est ei, cui facta est iniuria. Hanc regulam tradiderim contra quosdam, qui ceñsent in his casibus restitutionem faciendâ esse qui iniu-

ria fuit affectus. Quoniam huic talis res non est ulla ratione debita; quamvis in foro iudiciali possit in poenam ei applicari: sed ante iudicis sententiam potest erogari in pauperes, si uelit sibi retinere.

Atque hactenus de regulis uniuersalibus, hæc dicta sufficiunt; quas adhuc manifestius sequentibus dispensationibus explicabimus.

Argumenta allata, nihil est cur dissoluantur, cum factis explicentur ex dictis, & allatas regulas confirmant. Ad alia igitur stylum conuertamus.

An res a fure, & iniusto possessore accepta, sit restituenda uero domino. Quæstio LXXIIII.

Vniuersis de eo, cui restitutio facienda est, regulis expositis, sequitur ut quasdam priuatas difficultates, quæ per allatas regulas non possunt plene explicari, priuatim discutiamus: quarum prima est, an res ab iniusto possessore accepta, uero domino restituenda sit, an uero sufficiat ei reddere a quo proxime accepta fuit. Quod autem domino restituere oporteat his confirmatur rationibus.

Primo, auctoritate legis, qui uas. §. si ego tibi, ff. de furtis, ex qua aperte colligitur eum appellari furem, qui rem alienam contrectauerit, licet eam furto non acceperit: Is igitur tanquam fur, domino restituere debet, non alteri furi, qui fortassis non restituet.

Secundo, qui domino non restituit, & credit eum nūquam rem suam a fure recuperaturum, posthinc concurrit ad indi ferendum damnum proximo: ergo si domino non restituat, erit ad damnum compensandum obligatus, fure non restituente, ut arguit Medina.

Tertio, si dominus sciret rem suam esse apud istum, qui a fure accepit, posset uicte illam tanquam suam repetere, & nolentem reddere per iudicem compellere: igitur debet eam domino restituere, & si non restituat, iniuste ager, & ad damnum sarcinendum erit obligatus.

Neque ualet, si dicas, huic licere suum pretium recuperare reddendo eam furi, quia fur posset abesse, aut iam uita discessisse: ut omittam, quod non est faciendum hoc bonum, ut inde eueniat malum.

Quarto, restitutio est iustitiæ actus, ut supra docuimus: iustitia autem dat cuique suum: quod non facit qui domino non restituit: neque sit ulla iniuria latroni, si eam non restituatur, cum ipse a restitutione liberetur. De hac dubitatione hæc sunt auctorum sententiæ.

Prima sententia eorum, qui existimant posse, & debere fieri iniusto possessori, a quo accepta est, ut ipse restituat. Ita Alexan. Alensis part. 4. quæst. 86. memb. 3. art. 5. in fine, Nauarrus in Enchir. ca. 17. nu. 29. Caietanus in summa, uerb. restit. cap. 4. sed in suis commentarijs in quæstionem sexagesimam secundam, secundæ, secundæ aliter sentit.

Secunda sententia aliorum, qui dicunt eum qui iniusto reddit possessori peccare contra caritatem, sed tamē, non teneri amplius restituere. Ita Antonin. 2. parte. tit. 2. cap. 5. §. 2. qui Guil. citat, & Syluester, uerbo restit. 4. quæst. 1. sed quæst. 3. contra sentire uidetur.

Tertia sententia aliorum, qui sustinent restitutionem faciendam esse uero domino, quando mala fide res ab iniusto possessore accepta fuit. Ita Caietanus in art. 6. quæst. citatæ. Medina quæst. 10. C. de rest. Sotus lib. 4. de iust. & iur. quæst. 7. ar. 1. & 2. Henricus Harpius ser. 5. in Cantica, & uidetur Diui Thomæ in 2. 2. quæst. 62. art. 6. Nos quid uerius uideatur, quibusdam præmissis distinctionibus, uarias subijciendo conclusiones aperiemus.

Præter eas igitur distinctiones, quas supra attulimus, distinguendum est de re accepta, an usu consumatur, an uero eadem conseruetur: cum de hoc duplici rerum genere diuersa uideatur ratio, & propterea nos scorsim de utroque quid sentiendum sit determinabimus.

Rursus distinguendum est, de iniusto possessore, an sit ad manus, an uero nusquam appareat. Item animad-

uertendum est rem ab iniusto possessore multis modis accipi posse, nimirum, donatione, emptione, furto, deposito, uel alio simili titulo. Itē animaduertenda est distinctio obligationis ad restituendū, quod alia oritur ex acceptione iniusta, & hæc semper obligat: alia ex re accepta, quæ solum obligat, re accepta existente, aut aliqua ratione permanente. Item, reuocanda est in memoria; distinctio superius allata de acceptione cum mala fide, uel bona, uel dubia: iuxta quæ tria capita nos uarias conclusiones statuemus.

Prima conclusio, res ab iniusto possessore scienter accepta, quocunque titulo accepta fuerit, uel domino, uel furi restituenda est. Hæc conclusio satis probabitur ex ijs, quæ dicemus in sequentibus conclusionibus, quæ habet dubitationem quandam in ijs rebus, quæ usu consumuntur, de qua re postea dicitur.

Secunda conclusio, quando res empta fuit ab iniusto possessore eo animo, ut restituatur domino, non apparet iniusto possessore, ei restituenda est: a quo pretium recipi potest: Ita Syluester uer. rest. 3. quæst. 7. §. 4. Ostien. & Mon. Qui ergo certo sciens rem esse furto acceptam, eam modico pretio emit, ut domino restitueret, quod probabiliter crederet dominum nō posse aliter eam recuperare, idque ei fore utile, domino reddere debet, nisi fur appareat, & pretium petere potest, idque in utroque foro.

Quod eam debeat restituere, est manifestum, quia tenetur, tum ratione rei acceptæ, cum res sit aliena, tum ratione acceptionis: quia licet bono animo emat, tamē ui huius emptionis retinere non potest, cum per eā non trāsfertatur dominium, cum empta sit ab eo, qui aliena re non potest. l. eos C. de furtis.

Quod autem pretium possit in utroque foro repetere, præsertim si constet de uoluntate, quæ rem istam emit, quæ tamen in exteriori foro non facile probari posset, patet.

Primo ex communiore sententia, de qua testatur Didacus

dacus in relect. in regulam Peccatum parte 3. §. 1. num. 5. Ita enim docet Ostien. tit. de pœnit. uerf. Quid de prædam ementibus. Angelus uerb. rest. 2. Ioannes Maior li. 4. sent. dist. 15. quæst. 26. ad finem. Syluester uerb. rest. 3. quæst. 7. Ancaran. in regulam, peccatum, Cæpolla cautela 10. & Ioan. Lupi. rubr. de donat. §. 65. num. 57.

Secundo ex optima auctoritate, quam Gratianus. Can. Rapinam. 14. quæst. 5. tribuit Ambrosio, quæ ait: Rapinam emere non licere, nisi ea intentione, ut cui est ablata restituatur. Cum ergo iste rem utiliter pro domo gerat, eam ratam habere debet: ac proinde pretium restituere; ad quod etiam soluendum poterit a iudice compelli.

Tertia conclusio, quando res mala fide empta fuit, & non animo restituendi, si iniustus possessor non compareat, uero domino restituenda est; sed pretium repeti non potest: Ita Sylu. loco citato. Quod pretium iure repeti non possit, patet, quia iste rem accepit, sine ulla domini utilitate, ac proinde dominus non tenetur eā pretio sibi recuperare.

Quarta conclusio, res mala fide accepta, cū iniustus possessor appareat, satis est, si ei restituatur, uero prætermissio domino, non tenetur itaque is qui a fure accepit, rem suo domino ex iustitia restituere; quamuis id ex caritate efficere possit, & interdum debeat. Hæc conclusio fauet primæ opinioni, quæ his rationibus confirmatur.

Primo, nemo tenetur ad maiorem restitutionem, quæ fuerit rei ablatio, siue acceptio: igitur iste, qui a fure accepit, non est obligandus ad istam restitutionem, sed satis est, si proxime ei restituat, a quo proxime accepit, cum ad restituendum satis sit rem in suo loco reponere, unde proxime accepta fuit: quod optime fit, dum furi restituatur, apud quem, qui rem deponit, nemini facit iniuriam. Hanc rationem confirmat doctrina quædam lectione digna, quæ habetur l. bona fides, ff. de deposito; unde colligitur, quod si spectemus ius gentium, seu

seu naturæ nudum, hoc est, non explicatum, & determinatum a iure humano, restitutione debere fieri furi. Secundo, si iste efficere posset, ne fur rem alienam surriperet, aut surreptam restitueret, ni faceret, non offenderet iustitiam, idque uerum est ex oramuni omnium sententia, intellige de eo, cui ex officio non incumbit rem alienam tueri: ergo etiam si ipse rem istam a fure acceptam domino non reddat, nihil contra iustitiam facit, si furi reddit, cum rem in pristinum statum reponat. Unde apparet differentia inter eum, qui ex officio debet furem prohibere, ne furetur, & inter eum, qui tali obligatione non est adstrictus: nam ille peccat contra caritatem, & iustitiam, hic uero, licet possit peccare contra caritatem, non tamen contra iustitiam, quamuis Sotus id speciatim asserat.

Tertio, si iste ex iustitia teneretur, sequeretur eum in quocunque casu, debere domino restituere, quod est contra ipsum Sotum; sequela probatur, quia per Sotum non tenetur restituere domino cum suo periculo, & tamen si concedat, teneri ex iustitia, debet restituere, etiam si adsit periculum; non secus ac fur ipse, qui cum detrimento restituere debet, namque obligatio nata ex iustitia non tollitur ratione detrimenti, igitur. Quod si cum Soto dicas, argumentum solum concludere, restituendum esse cum periculo, ob iniustam acceptionem, non autem cum restituendo oritur ex re accepta, ob quam causam iste restituere debet, hoc nihil est, quia eo ipso, quo quis mala fide ab iniusto possessore rem accipit, aut se accepisse cognoscit, est ex mala acceptione possessor.

Quarto, qui rem emit a fure magis debet sibi, quam domino rei consulere, quod facit, rem furi restituendo, ut suum pretium recuperare possit, quod fortasse non recuperaret restituendo domino, igitur.

Quinta conclusio, qui accipit a fure, interdum peccare potest contra caritatem, ni domino restituat. Ut si id sine suo detrimento posset efficere, & probabiliter crederet furem non restitutum. Si quidem cari-

caritatis lege, quantum possum, debeo æqualitatem seruare. Quando autem redderetur domino, mouendus esset fur, ne iterum restitueret, ut tuta uiueret conscientia.

Sexta conclusio, qui rem a fure accepit, non tenetur ei domino restituere, si ideo aliquod notabile damnum sibi timeret siue, ne fur eam in iudicio a se repeteret. Ut si commutato, deposito, aut locato eam habuisset. Quoniam nemo cum magno suo detrimento tenetur alterius utilitati consulere, quare satis erit, si furi restituat.

Septima conclusio, qui rem mala fide a fure accepit, non solum tenetur rem ipsam, uel si res in eius manu perijt, pretium restituere, sed etiam fructus, quos dominus percepisset, si rem apud se habuisset. Doctrina est certissima, & patet per l. eos, C. de furtis, & cap. Qui cum fure, tit. de furtis, ubi Doctores.

Limitat hanc doctrinam Ioannes Medina, quæst. 10. atque solum habere locum in ijs rebus, quæ usu non consumuntur, nec recipiunt functionem cum genere suo non autem in ijs quæ usu consumuntur, quas non tenetur in foro conscientie restituere; nisi fur ex hac receptione sit factus impotens ad restituendum. Quoniam iste non tenetur ratione rei alienæ, quia in his, quæ usu consumuntur, non transfertur res aliena, cum dominum non distinguatur ab usu; non ratione acceptionis, quia cum fur habeat unde reddat, non inferitur damnum uero domino.

At uero Couarruias, loco supra citato, parte scilicet. 3. suæ relect. §. 1. num. 2. hanc limitationem Medinæ impugnat, & uult doctrinam esse uniuersaliter ueram, etiam in rebus, quæ usu consumuntur. Idque ex eo probat, quod is a quo accepit, non potuit rem alienam in alium transferre, & ita tenetur ratione rei acceptæ. Pro qua opinione facit textus in l. Rogasti, §. ultimo. si. si certum petatur. Vbi expresse dicitur in rebus, quæ functionem recipiunt, & consumptionem, transferri dominium, si adsit bona fides: si uero mala, posse rem a domino uendi-

uendicari, &c. Rursus ait teneri ratione iniustæ acceptionis, quod rem alienam, puta nummos, inuito domino contrectauerit, & ideo furtum comiserit, l. qui uas, §. si ego tibi. ff. de furtis. ubi dicitur, eum etiam esse furem, qui rem alienam mala fide contrectauerit, licet eam furto non habuerit. Ex qua doctrina inferitur, quod si quis fuisset inuitatus a fure ad prandium, ubi res furto acceptæ essent appositæ, is teneretur ad restitutionem sue partis.

Cæterum Medinæ opinio cum illa limitatione, cum fur non reddatur imposens ad restituendum, non est omnino improbabilis. Nam, qui gratia exempli furatur pecunias, non tenetur easdem numero restituere. igitur si fur illas gratis donauit, non sunt restitutioni obnoxia, si fur alias habeat, quas restituat. Confirmatur, si fur de disseet huiusmodi alias pecunias gratis, non teneretur eas restituere, ergo neque istas, quas ab alio furto accepit. Leges autem, quæ ualde urgere hanc opinionem uidentur, intelligi possunt, in foro exteriori, uel in eo casu, in quo fur non habet unde restituat.

Octaua conclusio, in foro exteriori qui habet rem ab iniusto possessore, cogetur eam uero domino restituere. Patet hæc conclusio ex l. in ciuilem. C. de furtis, & l. si mancipium C. de uenat.

Sed peteret hoc loco quispiam, quid sibi uelit, illud functionem in genere recipere, quod uarie a scriptoribus, explicari solet, in l. 2. §. 1. ff. si cer. pet. ubi mutui datio expenditur. Res dicuntur recipere functionem in genere suo, per solutionem magis quam in specie, quæ propter naturam, uel artis similitudinem recipiunt promiscuum usum, ita, ut una possit uice alterius fungi: Sicuti frumentum, cum frumento uinum, cum uino; oleum cum oleo, & his similia: Vel plane res dicuntur functionem recipere in suo genere, quæ formalem, & substantialem habent æquipollentiam, ita quidem, ut una res fungatur uice alterius uniformiter, & substantialiter: sic, quod non eadem res, & certa in indiuidua specie reddenda, neces-

necessario sit, sed eadem res, & certa secundum ueram & realem substantiam genere & qualitate solui possit.

Atque de re mala fide accepta hætenus, nunc de re bona fide accepta, has alias conclusiones statuam, si prius illud admonuero, statim atque cognoscitur rem non esse eius, a quo bona fide, accepta fuit, eum qui retinet, incipere possidere mala fide iuxta l. bonæ fidei, ff. de acquiren. domin. & ita iam tenetur restituere ratione inique acceptionis.

Nonæ conclusio, qui bona fide accepit, si rem apud se habeat, tenetur eam restituere, ratione rei acceptæ. Ratio est manifesta, quia alias non tolleretur inæqualitas, quam rei dominus patitur.

Decima conclusio, si dum bona fides durauit, res alienata, aut consumpta fuit, tenetur ad restituendum id, in quo factus est dictor ex rei alienatione, uel consumptione. Quare, si consumpta fuit in cibum, id debet restituere, quod de suo impedisset, aut consumpsisset. Ita Nauar. & Couar. lib. 1. uar. resol. cap. 6. nu. 3. Vnde si re dono habuisset, & eam uendidisset, deberet totum pretium restituere. Ex quibus patet quid dicendum sit, de rebus acceptis ex bello iniusto, quod bona fide putabatur iustum.

Quod si res bona fide empta fuit, rei pretium emptoria domino restituendum non erit. l. in ciuilem C. de furtis. l. si mancipium C. de rei uend. quod etiam in foro conscientie seruandum est, ut Caiet. in art. 6. quæstio 62. & Ioan. Maior, Syluest. & Medin. docent.

Sed hic magna est dubitatio, quando aliquis bona fide emit, & bona fide uendit, an ueritate detecta, qui uendidit, teneatur rem uenditam recuperare, & domino restituere: de qua re uarij sunt dicendi modi.

Primus Sori lib. 4. quæst. 7. art. 2. qui duo dicit. Primum, istum primum emptorem esse obligatum ad restituendum contractum, & ad restituendum pretium. Quod probat a simili de eo, qui emeret a latrone uitrum, & putaret esse lapillum, & bona fide uenderet; qui cogita

gnita rei falsitate, tenetur contractum rescindere. Secundum, si emptor secundus non compareret, & non sit periculum, fore ut res illa ab eo repetatur, licet qui bona fide uendidit, resciat esse alienam, ad nullam restitutionem tenetur, postquam a dominio rei liber est, cum rem non habeat, & emptori nullum damnum dederit.

Secundus Nauarri, cap. 17. nume. 8. qui ait itum qui bona fide emit, & uendidit, ad nihil teneri, uel domino, uel ei cui uendidit, nisi factus fuerit locupletior: ut si pluri uendidisset, quam emisset, quod restituere deberet, l. sed et si, §. 1. & litem ueniunt, §. 1. ff. de petit. hered. Itaque si bona fide emat, & uendat, & non sit factus locupletior, ad nihil tenebitur. Tenerur etiam bonæ fidei uenditor de rei euictione, cap. fin. de empt. l. 1. & toto tit. ff. de euictione: a qua liberabitur cedendo actionem de euictione, quam habet contra eum, a quo bona fide emit.

Neque obstat allatum exemplum de falso lapillo; quia non est par ratio: quia ibi traditur res intrinsecus uitiosa, & ita uenditio est nulla: hic uero, res est intrinsece uera, & iusti ualoris. Immo ait, quod eadem erit in utroque casu ratio, si bona fide accepit, & dedit.

Quod si dicas, primus emptor potest per euictionem pretium a se datum repetere, ergo non potest utrumque retinere, Respondet, hoc solum concludere bonæ fidei uenditorem teneri ad concedendam actionem de euictione.

Tertius dicendi modus, aliorum, qui dicunt, eum qui rem alterius uendit, in omni casu esse obligatum ad rescindendum contractum.

Primum, quia primus emptor non est dominus, ergo non potest uendere: quod non sit dominus patet: quia non acquisiuit dominium per legem, aut per domini uoluntatem, quibus duobus modis transferuntur dominia.

Demde, iure nature iste contractus est nullus; ergo rescindendus: antecedens patet, quia primus emptor tenetur

neur restituere, si bona tollatur fides, ergo contractus ille non est ualidus, & consequenter nec secundus. Adde etiam, quod qui rei pretium apud se seruat, re ipsam quodam modo seruare uidetur. Atque hæc opinio uidetur probabilior.

Vndecima conclusio, iste tenetur restituere domino, si quid ex re aliena utilitatis percepit. Quo fit, ut fructus ex re percepti restituendi sint. Est doctrina certissima, & uerissima, & patet ex dictis. Restat nunc tertium caput, quando est dubia fides.

Duodecima conclusio, quando dubium esset, an is a quo res accipitur esset uerus dominus, an latro, ei facienda esset restitutio. Siquidem in dubio melior est conditio possidentis.

Decimatertia conclusio, qui est dubius an liceat re furtiuam emere, si emat, peccat. Quoniam ageret contra conscientiam, contra quam qui agit, necessario peccat.

Decimaquarta conclusio, potest quis emere uel dono accipere sine peccato rem, de qua est dubius, an sit alterius, modo habeat animum restituendi eam domino, ubi intellexerit esse alienam, præmittat diligentiam qua inquirat, an sit furtiua.

Decimaquinta conclusio, diligentia adhibita, potest rem istam donando, uel uendendo alienare, modo emptorem moueat, de rei conditione: quod ni faciat, tenetur in foro conscientie ad damna, qua inde emptor capere potest. Ratio est manifesta, quia cum fraude uendet. Ita Medina, & Couar. locis citatis.

Quare non placet Ostiens. opinio, qui lib. 4. de pœnitentia, dixit, eum peccare, qui rem cum fide dubia accipit: quem non nulli alij sequuntur. Neque eorum fundamentum quicquam ualet, quod qui cum dubio aliquid agit, se exponit periculo peccandi, cum aliud sit dubitare de re, an sit furtiua, aliud, an talem rem emere liceat, ut ex dictis patet.

Decimasexta conclusio, si res a principio bona fide fuit accepta, & postea ob rumores, uel propter aliqua

indicia ceptum est dubitari, an sit aliena, dubio extante, poterit retineri, animo restituendi domino, ac etiam uendi, animo reddendi pretium, si conlitterit esse alienam. Neque enim iste bonæ fidei possessor comparandus est. Quod si obijcias can. si uirgo, 34. q. 2. ubi Augustinus ait, quod bonæ fidei possessor rectissime quisq; dicitur, quando se possidere ignorat alienum: quare cum iste dubiter, ignorat rem esse alienam, ac promde cum bona fide possideat, poterit rem uendere, nec tenetur pretium acceptum restituere: Hoc nihil urget, quia hæc auctoritas intelligitur de ignorantia positua, qua possessor credit se non possidere alienum, quæ non habet re is, de quo loquimur, qui habet ignorantiam negatiuam.

Ultima conclusio, fructus percepti ex re, quæ dubia fide possessa fuit, uidentur esse restituendi, non secus ac si mala fide retenta fuisset. Nam re dubia existente, melior uidetur possidentis conditio. Denique quod attinet ad hanc dubitationem, de eo qui dubia fide accepit, illud dixerim, quosdam parem rationem facere, cum eo qui bona fide accepit. Et cum ad rem propositam, per uarias conclusiones satis abundanter factum sit, restat, ut argumenta contrariæ opinionis, quam quidam probabilem esse putant, respondeamus.

Ad primum, quod attinet ad auctoritatem legum, uim habent in foro exteriori, in quo iste, pro fure habetur; tamen, cum ex se nullam inducat inæqualitatem, non debet pro fure haberi.

Ad secundum, non concurrat iste ad damnum per se, sed per accidens, & remote: potest tamen peccare contra caritatem, dum sine suo damno possit domini utilitati consulere.

Ad tertium, concedimus istum posse cogi ad rem restituendam, si apud se habeat, ut supra docuimus; uerum si iam restituit furi, etiam si fur non restituat, ad nihil tenetur. Quod si fur absit, aut mortuus sit, suum perdere debet pretium. Nec promde, quod furi restituit, factum bonum, ut inde eueniat malum, sed solum id, quod

ad

ad se pertinet; & si inde malum sequitur, si fur non restituat, furi tribuendum est.

Ad quartum, iustitiæ actus est etiam ei a quo accepti sit reddere, & rem in suum statum restituere.

Quamuis autem id, quod nos sustinemus, nobis probabilius uideatur: tamen sententia contraria, & ob auctoritatem eorum qui eam sequuntur, & ob rationes, sua non caret probabilitate: quamuis omnino durum uideatur, eum qui restituit latroni, iterum ad restitutionem obligare, si latro non restituat: quod Medina, & Sotus speciatim docent. Sed dicerent, qui contra sentiunt, restitutionem factam furi non esse restitutionem, sed potius æquiuale re iniuste accepti: cum non sit actus iustitiæ, quæ dat rem sua Domino.

Quod de fure disputatum est, intelligi etiã debet, de omnibus alijs, a quibus res accipitur, cuius non sunt demeriti: ut est filius familias, monachus, & seruus.

An sit restituendum ei domino, qui re sua abuti uelit: uel de restitutione depositi.

Quæstio LXXV.

Niuectam superius tradidimus regulam, qua dicebamus restitutionem faciendam esse ei, qui habet rei dominium: sed quoniam potest incidere casus, ut dominus re sibi restituta abuti uelit, ideo hæc proposita est disputatio: quæ in alium locum reijci potuisset, ubi agitur, de tempore, quo facienda est restitutio. Quod autem huic domino non sit restituendum, his probatur rationibus.

Primo, restitutio facienda est in utilitatem eius, cui restituitur: at si redderetur domino, id quo ipse abuti posset, esset ei perniciofa; non est igitur in tali casu ei facienda. Ve ecce, si restituerem cuipiam pecunias, quibus fornicari uellet, aut prodigaliter uiuere: uel ensem, quo se ipsum perimere, aut remp. aggredi statuisset. Quo casu, non solum contra caritatem, sed etiam con-

Ll 2 tra

contra iustitiam agerem: ac proinde ad restitutionem non tenerer.

Secundo, iste non habet ius in talem rem; non est igitur ei restituenda: sumptum patet; quoniam nemo habet ius ad peccandum: cum ergo uelit re sua abuti ad peccandum, ei restituere non debeo, confirmatur hæc ratio; quia in tali casu, si possem rem istam ab eo auferre, utique deberem; non igitur sum obligatus restituere.

Tertio, iste dum re sua abutitur, facit iniuriam Deo, & omnibus legibus; igitur non debeo restituere, & multo minus, quam si re imp. peruertere uellet: cum magis Dei honorem, quam re imp. pacem cōseruare debeamus. Atque has rationes dubitandi causa attulisse sufficiat. Quod autem ad opiniones attinet Diuus Thomas in sermone habens, dixit, restitutionem non esse faciendam domino, quando res, ei uel alteri grauiter nocitura esset; sed posse differri in aliud tempus: uel rem apud alium deponendam esse, quam tutor conseruet.

Ex qua doctrina dominus Caietanus eodem in loco infert primo, eum peccare mortaliter, qui tempore belli iniusti, soluit ingentes pecunias domino iniustum bellum gerenti. Deinde, quod si restitutio non est facienda, cum obest tertie personæ, multo minus, si cederet in detrimentum Ecclesie. Quo fit, ut iniuste agat, qui reddit pecunias uolenti per simoniam emere beneficiū: & multo magis qui dat pecunias mutuas huius rei causa.

Sorus lib. 4. de iust. & iure, q. 7. art. 1. tria dicit circa hanc difficultatem.

Primum eum, qui restituit creditori uolenti iniuste agere contra se, uel contra tertiam personam peccare mortaliter contra caritatem, & iustitiam: sed hoc non probat.

Secundum, qui restituit creditori uolenti abuti solū contra caritatem, modo possit, non restituere, peccat solum contra caritatem: ut si quis restituat pecunias creditori uolenti fornicari.

Tertium,

Tertium, eum qui reddit pecunias uolenti simoniæ committere, solum peccare contra caritatem. Nos quid in hac difficultate sentiendum sit, duobus factis fundamentis nonnullis conclusionibus explicabimus.

Primum fundamentum, in quo ponenda sunt quedam quæ pro certis in hac re habentur. Primum, certum est quod si debitor hac intentione restituat, ut is cui restituit peccet, eum quoque peccare: quo etiam casu peccaret, quamuis non restitueret. Deinde, certum est, eum, qui restituit non peccare, nisi certus sit dominum cui restituit, peccaturum. Quare tota difficultas est de eo, qui sine mala intentione reddit, sed eum scientia, quod dominus sit abuturus. In quo etiam casu certum est, quod si libenter, & prompte, sine ulla difficultate, & contentione restituat, grauiter peccabit. Nam duobus modis potest aliquis rem suam repetere: uno modo sine ulla contentione, simplici nimirum petitione; alio modo contentiose, & pertinaciter, ita ut omnino uelit eam sibi restituui.

Secundum fundamentum, duobus modis potest dominus uelle abuti re sua; uno modo contra iustitiam, ut si uelit tertiam personam, uel re imp. offendere, aut pecuniam sibi restituendam iudici ad iniustam sententiā ferendam tradere: altero modo contra caritatem, ad committendum aliquod peccatum sine iniustitia, ut ad fornicandum, & prodigaliter uiuendum. Nam, si priore modo abuti uelit, qui restituit, uidetur facere contra caritatem & iustitiam, ac proinde restituendi obligationem contrahere: si uero altero modo, solum peccare mortaliter: & hoc est, quod in dubitationem uenit, an qui restituit rem, qua dominus abuti uult, solum peccet, an etiam interdum restituere teneatur. Cuius dubitationis explicatio ex eo pedit, an depositarius, & uniuersæ, qui rem habet alienam, in tali casu teneatur ex iustitia, uel ex caritate rem domino non restituere. Quid autem hac in parte sentiendum sit, sequentibus conclusionibus explicabo.

LI 3 Prima

Prima conclusio, ex lege naturæ uniuersæ loquendo, depositum, uel res aliena restituenda est ei, qui deposuit, & ei cuius est, quisquis ille sit, ita, ut etiam hosti depositum reddendum sit. Hanc Doctrinam, quæ pluribus rationibus confirmari posset, his rationibus breuiter confirmo.

Primo, auctoritate iuris canonici, cap. Bona fides, tit. de deposito; cui accedit auctoritas legum humanarum l. Bona fides. ff. de positi: & M. Tullij libro tertio officiorum, cuius luculenta uerba paullo inferius, ad probandam secundam conclusionem afferam.

Secundo, quia, qui rem depositam domino non restituit, contrectat rem alienam inuito domino, ac proinde se reum furti facit: adde etiam, quod fidem non seruat, quæ claro naturæ hominæ cuique seruandam esse docemur. Unde male, ille, ut est apud Plutarchum dixit, hostem fallere esse iustum, laudabile, & suaue: multo sapientius Tullius, qui & rationibus, & illustribus exemplis fidem hosti seruandam esse, libro primo officiorum, demonstrauit.

Secunda conclusio, eodem naturæ lumine docemur, depositum interdum non esse restituendum domino petenti.

Primo, patet hæc conclusio ex communi Doctorum opinione, ad quam accedat hæc luculenta M. Tullij sententia Ergo & promissa non facienda nonnunquam, neque deposita semper reddenda sunt. Si gladium, quis apud te sana mentis deposuerit, repetat insaniens reddere peccatum sit, non reddere officium. Quod si is, qui apud te pecuniam deposuerit, bellum interat patriæ, reddes ne depositum? Non credo, facies enim contra rem, quæ debet esse carissima. Sic multa, quæ natura honesta uidentur esse, temporibus fiunt inhonesta. Facere promissa, stare conuentis, reddere deposita, commutata utilitate, fiunt non honesta. Hæc Cicero.

Secundo, quoniam, ut optime arguit Angelicus Doctor, restitutio fieri debet in utilitatem eius cui restituitur: sed interdum si fiat, in illius perniciem cedit:

ret:

ret: quare incurrere possunt tempora, in quibus fieri non debet.

Tertia conclusio, quando quis uellet re sua abuti, siue contra caritatem, siue contra iustitiam, is qui rem illam habet, debet, quanta potest contentione, consilio, admonitione, & precibus dominum monere, ne repetere uelit, si ea abuturum sciat. Siquidem quisque, quantum in se est, caritatis officio tenetur alterius bono consulere; cum, ut Sapiens, Ecclesiastici 17. ait, Deus cuique mādauerit de proximo suo: & homo homini debeat esse Deus, non lupus. Quare, qui secus faceret, tanquam inhumanus, ab omni humana societate eijciendus esset.

Quarta conclusio, quando dominus peteret rem suam etiam magna cum contentione, qua uellet contra iustitiam abuti, qui restituit, cum possit non restituere, non modo peccat mortaliter, sed etiam tenetur ad restitutionem, tanquam is, qui damni causam dederit. Doctrina est communis, quam loco citato, sine probatione tamen, speciatim tradit Sorus, nos his rationibus confirmamus; quibus id potissimum probabitur, istum peccare contra iustitiam, ac proinde esse ad restituendum obligatum.

Primo, dominus in tali casu non habet ius ad suam rem repetendam, cum uelit ea contra iustitiam abuti: ergo, qui ei restituit facit contra iustitiam, ac proinde ad restitutionem erit obligatus.

Secundo, in hac facti specie, secundum omnes leges non debeat restituere, ut patet ex dictis, & ex eo, quia sum causam adiuuans eum, qui iniuste agit: si igitur reddo, sum inæqualitatis causa, ad quam remouendam procul dubio ero obligatus.

Tertio, si gratia exempli, aliquis mihi commodasset epsem per tres dies, quem secundo die, teo contra iustitiam abuteretur, a me repeteret, si redderem, non secus peccarem, ac si meum ei commodarem, cum ille iure, ante statutum diem repetere non queat, igitur nec etiam si ob eandem causam post tertium repeteret diem,

consequencia est manifesta; quia tribus elapsis dieb. ob huiusmodi causam, non habet maius repetēdi ius, quā secundo haberet die.

Postremo, iste in foro exteriorē per leges humanas puniretur, non aliam ob causam, nisi quia facit contra iustitiam, igitur.

Quod si dicas, iste petit quod suum est, igitur, qui nō restituit, faciet contra iustitiam. Respondetur, concessio antecedenti, negatur consequētia, quoniam ex iustitia quandoque depositum reddendum non est, cum dominus non habeat ius petendi, ut patet exemplo pupilli, & curatoris, a quo ille, quod suum est repetere non potest: satis ergo est, si abuti uolenti conseruetur, quod suum est.

Hæc conclusio his rationibus confirmata, limitanda est, quando non sequeretur maius malum, si non fiat restitutio. Quare si ei qui restituere debet, immineret graue periculum, posset tuta conscientia rem alienam domino reddere, etiā si eū ab usum sciret: cum nemo, cū graui suo damno, alterius utilitati cōsulere debeat. Doctrina est diui Thomæ lib. 4. sen. dist. 3. 2. quæst. unica, ar. 2. quæstiuncula 3. ad tertium.

Ex hac conclusione nonnulla inferre licet.

Primum, uerum esse, quod dixit Caietanus, & ante ipsum Tullius, non esse restituendas pecunias ei, qui uult genere bellum iniustum.

Deinde, ex eiusdem sententia, non est restituendum uirō Ecclesiastico, qui bona ecclesiæ dilapidaret: cum beneficiatus non sit dominus, sed dispensator: atqui Naurrus contrarium docet, cuius opinio non est improbahilis, si de ea loquamur parte, quæ beneficiato debetur, tanquam operario: si autem de ijs loquamur bonis, quorum solam dispensationem habet, potius Ecclesiæ, uel pauperibus restituendum esset, quibus sit iniuria. Siquidē, si dispensator male rē domini administret, potius debeo domino, quā malo dispensatori restituere, sed in foro exteriori ei cogere restituere, a quo accepti.

Pos.

Postea inferitur, non esse restituendas pecunias usurario, qui uelit eas sœnori dare; sed possum conseruare, donec ero securus, fore, ut non amplius abutatur. Non tamen bene inferitur, quod intulit Caietanus, cum qui restituit uolenti simoniam exercere, esse obligatum ad restituendum, ut bene adnotauit Sotus. Quoniam, licet simoniacus non possit emere beneficium, uel aliam rē sacram: tamen ius habet ad suas pecunias repetendas, quibus non uult uti contra iustitiam, & qui ei restituit, sine diligentia superius dicta, solum peccat contra caritatem.

Quinta cōclusio, quando dominus uult abuti re sua contra caritatem, non debeo resistere: sed si restituo non sum obligatus ad sarcinendum damnum. Quod non debeam restituere, patet; quia depositum & debitum restituendum est ob utilitatem dantis. Quod ad aliquid restituendum non sum obligatus, est manifestum; quia non lēditur iustitia.

Intelligenda est hæc conclusio, quando dominus alias non esset peccaturus: quia si alias peccaturus esset, non possum, eo inuito, eius rem retinere. Intelligenda est etiam, quando id commode fieri potest, ut statim dicam.

Sexta conclusio, quando qui deposuit siue creditor instanter, & minaciter rem suam repeteret, si preces, & consilia non profunt, possum sine peccato rem acceptam restituere, cum ea abuti uult contra caritatem.

Primo, quia ipse in tali casu habet ius ad petēdum, debeo igitur ei restituere: neq. enim sunt faciēda mala, ut inde eueniant bona, ut Apostolus ait, malum autem fieret, si eo prorsus inuito, cum habet ius ad repetendum, ei non restitueretur.

Secundo in hoc casu, ad uitandum eius peccatum, non possum ab eo auferre pecunias, quas habet, ergo neque eo inuito, quas ei debeo, mihi retinere licet.

Tertio, ex lege caritatis solum sum obligatus adhibere concilium, & preces: ergo, si hæc non sufficiant

non

non erit mihi uitio adscribendum, si peccabit.

Septima conclusio, quando creditor peteret rem suam, qua abuti contra caritatem uellet, si ei restituo quando non sum obligatus restituere, pecco. Quoniam est cooperari peccato, non secus ac si rem meam ei commoda rem, qua abuti uellet. Cum ergo non habeat ius ad petendum, non debeo ei in tali casu restituere. Atque per has conclusiones plene propositæ difficultati facis esse factum arbitrator, nunc ad argumentorum solutionem accedamus.

Ad primum, qua ratione hoc argumentum diluendum sit, patet ex allatis conclusionibus: aliquando enim, restituendum non est, quod hoc argumento concluditur alias uero restituendum est.

Ad secundum, eo solum tempore creditor non habet ius ad suam rem repetendam, quando ea contra iustitiam abuti uult: alias potest iure repetere, ac proinde eo omnino inuito, eam retinere non licet, solum ergo concludit in eo casu, in quo uult contra iustitiam abuti, quo casu, ut si possem deberem eam auferre, ita restituere non debeo. At uero cum creditor repetere potest, & iure repetit, etiam si uelit ad peccandum abuti, & contra iustitiam legalem agere, ego tamen restituendo, nihil contra legem, quæ mihi restitutionem iubet, pecco.

Ad tertium, relicta quorundam minus bona responsione, nego esse parem rationem de iniustitia, qua resp. uel aliquis homo offenditur, & de iniuria, qua quis agendo contra caritatem Deum offendit, quia eam iniuriam qua quispiam Deum afficit, impedire non possum, cum Deus solo animo offendi queat: quare etiam si non restituo, adhuc ille Deum offendit: at uero iniustitiam etiam homines possum prohibere, non restituendo id, quo quis proximum offendere studet. Huc etiam facit, quod Deus iniuriæ sibi illatæ uindictam sibi reseruauit, cum dixit, Mihi uindictam, & ego retribuam. Quare, & si quis ex caritate magis deberet permittere iniuriam factam homini, quam rem, quæ sit Deo: tamen ratione iustitia-

ma-

magis det oblitare iniuriæ inferendæ homini, quam quæ inferetur Deo, cum hanc impedire possit, & ad hoc ex iustitia obligetur, illam uero minime: quam eatenus impedire tenetur, quatenus iustitia patitur, id est sine iniuria eius, qui rem suam repetit.

Cui sit facienda restitutio, quando dominus est mortuus, uel est ignotus, uel res est inuenta.

Quæstio LXXVI.

Quoniam in hac quæstione varia sunt capita, propterea facilitatis causa, quæ dicturus sum, ad quasdam dubitationes reuocabo.

Prima dubitatio, cuinam sit facienda restitutio quando dominus est mortuus: ad quam dubitationem respondeo his dictis.

Primum dictum, mortuo uero domino, uniuerse loquendo, restitutio facienda est heredibus. Primum, quia repræsentant defuncti personam. Deinde quia heredes succedunt in debitis; igitur & in creditis succedere debent, cap. A nobis, secundo, de sententia excommunicationis, ubi heredes compelluntur ad satisfaciendum pro defuncto: Adde etiam sententiam communem.

Secundum dictum, restitutio facienda est omnibus heredibus. Sunt autem hæreses in triplici differentia: alij necessarii, quos testator non potest, nisi ex aliqua legitima causa, excludere ab hereditate; ut sunt filij: alij, qui succedunt ab intestato, ut sunt fratres, & consanguinei: alij denique alieni, qui extrinsecus ad hereditatem uocantur; & his omnibus facienda est: hæc enim qui restituit, domino quodammodo restituit.

Tertium dictum, si hæres non statim appareret, non propterea quod est restituendum, licet dare pauperibus, sed diligenter inquirendum est, si quis extet hæres. Nam, etsi id cederet in utilitatem animæ defuncti, tamen, quia post mortem omnia mittuntur iura, & in heredes seu creditores transferuntur, ideo ijs extantibus,

non

Non est alijs dendum, quod ipsis iure debetur.

Quartum dictum, si qui restitutus est haberet, uoluntatem interpretatiuam defuncti, quod scilicet in pauperes distribui uellet, quod sibi debetur, id fieri possit, præsertim, si res non esset magni momenti.

Quintum dictum, si facta diligentia, nullus appareat hæres, si quod restituendum est esset maioris momenti, auctoritate publica in pios usus erogandum esset. Quod si postea aliquis appareat hæres, ille erit liber a restitutione facienda hæredi. Sed in re leuiori non esset opus tanta diligentia. Ita Sotus lib. 4. de iust. & iure quæstio. 7. art. 1. in solutione ad tertium.

Dubitatio secunda, cui facienda sit restitutio, quando dominus est ignotus. De hac dubitatione Scholasticæ agunt in dist. 15 lib. 4. sent. Scot. q. 2. Richar. quæst. 4. art. 5. Sotus loco paullo ante citato, Sylu. uerbo rest. 4. & 5. Medina q. 3. causa decima: ad quam dubitationem his dictis respondeo.

Primum dictum, non debet censeri dominus ignotus, donec per debitorem facta sit sufficiens inquisitio. Erit autem sufficiens, si fiat iudicio boni uiri, pro rei restituendæ magnitudine. Quo fit, ut si absque inquisitione debita, aliquis restitueret, & dominus postea apparet, ei iterum restituendum esset. Ita docet Caietanus, & est communis opinio.

Secundum dictum, facta ueri domini inquisitione, si non appareat, licet post bonorum distributionem in lucem ueniat, nihil ei restituendum erit. Quoniam debitor non debet bis, siue sua culpa restituere; qua culpa uacat, cum diligentiam ad dominum inueniendum adhibuerit.

Tertium dictum, si quod est restituendum, mala fide acceptum fuit, domini inquisitio facienda est proprijs expensis: quoniam qui male accepit, propter delictum hoc detrimentum sentire debet. Quare, si quis furto, uel rapina, uel alio iniusto titulo rem alienam accepisset, deberet suis expensis dominum perquirere.

Quar-

Quartum dictum, si res restituenda, bona fide accepta fuit, ut deposito, mutuo, uel etiam inuentione, non suis, sed domini expensis facienda est domini inquisitio. Nam, licet iste restituere debeat, non tamé suo cum detrimento, cum nulla appareat ratio, cur hoc damnum sine ulla culpa sentire debeat.

Quintum dictum, si diligenti præmissa inquisitione, rei dominus partim sit certus, partim uero incertus, certo domino pro rata fieri restitutio debet. Exempli gratia, debeo centum nummos quattuor hominibus, ex quibus duos habeo certos, utriusque dabo uiginti quinque, & quod superest, pauperibus.

Sextum dictum, si qui est restituendus certo sciret restitutionem faciendam esse uni, exempli gratia, ex tribus hominibus, sed cui priuatiuim ignoraret; non est censendus dominus incertus, siue ignotus: quare deberet inter illos rem restituendam diuidere, aut alijs consentientibus, uni dare: ni uellent per sortem tentare, cui contingeret. Ratio huius dicti ea est, quia scitur dominus in communi, cui damnum est illatum; & ideo ei, eo modo quo potest, fieri debet restitutio. Quo fit, ut sine illorum omnium consensu, debitor nihil debeat de re disponere: neque unius remissio, a restitutione liberaret.

Ex quibus colligere licet, quod ea, quæ in bello iniusto accepta sunt, nisi priuati domini appareant, danda esse communitati, ut magistratibus, & episcopo illius loci contra quem iniuste bellum susceptum fuit, ut ipsi postea in singulos distribuunt. At uero si res a priuata persona, uel familia ablata esset, ei restitui deberet.

Septimum dictum, facta diligenti inquisitione, si dominus non appareat, restituendum est pauperibus. Est doctrina communis, quæ his confirmatur auctoritatibus: can. Non sane 14. q. 5. ex Augustino, epistola 54 ad Macedonium, cap. qui habetis, tit. de usuris, & c. Quamquam, eodem titulo, lib. 6. cap. sicut dignum, de homicidio, cap. Quia plerique, de immunit. ecclesiarum, & de pique Authen. omnes peregrini, C. commun. de success.

Adde

Adde etiam rationem; quia, cum non inueniatur priuatus dominus, restituendum est domino communi, nisi enim Christo, cui is restituit, qui pauperibus reddit; iuxta illud Matthæi 28. *Quandiu fecistis de his fratribus meis minimis mihi fecistis.* Quando autem non adessent pauperes, quod est restituendum, in alios pios usus erogari posset, ut diuus Thomas, Paludani, q. 2. art. 3. Caietanus, Syluester, & Sotus docent.

Octauum dictum, quamuis ista restitutio fieri possit priuata auctoritate; tamen multo melius fieret auctoritate publicæ personæ, præsertim, cum res esset maioris momenti. Primum, quia melior fortasse fieret distributio; deinde, quia si unquam dominus appareret, qui restituit esset magis tutus.

Tertia dubitatio, cui restituenda sint bona inuenta. Ut hæc dubitatio soluantur, animaduerte, bona inuenta esse in triplici differentia: quedam sunt de quibus certum est paulo ante habuisse certum dominum; ut patet de crumena inuenta in platea, de mercibus integris in luore repertis, & de alijs similibus. Quedam, quæ a multo tempore fuerunt amissa, ut sunt, quæ in aliquo antiquo reperiuntur edificio; & uniuerse thesauri de scissi. Postremo alia sunt, quæ nunquam certum habuerunt dominum, ut sunt gemmæ, & lapilli. Hac posita distinctio, statuo hæc dicta.

Primum dictum, Bona primi generis, hoc est, quæ paulo ante dominum habuerunt, restituenda sunt terò domino: qui per sufficientem inquisitionem inuestigandus est. Doctrina est certissima, quam supra latius probauimus; & Augustinus tanquam raptorem damnat eum qui inuenta non restituit, Can. Si quid inuenisti. 14. quæst. 5. Quare, qui rem alienam inuenit, & domino non reddit, furtum committit, l. falsus, §. qui alienam. ff. de furtis: quod intellige, quando eam sibi retinet, cum sciat esse alienam.

Secundum dictum, bona inuenta huius ordinis, uero domino non reperto, sunt danda pauperibus. Est communi

munis doctrina, & patet ex auctoritatibus supra citatis. Intelligendum est hoc dictum, quædo non solum dominus, sed neque eius hæres appareret. Quare, non placet eorum opinio, qui dicunt, seclusis locorum legibus, inuentorem posse sibi rem inuentam retinere, & non esse dandam pauperibus, de qua re postea disputabo.

Tertium dictum, in inquisitione domini faciendâ, seruanda est locorum consuetudo, siue lex. Nam pro locorum diuersitate, uarie his de bonis, quæ Græci *ἀδελφώματα* id est sine domino uocant, sunt consuetudines. Apud Aegyptios, referente Strabone, lib. 17. & Budeo li. 3. de Aelle fisco applicantur: apud Hispanos post certam diligentiam, factam ad inueniendum dominum, alicui certæ personæ applicatur: eadem fere consuetudo est apud Burgundos, ut Cassianus scribit.

Non tamen probanda est consuetudo ea, quæ apud Gallos uiget, ut bona eorum, qui naufragium fecerunt, tanquam oberrantia, & incertum dominum habentia, sibi prouinciæ dominus acquirat, & idem de alijs dicas. Quoniam, etsi lex humana, uel in criminis poenâ, uel in publicam utilitatem, uel ratione legitimæ usucapionis, uel quia res a dominis habentur pro derelictis, possit alteri dominium dare: tamen, nulla ex his causis locum habet in rebus inuentis, ut inuito domino, cuiuspiam tribuantur. Lege Didacum in parte 3. relect. in regulam, peccatum §. 2. nu. 5.

Quartum dictum, quod attinet ad thesaurorum inuestigationem, standum est consuetudini, & legibus, pro quarum constitutione inuentus thesaurus certis personis applicandus est.

Quintum dictum, quæ sunt tertii generis, ueniunt in auctoritatem eius, qui primo occupabit. Quæ doctrina uniuersè intelligenda est, de omnibus rebus, de quibus probabiliter creditur nullius ante fuisse. Huc facit, §. Item lapilli, Instit. de rerum diuis. Anton. 2. par. tit. 1. cap. 15. §. 2.

Quarta dubitatio, cui sit faciendâ restitutio, & quomodo, si a pluribus & incertis personis minutatim alimodo,

quid surreptum fuerit, ut fieri solet ab ijs, qui merces emptas reuendunt.

Primum dictum, quantum fieri potest, restituendum est ei, a quo acceptum est: ut cōtingeret, si quis diuitius officinam frequentasset.

Secundum, si hoc fieri nequit, restituendum, est personis illius loci, in quo uenditæ sunt merces: Quæ restitutio fieri posset, si ijsdem hominibus uilius merces uēderentur.

Tertium dictum, quando non est aliud remedium, restituendum est pauperibus.

Quinta dubitatio, an quæ diximus bona, restituenda sint publica auctoritate, an uero satis sit, si quis perse restituat. Ratio dubitandi sumitur ex cap. Cum tu, de usuris, quo loco dicitur, faciendam esse Episcopi auctoritate, quod etiam affirmauit diuus Thomas in 4. sent. dist. 15. & nonnulli alij. At uero Scotus eadē dist. quart. 5. art. 4. & Richardus ibidem ar. 5. quart. 4. quos multi sequuntur, dicunt posse fieri propria auctoritate, cum domino expediat, ut citius fiat. Ceterum, ut supra diximus, sanum est consilium, ut publica intercedat auctoritas.

Sed si quis in his rebus restituendis negligens esset, a quonam posset ad restituendum cogi? Respondet Syl. uer. rest. 8. cogendum esse ab Episcopo, qui est pauperum pater.

Sexta dubitatio, an restitutio facienda sit pauperibus illius loci, unde oriundus erat dominus, uel unde accepta fuere. Oltien. c. Cum tu, de usuris, ita faciendum putat. Alii contra sentiunt, & satis esse existimant, si dentur pauperibus, quod magis placet. Quoniam hæc bona non datur pauperibus propter aliquod ius, quod ipsi in ea habeant, sed quia id cedit in utilitatem domini, quæ utilitas conseruatur quibuscunque pauperibus restitutio fiat.

Septima dubitatio, an qui est restitutus possit sibi ista bona restituenda applicare, si ipse sit pauper.

Primum dictum, quando quis esset certus de sua indigentia,

gentia, posset sibi ista bona propria auctoritate retinere, cauere tamen debet, ne id dolo, & fraude faciat: Ita Caietanus, Scotus, Iosephus, & alij.

Secundum, melius esset, ut hanc applicationem faceret consilio alterius, ueluti confessarii, præsertim si qui est restitutus de sua indigentia dubitaret. Quoniam nemo est bonus iudex in causa propria: Expedit ergo bona restituenda in manus confessarii tradere, qui profuo iudicio ea applicet. Atque de his dubitationibus hæctenus.

Quo iure restitutio eorum bonorum, quorum dominus ignoratur facienda sit pauperibus, & ad quem eorum pertineat dispensatio.

Quæstio LXXVII.

Um ergo multi incidant casus, in quibus restitutio pauperibus facienda est, ut communis docet scriptorum auctoritas; quæret nunc aliquis, quonam iure pauperes in hæc bona succedant, an iure nature, an diuino, an uero lege humana? Quod autem pauperes iure, uel naturali, uel diuino in hæc bona succedant, his confirmatur rationibus.

Primo, bona quæ carent uero domino, censentur bona communia: ergo iure nature debent esse pauperum; qui cum nihil habeant, possunt illa occupare: confirmatur, quia pauperes ob necessitatem possunt ex alienis bonis sumere, idque iure nature; ergo multo magis ex communibus.

Secundo, pauperes succedendo in hæc bona, sunt ueri domini: igitur non ex liberalitate, sed ex iustitia illis debentur. Confirmatur, apud Ethnicos ista bona deberentur pauperibus, non ex lege humana, uel diuina, ergo ex lege nature.

Tertio, uidentur esse debita iure diuino, in quo habetur, ut quod superest detur pauperibus: at huiusmodi

M m bona

bona superfluunt, cum non sint alicuius privati hominis, igitur. In hac difficultate sunt hi dicendi modi.

Primus Soti lib. 4. de iustit. & iure, quæst. 7. art. 1. ubi tria docet.

Primum, huiusmodi bona iure naturæ cedere in usum reip. communem. Nam post factam rerum diuisionem, si rei dominus questus non inueniatur, rursus in publicum usum ueniunt.

Secundum, Christi Vicarius in rep. Christiana, cum uniuersalem pauperum curam gerat, potest hæc bona quasi communia, reip. pauperibus applicare.

Tertium, de facto Pontifex iure naturali, & diuino coactus, hæc bona pauperibus applicuit, & speciatim Alexander, cap. Cum tu, de usuris. Ex qua doctrina duo colliguntur: primum, Pöficem posse huiusmodi bona in alios pios usus erogare: ut, ad redimendos captiuos, ad reficiendas sacras edes, &c. Alterum, pauperes nõ succedere in hæc bona tanquam dominos, cum ex se pertineant ad publicos usus: succedunt ergo ex Pontificis decreto.

Secundus, Didaci Couar. in relectione in regulã peccatorum, parte secunda, §. 1. nu. 6. & par. 3. §. 2. num. 3. 4. & 5. & Medina, quæst. 3. Causa 11. Quæ sententia explicatur his dictis.

Primum, reip. in his bonis non succedere iure naturali, ita ut possit ea alicui personæ applicare, ut non cedat in utilitatem domini: possent tamen certæ personæ applicari, modo domino relinqueretur facultas repetendi, si appareret.

Secundum, huiusmodi bona dispensari posse per potestatem humanam in utilitatem ipsius domini, in pios usus. Persona itaque publica, siue Pontifex solummodo tanquam publicus dispensator, in domini utilitatem hæc bona distribuit, reddendo ea suo domino in pauperibus.

Tertius dicendi modus aliorum, qui omni humano iure remoto, loquendo de bonis inuentis, dicunt ea esse

se eorum, qui inuenerunt. Quibus ea patrocinaur ratio, quod solum iure humano hæc bona tribuantur pauperibus: quare, hoc iure remoto, eorum erunt, qui inuenerunt, domino questu, & non inuento. Quid in hac difficultate sentiendum sit, quibusdam iactis fundamētis, plane explicabimus.

Primum fundamentum, bona ex quibus aliquando facienda est pauperibus restitutio, uel sunt simpliciter inuenta, quorum domini, facta inquisitione, ignorantur, uel aliquo iniusto titulo acquisita; ut per simoniã, per iniustitiam, uel alio in quo modo: quorum restitutio ex multorum sententia pauperibus fieri debet, etiã si domini sint certi. Ad bona inuenta reuocantur etiam ea, quorum domini sunt quidem noti, sed tamen, quia longissime absunt, nunquam eis fori poterit restitutio. Par itaque horum bonorum quorum domini ignorantur, uel si sciuntur, eis non potest probabiliter restitui, censentur, hac in parte, ratio. Quo etiam reuocares casum de restitutione faciendã domino mortuo, cū eius nullus apparet hæres.

Secundum fundamentum, magnum est discrimen inter restitutionem faciendam ob iniustam causam, per uiam iuris, & illam, quæ fit ob ignoracionem domini. Nam illa fit in pœnam criminis, ex sola legis dispositione, qua remota, restitutio non esset faciendã: & lege stãte, non est necessario faciendã, nisi post iudicis sententiam; excepto tamen casu simoniæ, uel alio simili, cum uenditur, quod gratis dandum est: quoniam non solum ratione pœnæ, sed etiam ex natura rei faciendã est restitutio, quæ ex legis dispositione, in pœnam, fit pauperibus. At uero ea, quæ fit quia dominus ignoratur, ex se, suaque natura faciendã est.

Vbi animaduertendum est, humanam potestatem, seu Principem facultatem habere transferendi rem unius in alterius dominium, ut etiam supra obiter dicebamus uel in pœnam criminis commissi, quæ ratio non habet locum in rebus inuentis incerti domini, uel ad ipsi

reip. utilitatē, ut accidit in usucapione, ne dominia re-
rum sint incerta, ubi etiam requiritur bona fides; quæ
caussa in hoc casu non reperitur: uel denique, quia res
habetur a domino pro derelicta; quæ etiam ratio in no-
stro proposito non apparet. Dominus enim si posset, li-
benter rem suam recuperaret. Ex quo colligitur, hæc
rerum dominum semper manere apud dominum, ac
proinde in eius utilitatem, pro ipsius tacita saltem uo-
luntate, dispensandas esse.

Tertium fundamentum, ista bona, quorum domini
ignorantur in duobus statibus considerari possunt: pri-
mo in eo statu, in quo non habentur pro derelictis a do-
mino, ut quando non esset longum tempus, cum amis-
sa fuere: altero, cum iam diu est, cum fuerunt amissa,
& nulla est spes recuperandi amplius: ut patet in rebus
amissis ex naufragio post longum tempus. De his ergo
omnibus bonis, quorum est incertus, aut pro incerto
habetur dominus, quærimus, an aliquo iure pertineant
ad pauperes, uel ad remp. uel an eorum dominium re-
maneat apud incertum dominum, aut eius hæredes, ita
ut resp. seu Pontifex solum possit ea dispensare in uti-
litate domini, uel eo modo, quo ipse dominus proba-
biliter dispensari uellet, aut dispensasset. Quo etiam lo-
co monuerim, hic duo quæri posse: unum, quod iam pro-
posuimus, alterum, an compositiones, seu dispensatio-
nes, quas Pontifices, & Prælati super his rebus restitu-
endis facere solent, sint tutæ in conscientia; de quo alio di-
cetur loco.

Prima conclusio, falsum est, bona inuenta, si domi-
nus non inueniatur, remota humana lege, esse ipsius in
ueteris. Est hæc conclusio contra tertiam sententiã supe-
rius relatam. Quoniam inuentor, neque per uoluntatē
domini, neque per publicam auctoritatem istarum re-
rum, quarum malam fidem habet, cum sciat non esse
suas, acquirit dominium; igitur non potest eas retine-
re. Posset tamē, si paup. esset, ut supra diximus, sibi appli-
care, sed, ut ibi monuim⁹, cōfessarij, uel Prælati iudicio.

Se-

Secunda cōclusio, dominium bonorū, quorum incer-
tus est dominus, quæcunque illa sint, siue habeantur pro
derelictis, siue non, modo aliquando dominum habue-
rint, non transit in remp. Quoniam nulla est ratio,
cur dominus priuari debeat, etiam si ipse non speret se
amplius ista bona recuperaturum: ergo dominium sem-
per apud ipsum remanet.

Tertia conclusio, iure naturæ istorum bonorum ad-
ministratio pertinet ad reip. administratorem. Est do-
ctrina communis; & ex eo demonstrari potest, quia, cū
dominus sit incertus, communis dominus ea admini-
strare debet, cum id ad bonum pertineat commune.

Quarta conclusio, horum bonorum administratio ta-
lis esse debet, ut quantum fieri potest, in utilitatem in-
certi domini cedant. Hoc autem tunc maxime fiet, quā-
do in pios conuertentur usus, uel in utilitatem publi-
cam. Patet hæc conclusio ex eo, quod paullo ante dixi-
mus; quia cum dominium sit apud incertum dominum,
ei iniuria fieret, nisi ita dispensarentur, ut ipse inde ali-
quid emolumenti caperet.

Quinta conclusio, conuenienter admodum factum
est, ut ista bona priuatim applicentur pauperibus. Quo-
niam hac potissimum ratione in domini utilitatem ce-
dunt. Adde etiam quod pauperes sunt ueluti quædam
onera reip. quæ conuenienter aluntur ex his communi-
bus bonis. Sunt etiam ista bona quasi superflua, quæ ex
Domini doctrina, pauperibus dari debent. Et denique
cum hac ratione distributa fuerint, si dominus compa-
reret, nihil esset, cur huic dispensationi non deberet ac-
quiescere. Verum tamen est, quod reip. administrator,
ex causâ, in uarios, sed bonos usus ista bona conuertere
potest.

Sexta conclusio, pauperes non succedunt in hæc bo-
na iure naturali, aut diuino, sed humano tantum. Quod
non naturali patet, quia dominium remanet apud do-
minum: Non diuino; quia, quod Dominus ait, de dan-
do superfluo pauperibus, intelligitur de superfluo ex

M m 3 propria

proprijs bonis: quare restat, ut iure humano succedant per quod ius eis applicantur hæc bona per modum elemosynæ: quo fit, ut ipsi non sint istorū bonorū domini.

Ergo, diceret, si quis ista bona eis non tribuat, non peccabit contra iustitiam, & ita non teneretur restituere; dicerem, ideo teneri, quia per ius humanum in eorum usum conuersa sunt: deinde, fieret iniuria incerto domino, in cuius utilitatem non cederent.

Ex his colligere licet, uarijs rationibus huiusmodi bona applicata fuisse pauperibus. Primum, quodammodo lege naturæ, cum fiant aliquo pacto communia, & ita sunt applicanda ei, qui rebus indigent. Deinde quodammodo iure diuino, propter auctoritatem illam citatam. Postea iure canonico, ut patet ex uarijs locis supra relatis. Postremo, ex consuetudine communi totius ecclesiæ.

Septima conclusio, horum bonorum administratio priuate ad Prælatos Ecclesiæ, & ad summum Pontificem pertinet. Est communis doctrina, & ex eo confirmari potest, quod, cum debeant cedere in utilitatem spiritualem domini, & in usus pios, nemini potest talis administratio congruentius tribui, quam uiris religiosis, & ijs quibus animarum salus, & pauperum cura priuatim est commissa.

Octaua conclusio, bona quæ ratione pœnæ solent applicari pauperibus, pro principis uoluntate, in alios usus conuerti possunt. Ratio est manifesta: quia per iustam sententiam dominus his bonis priuatur, & in potestatem Principis ueniunt. Idem fortasse diceret de bonis incertis, quæ omnino haberentur pro derelictis: præsertim si cum hac conditione cuiuspiam tribuerentur, ut agnito domino, ei redderentur. His ita positis & confirmatis conclusionibus, restat, ut argumenta pro contraria sententia allata dissoluamus.

Ad primum, negamus ista bona carere uero domino: nam cum aliquando dominum certum habuerint, ac etiam fortasse habeant, si dominus est superstes, uel

da

ad heredes pertineant, nec ulla sit causa cur dominus priuari debeat, nec transeunt in alienum dominium.

Ad secundum, eodem respondetur modo: quia cum dominium maneat apud incertum dominum, non transeunt in pauperes. Et in lege naturæ Princeps hæc bona dispensaret, ut publicus minister, qui ex lege humana applicare posset egentibus, uel in publicam conuerrere utilitatem.

Ad tertium, patet ex dictis: neque enim ista bona sunt ex eo genere bonorum: quæ ex Domini mandato danda sunt pauperibus. Atque de hac re hæc tenentur. Quædam alia huc aliquo pacto pertinentia, alio afferentur loco.

Vbi facienda sit restitutio. Quæstio LXXVIIII.

E hæc restitutionis circumstantia, cum non tam disputatione, quam explicatione sit opus, missis quæ fieri possent argumentis; primum, quid hic quæretur exponam: deinde doctorum placita recensebo: postea quasdam distinctiones proponam: postremo iuxta allatas distinctiones, uarijs conclusionibus quid tenendum sit explicabo.

Quod igitur ad primum attinet, ideo quæritur ubi facienda sit restitutio, ob eum casum, qui sæpe potest contingere, quod dominus cui facienda est, longissime absit a loco, ubi res fuit accepta, & restitui debet; & restitutio fieri non potest sine maximo incommodo, & impensis accipientis. Propterea hæc dubitatio sub alio titulo tractari solet, de restitutione facienda, quando dominus est in loco remoto; qua ratione fieri debeat.

De secundo, diuus Thomas 2. 2. quæst. 62. art. 5. duo docet. Primum, debitorem esse obligatum ad mittendam rem suam domino, quando res est magni ualoris, si commode fieri potest, hoc est, sine magnis expensis. Secundum, cum restitutio fieri commode nequit, ponatur res in aliquo securo loco, & moneatur dominus, ut quid de re sua fieri uelit, statuat. Sed hæc doctrina non est ab

M m 4 soluta,

soluta, cum non doceat, qui particulatim hac in re faciendum sit.

Sorus in 4. sent. dist. 15. q. 2. artic. 4. & Richardus ead. dist. art. 5. quæst. 4. in respon. ad 3. ad superiorem opinionem addunt, quod si res non possit mitti sine magnis expensis, expectetur dominus: quod si non ueniat, res restituenda detur cognatis: si hoc fieri non potest, detur pauperibus.

At uero dominus Caietanus in suis commentarijs in locum citatum diui Thomæ, hinc in modum distinguit: aut hæc restitutio facienda est ob iustam acceptionem, puta, ob mutuum, uel commodatum, aut ob iniustam, ut ob furtum, uel fraudem: si primo modo, dicendum est, debere fieri expensis ipsius domini, siue dominus a loco recesserit, siue debitor, modo sine dolo, & fraude abierit. Et ratio est, quia dominus mutuando, & commodando se exponit huic periculo. Si secundo modo, & debitor a loco, ubi facienda erat recessit, tenetur restituere cum proprijs expensis, etiam si sint quadruplo maiores: similiter cum dominus ab eo loco recessit, ubi factum est furtum. Ratio huius doctrinæ ea esse uidetur, quia furando huic sese periculo subiecit.

At uero Ioannes Medina Cod. de rebus restit. quæst. 2. dubio tertio, & Didacus in relect. in regulam pec. par. prima & Nauar. cap. 17. num. 42. alias adhuc adhibent distinctiones; nos autem ita in hac re distinguimus.

Prima distinctio, aut res est restituenda ea solum de causa, quia est aliena, ut si bona fide possideretur, quia inuēta, aut ab eo empta, qui putabatur dominus: aut ex contractu, uel quasi contractu, in quo potuit, uel expresse, uel tacite de loco, ubi restituendum sit, fieri mentio: uel ex delicto, & quasi delicto, ut ex furto, & fraude.

Secunda, aut restitutio potest fieri sine expensis, uel opus est expensis, & his, uel paruis: uel magnis.

Tertia, absentia, uel nata est ex parte creditoris, uel debitoris, & hoc, uel cum fraude, & iniusta causa, uel contra sine ulla fraude, ex causa.

Quarta

Quarta, uel creditor transmisisset pecunias suas ad eum locum, ubi est, uel non; & id, uel cum expensis, uel sine.

Postrema distinctio, aut iste habet hæredes, aut non; is præfertim, qui est in loco remotissimo, cui probabiliter nunquam poterit fieri restitutio. His ita positis distinctionibus, statuo hæc dicta.

Primum dictum, uniuerse, & regulariter loquendo restitutio fieri debet eo in loco, ubi res fuit accepta. Doctrina est communis omnium, & patet ex can. episcopis, & can. Reintegrata 3. q. 1.

Secundum dictum, si res restituenda foret ex eo tantum capite, quod esset aliena, ibi restitui deberet, ubi res ipsa reperitur. Quoniam, qui bona fide, & sine culpa possidet, nihil perdere debet, cap. 2. de constit. & l. si possessor ff. de petit. hæ. Ut si esset restituenda res inuenta.

Tertium dictum, si restitutio fieri debet ex contractu & in eo expressus sit locus, ibi fieri debet; si uero non est expressus, ibi, ubi competenter res reperi potest. Ita Nauar. loco cit. argumento cap. final. de foro compet.

Quartum dictum, quando dominus recessit a loco, ubi debitum erat soluendum, siue iniusta siue iusta de causa recesserit, si expensæ faciendæ non sint magnæ, restitutio fieri potest expensis creditoris: intellige quando acceptio fuit iusta. Est communis doctrina, & ex eo patet, quia debitor non est talium expensarum causa.

Quintum dictum, quando expensæ essent magnæ, ita ut essent, uel maiores, uel æquales, aut paullo minor, quam rei restituendæ estimatio, monendus esset dominus, quid fieri uellet: & si ipse nuntium non mitteret, uel de re sibi recuperanda nihil statueret, debitor non teneretur ad rem transmittendam, uel ad damnum quo dinde dominus capere posset. Quod si non posset sine maiore impensa, aut periculo moneri, melior expectanda esset occasio, uel ipse dominus, donec reuerteretur. Si autem expensæ non essent magnæ, & debitor speraret dominum expensas salutarum, pos-

set

set ex caritate rem domino absenti mittere.

Sextum dictum, quando nulla esset spes de domini reditu, uel de restitutione facienda, sine impensis, idem faciendum est, ac si bona essent incerti domini, hoc est, restituendum est heredibus, aut consanguineis, aut, his non exiitentibus, pauperibus: & si dominus superuenerit, poterit ab heredibus rem suam repetere, non autem a pauperibus: & ideo expediret hanc restitutionem publica auctoritate fieri.

Septimum dictum, quando debitor a loco, ubi est facienda restitutio, etiam sine fraude, recessisset, restitutio expensis ipsius fieri debet. Est hoc dictum pro sententia diui Thomæ, & Scoti, contra opinionem Caietani; & ratio est apertissima. Quoniam dominus nullum debet sentire incommodum ex recessu istius. Verum tamen est, non teneri ad restituendum cum magnis expensis, si sine fraude recessit: secus, si cum fraude.

Ex quibus colligere licet, depositarium non esse obligatum ad restituendum cum proprijs expensis. Quoniam ex bono opere, non debet referre damnum. Atque haec tenet de eo, qui rem non iniusto titulo accepit: nunc de eo, qui ex iniusta causa restituere debet.

Octauum dictum, si creditor, qui recessit a loco, sua bona secum cum expensis erat portaturus, tunc restitutio facienda est expensis creditoris. Alias enim dominus ex restitutione lucrum reportaret. Verum, si debitor speraret se expensas, quas fecisset recuperaturum, posset proprijs expensis mittere: alias satis esset restituere, eo in loco, ubi accepit. Ita Medina, & Syluest. uerb. rest. 4. quæst. 4.

Nonum dictum, si creditor illa bona transmissurus erat sine expensis, debitor proprijs expensis restituere debet, si expensæ non sint magnæ. Quoniam creditor non debet huiusmodi damnum sentire: secus dicendum esset, si cum fraude recessisset.

Decimum dictum, quando expensæ essent maximæ, quantum est debitum ipsum, expectanda esset melior occasio,

ocasio, aut dominus ipse, qui monendus esset, atque eius uoluntas exploranda, iudiciumque boni uiri requirendum.

Vndecimum dictum, quando debitor ex iniusta accipione fraude recessisset, & dominus re sua maxime egeret, eius expensis etiam maximis, si res esset maioris momenti, facienda esset restitutio. Quoniam sua culpa in has angustias se se coniecit. Idem dicas de eo, qui rem iniusto titulo accepit, si in mora fuit restituendi: tempore enim restitutionis elapso, iste iniusto æquiparatur possessori. Ita Sotus, & Iosephus. Illud etiam inueterse diximus, in his casibus boni, & prudentis uiri requirendum esse iudicium.

Panormitanus in cap. cum tu, de usuris, assignat casum, in quo non opus esset mittere cum sumptibus, quædo nimirum reperiretur aliquis, qui gratis ferret.

Nauarrus num. 43. cap. 17. ponit dubium, de quo magna altercationem in Vrbe aliquando fuisse dicit, An is, qui dedit mutuo mille in India, cum pacto, ut certo tempore elapso, posset ea repetere a mutuuario ubicunque terrarum reperiretur: an si in Vrbe inuentus fuerit, teneatur soluere integra mille, an uero possit deducere cambia, quibus fit traductio illorum mille ab India ad Urbem. Ad quod respondens ait, istum obligatum esse ad soluendam ista mille, deductis cambijs.

Ex his colligere licet, an spoliator satisfaciatur, si rem ibi ponat, unde eam accepit. Ut si quis uiatorem, qui Venetijs Romam proficisceretur in medio itinere spoliaret rebus, quas Romæ erat portaturus: qui proculdubio non satisfeceret, nisi Romam mitteret. Neque obstant. Reintegranda, 3. q. 1. quia ibi fit mentio de bonis quæ non erant alio portanda.

Sed quid faceret confessarius, si fur nollet Romam mittere, sed tantum ibi restituere ubi furatus est, alio non restitutus, an debeat furem absolueret, cum ab uendo uideatur utilitati domini consulere. Respon. Medina, eum pessime facturum, si absoluet, modè su-

suis impensis possit rem mittere: secus si non possit.
Ad extremum, restat hic dubitatio de restitutione quaereri potest per nuntium, qui rem suo domino ferret, si res in itinere periret. Tractat hunc casum Petrus de V. baldis in tract. de duobus fratribus, part. 8. num. 39. Panormitanus cap. significante, tit. de pignoribus, Medina quæst. 2. dubio tertio: ad quem respondebo quibusdam præmissis distinctionibus.

Aut nuntius per quem mittitur est fidelis, & pro tali communiter habetur, uel non est talis, cui tuto res committi possit, de cuius fidelitate probabiliter dubitare licebat.

Rursus, aut res perit, uel amittitur nuntij culpa, aut absque ulla eius culpa, sed casu aliquo. Item, res qua mittitur, aut est illa eadem, quæ a domino accepta fuit, ut equus, pallium, & aliquid aliud simile: aut est diuersa, ita ut eius dominium transuerit in accipientem. Itæ aut debitor est obligatus restituere ex iniusta acceptatione, ut ex furto; aut ex iusta, ut ex commodato. Denique aut nuntius est destinatus a creditore, aut certe ab ipso debitore electus, sine creditoris consensu. His ita positis distinctionibus, ab hac dubitatione respondeo per hæc dicta.

Primum dictum, cum nuntius destinatus, siue electus a creditore, quæcunque res restituenda sit, siue culnuntij pereat, siue non, ipsi creditori perit. Ita Medin loco citato: ratio est manifesta, quia iam restitutio la est domino in nuntio a se destinato.

Secundum dictum, quando non restituitur eadem res: accepta fuit, si nuntius mittitur a debitore, quocum modo pereat, ipsi debitori perit, siue nuntius sit fidelis, siue non. Doctrina est certissima & eorum, quos ui: & ea innitur ratione, quod res perire debet ei, uem pertinebat: atqui in tali casu pertinet ad de- em, ei igitur peribit.

tertium dictum, si res eadem restituatur, per nuntium si a debitore missum, & sine eius culpa pereat; non
de-

debitori, sed creditori peribit. Quoniam, in tali casu res pertinet ad creditorem, cum non sit trauulatum dominium: & quia, sine mittentis culpa perit, domino pereat oportet. Sicuti, si res locata, aut deposita; & commodata, sine culpa commodatarii, periret, quæ domino perit, ut patet cap. Vnico, de commodato. Ita Panormi. & Medina locis citatis.

Quartum dictum, si res sit eadem, & mittatur per nuntium non fidelem, non domino, cui mittebatur, sed mittenti peribit. Quia eius culpa perit, cum per nuntium mittat infidelem. Atque hæc sunt, quæ de hac circumstantia dicenda occurrerant: nunc aliam aggredientes, an statim restituendum sit, unica disputatione aperiemus.

An restitutio sit statim faciendâ, seu quo tempore restituendum sit. Quæstio LXXIX.

Quod attinet ad hanc circumstantiam de tempore, quo restitutio est faciendâ, primum uniuersæ uim præcepti de restituendo, quod ad obligationem executionis pertinet, explicabo, demonstrando quando obliget, & quando quis nouum peccatum committat, aut uetus augeat non restituendo. Postea disputabo de causis, quæ uel possunt obligationem restituendi tollere, aut restitutione differre. Postremo quomodo confessarius se gerere debeat erga eos, qui nolunt, aut non possunt restituere, aut in aliud tempus differre contendunt: Quod autem non sit statim restituendum, his potest rationibus demonstrari.

Primo, restitutionis præceptum est affirmatiuum: at qui, ut est communis doctorum opinio, & nos supra docuimus, præcepta affirmatiua non semper obligant; sed solum certis temporibus: igitur non est statim restituendum, etiam si quis possit.

Secundo, si debitor esset obligatus restituere, non restituendo semper; aut de nouo peccaret, aut saltem peccatum

catum auget, quod uidetur falsum: consequentis falsitas est manifesta, quia cum quis, exempli gratia, dormit, aut non cogitat de non restituendo, nō uidetur peccare, aut peccatum augere.

Tertio, scpe rei dominus debet uelle sibi restitutionē non fieri, aut certe non statim, ergo debitor non tenetur semper aut statim restituere: ut si gratia exempli restitutio esset impossibilis, cū ad impossibile tenetur nemo.

Quarto, quo argumento probo semper restitutionē esse faciendam: præceptum de restituendo, per nos, continetur in præcepto, Non furaberis, quod est negatiuū: at hoc præceptorum genus semper obligat: igitur. Confirmatur, qui non restituit & potest, manet in statu peccati, sed per præceptum caritatis sumus obligati ad remouendum peccatum, & ad diligendum Deum; igitur, qui rem habet alienā, ut liberetur a peccato, semper siue statim restituere debet. In hac quæstione nullas auctorum opiniones afferam, tum quia uersamur in re satis manifesta, tum etiā, quod in priuatis quæstionibus in quibus est inter eos discordia eas citabo. Antequam autem conclusiones afferō, duo proponam fundamenta.

Primum fundamentum, in hac disputatione hæc explicanda occurrunt: primum quale sit hoc de restituendo præceptum, an affirmatiuum, an negatiuum: alterū, quando obliget, an semper, an certis temporibus, an statim: postremo, quando nouum committatur peccatum cum restitutio non sit: de quibus omnibus, non nihil supra quæstione sexta diximus, quæ hoc loco repetere sine necessitate nolumus: & præsertim, quod attinet ad primum; cum loco citato satis aperte docuerimus, sit negatiuum, an affirmatiuum præceptum. Cæterum, ut hoc obiter hic ascribamus, uidetur habere, aut continere in se aliquid affirmationis, cum sit actus quidam uirtutis, qua ratione certis temporibus seruari debet, & in eo per omissionem peccetur, cum alienum, quod nobis reddendum præcipitur, non restituiamus: & aliquid negationis, cū nobis dicamur, ut caueamus, ne res aliena

at apud nos maneat, & ut nemini quicquā debeamus. Ratione negationis prohibet, ratione affirmationis imperat: ubi distinguere possumus, tum de actu interiore nimirum de uolūtate restituendi; tum de exteriori, id est de actuali restitutione.

Secundum fundamentum, circumstantia temporis in hoc de restituendo præcepto, non est ita accipienda, ut in quibusdam aliis præceptis affirmatiuis accipitur, ut in præcepto de diligendo Deo, de honorandis parentibus, & alijs generis eiusdem. Nam, in his non semper adest materia uirtutis, aut præcepti exercendi, ut honorandi parentes, corrigendi proximum, foris agendi, & cæter. At uero in hoc præcepto seruando semper adest materia, si quis habeat unde restituat. In hoc ergo præcepto temporis circumstantia requiritur ratione commoditatis, ut seruari debeat, quando est commodum tempus. Quo fit, ut cum Doctores dicunt, statim esse soluendum, id intelligendum sit, moraliter loquendo, idoneo scilicet tempore, non statim atque quis meminit se restitutum esse, non cum it dormitum, non cum cœnat; sed tempore oportuno, & commodo.

De hac quæstione agit diuus Thomas 2. 2. quæst. 62. art. 8. Scotus 4. sen. dist. 15. quæst. 2. ar. 4. Richar. eadem dist. ar. 5. quæst. 4. Medin. quæst. 5. dub. 4. Sotus lib. 4. de iust. & iur. quæst. 7. ar. 4. Syluester & alii Summistæ, uer. rest. De qua nos ita statuimus.

Prima conclusio, qui rem habet alienā, siue possit restituere, siue non, siue sit tēpus, siue nō sit, semper debet habere animū paratum ad restituendum, non dico, quod semper id cogitare, aut intendere debeat, sed quod nunquam nolit, non restituere. Doctrina est per se manifesta, & nulla indiget probatione.

Secunda conclusio, actus positius interior restituendi est statim necessarius, ad hoc, ut quis liberetur a peccato, hoc est, ut peccatum ulterius non prorogetur. De claro, cum quis scit se iniuste rem habere alienam, si uult cessare a peccato, debet habere actuale propositū

restituendi. Quoniam, dum non producit talem actum, semper prima uoluntas inheret peccato facto in re aliena accipienda: igitur, si non adsit actus contrarius semper in peccato perseverauit.

Tertia conclusio, animus, siue actus, aut propositum nouum non restituendi, semper facit nouum peccatum. Sunt itaque nonnulli casus, ut quidam scribunt, in quibus nouum committitur hæc in re peccatum.

Primus, quando iniustus rei alienæ possessor, in animo proponit se nolle restituere; & quoties hunc actum reperit, toties mortaliter peccat. Quoniam cum hoc præceptum negationem contineat, prohibet actum circa tale obiectum: quare quoties actus reperitur, toties peccabitur; cum per hunc actum semper rem alienam inuito domino contrectare uelit, quod est uelle furari.

Secundus, cum iniustus possessor animaduertit se retinere rem cum notabili damno ipsius domini, consideratque eum sua re maxime egere, & ex illius priuatione maximum incommodum capere.

Tertius, quando dominus congruenti tempore, & loco, legitimeque rem suam reperit, & creditor restituere potest, & tamen non restituit.

Quartus, cum idoneæ porrigitur seruandi præcepti occasio; modo id animaduertat, quamuis non statuat, se non restitutum: non secus ac si quis non daret elemosynam, cum necessaria dandi offerretur oportunitas.

Quintus, quando re aliena utitur, quam restituere debet: quamuis de restitutione non cogitaret. Ita dominus Caietanus, & Nauar. cap. 17. num. 55.

Verum, quamuis ista probabiliter dicantur: tamen, nõ caret probabilitate, quod alij dicunt, creditorem solum peccare mortaliter, quando se nolle restituere affirmat: in alijs uero casibus semper aggrauatur peccatum. Ita Adrian. q. 2. de rest. Vel cum alijs diceret, fieri nouum peccatum etiam in secundo, & tertio casu, cum dominus re sua maxime indiget, & debitor hoc uidet, & cum dominus suum petit, & sibi negatur.

Quarta

Quarta conclusio, quando non restituere est continuatio præteriti actus, non restituere, non est nouum peccatum: Quare, si quis uideret rem alienam, quam apud se retinet, & nullum de non restituendo actum produceret, ille non peccaret de nouo, sed solum in peccato perseveraret. Non secus ac si quis per diem integrum, cum mane cogitasset de homicidio faciêdo, ensem, & socios pararet, & inimicum quæret: is enim toto hoc tempore perseveraret in peccato, & perseverando illud augeret, sed non peccaret de nouo.

Illud autem quod 4. sent. dist. 15. quæst. 2. art. 6. ait Paulus. Si continuè detineo rem tuã, plus te impedio in usu eius, quã si frequenter eã subtraherẽ, ac proinde magis pecco, non uidetur omnino uerũ. Nã magis aggrauans actus positiuus, quam negatiua permanens in peccato.

Quinta conclusio, quamuis in tali casu non fiat nouum peccatum, semper tamen precedens magis, magisque aggrauatur, dum non fit restitutio. Quoniam, quomagus perseverat in non restituendo, eo magis nocet domino, cui restituere debet. Adde etiã illud inconueniens, quia si non aggrauaretur, non esset maius peccatum retinere alienum per unius animi spatium, quam per horam. Nunquam tamen potest esse tanta continuatio, ut æquiualeat multis actibus de non restituendo repetitis. Quo fit, ut qui diutius detinet, grauius peccet.

Sexta conclusio, quamuis cum instantia temporis aggrauet peccatum: tamen non existimo esse necessarium eam explicare in confessione: actus tamen sepius repetiti de non restituendo explicandi essent. Si quidẽ tunc circumstantia necessãrio explicanda est, cum peccati speciem mutat, quod non accidit in casu nostro: de qua re alias plura in materia de confessione.

Septima conclusio, præceptum de restitutione facienda duo necessãrio requirit, ut actus seruari debeat: tempus oportunum, & facultatem, hoc est, ut debitor habeat unde restituat. Quare tempus importunum, & impotentia restituendi efficiunt, ne quis statim restituat.

N n 16

re teneatur. Quod attinet ad facultatem, manifestum est, quia nemo ad impossibile tenetur. Quod spectat ad tempus, patet, quia restitutio est quidam humanus actus; actus autem humani sua habent a prudentia prefinita tempora. Quare, si quis in lecto manens cogitaret de re aliena quam possidet, non tenetur statim surgere, ut domino restituat. Neque etiam congruo tempore posito, quæcunque mora obligat sub peccato mortali; ut si restitutio quæ hodie commode fieri posset, transferatur in crastinum: modo dominus re sua omnino non indigeret.

Octava conclusio, Restitutio actualis statim facienda est: statim dico, moraliter loquendo, quam primum commode fieri potest eo modo, quo in secundo notando, & in proxima conclusione diximus. Doctrina est communis, & certa quæ tamé his confirmatur rationibus.

Primo auctoritate diuinæ scripturæ, Leuitici ca. 19. Non morabitur, ait Dominus, opus mei cenarj apud te usque mane: ubi per opus, per metonymiam, intelligitur operis merces: quo loco expresse docemur, sine mora soluendum esse, quod debetur. Confirmatur a simili, de redditione uoti, de qua Deuter. 23. dicitur, cum uotum uoueris Deo, non tardabis reddere, quia requirit illud Dominus Deus tuus; & si moraberis reputabitur tibi in peccatum.

Secundo quoniam, ut cap. sæpe, de restitutione spoliatorum dicitur, non multum interest, quo ad periculum animæ, iniuste detinere, & inuadere alienum; quare, ne quis pro fure habeatur, statim restituere debet. Adde auctoritate Aug. epist. 54. ad Macedonium.

Tertio, ex differentia quæ est inter actum uirtutis iustitiæ, & aliarum uirtutum: Quoniam actus aliarum uirtutum maxime pendent a prudentia, quæ certum tempus, & certas circumstantias eis præscribit, at uero actus iustitiæ potissimum pendet ex natura rei, cum scilicet fieri potest; & huc pertinet, quod secundo notando scripsimus.

Nona

Nona conclusio, si quis deberet restituere ex aliquo contractu in quo soluendi tempus esset adiectum, debitor non tenetur soluere, nisi tempore completo: potest autem anticipare solutionem, & creditor teneretur acceptare, si terminus fuit in fauorem debitoris appositus: secus, si in fauorem creditoris. Ita Med. loco citato.

Decima conclusio, multi sunt casus in quibus, aut tollitur, aut differtur actualis restitutio; de quibus deinceps, late disputabimus. Ut gratia exempli creditoris remissio, & dilatio, eiusdem, aut reip. maximum detrimentum, & denique, aut expressius, aut debitus domini consensus: quod si consentire debeat, & non consentiat, nihil de eius dissensu debitor curare debet; modo ipse cum ratione, & iusta causa non soluat, aut restitutionem differat.

Quo loco tenenda est ad multos casus explicandos hæc uniuersalis Scoti regula, quam multi approbant, & speciatim eius discipulus Ioan. de Balsolis, 4. sent. dist. 15. q. 2. art. 4. Licet alienam rem retinere, quando ex claro naturæ lumine constat, Dominum non debere uelle sibi restitutionem fieri. Quam regulam in sequentibus disputationibus, uarias explicando causas, de quibus dubitari solet, an sint idoneæ ad restitutionis obligationem tollendam, aut prorogandam. Atque ex dictis facili est argumenta initio huius disputationis allata diluere.

Ad primum, hoc argumentum soluitur ex doctrina tradita in secundo notando: & ex eo, quod præceptum restituendi negationem continet, ob quam causam statim cum seruari potest obligat.

Ad secundum, concedimus eum qui non restituit posse, tum de nouo peccare, tum peccatum augere, ut in conclusionibus diximus: neque id est inconueniens.

Ad tertium, concedimus quod hoc argumentum concluditur, iuxta ea, quæ in postrema conclusione scripsimus; nimirum casus incidere posse, in quibus creditor nec debet rem suam repetere: & tunc, iusta posita causâ

N n 2 1a

sa debitorem a restitutionis uinculo liberum esse dicimus.

Ad quartum, patet ex dictis. Ad confirmationem, saltem est hominem esse semper obligatum sub noui peccati pœna ad relinquendum peccatum, & ad diligendum Deum, & ad habendum habitum caritatis: qua de re in materia de pœnitentia, alias docendo late disputauimus.

Sed quoniam sepe incidunt casus, in quibus aut restituendi obligatio tollitur, aut certe eam differre licet, ideo omnes disputando percurremus causas, ob quas aliquis, uel omnino a restituendo est liber, uel saltem statim restituere non tenetur.

An extrema necessitas restituendi obligationem tollat.

Quaestio LXXX.

Nonnullæ recensentur a Doctoribus causæ dum de hac materia disputant, ob quas, is qui rem alienam occupauit, a restituendo liber esse uidetur: de quibus in hac alia nostræ tractationis parte, quibusdam quaestionibus differemus.

In qua illa sese primam causam explicandam offert, quæ ab extrema sumitur necessitate, in qua constitutus est is, qui restituere debet: quæ quoniam diuersa habet capita, atque pro capitum diuersitate, diuersas quoque opiniones; propterea primum capita ipsa proponam, & postea de singulis disputabo. capita igitur, siue dubitationes sunt hæc.

Primum, quid dicendum sit, quando creditor, & debitor in pari uersantur necessitate.

Secundum quando ex una parte est creditor, ex altera parentes debitoris.

Tertium, cū ex una parte est creditor, ex altera uxor & filij debitoris.

Quartum, quando hinc est creditor, inde uero fratres,

tres, uel alij consanguinei debitoris.

Quintum, an satis sit in extrema necessitate mutua: & an qui in extrema necessitate alienum accepit, sit obligatus restituere, cum ad pinguiorem uenerit fortunam. In hac disputatione quattuor priora explanabimus capita: de quorū primo hæc sunt auctorum sententiæ.

Prima sententia Scoti, in 4. sent. dist. 15. q. 2. ad quintum argumentum; Angeli uerb. restit. 3. §. 2. Rosellæ uerb. rest. 1. §. 1. Armillæ uerb. rest. 6. §. 33. Syluest. uerb. rest. 5. quaest. 2. Richardi in 4. sent. dist. 15. art. 5. quaest. 4. ad quintum: quæ sententia his tribus explicatur distis.

Primum, in quo ponitur talis distinctio: aut necessitas creditoris præcessit necessitatem extremam debitoris, uel e conuerso: aut fuerunt simul.

Secundum, si præcessit necessitas creditoris, aut concurrit simul, tunc debitor restituere tenetur.

Tertium, si necessitas debitoris præcessit, non tenetur restituere. Hi itaque Doctores ad restitutionem obligare uidentur. Quæ sententia his duabus nititur rationibus.

Prima, quoniam, licet ius naturæ in duobus primis casibus faciat bona alias restituenda ambobus communia: tamen creditor excedit debitorem in iure civili quod obligat ad restitutionem: quare, cum habeat plura iura, bona illa ei adjudicanda erunt.

Secunda, quoniam ex contraria sententia, secundum quam debitor potest sibi aliena bona retinere, sequeretur creditorem in extrema necessitate constitutum posse spoliare alium in eadem necessitate existentem suis bonis, quod uidetur absurdum: consequentia est manifesta: quia in tali necessitate omnia sunt communia.

Secunda sententia domini Caietani in suis commentarijs in quaestionem 62. 2. 2. diui Thomæ, Soti lib. 4. de iust. & iure quaest. 7. art. 1. Tabienæ uerb. resti. §. 4. quam opinionem nunc omnes communiter sequuntur, quæ tenet debitorem in tali casu non esse obligatum ad restituendum.

Tertia sententia Nauarri in Enchiridio, cap. 17. num. 60. qui distinguendo huic difficultati respōdet, aut debitor habuit rem creditoris, quæ usu consumitur, ut uinum, & frumentum, & tunc non tenetur restituere; aut rem, quæ usu non est consumpta; & tunc obligatus est ad restituendum, ut si accepisset commodato equum quod etiam Sylu. adnotauit.

Nos de hac prima difficultate quid tenendum sit tribus cōclusionib. statuemus: Si primum hanc Doctrinā tanquam eorum quæ dicenda sunt fundamentū, proposuerimus. Extrema necessitas excusat debitore a restitutione faciendā. Quæ doctrina cōmuni omnium scriptorū sententia est approbata, & ex ijs, quæ deinceps dicentur apertissime demonstrabitur. Hoc igitur iactō fundamēto, de re proposita ita statuo.

Prima conclusio, debitor in eadem necessitate constitutus cum creditore, non tenetur restituere. Defendimus hanc cōclusionem cum secunda sententia contra primam & tertiam, ob has rationes.

Primo, extrema necessitas aufert omne ius gentium, & ciuile, & redigit homines ad ius naturæ, in quo omnia sunt communia, cap. Exijt, de uerb. sign. lib. 6. atqui in hoc iure melior est conditio possidentis, ut habetur lib. 6. de regulis iuris; igitur. Quare cum debitor possideat, nō tenetur reddere; cum sit ablatum ius gentium, quo res fiunt singulorum propriæ.

Secundo, lege naturali homo magis inclinatur, ad conseruationem sui ipsius, quam alterius: ergo, cum simus in pari iure, exclusa omni humana constitutione, id seruandum est, ad quod natura magis inclinatur.

Tertio, quoniam uidetur omnino arduum uelle obligare hominem ad restitutionem cū periculo uitæ suæ, ad conseruandam uitam alterius.

Quarto, accedat quod est communior recentiorum sententia: per quam possumus uti conscientia a rigida opinione recedere, atque benigniorem sequi, quā multum sequuntur.

Se-

Secunda conclusio, si debitor fraude, uel ui rem ab alio accepisset, dum ille in extrema erat necessitate teneretur eam restituere, & se uita priuare. Est hæc conclusio contra Tabienam, qui aliter sentire uidetur. Etenim, qui in tali casu rem alienam accipit, iniuste se gerit, dum qui iuste rem suam possidet, & equali modo ea indiget, re sua priuat. Adde quod ista Tabienæ sententia aperit uiam ad uiolentiam inferendam.

Tertia conclusio, in casu posito, non tenetur debitor restituere, etiam si per uim & fraudem rem alienam occupasset. Est hæc conclusio Soti, & patet ex ijs, quæ diximus pro prima cōclusionem. Quare siue iusta, siue iniusta acceptione, siue antequam in necessitate incidere, siue post acceperit, non tenetur debitor in tali casu restituere.

Neque argumenta in contrarium allata quicquam concludunt, non primum, quia, ut diximus, in extrema necessitate cessat omne ius gentium, & ciuile, & remanet solum ius naturæ, quod debitori possidenti fauet.

Non secundum, cuius negatur consequentia, quoniam ille qui possidet, habet ius possidentis, quo, sine graui peccato, priuari non potest: adde, quod uideretur eum interficere, auferendo rem necessariam ad uitam. Atque hæc de prima dubitatione, siue capite.

De secundo, quando creditor & parentes debitoris sunt in eadem extrema necessitate, quaeritur, an magis debeat parentibus subuenire, quam restituere: de qua dubitatione sunt duæ scriptorum sententiæ.

Prima Soti lib. 4. de iust. & iur. quæst. 7. ar. 1. in respōsione ad quartum, qui ait utramque partem esse probabilem: affirmat tamen potius debitorem debere subuenire parentibus. Quoniam parentum conseruatio uidetur quodammodo esse nostra. quare ob eam pietatem, qua uti erga parentes debemus, potius illis subueniendum est.

Secunda sententia Tabienæ uer. rest. §. 4. qui affirmat potius restituendum esse creditori, qua sententia uide-

N n 4 tur

tur conformis doctrinæ diui Thomæ: quoniam parentibus tenemur subuenire ex nostris; non ex alienis, necessitate æquali existentia.

Ad hanc dubitationem posset hunc in modum distinguendo respondere; aut enim eo tempore tenetur creditori restituere, cum parentes sunt in eadē necessitate, aut non tenetur, si non tenetur, potius debet subuenire parentibus, quam creditori. Exempli gratia, quidam dedit mihi pecuniam mutuam per annum: si occurrat extrema necessitas de qua loquimur, ante finem anni, tunc tali pecunia potius parentibus, quam creditori subuenire debeo. Ratio est in promptu, quoniam mutuator, nō habet ius petendi, potest igitur ille dare parentibus.

Quod si debitor tempore necessitatis ex iustitia restituere debet, potius consulat creditori, quam parentibus. Etenim creditor habet ius repetendi suū, etiam si pater debitoris in necessitate uersetur extrema; ei igitur restituendum est: patet consequentia, quia parentibus solum ex caritate debet, ac creditori etiam ex iustitia.

At uero quando creditor non esset in extrema necessitate, etiam si tunc restituere oporteret, posset debitor parentibus in extrema necessitate positis subuenire. Quoniam in tali casu liceret rem alienam capere.

Quamuis autem hæc doctrina uera sit, tamen, si debitor uellet domino restituere, posset. Neque fundamentum sententiæ Soti urget; quoniam, ut diximus, filius non tenetur subuenire parentibus ex alienis bonis, sed ex suis.

De tertio capite, Sotus idem dicit, quod de parentibus dixerat, potius debere uxori & filiis consulere, quā creditori. Nos autem respondemus iuxta eandem distinctionem.

Quo loco animaduertere possumus, ista dubia ita se habere, ut primum sit magis certum, quam secundum & tertium, & secundum quam tertium, si quis in secundo & tertio Soti sententiam sequi uelit.

De

De quarto capite, seu dubitatione, respondendum est cum Soto, potius creditori restituendum esse, quam subueniendum, uel cognatis, uel fratribus: erga quos non habemus ius ita naturale, & ius pietatis, sicuti erga parentes, & filios: quare potius debemus iustitiam seruare, quam cognatis consulere.

Ancequam autem huic quæstioni finem impono, hæc aliam dubitatiunculam explicabo. Si quis iurasset se restitutum tali die pecuniam creditori, & eodem die fortasse reperiretur in necessitate extrema, tenerentur ne iste, ratione iuramenti, tali die restituere?

Huic dubitationi respondet Sotus negatiue: quoniam semper excluditur extrema necessitas: ni tamen iurasset se etiam in extrema restitutum, tunc enim iuramentum seruari deberet.

An qui rem alienam in extrema necessitate accepit sit obligatus restituere, cum ad pinguiorem uenerit fortunam. Quæstio LXXXI.

Maxima est de re proposita apud scriptores dubitatio, ob eas quæ in utramque partem afferuntur rationes. Ut ergo rei difficultas appareat, duas quæ sunt in hac quæstione oppositas sententias cum suis fundamentis prius proponam: & deinde quid sentiendum sit, uariis conclusionibus definiam.

Est ergo prima sententia eorum, qui existimant, eorum quæ in extrema necessitate quacunque ratione sint accepta, restituenda non esse, quam hi sequuntur Doctores. Scotus 4. sent. dist. 15. quæst. 2. Richardus eadem dist. ar. 5. quæst. 4. ad Quintum: Gabriel ibidem quæst. 2. artic. 2. conclusionem secundam, Caietanus in comment. quæst. 62. 2. 2. art. 5. Tabiena uerbo restit. §. 4. Armilla uerbo restit. 6. §. 27. Angelus uerbo, furtum, Syluester uerbo furt. quæst. 5. qui testatur esse communem sententiam, uerum in uerb. rest. 5. quæst. 2. ait tutius esse restituere,

tuere. Sunt qui in hanc ſententiã citant Ledefmam, & Sotum, atqui Sotus diſtinguit, ut inferius patebit. Hęc ſententia his nititur argumentis.

Primo, ex ipſa naturę lege, per quam in neceſſitate, ut eſt dictum, omnia ſunt communia: quare, cum is qui rem accepit, euafert uere dominus, cum uenerit ad pinguiorem fortunam ad reſtituendum obligatus nõ erit: ſiquidem, futurum tempus non auferit dominium præteritum ſemel iure acquiſitum.

Secũdo ex lege ciuili, l. 1. §. cum in eadem naui, ff. ad legem Rhodiam, de iactu. ubi habetur, quod homines exiſtentes in nauĩ alienis mercibus onerata, ſi tempeſtate oborta, illas in mare proijciant, non tenentur poſtea domino mercium quicquam reſtituere. Ex hac itaque lege confirmari uidetur hęc prima ſententia.

Tertio, dominus, ſue diuites, in extrema neceſſitate ſunt obligati ex naturę lege dare indigentibus, qui ſi uenerint ad pinguiorem fortunam non tenentur accepta reſtituere: ergo nequi ij, qui ex ſe alienum bonum, neceſſitate impulſi, occuparunt: cum, quod alias ſibi dandum erat, ipſi acceperint, & dominus, uel expreſſe, uel tacite conſenſerit.

Quarto, ſi uera eſſet contraria ſententia, ſequeretur hoc maximum abſurdum, quod nullum daretur tempus in quod ſeruandum eſſet præceptum de faciendã elemoſyna: ſequela eſt manifeſta, quoniam nullum eſt tempus magis aptum, atque neceſſarium faciendã elemoſyna, quam cum extrema urget neceſſitas; in qua ex contraria ſententia, ſatis eſſe mutuare. Atque hęc ſunt huius ſententię fundamenta.

Secunda ſententia aliorum, qui docent, eum qui alienam rem in neceſſitate accepit, eſſe obligatum ad reſtutionem, cum ad pinguiorem uenerit fortunam: quã defendit Adrianus in materi de reſtutione, cap. Quia dictum eſt de, & ceter. Medina quæſt. 3. Codice de rebus reſtituen. Nauar. in Enchir. cap. 17. nu. 61. Couarruias 2. parte releã. §. 1. nu. 4. Panormitan. cap. Si quis; tit. de furto,

furto. Ioan. Anan. ibid. Ioan. Lupi in rubric. de donation. §. 65. nume. 47. Gloſ. de reg. iur. in regula, Peccatum, & alij recentiores ſcriptores. Quæ ſententia his nititur fundamentis.

Primo, ex iure canonico, cap. Si quis propter, tit. de furto, ubi quidam cogitur ad pœnitentiam agendam, ob alienam rem in neceſſitate acceptam; quam non reſtituerat, cum ad pinguiorem ueniſſet fortunam; igitur.

Secundo, nemo tenetur ſua bona ſub peccato mortali, ei qui eſt in extrema neceſſitate donare; ſed ſatis eſt ſi libere det mutuo: ergo qui aliena bona in tali neceſſitate uſurpat, cum poterit, debet ea reſtituere, ſicuti & mutuatarius.

Tertio, quoniam uidetur abſurdum, ut quis accipiat rem alienã, gratia exẽpli, alicuius pauperis, ob urgentẽ, neceſſitatẽ & quod iſte poſtea non teneatur reſtituere, cũ ad pingue redierit fortunã. Quã ſententiã nos infra tanquam probabilioſiorem aliis confirmabimus argumentis. Ut autem facilius quæ dicturi ſumus intelligatur, quædam præmittendæ ſunt diſtinctiones.

Prima diſtinctio, tres ſunt neceſſitatis communiter ſumptę gradus.

Primus neceſſitatis extrema: eſt autem extrema neceſſitas, quando aliquis in tali ſtatu eſt conſtitutus, uſi reſtitueret in extremam laboretur neceſſitatem. Itaque non ſolum is extrema neceſſitate laborare cenſetur, qui in ea iam conſtitutus eſt: Sed etiam is, qui ſtatim in eam incideret, ſi quod habet alieni, id reſtituere.

Secundus, grauis neceſſitatis, quando aliquis multũ laborat, & tamen maxima cum miſeria uiuit, ſed citra periculum uitę, in quo is uerſatur, qui in extrema eſt neceſſitate conſtitutus.

Tertius, eſt leuis neceſſitatis, cum quis aliquo cum incommodo uiuit, nec id habet quod ſibi aliquo pacto eſſet neceſſarium.

Secunda diſtinctio, neceſſitas extrema duplex eſt: altera quæ dicitur neceſſitas ſimpliciter, quando quis nõ
hil

nihil profus possidet, quo possit necessitati suæ occurrere, ita ut nisi ei ab aliquo subueniatur, omnino perire debeat; & denique cum est ita medicus, ut nec ibi, ubi necessitatem patitur, nec alibi quicquam habeat. Altera dicitur extrema secundum quid, quando aliquid alio in loco possidet. Ut si quis extrema necessitate laboraret Venetiis, sed tamen Romæ diues esset.

Rursus, distinguere possumus de rebus, quæ usu consumuntur, & de iis, quæ usu non consumuntur. Similiter de debito contractum in extrema necessitate, & de eo quod contractum fuit ante extremam. His notatis distinctionibus, has statuo conclusiones.

Prima conclusio, In extrema necessitate licet cuique accipere alienum, ad subueniendum sibi, nisi ab alijs, quod est sibi necessarium subministratur.

Primo, probatur hæc doctrina ex iure canonico, cap. exijt qui seminat, de uerb. significat. lib. 6. ubi Pontifex agens de omnium bonorum renuntiatione, ait non posse religiosi aliquid deficere, quia caritas semper erit in ecclesia, sicut & fides; & deinde addit, & quidem ubi, quod non est aliquatenus præsumendum, hæc cuncta deficerent, sicut nec cæteris: sic nec ipsis fratribus iure potest in extrema necessitatis articulo, ad providendum sustentationi naturæ uia omnibus extrema necessitate detentis, cõcessa præcluditur; cū ab omni lege extrema necessitas sit exempta. Huc facit regula iuris, Quod nõ est: & can. sicut, de pœn. dist. 1.

Secundo, ex illa lege Rhodia, ff. de iactu, §. cum in eadem nauis: ex qua colligitur ob necessitatem fieri omnia communia. Vnde glossa, in uerbo, confert, adnotat ob necessitatem, omnia fieri communia, hoc est communicanda esse. Et confirmatur ex communi scriptorum sententia, quorum loca in re manifesta citare nihil est necesse.

Secunda conclusio, in graui necessitate, si modicum accipiatur, non est peccatum; & consequenter, quod acceptum est, non erit restituendum: at uero magnum quid

quid accipere in hac necessitate, non liceret. Prima pars huius conclusionis, patet ex Canone, Discipulos, de cõsecr. dist. 5. ubi mentio fit de Christiis discipulis, qui ob talem necessitatem uellebant spicas, quas ederent: de quibus non est dicendum ob hoc factum peccasse. Altera pars probatur; quoniam ob talem necessitatem non sunt omnia communia: & propterea esset alienum, inuito domino occupare, quod non licet.

Tertia conclusio, in leui necessitate aliquid leue accipere, non esset peccatum mortale, sed solum ueniale. Hanc conclusionem probat caput, si quis, titulo de furtis, ubi Põtifex ait, quod si quis propter necessitatem accipit, cibaria uestem, &c. si non restituit, pœniteat; exponit Glossa, ex eo quod pœnitentia imponitur, colligitur, quod modica fuerit necessitas.

Quarta conclusio, si res quæ in extrema necessitate capitur, usu non consumitur, transacta hac necessitate, restituenda est. Patet hæc conclusio ex communi sententia: omnes enim in hac doctrina conueniunt: ita Sotus, Syluester, Scotus, & alij qui negant restitutionem faciendam esse. Quam confirmare licet, ex Canone, quod pro remedio. 1. quæst. 7. ubi dicitur, quod cessante necessitate, cessare debet, quod urgebat. Quamuis hic canon pertineat ad cessationem statuti, ob necessitatem factam. Declaratur hæc conclusio hac facti specie. Quidam suos fugiens inimicos, non poterat suæ saluti consulere, nisi obuium equum conscenderet: is ubi periculum euasit, tenetur equum suo domino restituere.

Quinta conclusio, quando debitum fuisset contractum ante extremam necessitatem, & postea, qui rem accepit alienam, in extremam necessitatem incidit, is, si ueniat ad meliorem fortunam, restituere debet.

Hęc conclusio probatur euidenter ex cap. Odoardus de solutionibus, ubi habetur hic casus expressus. Quidam clericus liberatur a debito soluendo, quod contraxerat ante necessitatem; cautione tamen data, ut si quando poterit, debitum persoluat. Quare incidens ne

cessitas, non liberat ab obligatione restitutionis.

Confirmatur argumento ducto a loco similitum, de eo, qui cessit bonis, qui si ad pinguiorem ueniat fortunam, debet suis creditoribus satisfacere, l. is qui, ff. de cessione bonorum: & l. qui bonis ff. eodem. Adde, quod ait Scotus, quod in tali casu non cessat dominium, sed solum sopitur.

Sexta conclusio, quando aliquis in necessitate extrema secundum quid, accepit rem alienam, tenetur eam restituere cum commode id poterit efficere. Est conclusio ex Soti sententia, quam nemo profecto negaret, licet alij eam expresse non tradant. Exempli gratia, est aliquis, qui nunc extrema laborat necessitate, sed tamen paucis post diebus quandam consequetur hereditatem; aut certe alibi pecunias habet: iste, si quid alieni necessitate extrema compulsus capiat, restituere tenetur. Siquidem satis esset huic homini mutuare. Adde etiam, quod non uere extrema necessitate laborat. Quare, si rem alienam capiat, non transferetur dominium.

Quo fit, ut si quis esset occidendus, nisi se redimeret pecunijs, quas licet penes se non habeat, tamen potest ab amicis mutuo petere, eas restituere deberet, ut ait Sylu. quia non est in necessitate simpliciter: de quo uide D. Thomam quol. 5. q. 5.

Septima conclusio, si quis in extrema necessitate aliquid modicum accepisset, & postea ad pinguiorem fortunam peruenisset, nihil restituere deberet. Patet hæc conclusio ex communi doctrina: & ea confirmatur ratione, quoniam rationabiliter presumetur domini consensus, & donatio.

Octaua conclusio, quando constaret de uoluntate domini, aut de ea cum ratione haberetur præsumptio, etiam si res non esset ita modica, nulla esset restitutionis necessitas. Hæc doctrina, quæ est communiter recepta, hunc in modum explicatur.

Quidam rem alienam accepit, & scit re uera, aut saltem habet admodum probabilem opinionem, domini nolle

nolle sibi fieri restitutionem; si id sciret, uel quia solet alias donare, uel quia est ualde diues, & liberalis, & ad eleemosynam dandam facilis, nec est nimis curiosus, ac diligens in rebus suis recuperandis, ac retinendis iste esset a restituendo liber. Qui casus posset non raro incidere, & ideo diligenter animaduertendus est: sed cauendum, ne præsumptio fallat.

Nona conclusio, probabilis est sententia eorum, qui dicunt non esse faciendam restitutionem, cum res aliena quæ usu consumitur, occupata fuit in extrema necessitate simpliciter. Huius opinionis probabilitas his rationibus demonstratur.

Primo ex auctoritate illorum doctorum, qui eam sequuntur: quæ sola auctoritas profecto rem facit admodum probabilem: quam etiam duo recentiores doctores, sequuntur: quam obrem tuta conscientia eam retinere, & sequi licet.

Secundo, ex argumentis pro hac opinione factis: & maxime ex eo, quo dicitur, in extrema necessitate res fieri communes: & ex illo, quia si in extrema necessitate homo non teneretur dare, nullus est alius, casus in quo præceptum de danda eleemosyna implendum sit. Adde etiam, quod si res usu consumitur, penitus eius dominium perit.

Decima conclusio, si rationes, ac etiam auctoritatem spectemus alia quoque sententia, est probabilis, immodum uidetur etiam probabilior. Quod autem sit probabilior, his rationibus demonstrari potest.

Primo, si iste non teneretur restituere, ubi factus est diuor, maxime ob eam rationem, quod in tali necessitate omnia fiunt communia: sed hæc ratio nihil necessario concludit igitur. Discursus est notus cum maiori, quæ procedit, ex fundamento sententiæ contrariæ: Minor patet, quoniam si ista causa esset sufficiens, sequeretur, eum qui est in extrema necessitate secundum quid, & alibi esset diues, non esse obligatum restituere, quod est contra eos, qui contra nos sentiunt. Quod autem id sequatur,

quatur, patet: quoniam, ideo huic accipere licet, quod omnia sint communia, non obligatur ergo ad restituendum, quod uos negatis. Nam non habere pecuniam hoc loco, uel hoc tempore, non differt a pecuniarum acquisitione, quæ esse potest.

Secundo, si ille non tenetur restituere, maxime ea de causa, quod alius in tali necessitate debebat donare id, quod ad uitam tuendam erat necessarium: uerum, hæc causa non urget, quoniam factum est ut subueniat, committendo, aut mutuando, igitur. Maior propositio, est contrariæ sententiæ fundamentum, minor probatur illustri exemplo Iosephi, de quo Genes. cap. 47. fit mentio: qui in extrema frumenti caritate necessaria non donauit.

Tertio, si non teneretur, esset ex eo, quod ille, qui tali laborat necessitate, sit eius quod accipit uerus dominus, quod est aduersariorum fundamentum: atqui hoc fundamentum non subsistit, ut patet argumento a simili, nam mutuarius sit dominus acceptæ rei, non tamen liberatur ab obligatione restituendi, & in commodato, cum non acquiratur dominium, adhuc magis remanet restitutionis necessitas. quare cum in nostro proposito non efficiatur dominus, non cessabit restitutionis obligatio. Et esto efficiatur dominus, adhuc debet restituere, ut patet in eo, qui aliquid accepit mutuo.

Quarto, qui est in extrema necessitate constitutus, non potest accipere omnino rem alienam, tanquam pro sua, & tantum quantum ei libuerit, sed id solum, quod est sufficiens ad subleuandam necessitatem, & dominus non est semper obligatus donare: non facit igitur ille rem quam accepit suam, nisi ut sibi in necessitate subueniat.

Quinto, & hæc ratio ualde contrariam sententiam urget, ex aliorum opinione sequeretur unum absurdum omnino intollerabile, quod est, si multi milites in extrema necessitate positi, alicuius pauperis ac miseri hominis bona inuaderent, atque eum ad extremam penam necessitatem redigerent; nulla relinqueretur uia, qua huic

huic misero satisfaciendum esset; si isti a restituendo sint liberi.

Accedat denique, quod difficile est extremas necessitates inuoloscere, & propterea securior est hæc, quam probabilior dicimus esse sententiam: pro cuius moderatione animaduertendum est, eos qui hanc sententiam sequuntur, non obligare eum, qui in necessitate aliquid accepit, ad restituendum quocumque modo; sed solum, quando aliqua commoditate id facere poterit, & cum uere factus fuerit ditior. Quare ille maneret liber ad ingrediendum in religionem; neque esset obligatus ad omnem curam adhibendam, atque ad laborandum, ut omnino restitueret. Et quoniam hæc sententia uideatur in rigore disputationis multo probabilior, ideo argumenta contrariæ opinionis diluere conabimur.

Ad primum, quid sit ad hoc argumentum dicendum, patet ex ijs quæ in probatione decimæ conclusionis articuli.

Adde præterea, in extrema necessitate non esse omnia quacumque ratione communia, siquidem & si omnia sint communia, melior, tamen est conditio possidentis, a quo non licet auferre. Quare solum in hac necessitate, iure naturali, diuino, & humano datur egenti facultas; ut id possit accipere, quod sibi est necessarium, ut patet cap. citato, exijt.

Adde rursus, quod non sunt, omnia ita communia, ut dominium transeat ad eos, qui ea accipiunt, sed solum sunt communia ratione usus.

Quod si cum quibusdam dicas, in ijs rebus quæ usu contumuntur, usum & dominium non distingui, id non uideretur uerum, ut alias in materia de dominio latius demonstrabitur. Siquidem Nicolaus Tertius cõcedit Frâsiscanis usum rerum quæ usu consumuntur, sine dominio: quare, possunt aliqua esse communia, ratione usus, sed non ratione dominij. Denique, licet omnia essent communia & translatum esset dominium, tamen adhuc argumentum non concludit, ut patet in mutuo.

Ad secundum, non est par ratio, utriusque casus: quoniam, orta tempestate, ni merces proijcerentur, una cum ipsis hominibus adhuc perirent: & ita in tali casu non remanet dominus magis damnificatus, ut ait Medina, quam si ab hominibus proiecta non fuissent.

Ad tertium, patet solutio ex ijs, quae dicta sunt in secunda conclusione. Sed ut adhuc melius talis diluatur ratio, animaduertendum est, diuites ijs qui sunt in extrema necessitate simpliciter, ex ijs, quae sunt sibi superflua, esse obligatos donare: ea uero quae sibi sunt necessaria ad suum statum decenter retinendum, non sunt obligati donare; sed sat est, si commodato, uel mutuo dent. Rursus nota qui est solum in graui necessitate, non potest accipere alienum, quamuis diues teneatur ei ex sibi superfluis dare. At uero, qui est in extrema simpliciter, non modo ex superfluis, sed etiam ex necessarijs ad statum alterius capere potest; id tamen solum, quod est ad sibi subueniendum necessarium. Et cum sibi subuenire queat, si commodato, uel mutuo accipiat, non ita debet accipere, quasi sibi donatum fuisset; licet diues teneatur donare. Cum naturae ius id solum spectare uideatur, ut necessitati subueniatur. Quod fieri per mutuum potest, nulla est necessitas, cur fieri debeat per donationem: nec qui accipit, ita accipere debet, quasi sibi donatum sit. Tunc autem aliquis esset a restitutione liber, quando, & alter tenetur donare, & ipse habet ius ad accipiendum, ut donatum.

Ex his colligo solutionem allatam a Medina, & Nauarro non esse firmam. Inquiunt enim hi Doctores, ideo istum esse obligatum ad restituendum, quia alius non tenetur donare: quae solutio non est uniuersalis, & propterea non est bona. Si quidem non habet ueritatem in superfluis: quae debent gratis dari, ut alias in materia de elemosyna copiosius demonstrabitur.

Ad quartum, patet ex dictis, concedo quidem debere donare superfluum, sed si non donet, alter non habet ius ad accipiendum, tanquam donatum. Atque de argu-

mentorum solutione hastenus.

Antequam autem huic difficultati finem facio, adjiciam dubitationem quandam, An diues, qui non dedit superflua in extrema necessitate, qua omnia sunt communia, obligatus sit ad restituendum egentibus. Quonia si facta sunt communia, non minus erant pauperum, quam diuitis, qui si non dedit pauperi, quod ipsius erat, necessitate urgente, uideatur alienum retinere, ac proinde restituere debet. Huc facit auctoritas Hieronymi dicentis, Aliena conuincitur rapere, qui ultra necessaria sibi retinere probatur, & illud Ambrosii, Tanquam ergo scias bona inuadere, quantis possis, quod uelis praestare.

Ob quas auctoritates, quidam Doctores partem tenuerunt affirmatiuam, cum tamen contra omnino sentiendum sit. Quoniam, ut saepe diximus, restitutio praesupponit rem fuisse aliquo modo eius, cui restituenda est, at res huiusmodi nunquam fuerunt sub dominio pauperum, igitur. Et eo ipso, quod ius naturae facit omnia communia, sit, ut iure naturae diuitis bona non sint propria ipsius pauperis, potius quam diuitis, qui ea possidet.

Adde etiam, quod supra diximus, pauperes existente necessitate, solum habere usum rerum, non autem dominium: quare, cum ob talem rationem non fiant domini, eis restituendum non erit.

Quod autem Patres illi dicunt, intelligendum est; ratione debiti caritatis: propterea quod superflua pauperibus, necessitate existente, danda sunt: quod qui non facit, aequiparatur raptor ob culpam, quam committit; non tamen in obligatione restituendi. Sed de hac causa hastenus, nunc ad aliam pergamus.

An creditoris remissio a debitorem a restitutione liberet.

Quaestio LXXXII.

Secunda causa, quae a restitutione liberare videtur, est creditoris remissio: quod autem haec causa non sit sufficiens, his rationibus persuaeri potest.

Primo ex iure canonico, cap. solite de restitutione spoliatorum, ubi decernitur, quod licet spoliatus cedat iuri suo, in utilitatem spoliantis: tamen spoliatus non absolvitur ab obligatione restitutionis: quare creditoris remissio non videtur sufficiens causa ad tollendum restitutionis vinculum.

Secundo, idem confirmatur ex regula iuris, quae habetur, Non dimitti peccatum, nisi restituatur ablatum: quare, ut peccatum dimitti possit, actualis restitutio facienda erit: cum is solus restituere dicatur, qui rem ipsam ibi, unde accepit reponit.

Postremo, huc facit etiam alia iuris regula, quae dicitur, Per quas causas res aliqua nascitur, per easdem dissolvitur: sed obligatio restituendi nascitur ex actuali rei acceptione: quare, sicuti animi praeparatio non sufficit ad rem alienam occupandam, sed opus est ut actu capiatur, ita ad restitutionem faciendam opus est actuali rei oblatione.

In hac disputatione, quae alias sua luce perspicua esse videtur, sunt quattuor Doctorum sententiae.

Prima Gerardi Senensis, & quorundam aliorum, quos refert Syluester, verbo restitutio 7. quaest. secunda, qui existimant non sufficere creditoris remissionem, sed opus esse, ut res ipsa, saltem, in manu domini ponatur: qui eam postea donare poterit.

Secunda sententia aliorum, ut refert Laur. de Ridol. tract. de usur. qui existimant non esse necessariam actualem restitutionem, sed sufficere oblationem actualem.

Tertia,

Tertia, quae affirmat neutrum esse necessarium, sed sufficere animi praeparationem ad soluendum, nisi fiat remissio: ita ut, si ad sit interior restituendi voluntas, licet remissio libere fiat, nihil valeat. Tribuitur haec opinio Ioanni Andreæ, in regulam Peccatum.

Quarta sententia aliorum, qui censent, nec actualem restitutionem, nec oblationem, nec animo interiore opus esse, modo a creditore fiat libera remissio. Ita Gloss. 2. in regulam, Peccatum, Syluester loco supra citato: Medina quaest. 3. Codice de rebus restituendis, causa secunda, Sotus lib. 4. de iust. & iure, quaest. 7. art. 4. Dominus Caietanus in summa, verbo restitit. & est communis opinio. Et quoniam hic nihil occurrit notandum, ad conclusiones ipsas accedo.

Prima conclusio, actualis restitutio non est necessaria ad tollendam restitutionis obligationem. Est haec conclusio contra primam sententiam, quae his rationibus refellitur.

Primo, auctoritate legis primae: qui satis dare cogitur, ubi dicitur quod, Is satis dare dicitur, qui desiderium alterius implet: ergo qui iuxta voluntatem domini eius bona retinet, et satis facit, satis igitur erit eius voluntas.

Secundo, sola domini voluntas satis est, ut quis de nouo eius rem, sine obligatione ad restituendum, accipiat: ergo eadem voluntas satis erit ad hoc, ut, si eam habet, retinere possit: immo multo magis, cum quid maius uideatur rem alienam de nouo accipere, quam iam acceptam retinere.

Tertio, radix obligationis ad restituendum, est iniustitia: haec autem nascitur ex animo iniusto: quare, ubi non est animus iniustus, non est iniustitia: & propterea furtum definitur, rei alienae contrectatio, iniusto domino: atqui quod est iniustum sufficienter tollitur per voluntatem domini: igitur nulla remanet restitutionis ratio.

Secunda conclusio, ad restitutionem faciendam, stat

re uoluntate domini, non est necessaria actualis oblatio. Hanc conclusionem probat efficaciter proxima ratio allata pro prima conclusione. Quoniam uoluntas Domini potest esse libera sine actuali oblatione: non est igitur ista oblatio necessaria. Sed, ut adhuc magis nota confirmetur sententia, remouendum est contrarię opinionis fundamentum.

Qui ergo contra sentiunt, hoc fundamento niti uidentur; quoniam dum pecunia, seu res restituenda abest, dominus inuitus cōsentire uidetur, ac proinde opus est rei presentia. Ceterum, hæc ratio est parum firma; quoniam id uerum esset, quando intercederet uiolentia, quæ non semper adeit.

Adde etiam, quod Sotus ait, non esse necessariam omnem libertatem ad hanc obligationem tollendam, sed eam sufficere, quæ potest esse cum absentia pecuniæ.

Adde postremo, quod communiter loquendo, melius est pecuniam, seu rem ablatam non offerre, cum rei presentia soleat homines ad auaritiam irritare. Cum ergo oblatio non sit necessaria, & aliquando obesse possit, nihil est cur adhiberi debeat.

Tertia conclusio, ut debitor a restitutionis obligatione liberetur, non est necesse, ut habeat uoluntatem restituendi. Est hæc conclusio contra tertiam sententiam.

Ut autem nostra doctrina melius percipiatur, animaduertendum est, hæc duo longe inter se distare; aliquem liberari a culpa peccati, & ab obligatione restituendi. Nam, licet, qui non habet uoluntatem restituendi, non liberetur a peccato, quippe qui uelit in iniustitia perseuerare; tamen, si reuera dominus nolit sibi restitutionem fieri; uere liberatur ab restitutionis uinculo. Hac posita declaratione, allata conclusio, his confirmatur rationibus.

Primo, si quis haberet animum furandi centum nummos aureos, & stante hac uoluntate, eorum dominus, ei istam pecuniam donaret; is proculdubio ad restitutionem non teneretur: ergo nec etiam dum habet animum

reti-

retinendi id, quod iam habet: quod si postea, animum mouet etiam a peccato liberatur.

Secundo, restituendi obligatio, ut paullo ante dicebamus, oritur ex inuoluntario: sed hic non adest inuoluntarium; igitur nec ad restituendum obligatio.

Quarta conclusio, obligatio ad restituendum plene tollitur per liberam, & spontaneam remissionem illius, qui habet facultatem remittendi debitum. Sequitur hæc conclusio necessario ex dictis; ex quibus remanet satis confirmata: eget tamen aliqua declaratione.

Ut igitur uideamus an remissio sit idonea, & legitima, animaduertenda est primo persona, quæ debitum remittit, an habeat facultatem remittendi; quæ si careret, nulla esset remissio. Exempli gratia, si quis acciperet quippiam a filio familias, non liberaretur a restitutione per remissionem factam a filio, si non adesset consensus patris: similiter, qui fraudauit gabellas, non liberaretur per solam ministri condonationem; cum minister non possit donare, quod Principis est. Rursus, persona quæ remittit debet esse libera, ut remissio non censatur coacta: ut autem non sit coacta hæc requiruntur conditiones.

Prima, ut non intercedat uis: quia tunc non esset libera. Vnde si quis ita diceret, nolo tibi restituere centum, quæ debeo, nisi donaueris quinquaginta, ista remissio non esset libera. Similiter, si creditor remitteret ex desperatione recuperandi rem suam, orta ex culpa debitoris, non censeretur remissio libera. Ait tamen Syluester, loco citato, quod si intercederet tertia persona, quæ creditori diceret, faciam ut debitor tibi restituat, si aliquid ex debito ei remittere uis; puta, in exemplo allato, decem, & creditor consentiret, non esset inuita remissio.

Secunda, debet abesse metus grauis, & alicuius momenti, qui sit causa principalis remissionis, & ad hunc finem adhibitus, ut fiat remissio: quare, si metus non esset huiusmodi, remissio teneret. Vnde, si quis remitteret

debitum ex metu contracto in tempeſtate remiſſio, eſt ſer firma. Cæterum ſi metus iuſte incuteretur a perſona publica, remiſſio teneret: ut ſi quis compelleretur a iudice ad remiſſionem iure faciendam, talis remiſſio haberetur firma.

Tertia, debet abeſſe fraus, quæ ſi a deſſet redderet remiſſionē nullā: quando hanc ob cauſam adhiberetur. Exempli gratia, ſi quis fraudolēter minueret debitum: ex qua diminutione creditor moueretur ad remiſſionē faciendam: alias, ſi magnitudinem crediti ſciret, non remiſſurus. Item, ſi fingeret ſe non eſſe ſoluendo: Quod ſi quis creditori diceret remitte huic, quoniam pauper eſt, & non habet unde ſoluat, remiſſio teneret.

Postrema, debet abeſſe ignorantia: quoniam, ſi adſit ignorantia quæ ſit cauſa principalis ipſius remiſſionis, remiſſio non teneret. Exempli gratia, ſi qui ex craſſa ignorantia exiſtimaret ſe eſſe creditoris conſanguinei & ſe eſſe pauperem, cum re uera non eſſet, & ob hanc cauſam facta eſſet remiſſio, proſecto non teneret; cum ignorantia faciat inuoluntarium.

Ultima concluſio, debiti remiſſio fieri non poteſt cū a iure prohibetur, quamuis libere fiat, & ſi facta fuerit, non ſortitur effectum. Sunt autem tres caſus in quibus a iure prohibetur remiſſio.

Primus, qui habetur cap. ſtatutum tit. de reſcriptis, li. 6. ubi decernitur, ut Legatus non poſſit accipere munera, niſi quæ cito conſumuntur, neque expenſas, niſi moderatas: ab ijs uero qui ſunt admodum pauperes, nihil poteſt omnino recipere: & ſi accipiat, tenetur reſtituere, quamuis ſponte & libere dentur.

Secundus, qui habetur cap. Exigit, & cap. Felicis recordinationis, de cenſibus li. 6. quo loco prohibetur Viſitatori recipere munera: qui non poteſt recipere niſi expenſas modicas tempore uiſitationis, & in itinere: & ſi recipit, tenetur reſtituere, non obſtante quacunque remiſſione.

Tertius, habetur in Clementina de Hæreticis, capit.

No-

Nolentes, quo in loco prohibetur Inquiſitoribus, ne modis illicitis extorqueant pecunias, non obſtante quacunque remiſſione. Quare, in his tribus caſibus nulla eſt dubitatio, cum habeamus Pontificiam in eis determinationem. Atque ex dictis facile eſt argumenta in contrarium allata ſoluere.

Ad primum, illud caput procedit ex præſumptione, quæ in uerbis ſequentibus exprimitur: quoniam non uideretur uoluntarie cedere: quod ſi eſſet libera uoluntas, in foro conſcientiæ ualeret: quamuis nulla eſſet in exteriore foro.

Ad ſecundum, ſi hoc argumentum quicquam probaret, ſequeretur non poſſe dimitti cuiquam peccatum, niſi ſi re ipſa reſtitueret, quod eſt omnino falſum: ſufficit enim uoluntas libera, & efficax. Quare, regulla illa ſumitur in communi, & generice: ut iſ dicatur reſtituere, qui uel formaliter, uel uirtualiter reſtituit; ut iſ facit, qui rem cum domini uoluntate retinet.

Ad tertium, obligatio ad reſtituendum naſcitur ex uoluntario, atque ex uoluntario ſoluitur, ut dictum eſt: & ita non per ſolam actualem reſtitutionem. Atque per hæc huic ſit ſatisfactum dubitationi.

An ceſſio bonorum libere in conſcientia creditorem a reſtitutione. Quæſtio LXXXIII.

Quod attinet ad hanc tertiam cauſam, qua debitorum ad obligationem reſtituendi liberari ſolent, cum pauca occurrant dicenda, breuiter diſputatione me expediam.

Humanæ leges ad remouendum incommodum, quo interdum homines affici ſolent, cum ob impotentiam reſtituendi diutius in carceribus detinentur inuenerunt remedium quod, miſerabile, & flebile uocant, bonorum nimirum ceſſionem, per quam a carcere & a debito ſtatim ſoluendo liberatur. C. de his, qui bonis cedere poſſunt ff. de bonorum ceſſione.

Fit

Fit hæc bonorum cessio in manu creditoris, uel in eius absentia, in manu iudicis, & debito confessio, cum obligatione, quod si uenerit ad pinguiorem fortunam, debeat restituere, & ad restituendum cogi possit: ad quod faciendum etiam in foro interiore tenetur, l. his qui bonis. ff. de bonorum cessione. Solent autem leges ei, qui bonis cedit, tantum bonorum relinquere, ut uiuere possit, ne egeat: relinquuntur etiam suæ artis instrumenta. Facta igitur bonorum cessione, quaeritur, an qui cedit sit securus in conscientia, ita, ut possit tuta conscientia retinere, quæ sunt necessaria ad uictum: de qua re hæc sunt Doctorum sententia.

Prima Meding, q. 3. causa tertia, & q. 5. qui duo dicit: primum, si omnia bona quæ debitor habet sunt ipsius creditoris, omnia restituenda sunt; & solum sibi retinere potest, quod creditor per uiam ekeamofyne ei teneretur dare: secundum, si bona sunt ipsius debitoris, in quibus continentur artis instrumenta inhumanum uideretur, si ab eo talia instrumenta auferentur, ut creditori sufficiat. Quare, ex huius doctoris sententia, non manet tutus in conscientia, qui ex bonorum cessione aliquid, ratione uictus, sibi retinet; cum leges non possint ea quæ sunt alterius, alteri applicare. Quo fit, ut cū uenerit ad pinguiorem fortunam, teneatur omnia restituere, quæ legis beneficio retinuit. Idē Adrian. Paporm. & Rauennas, cap. Cum tu de usuris, docere uidentur.

Secunda sententia aliorum qui distinguunt de causa unde orta fuit obligatio, in eo qui uult bonis cedere, quoniam, si orta sit ex delicto, ut ex furto, & rapina, debitor, tali iuris beneficio gaudere non debet, sed potius puniendus est: quod si orta esset ex legitimo contractu, tunc iuris beneficio gaudere potest. Quare, si quis fraudolenter aliena bona accumularet, ut splendide uiueret, & tandem in fraudem creditorum bonis cederet, ut hac ratione haberet, unde uiueret, iste non esset tutus in conscientia. Ita Sotus lib. 4. de iust. & iure quest. 7. art. ultimo.

Tertia

Tertia sententia aliorum, qui distinguunt de duplici cessione: nam altera est, quæ fit cum magno dedecore, & infamia debitoris, quibusdam actibus externis, pro locorum consuetudine, & hæc liberat cedentem ab omni restitutione, etiam si cedens uenerit ad pinguiorem fortunam: altera quæ fit sine hac ignominia, & solemnitate, & hæc non liberat. Ita Guido, q. Delphinatus 343. quam refellit Didacus lib. 2. Variar. resol. cap. 1. num. 7.

Quarta opinio aliorum, qui putant quocumque modo cessio fiat, eum qui cedit, posse retinere id, quod leges concedunt. Ita Didacus loco proxime citato, & par. 1. in relect. in regulam peccatum, num. 2. & Nauar. in Enchir. cap. 17. num. 86. Nos quid de hac causa sentendum sit, his decernimus conclusionibus.

Prima conclusio, bonorum cessio, præter alios effectus, hunc priuatim parit, ut debitor in foro exteriori conueniri non possit: potest enim per cessionem contra actorem excipere. Quod priuilegium non habet locum, nisi durante egestate, cuius causa hoc beneficium conceditur. Quare, cum uentum fuerit ad pinguiorem fortunam, non poterit qui cessit hac se exceptione tueri.

Secunda conclusio, qui fraudolenter eo modo, quo Sotus ait, bonis cedit, non est tutus in conscientia per bonorum cessionem. Neque enim hoc beneficium a lege concessum, debet ei patrocinari, qui per fraudem uult aliena bona occupare.

Tertia conclusio, cessionis bonorum beneficium, non solum ijs, qui ex contractu, sed etiam ijs, qui ex delicto debent, patrocinari debet. Placet nobis hæc in parte Didaci, & Nauarri sententia, quam nonnulli alij sequuntur: eamque hæc firma ratio corroborat. Quia tale beneficium inductum est a lege humana causa egestatis, quæ causa apud Deum sufficienter excusat, tam eum qui ex delicto, quam qui ex contractu debet.

Quarta conclusio, qui cessit bonis potest tuta conscientia retinere, quæ per leges permittuntur. Siquidem lex humana, ex causa, ut patet in præscriptione, potest

trans-

transferre dominium, quare qui bonis cedit, poterit hoc privilegio uti: cum præferim fundarum sit in lege natura, quæ docet, ut ab eo qui nõ hêt nõ possimus repetere: Adde, quod ita lex cedit in bonum cõmune, ad cuius cõseruationem priuatorum bona conuerti possunt.

Quinta conclusio, qui bonis cessit, cum uenerit ad pinguiorem fortunã, restituere debet. Est communis doctrina: & ex eo patet, quia cum hac obligatione cedit.

Sexta conclusio, qui cessit, cum uenit ad pinguiorem fortunam, non tenetur ea restituere, quæ legis beneficio sibi concessa fuere. Patet ex quarta conclusione, quia lex potuit hæc bona huic applicare; quare non tenetur ea restituere. Quando autem aliquis non cessisset bonis, dum in egestate manet, omnia deberet restituere, si quæ tunc retinuit, aliena erant.

Septima conclusio, in pœnis pecuniarijs, quæ debentur publico, non fit bonorum cessio; sed talis pœna conuertitur in corporalem, qua soluta, illa cessat. Et hæc de hac causa nobis dicenda fuere. Plura quæ pertinent ad forum ciuile, si quis uidere capit, legat Didacum lib. 2. nar. resol. cap. primo, nu. 6. & sequentibus.

An rei aliena præscriptio, & iuris iudicis quæ auctoritas, a restitutione liberens.

Quæstio LXXXIII.

Dvas causas hac quæstione explicandas proponimus. Quod uero ad prioris causæ explanationem attinet multa quæ de præscriptione in materia de dominio, ubi est locus proprius de hac re agendi disputantur, in præsentia omittentes, ea breuiter attingemus, quæ ad nostrum propositum proxime facere uidentur.

Dicam igitur, quid sit præscriptio, qui & contra quæ possit præscribere, quæ res sint præscriptionis capaces, & quæ conditiones ad præscribendum sint necessariæ; & postremo an præscriptio liberet a restitutione: de

pri-

primo. Præscriptio, uniuersè sumpta, quæ sub se usufructum continet, a qua in eo differt, quod usufructus sit rerum mobilium, hæc uero immobilium, hoc pacto definitur. Præscriptio est acquisitio domini per continuam possessionem temporis lege definiti, l. 3. ff. de usu cap. Vel cum Panormitano, Est ius quoddam ex tempore congruens, auctoritate legum uim capiens, posnam negligentibus inferens, & finem litibus imponens.

Quæ descriptio traditur per suum genus, cum dicitur ius, est enim dominium quoddam, seu domini acquisitionis, hæc particula designata: cui adduntur quædam causæ loco differentia: causa efficiens primaria est legum auctoritas: secunda, tempus: motiua, hominum negligentia in rebus suis curandis: finalis, ut imponatur finis litibus.

De secundo, non potest qui uis præscribere, sed solum is, qui proprio nomine potest possidere, cap. si diligenti, de præscript. Unde, nec seruus, nec mente captus, nec creditor, nec usufructuarius, nemo denique, qui nõ est capax rerum, seu iurium, quæ tenet. Quoniam, de ratione præscriptionis est possessio: quare, qui non possunt possidere, aut nomine suo non possident, non præscribunt. Quamuis seruus domino, & tutor pupillo, ac etiam mente captus, aliquo pacto possint præscribere, de quibus, alibi.

Neque contra omnes fieri præscriptio potest: siquidẽ contra eum, qui est impotens, uel adeo impeditus, ut rem suam in iudicio repetere nequeat, non currit præscriptio: quia deest causa inducens ad præscribendum, nimirum negligentia. Quare, contra eum qui est mente captus, contra minorem, contra absentem, contra excommunicatum, nisi fuerit in iura petendæ absolutionis, & denique contra eum qui iusto metu impeditur ne rem suam repetat, non currit præscriptio. Similiter, non currit quocumque tempore, ut tempore belli, & pestis, & quando deest iudex, aut si adest, est malignus.

Neque res omnes sunt præscriptioni obnoxia, ut sunt

res

res sacre, uel Ecclesie, & ius decimarum a laicis, tributa, quæ Principi debentur, quæ ad publicum usum sunt instituta, limites prouinciarum, & iurisdictionis, liber homo, res furto & uicacquisite ante tempus triginta annorum, & denique contra obedientiam, & procuracionem ratione uisitacionis debitam præscribi non potest, cum minister sit sua mercede dignus.

Quæ autem ad præscriptionem de iure requiruntur, sunt, bona fides, continua possessio, per tempus lege definitum, negligentia eius contra quem præscribitur, titulus, & quod res sit præscriptionis capax ab eo, qui præscribit. Quare, si quid horum desit, non fit præscriptio: quæ tunc incipit currere, quædo ista omnia ad sunt: quæ si non simul adsint, tunc incipit, quando aduenit potestimum, quod ad præscribendum est necessarium.

Tempus uero ad præscriptionem requisitum, uarium est pro rerum, personarum, & obligationum uarietate, de quo uide Sylu. uer. præscrip. q. 6. de qua re nihil est cur hoc loco nos longum texamus sermonem.

Quod attinet ad bonam fidem, est regula juris lib. 6. qua habetur, quod Possessor male fidei, nullo tempore præscribit. Quo loco queri solet, an cum dubia conscientia currat, seu ualeat præscriptio; de qua re uarie scribitur: nos breuiter dicimus, si dubitatio sit de facultate, retinendi rem licite, excludit bonam fidem, nec permittit ualere præscriptionem: similiter, si sit de re, an sit aliena, tollit bonam fidem, si dubium sit probabile: quod dixerim contra Glos. & Pan. cap. de præscri. si uero esset de aliqua accidentalī rei conditione non tolleret. His ita prenotatis, prætermisissis quinque hac de re opinionibus, his conclusionibus quod tenendum sit ita uo.

Prima conclusio, potuerunt leges humane per præscriptionem, seruatis conditionibus numeratis, efficere, ut quod prius erat unius, ueniat in dominium alterius.

Primo, quoniam id est necessarium ad conseruandam, ac retinendam ciuium concordiam: per hanc enim legem

legem multe reserantur lites, & sedantur odia: quæ alias sepiissime, tali lege remota, in rep. excitarentur, si post quodcunque tempus, quod suum esse aliquis sibi persuadet, id sibi repetere liceret.

Secundo, quia Princeps & legislator iuste potest aliquem suo dominio priuare, si quid committat, quod sit reip. perniciosum, cuiusmodi est negligentia multorum annorum in rebus suis curandis: dum nec eas colit, nec conseruat, & fructus ex eis per se, uel per alium nõ capit: quæ culpa per præscriptionem conuenienter punitur.

Secunda conclusio, possessor male fidei nullo tempore præscribit. Ita habetur de regulis iuris lib. 6. & cap. finali de præscript. Declaratur hæc conclusio, is dicitur possessor bone fidei, qui suum esse putat, quod ipse possidet: is uero male, qui scit esse alienum, quod retinet, & conscientiam sibi dictare id restituendum esse, quæ conscientia facit præscriptionem illicitam. Vel cum Adriano dicas, quando fides est sine peccato, ut esset, si quis retineret rem alienam, quia probabiliter credit dominum donaturum, aut non requisitum, non impedit præscriptionem, quædo uero est cum peccato maxime. Quare, ut inquit Adrianus, ius canonicum, non tollit omnino leges ciuiles, quæ de præscriptione agunt. Vbi nota, quod non solum dicitur possessor male fidei, qui a principio, sed etiam qui ante finitum tempus se rem alienam possidere nouit.

Tertia conclusio, per legitimam præscriptionem, qui rem alienam possidet, liber est a uinculo restitutionis. Legitima censetur præscriptio, quando adsunt omnes conditiones requisite. Quare, si peracta præscriptione aliquis certo sciat rem, quam possidet fuisse alterius domini, potest tuta conscientia, illam retinere. Ita Med. quæst. 18. Nauar. cap. 17. nu. 85. qui hanc conclusionem declarat, de canonica præscriptione ait intelligendam esse: quia ciuilis præscriptio, quæ etiam cum mala fide procedit, non excusat. Quare regnorum leges, uel Ciui-

catum

tatum statuta, quæ decernunt post aliquot annos elap-
 sos debitum peti non posse ab eo, qui scit se debere, in
 foro conscientie non excusant.

At quæ de hac causâ hæctenus, nunc de alia breuiter
 dicamus.

Quod ergo attinet ad iuris, uel iudicis auctoritatem
 dubitari solet, an hanc ob causam aliquis liberetur a
 restitutione, ex sententia a iudice lata, uel alicuius legi-
 sis constitutione: & quod liberetur, his potest confir-
 mari rationibus.

Primo ex Augustini^o auctoritate, quæ habetur 23.
 quæst. 4. Can. Qui peccat, ait enim Augustinus, nemine
 peccare; qui legis auctoritate utitur. Quare, qui iuris
 auctoritate nexus, rem aliquam retinet, non erit ad re-
 stitutum obligandus. Similiter, qui ex iudicis senten-
 tia aliquid retinet, cum iudex ex legibus sententiâ pro-
 nuntiet, tuta conscientia retinebit.

Secundo, huiusmodi retentio est ab omni iniuria alie-
 na, quia non nascitur iniuriæ occasio, unde iura nasci-
 tur. C. unde ui, l. Meminerunt, & quod iure fit, ut ait Au-
 gustinus, Can. Quid dicam, 14. quæst. 4. iuste fit. Quod
 ergo iure retinetur, omni uacat iniuria.

His tamen non obstantibus, non est uerum uniuerse,
 iudicis sententiam, aut legis auctoritatem semper a re-
 stitutum uinculo liberare. Ut patet in bonorum ces-
 sione, quæ ab iure civili admittitur, cum mala fide ac
 uero secundum conscientiam leges non tenet, ut supra
 dicebamus. Similiter ius humanum permittit, ut em-
 ptor possit retinere, quod citra dimidium ulti pretii de-
 fraudauit, quod conscientiam lex non concedit. Nonnullas
 itaque iniquitates leges humanæ permittunt, & sæpe
 ex falsa præsumptione procedunt, ut maiora uideantur
 mala. Similiter, iudices sæpe in sententia ferenda er-
 rant, uel quod non est præsumendo, uel ex falso testimo-
 nio iudicando. De hac causâ, ita statuo.

Prima conclusio, quando ius non est permissiuum, sed
 concessiuum, ita ut aliquid alicui uelit applicare, &

do-

dominium transferre, tunc, qui hac auctoritate nexus
 rem retinet alienam, non est ad restituendum obliga-
 tus, ut patet in bonorum cessione, & præscriptione: se-
 cus, si quid solum permitteret, aut actionem concedere-
 ret, aut repetitionem negaret.

Secunda conclusio, quando iudicis sententia est so-
 lum declaratiua, si præsumptioni, uel falsæ probationi
 innitatur, nõ liberat a restitutionis obligatione, quod si
 ex ueritate procedat, maxime, modo constat ei, pro quo
 lata est.

Tertia conclusio, si sententia non sit declaratiua iuris
 alterius partis, sed priuatiua ex causa, per quam res au-
 fertur a possidete, & alteri applicatur, qui accepit, non
 tenebitur restituere, nisi sententia in re sit iniusta. Vide
 Panorm. cap. 1. de concess. præbandarum, & Medinam
 causa septima, quæstio. tertia.

Ex quibus colligitur, eum pro quo iniusta lata est sētē-
 tia, a qua qui cōdemnatus fuit non appellauit, non esse
 tutum in conscientia, si sciat iniuste laetam fuisse: nisi
 condemnatus spontaneè iuri suo cedere uideatur: quod
 non esset, si ob timorē, uel impotentiam nõ appellaret.

Argumenta in contrarium allata, facile soluantur: pro-
 cedunt enim de lege concessiua & de sententiâ iuste lata.

*Examinantur septem causæ, de quibus dubitari solet, an a
 restitutione liberent. Questio LXXXV.*

NE singulas causas, quæ aliquando ab obli-
 gatione restituendi liberare possunt, aut li-
 berare uidentur, singulis disputationibus lo-
 gius quam par est, prosequar; hac unica quæ-
 stione, per quasdam dubitationes nonnullas
 alias breuiter perstringam.

Prima dubitatio, an si debitor restituat ei, cui credi-
 tor debet, liberetur a restitutione faciendâ domino
 quo rem accepit. Exempli gratia, ego debeo Francisco
 decem, totidem ipse debet Ioanni, si ego inuito, uel in-

P p scio

scio Francisco illa decem do Ioanni, sum ne liberare restituendo? de qua dubitatione hæ sunt auctori sententiæ.

Prima Bartoli, qui cū distinctione respõdet: si ego, & Ioannes ob eandem causam sumus debitores, puta, si ego conduxissem domum a Francisco, qui eandem ab Ioanne conduxerat, tunc si Ioanni soluo, non teneor amplius soluere: quod si ex dispari causa, adhuc Francisco soluere deberem.

Secunda sententiã aliorum, qui simpliciter respondentes, dicunt, eum qui certe personę debet, peccare, si ea inuita, & in scia alteri soluat, & creditorem aduersus eum, quam habet actionem non amittere. Nec ualeat si dicas, eum non peccare, qui facit, quod creditor face re debuisset: sicuti non decet priuatum hominem, eum occidere, quem iudex capite damnare debuisset.

Tertia sententiã aliorum, qui dicunt, eum qui hoc pacto debito satisfacit, peccare quidem, sed tamen a restitutione liberari. Speciatim autem hac de re hæc docet Medina q. 3. causa quinta.

Primum, si res in specie esset reddenda, quę functione non admittit, non esset sine culpa, si quis immediate creditori non redderet, nisi ad alteri reddendum iudicis auctoritas, aut primi creditoris consensus non adesset.

Secundum, si res debita functionem admittat, nec sit res in specie reddenda, tunc sine culpa potest creditori creditoris satisfieri: modo fiat sine fraude, & damno primi creditoris. Quoniam, etiam si id eo inuito soluat, ne mini præiudicat, nisi forte sibi, quia primus creditor potest contra ipsum agere.

Tertiũ, facta tali pacto solutione, in foro conscientię tollitur obligatio. Nos de hac re ita statuimus.

Prima conclusio, Qui hoc pacto solueret, in foro exteriori iterum conueniri posset: de quo foro quidquid sit, certum est in foro conscientię illam Bartoli distinctionem nihil efficere.

Secunda conclusio, qui soluit ei, cui creditor debet, creditore inuito, peccat. Primum, quia cum adsit uis illa, non

la, non potest fieri sine culpa: neque est priuata persona quempiam ad iustitiam conseruandam cogere. Deinde, quia qui a quopiam pecunias accipit, implicite obligatur ad restituendum ei, a quo accepit. Denique, quia alias aperiretur uia ad multas lites faciendas.

Tertia conclusio, qui sic restitueret, in foro conscientię esset a restituendo liber, si creditorem monuisset. Quoniam facta esset æqualitas, sine ulla iustitię uiolatione, igitur. Quare multo magis liber censeretur, si de creditoris consensu facta fuisset solutio.

Secunda dubitatio, an compensatio, quę fit inter debitorem & creditorem, quando creditor tantundem debet, liberet a restitutione. Verbi gratia Paullus ex una parte debet Ioanni decem, ex altera Ioannes Paullo totidem, quæritur, an si inter se debitum remittant, sint a restituendo liberi: de qua re Panormitanus cap. Bona fides, de deposito, ita sentit.

Primum, si res hinc inde debiti consistunt in pondere, numero, & mensura, ita ut functionem admittant, locum habet compensatio: si uero res debiti sint diuersæ, ut si tu mihi equum, ego tibi pecunias restituere deberem non est compensacioni locus: quia fortasse mea potest interessẽ habere equũ, & tua habere pecunias.

Secundum, etsi hoc teneat in utroque foro, quando creditor potest aliter rem suam sine incommodo recuperare: tamen, si sine incommodo non possit, qui pecunias habet in utroque foro potest tute retinere: qui uero equum habet, secũdum leges retinere nequit. Quod iniustum putetur, ut quis in rebus suis diminutionem patiatur, ob pecuniam debitam.

At uero Syluester, uerbo emp. & uerbo furtum q. 12. Glof. cap. Final. de deposito, dicunt posse compensacionem fieri in quattuor casibus.

Primo, quando non potest alio modo id quod summa est recuperari.

Secundo, cum potest recuperari, sed tamen cum maxima iactura & damno, atque labore.

Tertio, quando debitum est certum & liquidum: quod enim debitum esset incertum non posset fieri.

Quarto, quando fit in rebus, quæ patiuntur compensationem. Habet autem compensatio locum in omnibus debitis, præter quam in deposito, ut habetur cap. *Bona fides*; idque ob fidelitatem in hoc contractu seruandam; in quo res fidei depositarij committitur. Habet etiam locum in delictis, seu in actionibus, quæ ex delicto oriuntur: similiter in pœnis. Debita autem debent esse uel utrinque liquida & certa, uel utrinque dubia: quoniam, si ex una parte sint dubia, non admittitur compensatio: quia tunc obtaret mala fides. Nec refert in foro conscientiæ, quod debita sint eiusdem rationis, uel diuersæ. Itaque existimo in omni debito fieri posse quædam adesse prima conditione; secus iudicem adire oporteret.

Sed hic suboritur dubitatio; quid dicendum sit, si ex una parte est debitum reale, ex altera uero debitum ex promissione, præsertim addito iuramento, quo confirmata est promissio. Ut ecce, ego tibi debeo centum ex contractu emptionis; tu mihi totidem debes ex promissione, quaeritur an in hoc casu fieri possit compensatio.

Medina loco supra citato, respondet cum distinctione: si is, qui promissit, absolute promissit, non cum hac intentione dandi tantundem ei, qui sibi debet, non habet locum compensatio: obstat enim promissio, quæ perpendenda est ex animo promittentis, quoniam in hoc casu, quamuis mea promissio sit obligatoria, tamē non tollit illam realem. Si uero non fuit intentio determinata ad dandum centum de nouo, sed in genere, habet locum compensatio.

At uero Syluester, uerbo *Pacti* q. 4. & Caietanus contra sentiunt; nimirum locum habere simpliciter, posita illa prima conditione: dicunt præterea interdum locum non habere: ut si promissio facta fuisset ex ioco non serio.

Tertia dubitatio, an religionis ingressus liberet a debiti solutione: de qua re postea late disputare; sed tamen

men breuiter quid sentiendum sit aperiam, quæ prius recensitis opinionibus.

Prima opinio est diui Thomæ 2. 2. quæst. ultima, assentientis debitorum per ingressum religionis cedendo bonis, liberari a debito, quo prius tenebatur, quæ opinio nonnullis argumentis confirmari posset, de quibus uide Medina.

Secunda sententia Gerfonis part. 2. qui ad casum in terminis respondit, cui multi Doctores Parisienses subscripserunt, eum male agere, qui, cum possit in seculo creditoribus satisfacere, per religionis ingressum se inhabilem reddit: nec propterea, si postea possit, est a restituendo liber. Quare, si debitor per artem & industriam siue facultates, quas habebat potuisset creditoribus satisfacere, non potest se impotentem per ingressum religionis reddere, quod his rationibus confirmatur.

Primo, quoniam, tum iure naturæ tum diuino ad id tenetur.

Secundo, quia non potest cum alterius detrimento id efficere, ad quod efficiendum non est obligatus; cum non sint facienda mala, ut inde eueniant bona.

Tertio argumento ducto a simili, de seruo, qui non potest ingredi religionem sine consensu domini: nec secundum diuum Thomam filius sine patris uoluntate, si eum possit in graui necessitate sustentare. Non licet ita que debitori in creditoris fraudem religionem ingredi.

Quod autem post ingressum non remaneat liber, ex eo patet. Quod obligatio posterior, non tollit priorem, ut patet, Cap. *Veniens*, & capite, intellecto, de iureiuramento, adde etiam, quod sicuti totum monasterium non est liberum a debitis pecuniarijs, ita neque religiosus, qui est monasterij pars. Quare, si qua honesta uia poterit, per debitis satisfacere, erit ad id obligatus, ut Medina docet.

Quod si dicas, is qui bonis cedit, est liber, igitur, & iste qui bonis cedendo religionem ingreditur. Respondetur, esse quidem liberum, quod non possit in carcere detrueri, aut alicui seruituti subijci, sed non est liber ab

obligatione querendi modum ad satisfaciendum creditori, a qua qui bonis cedit, non est liber.

Neque ualet ratio ducta a simili, de eo, qui contraxit matrimonium, & tamen ante consummationem potest religionem ingredi: quia, id est priuatum priuilegium a Christo factum, & Sanctorum exemplis comprobatur. Adde etiã quod ante consummationem, nõ dum est data rei, seu corporis possessio, & ita adhuc remanet libertas qdã: at in casu nostro debitor est realiter obligatus.

Quod si objicias de eo, qui iurasset se daturum Ioanni centum, qui, non obstante hoc debito per promissionem contracto, adhuc potest religionem ingredi; dicere licere quidem propositum mutare in melius, quod qui facit, non uiolat iuramentum, cap. peruenit, de iureiurando; sed non est par ratio in casu nostro. Quod, si ingressus profiteatur, tenebit professio, ob libertatem, quã talis persona habet: quod non habet locum in seruo, & uxore; cum non sint sui iuris.

Quarta dubitatio, an si creditor sit excommunicatus, debitor liberetur a restitutione, uel restitutionem protrahere possit: de qua dubitatione, sunt duæ Doctorum sententiæ.

Prima quorundam Canonistarum tenentium parte affirmatiuam. Ita Felinus cap. Inter alia, de sententia excommunicat. Panormitanus cap. Veritatis, de dolo & contumacia: Decius cap. Intelleximus de iudicijs. Adrianus quæst. 3. de clauibus, Glof. cap. absolutos, de hæreticis: quæ opinio his nititur fundamentis.

Primo, argumento a simili: quia Monachus non tenetur obedire Abbati excommunicato, nec clericus Episcopo, Can. Sacerdos 2. quæst. 7. neque uasalli domino 14. quæst. 6. Can. Hos sanctorum, & Can. iuratos.

Secundo auctoritate pontificia, cap. intelleximus citato, ubi excommunicatus non admittitur ad agendum in iudicio: extra de sententia excommunicat. Cap. Quod in dubijs, & cap. Inter alia, ubi habetur, neminem a culpa excusari, qui cum excommunicatis communicat, nisi

si eos,

si eos, quos Gregorius excipit. in cap. Quoniam multos 11. q. 3. ubi nõ excipiuntur debitores pecuniarii, igitur.

Tertio, quo argumento glossa citata uincit: si quis alii ex obligatione, uel promissione tenetur, intelligitur eum teneri, si alter in eo statu permanferit, ut cum eo comunicare liceat, ut colligitur, cap. Quemadmodum, de iureiurando: cum ergo excommunicatus, non permaneat in tali statu, igitur.

Secunda sententia aliorum, qui contra sentiunt, non liberari a restitutione, etiam si sit nominatim excommunicatus, & publicus percussor clerici. Ita Innocentius cap. ueritas, de dolo & contumacia. Ancharan. Can. penul. 15. quæst. 6. Maior dist. 18. quæst. 4. in quartum sent. Syluester, uerbo excommunic. 5. quæst. 12. Medina q. 3. causa noua, Didacus Couarruias in relect. in regulam Peccatum, par. 1. num. 7. Francus cap. 1. de except. lib. 6. Innoc. in dicto cap. Veritatis. Archid. & Doctores Can. penul. 15. quæst. 6. ad quam dubitationem nos his conclusionibus respondemus.

Prima conclusio, si creditor non sit nominatim excommunicatus, nec publicus percussor clerici, debitor non liberatur a restitutione, neque solutionem debiti ob hanc causam protrahere potest. Doctrina est communis; quoniam cum hoc genere excommunicatum communicare licet, ut patet ex concilio Basilien. & Lateran. sub Leone 10.

Secunda conclusio, si loquamur de excommunicato creditore, quo cum commercium habere non licet, si debitum solum ex promissione, non autem re contractum sit, probabilis est prima opinio, quod per excommunicationem creditoris suspendatur debiti solutio. Ita Medina loco citato. Quoniam uerba promissiuua iuris interpretationem admittunt: & promissio semper intelligitur salua, seu excepta superioris auctoritate: cũ ergo per legem non mihi liceat cum isto agere, non teneor obligationem soluere.

Tertia conclusio, excommunicatio debito reali sa-

perueniens non tollit, nec impedit restitutionem.

Primo, quoniam hæc obligatio est multo maior, quàm illa, quæ debemus ab excommunicato abstinere, cum hæc oriatur ex iure humano, illa uero ex omni iure humano scilicet, diuino, & naturali. Quare cum plura concurrunt præcepta ea seruari dent, quæ magis obstringunt.

Secundo, non est minor, uel certe est eiusdem ordinis obligatio illa, qua uxor tenetur marito debitum reddere, & filius patri, quam ea, qua debitor tenetur suo creditori satisfacere: sed illa per excommunicationem superuenientem non tollitur, ut patet ex capit. Quoniam 11. quæst. 3. & familia licite potest communi care cum eo, cui subditus est, ut patet cap. Si uero, de sent. excomm. igitur.

Postremo, contractus cum excommunicato celebratus, est firmus & debita inde contracta sunt soluenda: igitur contractus ante excommunicationem celebratus, ob superuenientem excommunicationem non tollitur, nec impeditur: quamuis ipsis excommunicatis non detur actio ad repetendum in iudicio, cap. si uero, de sententia excomm.

Neque argumenta in contrarium allata obstant: non primum, quoniam ideo illis personis non est præstanda obedientia, quia per excommunicationem impeditur iurisdictio, & dominandi potestas: unde patet etiam ad secundum: tertium potest procedere iuxta sensum secundæ conclusionis.

Quinta dubitatio, an ignorantia inuincibilis, hoc est, cum quis nec scit, nec potuit, aut debuit scire, se cuiuspiam debere, liberet ab obligatione restitutionis.

Respondetur affirmatiue; talis enim ignorantia facit omnino actum inuoluntarium, & excusat ab omni peccato. Ignorantia ita que inuincibilis, seu probabilis, tam iuris, præsertim obsecuri, quam facti, donec durat a restitutione excusat, l. Quod te. ff. de reb. cred. Ita docet Nauar. ut alios omittam, cap. 17. num. 55. & 82. Quare, qui emeret rem a fure non excusaretur per ignorantiam

tiam iuris: nec qui emeret a milite calicem: quia in his non esset ignorantia probabilis. At uero si quis esset debitor, non esset tutus in conscientia, nisi diligentiam adhiberet, ut de ueritate certior fieret. Quare, qui dubitaret, deberet consulere uiros doctos, & bonos; non tamē eos, quos iuxta suam uoluntatem sibi responsuros putaret.

Sexta dubitatio, an officia præstita creditori liberent a restitutione. Quidam existimant, beneficij concessionem, seu procuracionem factam creditori liberare a restitutione: sed isti errant, ut bene Nauar. num. 81. adnotauit; quia esset simonia: secus tamen, si id ex grato animo fieret. At uero per procuracionem aliorum officiorum, quæ est pecunia æstimabilis & uendi solet, restituendi obligatio tolli possit.

Septima dubitatio, an amissio libertatis excuset. Quæ hæc causa non excuset, probari potest ex lege ueteri Exod. 22. ubi fur, qui restituere non poterat, uenditionem erat obnoxius; immo debitor ciuili seipsum, aut filios uendere debebat, Leu. 25. & 4. Reg. 4. Verum, etsi eadem lex a rep. hoc tempore sanciri posset: tamen in christiana rep. nunquam id factum fuit: immo sancitum est, ne quis ad hoc compellatur, Auth. sed hodie, C. de action. & obligat. & cap. 2. de pignor. ubi Gloss. Ratio huius doctrinæ ea esse uidetur, quia libertas est quoddam maximum bonum, quod non bene pro toto uenditur auro. Posset tamen aliquis ad satisfaciendum creditori, se tanquam seruum illi credere.

Octaua dubitatio, an rei interitus liberet a restitutione. De hac re uide Sylu. uer. rest. 7. quæst. 5. & Nauar. c. 17. nu. 88. cui dubitationi satisfieri potest per ea, quæ supra, quæstione uigesimo octaua, diximus.

Atque de his minoribus dubitationibus, hætenus. Nunc ad aliam causam pergamus, de qua est maior difficultas, ac propterea integra disputatione erit examinanda.

*An compositiones, quas faciunt creditores cum Præ-
latis liberent eos ab obligatione restituendi.*

Quæstio LXXXVI.

VT huius quæstionis difficultas intelligatur, animaduertenda est consuetudo quædam, quæ adhiberi solet, cum debita sūt in certa. Accedit ergo debitor ad Prælatum, quo cū quandam conventionem facit, quæ compositio, seu dispensatio appellatur: soluit. n. aliquam debiti partem, quam Prælatum applicat pijs operibus, & dat debitori facultatem retinendi tuta cōscientia aliquid eius, quod alias, si quantum restituere, & cui restituere sciisset, restituere debuisset. Quæritur ergo, an huiusmodi compositio reddat tutam debitoris conscientiam; & quod hæc compositiones non sint securæ, his potest rationibus persuaderi.

Primo, Pontifex, seu Prælatum non habet temporale dominium super huiusmodi bonis; neque. n. est omnium rerum temporalium dominus, ut est per se manifestum: non poterit igitur ex his bonis aliquid per gratiam alicui applicare.

Secundo, gratia non potest cuiquam fieri cum præiudicio tertiæ personæ, at id cōtingeret, si per compositionem aliqua bonorum incertorum pars debitori tribueretur; esset enim in præiudicium pauperum, quibus de iure talia bona tribuenda sunt: igitur.

Tertio restitutio debet fieri secundum uoluntatem domini expressam, uel tacitam: atqui non est uerisimile, illorum bonorum dominum, uelle quicquid ex eis debitori applicari, sed potius in suæ animæ utilitatē pauperibus elargiri; igitur.

Quarto, si potest donari aliqua istorum bonorum pars, eadem ratione posset donari totum: idque, non solum Prælatum ecclesiæ summum, ut Pontifex, sed etiam Episcopi, & Principes seculares posset efficere: quæ omnia uidentur

uidentur absurda. In hac difficultate hæc sunt Doctorum opiniones.

Prima sententia multorum, qui tenent Pontificem non habere talem potestatem, & cōsequenter nec eam alijs concedere posse: quo fit, ut nec in Principe seculari sit: quæ opinio allatis nititur fundamentis.

Secunda aliorum, qui distinguunt de bonis ecclesiasticis, & alijs bonis: in ecclesiasticis potest, Pontifex id facere, quia constitutus est eorum dispensator; in alijs uero, si sint subiecta suæ iurisdictioni, potest, sicuti & alij Principes: si uero non sint subiecta, potest dispensare quando necessitas urget. Habet enim Pontifex in directam potestatem circa bona temporalia; quibus debent præferri spiritualia bona. Ita Turrecrem. in quam opinionem citatur etiam Paludanus.

At uero Medina quæst. 3. causa undecima, simpliciter respondet huiusmodi compositiones fieri posse, & debitores, licet tuta conscientia, quod sibi conceditur, retinere. Nos aliquibus conclusionibus, nostram sententiam aperiemus.

Prima conclusio, qui defendunt Pontificem esse dominum omnium bonorum, etiam temporalium, facile concederent, posse has compositiones facere. An autem reuera sit dominus, non est huius loci exponere, sed alibi in materia de dominio hanc difficultatem examinabo.

Secunda conclusio, quando dominus est certus, talis dispensatio nullo modo esset tuta in conscientia. Patec hæc conclusio, quia non fieret sine iniuria alterius personæ: nam ut est multorum opinio, Pontifex non est directe dominus omnium bonorum temporalium.

Tertia conclusio, debitor qui uult tuta conscientia uenire ad compositionem, debet prius omnem adhibere curam, in inueniendo uero domino, ita ut non possit esse tutus in conscientia, nisi bona illa, quæ habet, habeatur omnino pro derelictis, & dominus sit omnino incertus. Conclusio est manifesta, quia hæc bona non ueniunt in potestatem dispensatoris, nisi sint hac ratione effecta.

Quarta

Quarta conclusio, qui fraudolēter; aliorum bona occuparet, ut multis collectis pecunijs ad compositionem ueniret, non esset per compositionem tutus in conscientia: qua ratione caupones, & artifices, qui paulatim a pluribus, & ignotis hominibus aliquid iniuste capiunt, errare possunt. Patet hæc conclusio ex ijs, quæ supra diximus de bonorum cessione; quæ cum fraude locum non habet.

Quinta conclusio, Pontifex habet facultatem faciendi compositionem seu dispensandi in bonis incertis.

Primo, eo ipso quo bona sunt incerta, cedunt potissimum in utilitatem pauperum, quorum Pontifex, tanquam uniuersalis Pastor, curam habet: ergo potestatem habet in illis cum ratione dispensandis: Sicuti cum ratione dispensat in bonis ecclesiasticis.

Secundo, eo ipso, quo huiusmodi bona carent domino, pertinent ad publicam administrationem; ergo ab aliquo qui remp. gerit debent administrari: at hoc munus nemini congruentius conuenire potest, quam summo Pontifici, tanquam omnium pauperum tutori; potest igitur, cum ratione, in hoc bonorum genere dispensatione uti.

Tertio, non minus ius acquiritur Deo, in uoto sibi facto adimplendo, quam sit acquisitum pauperibus in bonis incertis possidēdis: sed Pontifex, ex causa, potest dispensare in uoto Deo facto, & illud in aliud commutare, ut patet tit. de uoto, & uoti redemptione: igitur poterit etiam cum eo qui possidet bona incerta, ne ea omnia pauperibus eroget, ex causa dispensare.

Quarto, Pontifex dispensat in iure humano, causa existente, & dispensatio tenet, ut omnino exploratum est: at bona incerta humano iure sunt pauperibus debita; poterit igitur summus Pontifex in hoc iure ex causa dispensare. Minor propositio patet ex ijs, quæ alio loco de hoc bonorum genere diximus: quoniam solum ex nostris bonis iure naturali, & diuino tenemur dare pauperibus, nõ aut ex alienis, ut sũt bona incerta; igitur.

Quin-

Quinto, non minus debentur ministris ecclesiæ decimæ, & primitiæ, quàm debeantur incerta bona pauperibus: atqui Pontifex, ex causa, decimas in toto, uel in parte a ministris auferre, & laicis applicare potest, ut est manifestum; igitur.

Postremo, potest creditor, ut facilius suos debitores ad soluendum commoueat, eis aliquam debiti partem condonare: ergo idem poterit efficere Pontifex, ratione istorum bonorum, quorum procuratio, ad ipsum, tanquam ad uniuersalē omnium pauperum curatorem, pertinet.

Sexta conclusio, ut ista dispensatio sit congrua, & debitorem liberet in conscientia, creditor debet aliquid soluere, seruata proportione: ita ut nõn possit esse tutus si quid minimum soluat, (ut quibusdam in locis fieri solet) cum debitum est maximum. Primum, quia id non fieret sine iniuria, & detrimento pauperum, ac etiam reip. Deinde, quoniam id uideretur esse omnino præter mentem eorum, quorum essent illa bona. Postremo, datur occasio improbis ad aliorum bona occupanda, & ad fingendam creditorum incertitudinem.

Septima conclusio, qui habet huiusmodi bona incerta, quæ pauperibus sunt eroganda, non debet differre compositionem, expectando, gratia exempli, aliquod Iobeleum, quoniam restitutio est statim facienda, & toto illo tempore, quo debitor eam facere potest, & nõ facit, manet in peccato mortali. Ex his, quæ conclusa sunt, nonnulla colligere licet.

Primum, posse Pontificem legata ad pias causas, & alicui certæ personæ, uel loco applicata, cum ratione, ad aliquam aliam piam causam transferre, ut ad diuini Petri fabricam.

Secundum, qua ratione, in Iudeorum conuersione, cum isti multa, aut fere omnia habeant per usuram, acquisita, quorum domini fortasse ignorantur, Pontifex possit illis per dispensationem, uel ex toto, uel ex parte aliquid donare, quod tamen non liceret, si essent bona certa.

Po-

Postremum, quomodo fieri possit, ut quis liberetur a uinculo restitutionis, non soluendo etiam si debitum remittatur a domino. Atque his conclusionibus, huic sit satisfactum disputationi. Argumenta in conarium allata ex dictis facile diluuntur.

Ad primum, esto Pontifex, uel Prelatus, aut etiam Principem non esse istorum bonorum dominum, est tamen dispensator; & propterea ex causa, potest de his bonis disponere; sicuti tutor de bonis pupilli.

Ad secundam, non sit gratia cum prauidicio alicuius, sed cum utilitate pauperum, & eorum, quorum sunt ista bona, cum hac ratione ab iniustis possessoribus recuperantur, quae alias fortasse recuperari non possent.

Ad tertium, eodem respondetur modo: namque interdum etiam ipsi domini aliquid donant, ut rem suam recuperent; praesertim cum de rebus sibi restituendis incertitudinem habent.

Ad quartum, negatur sequela, quia dispensatio non debet esse dissipatio: & ideo, licet possit donare partem, non proinde sequitur debere donare totum, ob alias causas.

An ratione detrimenti quod quis patitur in rebus suis, possit non restituere, aut restitutionem differre.

Quaestio LXXXVII.

Inter alias causas, ob quas is qui debet, a restitutionis uinculo interdum liberatur, aut restitutionem protrahere potest, ea recensentur, quae sumitur a magno detrimento, quod restituendo caperet. Ut autem huius quaestiones quae alio loco poni potuissent, status plene percipiatur, animaduertendum est ex domino Caietano, in commodum, quod quis restituendo pati potest, tripliciter se posse habere.

Primo, cum magnum est debitum, quod restituendum est, cui qui uult satisfacere, magnum quoque percipit damnum: ut si quis deberet restituere centum nummos

aureos,

aureos, quos si restitueret, detrimentum magnum sentiet, quia hac carebit pecunia. Et ob huiusmodi damnum, nemo liberatur a restitutione facienda.

Secundo, quando ex restitutione ei qui debet cessabit magnum lucrum: ut, exempli gratia, si ijs bonis, quae sunt restitutioni obnoxia, debitor mercaturam faceret; neque etiam huiusmodi danu a restituendo liberat.

Postremo, quando ob restitutionem, aliquis patitur magnum detrimentum in suis bonis. Ut ecce, si quis non posset restituere, nisi uenderet domum, & illam uendere non potest, nisi minimo pretio, ita ut ex tali uenditione maximum perciperet damnum, & in hoc casu intelligenda est proposita dubitatio, An aliquis cum magno suorum bonorum detrimento restituere debeat. Quod autem huiusmodi damnum non excuset, his rationibus confirmatur.

Primo, idem est non restituere, atque aliena occupare: & aliena occupare non licet, nisi in extrema necessitate: ergo quodcumque quis patitur damnum extra necessitatem extremam, restituere debet: confirmatur, ex doctrina diuini Pauli ad Romanos, cap. 13. ubi nos docet, ut nemini quicquam debeamus: quare, modo quis habeat unde restituere possit, sepe debet restituere.

Secundo, si uera esset sententia contraria, maxime, ob id, ne quis cum danu maiore restituendo, iacturam estimationis faceret: at hoc nihil est; quia pari ratione liceret furari, ne amitteretur fama, quod falsum est, igitur.

Tertio, qui aliena bona occupat, sese huic periculo subijcit, ut cum hoc detrimento restituere debeat: quare haec causa non poterit eum a restitutione liberare, cum libera uoluntate uoluerit, se tali periculo subijcere. In hac difficultate haec sunt scribentium sententiae.

Prima sententia eorum qui dicunt, debitorem in tali casu posse differre restitutionem; cum hac tamen limitatione, si creditor non idem patitur damnum. Ita Scotus 4. sent. distinc. 15. q. 2. art. 4. Gabriel eadem dist. q. 2. art. 2. conc. 2. Syluester, uerb. rest. 5. q. 3. Anton. 2. par.

tit. 2.

tit. 2. cap. 8. Nauar. in Enchir. cap. 17. nu. 56. Huius sententię fundamentum illud est, quoniam tali casu postea creditor consentire tenetur.

Secunda sententia Raymundi in sua summa, quem refert Syluester loco citato, quam sequitur Adrianus in materia de bello, circa finem, qui Doctores affirmat debitorem esse obligatum ad restituendum, etiam si ad mendicitatem redigatur, Excipit tamen Adrianus casum, quando quis multos habet creditores, & nō potest omnibus satisfacere, haberet tamen artem per quā processu temporis laborando restitueret: tunc enim eius artis instrumenta retinere liceret, hoc enim casu estimandum est creditores consenturos, cum de eorū utilitate agatur. Eandem sententiam sequitur Medina quest. 5. Cod. de rebus restituendis.

Tertia sententia Soti, lib. 4. de iust. & iure. quest. 7. ar. ult. qui respondet cum distinctione, an aliquis teneatur ex iniusta, uel iusta acceptione: nam, si ex iniusta tenetur, restituere debet, iuxta modum secundę opinionis, si uero ex iusta, iuxta modū primę. Vt quid in hac questione tenendum sit aperiam, nonnullas subiiciam distinctiones, per quas, quid probabilius uideatur, facile patebit.

Prima, aut damnum quod potest pro uenire creditori est tantum, uel quasi tantum, ut illud, quod patitur debitor, uel est paruum, aut fere nihil. Hoc autem detrimentum potest esse uel circa res ipsas, & pecunias, ut si minoris rem suam deberet uendere, quam ualeat; uel circa decentiam status; ut si prius habebat quattuor famulos, postea necesse sit solum uiuere cum duobus.

Secunda distinctio, aut est aliqua spes, ut iste, qui nō potest in pręsentia soluere, post paucos dies possit, aut certe nulla est spes, & si quę est, omnino dubia est.

Tertia, aut iste qui restitutus est, in magna est necessitate constitutus bona fide, cum scilicet, casu uel fortuna in necessitatem incidit, aut certe mala fide, fraude nimirum, uel dolo, se in talem coniecit statum, ne resti-

tue-

tueret: nō dico ea de causa, quia prodigus fuit, aut quia iuuit, aut cum luxu uixit, sed hoc animo rem suam alienauit, ut liberaretur a restitutione. Vt ecce, quidam habebat duo millia aureorum, sed intra paruum tempus debebat restituere mille, exposuit duo millia negotiatione, unde factum est, ut tempore restitutionis non posset sine magno damno restituere, hic intercedit fraus. Idem dicas de eo, qui scienter uidit futurum damnum, quod ex restitutione poterat manare, & tamen rem suam distraxit. His ita positis distinctionibus, has statuo conclusiones.

Prima conclusio, ratione damni, quod percipitur in rebus, quando oritur ex parte magnitudinis debiti, non licet restitutionem differre. Est doctrina communis, quā speciatim tradidit Dominus Caietanus.

Primo, quoniam ista damni magnitudo nō est in proprijs boni, & re uera nihil detrimenti suis in rebus debitor capit: quare hæc causa non est sufficiens ad restitutionem tollendam, aut differendam.

Secundo, illud ex contraria doctrina sequeretur absurdum, quod qui plura furaretur, melioris esset conditionis, quam qui pauca: quia minus esset ad restituendum obligatus.

Postremo, quia si est magnum detrimentum debitori, esset etiam magnum creditori, cuius multo melior debet esse conditio, cum res restituenda ipsius sit.

Secunda conclusio, detrimentum lucri quod capitur ex re restituenda, non est iusta, & idonea causa ad protrahendam restitutionem. Hęc conclusio confirmatur ijsdem rationibus, quibus prima: adde etiam quod illa bona non poterat retinere antequam, ea negotiationi & lucro exponeret.

Vnde regula illa, quę solet dari de lucro cessante, ex quo licet interdum restitutionem differre, intelligenda est, quando lucrum percipitur ex rebus suis.

Tertia conclusio, quando res restituenda extat, & debitor non est in extrema necessitate constitutus, tene-

tue-

statim restituere, etiam si statum mutare deberet, ut si quis haberet apud se redditus alienos. Patet hæc conclusio ex prima; quia non patitur detrimentum in re propria. Quare, si quis haberet alienas possessiones, eas statim restituere deberet, etiam si status mutandus esset.

Quarta conclusio, debitor non est obligatus ad restitutionem statim faciendam, cum detrimento, uel animæ, uel corporis, uel etiam famæ. Ratio est in promptu, quia nemo debet pati tantum damnum in bonis superioris ordinis, ut statim restituat pecunias, seu bonas fortunæ, quæ sunt infimi ordinis, estque hæc doctrina communis, & speciatim Scoti Caietani & Gabrielis. Quare, si ex restitutione, oriretur damnum reip. uel detrimentum animæ, aut corporis, & famæ restituentis, aut alterius personæ, non esset statim faciendæ. Verum, si res esset magis momenti, & famæ iactura parua, statim faciendæ esset.

Quinta conclusio, quando aliquis pateretur graue damnum, quod nasceretur ex fraude, teneretur statim restituere: quoniam fraudi nihil patrocinari debet.

Sexta conclusio, qui restitutus est ex iniusta acceptione, aliquod maius damnum perpeti debet, quam creditor. Quoniam in hoc casu adest maior restituendi ratio, quam si iuste accepisset, cum intercefferit culpa, propter quam aliquam meretur poenam.

Septima conclusio, debitor non est obligatus ad redigendum se ad mendicitatē, ut statim restituat. Est hæc conclusio contra secundam opinionem, quæ uidetur nimis rigida.

Primum, quia talis restituendi ratio, non est in usu; & id iure quidem optimo, quoniam non posset fieri sine famæ iactura.

Deinde, quoniam si esset uerum Adriani fundamentum in primo argumento positum, sequeretur, quod non liceret artifice retinere instrumenta suæ artis, quod tamen ipse affirmat. Nam in hoc casu non potest ista instrumenta furari: ergo nec ea retinere, cum in sola extrema necessitate retinere liceat. Quare, non est censendus fur, qui cum possit restituere, non statim restituit, ne se

in

in mendicitatē conijciat. Confirmatur a simili de eo, qui e somno excitatus recordatur de restitutione a se faciendâ; quo tempore non tenetur restituere, sed tamen non licet ei furari: quare non restituere, & furari non sunt omnino idem.

Adde etiam, quod ei qui hodie non posset restituere sine infamia, liceret restitutionem in alium diem differre, in quo non pateretur huiusmodi damnum; & tamē, cum eodem periculo, ei furari non liceret: est ergo non restituendi ratio a furandi ratione aliqua parte diuersa.

Octaua conclusio, quando creditor pateretur tantum damnum, uel quasi tantum, uel maius damnum, quantum debitor restitutio esset statim faciendæ. Quoniam si quis pari debet, potius debitor, quam creditor debet. Adde etiam, quod debitor aliquid incommodi senti re debet, cum commodum senserit. Hoc autem damnum, quod patitur, potest esse maius, uel minus pro ratione magnitudinis debiti.

Nona conclusio, siue debitor sit obligatus ex iusta, siue ex iniusta acceptione, quando esset probabilis spes, quod intra paruum tempus, & iuxta arbitrium boni uiri posset fieri restitutio, crediderim non teneri ad statim restituendum, quando esset restitutio cum damno notabili in re propria restituentis: si autem non esset talis spes, teneretur statim restituere, & multo magis, si deberet ex iniusta acceptione. Huius doctrinæ ratio ea est, quoniam nemo cum tanto damno proximi, debet uelle sibi restitutionem statim fieri; si spes adfit recuperandi rem suam. Quare nemo est obligatus ad statim restituendum, cum graui damno in re propria, nisi tantundem, aut quasi tantum patiatur dominus: tum propter rationem allatam, quæ admodum probabilis est, licet non placeat Caietano: tum etiam, quoniam, ut idē ait, is qui non potest sine magno detrimento restituere, moraliter loquendo, censetur non posse restituere: at qui nemo id præstare tenetur, quod efficere nequit, igitur.

Decima conclusio, debitor ex iusta acceptione non

teneretur, relinquere lucrū cessans, quod capit ex suis bonis, uel mutare statū, ut statim restituat. Ita Scotus Caje-
tanus, & Iosephus. Patet ex proxima conclusione. Vbi
notanda est uniuersalis ratio, qua docetur, neminem esse
se obligatum ad restituendum cum maiori detrimento,
quam sit rei restituendæ pretium.

Vndecima conclusio, debitor bonæ fidei non teneretur
cum mutatione sui status restituere, etiam si creditor ex
dilatione cogatur statum mutare. Quoniā in pari causa
melior est possidentis conditio. Verum, quando nulla
esset alia ad restituendum uia, teneretur etiam cum
sui status mutatione: quia non licet cum alterius detri-
mento maiori cum commoditate, & copia uiuere: ubi
illud notauerim statum uiri nobilis posse conseruari,
sine multo luxu, atque maiori expensā. Quare, qui resti-
tuere est obligatus uideat, ne sibi multa necessaria esse
putet, ac proinde non restituat.

Duodecima conclusio, debitor, quantum fieri potest,
teneretur constringere se in suo statu, & amputare super-
fluum, ut facilius restituere possit. Doctrina est Sylue-
stri, uerb. rest. 5. q. 4. & ratio est manifesta, quia teneretur
restituere cum aliquo incommodo.

Decimatertia conclusio, quando debitor differt solu-
tionem, cum detrimento creditoris, debet totum illud
detrimentum resarcire, nisi dilatio facta sit cum credi-
toris consensu. Quoniam, non potest debitor sibi consu-
lere per dilationem restitutionis, cum alterius detrimē-
tis; & præsertim si sua culpa factus erat minus potens ad
soluendum.

Sed peteret hoc loco quispiam, cur mutatio status
suspendat restitutionem, ita ut non teneatur aliquis ob
hanc causam statim restituere; ea nimirum, quod non
possit id fieri sine notabili infamia: Quæ ratio non ha-
bet locum, in ijs, in quibus non consideratur certus ui-
uendi status, certa que in ratione uiuendi decencia.

Ex his colligere licet, quid dicendum sit ad illam du-
bitationem, an debitor sit obligatus ad se uicadendum,
ut

ut statim restituat: cuius dubitationis negantem partem
defendit Richardus 4. sent. dist. 15. art. 5. q. 4. & ratio est
manifesta, quia libertas est maximum bonum, ut supra
diximus. Rursus patet etiam non esse obligatum ad me-
dicandum, etiam si iniuste accepit, ut contra Raymun-
dum docet Syluester.

An autem teneatur manibus liberare, uel etiam ser-
uire, dubitari solet. Scotus docet esse obligatum ad resti-
tuendum, etiam si inde sequatur periculum necessitatis
laborandi, & mendicandi.

Ad quam dubitationem dico primo, eum qui nullū
sciret artificium non esse obligatum ad laborandum
manibus; ut restituat. Videtur enim inhumanum, & ni-
mis durum, uelle aliquem obligare ad id, ad quod est
ineptus.

Secundo, si debitor haberet artem, uel officium quo
aliquid lucraretur, ex eo, quod sibi supereffet, ultra ui-
uæ sustentationem, teneretur creditori restituere.

Tertio, persona nobilis, quæ nunquam seruiuit, non
est obliganda ad seruitutem, ut restituere possit: qui au-
tem aliquando seruiuit, ad tempus, non autem per totā
uitam seruire deberet, ut posset restituere. Et hæc de
hac quæstione satis dubia probabiliter dicta sint. Re-
stat, ut argumenta soluamus.

Ad primum, alias diximus, præceptum non furandi
esse negatiuum, & ideo obligat pro semper: at uero præ-
ceptum restitutionis, est affirmatiuum & negatiuum, &
propterea quo ad animum restituendi semper obligat;
non autem quo ad actum exteriorem, nisi cum debitis
circumstantijs: unde patet etiam ad confirmationem.

Ad secundum, negatur aliquē furari posse ad sustentā-
dam famam: potest tamen restitutionem differre, ut fa-
mæ consulat: non est itaque par ratio.

Ad tertium, esto eum, qui iniuste ré accepit, sese huius
periculo subiecerit, ut cum detrimento restituere de-
beat: tamen, non est rationi consentaneum, ut id effi-
ciat, cum magno detrimento, si dominus parum, aut ni-

hil patitur, ex dilata restitutione: presertim cum est ali qua restituendi spes iuxta ea, quæ diximus: quæ rursus sequenti quaestione, adhuc magis examinabuntur.

De restitutione faciendâ ab eo, qui non habet nisi bonâ alienâ, an debeat se omnibus his bonis privare, ut restituat. Quæstio LXXXVIIII.

S I ergo esset aliquis, qui omnia, aut fere omnia quæ habet, accepisset ab aliis, sine iusta, siue iniusta acceptione, quibus in bonis eius vita & status decencia sita essent; quaeritur, an ille teneatur restituere; ita ut redigatur ad mendicitatem, de qua re duæ sunt auctorum sententiæ.

Prima eorum, qui existimant eum qui malo titulo rem alienam possidet esse obligatum ad petendam remissionem restitutionis a creditore: quæ negata, debet omnia restituere, usque ad mendicitatem; aut certe ad cedendum bonis. Ita Ollien. in summa, titulo de poenit. & remis. num. 62. & videtur Innocentii, cap. Cum tu, de usuris, Medinæ quaest. 5. de restit. & Rayn. quæ sententia his fundamentis nititur.

Prima, restitutio est faciendâ omnium rerum, quæ ex alienis bonis habentur: ergo omnia simpliciter restituenda sunt: quare nulla de causa, potest quicquam retineri.

Secundo, dominus potest iuste omnia bona sua ab alio repetere; ergo qui ea possidet debet restituere, & nihil sibi retinere. Confirmatur hæc ratio ex cap. si quis, de furtis, ubi fur cogitur restituere ea, quæ furto, necessitate impulsus accepit, etiam si in eandem necessitatem rursus incidat. Huc facit etiam cap. Cum tu, de usuris, ubi usurarius cogitur integre restituere, quæ per usuras acquisiuit, non obstante, quod in summa relinquatur necessitate.

Secunda opinio aliorum, qui tenent huiusmodi debitorem posse sibi retinere quæ pertinent ad decenciam status, & vitæ necessitatem. Ita Archid. Can. si res, 16. q.

6. Syl-

6. Sylvester, verbo rest. 5. q. 3. & 4. quæ sententia his fundatur rationibus.

Primo, nemo debet restituere cum detrimento honoris & famæ: sed si is, qui non habet nisi quæ restitutioni sunt obnoxia, si restitueret, iacturam faceret honoris & famæ, igitur.

Secundo, hæc restitutio fieri non potest, nisi debitor omnino a suo statu cadat: a quo cadere non debet, ut aliter, qui non eandem difficultatem patitur, restituat, igitur. Pro hac difficultate valde perplexa explicandâ unum fundamentum ponendum est.

Qui res alienas possidet, tribus modis potest illas habere: primo, quando easdem res prorsus apud se habet, quas ab alio accepit: ut si haberet pecunias, quas mutuas accepisset, aut furto abtulerisset.

Secundo, quando non habet easdem res, sed alias, quas alienis bonis sibi emit: ut potest contingere in usurario; qui ex usuris sibi agros, vel suppellectilia acquisiuit.

Tertio, quando res quas possidet, sunt alijs obligatæ, quas tamen ab alio non accepit, cum nimirum aliquis habet bonâ propria, sed tamen ob contracta debita, sunt alijs obligata. Vbi etiâ distinguendum est de iusto, & iniusto debitore, & de spe futuro restitutionis intra parvum tempus; ut supra dicebamus. Hoc posito fundamento, hæc superstruo conclusiones.

Prima conclusio, debitor bonæ fidei, cuius omnia bona sunt restitutioni obnoxia, si creditor non sit in eadem necessitate, & ad sit spes probabilis futuræ restitutionis, non tenetur ad integram restitutionem faciendam, ita, ut cadat a suo statu, sed satis est, si in suo statu se constringat, ut restituere possit. Casus potest incidere in filiis usurarij, qui bona fide a patre hereditatem habuissent: qui aliquam aliam hereditatem essent adituri. Quoniâ sicuti nemo tenetur restituere cum detrimento tamæ, ita nec cum detrimento honoris, modo ad sit probabilis spes restitutionis futuræ.

Q. 4 Se-

Secunda conclusio, si non esset spes restituendi, & creditor esset in extrema necessitate, restitutio facienda esset: in quo etiam casu posset sibi debitor retinere, quæ essent necessaria ad eam uitæ rationem conferuandam, quam suæ conditionis pauperes homines seruant, & artifex suæ artis instrumenta. Quod in tali casu restitutio facienda sit, patet; quia nemo debet cum alterius detrimento seruari indemnus. Quod ea retinere liceat, quæ diximus, manifestum est ex l. miles, ff. de re iudicata, & l. prima, ff. de his, qui cedunt bonis, & Instit. de actionibus §. finali. Neque istæ leges quicquam faciunt contra ius diuinum, quod ad restitutionem obligat, quia idem ius docet, ut in extrema necessitate, quilibet ex alienis bonis sibi consulat.

Tertia conclusio, quando bona se haberent tertio modo supra posito, & restituendum esset ob iniustam acceptionem, debitor tenetur a suo statu cadere, & se redigere ad magnam necessitatem: posset tamen artifex retinere suæ artis instrumenta, ad uictum sibi parandum, & ad lucrandum, ut posset postea restituere.

Quod iste teneatur restituere, patet in primis ex eo, quia non habet ius in ista bona, & in statum, quem retinet: deinde, quia in tali casu domini sunt cum ratione inuiti, cum debitor sua culpa in has angustias sese coniecerit: postremo, quia alias aperiretur uia latrocinij, & rapinis: quia facile quisque res alienas occuparet, quas deinde posset retinere, nisi esset ad indigentiam & mendicitatem redigendus. Et huc pertinet caput, Cum tu, ti. de usuris.

Quod autem artis instrumenta retinere liceat, patet ex legibus citatis, & ex ijs, quæ supra diximus.

Quarta conclusio, si aliena bona se habeant primo modo supra explicato, siue bona siue mala possideantur, fide, tenetur debitor ad restitutionem faciendam, usque ad mendicitatem, non autem usque ad infamiam, & extremam necessitatem. Et hoc pacto uidetur procedere prima sententia, quæ est communior.

Quod

Quod debeat usque ad mendicitatem restituere, ex eo probatur, quia si non teneretur, ob id esset, quia creditor consentire debet, ut sua bona apud debitorem maneat; ad quod minime est obligatus: quoniam ei, quæ est in tali necessitate positus, nõ tenetur sua bona dare: ergo nulla necessitate adstringitur, ut uelut rem suam apud eum manere: tenetur igitur iste restituere. Adde etiam, quod alias daretur occasio furtis & rapinis.

Quinta conclusio, quando debitor solum habet res alienas, secundo modo supra explicato, hoc est emptas alienis pecunijs, uel bonis, est obligatus ad restituendum, usque ad grauem necessitatem. Probatur hæc conclusio eodem modo, quo probauimus quartam. Siquidem res istæ eorum sunt, quorum erant nnnm, quibus emptæ fuere. Verum, si res essent licite acquisitæ non teneretur se redigere ad mendicitatem, sed solum ad magnam necessitatem. Quare communis sententia, illa nisi mirum prima, intelligenda est de malo possessore ex iniqua acceptione.

Atque per has conclusiones sit huic satis dubitationi factum: ex quibus ad argumenta in utranque partem alata respondere haud difficile erit.

Ad primum, pro prima sententia, concedimus restitutionem, simpliciter loquendo, faciendam esse de omnibus: sed tamen priuatim, pro casuum diuersitate, diuersa ratione fieri debet; ut ex dictis patet.

Ad secundum, esto dominus rem suam possit repetere, tamen nõ sine modo & ratione: Auctoritates autem, quomodo sint intelligendæ, satis constat ex ijs, quæ diximus.

Adde etiam, quod qui mala fide possident, ratione culpe a legibus puniuntur.

Ad primum pro secunda opinione, honor & fama dupliciter sumi possunt, uno modo, ut fundantur in uirtute, & de honore ac fama, isto modo sumptis, intelligitur illud, quod dicitur, hominem nõ esse obligatum ad restituendum eum detrimento honoris & fame. Altero modo

modo pro honore, qui oritur ex aliis bonis, siue animi, siue corporis, & fortunæ, ut ex diuitijs, & dignitatis gradu, & cum iactura honoris hoc modo sumpti, qui reuera non est uerus honor, interdum restitutio fieri debet ut cum ob restitutionem aliquis a suo dimouetur statu. Adde etiam quod aliquis potest restituendo a suo statu discedere, sine honoris & fame iactura, si alio proficitur, si aliquam religionem ingrediatur, uel aliqua alia uia suæ existimationi consulat.

Ad secundum, falsum est, absolute loquendo, neminem esse obligatum ad status sui diminutionem, ob restitutionem faciendam, cum ratio id flagitat. Atque de hac questione satis.

An periculum uitæ & fame amittenda restituendi obligationem tollat, seu de restitutione faciendâ ab adultera, & ab ea quæ filium supposuit.

Quæstio LXXIX.

Ellebris est de re proposita, tum apud Theologos, tum apud iuris utriusque peritos disputatio, præsertim si ad casum priuatum de adultera contrahatur, quæ ex adulterio filium peperit, an sit sub uitæ periculo obligata suum manifestare crimen, ne filius legitimus, uel alij hæredes sua hæreditate priuentur.

Potest itaque hæc difficultas primum uniuersè tractari, an quis ob uitæ suæ periculum sit à restituendo liber: deinde speciatim querendo de adultera, de qua est maior difficultas: quæ ad tria capita reuocari potest: in quo primum uidendum est, ad quid adultera teneatur: in secundo, quid facere debet adulter: in tertio, quid filius ex adulterio natus.

Tractant hanc difficultatem Theologi lib. 4. sen. dist. 11. Canonistæ cap. Officij de poenit. & remis. Alphonsus a Castro li. 1. de lege pœnali, c. 11. Ioannes Medina Codice de rebus restituen. q. 3. causa 4. Didacus Cou.

in

in relect. in reg. peccatum, part. 1. num. 6. Summistæ, uerbo, Adulterium. Sotus lib. 4. de iust. & iure quæst. 7. art. 2. Adrianus in 4. sent. in materia de rest. in principio, dub. 1. & quol. 1. art. 3. Quod autem uitæ periculum non tollat restituendi obligationem, his probatur rationibus.

Primo, ex regula iuris, qua dicitur, utilitatis scandalum nasci permittitur, quam quod ueritas relinquatur: & potius ueritas est sequenda, quam scandalum permittendum. Si ergo pro ueritate retinenda fratris scandalum postponendum est, multo magis negligenda est fama, & uitæ, quam ueritas: cum corporis, & fortunæ bonamini noris faciendæ sint, quam spiritualis proximi salus. Non debet ergo adultera uitæ periculum timere, ut ueritatem fateatur.

Neque hæc regula allata, sumpta ex Bedæ in Marc. cap. 9. intelligenda est, ut Innocentius, & Panormitanus cap. Officij uolunt, de Iudice, qui propter scandalum, contra ueritatem nihil facere debet: quoniam Beda loquitur de ueritate, quæ sine peccato non relinquitur: neque tantum de ueritate in iudicio dicenda, sed uniuersè.

Secundo, restitutio faciendæ est ex iure naturali, & diuino, ut supra probatum fuit. & negari nullo modo potest: ergo etiam cum uitæ periculo faciendæ erit: cum potius mors sit subeunda, quam diuinum, & naturale præceptum frangendum.

Tertio, omnia bona, tum corporis, tum fortunæ sunt pecunia æstimabilia, ut communior docet scriptorum sententia: ergo tantum potest esse pecunia, quæ restituenda est, & tam grandis hæreditas, ut præponderet uitæ, & fame, quare in tali casu faciendæ erit restitutio, cum uitæ periculo.

Quarto, qui falsum testimonium contra infontem in iudicio dixisset: deberet suum dictum, etiam cum periculo uitæ, retractare, ergo mortis, uel infamiae timor non liberat a restitutione faciendâ.

Quinto, creditor potest rem suam in iudicio repetere, etiam si inde furis mors probabiliter sit securura: igitur

tur etiam qui debet restituere, tenetur suam uitam exponere periculo, ut restituat.

Atque has rationes dubitandi causa attulisse sufficiat. Sunt autem tria de quibus solet a scriptoribus dubitari, si questio ad adulteram contrahatur, de quibus uaria est sententia.

Primum, quo nam pacto se debeat habere adultera erga filium illegitimum, debeat illi rem manifestare nec ne, praesertim cum non sit ulla spes, de utilitate futura; de qua re duae sunt sententiae.

Prima, Adriani in quaestione, & quolib. citatis, art. 3. in respons. ad secundum, & Paludani, 4. sent. dist. 27. q. 2. art. 1. conclu. 3. qui docent, adulteram esse obligatam ad reuelandum filio rei ueritatem, atque ad eam persuadendam omnibus modis, quibus potest, etiam si non speretur utilitas.

Secunda sententia communis, ut Nauarrus testatur, cap. 16. num. 43. quae docet non esse obligatam ad id faciendum, si nullam spem habeat fore, ut filius credat. Ita Castro loco citato, Canonista cap. Officii, Conaruias, & alii scriptores, in adnotatis locis.

Dubitant deinde, an si speretur utilitas, debeat cum probabili uitae periculo ueritatem patefacere: & circa hanc dubitationem, tres sunt sententiae.

Prima, quae eam obligat ad reuelandum; Ita Adrianus, citato loco, & Maior dist. 15, in quartam sent. quaest. 37. & lib. 13. sent. dist. 37. q. 34. qui auctores suam opinionem tribus prioribus argumentis speciatim muniunt.

Secunda Soti, loco allato, qui respondet cum distinctione, si loquamur de fama, uel fama mulieris, aut eius qui restituere debet, est magna, & pecunia restituenda est parua; & tunc non debet reuelare: si uero pecunia est magna, & fama parui momenti, reuelare ac restituere deberet. Similiter quod attinet ad uitae periculum, tamen potest esse hereditas, (exempli gratia; successio in regno) ut faciendum sit cum mortis periculo.

Tertia sententia, quod nunquam teneatur reuelare cum

eum periculo fame & uitae. Ita Scotus in 4. sent. dist. 15. q. 2. in responsione ad penultimum argumentum. Anton. 2. par. tit. 1. cap. 18. §. 8. in fine, & tit. 2. cap. 7. §. 4. Caetan. tomo 1. opus. 3. respon. 14. Nauar. in Enchir. cap. 16. nu. 44. Gabriel 4. sent. dist. 15. q. 2. ar. 2. Richar. Medina, & Castro locis citatis, Syluester uerbo adult. q. 2. & est communior sententia.

Postremo dubitant speciatim ad quid teneatur adulter, de qua re Sotus duo docet.

Primum adulterum non esse obligatum ad aliquam restitutionem ratione iustitiae: quia non potest illi constare illum esse filium suum, iuxta illud, quod nemo factis probare possit, cuius sit filius l. Lucius ff. de cond. & demonst. neque enim tenetur credere adulterae. Adde etiam, quod etsi sciret esse filium suum, non tenetur quicquam restituere, cum ipse non fuerit proxima iniustitiae causa, sed adultera, quae filium marito suppositum: quare ipsa uidere debuit, quid futurum esset de filio, cum libere adulterio consenserit.

Secundum, si adulter certus esset filium suppositum esse suum, & aliquam posset facere, aut marito, aut heredi compensationem, aut filium citra scandalum, nutrire, teneatur ad id faciendum ex honestate, & decetia. Quare non eodem modo tenetur adulter restituere, sicuti adultera. Secunda sententia contraria, & est communis.

Pro huius difficultatis resolutione, reuocanda est in memoria illa bonorum distinctio, quam nonnulli auctores afferunt, & pro regula in restitutione facienda utuntur. Sunt igitur tres bonorum ordines, infimus, medius, & supremus. In infimo reponuntur pecuniae, & quae communiter pecunia estimantur: in medio fama & honor, in supremo bona corporis, & uitae, qua distinctione posita, duo dicunt.

Primum, cum periculo boni eiusdem ordinis faciendum esse restitutionem bonorum eiusdem ordinis: ut cum periculo fame, restitutionem fame, & sic de aliis.

Secundum, cum periculo iactura boni superioris ordinis, nemo tenetur resarcire daannum boni inferioris ordinis, ut cum periculo amittendæ famæ, nemo est obligatus restituere pecunias, & alia eiusdem ordinis bona. Ita Caiet. Anton. Nauar. Armilla, & quidam alii.

Rarius animaduertendum est, quod attinet ad difficultatem de adultera, uel de ea quæ filium alienum supposuit, doctores communiter in tribus conuenire.

Primum, quando adultera absque periculo infamæ & uitæ posset rem manifestare, teneretur rem in lucem produdere: quoniam dedit causam sufficientem & proximam nocendi filijs legitimis, & ueris hæredibus. Causa incidere posset, quando ipsa esset infamis apud oes.

Secundo, si nulla ex criminis manifestatione speraretur utilitas, non esset obligata ad ueritatem detegendam. Quoniam censeretur temeraria, & nimis prodiga suæ famæ, & uitæ: ut si fides ei non haberetur, aut non posset aliqua ratione ueritatem probare.

Tertio, quando non posset cum utilitate detegere, posset tamen aliunde instaurare, & compensare daannum, legitimi filii, id facere deberet, ut si haberet bona propria, quibus filium educaret, & cetera.

Præterea, animaduertendum est, posse esse, hic dubitationem de duobus, qui rem habuissent. cum femina matrimonio soluta, ex qua natus esset filius, de quo dubitaretur, utrius esset, uel si unus crederet esse suum. Propterea dubitationis, atque etiam questionis principalis resolutione, animaduerte, signa in puero, ut lineamenta, color, & id genus alia, non esse sufficientia, ex se, ad demonstrandum aliquem puerum, esse certi hominis filium, cum ex uehementi imaginatione in coitu, possit formari, color, & effigies, ut patet ex facto Iacob, qui apposuit uirgas pro puleas uirides, & amygdalinas & ex platanis, quas ita accommodauit, ut uariis inde effectus sit color, ad quarum aspectum uarie oues conceperunt, Gen. 30. Et de quadam matrona Romana legitur concepisse filium nigrum, quod in figuram Aethiopis, dum

col-

coibat, inspexerit. His ita notatis ad difficultatem propostam prius uniuersè dicam de restitutione cum famæ, uel uitæ periculo faciendâ; tum speciatim de adultera; & de ea, quæ filium supposuit, postea, de adultero, ac postremo de filio notho quid sentiendû sit docebo.

Prima conclusio, Nemo tenetur cum periculo uitæ ad restitutionem bonorum externorum, seu pecuniæ, etiam si pecunia restituenda sit maxima, quare uitæ periculum restituendi obligationem tollit. quæ conclusio his rationibus confirmatur.

Primo ex determinatione Innocentij, cap. Officii de pœnit. & remis. qui interrogatus a Cardinali pœnitentiaro, de quadam muliere, quæ supposuerat filium alienum, quo facto priuauit heredes sua hæreditate: quæ præ timore nolēbat manifestare peccatum, respondit, eandem esse rationem in hoc casu, atque est in casu de adultera, ac proinde in utroque idem faciendum esse decernit, quod scilicet nõ denegetur pœnitentia, & quod satisfactio, id est pœnitentia, per discretum sacerdotem imponatur. Pœnitentia, ad quam ista est admittenda, sacramentum confessionis, quod ait nõ esse denegandum. Satis factio, quæ est imponenda hoc loco, nulla ratione potest significare restitutionem, aut pœnitentiam exteriori in foro iudiciali: quia ait esse imponendam per discretum sacerdotem: exterior autem pœnitentia non imponitur a sacerdote. Adde etiam, quod pœnitentia, quæ est satisfactio, non iniungitur nisi post confessionem: cum pœnitentia facta in peccato nihil proficit. Sensus ergo decreti Pontificis manifestus, hic est, ut ista admittatur ad confessionis sacramentum, & pro peccato commissio ei pœnitentia, id est satisfactio, imponatur: ubi nulla sit de restitutione mentio: quæ, si esset necessaria, debuisset fieri ante confessionem, uel re, uel promissione.

Quo fit, ut non sit audienda Glossa super citato capite, quæ ait, huic femine dicendum esse, Ista pœnitentia nihil tibi proderit; & tamen asserit ei denegandam non esse. Nam si, Glossa loquitur de pœnitentia sacramenta

li,

li, seu de sacramento ipso, esset error in fide, dicendo non prodesse: si de exteriori poenitentia, ista non est ei iniungenda, cum non desistat a peccato.

Ex his necessarium conficitur argumentum: ista mulier, etiam stante fraude, per suppositionem filij facta, liberari potest a peccato, ergo non tenetur restituere: & nulla alia causa est, quæ eam excuset, nisi mortis timor igitur non est facienda restitutio cum mortis periculo.

Falluntur itaque nonnulli iuris parum in hac parte periti, qui aliter hunc locum exponere conantur, cum quibus etiam Adrianus.

Sotus autem uidens argumenti uim, alia uia conatur euadere, dicendo, Pontificem existimasse, esse modicam quantitatem pecuniæ, seu damni restituendi: uel, quod illa reuelando nihil esset profutura: sed hæc gratis dicuntur: & dum Sotus suam uult tueri sententiam, Pontificem alias ualde doctum & pium, imprudentem facit, quod rei circumstantias non uiderit, non considerauerit: cum præsertim sine magna discussione, & examine, ad huiusmodi casus, in quibus de moribus agitur, Pontifices respondere non soleant. Ut omittam, quod communiter, sine ulla limitatione exponitur.

Lege Nauarrum cap. 17. a nu. 89. ad 92. qui late contra Sotum disputat, & tandem docet, restitutionem debiti bonorum omni uia procurandam, sed si non inueniatur idonea, sine amissione uitæ, aut libertatis, aut famæ non esse necessario faciendam. Atque de hac prima ratione hætenus.

Secundo, & est ratio ad hominem, hoc est, quæ procedit ex doctrina a Soto concessa; ista mulier posita in extrema necessitate uitæ, ex quocunque loco hanc pecuniam, quam alias deberet restituere, si sibi esset necessaria, accipere posset, ut Sotus docet: ergo non est obligata ad eam restituendam, redigendo se ad extremam necessitatem, hoc est ad periculum uitæ amittendæ: nam si ob talem causam capere potest, potest etiam & quidem multo magis retinere.

Ter-

Tertio, nemo est obligatus ad se uendendum, libertatemque amittendam, ut restituat etiam si magna sit pecuniarum restituendarum uis; ergo multo minus ad restituendo cum periculo mortis: quod sumptum fuit communitur ab omnibus conceditur; consecutio est manifestissima, cum longe melior sit uita, quam libertas, quæ non bene pro toto uenditur auro, ut inquit ille.

Quarto, nemo tenetur reddere domino, quod eius est, quando uel dominus non uult sibi suum reddi, quæ uoluntas a quibusdam appellatur actus elicitus: aut certe, cum debet uelle, sibi non restitui, quæ uoluntas actus debitus nominatur: at quisque debet uelle, sibi non reddi pecuniam, seu bona fortunæ, cum tali detrimento, & uitæ periculo; ergo neque qui alias restituere deberet, reddere tenetur. Minor propositio, patet in eo casu, in quo debitor non haberet unde restitueret: quoniam, hoc posito, non retinetur res inuito domino: & si non fiat restitutio, nihil peccatur. Confirmatur hæc ratio: in extrema necessitate, quisque ex suis bonis debet succurrere necessitati patienti, & ergo non debet uelle, ut sibi reddatur.

Quinto, quando occurrunt duo mala, ex innata omnibus hominibus ratione, minus est eligendum, ut etiam habetur apud Gratianum can. duo mala, & can. Nerui, distinct. 13. sed minus malum est defraudare filios hereditate, quam mortis periculum subire, illud igitur potius eligendum: non ergo peccabit mulier ista in tali casu tacendo.

Neque ualet Adriani responsio, dum ait, locum citatum esse intelligendum, quando e duobus malis necessario alterum est faciendū: at in hoc casu, ex una parte alterum est malum facere, quod fit non restituendo: alterum uero alienum malum permittere, nimirum, maritum occidere: hæc inquam responsio non ualet, quoniam ut tacendo permittit, hæredes defraudari, ita crimen manifestando permittit mala sibi a marito euenire, & si ipsa ea non faciat: immo potius reuelando positius

R r malum

malum caussat: tacendo autem solum permittit, hæredi uidelicet fraudem.

Denique, ne pluribus sententiam contrariam urgeamus, illud sufficere deberet, quod hæc opinio est communior, quam circiter quattuordecim doctores sequitur; ac propterea, ut benignior & uerjor retinenda est.

Secunda conclusio, uniuerse loquendo, idem dicendum est de fama, quod de uita diximus, hoc est, non esse faciendam pecuniarum restitutionem cum periculo amittendi famam. Probatur iisdem rationibus, quibus prima conclusio probata fuit: quamuis, ut supra scripsimus, casus sit metaphysicus, id est, qui nunquam, aut raro euenire potest: cum pecuniarum restitutio per aliam personam fieri queat.

Tertia conclusio, si magna esset pecuniæ restituendæ quantitas, & famæ iactura minoris momenti, & speraretur utilitas, restitutio faciendæ esset: quæ conclusio, his probatur rationibus.

Primo, potest aliquis homo, & mulier ista de qua loquimur, ad acquirendam magnam pecuniæ quantitatem, suam parvam famam contemnere, & id usu uenire interdum solet: si quidem aliquando homines eligibilius esse putant multum habere pecuniæ, quam paruum famam possidere: ergo uideretur debere etiam contemnere, ut alij consequantur rem suam, quam sine ista parua famæ iactura, consequi non possunt. Quare, cum homo sit famæ dominus, & possit illam cum pecunia commutare, id quod sua causa faceret, debet etiam causa alterius ad remouendam iniustitiam efficere. Ut exempli gratia, si quis infamasset alium & nollet famam restituere cum periculo suæ, proculdubio iste deberet pecunia satisfacere; ac proinde etiam cum periculo famæ restituere pecuniam: cum hæc sint aliqua ratione commutabilia.

Secundo, plus excedit uita unum corporis membrum, quam fama excedat pecuniam, ut est per se manifestum: atqui cum uitæ periculo teneretur interdum aliquis efficere

licere ne alter suo membro priuaretur, ut patet in eo casu, quo quis falso accusasset hominem, qui manu priuandus esset: ad quam iniustitiam impediendam, cum periculo uitæ calumniator teneretur: ergo etiam periculo famæ teneri quis potest ad pecunias restituendas.

Tercio, hoc casu posito, filij legitimi, seu hæredes essent cum ratione inuiti, quippe qui magno priuantur bono, cum paruo proximi detrimento: secus dicendum esset, si quod restituendum est non magni esset momenti. Verum contraria sententia sua non caret probabilitate.

Quarta conclusio, si casus de restitutione faciendæ cum periculo uitæ, uel famæ incideret, res esset examinanda iudicio boni & docti uiri. His ita uniuerse positis, ac confirmatis conclusionibus, nunc speciatim ad casum de adultera respondebo, demonstrando quid in eo fieri debeat.

Quinta conclusio, uniuerse loquendo, adultera tenetur causam iniustitiæ datam remouere, aut rem reuelando, aut alia uia satisfaciendo. Ratio est manifesta, quia dedit sufficientem damni causam, alienam supponendo filium. Ex qua doctrina illud necessario conficitur, quod, si qua ratione efficere potest, ne filius spurius hæreditatem adeat, id omnino efficere debeat. Quod si non potest omni ex parte, totam iniustitiam, siue damnum impedire, debet impedire ex parte, si id possit: ut suadere marito, ne illi tantam partem relinquit; & si qua alia ratione id queat efficere. Sed ut clare huc casum explicet, que in eo fieri possunt, ad certa capita reuocabo.

Primum, possit a spe utilitatis futuræ, si reuelat, & remoto famæ, & uitæ, & animæ periculo, reuelare debet: ut communiter docetur, & Pontifex decernit.

Secundum, si non potest hac uia illato, aut inferendo damno occurrere, si habet bona paraphernalia & propria de quibus potest disponere, illis satisfaciat, ea in legitimos filios distribuendo: potest etiam diligentius, magis quam alias deberet, laborare, & sibi de rebus necessarijs cum ratione subtrahere, ut rem mariti auget.

Tertium, si id non potest, ex quadam honestate tenetur suadere filium, ut religionem aliquam ingrediatur, aut ut sacris initiatur, & beneficium accipiat, & hereditati renuntiet. Sed quod attinet ad ingressum religionis hoc remedium non haberet uim, quando religio esset hereditatis capax, ut post Concilium Tridentinum, sessione 25. capite 3. de Regularibus, sunt omnes, excepta Cappucinatorum, & Fratrum minorum obseruantie religione, nisi ante professionem renuntiaretur hereditati, quam monasteriū in quod esset ingressus, posset adire.

Quartum, si hæc remedia non sufficiant, debet id patrefacere filio notho, si speret eum crediturum, si inde non sequeretur scandalum, aut maius malum, & si hac ratione possit eis satisfacere, qui fraudati sunt.

Quintum, si dicta remedia non sufficiant, reuelet marito, modo illa tria concurrant, quæ nunc in quarto capite dicebamus.

Adnotauit Nauar. cap. 17. num. 91. hoc aliud remedium: posset adultera ingredi aliquod monasterium, in quo tuta maneret, & tunc reuelare: quoniam ecclesia eam non restitueret suo marito, nisi data de non lædendo cautione. Quod si nullum remedium sit idoneum, rem Domino commendet, & poenitentiam agat.

Sexta conclusio, communiter loquendo, adultera nõ tenetur reuelare crimen. Primum, quia facile filius non crederet, nec est obligatus credere. Deinde, quia ut plurimum inde oriretur periculum famæ, & uitæ amittendæ. Quod si maritus esset uir pacificus, & pius, & præsumeretur eum uelle consulere salutem uxoris, reuelari posset, ut ipse consuleret utilitati legitimorum filiorum: sed tamen, uix unquam sine maiori malo id fieret.

Quo loco dixerim, non esse omnino alienum a ratione, si illud adhiberetur temperamentum, ut adultera in extrema uita reuelaret filio spurio, qui licet non teneatur credere, tamẽ posset aliquo tempore credere, & ita impediretur aliqua ex parte iniustitia: intellige semper, quando adest utilitatis spes. Quare, si iam uxo rem

acce-

accepisset, & filios haberet, non speraretur utilitas.

Nec tamen placet, quod Alciatus lib. de præscript. c. 16. & Maior loco citato dicunt, matrem adulteram, tempore mortis suæ esse obligandam ad conuocandos omnes filios, & ad manifestandum unum, uel alterum ex illis esse spurium, & ad rogandum illos, ut uelint suam illi hereditatis partem donare: quoniam ista donatio est fraudolenta, & iniusta, & ideo non bona.

Sed hoc loco cum Adriano objerces, qui alterum in famam, semper tenetur restituere, etiam si non speret se posse re ipsa restituere; ergo etiam in hoc casu tenetur adultera rem manifestare; ut per eam non stet, quin restitutio fiat, etiam si non speretur utilitas.

Respondeo, primum negando id, quod sumptum est: quoniam si non speraretur utilitas, non tenetur restituere. Deinde, negatur consecutio, quia cum detrimento famæ restituenda est fama; at in hoc casu adest etiam periculum uitæ.

Septima conclusio, adultera, & ea quæ suppositum filium, non tenetur crimen reuelare cum periculo uitæ propria. Patet ex ijs, quæ diximus in probatione primæ conclusionis. Teneretur fortasse, cum aliquo periculo, in re omnino grauissima, ut in regni successione, modo spereretur utilitas. Quod tamen si faceret, esset actus perfectionis.

Octaua conclusio, quod attinet ad famam, & ad alia grauiora damna, idem dicendum est in hoc casu, quod supra uniuersè diximus.

Quod si dicas, ista ob peccatum perpetratum, non habet ius ad famam retinendam, ergo ad eam tuendam non debet alios fraudare: antecedens patet, l. 1. ff. de his, qui notantur infamia: dicerem, dum crimen est occultum, esse in iusta suæ famæ possessione, & ut alius non potest eam infamare, cap. si quis, §. Non dico tibi, de pœnit. & remis. ita, nec se ipsam infamare tenetur: possidet igitur indigne famam, sed non iniuste.

Nona conclusio, quando adultera esset cum ratione

dubia, an filius sit mariti, uel adulteri, cum hæc inde sunt dubitandi causæ, conscientiam deponat, & penitentiam de peccato agat. Quoniam in dubio melior est conditio possidentis, & pro reo præsumitur. Quod autem attinet ad aliud caput de adultero, has alias statuo conclusiones.

Decima conclusio, communiter loquendo, adulter non tenetur credere suppositum filium esse suum: Quia potest esse mariti, uel alterius adulteri, præsertim cum mulier esset solita cum alijs adulterari: Quare non facile debet credere, se esse ad aliquid obligatum.

Vndecima conclusio, si sit omnino dubius, uel hinc inde sint rationes probabiles, deponat conscientiam, ne ob erroneam opinionem obligetur: agatq; penitentiam, ut de adultera dicebamus.

Duodecima conclusio, si sint signa & argumenta uehementia ob quæ adulter credere debeat suppositum filium esse suum, aut si id sibi persuadeat, tenetur ad omnem restitutionem ad quam tenetur adultera, licet non ita stricte: intellige citra periculum uitæ, & famæ amittendæ: probatur hæc conclusio contra Sôri opinionem, his argumentis.

Primo, ex communiore sententia, de qua testatur Nauarrus, loco citato, sub num. 49. Ita enim sentit ipse, & Antoninus, 2. parte, tit. 2. ca. 7. §. 4. Siluester uerbo, Adulterium q. 5. Caietan. in summa uerbo, Adulterium, Medina & alij.

Secundo, quoniam, moraliter loquendo, dedit causam sufficientem, & satis proximam damni: siquidem, adulterium est uia ad generationem, ex qua sequitur damnum: ad quam generationem proxime sequitur, ut etiam adultera (quæ nõ uideretur obligata ad puerum tãquam non legitimum deferendum, uel ad hospitale mittendum) filium supponat. Falsum est itaque quod pro suo fundamento assert Sorus, dum ait, adulterum non esse causam huius damni, cum det operam rei illicitæ, ad quam sequitur effectus, unde oritur damnum:

quo

quo casu, etiam causa remota noceret: ut habetur cap. finali de homicidio lib. 6.

Decimatertia conclusio, quando adulter est obligatus ad restituendum, hæc omnia restituere debet. Expensas in alimentis, & in institutione filij factas, ad illud usque tempus, quo pater est obligatus filium educare: ad dotem, si forte ex adulterio suscepta fuit scemina: & ad damnum, quod patiuntur hæredes, & legitimi filij. Sed, ut subtiliter adnotauit Sorus, non tantumdem restituere debet, quantum habuissent, si non adfuisset, suppositus filius, qui fortasse posset non uiuere, eo tempore quo hæreditas adibitur: sed si iam aduissent, ut si puratus pater iam mortuus esset, tantumdem debet restituere, ut ait Nauarrus.

Quod diximus de adultero, intellige etiã de eo, qui filium alienum supposuit, & de ijs, qui fuere proxima suppositionis causa.

Sunt autem, qui ita hac de re statuunt: si adulter non fuit consors suppositionis, immo quantum in se fuit, operam dedit, ne filius supponeretur, ad nihil esse obligatum. Si autem de suppositione nihil cogitauit, & nõ fuit consors, solum debet restituere pro alimentis factis eo usque, quo de lege naturæ fuisset obligatus suppositum filium alere: si autem fuit consors, & causa suppositionis tenetur ad omnia, quæ diximus.

Decimaquarta conclusio, adulter, & qui filios nothos mittunt ad hospitale, tenentur ad restitutionem expensarum, si eos paupertas non excuset. Quoniam huiusmodi loca solum pro pauperibus instituta sunt.

Decimasexta conclusio, facta restitutione ab adultera, uel ab adultero, uel a supponente, alij non tenentur restituere. Diximus quid adulteræ, & adultero faciendum sit: restat ut de filio spurio aliquid dicamus.

Decimaquinta conclusio, uniuersè loquendo, filius spurius, uel suppositus, non tenetur credere matri dicenti ipsum non esse legitimum, uel uerum filium: Tum quia id solet esse incertum, & clara ratione demonstrata

R r 4 ri

ri non potest. l. miles ff. ad l. Iuliam de adult. & Cap. est mater de probat. re autem existente incerta, melior est possidentis conditio: tum quia dicere potest, eam id esse, uel ex odio, uel leuitatis causa; presertim quando eum alias duriter tractasset, & alijs filiis maiora amoris signa dedisset, ad que accedit eois scriptorū sententia.

Decimasexta conclusio, quando essent argumenta, & signa certa, quibus probaretur eum non esse legitimū, aut ipse ex aliqua leuiore ratione id crederet, teneretur renunciare hereditati. Doctrina est communis, & certamquam speciatim Syluest. & Medina tradunt. Tunc autē id priuatim, credibile fieret, quando mater alias esset morata, religiosa, famam conferuandam studiosa, & suppositum filium amanter tractasset, nec solita esset mentiri, & id, uel tempore aliquo sacro, quo omnes ad pœnitentiam conuertuntur, uel in extrema uita reuelaret.

Nec propterea a restituenda hereditate excusaretur, quod iam ei fuisset a Iudice adiudicata: quia sententia pronuntiata esset ex falsa pœsumptione, que a restitutione non excusat; ait tamen Syluester, ei licere aliquam hereditatis partem retinere, unde uiueret. Illud certum est, non esse obligatum ad id restituendum, quod ex bonis patris putatiui consumpsit, quia id bona fide fecit: Quod si non esset res certa, sed utrinque probabilis, cōscientiam deponat, & se uerum & legitimum esse putet.

Decimaseptima conclusio, quando plures, puta Petrus, & Paulus rem habent cum soluta, neuter eorū tenetur credere, eam ex se concepisse, & si Petrus suū esse credat, & tamen Paulus eum suscipiat, & nutriet, nō tenetur Petrus rem detegere, quod aliter, uel sua leuitate, uel mulieris impostura deceptus sit: Ita Sotus lib. 4. de Iust. & iure quæst. 7. art. 2. uersus finem.

Atque per has conclusiones, ni fallor, clare perspicitur quid in materia ualde perplexa sentiendum sit: ad cuius adhuc maiorem explicationem nonnullas dubitas inunculas subiiciam.

Prima dubitatio, An adultera testari possit, cum filium

lium habet suppositum: & ratio dubitandi ea est, quia non potest uniuerse appellare suos filios legitimos, cū non omnes sint legitimi, mentiretur enim: at mendaciū nullam ob causam dicendum est.

Dicerem tamen cum Nauarro, num. 48. cap. 16. eam posse testari: nec mentiretur filios appellando legitimos eo sensu, quo pro legitimis habentur: adde etiam, quod potest eos simpliciter filios appellare, sine illa particula, legitimi.

Secunda dubitatio, si adultera nō est obligata, ut diximus, ad crimē suū manifestandū, sequeretur, quod nec maritus, aut filii legitimi possent eā accusare, cum haberēt indicia sufficientia, ad recuperandam, seu retinendam suam hereditatem: quia isti non deberent uelle eam cū tanta suæ famæ iactura restituere, qua in re speciatim nostra fundatur sententia.

Respondetur, primum isti essent omnino immanes & impij, si matrem accusarent. Deinde, esto id eis liceat non tamen sequitur, quod ipsa sese prodere, ac manifestare debeat: sicuti fur, qui licet accusari possit, non tamen ulla lege obligatur ad se manifestandum.

Tertia dubitatio, quid dicendum esset de marito, qui sciret se esse impotentem, & uideret suam uxorem filiū genuisse; an esset obligatus ad ueritatem detegendā, ne qui deberent succedere in hereditate ea priuentur.

Respondetur, uniuerse loquendo, non esse obligatū ad reuelandum, cū multa inde oriri possint incommoda, & ipse non fuerit cā iniustitiæ: Quod si res esset magni momenti, & incommodis obuiari posset, reuelare dēret.

Quarta dubitatio, quantum debeat esse damnū, ex restitutione pueniēs, quod restituēdi obligationē tollat.

Responder Medina loco citato, id non posse certa regula tradi: uerum si tale, ac tantum sit, ut is cui restitutio est faciēda, teneatur euitare, aut impedire, nec aliter uitari queat, quam per non restitutionem, tunc tollitur restituēdi obligatio. Quia, in tali casu non retinetur res aliena inuito domino, sed eius consensu, factem debito

debito, si nõ expresso. Cum ergo homo teneatur ad proximum ab iniusta morte defendendum, si potest, siue mors ex animi impetu, siue ex malitia inferatur, si non potest alia ratione eum defendere, id boni temporalis iactura efficere debet. Quo fit, ut in casu nostro, si adultera probabiliter de morte timeat, non sit obligata se prodere, ut hæredibus seu filiis legitimis restituat.

Quare, si quis pro sententia Adriani diceret, adulteram debere reuelare, cum est utilitatis spes, cum nõ ex ira, uel indignatione mariti, sed ex malitia mors præsumeretur uentura; cum ob alterius malitiam nemo debeat, id non efficere, quod ex præcepto facere tenetur, id uerum esset, si solum inde oriretur scandalum & detrimentum eius, qui scandalizatur, & ex malitia peccat, non autem cum sequitur in alterius perniciem, ut in nostro casu accidit, quia reuelatio cedit in damnum adultera. His ita explicatis, restat ut ad argumenta respondeamus.

Ad primum, Innocentius & Panormitanus, ut dicebamus, intelligunt regulam illam de iudice & teste, qui ex officio debent ueritatem fateri, quod tamen falsum est: procedit enim uniuersaliter, ut Adrianus docet: conseo itaque procedere, non solum de ueritate iustitiæ, sed etiam de ueritate simpliciter, & locum habere, quando ueritas est simpliciter necessaria ad salutem, quam ueritatem magis uelle debeo, quam scandalum timere. Verbi gratia, magis debeo sumere baptismi sacramentum mihi ad salutem necessariam, quam timere scandalum, quod inde homines capere possent. Intel ligenda itaque est regula, quando ueritas est illo tempore omnino necessaria ad salutem, atqui in nostro casu non est necessaria, cum lex naturæ & diuina nolint, ut ego cum tali detrimento restituam.

Ad secundum, primũ si argumentum concluderet, sequeretur contra Adrianum, quod is, qui furatus esset nummum aureum, uel etiam aliquid minus, cum periculo uitæ deberet restituere, quod est omnino falsum, atque

atque absurdum: sequela est manifesta, quia ad talem restitutionem lege naturali, & diuina est obligatus.

Deinde, præceptum de restituendo est affirmatiuum, & non obligat ad semper, alias enim qui est in extrema necessitate deberet restituere. Falsum ergo est, hoc præceptum in tali casu obligare, cum non timeatur res in uito domino, qui tacite consentit, aut consentire debet, ne sibi restitutio fiat. Non peccat itaque adultera, non restituendo contra præceptum, Nõ furaberis, sicuti nec is, qui contra aggressorem se defendit, non facit contra præceptum, Non occides.

Ad tertium, in primis dubium est, an talis compensatio fieri possit, & saltem quod attinet ad uitam, quidquid sit de fama, fieri non solet: quod si interdum datur pecunia, non pro uita sublata, sed in pœnam, quia remittitur capitis pœna: adde quod non est par ratio de uita iam adempta, & de uita conferuanda.

Ad quartum, nihil concludit, quia tunc sumus in pari necessitate, & ideo falsarius tenetur cum suæ famæ & uitæ periculo, alienæ famæ & uitæ consulere, si causam dedit: at uero hic non sumus in re pari, cum ex una parte de uita, ex alia, de bono temporali agatur.

Ad quintum, licet quidem rem suam in iudicio repetere, etiam si mors inde sequatur: quæ non agenti, sed reo tribuenda erit, qui id fecit, unde iure ab iudice damari posset: at secus esset, si aliunde mors euentura esset, ex alicuius iniusta ira, & animi passione: tunc enim nõ liceret rem suam repetere, cum tanto restituentis detrimento, ut in nostro accidit proposito.

Atque de hac difficultate hucusque, de qua late scripsimus, cum sit ualde celebris, & explicatu non parum difficilis: nunc ad ea pauca quæ restant scribenda, transiuntur faciamus.

Cum ergo hactenus, uim naturamque restitutionis, eius necessitatem, quæ sint restitutioni obnoxia, siue quid quantumque restituendum sit, qui debeat restitutus, cui, quo loco, quo tempore, quæ causæ restitutionis obli-

Obligationē tollant, aut differant explicuerim, sequenti disputatione docebimus, qua ratione confessarius se gere debeat erga eos, qui nolunt restituere, aut nō statim, cum possint, qui casus non raro incidere solet.

An is, qui potest statim restituere, & tamen nolit, sit a confessario absoluendus. Quæstio XC.

VT huius quæstiones status melius intelligatur, sige esse aliquem debitorem, qui habet unde soluat, & uult restituere, sed non statim, cum tamen adsit tempus in quo restituere est obligatus; quæritur an iste, si ad confessionem accedat, possit absolui, cum promissione de restituendo. Quod autem absolui debeat, his persuadetur rationib.

Primo, confessarius est obligatus ad absoluendum penitentem iuxta eius conscientiam & promissionem; igitur, cum fortasse penitens existimet se nō esse ad statim restituendum obligatum, modo se restitutum promittat, absoluendus erit.

Secundo, restitutio, ut alias docuimus, est quædam satisfactio, quæ, ut dicunt scriptores in materia de penitentia, non est necessario statim peragenda poterit igitur differri.

Tertio, confessor in tali casu, dū absoluit eum promissione de soluendo, causam creditoris agit, dum debitorem pro alio tempore obligat, quo fortasse tempore, sine hac obligatione, non restitueret: expedit igitur, ut eum absoluat. In hac disputatione duæ sunt Doctorum sententiæ.

Prima eorum qui existimant posse confessarium huiusmodi debitorem absolui, cum hac tamen conditione, ut intra certum tēpus restituat. Ita Othien. Angelus uer. rest. ult. §. 5. & directorium confessorum: At Syluester uer. rest. §. quæst. 5. limitat hanc doctrinam, & ait solum in eo casu procedere, quando debitor existimaret, se non esse obligatum ad statim restituendum: aut

pu-

putaret, se non habere unde restituat, cum tamen re uera habeat.

Secunda sententia, quæ absolute contrarium docet, nimirum huiusmodi debitorem non esse absoluendum, maxime si creditor sit in necessitate constitutus. Ita dominus Caietanus, Nauarrus, nu. 65. Antoninus, Adrian. Ioan. Maior, 4. sent. dist. 15. quæst. 28. & alij: quorum sententia uidetur sequenda.

Prima conclusio, quando restitutio differtur cum uoluntate creditoris, potest debitor absolui, etiam si restituere possit. Patet, quoniam iste non contractat rem alienam inuito domino: nō igitur peccat, absoluendus ergo.

Secunda conclusio, quando aliqua adesset ratio, cur restitutio differri deberet, & posset, iuxta ea quæ supra disputata sunt, debitor absoluendus esset: ut si non posset statim fieri sine graui damno restituentis, & dominus ob dilationem nihil detrimenti caperet. Doctrina est manifesta ex dictis.

Tertia conclusio, quando debitor debet statim restituere & potest, & tamen uult restitutionem in longum protrahere, gratia exempli, in duos menses, non est absoluendus. Ratio huius conclusionis, quam cum secunda sententia tueor, est manifestissima; quoniam is, qui ad confessionem accedit cum uoluntate persistendi in peccato mortali, non est absoluendus: atqui ita se habet iste de quo loquimur: igitur. Minor propositio est manifesta: quia, aut iste nō restituendo peccat, aut non: si peccat, argumentum concludit: si non peccat, non esset obligatus ad restituendum, quod est falsum. Ex qua doctrina inferitur non esse dandam absolutionem, ei qui nō let restituere, nisi in fine uite.

Quarta conclusio, Syluestri limitationes non sunt admittendæ, quoniam iste errat ex crassa ignorantia, contra præceptum legis naturalis. Est itaque a confessario docendus, & si nolit ab errore recedere, abijciendus est.

Vt autem quæ diximus, & non nulla alia ad hanc quæstionem pertinentia adhuc melius explicemus, qual-

dam

dam proponam, & dissoluam dubitationes.

Prima dubitatio, quid dicendum sit de eo, qui alias pollicitus fuit se restitutum, & non restituit, an iste sit absolueudus. Quidam putant absolueudum esse, modo doleat de præterito peccato, & proponat se restitutum, si tunc non potest: alij uero negant; at nos de hac dubitatione ita statuiimus.

Primum dictum, qui potuit ante confessionem restituere, & non restituit, & se facturum pollicitus fuit, uini uerse loquendo, non est absolueudus. Ita Anton. & Caiet. uer. rest. Quoniam confessarius est ueluti medicus, ut patet toto titulo de penitentijs, & remis. quare omnem debet adhibere diligentiam, ut penitens sanetur, & ne iterum cadat curare: quod nulla meliori ratione fieri potest, quam absolueudionem negando. Adde etiam, quoniam, si ex præteritis licet iudicium facere de futuris, ut antea non restituit, ita nec postea, si absolueudionem fuerit consecutus, restituet.

Secundum dictum, quo qui sæpius fuit absolueudus, & an restituendo fuit negligens, eo difficilins est absolueudus.

Tertium, nihilominus tamen, quando confessarius esset omnino certus fore, ut restituere, posset eum absolueudum, quod eius prudentiæ relinquendum est.

Secunda dubitatio, quomodo se gerere debeat Confessarius erga eum, qui in articulo mortis restitutus est.

Primum dictum, in mortis articulo, non est omnino seuerè agendum cum eo, qui habuit animum restituendi in uita, si restituere possit, modo uideatur animus paratus, ad satisfaciendum, si possit.

Secundum, qui in articulo mortis, cum possit, non uult restituere, aut si non potest, non habet animum restituendi non est absolueudus. Quoniam est peccatum mortale non habere propositum satisfaciendi creditoribus.

Tertium, qui in mortis articulo potest restituere ante absolueudionem, non est absolueudus, nisi prius restituat.

Quar.

Quantum, si ante absolueudionem non potest restituere, sed per testamentum relinquit ut fiat restitutio, absolueudus est, & ut is saluari potest, ita non facile potest.

Quintum, qui in uita non restituit, cum posset, etiam haberet uoluntatem efficacem restituendi in articulo mortis, tamen semper uixit in statu peccati mortalis. Doctrina est communis, & per se manifesta, quia non seruauit præceptum, quod seruare debebat.

Sextum, idem dicendum est de illis, qui dubitarunt, an haberent aliquid alieni, & an deberent quicquam restituere, si non adhibuerunt diligentiam, ut se ab isto dubio liberarent.

Tertia dubitatio, an is qui reliquit in testamento, ut restitutio fiat, liberari possit a purgatorio, antequam heres restituat. Aliqui docent non liberari donec fiat restitutio: Nauarrus contra sentit, & bene, estque doctrina diui Thomæ quolib. 6. ar. 13. Adrian. quolib. 8. lege Nauarr. cap. 17. nu. 68. Quod si obijcias, uerba que habentur cap. in literis, de raptor. (Vt peccatis suis ualeat liberari) responderi Nauarr. legendum esse (Valeant) nimirum hæredes per restitutionem debitorum defuncti, uel intelligantur de precibus creditorum, & pauperum bene satisfactorum.

Quarta dubitatio, an qui non uult totum quod debet statim restituere, sed paulatim, sit absolueudus, cum totum restituere possit.

Responderetur cum communiore sententia, istum non esse absolueudum: ita Adrian. in materia de rest. Ioan. Maior. Medin. & Nauarrus nu. 66. cap. 17. ut alios miseros faciam. Et ratio est in promptu, quia iste uult peruenire in peccato mortali: quæ Doctrina est uniuersalis ter uera in omni debito, siue sit ex delicto, siue ex iusto contractu.

Sexta dubitatio, an penitens teneatur obedire confessario præcipienti ut statim restitutio fiat.

Huic dubitationi Franciscus Mayro responderi affirmatiue, cui etiam consentit Syluester, uerb. rest. 5. q. 6.

ait

ait tamen hoc intelligendū esse, quando ex diuino precepto tenetur statim restituere. Atque de his dubitationibus hæc tenet: minutores enim legendas relinquimus apud Summistas. Restat igitur, ut argumenta alia dissoluamus.

Ad primum, hoc argumentum concludit, quādo poenitens esset aliqua doctrina imbutus, & aliquam sequeretur opinionem probabilem: tunc enim confessarius posset eum absolueret, iuxta ipsius opinionem: at in uero in casu nostro, res est manifesta, & qui contra sentiret manifeste erraret.

Ad secundum, restitutio respectu hominis non est satisfactio, sed debitum quoddam naturale, quod qui nō soluit, manet in peccato: ac proinde, cum possit, nō est absoluendus, cum uelit a peccato recedere.

Ad tertium, confessor in primis debet spectare suū manus, quod conuenienter exercere debet, quod non faceret, si eum absolueret, qui non uult restituere. Deinde, ut absoluendo potest creditori prodesse, ita etiam potest obesse; quia cum poenitens, sibi negari absolutionem uiderit fortasse ad restituendum mouebitur. Denique, non est credibile eum restitutum, uniuerse loquēdo, qui cum statim possit restituere, non curat. Nam qui parum est sollicitus de anima sua, non erit multum diligens de re aliena. Caute igitur confessarij, se gerant, cum in huiusmodi homines inciderint. Ut autem quos inuenerit ad restituendam difficiles, eos commouere ad id possint, sequenti disputatione nonnullas causas ob quas homines non facile restitunt, recensēbo, & quasdam rationes quibus qui rem alienam possident, ad restituendum excitari possunt.

Qui-

Quibus rationibus homines demeritis arte a restitutione retrahantur, & qua causa eos ad restituendum commouere deberent. Quæstio XCI.

Restitutiois laqueus ita late patet, ut pauci sint, qui in eum non incidant: & ne qui inciderint ex eo sese explicent, & extricent, nihil non agit animarum uenator diabolus, qui restitutioni obnoxios, his fere rationibus decipere consuevit.

Prima, qua efficit, ut quantum fieri potest, contra creditoris uoluntatem protrahatur restitutio.

Secunda, qua debitores sæpe ad superbiam & arrogantiam excitat, dum putant sibi iniuriam fieri, cum debita ab ipsis reperuntur, quasi pro infidelibus, & iniustis, & ingratis habeantur; quo fit, ut se infensos eis demonstrent, quibus gratias agere debuissent.

Tertia, qua aliqui ideo decipiuntur, quod putent se satisfacisse, si creditorum clamores placauerint, si non continenter repetant: & tamen conscientia clamores non exaudiunt.

Quarta, alii restituere quidem uolunt, cum aliquo graui morbo laborant, sed si uita functi fuerint, non autem si superuixerint: quasi uelint cum Deo pacem inire, si e uita exceſſerint, nō tamen si a morbo euadant: timentes, ne si restituant, pauperes fiant.

Quinta, cum sit restitutio, sed diminuta, non integra, quod sæpe contingere solet.

Sexta, cum se restituisse putant, si relinquunt legata ad pias causas, certis prætermisſis creditoribus: quod est quodammodo etiam post mortem uelle iniustitiam committere.

Septima, cum putant se satisfacisse, si hoc hæreditibus imponant, cum ipsi possint in uita hoc commode præstare: a qua restituendi ratione hæc rationes homines remouere deberent.

ſc Pri-

Primum, quod is debeat restituere, qui accepit, deinde, quia quantum fieri potest restitutio debet prære poenitentiam: deinde, quia quod per se fieri potest, si alteri committatur, frigide, & negligenter fit, & signum est, non ex uoluntate fieri: deinde quia executores sæpe sunt infideles, & magis bona sibi relicta, quam relinquentis animam amant, unde qui hoc agunt exponunt se periculo, ne unquam restitutio fiat: deinde quia heredes non satis bene & plene possunt creditoribus uarijs, & uaria ratione damno affectis restituere: denique, ob cupiditatem eorum qui restituere debent, qui sæpe sunt auari, & ob aliquam leuem causam restitutionem negligunt.

Octaua, quia non raro datur occasio ut ij qui restituere debent, non restituant; cum non minus, quam qui acceperunt res alienas appetant, & minus ad restituendum se obligatos putent, cum ab eis non fuerint proxime per impietatem acquisitæ.

Nona, quoniam datur occasio hæredibus damnandi animam suam; qui ut diximus, facile non restituant, aut si restituant, non eo modo quo debent. Contra uero si quis animaduertet, quæ bona qui restituit cõsequatur, & sibi a Deo restituantur, facile ad restituendum excitaretur.

Primo, restituenti restituitur Deus, qui est portio nostra, & hæreditas nostra. Quare nemo paupertatis timore perterritus, restitutionem prætermittat, cum nemo pauper esse possit, qui in Deo omnium possessore, omnia possidet: seque his Tobix senioris consolatur uerbis, Noli timere fili mi, pauperem quidem uitam gerimus, sed multa bona habebimus, si timuerimus Deum, & recesserimus ab omni peccato, & fecerimus bene.

Secundo, restituitur sibi anima, & totus ipse sibi ipsi. Propterea, si se captiuum apud hostes suis bonis redimeret, cur non etiam aliena restituendo ex dæmonum manibus se redimet?

Tertio

Tertio, restituitur omnia merita, quæ per peccatum fuerunt mortificata.

Quarto, restituantur sibi spirituales fratres, quibus dum aliena retinet, priuatur. Quæ enim communicatio sancto homini ad canem? uere utique canis est, qui iniuste rapit & detinet aliena.

Quinto, bona ecclesiastica, quæ per sanctorum communionem acquiruntur, quæ in uniuersa ecclesia fiunt.

Sexto, bona fama, quæ supra omnes diuitias estimanda est; Prou. 22.

Denique, restituitur ius ad æternam gloriam, regnumque cœlestis, quod perpetuo durabit, cum tamen diuitiæ terrene aliquando relinquendæ sint, quas qui hic non restituit, posthanc uitam, cum morietur, hæreditabit serpentes, bestias, & uermes, hoc est dæmones, Eccl. 10. Atque de re proposita hæc breuiter dixisse uolui. Hos paucos locos adnotasse sufficiat, quos eloquens concinator, & salutis animarum cupidus confessorius amplificare poterunt. Plura si quis de hac re legere cupit. Antoninum, & diuum Bernardinum in suis sermonibus de de restitutione legat. Quod si quis, uel sua sponte motus, uel his rationibus excitatus restituere uellet, & modum ordinemue, cum præsertim multa, & multis restituenda essent, peteret, id in sequenti & postrema huius tractatus disputatione docebimus.

De ordine in restitutione seruando. Quæstio XCII.

Multæ possent in huius quæstionis tractatione, in medium rationes asferri, quibus rei propositæ incertitudo ac difficultas appareret; quippe cum multa habeat capita, ex quibus dubitare licet; ut an spectandum sit debitum magis antiquum, an magis certum: an personale, uel reale: an, quod oritur ex contractu licito, aut quod ex illi cito: an quod ex obligatione iustitiæ, an uero, quod liberalitate & denique, an quod naturæ lex præscribit, an quod humana, uel pri-

Si 2 uata,

uata, uel publica constitutio requirit; sed, ne longum faciam, dubitandi rationibus omissis, rem uniuersam pauca complectar.

De qua legendus est præter alios, Antoninus 2. parte, tit. 2. cap. 7. Syluester uerbo, Restitutio, 6. quæst. 5. Dominus Caietanus in sua summa uerbo, Restitutio, cap. 8. Medina Codice de rebus restituendis, quæstio. 2. dubio quinto, Nauarrus in Enchirid. cap. 17. nu. 47. & sequentibus ex quibus nos quasdam conclusiones colligemus, quibus perspicue propositæ satisfiet quæstioni: pro cuius clariori elucidatione, quasdam distinctiones, & communes regulas prius adnotabo.

Notandum itaque est, debitum esse duplex, alterum reale, alterum personale: reale est, cum creditor habet actionem in rem ipsam, quam iure suo repetere potest: ut si quis in iudicio repeteret equum sibi furto sublatum, probando esse suum: personale uero, cum quis potest agere solum contra personam, quæ aliquid debet, ut si quis uellet repetere pretium uini, uel frumenti iam consumpti, ab eo cui uendit: quia cum res uendita non appareat, agit contra personam. Si itaque res maneat eadem apud debitorem habetur ius in rem: si uero non maneat, habetur in personam. Quo fit, ut res dicatur obligata creditori, uel expresse, ut cum res ipsa manet, uel tacite, cum transit in alterius dominium.

Debitum personale triplex est, unum contractum ex delicto, ut ex rapina, furto, & usuris: alterum ex licito contractu, ut ex emptione: tertium ex libera promissione, ut ex legato: illud dicitur onerosum, hoc uero non onerosum.

Rursus debita, altera sunt eiusdem rationis, ut multa debita ex emptione, uel ex furto, cum multa debentur, quia furto accepta sunt: altera non eiusdem rationis, ut debitum ex furto, & ex mutuo.

Item, aliud est debitum non pœnale, ut sunt debita facta ex commutatione iusta, uel iniusta, alterum pœnale, quod solui debet fisco ob delicti pœnam.

Potest autem restitutio fieri, uel extra iudicium priuate,

uate, uel per iudicis sententiam & executionem: uel secundum ordinem legis naturalis, & secundum ordinem iudiciorum, seu iuris communis.

Et cum sit comparatio inter duo debita quærendo quodnam debeat esse prius, intelligi potest dupliciter: primum uniuerse, & simpliciter, altero modo ceteris paribus, hoc est, cum duo debita in omnibus alijs sunt paria, genere & quantitate, & sola differentia est in tempore. His notatis, affero primum quasdam regulas communes quæ uniuerse sumptæ ueræ sunt, quas deinde, planius explanabimus.

Debita certa præferenda sunt incertis: quæ duplici obligatione debentur, ijs, quæ uno tantum titulo sunt obligata: priora posterioribus, ceteris paribus: debita ex obligatione, ijs, quæ ex promissione & libertate: non pœnalia, pœnalibus: & denique maiori malo prius est occurrendum, quam minori, ceteris paribus.

Quod autem attinet ad debita ex contractu licito & non licito, est quædam discordia inter dictores; nam Ioannes Medina, loco supra citato, defendit debita ex maiori iniuria contracta præferenda esse ijs, quæ ex contractu licito nascuntur, idque confirmat Seraphici doctoris sententia. Quoniam a peccatis ordinatim recedendum est, & prius a grauioribus, quam a leuioribus: unde prius restituendum est pro rapina, quam pro furto, & prius pro furto, quam pro usura, & prius pro usura, quam pro contractu licito, ut pro mutuo.

Quod si objicias, mutuantem non debere esse inferioris conditionis, quam is qui accepit pecunias sub usura, cum in usura intercedat accipientis utilitas; ait, uerum esse ratione caritatis & gratitudinis, unde non nascitur obligatio ad restituendum, non autem ratione iustitiæ, qua ratione magis debetur ei, qui cum iniuria legatus fuit. Sed statim objiceres, maior est iniuria, quæ fit mutuanti, quam quæ fit ei qui soluit usuras, cum aliqua utilitate; fateatur quidem maiorem fieri iniuriam ratione personæ cui fit, cum fiat iniuria benemerito; tamen

iniuria que oritur ex usura est maior, quia est omni lege, naturali scilicet, & diuina, & humana prohibita. Neque obstat, si obijcias mutuatorem, seu ueditorem posse maius damnum pati, quam qui usuram soluit, aut furto spoliatus fuit, quia quaestio intelligenda est ceteris paribus.

At uero Caietanus loco citato, & Nauarrus sub nu. 53. putant potius esse preferendum debitum ex contractu licito, ut ex mutuo, quam debitum ex usura: Quare usurarius prius soluere debet, quod est obligatus per contractus licitos, quibus non est pauperior factus, ut sunt contractus emptionis, & mutui, quam pro debito ex usuris acceptis, etiamsi ante illos contractus fuissent ex torte.

Rationem, qua nititur Caietanus, quem nominatim reprehendit Medina, parum ualere hic auctor docet. Ratio haec est, quia alioqui in hoc casu deberent accipi aliena ad soluendum usuras: quia debita ex contractibus adueniente termino, si creditoribus non soluantur, sed mutuatarijs perinde est, ac si aliena accipiantur, ut mutuatarijs satisfiat. Fallitur, ait Medina, Caietanus, quia pecuniae mutuo acceptae, aut pro mercibus iam disiractis receptae, etsi debita sint; tamen non sunt aliena bona, sed ipsius debitoris, nec creditores ad ea manus ius habent, quam mutuatarij a quibus usurae sunt extortae. Nos quid de tota hac re sentiamus statim uarijs conclusionibus manifestabimus.

Prima conclusio, in restitutione facienda, uniuerse loquendo, seruandus est ordo. Doctrina est certa apud omnes; quam ea ratio confirmat: quia ni id fieret, sepe legeretur iustitia, ad quam sarcendam comparata est restitutio.

Secunda conclusio, si qui debet pluribus restituere, tot abundat bonis, ut possit omnibus creditoribus satisfacere, non est necesse, ut in restituendo ullus seruetur ordo, modo detur cuique suum. Ratio est manifesta, quia hoc casu, si ordo non seruetur, nihil contra iustitiam

tiam peccatur. Verum, si debium esset, an bona possent sufficere, restituendum esset cum ordine, ne tandem in sua re priuaretur, qui prius eam recipere debebat.

Tertia conclusio, prius debita certa, ut sunt illa, quorum creditores sciuntur, soluenda sunt, quam incerta; ut sunt illa quorum creditores ignorantur; quibus non inuentis restitutio fieri solet pauperibus, ut supra docuimus. Est doctrina certissima tum ex communi opinione: tum etiam, quod Ecclesia, siue pauperes non habent tantam actionem & ius in bona debitoris, ac habent certi creditores: qui actione naturali, ciuili, & specifica possunt rem suam repetere: at uero pauperes actione generica: quare non possent dari bona pauperibus, uel Ecclesiae sine prauidicio creditorum certorum contra. Lege Antoninum loco citato.

Limitat acute Dominus Caietanus hanc conclusionem, ut non habeat locum, quando res incerta eadem specie conseruatur: quia tunc restituenda esset, ordine praedicto omisso. Ut ecce, si in bonis alicuius defuncti reperiretur calix consecratus, licet nesciretur priuatim cuius esset: tamen, quia uniuerse scitur pertinere ad Ecclesiam, siue ad Christi bona, ideo restituendus esset alicui Ecclesiae, ne in bonis profanis conseruaretur.

Ex quibus, cum eodem Caietano, Syluestro, & Nauarro colligere licet, eos qui super bonis incertis, cum Praelatis Ecclesiae componunt, quod non possint omnibus satisfacere, ut facta compositione, quae supersunt bona, tanquam propria possideant, non esse tutos, cum pro debitis etiam incertis, quantum fieri potest, satisfaciendum sit.

Quarta conclusio, inter bona certa, prius restituenda sunt, quae actione reali expressa, sunt debita, seu quae manent apud debitorem in eadem specie, quam quae non manent, siue res fuerit iuste accepta, ut commodato, & deposito, siue iniuste, ut furto, & rapina. Doctrina est Baldi l. pro debito Codice de bon. aucto. iudic. possess. quem alij Doctores communiter sequuntur. Quoniam

in his casibus dominium est apud eum a quo res est accepta : restituenda igitur erit suo domino.

Idem dicendum est de re uendita, licet per uenditionem translatum sit dominium, l. traditionibus Codicis de pactis, quando non est solutum pretium : quia res, quæ in sua specie conseruatur, ex iure ciuili, manet obligata uenditori, usque ad pretij solutionem, ac si non esset translatum dominium. Ita Baldus Antoninus, & Nauarrus locis supra citatis. Quod si res pluris ualeret, quam empta fuit, uel eius pretium auctum esset, tunc deberet uendi, & quod superesset, alijs creditoribus restitui deberet. Fundamentum omnium quæ in hac conclusione diximus, est regula illa uniuersalis; quia in his casibus est duplex obligatio, realis; nimirum, & personalis. Et quamuis uenditor habeat ius in rem ipsam, nõ tamẽ habet in pecuniam, si res uendita esset: uel in rem aliam, in quam permutata fuisset.

Quinta conclusio, obligatio onerosa præferenda est obligationi liberæ, licet hæc facta prius fuerit. Quare obligatio ex mutuo, præferenda est obligationi ex legato, uel donatione, & promissione. Ita habent, Medina, & Iosephus: & ratio est manifesta; quia legata, & promissa alia non debita, præiudicare non debent ijs, quibus debitoris bona ex iniustitia obligata sunt: & maius damnum patitur qui sua bona commodauit, quam qui ex liberalitate non accipit.

Sexta conclusio, si debita sint diuersa, numero, ceteris paribus, illud prius soluendum est, quod est antiquius.

Ita Medina loco citato; & huc pertinet, regula illa, de regulis iuris libro 6. Qui potior est tempore, potior est iure. Quod si non sint cætera paria, non uidetur hæc antiquitas seruanda: ut si qui est posterior, esset omnino pauper, & maximum detrimentum pateretur, si post poneretur.

Septima conclusio, debita pœnalia contracta ex aliquo maleficio, ut ex homicidio, postponenda sunt, non pœnalibus. Quoniam, leges non possunt aliquem punire

in detrimentum legitimi creditoris. Adde etiam, quod maleficio, ex se, obligat personam: at uero qui ex contractu debet, ex duplici obligatione, personali scilicet, & reali, restituere debet: cum omnia eius bona sint tacite creditori hypothecata.

Octaua conclusio, debitum contractum ex rapina, debet præferri ei, quod ex furto. Ita Medina loco citato: & ratio est, quia ibi intercedit maior iniuria: cum res per uolentiam sit ablata: intellige ceteris paribus. Idem que dicendum est, de eo quod restituendum est ex furto, quod præferendum est ei, quod ex usura; eum in hoc debito sit minor iniuria, & maius damnum, & ius ciuile magis cogat ad illud debitum soluendum, quam hoc. Ita Anton. Medina, & Caietanus. Similiter debitum ex furto, uel rapina præferendum est ei, quod ex licito oritur contractu. Quoniam illud habet secum annexam duplicem actionem, ratione iniustæ acceptionis, & ratione iniustæ retentionis: præter maiorem iniuriam.

Nona conclusio, debitum ex contractu usurario, postponendum est debito ex contractu licito, etiam si tempore præcesserit. Placet nobis in hac parte Caietani, & Nauarri opinio: primum, quia magis certum est debitum ex contractu licito factum, quam illud quod natum est ex contractu usurario, cum multi dubitent, an sit aliud restituendum ob huiusmodi contractum. Deinde, quia maius damnum accipit, qui dat pecunias mutuas, quàm qui accipit ad usuram, cum ex accepta pecunia aliqua capiatur utilitas. Et proinde debitum ex licito contractu, est magis naturale, quam id, quod contrahitur ex contractu illicito, & iniusto. Limitatur hæc doctrina, ita ut locum habeat, quando usurarius habet alia bona non ex usuris acquisita: nam si quæ habet bona, omnia sunt ex usuris empta, sunt eis a quibus accepit aliquo pacto obligata: idem dicas, si res per usuram accepta adhuc extaret.

Decima conclusio, si quæ sint statuta specialia in aliquo

quo regno, rep. & ciuitate, de ordine in restitutione seruanda sunt; ut in aliquibus regionibus esse dicuntur, circa nummularios, & fraudatores. Ita Nauarrus, sub num. 50. Quod si nulla sit de hac re constitutio, seruandum erit ius commune.

Vndecima conclusio, secundum ius commune, talis ordo in restituendo seruatur.

Primo ille est preferendus, cui debitoris bona sunt expressè hypothecata, seu obligata, ut Antonius lococitato docet.

Secundo, uxor ratione sue dotis.

Tertio, præferitur fiscus aliis creditoribus, l. quamuis. C. de priuil. fisci.

Quarto, ij præferuntur, quibus bona debitoris sunt tacite hypothecata, suo ordine, & depositarii, nisi quando pecunia deposita fuit ad negotiandum, ut soluatur usura, l. si hominem §. finali ff. de deposito, l. si uentri ff. de priuil. credit. quia tale depositum uim habet mutui, l. certi conditio §. finali de rebus cred.

Quinto, qui habent priuilegium personale, quo præferantur aliis sine obligatione reali.

Sexto, & ultimo loco sequuntur alii creditores, qui non habent obligationem expressam, uel tacitam, nec priuilegium personale sine ulla consideratione, quis eorum sit prior, uel posterior, quibus pro rata, deductis expensis necessarijs, sed non superfluis, restitutio est facièda, ut Antonius lococitato, & Paludanus dist. 15. q. 2. docet.

Hoc loco animaduertit Nauarrus, eum qui mutuū dedit pro aliqua re reficienda, ut ad reficiendam domum, uel nauim, præferendum esse omnibus qui habent hypothecam bonorum domini illius in solutione ex pretio eius consequenda, l. 2. ff. qui potior in pignor. habent.

Quo loco morendi sunt confessarij, qui non sunt obligati ad leges ciuiles cognoscendas, ut cum casus de restitutione secundum leges humanas facièda, incidit,

rit, Iuris peritos consulant.

Duodecima conclusio, alius est ordo in restituendo, quem seruat iudex, alius quem retinet priuata persona, pro sua uoluntate restituit. Iudex enim seruat ordinem a iure statutum, priuata uero persona, eum quem priuata ratio præscribit.

Decimatertia conclusio, qui restituendo ordinem nõ seruat, contra conscientiam agit: quare sub graui peccato ordo in restituendo seruandus est; alias iterum, restituendum esset, si ordo, quem iustitia requirit inuertetur. Ita Ostiensis, Mon. Syluester uerb. rest. 6. q. 7. Nauarrus, & alij. Posset tamen aliquis excusari ignorantia facti, uel iuris.

Decimaquarta conclusio, qui sua diligentia prior fuit, in debiti exactione, siue in iudicio, siue extra iudicium, licet debuisset esse posterior, nihil peccat, si quod sibi debebatur retineat. Nemini enim facit iniuriam, dum per diligentiam suam requirit, & retinet: & prius soluendum est ei, qui prius suum repetit, l. pupillus. ff. quæ in fraudem creditoris. Ita Syluester, & Nauar. modo alij non sint magis priuilegiati, qui præferendi sunt. Vnde infert Nauarrus, peccare generos & nurus recipientes, aut detinentes ex bonis locerorum, quod eis debetur, cum eorum bona magis priuilegiatis deberi sciant.

Atque hæc sunt, Christiane lector, quæ de restitutione, & Deo, & tibi, quibus omnia me debere sentio, hoc tempore restituere possum: magis absoluta, atque expurgata restitutus, si is cuius causa hunc tractatum paucorum mensium spatio composui, plus temporis ad plura scribenda, & ad ea quæ scripsi magis purganda & perficienda concessisset. Quare, si quid minus accurate dictum, aut scriptum inuenies, & præsertim in citandis locis, cum ob temporis angustias interdum eorum auctorum scriptis conferre non licuerit, unde me excuses, habes.

Cæterum fauente Deo, hæc alias magis elaborata, & pur-

652 Tractat. de Restitut.

& purgata prodibunt, si interim, qualia qualia sunt, tibi non ingrata fuisse intellexero.

Tuum igitur erit, Christiane lector, ut quæ tibi bono restituantur animo, boni æqui consulas, & Deo optimo maximo, a quo omnia proficiscuntur bona, accepta referas; cui sit honor, & gloria in secula.

F I N I S.

---

*Laus Deo Opt. Max. & Beate Virgini
Annunciata.*